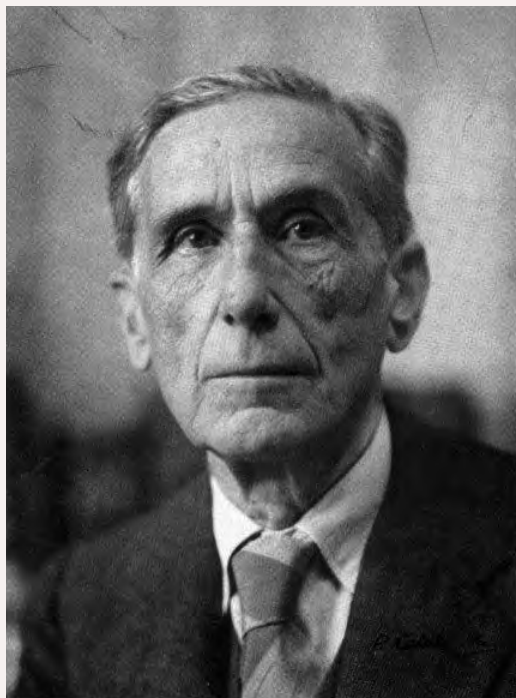

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LXXIII

Fabra, encara

Actes del III Col·loqui Internacional
«La lingüística de Pompeu Fabra»
(Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA CARDONA (ed.)

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Fabra, encara

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LXXIII

Fabra, encara

Actes del III Col·loqui Internacional
«La lingüística de Pompeu Fabra»
(Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA CARDONA (ed.)

Barcelona, 2012

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Col·loqui Internacional La lingüística de Pompeu Fabra (3r : 2008 : Tarragona, Catalunya)

Fabra, encara : actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»
(Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008). — (Biblioteca Filològica ; 73)

Bibliografia

ISBN 9788499651477

I. Pradilla, Miquel Àngel, 1960- ed. II. Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica III. Títol
IV. Col·lecció: Biblioteca Filològica (Institut d'Estudis Catalans) ; 73

1. Fabra, Pompeu, 1868-1948 — Crítica i interpretació — Congressos

2. Mitjans de comunicació de massa i llengua — Catalunya — Congressos

3. Català — Gramàtica — Congressos 4. Català — Lexicografia — Congressos

849.9.03Fabra, Pompeu.06(061.3)

804.99(061.3)

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Fotografia de la coberta: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

© dels autors de les ponències

© 2012, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre del 2012

Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-147-7

Dipòsit Legal: B-32838-2012

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

INTRODUCCIÓ	9
PART I. ASPECTES HISTÒRICS I SOCIALS	
El progrés de la llengua, <i>per Antoni Arnal i Bella</i>	15
L'empremta de Fabra i les <i>Normes ortogràfiques</i> a <i>La Veu de Catalunya</i> (1910-1917), <i>per Clara Barnada</i>	23
Fabra i la tradició de la llengua comuna: la construcció d'un discurs, <i>per Josep M. Bernal</i>	33
Sobre la qualitat lingüística dels mitjans de comunicació, <i>per Oriol Camps</i>	41
«Aclariments lingüístics», una secció de <i>Tele/Estel</i> (1966-1970) dedicada a la divulgació de la normativa fabriana, <i>per Daniel Casals i Neus Faura</i>	45
Fabra i Coromines n'estarien orgullosos, <i>per Jaume Corbera Pou</i>	55
El codi gramatical de Fabra i la praxi dels escriptors. A propòsit de Puig i Ferrer, <i>per Maite Domingo i Jordi Ginebra</i>	61
La implantació social del fabrisme: l'acció d'Antoni Rovira i Virgili, <i>per Jordi Ginebra</i>	73
La difusió del fabrisme a l'Alt Camp i la Conca de Barberà a través de la premsa del primer terç del segle xx, <i>per Sílvia Güell Segarra i Roser Llagostera Espelt</i>	85

Dos codis per al català: l'IEC i l'ALC. Anàlisi de la seva difusió en el món escolar (1913-1939), <i>per Narcís Iglésias</i>	95
Pompeu Fabra i els descastellanitzants. Una contradicció aparent, <i>per Lluís Marquet</i>	107
El model lingüístic dels mitjans de comunicació. Quatre factors, <i>per Toni Mollà</i>	123
«Donar gat per llebre»: les estratègies argumentatives en l'obra política de Joan Fuster, <i>per Enric Portalés</i>	127
Les obres didàctiques de Fabra a l'Editorial Barcino, <i>per Albert Rico Busquets</i>	137
La influència de Pompeu Fabra i Antoni Rovira i Virgili en la consolidació d'una cultura catalana: les revistes <i>Cenacle</i> i <i>Ciutat</i> , <i>per M. Carmen Riu de Martín</i>	145
La difusió del fabrisme al Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta a través de la premsa local (1927-1936), <i>per Xavier Rull</i>	153
Les ressenyes de les primeres obres de Fabra aparegudes a la premsa (1891-1918), <i>per Xavier Rull</i>	161
Una reflexió sobre el primer antinormisme, <i>per Magí Sunyer</i>	169
Carles Riba i Pompeu Fabra, <i>per Isabel Turull i Crexells</i>	177
PART II. ASPECTES GRAMATICALS: DESCRIPCIÓ I CODIFICACIÓ	
La normativització del català de l'Alguer (1992-2008), <i>per Joan Armangué i Luca Scala</i>	189
Problemes de codificació de l'alguerès, <i>per Andreu Bosch i Rodoreda</i>	197
La construcció <i>lo + que</i> amb valor abstractiu en el <i>Tirant lo Blanch</i> en contrast amb la normativa fabriana, <i>per Eduard Baile López</i>	211
Fabra i els adverbis en <i>-ment</i> , <i>per Sebastià Bonet</i>	219
«L' <i>a</i> castillan est un <i>a</i> légèrement assourdi [...] Le catalan admet deux <i>a</i> » (Fabra, 1897, p. 8). La vocal baixa del català central i de l'espanyol septentrional en entrevistes radiofòniques, <i>per Josefina Carrera-Sabaté</i>	237

L'ús de les preposicions <i>per</i> i <i>per a</i> en les definicions de la primera edició del DGLC, <i>per Joan Costa Carreras</i>	249
La <i>Gramàtica catalana</i> (1956), de Pompeu Fabra, davant la possibilitat de <i>qui</i> subjecte o complement directe en oracions relatives, <i>per Joan Costa Carreras</i>	259
L'ortoèpia fabriana a partir de les <i>Converses filològiques</i> , <i>per Imma Creus</i>	269
La fonamentació ortològica de Fabra i les aplicacions de Coromines, <i>per Joan Julià-Muné</i>	279
Verbs pronominals inherents: descripció i representació lexicogràfica, <i>per Mercè Lorente Casafont</i>	305
Les propostes <i>per a</i> l'estàndard oral valencià de l'IEC i de l'AVL, <i>per Josep-Àngel Mas Castells</i>	317
La <i>e</i> tònica del català davant <l>, <i>per Mònica Montserrat i David Paloma</i>	329
Circumstancials o connectors? La proposta de Fabra (1956), <i>per Abelard Saragossà</i>	341
PART III. ASPECTES LEXICOGRÀFICS	
Elements d'anàlisi entre el <i>Diccionari ortogràfic</i> (1931), de Pompeu Fabra, i el <i>Vocabulari ortogràfic valencià</i> (1933), de Carles Salvador, <i>per Àngela Buj Alfara</i>	353
Neologia aplicada a l'actualització lexicogràfica: els neologismes de BOBNEO al DIEC2, <i>per Alba Coll Pérez i M. Teresa Cabré Castellví</i>	367
Normativa i geosinònims, <i>per Kálmán Faluba</i>	379
La inclusió d'afixos en el DGLC: una novetat lexicogràfica a principis del segle xx, <i>per Francesc Feliu i Olga Fullana</i>	393
Observacions sobre el <i>Diccionari general de la llengua catalana</i> de Pompeu Fabra i la normalització del llenguatge botànic català, <i>per Ramon Marrugat Cuyàs</i>	405
Fonaments per al seguiment de la terminologia normalitzada en llengua catalana, <i>per M. Amor Montané March i M. Teresa Cabré Castellví</i>	413
El <i>Diccionari ortogràfic abreujat</i> de Pompeu Fabra: característiques i novetats, <i>per Joan Puig Malet</i>	425

- Amb *f* de (Pompeu) Fabra: els elements extrínsecs en adjectius i adverbis,
per Joan Rebagliato Nadal 435
- L'obra lexicogràfica de Fabra i les tendències de la lexicografia actual,
per Joaquim Rafel i Fontanals 447
- PART IV. CODIFICACIÓ D'ALTRES LENGÜES
- De les *Normes ortogràfiques* a l'*occitan larg*. La codificació de l'aranès
davant de l'estandardització de l'occità general,
per Aitor Carrera i Baiget 471
- La llengua sarda comuna. Característiques i història d'un procés,
per Diegu Corràine 483
- Pompeu Fabra i Frañsez Kervella: dos científics, dos lingüistes,
per Immaculada Fàbregas i Alegret 497

Introducció

El llibre que el lector té a les mans aplega les contribucions fetes en el III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra». El Departament de Filologia Catalana i l'Equip de Recerca en Llengua, Estructura i Ús de la Universitat Rovira i Virgili van organitzar aquesta trobada acadèmica, que es va celebrar entre els dies 17 i 19 de desembre de 2008 a Tarragona. L'origen d'aquesta sèrie de col·loquis es remunta a 1998, any en què es va commemorar el cinquantè aniversari de la mort de la figura més rellevant del procés de codificació de la llengua catalana. La segona edició, que certificava la continuïtat de la proposta congressual, es va realitzar l'any 2003. I, assumint el caràcter quinquennal de les trobades, la tercera edició ha contribuït a la consolidació d'una activitat que situa la Universitat Rovira i Virgili com una referència ineludible en la matèria que ens ocupa.

Deu anys des de la primera edició permeten ja una certa perspectiva. Una perspectiva on les publicacions derivades dels col·loquis anteriors s'han anat fent ben presents en el nostre àmbit del coneixement. Em refereixo a l'obra en dos volums del primer congrés, La lingüística de Pompeu Fabra (2000, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana), i a Entorn i vigència de l'obra de Fabra (2007, Cossetània, Universitat Rovira i Virgili).

La proposta fundacional manté encara una vigència plena. Per tant, el nostre objectiu central ha estat l'estudi de l'obra de Pompeu Fabra. Un estudi crític, acadèmicament solvent, que defuig els plantejaments hagiogràfics i que, en última instància, ens projecta a una anàlisi rigorosa de la normativa de la llengua catalana.

Més encara, també hem volgut oferir una mirada sociolingüística. Una mirada que ens situe en l'àmbit de la planificació del corpus lingüístic. Una mirada que ens permeta inserir la norma en la societat destinatària. Una societat que, en els temps actuals, ha de donar resposta comunicativa a un repertori lingüístic molt més complex. Dit a la manera de Lamuela i Murgades (Teoria de la llengua literària segons

Fabra, 1984), «la fauna plumífera» avui dia ja no és l'única dipositària, ni tan sols la més important, d'un univers comunicatiu on l'oralitat ha pres una dimensió molt destacada. La norma, doncs, prendrà sentit en el procés global d'estandardització de la llengua catalana. Un procés, tot siga dit de passada, de gran transcendència en el marc global de la normalització lingüística.

També hem volgut incorporar una dimensió contrastiva amb d'altres codificacions romàniques. Així, l'experiència sarda ha estat objecte d'atenció de la ponència de Diegu Corràine i la codificació de l'aranès en el marc de la llengua occitana ha estat el tema de l'aportació d'Aitor Carrera.

L'arquitectura del col·loqui va descansar en sis ponències encomanades a destacats especialistes i una taula redona dedicada a la qualitat lingüística en els mitjans de comunicació, sens dubte un tema de plena actualitat. Així, Joan Julià-Muné (Universitat de Lleida) va parlar de la fonamentació ortològica de Fabra i les aplicacions de Coromines; Jordi Ginebra (Universitat Rovira i Virgili) va abordar el tema de l'acció d'Antoni Rovira i Virgili en la implantació social del fabrisme; Diegu Corràine (Ufitziu de sa Limba Sarda) va dissecionar les característiques i la història del procés de codificació de la llengua sarda comuna; Sebastià Bonet (Universitat de Barcelona) va tractar del parer de Fabra en relació amb els adverbis en -ment; Kálmán Faluba (Universitat Eötvös Loránd de Budapest) es va ocupar del tema, sempre espinos, de les relacions entre els geosinònims i la llengua normativa; Joaquim Rafel (Universitat de Barcelona i Institut d'Estudis Catalans) ens va obsequiar amb tot un seguit de consideracions sobre l'obra lexicogràfica de Fabra i les tendències de la lexicografia actual; finalment, Claus Pusch (Universitat Albert Ludwig de Friburg de Brisgòvia) va oferir reflexions molt interessants sobre la fixació de les normes ortogràfiques en les llengües minoritàries. Malauradament, la ponència del professor alemany no ha pogut veure la llum en aquest volum.

En l'àmbit de les comunicacions, s'hi van presentar trenta-nou propostes, totes validades pel comitè científic, que van tenir l'oportunitat de ser sotmeses a la consideració dels assistents en sessions duals. Tot plegat ha configurat un acostament multidimensional a la figura i l'obra de Pompeu Fabra.

No voldria acabar les meues paraules sense donar les gràcies a les persones i les institucions que han col·laborat en l'arribada a bon port del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» i la publicació que n'ha derivat. El comitè organitzador el van formar Fina Anglès, Àngela Buj, Olga Cubells, Maite Domingo, Iolanda Figuerola, Jordi Ginebra, Sílvia Güell, Roser Llagostera, Anna Montserrat, Pere Navarro, Miquel Àngel Pradilla i Xavier Rull; el comitè científic estava constituït per Joan Armangué, Albert Branchadell, Teresa Cabré i Castellví, Germà Colón, Jaume Corbera, Antoni Ferrando, Jordi Ginebra, Georg Kremnitz, Joaquim Mallafrè, Josep Martines, Josep M. Nadal, Pere Navarro, Joan Peytaví, Ramon Pinyol, Miquel Àngel Pradilla, Vicent Salvador, Ramon Sistac, Joan Solà i Max Wheeler.

Quant a les institucions col·laboradores voldria destacar el suport de l'Ajuntament i la Diputació de Tarragona, la Secretaria de Política Lingüística i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el Ministeri de Ciència i Innovació i l'Institut d'Estudis Catalans. En relació amb aquesta darrera institució, és de justícia retre la nostra gratitud més sentida per l'acolliment del corpus d'aportacions acadèmiques del col·loqui en el seu marc editorial.

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA CARDONA
*President del III Col·loqui Internacional
«La lingüística de Pompeu Fabra»*

PART I

Aspectes històrics i socials

El progrés de la llengua

ANTONI ARNAL I BELLA
Universitat Rovira i Virgili

L'augment o la disminució del nombre i la diversitat de funcions d'una llengua sempre és la resposta als canvis en altres aspectes de la cultura. Això es veu en l'augment del contingut i la complexitat del vocabulari. El lèxic, encara que no sigui un domini aïllat, i sobretot l'ortografia són els àmbits de la llengua més accessibles i, per tant, els més fàcils de modificar i de millorar. Ara, pel que fa als trets gramaticals, ja no sembla tan clar que això sigui possible.¹

La majoria de planificacions lingüístiques no han estat, malgrat llur intenció ambiciosa, gaire cosa més que modernitzacions ortogràfiques i lexicals. Les reformes i modificacions gramaticals estudiades per Hagège (1983) han tingut una aplicació desigual però certament molt menor que les reformes ortogràfiques o lèxiques. Hi ha, però, una característica comuna en moltes de les reformes gramaticals (Hagège, 1983, p. 24-25): el control de l'evolució ha consistit sobretot a frenar-la, donant un tipus de planificació que orienta el futur vers un retorn al passat. Un retorn que, en el cas del català, es pot explicar a causa de la castellanització soferta en l'època moderna. Per refer la llengua, «[é]s incontestable que havíem d'anar a un acostament del català modern al català medieval», escrivia Fabra (1932, p. 74).

De vegades, però, el retorn al passat ha donat lloc a resultats oposats a les necessitats dels parlants, creant una llengua excessivament allunyada de la llengua real (Hagège, 1983, p. 31). En aquest sentit, Fabra sempre es va mostrar contrari a aquells qui creien que era possible «no diem ja immobilitzar la llengua, sinó tornar-la al mateix-mateix estat en que's trobava per allà al xv^{en} segle» (Fabra, 1911, p. 120). Pensava que calia millorar la llengua actual i només recórrer a la llengua

1. Segons Dell Hymes (1961, p. 73), «[w]e may bypass the questions of evolutionary advance in grammatical features».

antiga en alguns casos, perquè, com deia: «L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera» (Fabra, 1932, p. 75). Encara que no s'està de reconèixer que «la coneixença de la llengua antiga ens és sobretot utilíssima per a la descastellanització de la sintaxi» (Fabra, 1932, p. 102), aquesta havia canviat prou perquè cregués que «[h]em de fugir de les exageracions dels arcaïtzants, [...] a qui plau, en la frase, l'enrevesament medieval» (Fabra, 1932, p. 103).

L'any 1941, en unes converses amb Francesc Pujols recollides per Bladé, Fabra, mirant ja amb una certa perspectiva el que havia estat la reforma, resumia les idees que havien guiat tota la seva obra a partir dels seus primers neguits antiarcaïtzants (Bladé, 1965, p. 70-71):

L'horror a la llengua medieval es tempera i llavors vaig començar a tenir una idea clara de quina havia de ser la nostra tasca, és a dir, la noció que calia empalmar el passat amb el present i que l'ideal era fer del català modern la llengua que s'hauria produït per simple evolució sense el colapse de la decadència.

Quan parla de la llengua que s'hauria produït per simple evolució si les circumstàncies haguessin estat unes altres, es refereix també a les innovacions en morfologia i sintaxi. Fabra pensava que una llengua, abans que una categoria estètica, era un instrument pràctic, i la reforma era l'avinentesa per introduir-hi millores per augmentar-ne l'eficiència. Com indica Ferrater (1981, p. 3), «Fabra, l'enginyer, no va perdre mai de vista que, contra d'allò que es pensen els estetes i els sentimentals [...], una llengua és un objecte funcional, una eina de comunicació». Per això, Fabra deia que «la nostra insistència a mantenir una innovació ha de dependre del que ella representa de guany per a la llengua» (Fabra, 1932, p. 128-129). Algunes de les innovacions en morfologia i sintaxi que considerava que eren una millora tenien com a finalitat dotar la llengua dels mitjans adients per poder formular significats més precisos, com es veu en la proposta sobre les combinacions dels pronoms febles de tercera persona que han esdevingut normatives. En el català parlat, les referències dels pronoms en les combinacions *els hi* o *los hi*, i per tant llur significat, en la majoria dels casos, s'han d'establir a partir del context. Una dependència que Fabra veia com una deficiència de la capacitat expressiva de la llengua: «els cambis de *los-los* en *los-hi*, de *los-lo* en *los-hi*, etc., cambis que empobreixen la llengua, confonent en una sola combinació una serie de combinacions del català antic» (Fabra, 1898, p. 93). Per tant, proposava unes altres possibilitats de combinació. Unes noves formes que representessin un progrés, fent la llengua més independent del context, «adhuc suposant que fossin completament estranyes a la llengua escrita antiga» (Fabra, 1898, p. 93-94). L'excés de dependència del context també feia que pensés que *Demana la que tenen*

no s'hauria de fer servir quan hom volia dir *Demana quina tenen* (Fabra, 1983-1984, p. 76), malgrat que era possible en català antic.

Com que el català no havia progressat a causa d'impediments extralingüístics, Fabra defensava aquestes innovacions perquè representaven un guany. Creia, doncs, que les possibilitats de millora depenien de fets externs al sistema de la llengua. En canvi, en la concepció de l'evolució que hom troba en la lingüística històrica del segle XIX, les llengües són vistes com organismes amb vida pròpia, que canvien amb independència de les situacions socials.

En els inicis del comparatisme, la lingüística pretenia ser una ciència natural. Els lingüistes no consideraven el llenguatge com una institució de naturalesa social, sinó com un organisme natural amb una existència independent de l'activitat humana, que creixia, es desenvolupava i moria al marge de les societats (Schleicher, 1863, p. 6-7). Fixaven un ideal de perfecció en el passat, i les llengües, a mesura que canviaven, s'allunyaven d'aquest ideal primitiu, de manera que, en el canvi lingüístic, només hi podia haver decadència. Segons Schleicher (1848, p. 13-14), cap llengua, en la seva evolució, mai no havia millorat, ans al contrari.

El fet de pensar que hi havia una decadència lingüística en les llengües europees partia de la creença que les llengües flexionals, especialment el llatí, el grec i el sànscrit, havien arribat al màxim nivell de desenvolupament.² Aleshores, les llengües romàniques, com que havien perdut les flexions llatines, només podien ser corrupcions. Gaston Paris (1862) creia que les llengües derivades del llatí són imperfectes en la seva naturalesa mateixa perquè, raonava: «ils n'auront eu pour se construire que des matériaux déjà incohérents et dégradés, ils seront inférieurs en beauté et en logique aux langues précédentes» (Paris, 1862, p. 6).

L'obra de Jespersen, *Progress in Language* (1894), representa una novetat perquè critica explícitament la idea de declivi lingüístic. Considera que el canvi va, precisament, en la direcció contrària (1894, p. 9-10). Així, sobre la teoria de la decadència dels mitjans expressius de les llengües modernes comparades amb les antigues, com el llatí o el grec, que trobem en Paris i en Schleicher, diu que (Jespersen, 1894, p. 112):

On the contrary, languages seem to be on the whole constantly progressive, not only with regard to the development of their vocabulary, where nobody ever denied it, but also in grammar, where philologist of the old school were able to see only decay and retrogression.

La comparació de les estructures gramaticals de les llengües antigues amb les de les modernes permet a Jespersen de determinar les tendències de desenvolupa-

2. En Josep Calveras (1925) es poden trobar alguns dels prejudicis lingüístics corrents al segle XIX, com el fet de pensar que el llatí i el grec eren unes llengües tan perfectes «com no n'hi ha hagut cap més» (p. 53).

ment i de trobar la direcció del canvi. Creu que l'evolució lingüística, vista en el seu conjunt, s'ha mostrat beneficiosa perquè el canvi sempre va en la direcció de fer «human speech ever more varied and flexible, and yet ever more easy and convenient to the speakers» (Jespersen, 1905, p. 198).³ Si la finalitat principal de les llengües és la comunicació, és evident, doncs, que una llengua serà millor que una altra si pot expressar el màxim de significat amb els mitjans lingüístics més simples: «Then it becomes evident that that language ranks highest which [...] is able to express the greatest amount of meaning with the simplest mechanism» (Jespersen, 1894, p. 13).⁴

Comparant les llengües europees modernes, tal com són ara, amb com eren abans, es veu que ara llurs formes són més curtes, que n'hi ha menys, i això els dóna una notable superioritat en relació amb els estadis anteriors de desenvolupament, atès que «the numerous endings of the older languages must be considered uneconomical» (Jespersen, 1894, p. 19). Les desinències del grec i del llatí són un signe d'infantesa del qual, amb el temps, les llengües modernes se'n van alliberant. En la frase de Ciceró: «opera virorum omnium bonorum veterum» (Jespersen, 1894, p. 35), apareixen repetides la marca de plural i de genitiu quatre vegades, i dues vegades, la de gènere masculí.⁵ En canvi, per a Jespersen (1894, p. 36):

in Modern English, we find each idea expressed only once; and as nothing is lost in clearness, this method, as being the easiest and shortest, must be considered the best. Mathematically the different manners of rendering the same thing might be represented by the formulae: $anx + bnx + cnx = (an + bn + cn)x = (a + b + c)nx$.

Hi ha doncs, segons Jespersen, un progrés en el canvi lingüístic perquè en les llengües modernes les formes són en general més curtes i el seu caràcter és més analític, i això facilita l'expressió fent possibles més combinacions. Una simplifi-

3. Fabra (1954-1956, c 600) parla amb elogi d'aquesta obra de Jespersen.

4. La lingüística moderna ha abandonat la idea d'una possible millora que faci les llengües més eficients com a eines de comunicació: «Taking linguistic change as a whole, there seems to be no discernible movement toward greater efficiency» (Greenberg, 1959 [1971], p. 116). També Hymes (1961, p. 73) pensa que no té gaire sentit plantejar-se «the question of increased efficiency and economy in language evolution».

5. Com si volgués donar la raó a Jespersen, Wagensberg (1986, p. 32-33) ens informa que «[l]a mateixa llei d'adaptació entròpica que funciona per als sistemes termodinàmics, per als codis de transmissió de senyals, o per a les poblacions de peixos, es compleix amb la mateixa precisió per al català, [...] el català ha assolit, en aquest sentit, un excel·lent grau d'eficàcia en la seva evolució, cosa que, sens dubte, és extensible a la resta de les llengües modernes; però, ai! amb el llatí no passa el mateix: és excessivament complex i s'aparta sensiblement de la distribució que dicta la llei. És com un ecosistema que s'ha extingit, que ha violat la llei, no ha superat la selecció natural i només resta per a la nostàlgia, l'estudi o els museus».

cació que es dona gràcies al fet que «a clear and unambiguous understanding is secured through a regular word order», que fa que «the clumsy repetitions known under the name of concord have become superfluous» (Jespersen, 1922, p. 364).

Aquests aspectes que mostrarien la superioritat de les llengües modernes sobre les antigues coincideixen amb algunes de les reformes que defensava Fabra perquè hi veia un guany per a la llengua. La idea de progrés vinculat a la simplificació de les formes gramaticals, central en la teoria de Jespersen, es troba en algunes de les propostes de millora de Fabra. Així creu que «[s]eria absurd que en nom de la llengua antiga no volguéssim consagrar la simplificació operada en la llengua parlada» (Fabra, 1980 [1917], p. 131), i, en la defensa de la reducció dels casos de concordança del participi passat, es demana si «[a]llí aont l'evolució de la llengua ha produït una simplificació, se pretendria tornar endarrera y establir una diferenciació artificiosa?» (Fabra, 1908, p. 138). Segons Ferrater (1981, p. 5), Fabra sabia prou bé que la pèrdua de concordança del participi «és un fenomen central dins el pas des d'una sintaxi morfològica a una altra de "tàctica", basada en uns esquemes fixos de la frase».

Per a Jespersen no hi ha dubte que el pas del llatí, amb una gran llibertat d'ordre de mots, a les llengües romàniques, amb un ordre més fix, ha estat un notable progrés que ha permès una simplificació del sistema de desinències: «Languages tend on the whole more and more to utilise word-position for grammatical purposes; and this is really a progressive tendency» (Jespersen, 1894, p. 110-111). Un ordre dels mots regulat, com en les llengües modernes —anglès i francès—, permet de sobreentendre moltes coses que les llengües antigues han d'expressar obligatòriament. El guany per a la llengua que representa l'ordre fix, Jespersen el compara amb els avantatges de la numeració àrab «in which 234 means something entirely different from 324 or 423 or 432, and the ideas of "tens" and "hundreds" are elegantly suggested by the order of the characters» (Jespersen, 1894, p. 100).⁶

Fabra també considerava que l'ordre dels mots havia esdevingut una forma gramatical en les llengües modernes, per això deia que «[h]i ha en cada llengua un ordre gramatical que presideix la successió dels mots dins la proposició» (Fabra, 1983-1984, p. 281). Qualsevol alteració d'aquest ordre és condemnable en nom de la simplificació, perquè obliga a repetir innecessàriament els elements desplaçats: «És massa sovint que s'altera l'ordre gramatical dels mots, amb la conseqüència greu, quan s'anteposa al verb algun complement, d'expressar-lo una segona vegada mitjançant un pronom feble adjuntat al verb» (Fabra, 1983-1984, p. 282).

Fabra, com Meillet, Saussure o Jespersen, contemporanis seus, veia la llengua, no com un ens amb vida pròpia que només canviava per causes internes al marge

6. Però segons Calveras (1925, p. 53), una de les coses que més afavoreixen l'expressió del pensament és la «llibertat de col·locació de paraules».

de la societat, sinó com un mitjà de comunicació afaiçonat pels seus parlants.⁷ Una idea inseparable d'una concepció de la llengua com un fet social, la funció del qual és la comunicació.⁸ Per això diu que «[u]n lector francès o anglès restaria estupefacte de trobar-se amb una prosa tan moguda, tan plena d'inversions i de pleonasmes, [...]. No podria sinó pensar dels catalans: ¡quina gent singular és aquesta que, sense cap motiu aparent, tortura la frase i la capgira i la reforça a cada moment amb mots pleonàstics!» (Fabra, 1954-1956, c 294). Perquè, com escriu Jespersen (1905, p. 16), «[a]s the language is, so also is the nation».

Fabra pensava, doncs, que per convertir el català del seu temps en l'instrument adequat per al desenvolupament de la cultura d'una nació moderna, calia introduir-hi aquells canvis que representaven un progrés per a la llengua perquè permetien expressar el màxim de significat amb els mitjans més senzills, i que, probablement, s'haurien produït per simple evolució si no hi hagués hagut els segles de decadència.⁹

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BLADÉ DESUMVILA, Artur (1965). *Contribució a la biografia de Mestre Fabra*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- CALVERAS, Josep (1925). *La reconstrucció del llenguatge literari català: Estudi d'orientació*. Barcelona: Biblioteca Balmes.
- FABRA, Pompeu (1898). *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç. [Facsimil a cura de Sebastià Bonet. Barcelona: Alta Fulla, 1993]
- (1908). «Esmena total». A: *Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona: Estampa d'en Joaquim Horta, p. 137-138.
- (1911). *Qüestions de gramàtica catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1932). *El català literari*. Barcelona: Barcino.
- (1954-1956). *Converses filològiques*. Ed. a cura de S. Pey. Barcelona: Barcino. 10 v.
- (1980 [1917]). «Castellanismes de la llengua escrita». A: *La llengua catalana i la seva normalització*. Ed. a cura de Francesc Vallverdú. Barcelona: Edicions 62, p. 129-131.
- (1983-1984). *Converses filològiques*. Vol. I i II. Ed. a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA. 2 v.
- FERRATER, Gabriel (1981). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema.

7. Escriu Meillet (1913, p. viii) que «on ne peut se rendre compte de l'évolution d'une langue qu'en tenant compte des situations historiques et des conditions sociales où cette langue s'est développée. [...] le langage n'a pas son principe de développement en lui-même. Son évolution est commandée en grande partie par des faits qui lui sont extérieurs.»

8. Compareu l'afirmació de Saussure (1990, p. 54), «la llengua és una institució social», amb el que diu Fabra (1932, p. 125), «aquesta institució de naturalesa social que anomenem una llengua».

9. En canvi Calveras (1925, p. 56), d'acord amb la seva idea de perfecció lingüística (vegeu nota 2), creu «que la manera d'ésser de la nostra mentalitat i la nostra llengua posen una ratlla natural al desenrotllament progressiu del llenguatge literari, i no li permetran arribar al terme ideal, que assoliren els grecs i els llatins».

- GREENBERG, Joseph H. (1971 [1959]). «Language and Evolution». A: *Language, Culture and Communication*. Stanford [Califòrnia]: Stanford University Press, p. 106-125.
- HAGÈGE, Claude (1983). «Voies et destins de l'action humaine sur les langues». A: FODOR, István; HAGÈGE, Claude [ed.]. *La réforme des langues: histoire et avenir*. Vol. 1. Hamburg: Buske, p. 11-68.
- HYMES, Dell (1961). «Functions of speech: an evolutionary approach». A: GRUBER, Frederick C. [ed.]. *Anthropology and Education*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, p. 55-83.
- JESPERSEN, Otto (1894). *Progress in Language, with special reference to English*. Londres: Swan Sonnenschein & Co.; Nova York: Macmillan & Co. [Facsimil amb una introducció de James D. McCawley. Amsterdam: John Benjamins, 1993]
- (1905). *Growth and Structure of the English Language*. Leipzig: B. G. Teubner. [10a ed. Pròleg de Randolph Quirk. Oxford: Basil Blackwell, 1982]
- (1922). *Language, its nature, development and origin*. Londres: George Allen & Unwin Ltd.
- MEILLET, Antoine (1913). *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*. París: Hachette. [8a ed., 1975]
- PARIS, Gaston (1862). *Étude sur le rôle de l'accent latin dans la langue française*. París; Leipzig: A. Franck.
- SAUSSURE, Ferdinand de (1900). *Curs de lingüística general*. Traducció i edició a cura de Joan Casas. Barcelona: Edicions 62.
- SCHLEICHER, August (1848). *Sprachvergleichende Untersuchungen*. Bonn: H. B. König. [Facsimil. Frankfurt: Minerva, 1983]
- (1863). *Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft, offenes Sendschreiben an Herrn Dr. Ernst Haeckel*. Weimar: H. Böhlau. [2a ed. Weimar: Hermann Schläu, 1873. Facsimil. Londres: Routledge, 1995]
- WAGENSBERG, Jorge (1986). «L'entropia del llenguatge». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 3 (desembre), p. 24-34.

L'empremta de Fabra i les Normes ortogràfiques a *La Veu de Catalunya* (1910-1917)*

CLARA BARNADA
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Universitat de Girona

A principi del segle xx, la situació de la llengua catalana no havia experimentat cap canvi substancial respecte a les darreres dècades del segle anterior, de manera que les reivindicacions lingüístiques continuaven essent les mateixes de final del xix. Així, a les pàgines de *La Veu de Catalunya* (LVC), dels anys deu, encara és habitual trobar articles com el següent:

A n'el pobre poble nostre, li pinten les injustícies de la vida després d'haverli llevat tota esperança: ve després el poder y li barra la escola ahont no s'hi pot entrar sinó pagant; un cop dintre, el mestre li parla en forma que ell no entèn y, com els romans amb els barbres predecessors, li fa creure que ses paraules son com udols de fera o crits d'home incivil; va als tribunals y se li fa justícia sense que'n compregui un mot, sense que entengui res, ni de qui l'acusa, ni de qui'l defensa, ni de qui'l judica.

Trista sort la del nostre poble [...] pera la vida baixa, pera la blasfemia, el català li serveix; pera la vida espiritual, pera la vida de la cultura, li proscriuen el llenguatge maternal.¹

El fragment citat, a banda d'il·lustrar la situació de la llengua catalana a principi de segle, també posa de manifest l'ús de la premsa com a plataforma de reivindicació nacionalista. Reivindicació que, a LVC, s'articularà en bona mesura

* Aquest estudi s'inscriu en la línia de recerca del projecte del Ministeri d'Educació i Ciència (MEC) «Las representaciones de la lengua catalana en la historia» (FFI2008-04496/FILO). Vull fer constar el meu agraïment a Narcís Iglésias per la lectura crítica del text i pels encertats consells que em va oferir. No cal dir que les mancances que hi pugui haver són només atribuïbles a l'autora.

1. Josep PUIG I CADAFALCH (1910), «La nostra llengua expulsada», *La Veu de Catalunya* (15 deembre).

entorn de la llengua. Mentre que en una primera etapa, es denuncia l'estat en què es troba l'idioma, més endavant el diari es convertirà en una eina de difusió de la campanya cultural i lingüística que s'havia encetat i que havia de conduir a la modernització de la llengua catalana, dotant-la de prestigi, i de les infraestructures característiques d'una cultura normalitzada.

Aquest activisme cultural passa per l'acció de la Lliga Regionalista. L'activisme de la Lliga, segons un estudi de Grau (2006, p. 10), es desplega en dos fronts: «un d'intern, que es resumeix en l'obra de codificació i, un d'extern, que s'ocupà de defensar i d'estendre l'ús públic del català i d'impulsar la presència d'aquesta llengua en els àmbits oficials». Si la Lliga va tenir realment un paper clau en l'obra de modernització del català, pot resultar interessant de veure, doncs, com es va vehicular la qüestió lingüística a les pàgines del diari —portaveu d'aquesta formació política—, i, sobretot, analitzar quina va ser la presència de Fabra a les pàgines de *La Veü* i fins a quin punt el diari va incidir en la consolidació de la seva obra.

Sabem que Fabra, malgrat que mai no havia destacat com a activista polític, era conegut per la seva vessant esquerrana. Això va fer que col·laborés més activament amb diaris republicans i catalanistes com *El Poble Català* i *La Publicidad*.² Per tant, la principal col·laboració en premsa de Fabra està continguda en aquestes publicacions.³

En canvi, la relació de Fabra amb el diari conservador LVC va ser més residual i passava, sobretot, per la important obra de defensa i de reivindicació de la llengua catalana que duia a terme aquesta publicació, missió amb la qual Fabra va estar altament compromès tota la seva vida. Al seu torn, la professionalitat del gramàtic en el camp d'estudi lingüístic i el seu compromís amb la cultura catalana van fer que Prat de la Riba s'interessés per ell i que LVC es convertís en la plataforma més gran de difusió de la seva obra, sobretot de les *Normes*.

Cal tenir en compte que LVC, segons l'estudi de Gómez Mompert (1992, p. 133-135), ocupava el sisè lloc pel que fa a la difusió dels diaris barcelonins, arribant a un tiratge de vint mil exemplars l'any 1913. Es tracta, doncs, de la principal publicació en català de les primeres dècades del segle xx⁴ —i, d'altra banda, de la més longeva fins al moment en català, amb gairebé quaranta anys de publicació al seu darrere.

Comencem a resseguir les pàgines de LVC a partir de 1910, un cop ja havia tingut lloc la conversió d'aquesta publicació en diari.⁵ Fabra, en aquella època, ja

2. A partir de 1922, el diari catalanitzava el seu nom i passa a ser *La Publicitat*.

3. Destaquen la sèrie de vint-i-tres articles que va publicar sota el títol «Qüestions gramaticals» el 1907 a *El Poble Català* i les cèlebres «Converses filològiques», que van aparèixer a *La Publicidad* entre 1919 i 1922, i que ja han estat objecte de diversos estudis.

4. Prudenci Bertrana envià una carta a LVC (6 abril 1914) perquè en fes difusió, ja que segons ell aquest era el diari «més llegit en terres catalanes» i això li permetia «la publicitat convenient a la lletra».

5. El primer de gener de 1899 apareixia, fill del setmanari homònim, *La Veü de Catalunya* com a diari.

havia establert contactes amb la premsa, quan juntament amb Casas-Carbó i Massó i Torrents havien començat a utilitzar *L'Avenç* com a plataforma per a la seva campanya gramatical. Tanmateix, la campanya no va reeixir en no obtenir el ressò desitjat i Fabra, empès per qüestions pragmàtiques, va marxar a Bilbao. La premsa va tornar a convertir-se llavors, en la distància, en una eina útil per a la difusió de les seves propostes gramaticals.⁶

Ara bé, segons ha sostingut Gifreu (2007) en el seu estudi sobre Fabra i la premsa, durant el període comprès entre 1908 i 1917, no hi ha a penes col·laboracions de Fabra en premsa perquè el gramàtic es va dedicar completament a la tasca de sistematització i de fixació de la normativa. No obstant això, penso que aleshores la campanya a favor de la llengua i de les *Normes* ja estava engegada. Almenys pel que fa a la LVC. Així ho avalen el nombre considerable d'ocasions en què la llengua és motiu de portada en aquest rotatiu i la quantitat ingent de notícies i articles referits a la qüestió lingüística des de perspectives molt diverses, que podem trobar entre les seves pàgines.⁷

Ho fa palès, però sobretot, la creació d'una columna específica, que portava per títol *Per l'unitat de l'idioma*, dedicada exclusivament a donar compte de la qüestió lingüística, arran de la publicació de les *Normes*. Aquesta secció va mantenir-se pràcticament diària durant tres mesos (des de la publicació de les *Normes*, el 31 de gener de 1913, fins a l'abril del mateix any). Oferia bàsicament la crònica de les adhesions per part de publicacions, editorials i personatges del món cultural de l'època. No ens aturarem en el detall dels noms, ja que pot consultar-se'n una relació exhaustiva en els estudis de Miracle (1998 [1968]) i Segarra (1985).

En canvi, sí que val la pena analitzar els textos d'adhesió, procedents de publicacions molt variades i d'arreu del territori català.⁸ Allò que més destaca, i pot sorprendre fins i tot, és l'entusiasme que es desprèn de tots els textos («Per fi la nostra llengua catalana ha arribat a la seva unitat ortogràfica de tant de temps enhelada» (LVC, *Per l'unitat de l'idioma*, 11 febrer 1913); «Era un clam unànim de tots els amants de la llengua catalana» (LVC, *Per l'unitat de l'idioma*, 15 febrer 1913)). La gran acollida que van tenir les *Normes* es deu, sens dubte, al fet que aquestes havien de posar terme a l'*anarquia ortogràfica* que imperava des de feia temps en la llengua catalana.

6. És d'aquesta etapa la publicació de les «Qüestions gramaticals» a *El Poble Català*.

7. Els textos citats en aquest estudi són tan sols una mostra representativa d'un treball més exhaustiu, que comprèn el buidatge de totes les notícies referents a qüestions lingüístiques publicades a LVC durant els anys 1910-1917.

8. LVC no només es fa ressò de les adhesions que tenen lloc al Principat sinó que també reporta textos procedents de Mallorca, València i Perpinyà. Se'n pot veure un exemple a les edicions dels dies 16 de març i 26 de juliol de 1913.

Però els diaris no es limiten a aplaudir la iniciativa de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), a acollir-s'hi i a publicar el text de les *Normes*, sinó que alguns en lamenten la complexitat, fins al punt de demanar-ne una simplificació: «Nosaltres lo que voldriem es que fos mes simplificada [...]. Dir lo que's vulgui dir amb mes senzillesa possible. Com mes senzill sera mes adeptes tindra, podrà no ser o no semblar erudit pero serà mes practic» reporta *Patria* de Valls (5 març 1913).

És per això que alguns demanen paciència als lectors suplicant que «no siguin massa exigents, sobre tot al principi, en que, per falta de costum passaran segurament moltes errades» (LVC, *Per l'unitat de l'idioma*, 11 febrer 1913).

Fins i tot, es demana «una major divulgació de les mateixes de la que se les hi ha donat avui» i, per tant, segons aquests «fora un gran bé la tirada d'alguns milers d'exemplars amb petit folletó per escampar-les per tot Catalunya» (LVC, *Per l'unitat de l'idioma*, 26 febrer 1913).

D'altra banda, la secció *Per l'unitat de l'idioma* també recull testimonis de personatges destacats del moment. És el cas de la carta que l'eminent romanista d'Alemanya, el doctor Vogel, tramet a Rubió i Lluch a través de LVC (26 abril 1913):

Vogel, malgrat que felicita la iniciativa de l'IEC, no s'està de ressaltar el fet que «a mi també'm costa escriure *reis* i les *lleis* amb la “i” minça, magra i desvalida, en lloc de la “y”, amb son róssec magestuós, i tindrè que vencer una forta repugnàcia per a escriure les “ç” que ens teniu prescrites».

Ara bé, la secció esmentada no és l'única apareguda amb motiu de les *Normes*, sinó que va crear-se a LVC un apartat homònim, dedicat a desenvolupar algun dels punts conflictius de la normativa fabriana. Va ser una iniciativa que desafortunadament no va tenir continuïtat. Tenim constància sols de tres textos durant l'any 1913. El primer tractava la qüestió de «Per, pera, per a i perquè» (16 abril); el segon, de «El sò de la “l” doble» (30 abril) i el darrer, de «Combinacions de verb i afixe. —Guionets i apòstrofs» (8 juny). L'autor de la columna, que firma amb el nom d'Esteve Arnau i que demostra tenir notables coneixements filològics, no és altre que Fabra, amagat sota un pseudònim.⁹

Però el tema lingüístic va filtrar-se a seccions ja existents del mateix diari, ho veiem en el cas del «Glosari» de Xènius, que també es farà ressò de la qüestió ortogràfica. Del 9 al 15 de maig de 1916 van aparèixer publicades a LVC una seqüència de cinc gloses sobre *L'ensenyament de l'ortografia*.¹⁰ Un exemple interessant el constitueix la primera (9 maig 1916), on es plantegen segons Xènius les mancan-

9. Vegeu l'aportació de Josep Murgades, «Textos desconeguts de Fabra», en el marc del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra». D'altra banda, aquest pseudònim de Fabra ja apareix recollit en l'obra de Josep Rodergas, *Els pseudònims usats a Catalunya*, on es comenta que *Esteve Arnau* era utilitzat per Fabra en temes lingüístics a la revista *L'Avenç*. No menciona, però, els textos de Fabra que van aparèixer publicats a LVC sota aquest pseudònim.

10. Textos recollits a l'obra completa d'Eugeni d'Ors.

ces de les *Normes*, ja que «aquest text no és un tractat: és un índex de problemes i solucions» i «d'aquells punts on no hi havia litigi, les *Normes* no resen paraula». El resultat, segons ell, és que «nois i noies preparats en ortografia catalana segons aquell viciós procediment [...] tenen cura de no deixar cap “y” ni per remei de mal» però, en canvi, «escriuen tranquil·lament, sobretot essent de certes regions, *Minerba, vola* i àdhuc *caro per carro* [...]».

A banda de conèixer les impressions d'Eugeni d'Ors gràcies a la publicació diària del seu «Glosari», LVC ens facilita les d'altres intel·lectuals com Bofill i Mates, Flos i Calcat, Prat de la Riba o Josep Carner,¹¹ a través dels seus articles publicats al diari.

Un d'interessant, ja que ens ofereix una síntesi de les reaccions dins del món intel·lectual català arran de l'aparició de les *Normes*, el constitueix el que sota el títol «Dos nacionalismes» va aparèixer publicat el 27 de març de 1915:¹²

Una qüestió com la de l'ortografia catalana [...] descobreix en la seva intimitat la psicologia dels dos nacionalismes. El nacionalisme de les línies primitives demana la llibertat ortogràfica, el camp qui puga [...] el Nacionalisme d'Estat necessita l'idioma com instrument i realitat de govern i de cultura [...]. I l'adquisició d'una unitat ortogràfica, és l'indici d'un començ de difusió i popularitat d'aquestes aspiracions. [...] L'Institut d'Estudis Catalans ha d'agrair que les seves *Normes ortogràfiques*, dictades només que per les seves publicacions, hagin estat acullides per un vast plebiscit favorable de la opinió, fins al punt que aquesta ortografia pot dir-se dues vegades normal. No solament noms il·lustres de la literatura catalana en sos camps, En Ruyra, En Costa i Llobera, En Joan Alcover, l'Excm. Sr. Bisbe de Vich, En Prat de la Riba, En Gabriel Alomar, En Morera i Galícia, En Guanyabens, En Planas i Font, amb la totalitat de la joventut literària, han acceptat les *Normes*, sinó que ho han fet les institucions capdals del catalanisme, els editors en llur Congrés, i gairebé tots els diaris i revistes. [...]

LVC no tan sols es va convertir en una plataforma de difusió de les *Normes* sinó també, com veurem a continuació, en un fòrum de debat, a través del gènere

11. Carner en les seves col·laboracions a LVC utilitza diferents pseudònims, per a aquest estudi ens interessan els textos que firma amb el nom de *Caliban*, corresponents a la secció «Varia», i que versen sobre la qüestió de la llengua. Pel que fa a Prat de la Riba, és prou conegut el seu article publicat a LVC el mateix dia en què van aparèixer les *Normes* (31 gener 1913) i en el qual feia una crida a la unitat del català, demanant que s'acceptessin les *Normes* en nom del patriotisme. En aquest sentit, també destaca l'article «Unitat espiritual», de Bofill i Mates, que va aparèixer publicat el 6 de febrer de 1913, en el qual ressalta la importància de la nova normativa, tot apel·lant a la consciència nacional perquè sigui adoptada immediatament.

12. Està signat tan sols amb una inicial, C. Tal com es troba documentat en *Els pseudònims usats a Catalunya*, de Josep Rodergas, podria tractar-se de Carles Capdevila i Recasens —que havia utilitzat la inicial del seu nom per firmar articles publicats en premsa. Hipòtesi que queda reforçada pel fet que aquest escriptor va incorporar-se, justament l'any 1915, com a redactor de *La Veu de Catalunya*.

epistolar. En aquest sentit, destaca la carta que Rubió i Lluch trameté a Carreras Candi a través del diari (18 juliol 1913), arran de les al·lusions personals que aquest va fer en la seva esmena a l'Ajuntament sobre les *Normes*.

És significatiu l'inici de la carta de resposta de Rubió i Lluch: «Com que les al·lusions han estat emeses en un document públic, no crec faltar a cap sentiment de delicadesa rectificant-les també publicament». És remarcable el fet que l'intercanvi de lletres —i d'impressions— entre els dos intel·lectuals fos a través de la premsa. En aquest sentit, el diari esdevé un testimoni únic i s'erigeix en una font d'informació indispensable per a l'estudi de la història de la llengua catalana.

Un altre punt de debat entorn de les *Normes*, com és sabut, es va establir en el Consistori dels Jocs Florals. *La Veu* també n'ofereix el seu particular testimoni («L'ortografia i la llibertat», LVC, 3 abril 1915):

El grupu de senyors d'edat —i és clar que no diem això com un retret— perquè es dona el cas de que tots els rebels a les *Normes* ortogràfiques són les persones no pas joves, ha presentat batalla en el sí del Cos d'Adjunts, pretenint que cada hù escrigui el català com li sembli [...]. I el bon poble que s'eduqui amb tal “exemple” obrant i el bon poble que escrigui el català, que estudiï ortografia, amb aquest espill dels de dalt, el bon poble que escrigui com li sembli, perquè aquí no hi ha raons científiques —és cofessat això pel grupu— aquí no hi ha més que el caprici, la buida altivesa, la pedanteria [...].

Es monstruós que un associat reclami com un «dret infranquejable» el que li uneixin els dos cognoms amb una «i» grega i no llatina, simplement perquè aquella «no li agrada».

La campanya de difusió social de la norma es completa amb els discursos i les conferències duts a terme pel mateix Fabra i que LVC recull a les seves pàgines. En ocasions en reporta el text, com és el cas del discurs que va pronunciar Fabra en el marc dels Jocs Florals de Lleida de 1915 (LVC, 17 maig 1915).¹³ I en d'altres, com és el cas de les nombroses conferències que va pronunciar el gramàtic davant de públics molt diversos, LVC s'encarrega d'anunciar-les degudament i d'oferir-ne després una petita crònica. Destaca especialment la visita de Fabra a la redacció de LVC,¹⁴ qui, «a benefici del personal que intervé en la confecció de *La Veu de Catalunya*, va començar un curset de conferències destinades a donar als redactors, col·laboradors i tipògrafs, la deguda seguretat per a seguir sense vacil·lacions les *Normes ortogràfiques*». També tenim constància d'una tanda de lliçons que va oferir Fabra al personal de la Diputació, o de conferències al Centre Autonomista de Dependents i a d'altres centres.

13. Discurs «Literats i gramàtics», recollit a Fabra (1980, p. 135-140).

14. La visita va tenir lloc tan sols dos dies després que apareguessin publicades les *Normes* a LVC.

A banda de les *Normes*, LVC també es va fer ressò de l'activitat de l'IEC, fet que ens permet conèixer l'avenç de la tasca normalitzadora però que sobretot resulta interessant per conèixer el relleu que es donava a la figura de Fabra, així com el grau de difusió de la seva tasca gramatical. Ho veiem a continuació, en relació amb una notícia sobre el *Diccionari Aguiló* (LVC, 21 desembre 1914):

En P. Fabra, que ha refós i elaborat tots els materials de l'inventari Aguiló amb més treball que recullir-los del bell nou, per la seva excessiva modestia, dóna tot el seu gran esforç com anònim.

No sols a l'Institut, sinó d'una manera especial a En P. Fabra, tots els que estimen la llengua catalana i els que es dediquen a la llingüística sabran agrair al devanter dels filòlegs catalans una obra tan meritòria.

O en una altra notícia que informa sobre els diversos projectes en curs de la Secció Filològica (LVC, 16 octubre 1915):

Els materials llegats per l'Aguiló, publicats amb tanta cura per En Fabra, són d'un gran valor pel *Diccionari d'Autoritats* que prepara el mateix Fabra i pel *Diccionari General de la llengua catalana* en el qual col·laboren metòdicament uns cent cinquanta corresponsals escampats per tots els indrets de la nostra terra.

Gràcies a les notícies del diari també tenim coneixement dels estudis de Fabra que apareixen publicats (LVC, 26 desembre 1914):

Butlletí de dialectologia catalana publicat per les Oficines del Diccionari general de la llengua catalana. Gener-juny 1914. El segon número d'aquest *Butlletí* [...] publica una sèrie de treballs interessantíssims sobre el català: la continuació de l'estudi d'En P. Fabra «Els mots àtons en el parlar de Barcelona» [...].

Quan un dels magnes projectes per a la «fixació de l'idioma» (LVC, 14 desembre 1917) arriba al seu terme, LVC no escatima esforços; és així que dedica gairebé una pàgina sencera a la publicació del *Diccionari ortogràfic*, acompanyat d'un retrat de Fabra, «l'eminent filòleg autor del *Diccionari*» (14 desembre 1917):

L'Institut de la Llengua Catalana [...] ha publicat el *Diccionari Ortogràfic*, degut a l'eminent filòleg En Pompeu Fabra, on es fixen [...] les grafies del repertori literari de l'immens lèxic català. El nostre lèxic, que era, de la Renaixença ençà, de fesomia fluctuant, resta avui fixat [...]. Felicitem-nos-en no solament els escriptors i els pedagogs, sinó tots els catalans.

LVC no només es fa ressò en un moment determinat de la publicació de les *Normes* de Fabra, sinó que es converteix en una plataforma de difusió i discussió de la seva obra. Hem vist com a principi de segle la llengua pren un espai impor-

tant a les pàgines de *La Veu* i en fa el seu vehicle d'expansió. En un primer estadi, s'inicia amb la reivindicació de l'estat en què es troba l'idioma; després notem que la publicació de les *Normes* centralitza gairebé la totalitat del discurs lingüístic. I a mesura que la llengua catalana assoleix el grau de normativització necessari, esdevé un autèntic emblema nacional —una eina en mans dels polítics, si es vol—, fet que també es veurà reflectit a les pàgines del rotatiu.

El diari s'erigeix, doncs, en un testimoni revelador de l'època: ens dóna informacions molt valuoses sobre l'acollida de la nova ortografia i les discussions que van fomentar-se en els circuits intel·lectuals del moment. Recull en alguns casos testimonis únics, com hem vist en el cas de les cartes del doctor Vogel i de Rubió i Lluch. *La Veu* —i, en general, la premsa— van esdevenir un portaveu privilegiat de les relacions entre la intel·lectualitat de l'època, gràcies a l'intercavi epistolar que es va entreteixir a les seves pàgines.

D'altra banda, resseguint *La Veu* hem pogut copsar la incidència que va tenir la publicació de les *Normes* i de retruc la figura de Fabra en el panorama de les lletres catalanes de principi de segle. I recollint el testimoni d'un dels seus contemporanis, podríem afirmar que: «Vinticinc anys enrera, deu anys enrera [...] no hauria sigut possible aquesta magna empresa [...], indubtablement ens hauria mancat l'home, el gramàtic formidable que es en Pompeu Fabra».¹⁵

Podem concloure, doncs, que *La Veu* va ser un element clau en la trajectòria de Fabra i en la història del procés de modernització del català. Fabra va trobar en aquesta publicació l'aliat imprescindible per a la difusió de la seva obra lingüística, sobretot si tenim en compte l'abast de què gaudia aquest diari. Pensem que Prudenci Bertrana va enviar una carta a LVC, l'any 1914, perquè en fes difusió, ja que segons ell aquest era el diari «més llegit en terres catalanes» i això li permetia, per tant, «la publicitat convenient a la lletra».¹⁶ No faria falta afegir res més, doncs, per entendre que LVC, es va encarregar, precisament, de donar *veu* i dimensió nacional a l'obra del gramàtic.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FABRA, Pompeu (1980). «Literats i gramàtics» [1915]. A: *La llengua catalana i la seva normalització*. Ed. a cura de Francesc Vallverdú. Barcelona: Edicions 62.
- GIFREU, Josep (2007). «Pompeu Fabra i la premsa en els processos d'ordenació normativa del català modern». A: ALSINA, Àlex [et al.] [ed.]. *La figura i l'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- GÓMEZ MOMPART, Josep Lluís (1992). *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya (1902-1923)*. Barcelona: Pòrtic.

15. Jaume BOFILL I MATES (1913), «Unitat espiritual», LVC (6 febrer).

16. Vegeu nota 4.

- GRAU, Josep (2006). *La Lliga Regionalista i la llengua catalana (1901-1924)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRACLE, Josep (1998 [1968]). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Proa.
- MURGADES, Josep (2007). «Textos desconeguts de Fabra» [2005]. A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- RODERGAS, Josep (1951). *Els pseudònims usats a Catalunya*. Barcelona: Millà.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries. (Les Naus d'Empúries)

Fabra i la tradició de la llengua comuna: la construcció d'un discurs

JOSEP M. BERNAL

L'obra de Pompeu Fabra pot ser analitzada en el marc teòric de la planificació lingüística, entesa aquesta com el conjunt d'accions destinades a transformar, en un context de canvi social, la situació lingüística d'un grup humà. Pel que fa al català, l'objectiu de Fabra no era sinó la configuració d'una llengua literària (ara en diríem estàndard) en el context social de la Catalunya autònoma, primer de la Mancomunitat i, més endavant, de la Generalitat. Fent servir els termes consagrats per la planificació lingüística, la reforma fabriana va implicar intervencions en el *corpus* (codificació ortogràfica, gramatical, etc.) i en l'*estatus* (la introducció de la llengua literària en diversos àmbits d'ús). La feina, però, no s'acabava aquí.

Al seu llibre *Traditionen des Sprechens* la romanista Brigitte Schlieben-Lange (1983, p. 115-116) explica que els parlants d'una llengua posseeixen una sèrie de coneixements sobre aquesta. Són capaços, per exemple, d'identificar la varietat amb més prestigi social i de reconèixer els grups de població que fan servir les diverses varietats. Aquests coneixements (Schlieben-Lange els anomena *Wissens-traditionen*) no deriven directament de la pròpia experiència dels parlants, sinó d'uns discursos elaborats històricament que actuen com a transmissors i que poden ser alterats i corregits en competència amb d'altres. Sens dubte, una de les aportacions fonamentals del treball de Schlieben-Lange és haver-nos mostrat que la vida social de les llengües no es pot analitzar sense tenir presents les tradicions de coneixement lingüístic que posseeixen els parlants; sense comptar, en definitiva, amb allò que els parlants saben, o consideren sabut, sobre la seva llengua.

La planificació lingüística, en concret l'estandardització, és també una planificació de les tradicions de coneixement de què parla Schlieben-Lange. La implantació d'una llengua literària en el si d'una comunitat és un procés que introdueix transformacions significatives en la relació que aquesta comunitat manté amb la seva llengua i també amb altres; introdueix, en altres paraules, canvis en

la percepció de la realitat lingüística pròpia i de l'entorn. Schlieben-Lange ha mostrat en diversos treballs les dimensions d'aquest procés a França, on, després de la Revolució de 1789, la varietat codificada i elaborada al segle XVII va ser alçada a la categoria de llengua nacional i va esdevenir l'expressió d'un ordre social que, alhora, implicava un ordre lingüístic: una jerarquització lingüística de l'Estat francès per la qual altres llengües passaven a ser considerades inferiors i, en darrer terme, eren condemnades a desaparèixer (Schlieben-Lange, 1987, 1996). S'inculcava així en els parlants, i amb un èxit més que considerable, una nova concepció de l'espai lingüístic francès dividit bàsicament en dues categories: la llengua nacional i els *patois*.

L'estandardització, com a activitat generadora de noves *tradicions del parlar*, es fa especialment evident en els casos de llengües subordinades. La tasca del planificador és també la de construir noves *tradicions del parlar* mitjançant un discurs que fonamenti i legitimi l'ordre lingüístic que es disposa a establir. Bona part de l'activitat de Fabra pot ser entesa en aquest marc. La primera *Wissenstradition* de què s'ocupà va ser l'autonomia del català com a llengua romànica; és a dir, la seva condició de *llengua*, no de *dialecte*. Amb el suport teòric de la ciència lingüística, Fabra va atacar l'opció de la llengua anomenada *acadèmica* i va defensar el caràcter autònom del català en el conjunt dels parlars romànics (Murgades, 1996, p. 33-35). És cert que Fabra no va ser l'únic, ni el primer, a ocupar-se d'aquest assumpte. Aquí, però, no volem estudiar la seva contribució a l'elucidació d'aquesta i d'altres qüestions de què parlarem a continuació, sinó analitzar molt breument el seu esforç constant per *institucionalitzar* entre els parlants determinades idees entorn de la llengua, i mostrar que aquest esforç forma part indissociable de la seva tasca. Així, per exemple, l'any 1920 Fabra va retreure a un lector de les *Converses filològiques* el fet que, en un escrit que li havia adreçat aquesta persona, es referís a la llengua catalana amb la denominació «dialecte català» (Fabra, 1983, p. 198).

Fabra també va haver d'usar les seves habilitats com a divulgador i polemista a propòsit d'una altra qüestió especialment important: la pretensió que la llengua literària moderna, la varietat sorgida del procés de reforma, funcionés com a llengua estàndard, com a llengua comuna. El català podia aspirar a ser una llengua nacional perquè era una llengua romànica més. Però, amb quin dret, amb quina legitimitat, la varietat literària codificada per Fabra aspirava a ser aquesta llengua nacional, la llengua, al cap i a la fi, comuna? De fet, la tasca de Fabra implicava, com a França, la introducció d'una nova jerarquització en el domini lingüístic català: d'una banda, el català literari; d'una altra, els dialectes. En aquest sentit, Fabra va anar bastint al llarg de la seva obra el que podem anomenar una *tradició de coneixement* entorn de la nova llengua comuna, presentant-la com un instrument lingüístic legítim i clarament diferenciat d'altres varietats per la seva superioritat.

Dos dels factors que permeten d'identificar una varietat estàndard són, primer, la relació de superioritat envers un sistema de dialectes i, segon, la relació d'igualtat amb altres estàndards (Joseph, 1987, p. 6). Fabra sabia que la codificació i l'estandardització d'una llengua comuna al si de la comunitat catalanoparlant generaria una nova relació de caràcter jeràrquic entre la llengua literària, referencial i prestigiada, i els dialectes, mancats d'aquestes característiques. I, tal com veurem més endavant, el discurs de l'antifabrisme anava encaminat precisament a combatre aquesta jerarquització; a combatre, en conseqüència, la *Wissens-tradition* que Fabra mirava d'establir entorn de la llengua comuna sorgida de la seva labor. Els contraris a la reforma van construir un discurs oposat, una altra tradició de coneixement, segons el qual les distintes varietats de la llengua catalana havien de ser iguals entre si i cap d'elles no podia gaudir de superioritat respecte de les altres.

Fabra va elaborar el discurs legitimador de la llengua literària entorn de dos eixos que podem descriure com a diacrònic i sincrònic, respectivament. Pel que fa al diacrònic, Fabra sempre va subratllar la connexió entre la llengua literària moderna i la llengua medieval. La seva tasca havia de ser considerada com la restitució de l'ordre lingüístic català durant l'època medieval.

L'any 1907 Fabra va publicar un article especialment important, «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari», on plantejava l'abast de la seva futura obra després d'haver realitzat un clar diagnòstic de la situació contemporània del català. Tot seguit es preguntava com seria possible establir una llengua literària sense traïr les diverses varietats dialectals. Recolzar el català literari en l'oralitat feia inevitable, segons ell, «l'adopció d'un dels dialectes catalans actuals», però això generaria la reacció contrària dels qui pensaven que, d'aquesta manera, s'arribaria a una uniformitat presidida pel barceloní. Per tal d'evitar aquests recels, Fabra (1907, p. 369) va argumentar aleshores la necessitat de basar la llengua escrita en el parlar de la gent més culta. Conscient, però, de la impossibilitat d'apel·lar a una classe de parlants (la llengua d'una acadèmia, d'un grup social), va fonamentar la configuració del català literari modern en una unitat primigènia, medieval, gràcies a la qual la seva intervenció reeixiria. Fabra va destacar constantment el caràcter unitari del català medieval, en contrast amb la diversitat dialectal i el caire multiforme de la llengua escrita moderna. Es dotava així d'una perspectiva històrica mitjançant la qual la seva intervenció era presentada no com una innovació, sinó com la reimplantació d'un ordre previ: el català literari que hauria derivat del medieval si no s'hi haguessin interposat uns segles marcats per la decadència i la fragmentació dialectal de la llengua escrita. Aquesta idea ja es troba en la que havia de ser inicialment la seva intervenció en el congrés de 1906, en una carta adreçada a Massó i Torrents (Lamuela i Murgades, 1984, p. 225).

L'any 1919, un cop publicades l'ortografia (1913) i la primera gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalana (IEC) (1918), Fabra va apuntar més clarament aquesta idea en l'article «Els dialectes catalans i la llengua literària». En aquest text situava en un segon terme la preeminència del català de Barcelona i destacava la relació de la llengua literària moderna amb el català medieval, presentat com una etapa ideal de la llengua escrita en la qual «traspuaven a penes les varietats dialectals, llavors existents com ara» (Fabra, 1984 [1919], p. 184). Deu anys més tard va recalcar aquesta idea: «Els catalans, en iniciar-se la decadència literària, posseïem una llengua homogènia» (Fabra, 1984 [1929], p. 193). En nom de la unitat primigènia, Fabra assenyalà que no s'havia de tenir por de donar preeminència a un determinat dialecte, i el resultat de l'obra de depuració seria sempre el mateix independentment del dialecte escollit. Aquestes afirmacions s'expliquen més des d'una perspectiva ideològica que no pas lingüística, com ja va posar de manifest Lluís Aracil en preguntar-se «quines consideracions oportunistes van decidir Fabra a disfressar i estultificar tan ineptament el sentit del seu propi treball» (Aracil, 1983, p. 79). Molt probablement, Fabra va idealitzar la llengua medieval com una mena de protollengua, d'*Ursprache*, que podria contrarestar les reaccions contràries a la selecció d'un determinat dialecte. D'aquesta manera bastia un discurs legitimador des d'una perspectiva diacrònica: la llengua literària moderna no era sinó l'hereva directa de la llengua medieval, i això calia que tots els catalans ho tinguessin ben present.

L'antifabrisme pot ser analitzat com un discurs alternatiu al de Fabra pel que fa a la *Wissenstradition* de la llengua comuna. Figures com ara Josep Calveras, Ramon Miquel i Planas, Jaume Collell i mossèn Alcover criticaren durament la relació jeràrquica que la reforma establia entre la *llengua catalana*, la literària, i els *dialectes*: «Però és una usurpació injustificada», escriu Calveras (1925, p. 25), «que el llenguatge literari surti fora del seu camp a invadir tota la producció escrita, negant el dret de tota escriptura al llenguatge popular i a les varietats dialectals». Allò que no acceptaven aquests autors era el nou ordre lingüístic imposat per Fabra, i no és casual que el 1918, quan Alcover abandonà l'IEC i Miquel i Planas publicà el seu al·legat contra la reforma lingüística, Fabra reiterés en el discurs dels Jocs Florals d'aquell any (publicat parcialment amb el títol «Filòlegs i poetes») l'estatus sociolingüísticament superior de la nova llengua literària i la seva necessària uniformitat. El Mestre destacava que la llengua literària era «filla d'un llarg i acurat treball de selecció i de fixació», i els catalans, a propòsit de la llengua medieval, «tinguérem la nostra llengua nacional, on traspuaven a penes les diferències dialectals de la llengua parlada» (Fabra, 1932 [1918], p. 68). Un any després, a l'article «Els dialectes catalans i la llengua literària», Fabra va declarar el seu respecte envers les variants dialectals, però també va assenyalar que «tots els nostres esforços han d'endreçar-se a aconseguir la més gran uniformitat possible de la llengua literària» (Fabra, 1984 [1919]), p. 185).

La legitimació diacrònica de la llengua literària va anar acompanyada d'una legitimació sincrònica en la qual es destacava la centralitat de la ciutat de Barcelona en l'elaboració del modern català literari. Ja en els seus inicis com a lingüista, en l'*Ensayo de gramática de catalán moderno*, Fabra va descriure el parlar de Barcelona com el que s'emprava a tot Catalunya, amb petites excepcions a les províncies de Lleida i Tarragona (Fabra, 1891, p. 5). Posteriorment, va fer front a tots els que es mostraven contraris a la preeminència del parlar de Barcelona en la configuració de la llengua comuna, per exemple en l'article sobre el diftong francès *oi* (Fabra, 1911 [1908]), i el 1912, en la *Gramática de la lengua catalana*, explicava que aquesta obra adoptava com a *normal* la pronunciació del català de Barcelona, tot i que també s'hi consignaven les pronúncies «dialectales o no barcelonesas de alguna importancia» (Fabra, 1912, p. VII). De fet, un dels camps en què la proposta codificadora va trobar més resistència fou precisament aquest: el protagonisme de la ciutat de Barcelona, que Fabra sentia com a necessari, en la configuració de la llengua literària.

Els reductes més contraris a la reforma atacaren la ciutat com a model de llengua corromput i rebutjable, per exemple Ramon Miquel i Planas i Jaume Collell, qui retreia a l'IEC el fet d'invocar la metròpoli, Barcelona, com a base per a la configuració de l'ortografia moderna (Requesens, 1994, p. 127), tal com havia fet Pere Coromines en el prefaci de les *Normes ortogràfiques* (Coromines, 1972 [1913], p. 1590). En concret, Collell opinava que rere la unificació ortogràfica s'amagava la voluntat d'unificar el català fins a fer-ne desaparèixer les varietats dialectals. Collell veia en la unitat propugnada per l'IEC i Fabra un nou ordre lingüístic que imposava una distinció entre llengua i dialecte contrària a un ordre antic en el qual els diferents parlars restaven en una relació d'igualtat entre si (Requesens, 1994, p. 124).

El discurs de Fabra entorn de la llengua comuna, la seva uniformitat legitimada diacrònicament i sincrònicament, va assolir un punt culminant amb l'aparició del volum *El català literari* (1932) en el moment en què s'aprovà l'Estatut autonòmic de Catalunya i es publicà el *Diccionari general de la llengua catalana* (Lamuela i Murgades, 1984, p. 69). De la mateixa manera que l'any 1911, en els moments previs a l'inici de la política lingüística de la Mancomunitat, Fabra va aplegar en el volum *Qüestions de gramática catalana* els seus treballs gramaticals, proporcionant així una idea clara dels problemes que calia resoldre i dels prejudicis que calia desterrar, l'any 1932 va reunir els seus pensaments dispersos sobre la llengua literària en un llibre que projectava en el present i en el futur la tasca dels anys anteriors: una nova institució lingüística que ressorgia al mateix temps que l'autogovern.

La reiteració del discurs entorn de la llengua comuna també és perceptible en dos textos més d'aquesta època. El primer és el discurs dels Jocs Florals de 1934,

en què Fabra va descriure el català medieval com l'ideal que calia realitzar en la Catalunya moderna: «els nostres escriptors medievals», afirmava, «havien format una llengua escrita única», i era necessari que la llengua literària moderna fos «digna successora de la nostra gloriosa llengua medieval» (Fabra, 1984 [1934], p. 199). L'altre text, també de 1934, és «Desviacions en els conceptes de llengua i pàtria» (Fabra [*et al.*], 1984 [1934], p. 286-287). L'escrit en qüestió, un manifest que Fabra va signar —i probablement va contribuir a redactar— juntament amb altres intel·lectuals, se centra en l'occitanisme com a doctrina segons la qual es parla una sola llengua al territori que va des del sud de França fins al sud del País Valencià, cosa que podia donar peu a defensar l'existència, en igualtat de condicions, d'una llengua catalana, valenciana, mallorquina, etc. En un moment en què el català estava destinat a assolir la màxima difusió social, el discurs paral·lel de l'occitanisme es presentava com un desafiament a la tradició de la llengua comuna que Fabra havia anat construint. Així doncs, el Mestre va insistir, altre cop, en la caracterització del català literari com a varietat amb prestigi i superioritat respecte dels dialectes, i en la seva relació d'igualtat respecte d'altres llengües neollatines que, al seu torn, havien desenvolupat varietats literàries.

Amb aquestes breus notes només hem volgut destacar el fet que l'obra de Fabra com a planificador lingüístic no es va reduir a establir com calia parlar i escriure en català, o en quins àmbits d'ús calia introduir el català. També era necessari planificar allò que els catalans havien de saber sobre la seva llengua i de quina manera havien de percebre la realitat lingüística pròpia. En aquest context, la llengua literària i comuna era descrita no com una innovació, sinó com una tradició restituïda que, inevitablement, conduiria altres varietats envers un estatus d'inferioritat social i que tindria en el parlar de la ciutat un punt de referència necessari per a la seva configuració. Es tracta, al cap i a la fi, d'una situació que retrobem a totes les llengües nacionals del continent europeu i a la qual el català també aspirava. Aquest era, si més no, un dels propòsits de Fabra.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARACIL, Lluís V. (1983). «L'estandardització del català modern en justícia a Josep Calveras». A: *Dir la realitat*. Barcelona: Països Catalans, p. 75-126.
- CALVERAS, Josep (1925). *La reconstrucció del llenguatge literari català: estudi d'orientació*. Barcelona: Biblioteca Balmes.
- COROMINES, Pere (1972 [1913]). «Preàmbul de les Normes Ortogràfiques». A: *Obres completes*. Barcelona: Selecta, p. 1589-1591.
- FABRA, Pompeu (1891). *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona: Est. y Llib. l'Avenç de Massó y Casas.
- (1907). «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 1, p. 352-369.

- FABRA, Pompeu (1911 [1908]). «El diftong francès “oi”». A: *Qüestions de gramàtica catalana*. Barcelona: L'Avenç, p. 120-121.
- (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1932 [1918]). «Filòlegs i poetes». A: *El català literari*. Barcelona: Barcino, p. 69-76.
- (1983). *Converses filològiques*. Vol. I. Ed. a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA.
- (1984 [1919]). «Els dialectes catalans i la llengua literària». A: LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 184-185.
- (1984 [1929]). «L'obra de redreçament del català literari». A: LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 195-196.
- (1984 [1934]). «Discurs del President». A: LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 199-206.
- FABRA, Pompeu [et al.] (1984 [1934]). «Desviacions en el concepte de llengua i de pàtria». A: LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 286-287.
- JOSEPH, John E. (1987). *Eloquence and power: The rise of language standards and standard languages*. Londres: Frances Pinter Pub.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- MURGADES, Josep (1996). «Fabra, entre la contestació i la institucionalització». A: ARGENTER, Joan A. [ed.]. *Simposi Pompeu Fabra*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 31-57.
- REQUESENS, Joan [ed.] (1994). *Jaume Collell i la llengua catalana: selecció de textos*. Vic: Eumo; Girona: Universitat de Girona.
- SCHLIEBEN-LANGE, Brigitte (1983). *Traditionen des Sprechens. Elemente einer pragmatischen Sprachgeschichtsschreibung*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer.
- (1987). «Das Französische: Sprache der Uniformität». *Zeitschrift für Germanistik*, vol. 1, p. 26-38.
- (1996). *Idéologie, révolution et uniformité de la langue*. Lieja: Mardaga.

Sobre la qualitat lingüística dels mitjans de comunicació

ORIOl CAMPS

Assessor lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals

El concepte de qualitat lingüística dels mitjans de comunicació, sense deixar de tenir la normativa com a referència, ha de valorar la tensió entre tradició i innovació (no hi ha qualitat sense lligam amb la llengua històrica, però tampoc si ens limitem a utilitzar sempre recursos coneguts); entre representativitat en relació amb els diversos geolectes i realisme a l'hora de reproduir la llengua col·loquial; entre el que en podríem dir «els estàndards de l'estàndard», definits pels diccionaris i les gramàtiques, i les necessitats dels diferents gèneres de la comunicació audiovisual.¹ Fins i tot dins un mateix mitjà i un mateix canal trobem llenguatges diferents en situacions comunicatives diferents, determinades per l'oferta de l'emissor i les expectatives que suscita en els receptors, que constitueixen els diversos gèneres de la comunicació. La qualitat del llenguatge dels mitjans s'ha de valorar en relació amb el gènere de què es tracti: informatius, reportatges, entrevistes i tertúlies, magazins, transmissions en directe (competicions esportives, concerts, sessions parlamentàries...), programes d'humor; espais de ficció, com les sèries de producció pròpia i les pel·lícules doblades; el llenguatge publicitari...

La clau, a l'hora de plantejar-se la qualitat lingüística dels mitjans de comunicació de massa, és el caràcter oral de la comunicació. La idea de base és que la comunicació oral no és simplement llegida. Els guions donen suport a la llengua parlada, però el que es llegeix (o s'interpreta a partir del guió) no és «literatura», en el sentit de llenguatge elaborat per escrit, que «es proposa més un fi estètic que no pas didàctic».² Els escrits destinats a donar suport a les emissions radiofòni-

1. Oriol CAMPS (2007), «Sobre la qualitat de la llengua dels mitjans de la CCRTV», *Quaderns del CAC*, núm. 28 (maig-agost), p. 3-11. També disponible en línia a: <http://www.cac.cat/pfw_files/cma/recerca/quaderns_cac/Q28_Camps.pdf>; presentat l'11 de juny de 2008.

2. DIEC, «literatura».

ques o televisives estan pensats des de la perspectiva de la llengua oral, intentant seguir les estructures i les característiques de la llengua oral.³

Establert això, ens hem de fixar en un altre valor, que és la capacitat d'interessar les persones i atraure la seva atenció cap al contingut que els volem comunicar. Si em permeteu l'invent, la *comunicativitat*. La comunicativitat no és independent del gènere comunicatiu. En un programa informatiu es valora la formalitat, la credibilitat, la precisió del llenguatge que es pot aconseguir amb un text llegit... però precisament en els mitjans de comunicació orals és més comunicatiu el llenguatge espontani que no pas el llenguatge llegit. És més comunicatiu que una persona ens parli del que sap mirant a càmera, o improvisant davant el micròfon, amb el seu propi llenguatge, que no pas que ens reciti el que llegeix al *teleprompter* o en un paper. És més comunicativa la «implicació emocional», en paraules de Joaquim M. Puyal,⁴ que no pas una pretesa neutralitat absoluta. Per tant, el mateix que introdueix un grau més alt de comunicativitat introdueix també un risc més alt d'incorreccions induïdes per la improvisació. Com que els riscos de la improvisació són alts, no solament en l'expressió lingüística, sinó també pel que fa al temps necessari per comunicar tots els continguts previstos, es mantenen dos gèneres diferents: l'informatiu llegit, pautat al segon, i l'informatiu d'autor que es permet més llibertat, no solament en l'expressió sinó també en el temps i en el to, amb entrevistes que l'acosten al gènere magazín.

En canvi, en el cas de la ficció, la comunicativitat es deriva de la versemblança de la història, i per tant, de la capacitat dels guionistes per planificar i dels actors per actualitzar els diàlegs en un llenguatge adequat a la narració. La versemblança pot ser històrica o literària. El *Cyrano* es pot dir en vers, perquè correspon a l'estil de l'obra; però en una història de gàngsters s'ha de sentir el llenguatge dels baixos fons. En les obres de creació pròpia es pot buscar una modulació del llenguatge que s'acosti més o menys al real —depèn de si es fa costumisme o altres gèneres més lliures—; però en les traduccions és determinant la fidelitat a l'original.

A vegades està més planificada la representació del llenguatge col·loquial en la ficció que no pas en determinats espais formals on es parla espontàniament, sense llegir, o en entrevistes en què el guió serveix més aviat de recordatori de les qüestions que s'han de tractar que no pas de base de lectura literal. En un producte seriós i formal, com un reportatge basat en testimonis històrics, pot resultar que el llenguatge dels testimonis tingui un to molt col·loquial o estigui ple d'incorreccions;

3. Vegeu Mònica TERRIBAS (2007), «Recuperar el discurs oral a la televisió», *Quaderns del CAC*, núm. 28 (maig-agost), p. 39-44. També disponible en línia a: <http://www.cac.cat/pfw_files/cma/recerca/quaderns_cac/Q28_Terribas.pdf>.

4. Vegeu Joaquim M. PUYAL (2007), «Del carrer a les ones: de com el futbol en català va conquerir la ràdio», *Quaderns del CAC*, núm. 28 (maig-agost), p. 53-61. També disponible en línia a: <http://www.cac.cat/pfw_files/cma/recerca/quaderns_cac/Q28_Puyal.pdf>.

però això no fa perdre formalitat al producte, que depèn de la intenció i del tractament que es dóna als testimonis. Al capdavant, resulta que la comunicació excel·lent sobre una qüestió important, seriosa, amb contingut polític, històric, filosòfic o científic ens pot arribar en un llenguatge espontani, menys controlat que el llenguatge llegit dels informatius; i, d'altra banda, quan hem de representar situacions de ficció necessitem escriure els diàlegs fins al més mínim detall i, sobretot si les històries volen ser realistes i contemporànies, plantejar-nos si és acceptable utilitzar en la comunicació pública els recursos expressius de la conversa de cada dia, i en tot cas, quins. Perquè treballem en el context de la normalització lingüística, que introdueix un element d'idealisme, de voler presentar una realitat millor que la que tenim ara, però al mateix temps, creïble. Aquesta mena d'idealisme, el comparteix també una part de la nostra audiència, que atribueix a la ràdio i a la televisió una mena de funció docent en relació amb la llengua, en general, sense distingir entre gèneres.

Cal tenir en compte també que la comunicació es fa en un context de contacte de llengües. De pressió de llengües, podríem dir, i la nostra n'aguanta molta, de pressió. Pot ser que no ens agradi, però el llenguatge col·loquial està molt en contacte amb el castellà, en rep una pressió constant. I també de l'anglès i del francès, però molt menys. La pressió del castellà també hi era al segle XIX, però molts dels castellanismes típics del teatre del segle XIX no han arribat als nostres dies: *currutaco*, *letxuguino*... Hi ha paraules que entren i surten de la llengua sense fer-la malbé. Però en un moment donat serveixen per donar color i per vehicular la comunicació, sobretot amb determinades connotacions. Segurament, moltes ni tan sols han d'entrar en el diccionari normatiu. Hauran fet la seva funció comunicativa i desapareixeran. Potser les recollirà un diccionari descriptiu per ajudar a entendre les gravacions dels programes actuals que es conservin temps a venir.

En el món de les tecnologies, les paraules es creen pràcticament al mateix temps en diverses llengües. Cal intentar, com se sol fer en terminologia, que el català conservi la proximitat a les altres llengües i alhora la forma pròpia. Però també cal tenir en compte que difícilment un sintagma podrà competir amb una paraula única...

A part de les tecnologies, hi ha un altre àmbit on la llengua està en constant eferescència, que és el de la connotació: frases fetes, adjectivació valorativa, denominacions argòtiques provinents de professionals cultes (metges, advocats, polítics, periodistes, arquitectes...). *Cultes* també vol dir que llegeixen en més d'una llengua, i també, segurament, que el català no ocupa el primer lloc en el seu rànquing de lectures. Això implica un transvasament continu d'expressions i paraules d'altres llengües cap a la nostra. Afegim-hi la necessitat de trobar solucions innovadores, en consonància amb l'exploració de nous formats i nous gèneres als mitjans.

Per gestionar el llenguatge dels mitjans, des del primer dia Televisió de Catalunya (TV3) i Catalunya Ràdio (CR) es van dotar de serveis lingüístics, que responen a consultes, corregeixen textos abans de l'emissió, fan seguiment de les emissions, amb els corresponents avisos i informes a les veus implicades, assisteixen a l'enregistrament de programes al plató, elaboren criteris... Per tenir una referència comuna i també per construir el consens, des del 2006 tenim una eina web, l'ésAdir,⁵ pensada per unificar la correcció i també la traducció, per donar informació als professionals sobre com convé que utilitzin el català, però també els noms propis originaris d'altres llengües, i finalment per informar-ne la societat en general. Però presentar aquest web seria excessiu aquí.

Per avaluar la qualitat lingüística dels mitjans s'ha de tenir en compte tot això que he exposat: sense perdre de vista la referència normativa, valorar els programes d'acord amb el gènere al qual pertanyen; i segons si respecten l'oralitat i mantenen un bon índex de comunicativitat. Així mateix, cal establir una proporció entre el que considerem errors o errades i el volum de llenguatge difós. Els mitjans de comunicació posen en antena hores i hores de programació, un dia rere l'altre. Una valoració externa només es pot fer bé després d'un treball de corpus, i procurant que el corpus sigui extens i representatiu dels diversos gèneres i programes. Una valoració interna s'ha de fer tenint en compte les condicions de producció dels programes i, evidentment, exigint resultats sempre millors. Però millors en les línies esbossades, no pas segons un rigorisme normatiu.

I, finalment, no s'han de treure conclusions a la lleugera sobre les intencions de les empreses. Quan ens hem plantejat la missió de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA) (en un procés participatiu) la formulació que n'ha resultat és aquesta: «Oferir a tots els ciutadans de Catalunya, en compliment del mandat del Parlament, un servei públic audiovisual de qualitat, compromès amb els principis ètics i democràtics i amb la promoció de la cultura i de la llengua catalana. La producció i difusió d'aquest servei es gestionarà amb criteris d'eficiència i buscant la màxima acceptació per part del públic.»⁶ Els vint-i-cinc anys d'emissions en català ocupant els primers llocs de l'audiència demostren que els nostres mitjans han merescut i mereixen l'acceptació dels ciutadans d'aquest país.

5. <<http://esadir.cat>>.

6. <http://www.ccma.cat/corporacio/corporacio_missio_cat.htm>.

«Aclariments lingüístics», una secció de *Tele/Estel* (1966-1970) dedicada a la divulgació de la normativa fabriana

DANIEL CASALS i NEUS FAURA
Universitat Autònoma de Barcelona

INTRODUCCIÓ I OBJECTIUS

La promulgació de la Llei Fraga l'any 1966 va suposar un canvi en el món de l'edició i, particularment, en la premsa durant el franquisme. Aquesta normativa flexibilitzava la duresa imposada per la Llei de premsa i impremta del 1938. Una de les novetats va ser la desaparició de la censura prèvia i la seva substitució per la consulta voluntària. Així, el nou marc legal carregava als directors de les publicacions la responsabilitat dels continguts que veien la llum. Pel que fa a l'ús del català, aquesta llei va fer possible l'aparició de publicacions en aquesta llengua (com *Tele/Estel*) i també de seccions en català inserides en diaris impresos en castellà (com *El Correo Catalán* i *Tele/eXpres*). Algunes d'aquestes seccions eren de temàtica lingüística i se n'han documentat i estudiat diverses.

En aquest sentit, l'interès per la llengua als mitjans de comunicació té una tradició sòlida a casa nostra i en són mostres destacades les *Converses filològiques*, que Pompeu Fabra va inserir a *La Publicitat*, entre molts altres casos. Durant el franquisme, aquesta tasca divulgativa topava, però, amb la prohibició d'usar públicament la llengua catalana, que només es podia vèncer aprofitant les oportunitats que ho permetien. Fet i fet, aquestes condicions van propiciar el sorgiment de diferents espais de diaris, i també de programes de ràdio, dedicats a la divulgació de la normativa fabriana, bàsicament durant el tardofranquisme.

Un d'aquests espais va ser «Aclariments lingüístics», que apareixia a la publicació setmanal *Tele/Estel* i que es dedicava a la divulgació de diferents aspectes del català normatiu. Josep Ibàñez Senserrich es va encarregar d'aquesta secció des del número 1 (del 22 de juliol del 1966) fins al número 67 (excepció feta del 66), en què Albert Jané —el continuador de la columna— en va prendre el relleu. En el

número 72, però, de l'1 de desembre del 1967, Ibàñez Senserrich encara hi va inserir una nota de comiat. Albert Jané va continuar la secció fins a l'any 1970, quan *Tele/Estel* va desaparèixer. Així com els articles que Jané va publicar a «Aclariments lingüístics» es van recopilar en tres volums homònims de l'Editorial Barcino l'any 1973, les intervencions d'Ibàñez Senserrich no s'han donat a conèixer més enllà de les pàgines de *Tele/Estel*.

És per això que l'objectiu d'aquest article és donar a conèixer aquest episodi històric, la seixantena llarga d'articles que Josep Ibàñez Senserrich va publicar a *Tele/Estel* dins l'espai «Aclariments lingüístics» entre el 1966 i el 1967. Aquest treball reposarà en dos eixos: d'una banda, en l'estudi dels factors externs (objectiu de la secció, encàrrec, durada, limitacions, precedents...) que van acompanyar l'aparició d'aquesta columna i, de l'altra, en l'anàlisi dels continguts lingüístics (ortografia, gramàtica, sociolingüística, història...) que divulgaven aquestes intervencions.

Amb aquest objectiu, aquest treball s'estructura en cinc parts. La primera contextualitza la investigació parlant de dos aspectes bàsics: d'una banda, la tradició de difondre la normativa des dels mitjans de comunicació i, de l'altra, la importància del setmanari *Tele/Estel*. El segon punt d'aquest article dóna notícia biogràfica de l'autor de la primera part dels «Aclariments lingüístics», Josep Ibàñez Senserrich, de qui encara no ha estat estudiada l'obra lingüística. La tercera part se centra en el contingut dels «Aclariments lingüístics» que aquest autor va publicar a *Tele/Estel* durant el primer any llarg de vida d'aquesta publicació. El model de llengua constitueix el quart punt d'aquest article. El cinquè i darrer presenta les conclusions i les perspectives d'estudi que es deriven d'aquesta recerca preliminar.

1. MITJANS DE COMUNICACIÓ, FRANQUISME I LLENGUA CATALANA

Des que a principis del segle xx es va dur a terme l'obra de codificació normativa del català, de mans de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i de Pompeu Fabra, la cultura del país ha desenvolupat un tret idiosincràtic: els mitjans de comunicació han assumit la responsabilitat de divulgar, amb voluntat instructiva, la preceptiva de la llengua catalana entre la major part de la població. Aquesta singularitat es va materialitzar en casos com el del mateix Pompeu Fabra a la columna «Converses filològiques» (1919-1928), publicada al diari *La Publicitat*. Durant el franquisme, la difusió de la normativa per mitjà d'aquestes intervencions mediàtiques va ser una manifestació més de la resistència cultural i lingüística. Entre les nombroses que se n'han registrat, podem esmentar el cas de «Lecciones de catalán para todos» (1969-1975), publicades a *El Correo Catalán*. A la ràdio, també es registra aquesta tradició, que bàsicament arrenca de *Les Converses del Míliu*

de Ràdio Barcelona, i, durant el franquisme, es va emetre, entre d'altres, *Curs de català* (1969), de Miquel Arimany, en aquesta mateixa estació radiofònica.

La difusió de la normativa fabriana es va concentrar a la premsa i a la ràdio fins a la democràcia, moment en què també s'hi va afegir la televisió com a transmissora de coneixements lingüístics. Aquesta divulgació no anava necessàriament lligada amb el català com a llengua vehicular. Els esmentats continguts podien ser difosos tant en castellà en un diari que es publicués en aquesta llengua (com *El Correo Catalán*) com en un mitjà que se servís del català, entre els quals hi va haver *Tele/Estel*.

Aquesta publicació va ser la primera revista d'actualitat sorgida de l'activisme laic editada totalment en català després de la Guerra Civil. Estava publicada per l'editora de *Tele/eXpres* i va sortir amb un aire de modernitat. Va aparèixer gràcies a la promulgació de la Llei de premsa i impremta del 1966 (Llei Fraga) i va ser dirigida inicialment pel periodista Andreu Avel·lí Artís i Tomàs, *Sempronio*. Inicialment, tenia seccions fixes: teatre, art, música, excursionisme, lletres, ciència, dones, actualitat, Nova Cançó, etc. I entre els seus col·laboradors van destacar Josep Faulí, Jaume Picas, Oriol Martorell, Rafael Prades, Robert Saladrigas, Josep Ibàñez Senserrich, Terenci Moix, Baltasar Porcel, Pere Calders, Joan Fuster, Josep Vallverdú, Àngel Casas i molts altres.

2. NOTÍCIA BIOGRÀFICA DE JOSEP IBÀÑEZ SENSERRICH

Josep Ibàñez Senserrich (Barcelona, 1929-2004) va cursar estudis mercantils i va ocupar diferents llocs de treball en empreses privades i públiques. De ben jove va mostrar interès per la llengua i l'activisme cultural, cosa que explica la seva dedicació al català durant la seva trajectòria vital. Com a exemple d'això, va participar, juntament amb Maria Eugènia Dalmau i Albert Jané, en la redacció del manual de gramàtica catalana *Signe*. Així mateix, en la trajectòria d'Ibàñez cal reconèixer la influència del seu sogre, Delfí Dalmau, pedagog, lingüista i destacat esperantista. Josep Ibàñez és també autor de nombrosos articles de premsa sobre la llengua catalana.

3. «ACLARIMENTS LINGÜÍSTICS»

La secció «Aclariments lingüístics» de *Tele/Estel* va tenir dues etapes. La primera comprèn del número 1 al 67 (llevat del 66), en què la columna estava signada per Josep Ibàñez Senserrich. La segona portava la firma d'Albert Jané i s'estén des del número 68 fins a la desaparició d'aquesta revista (1970).

3.1. *L'article*

El primer número dels «Aclariments lingüístics» té tres apartats. El primer és una necrològica de Delfí Dalmau, que s'havia d'haver fet càrrec de la secció en el primer intent de treure la revista al mercat i a qui Josep Ibàñez va voler homenatjar posant a aquesta secció el títol homònim d'una obra gramatical del reconegut esperantista, *Aclariments lingüístics*. El segon apartat és la motivació de la columna i el tercer, el primer tema gramatical tractat, l'*accent*.

L'estructura de la columna distingia dues grans parts: l'article, que incloïa el títol i el cos del text, i les respostes als lectors. Aquesta segona part constituïa una novetat respecte de les intervencions de divulgació de la normativa que s'havien publicat a la premsa de l'època.

El contingut de la columna abraçava temes de tres grans conjunts: lingüística, sociolingüística i bibliografia. Pel que fa al primer, Ibàñez hi va tractar qüestions de fonètica, ortografia, morfologia, sintaxi i lèxic, sempre des del punt de vista normatiu. En alguna ocasió, però, també va ocupar-se de la variació lingüística geogràfica i contextual. Quant a la sociolingüística, els textos d'Ibàñez es dediquen al domini lingüístic català i a l'ús públic de la llengua. I, en darrer terme, hi ha també alguns articles de la secció que estan dedicats a recomanacions bibliogràfiques.

Pel que fa al contingut, l'*accent* (núm. 1), l'*apòstrof* (núm. 7, núm. 18), el *vocalisme àton* (núm. 13), els *diacrítics* (núm. 27), les *fricatives* i les *africades palatals* (núm. 20) són exemples de qüestions tractades de fonètica. En el pla de la morfologia, va dedicar-se, entre d'altres qüestions, a les *desinències* de la 2a i la 3a conjugacions (núm. 11), als *possessius* (núm. 19), al *gènere* (núm. 22), al *nombre* (núm. 23) i als *plurals* de mots acabats en *-sc* i *-ig* (núm. 40). De sintaxi, Ibàñez va parlar de temes com els verbs *estar* i *ésser* amb complements de lloc (núm. 3), la *negació* (núm. 4), el *canvi* i la *caiguda de preposició* (núm. 6), el *pronom feble hi* (núm. 15, núm. 39), les *conjuncions* (núm. 37), etc. A continuació, el lector pot veure la columna dedicada a la regla del *canvi* i de la *caiguda de preposició*:

d'altres obres de J. Marvà, B. Montsià, V. Codina i J. Giner. També hi ha obres lexicogràfiques, com el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), de Pompeu Fabra; historicodialectals, com el *Diccionari català-valencià-balear* (1963), d'Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll; bilingües, com el *Diccionari català-castellà* (1961), d'Albertí; ortogràfiques, com el *Diccionari ortogràfic abreujat* (1925), de Pompeu Fabra, i vocabularis com el *Català-castellà* (1961), d'Eduard Artells.

3.2. Les respostes als lectors

Una part habitual de la secció la constitueixen les respostes als lectors, que podien oscil·lar entre una i sis respostes segons la setmana. Excepcionalment, hi podia haver algun article com el dedicat al domini lingüístic català o a la recomanació de llibres, que no en van incloure cap. La incorporació de les respostes als lectors esdevenia una novetat en relació amb altres columnes de difusió de la normativa publicades abans dels «Aclariments lingüístics» d'Ibàñez. Aquesta part de la columna tenia l'objectiu d'aclarir dubtes i també es feia ressò de suggeriments i d'esmenes dels lectors. Les respostes tenien una extensió variable, segons el tema i la quantitat publicada en una setmana.

En algunes ocasions, hi va haver consultes dels lectors per a les quals Ibàñez va demanar ajut a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. En podem veure un exemple en la carta que l'autor dels «Aclariments» va enviar a Ramon Aramon el 30 de desembre del 1966:

85-1966

30.12.66

Senyor Aramon,

D'acord amb la nostra conversa de fa uns quants dies, em permeto d'enviar-vos tres consultes per si m'hi podeu donar un cop de mà.

No cal que us recordi que allò que necessito no són respostes definitives sinó suggeriments (si els termes definitius existeixen, millor, no cal dir-ho). Jo no mencionaré, ni públicament ni privada, la procedència del terme. L'única cosa que no puc fer és eludir la resposta.

Espero que us resultarà pràctic el sistema de fitxes i sobres ja impresos. Me les podeu anar retornant així que estiguin resoltes.

Moltíssimes gràcies per endavant i salutacions ben afectuoses,

J. Ibàñez

Com a annex a aquesta carta, Ibàñez va incloure-hi una fitxa per a cadascuna de les tres consultes, que són les que reproduïm a continuació:

"COSECHADORA"
El consultant proposa el neologisme
"SEGABAT" amb gènere femení.

"ACCESORIOS DE GRIFERIA"
Ho demana un senyor del ram,
si us sembla que home, li demanare' que em
expliqui detalladament en que consisteixen.

"BAÑO-ASEO" Sóc aquest banyer, me
urte que és normal i amb un graó per a
seure-hi, que hom instal·la als pisos petits.

Que Ibàñez va fer la consulta i que n'esperava un pronunciament de l'IEC ho demostra el fet que en l'apartat de respostes de la columna 43 es va referir a la tercera consulta (*baño-aseo*) i va anunciar al lector la seva intenció de pronunciar-s'hi més endavant.

4. MODEL DE LLENGUA

La secció «Aclariments lingüístics» va proposar un model normatiu que tenia preferència per algunes solucions pròpies de registres literaris, de la mateixa manera que havien fet altres autors com Jeroni Marvà i Albert Jané. En són exemples ésser en lloc de *ser*, *llur* i *llurs* en lloc de *el seu* i *els seus*, els plurals en *-igs* (*desigs*) i *-scs* (*discs*) en lloc de *-jos* (*desitjos*) i *-scos* (*discos*).

El model de llengua difós per aquesta secció era força monolític. Es basava, sobretot, en la varietat geogràfica central, contenia poques referències geoelectals, llevat del text dedicat al domini lingüístic, alguna al·lusió escadussera al vocalisme balear (puntualitzada, val a dir-ho, per Francesc de Borja Moll) i poca variació estilística.

Pel que fa a l'estil, un aspecte rellevant de l'article és el títol, que es podia concretar tant en forma d'oració com de fragment. Aquesta part del text tenia una funció de reclam i incloïa el fenomen que tractava, però no el formulava explícita-

ment. En són exemple els textos «Diguem no» (sobre la negació), que aprofitava l'èxit i el poder simbòlic de la cançó homònima de Raimon. Altres exemples d'aquest tipus de títols són «Els avantatges de la calor» (sobre el gènere dels substantius), «Els discs ens fan tornar boigs» (sobre el plural de mots acabats en *-sc* i *-ig*) i «Mirava la cadira, mirava la Sofia» (sobre la preposició *a* davant el CD persona).

Quant al cos del text, els articles tenien tres característiques: eren alhora didàctics, prescriptius i valoratius. Didàctics perquè contenien explicacions concises i una profusió d'exemples, generalment ben destacats tipogràficament. Prescriptius perquè estaven redactats amb fórmules, com perífrasis d'obligació o imperatiu, que comminaven a l'ús de les solucions normatives: «Cal entrenar-se a pronunciar correctament la *j* i la *g* en català» (núm. 20); «Mai no hem de caure en l'incorrecte "el mateix"» (núm. 17); «Recordeu, si us plau, que l'expressió "Cap d'Any"»... I valoratius, pel recurs de l'autor a la inclusió d'expressions que manifestaven el seu judici particular sobre l'ús d'una forma lingüística o d'una altra: «indubtablement incorrecte» (núm. 22), «expressions totalment dolentes» (núm. 20), «denominació impropriedat» (núm. 23), «idioma corrupte» (núm. 17), «aviciats per la sintaxi castellana» (núm. 15)...

5. CONCLUSIONS

Arribats en aquest punt, durant l'etapa signada per Josep Ibàñez Senserrich (1966-1967), la secció «Aclariments lingüístics» de *Tele/Estel*:

1. continuava la sèrie d'intervencions sobre la difusió de la normativa a la premsa;
2. es va publicar en una època de prohibició del català en una publicació feta en aquesta mateixa llengua;
3. difonia un model de llengua de base fabriana, monolític, amb molt poca variació geogràfica i funcional;
4. introduïa, com a novetat, aspectes no tractats per la tradició. En són exemples el domini lingüístic català i la reivindicació d'ús públic per a l'ensenyament i per als mitjans de comunicació;
5. feia emergir un autor desconegut en el món de la filologia catalana, que va exercir la seva activitat de resistència a favor de la llengua i de la cultura catalanes, i
6. va ser, tanmateix, una col·laboració que es va estroncar per les obligacions professionals del seu autor.

La columna «Aclariments lingüístics» és, en el marc de la revista *Tele/Estel*, una mostra més de la resistència cultural i lingüística que nuclis d'intel·lectuals van dur a terme durant el franquisme. L'objectiu d'una acció d'aquest tipus era impedir el tall cultural que el franquisme es proposava i assegurar la continuïtat de la tasca cultural per a èpoques futures més pròsperes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BENET, Josep (1995). *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CASALS, Daniel (2008). «La difusió de la codificació fabriana als mitjans de comunicació durant el tardofranquisme. Publicació del curs *Lecciones de catalán para todos* (1969-1975) al diari *El Correo Catalán*». A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 27-37.
- DALMAU, Delfí (1936). *Políglotisme passiu*. Barcelona: Publicacions de la Revista.
- (1962). *Aclariments lingüístics*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: EDHASA.
- (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- FABRE, Jaume; HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria (1997 [1994]). «Els mitjans de comunicació». A: *Història de la cultura catalana: resistència cultural i redreçament*. Vol. 10. Barcelona: Edicions 62, p. 83-98.
- FAULÍ, Josep (1980). *Tele/Estel (1966-1970): un restabliment frustrat de la premsa en català*. Tesi de llicenciatura. Universitat Autònoma de Barcelona.
- (1987). *Tele/Estel, Arreu, Orifloma, Canigó i Presència: Cinc revistes catalanes entre la dictadura i la transició*. Barcelona: Diputació de Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya.
- SOLÀ, Joan (1977). *Del català incorrecte al català correcte: Història dels criteris de correcció lingüística*. Barcelona: Edicions 62.

Fabra i Coromines n'estarien orgullosos

JAUME CORBERA POU
Universitat de les Illes Balears

Per començar la meva intervenció, vull exposar la qüestió següent: què és la llengua catalana? La resposta per a mi és molt clara: a més de ser un sistema de signes orals, és el principal senyal d'identitat del nostre poble. En el món occidental modern allò que ens diferencia dels altres pobles és sobretot la llengua: som catalans perquè parlem català; en la resta, no som gaire diferents dels altres europeus, sobretot dels mediterranis. Ens interessa mantenir la llengua catalana com el nostre principal senyal d'identitat? Si sí, hem d'actuar en conseqüència i procurar que aquesta llengua mantengui les seves característiques particulars, les que la fan diferent. Si no, evidentment podem deixar que la pressió de les llengües externes dominants faci la seva feina.

Si ens interessa mantenir la llengua catalana com el nostre principal senyal d'identitat, hem d'utilitzar els mitjans que tenim per a assegurar que conserva les seves característiques particulars. Aquests mitjans són diversos: les institucions d'estudi i investigació (Institut d'Estudis Catalans [IEC], universitats) i l'ensenyament i els mitjans de comunicació (escrits i orals). Pareix evident que si establim una jerarquia entre tals mitjans, els que han de prevaler han de ser els primers, perquè són els que (en principi) han de marcar les línies que han de seguir els altres: l'ensenyament i els mitjans de comunicació són els que han de difondre i popularitzar les directrius emanades de les institucions d'estudi i investigació. A casa nostra, però, les circumstàncies històriques han provocat que durant molt de temps aqueixes institucions no hi fossin o no poguessin complir el seu paper amb plenitud, la qual cosa va afavorir que tot d'una que pogueren aparèixer els mitjans de comunicació (premsa, ràdio, televisió) s'erigissin ells mateixos en directors d'aquest procés, prescindint en bona part d'indicacions que consideraven anti-quadres i poc adequades, perquè havien estat proposades en una època ja passada. Aquests mitjans es convertiren en difusors d'un determinat model de llengua per

pròpia determinació, sense que ningú no els hagués donat aquesta responsabilitat, i no vull dir que en un primer moment, mancats de directrius clares i vàlides, no calgués que ho fessin. Però en una situació tan delicada com la de la llengua catalana, en què el procés d'estandardització iniciat abans de la Guerra estigué interromput durant quaranta anys, no era admissible que unes poques persones, sense més representativitat que la que elles mateixes s'autoatorgaven, decidissin per a sempre quin havia de ser el model de català estàndard general i ignorassin deliberadament les indicacions que al cap de poc els van fer l'IEC o les universitats.

Els inductors d'aquesta postura varen ser, en bona part, els impulsors d'allò que s'ha conegut com el *català light*, que tanta polèmica va desfermar. Pretesament *català modern*, aquest *català light*, que no és més que un català dialectalitzant i espanyolitzat, s'ha imposat als mitjans de comunicació sobretot de Barcelona i de València, i ha escampat un model de llengua que hauria escandalitzat Fabra, que lluità per un català nacional en tots els sentits: vàlid per a tota la comunitat catalanoparlant i deslliurat d'espanyolismes. Ara, els més significatius d'aquells promotors principals de l'espanyolització de la llengua (Ferran Toutain —el primer conseller lingüístic de TV3, no ho oblidem—, Ivan Tubau i Xavier Pericay), una vegada feta la seva feina, s'han tret la careta i militen ja descaradament en l'anticatalanisme (Ciudadanos, diari ABC i coses semblants).

Una tàctica d'aquest personal va ser utilitzar l'aparent indefinició de Fabra en certes qüestions, o les opinions de Coromines, de vegades incoherents o dèbilment fonamentades, per a introduir les seves propostes «revolucionàries». Fabra sovint presenta els fets lingüístics sota diverses etiquetes, amb les quals reflecteix possiblement no només la seva opinió, sinó també el sentiment més general i, parcialment, l'ús real (parcialment, perquè en molts de casos l'ús no coincideix a tot el país): *inadmissibles, admissibles en un cert estil, rebutjables, que cal evitar, no recomanables, tolerables, convenients, preferibles, possibles, secundaris, dialectals, vulgars, incorrectes, tendents, usats algun cop*.

Aquestes múltiples etiquetes, naturalment, poden servir per a la descripció de la llengua, però són inaplicables de cara a la codificació general, de cara al públic, que allò que vol és saber quan pot usar o no una forma o una construcció en un determinat text. Així i tot, es poden agrupar clarament en dues concepcions contraposades: aquelles formes no adequades per a la llengua normativa (i per tant, no adequades per a l'estàndard general) i aquelles que sí que poden fer part de la normativa. Farien part del primer grup les que són *inadmissibles, admissibles en un cert estil* (*estil* en la terminologia de Fabra equival a *registre*), *rebutjables, que cal evitar, no recomanables, secundaris, dialectals, vulgars, incorrectes, usats algun cop*. En el segon grup s'inclourien les que són *tolerables, convenients, preferibles, possibles* i —potser— *tendents*. La tasca dels gramàtics posteriors ha estat proposar més concretament què era adequat i què no per a la llengua culta estàndard, en prin-

cipi tenint en compte aquestes consideracions fabrianes. Així, pràcticament tots els tractats gramaticals estan d'acord a fixar les formes dels pronoms combinades amb el verb d'una única manera acceptable per tothom, no corresponent a cap dialecte en concret. A TV3 (i a alguna premsa i a alguns llibres, fins i tot), però, pareix que s'ha preferit fer prevaler sempre el sistema col·loquial del català central, sobretot barceloní, i hi sentim normalment *coneixe'l*, *ana'ns-en*, *els hi portaré* (per *els el portaré*), violentant la norma comuna i prescindint de la recomanació fabriana: «semblen admissibles, en un cert estil» (Fabra, 1969 [1956], p. 63). És a dir, molta d'admiració per Fabra, però les seves recomanacions són manipulades pels promotors d'aquest català separador. Aquestes formes són inadmissibles com a estàndards per a tots els catalanoparlants: els qui mantenim la *-r* (valencià) o la restituïm quan es combina un pronom enclític amb l'infinitiu verbal i diem *conèixer-lo*, *anar-mos-ne*, no podem acceptar la imposició del dialectalisme *coneixe'l* o *ana'ns-en*, que no compleix la norma de la restitució d'aqueixa consonant, que Fabra ben encertadament proposa com a comuna perquè és la que s'ajusta més a la regla general (*anar-hi*, *tenir-ho*) i és la diasistemàtica. S'ignora la recomanació de Fabra sobre la concordança del participi («és preferible [...] fer-lo concordar amb el complement-acusatiu quan aquest és *la*, *les*, *els* o *en* (sobretot quan és *la*)»; Fabra, 1969 [1956], p. 67), i es desaprofita així un recurs que té la llengua per a impedir l'ambigüitat. Fixau-vos en una frase com aquesta: *Han vingut en Joan i la Maria; no l'he trobat gens bé*. A qui *no he trobat gens bé*? A orelles dels parlants que feim sempre la concordança, *bona l'has fet* (!) és una simple incoherència gramatical. En canvi, s'ha convertit en norma preferent el participi *sigut*, que Fabra va recollir amb la consideració de «menys correcte». I encara un altre exemple, Fabra es queixa (1954, § 259; 1983-1984, § 26 i 341) de l'oblit de *res*, *cap*, *gens* i *mai* a frases no estrictament negatives (com *vols res? hi has estat mai?*): «Són construccions que seria molt de doldre que es perdessin», «és de doldre que els nostres escriptors més aviat defugin aquestes expressions». Se n'ha fet cas, de Fabra? Doncs mirau, per TV3 no sent altra cosa que *que hi ha algú?*, en lloc de la corresponent fórmula catalana, ben conservada a Mallorca, *que hi ha ningú?* I un dels programes més famosos és *Alguna pregunta més?*, traducció literal de *¿alguna pregunta más?*, ben diferent del *cap més pregunta?*, que també mantenim (encara) a Mallorca.

El recurs interessat i parcial a Coromines és semblant: quan aquest diu que *vi-venda* és un castellanisme i ha de ser en català *habitatge*, no se li fa cas («Mig milió d'euros, destinats a ajudes per pagar la vivenda» [El Periódico.cat, 23 maig 2008]); en canvi, quan Coromines apunta la possibilitat que *barco* sigui bastant antic en català, encara que format en gallec/portuguès (no diu que arribat a través del castellà), *barco* es converteix en la forma de referència. *Nòvio -a*, castellanisme indiscutible, ha esborrat dels mitjans de comunicació qualsevol altra denominació (*xi-*

cot -a, promès -a, enamorat -ada), aprofitant que Coromines diu que és possible que sigui «una deixalla mossàrab» (!) («Presó sense fiança per a l'exnòvio de la noia trobada morta en una bassa d'Alacant» [*El Periódico.cat*, 6 maig 2008]). I naturalment, *festejar*, l'expressió tradicional catalana, ha desaparegut davant *tenir nòvio -a*. *Tonto, tonteria*, també circulen lliurement pels mitjans catalans perquè, segons Coromines, *tonto* és «una creació expressiva» comuna amb el portuguès, castellà, italià i romanès; però segons el DELI (vol. 5, p. 1348) és del llatí *TON-TUM, de *tondere*, i si és així en català hauria de ser **tont...* Un altre exemple: *disfrutar*, castellanisme clar del qual Coromines diu «no crec que es pugui pensar a transigir-hi», usual a TV3 i a la majoria de mitjans. És a dir, quan Coromines afirma o insinua que tal paraula no és castellanisme o ho és, però es podria admetre, se'l presenta com a avalador. Quan Coromines s'hi manifesta contrari, se l'ignora. Una simple lectura i assimilació del capítol «Fraseologia i vocabulari bàsics» de Joan Coromines als *Lleures i converses d'un filòleg* bastaria per a fer un plantejament absolutament diferent i prendre una altra postura, però és ben possible que la majoria dels «consellers lingüístics» ni tan sols l'hagin llegit mai, aquest capítol.

Hi ha casos en què el castellanisme és simple mimetisme: com que en castellà es diu *acercar*, derivat de *cerca*, en català s'ha de dir *apropar*, derivat del corresponent *prop*, que no havia dit mai ningú; com que els castellans *cruzan la calle* els catalans hem de *creuar el carrer*, en lloc de travessar-lo, com havíem fet tota la vida: «conduir o creuar el carrer amb auriculars és perillós» (*Avui*, 16 gener 2008). El verb *recolzar* s'ha adaptat semànticament a l'espanyol *apoyar*, amb el qual originalment només coincidia parcialment: «RECOLZA L'ESPANYOLITAT DE L'EMPRESA. Sebastián avisa al Govern rus que no pot intervenir en l'operació Lukoil» (*El Periódico.cat*, 12 desembre 2008).

El sistema d'acurçament de les paraules tradicionals del català, eliminant les primeres síl·labes (propi sobretot dels hipocorístics), ja està pràcticament anul·lat pel sistema espanyol: la *tele*, l'*insti*, el *cole*, les *mates*, la *Montse*, l'*Espe*, el *Sebas*, el *Rafa...*, amb el suport total i absolut dels serials de TV3.

Com que en espanyol només existeix un terme (*ningún*) que correspongui als nostres *gens de* i *cap*, en català dels mitjans un dels dos, el més freqüent, ha suplantat l'altre. I així hom pot sentir i veure quasi exclusivament *no em fas cap pena*, *no té cap importància*, i fins i tot *no en tinc cap ganes*, amb un plural impossible amb *cap*.

Igualment, el lèxic d'argot sexual és tot agafat de l'espanyol (la *polla*, *fer-se una palla*, *follar*, les *tetes...*), també amb el suport de TV3.

D'una construcció temporal de simultaneïtat, *al + infinitiu* (que, a més, no és gens popular en català central), se n'ha fet, a imitació del castellà, una construcció modal: «El jutge Porres desafia la justícia al tornar a exculpar 2 conductors teme-

raris més» (*El Periódico.cat*, 6 maig 2008), «Cau una xarxa a l'estafar centenars de marroquins amb papers falsos» (*El Periódico.cat*, 23 maig 2008).¹

Crec que ja n'hi ha prou, d'exemples. Aquest és el model de llengua que difonen els nostres mitjans de comunicació. Fabra n'estaria orgullós. I Coromines també, naturalment.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CORTELAZZO, Manlio; ZOLLI, Paolo (1979-1988). *Dizionario etimologico della lingua italiana*. Bolonya: Zanichelli. 5 v. [DELI]
- FABRA, Pompeu (1954). *Converses filològiques*. Vol. I-V. Ed. a cura de Santiago Pey. Barcelona: Barcino.
- (1969 [1956]). *Gramàtica catalana*. 5a ed. Barcelona: Teide.
- (1983-1984). *Converses filològiques*. Vol. I i II. Ed. crítica a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA. 2v.

1. Evidentment no és casualitat que tants d'exemples d'aquesta llengua espanyolitzada siguin recollits de la versió «catalana» d'*El Periódico*: el seu responsable lingüístic, Ricard Fité, és company d'interessos dels esmentats Ferran Toutain, Ivan Tubau i Xavier Pericay.

El codi gramatical de Fabra i la praxi dels escriptors. A propòsit de Puig i Ferrer

MAITE DOMINGO i JORDI GINEBRA
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

L'obra de Pompeu Fabra va constituir per als seus contemporanis —i continua sent per a tots nosaltres— una font de consulta obligatòria, no només per la tasca realitzada de regularització gramatical del català contemporani sinó també pel valor de les consideracions que adduïa i que havien d'avaluar el seu model de llengua. Els objectius de Fabra van ser la depuració i la fixació de la llengua escrita i la difusió del model entre la massa parlant. Aquesta difusió va ser possible a mesura que l'obra normativitzadora s'anava publicant: les *Normes ortogràfiques* (1913), el *Diccionari ortogràfic* (1917), la *Gramàtica catalana* (1918), el *Diccionari de la llengua catalana* (1932) i, especialment, les «Converses filològiques», aparegudes a la premsa a partir de 1919.

L'objectiu d'aquesta comunicació és, a partir d'una anàlisi de cas, contribuir a estudiar la penetració progressiva de la normativa entre els escriptors de l'època. Ens hem valgut d'un autor camptarragoní, Joan Puig i Ferrer (1882-1956), que va publicar les primeres peces dramàtiques abans de l'inici de la normativització, i que va continuar publicant quan les idees fabrianes s'anaven consolidant i estenent. Tractar de Puig i Ferrer té un interès especial perquè, d'una banda, la seva obra dramàtica va tenir un impacte immediat fort (va ser vist com una de les grans esperances de renovació de l'escena catalana, amb plantejaments audaçs i atrevits) i, de l'altra, perquè era un escriptor més interessat a obtenir un llenguatge viu i engrescador que no pas a subjectar-se a regulacions normatives. D'aquesta manera pot constituir-se en un cas prou il·lustratiu de la força expansiva de la codificació fabriana.¹

1. Per a una visió de conjunt de l'obra dramàtica de Puig, vegeu ara Graells (2001) i Graells *et al.* (2008). Pel que fa a aspectes de la seva llengua, Domingo i Ginebra (2008).

La tria de Puig i Ferrer resultava interessant per una altra raó, de naturalesa pràctica. Puig va publicar *La dama enamorada* el 1908. L'any 1917 en va fer una segona edició. La tercera edició va sortir el 1924. La quarta i última, el 1928. Aquestes circumstàncies permetien la comparació sistemàtica de les edicions per mirar de capturar els canvis que es podien haver anat produint amb motiu de la publicació de l'obra normativitzadora. Fixem-nos que la primera edició de *La dama enamorada* (1908) és anterior a les *Normes* (1913). La segona és posterior a les *Normes* i contemporània del *Diccionari ortogràfic* (1917). La tercera i quarta són posteriors al *Diccionari ortogràfic*, a la *Gramàtica* (1918) i al cos principal de les «Converses» (1919-1924).

2. L'ANÀLISI REALITZADA

Després d'un primer examen general, vam observar que els canvis ortogràfics principals es localitzen en el pas de la primera edició (1908) a la segona (1917). Això era previsible tenint en compte que les *Normes* són de 1913. En canvi, no es detecta en la segona edició la influència del *Diccionari ortogràfic*, fet també previsible perquè el *Diccionari*, amb peu d'impremta de 1917, de fet apareix al començament de 1918. Quant al lèxic i a la sintaxi, els canvis ocorren entre la segona edició (1917) i les dues darreres.

Tenint en compte aquests factors generals, vam organitzar la nostra anàlisi de la manera següent. En ortografia, hem comparat les dues primeres edicions. Hem fet una selecció de trets o mots en relació amb els quals les *Normes* de 1913 havien establert un precepte que no coincidia amb les solucions adoptades en la primera edició, de 1908. A continuació hem examinat si l'edició de 1917 va mantenir les solucions de 1908 o si les va modificar per adaptar-se al que s'havia establert el 1913. El resultat el donem en forma de taula.

Quant al lèxic, hem comparat la primera edició (1908) amb la quarta (1928). No hem inclòs en l'estudi l'edició de 1924, la tercera, perquè ens ha semblat que els resultats de l'última edició podrien ser més concludents. Aquesta comparació s'ha fet per dos camins. En primer lloc, hem fet un seguiment sistemàtic de les «Converses filològiques» per tal de detectar els mots condemnats o desaconsellats per Fabra. El seguiment ha estat sistemàtic però no complet, atès que només hem utilitzat l'edició crítica de Joaquim Rafel (Fabra, 1983-1984). A continuació hem examinat si aquests mots havien estat usats per Puig en la primera edició de *La dama enamorada*. Quan ha estat el cas, hem procedit a revisar si els mots es mantenen en l'edició de 1928 o si hi ha modificacions atribuïbles a la voluntat de seguir les pautes lèxiques establertes a les «Converses». El resultat també el donem en forma de taula. En segon lloc, hem fet un estudi parcial del lèxic que apareix a la primera edició de *La dama* per tal de descobrir-hi solucions que no coincideixen amb les

solucions establertes el 1917 al *Diccionari*. A continuació hem examinat si *La dama* de 1928 va mantenir les solucions lèxiques de 1908 o si les va modificar per adaptar-se al que s'havia establert el 1917. El resultat també el donem en forma de taula.

Pel que fa a la morfosintaxi, hem fet també un seguiment sistemàtic de les «Converses» per tal de detectar construccions o trets als quals Fabra va dedicar especial atenció: hi va insistir en més d'una conversa o els va tractar amb èmfasi. Hem triat les «Converses» i no pas la *Gramàtica* (1918) perquè és segur que van arribar a més gent, i perquè hi apareixen temes que sorgien de la constatació que hi havia aspectes que no s'havien assimilats del tot. Hem revisat quina havia estat la solució adoptada en relació amb aquests trets i construccions a *La dama* de 1908 i hem examinat si *La dama* de 1928 va mantenir les solucions de 1908 o si les va modificar per adaptar-se al que s'havia establert a les «Converses». El resultat també el donem en forma de taules.

3. ELS RESULTATS DE L'ANÀLISI

En la taula següent proporcionem el resultat de l'anàlisi ortogràfica. En la primera columna hi ha els trets, formes o mots seleccionats. En la segona hi ha la solució que trobem en la primera edició de *La dama enamorada*. En la tercera hi ha la solució que prescriuen les *Normes*. I, en la quarta, les solucions de la segona edició de *La dama*.

Tret, forma o mot	Dama 1908	Normes 1913	Dama 1917
<i>h</i> antihiàtica	<i>esgrahons</i> , etc.	<i>esgraons</i> , etc.	<i>esgraons</i> , etc.
- <i>ch</i> final	<i>bosch</i> , etc. ²	<i>bosc</i> , etc.	<i>bosc</i> , etc.
pronomen <i>on</i>	<i>hont/ahont</i>	<i>on</i>	<i>on</i>
article enclític	<i>sobre'l</i>	acceptat	<i>sobre el</i>
preposició <i>per a</i>	<i>pera</i>	<i>per a</i>	<i>per a</i> ³
preposició <i>amb</i>	<i>ab</i>	<i>amb</i>	<i>amb</i>
distributiu	<i>abdós</i>	<i>ambdós</i>	<i>ambdós</i>
conjunció copulativa	<i>y</i>	<i>i</i>	<i>i</i>
semivocal i semiconsonant palatals	<i>eyna, feya</i> , etc.	<i>eina, feia</i> , etc.	<i>eina, feia</i> , etc. ⁴
<i>França</i>	<i>Fransa</i>	<i>França</i>	<i>França</i>
<i>caça, caçadora</i>	<i>cassa, cassadora</i>	<i>caça, caçadora</i>	<i>cassa, cassadora</i>

2. Hi ha algun mot amb -*c* final, que hem d'atribuir a simple error.

3. Per error, hi ha un cas de *pera*.

4. L'única excepció és *cuyro*, que esdevé *cuïro* a *La dama* de 1928.

Tret, forma o mot	Dama 1908	Normes 1913	Dama 1917
adverbi <i>davant</i>	<i>devant</i>	<i>davant</i>	<i>devant/davant</i>
separació verb-clític	<i>vesten</i>	<i>vés-te'n</i>	<i>vesten</i> ⁵

En la taula següent mostrem el resultat de la primera part de l'anàlisi lèxica. En la primera columna hi ha els mots o formes condemnats o desaconsellats a les «Converses» (abreujat C; després de la C se n'indica el número d'acord amb l'edició de Rafel). En la segona, el mot o forma de la primera i segona edicions de *La dama* (entre parèntesis, el nombre d'ocurrències). En la tercera, el mot o forma de la quarta edició (amb el nombre d'ocurrències). En aquesta columna escrivim «reelab.» (reelaborat) quan volem indicar que el passatge sencer en què apareixia el mot ha estat suprimit, de manera que el resultat no permet la comparació (cal tenir en compte que en les dues primeres edicions l'obra es desenvolupa en cinc actes i, en l'última, en tres: s'hi elimina un acte sencer i s'hi fan altres modificacions). Escrivim «canvi» quan la solució de 1928 no és la simple adaptació a la norma, sinó que sembla el resultat de la voluntat d'evitar la incorrecció sense adoptar la proposta normativa (en aquests casos, i en d'altres que ens ha semblat convenient, hem escrit a la tercera columna la frase implicada).

Mot o forma condemnat o desaconsellat	Dama 1908/1917	Dama 1928
<i>hèroe</i> (C 132, 133, 134, 453)	<i>hèroe</i> (1)	reelab. (1)
<i>dítxa</i> (C 2)	<i>dítxa</i> (4) <i>Quina dítxa, la vostra casa!</i>	reelab. (3) canvi (1): <i>La vostra casa! L'estimo tant!</i>
<i>dítxós</i> (C 2)	<i>dítxós</i> (8)	reelab. (8)
<i>cuidar</i> 'tenir cura' (C 23)	<i>cuydar/cuidar</i> (10)	<i>cuidar</i> (6)
<i>curar</i> 'guarir' (C 23)	<i>curar</i> (1)	<i>curar</i> (3)
<i>demés</i> 'altres' (C 23)	<i>demés</i> (4)	<i>altres</i> (2)
<i>costum</i> (f.) (C 25)	<i>costum</i> (f.) (4/3)	<i>costum</i> (m.) (4)
<i>senyal</i> (f.) (C 25)	<i>senyal</i> (f.) (1)	<i>senyal</i> (m.) (2)
<i>agravi</i> (C 104)	<i>agravi</i> (1)	reelab. (1)
<i>abrusar</i> 'abrasar' (C 132)	<i>abrusar</i> (1)	<i>abrusar</i> (1)
<i>tonto</i> (C 209)	<i>tonto</i> (2) <i>tonta</i> (1)	<i>totxo</i> (2) reelab. (1)
<i>tonteria</i> (C 209)	<i>tonteries</i> (1)	<i>beneiteries</i> (2)

5. A *La dama* de 1928, *vés-te'n*.

Mot o forma condemnat o desaconsellat	Dama 1908/1917	Dama 1928
<i>lograr</i> (C 209)	<i>lograr</i> (4) <i>Lograré la meva ni que m'hi hagi de fer ab els punys!</i> <i>Uns quants dies, sí, ho lograré, però...</i>	reelab. (2) <i>Sortiré amb la meva ni que m'hi hagi de fer amb els punys!</i> canvi (1): <i>Uns quants dies, sí. Però més...</i>
<i>sèriament</i> (C 209)	<i>sèriament</i> (2)	<i>sèriament</i> (1)
<i>real</i> 'reial' (C 213, 214, 371)	<i>real</i> (1)	reelab. (1)

En la taula següent mostrem el resultat de la segona part de l'anàlisi lèxica. En la primera columna hi ha el mot o forma que trobem a *La dama* (primera i segona edicions) i que se separa del que s'estableix després al *Diccionari* (DO) de 1917. En la segona columna hi ha la solució normativa de 1917. En la tercera hi ha la solució que apareix a *La dama* de 1928.

Dama 1908/1917	DO 1917	Dama 1928
<i>rendida</i> (1)	<i>retuda</i>	<i>retuda</i> (1)
<i>arcova</i> (2)	<i>alcova</i>	<i>alcova</i> (8)
<i>vagabond</i> (13)	<i>vagabund</i>	<i>vagabund</i> (9)
<i>aucell</i> (5)	«millor: ocell»	<i>ocell</i> (2)
<i>botella</i> (2)	<i>ampolla/botella</i>	<i>ampolla</i> (2)
<i>modorra</i> (1)	<i>ensopiment</i>	<i>ensopiment</i> (1)
<i>assentada</i> (1)	<i>asseguda</i>	<i>asseguda</i> (1)
<i>apoyar</i> (5)		<i>recolzar-se</i> (1) canvi (2) reelab. (2)
<i>hermós -a</i> (20) <i>Era molt hermós ab el seu front tant ample hermosa llar de foc Lluisa es alta, esbelta, hermosa trobo la vida hermosa Que hermosa així</i>	<i>formós -a</i>	reelab. (13) <i>bonica</i> (2) canvi (5): <i>aquell front tan ample...</i> <i>llar de foc</i> <i>Lluisa es alta, esbelta</i> supressió de tot el sintagma supressió de tot el sintagma

En les taules següents mostrem el resultat de l'anàlisi morfosintàctica. En l'encapçalament de cada taula indiquem el fenomen tractat a les «Converses». A continuació hi ha dues columnes: la primera correspon a *La dama* de 1908 i la segona, a la de 1928. Reproduïm el text relatiu als fenòmens tractats quan hi ha menys de deu ocurrences. El nombre d'ocurrences apareix entre parèntesis. Hi afegim la pàgina de l'obra. Quan el text és igual en *La dama* de 1908 i en la de 1928, en la segona columna hi posem «Íd.». Si un text apareix l'any 1928 i no apareixia el 1908, deixem buida la ratlla corresponent al 1908.

1. Recomanació de fer la concordança del participi (C 160, 162)	
<p>Es fa la concordança (7): <i>L'havia encisada!</i> (p. 66) <i>Y en tot cas no será pas ell qui me l'haurá presa</i> (p. 64) <i>Y'l noy volentla fer funcionar l'ha espatllada</i> (p. 106) <i>Es la bomba que se'ns havia gelat y ell l'ha espatllada</i> (p. 112) <i>Jo les he perdudes ab tu!</i> (p. 183) <i>L'has ben sentida suposo</i> (p. 87) <i>Però l'has sentida ben teva</i> (p. 136)</p> <p>No es fa la concordança (4): <i>Si; els ha tancat el Justí</i> (p. 36) <i>Què te l'ha fet neixer aquesta gelosia?</i> (p. 88) <i>Com que'ls dies més forts de la meva vida els he passat</i> <i>ab ell!</i> (p. 97) <i>Jo'ls he vist... una tarda, al bosch</i> (p. 155)</p>	<p>Es fa la concordança (5): Íd. (p. 29) Íd. (p. 28) reelab. reelab. reelab. reelab. reelab. reelab. <i>L'has ben compresa, suposo</i> (p. 38) <i>L'he seguida</i> (p. 58) <i>No serà perquè no te les hagi fetes a temps</i> (p. 59) No es fa la concordança (2): reelab. Íd. (p. 39) Íd. (p. 43) reelab.</p>

2. Recomanació de recórrer a la doble negació (C 28, 340, 341, 364, 366, 436, 437)	
<p>Realització de la doble negació (1): <i>Però may... may... no vulguis suposar!</i> (p. 53)</p>	<p>Realització de la doble negació (6): Íd. (p. 24) <i>Aquest home que en res no deu pensar ni</i> <i>sentir com jo</i> (p. 13) <i>Quan ningú no pensarà amb mi</i> (p. 29) <i>Que la Berta ni ningú no et vegi aquest</i> <i>matí</i> (p. 47) <i>i que ningú més no ha sabut veure</i> (p. 56)</p>

2. Recomanació de recórrer a la doble negació (C 28, 340, 341, 364, 366, 436, 437)	
Frase corregida (1): <i>Ja ho veus, ningú me'n té a mi</i> (p. 85) No realització de la doble negació (18)	<i>Ja ho veus, ningú no me'n té!</i> (p. 37) No realització de la doble negació (10)
3. Prescripció de la caiguda de preposició davant de <i>que</i> (C 53, 209, 275, 326, 372)	
Hi ha caiguda (2): <i>Si'l poguessiu persuadir que no fos fins a la primavera!</i> (p. 116) <i>Ab la seguretat que la meua vida serà plena</i> (p. 138) No hi ha caiguda (1): <i>No's tracta [...] de que l'Abel</i> (p. 89)	Hi ha caiguda (6): Íd. (p. 51) reelab. <i>D'ençà que ha tornat del servei no ha fet res més</i> (p. 10) <i>Tinc por que torni</i> (p. 15) <i>D'ençà que m'has deixat</i> (p. 34) <i>Teniu por que us el prengui</i> (p. 35) <i>Tinc por que torni</i> (p. 61) No hi ha caiguda (1): Íd. (p. 39)
4. Recomanació de l'ús de <i>llur</i> (C 70)	
Ús de <i>llur</i> (4): <i>Llur dolorit panteig</i> (p. 99) <i>Víctor y l'Abel coberts ab llurs capes franceses</i> (p. 99) <i>Arades ab rodes ab llurs tralles</i> (p. 105) <i>Porten a Lluisa desmayada en llurs brassos</i> (p. 142)	Ús de <i>llur</i> (2): Íd. (p. 44) Íd. (p. 12) reelab. reelab.
Ús d'altres possessius (3): <i>Digues les coses pel seu nom</i> (p. 43) <i>Tothom fuig de la lluyta per brillar. Derrera d'una falsa gloria perden el tremp de l'ànima o prostituheixen el seu geni</i> (p. 185) <i>(ABEL queda absort escoltantla. Està com un iluminat. Ella li diu): Què penses, Abel? (Trencant el seu estat entussiàstich arriben el Teó y la Berta [...])</i> (p. 187)	Ús d'altres possessius (1): Íd. (p. 20) reelab. reelab.

5. Prescripció de canvi de preposició davant d'infinitiu (C 122, 258)	
No hi ha casos de canvi de preposició	No hi ha casos de canvi de preposició
<p>Casos sense canvi de preposició (9):</p> <p><i>M'esforso en pensar</i> (p. 50)</p> <p><i>M'esforso [...] en sentir que t'he dut en mes entranyes!</i> (p. 50)</p> <p><i>Está empenyat en arranjarla ell meteix</i> (p. 112)</p> <p><i>Fins en fer l'amor es mandrós</i> (p. 119)</p> <p><i>No has pensat may en tornar al teu país?</i> (p. 63)</p> <p><i>Has pensat algun cop en casarte, Berta</i> (p. 181)</p> <p><i>Hem de pensar en donarla a l'Abel</i> (p. 181)</p> <p><i>Quína es la noya que no ha pensat en casarse?</i> (p. 181)</p> <p><i>Us sobrepegeu a vosaltres meteixes en resistir dolors y sacrificis</i> (p.183)</p>	<p>Casos sense canvi de preposició (7):</p> <p>reelab.</p> <p><i>M'esforço en pensar que t'he dut a les entranyes!</i> (p. 23)</p> <p>reelab.</p> <p>Íd. (p. 54)</p> <p>reelab.</p> <p>reelab.</p> <p>reelab.</p> <p>reelab.</p> <p>reelab.</p> <p><i>I de vegades he trobat gust en humiliar-me</i> (p. 23)</p> <p><i>Hi ha una mena de goig en humiliar-se davant d'un més feble</i> (p. 23)</p> <p><i>El sent! Ha pensat en matar-te</i> (p. 47)</p> <p><i>Sense insistir en veure a l'Abel?</i> (p. 57)</p> <p><i>Vas malament en donar tanta importància al servei</i> (p. 30)</p>

6. Recomanació d'ús més freqüent de l'imperfet d'indicatiu en les condicionals (C 433)	
<p>Ús de l'imperfet d'indicatiu (4):</p> <p><i>Oh!... si sabíes lo que sofreixo</i> (p. 99)</p> <p><i>Abel: si un día passava una desgracia...</i> (p. 136)</p> <p><i>si un día perdía el Víctor...</i> (p. 136)</p> <p><i>Si passava una desgracia en aquest desert!</i> (p. 149)</p>	<p>Ús de l'imperfet d'indicatiu (2):</p> <p>Íd. (p. 43)</p> <p>reelab.</p> <p>reelab.</p> <p>reelab.</p> <p><i>Si sabieiu les coses que passen!</i> (p. 52)</p>
<p>Ús de l'imperfet de subjuntiu (20):</p> <p><i>Si fos cert, no tindriau gens mal gust</i> (p. 19)</p>	<p>Ús de l'imperfet de subjuntiu (16):</p> <p>reelab.</p>

7. Prescripció de suprimir la preposició híbrida <i>an</i> (C 334)	
<p>Ús de la preposició <i>an</i> (15):</p> <p><i>La visita an aquest espanyol</i> (p. 24)</p>	<p>No s'usa la preposició <i>an</i>:</p> <p><i>La visita a aquest espanyol!</i> (p. 13)</p>

8. Condemna de radicals no velaritzats en el subjuntiu de certs verbs (C 418, 419, 420)	
Ús del subjuntiu velaritzat (verb <i>dir</i>) (11): <i>No digueu això!... ni per broma</i> (p. 19)	Ús del subjuntiu velaritzat (verb <i>dir</i>) (5): reelab.
Ús del subjuntiu no velaritzat (2): <i>No li diheu res que no està d'humor avui</i> (p. 37) <i>Quan parleu al Victor diheuli tot</i> (p. 139)	No s'usa el subjuntiu no velaritzat: <i>No li digueu res que no està d'humor avui</i> (p. 18) reelab.

9. Rebuig de <i>tenir de</i> com a perífrasi d'obligació (C 208, 268, 276, 289)	
Ús de <i>haver de</i> (52): <i>Encara he de donar menjar al pollí!</i> (p. 8)	Ús de <i>haver de</i> (41): Íd. (p. 11)
Ús de <i>tenir de</i> (3): <i>Lo que no es natural no té de ser</i> (p. 56) <i>No té de ser... y de lo contrari</i> (p. 56) <i>Per lo que' t tinch de dir</i> (p. 163)	No s'usa <i>tenir de</i> : reelab. reelab. reelab.

10. Condemna del fals relatiu adnominal (C 208, 282, 304, 316)	
Ús del fals relatiu adnominal (2): <i>Calaixera antiga, [...] qual part superior</i> (p. 11) <i>Un pis quin sol el formen planxes de fusta</i> (p. 105)	Ús del fals relatiu adnominal (1): Íd. (p. 7) reelab.
No s'usa el relatiu adnominal correcte	No s'usa el relatiu adnominal correcte

11. Condemna de <i>ser precís que</i> a favor de <i>caldre</i> (C 215, 471)	
Ús de <i>caldre</i> (15): <i>Ara no més cal que duri</i> (p. 51)	Ús de <i>caldre</i> (8): reelab.
Ús de <i>ser precís que</i> (1): <i>És precís que ho digui</i> (p. 70)	No s'usa <i>ser precís que</i> : reelab.

12. Recomanació d'ús més freqüent del futur en les subordinades amb <i>quan</i> (C 434)	
Ús de l'indicatiu (3): <i>Quan ningú pensarà ab mi</i> (p. 63) <i>Donchs, si... quan ningú pensarà ab mi... com us deya... jo</i> (p. 65) <i>Esclatarà quan serà l'hora!</i> (p. 149)	Ús de l'indicatiu (2): Íd. (p. 28) Íd. (p. 29) reelab.

12. Recomanació d'ús més freqüent del futur en les subordinades amb <i>quan</i> (C 434)	
Ús del subjuntiu (10):	Ús del subjuntiu (8):
<i>Me manarás quan te surti'l pèl a la cara</i> (p. 29)	Íd. (p. 15)
<i>Quan tothom entoni cançons de boda, jo del meu recó, cantaré la meva...</i> (p. 66)	Íd. (p. 29)
<i>Quan aneu al bosch vull venir jo</i> (p. 82)	reelab.
<i>Ara meteix... quan torni</i> (p. 89)	Íd. (p. 39)
<i>Quan sigui fòra d'aquí no pensaré més ab ell!</i> (p. 92)	Íd. (p. 40)
<i>Quan no pugui més...</i> (p. 111)	reelab.
<i>Quan vulguis ja ho sabs</i> (p. 119)	Íd. (p. 54)
<i>Dónali esmorsar quan estigui bé</i> (p. 123)	reelab.
<i>Quan baixis</i> (p. 125)	reelab.
<i>Quan jo 't demani, siguis allà hont siguis</i> (p. 137)	reelab.
	<i>Espera't quan la neu comenci a gelar-se</i> (p. 17)
	<i>Quan siguis mort viuran en el meu llibre</i> (p. 56)
	<i>Seré jo que et vindré a tornar la voluntat quan desmaiis</i> (p. 61)

4. COMENTARIS I CONCLUSIONS

La taula d'ortografia mostra la voluntat clara d'adequar-se a les *Normes*. Fins i tot la seqüència *sobre'l*, que les *Normes* del 1913 toleraven, és modificada en l'edició de 1917. Segurament les «incorreccions» de 1908 no corregides el 1917 (*cassa, devant, vesten*), cal atribuir-les a poca atenció o a imperícia, i no pas a la intenció de separar-se dels preceptes establerts.

Les taules de lèxic també mostren la voluntat d'adaptar-se a la normativa, si bé fan també palès que en alguns casos s'evita la unitat lèxica condemnada (*ditxa, ditxós, hermós, lograr*) però no se substitueix per la unitat proposada sinó que es busquen altres solucions. Caldria investigar fins a quin punt aquesta prevenció o incomoditat a l'hora de substituir un mot no acceptat normativament va ser habitual entre els escriptors de l'època.

En morfosintaxi la situació és més complexa. Hi ha adaptació evident als preceptes de Fabra en certs punts: el rebuig de la preposició híbrida *an*, del radical no velaritzat en el subjuntiu de *dir*, de la perífrasi d'obligació *tenir de* i del conjunt *ser precis que*. Altres punts són menys clars: l'edició de 1928 conté més ocurrències de construccions de doble negació (però també en presenta amb negació sim-

ple) i de caiguda de preposició davant de *que* (però també n'hi ha sense caiguda), i elimina un cas de fals relatiu adnominal (però en manté un altre). I en altres aspectes no hi ha modificacions o no es pot dir que siguin significatives (de vegades els usos de 1908 ja coincideixen poc o molt amb el que després serà normatiu): en la concordança del participi, en l'ús de *llur*, en el canvi de preposició davant d'infinitiu, en l'ús de l'indicatiu en les condicionals i en les subordinades amb *quan*. Sembla, doncs, que la sintaxi és l'àmbit en relació amb el qual el seguiment de les normes de Fabra va presentar més dificultat.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- DOMINGO, Maite; GINEBRA, Jordi (2008). «La llengua de l'obra dramàtica de Joan Puig i Ferrer. Reflexions i comentaris». A: GRAELLS, Guillem-Jordi [et al.]. *Puig i Ferrer: Cinquanta anys després*. Tarragona: Arola, p. 91-110.
- FABRA, Pompeu (1917). *Diccionari ortogràfic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1918). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1983-1984). *Converses filològiques*. Vol. I i II. Ed. crítica a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA. 2 v.
- GRAELLS, Guillem-Jordi (2001). «Estudi introductori. La producció dramàtica de Joan Puig i Ferrer». A: PUIG I FERRETER, Joan. *Teatre complet*. Vol. I. Tarragona: Arola, p. 9-42.
- GRAELLS, Guillem-Jordi [et al.] (2008). *Puig i Ferrer: Cinquanta anys després*. Tarragona: Arola.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1913). *Normes ortogràfiques*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PUIG I FERRETER, Joan (1908). *La dama enamorada*. Barcelona: Joaquim Horta.
- (1917). *La dama enamorada*. 2a ed. Barcelona: La Novela Nova.
- (1928). *La dama enamorada*. 4a ed. Barcelona: Impremta Ràfols.
- (2001). *Teatre complet*. Vol. I. Tarragona: Arola.

La implantació social del fabrisme: l'acció d'Antoni Rovira i Virgili

JORDI GINEBRA
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

Són coneguts (o relativament coneguts) els èxits i els problemes de la implantació del fabrisme entre escriptors i en institucions d'alta cultura. En canvi, ha estat menys tractada la penetració del fabrisme en les classes menestrals i populars. Per aquest motiu, dedicaré aquesta exposició a parlar de l'acció d'Antoni Rovira i Virgili encaminada a difondre la normativa fabriana entre aquests sectors socials. En concret, tractaré de l'activitat de Rovira vinculada amb un setmanari de gran penetració popular, *L'Esquella de la Torratxa*, i també tractaré d'altres iniciatives relacionades amb la persona que n'era el propietari, l'editor Antoni López Benturas.

Tot i que Rovira i Virgili és conegut com a figura rellevant de la cultura i la política catalanes de la primera meitat del segle xx, potser convé recordar unes quantes dades que poden ajudar a valorar l'abast de la seva activitat a favor de la implantació de l'obra de Fabra (una activitat que va ser constant fins a la seva mort, el 1949, del conjunt de la qual ara no m'ocuparé). Rovira havia nascut a Tarragona el 1882 —era, doncs, catorze anys més jove que Fabra—, i el 1906 va guanyar un concurs per ocupar una plaça de redactor a *El Poble Català*, que passava a ser diari. En pocs anys va aconseguir una gran audiència com a periodista i com a ideòleg del catalanisme progressista. Va participar el 1922 en la creació d'Acció Catalana i en la catalanització de *La Publicitat*, i durant la República va ser diputat al Parlament de Catalunya. A l'exili Rovira i Virgili i Pompeu Fabra van ser els dos únics personatges de prestigi mai no discutit.

L'any 1906, quan Rovira va ingressar a *El Poble Català*, a la redacció d'aquest diari ja s'hi respirava un ambient molt favorable als plantejaments de Fabra. El jove periodista se'n devia impregnar ràpidament, i degué ser llavors que va néixer la seva admiració per la figura del gramàtic. El 1909, sense deixar la feina al diari,

Rovira va començar a escriure, amb el pseudònim Wifret (després Wifred), a *L'Esquella de la Torratxa*.

L'Esquella de la Torratxa, publicació fundada el 1872, era un setmanari satíric, republicà i anticlerical de gran penetració popular. Va arribar a tenir un tiratge d'uns vint-i-cinc mil exemplars (Torrent i Tasis, 1966, p. 258-268). És en aquesta publicació que apareixen els primers textos de Rovira i Virgili favorables a Fabra (del 1909 al 1912), que són els que tot seguit comentaré. Per poder llegir-los adequadament, convé tenir en compte que llavors, sobretot des del 1906 —amb motiu del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana—, Fabra ja s'havia guanyat un gran prestigi com a gramàtic competent, però encara no era l'autoritat consagrada en què s'havia de convertir a partir de 1913, amb la promulgació de les *Normes ortogràfiques*, i sobretot durant la tercera dècada del segle.

2. ELS PRIMERS ARTICLES

En el primer article, «La cultura catalana», publicat el 5 de març de 1909, Rovira partia de la constatació que el renaixement cultural català havia produït grans fruits, però advertia que l'orgull patriòtic no havia de conduir a valorar com a grans deses el que eren vicis i defectes. Continuava dient que un dels defectes dels catalans era que tenien poca inclinació a l'estudi i que, com a contrapartida, tothom es veia amb cor de parlar i discutir del que no sabia. I llavors arribava al nus de la qüestió: «Aquí hi ha dotzenas de personas que tractan públicament de filología y de gramática, per exemple, y que demostren un desconeixement espantós de la materia» (Rovira, 1909a, p. 146). Una situació que il·lustrava amb exemples concrets:

Tenim aquí gramáticas catalanas que fa vergonya de mirarlas. Una n'hi ha —la del director de la *Escola de Mestres*, senyor Bardina— que está materialment plena de disbarats. En una llista caòtica de barbarismes que conté, hi ha, además d'errors a dojo, cosas altament grotescas. ¿Saben vostés cómo se'n ha de dir en catalá d'*algarabía*? Donchs... *mercat de Calaf* (!) ¿Y de *quasi ó casi*? Donchs... *leri-leri* (!!). El senyor Bardina's mereix *leri-leri* que li apliquin la lley de Jurisdiccions.

Un'altra notabilitat filològica, que té publicat un diccionari, vol que dels plátans o plátanos se'n digui *bladas*, y que de la *provincia* se'n digui *provensa*. També ha escrit, tot serio, que s'ha de dir *semenari* en lloch de *seminari*, porque ve del llatí *semen* (!). Además ha afirmat que *brúxola* (en castellá *brújula*) ve de... *bruixa* (Jesús, María y Joseph!).¹

1. El llibre de Joan Bardina al qual es refereix Rovira és la *Gramática pedagógica de la lengua catalana (Curs superior)* (Barcelona, Giró, 1907). L'altra «notabilitat» és Josep Aladern, autor d'*Obra nacional. Diccionari popular de la llengua catalana* (Barcelona, Francisco Baxarías, 1904-1906, 3 v.) i del llibre *Los misteris de la llengua catalana esbrinats* (Barcelona, Biblioteca Catalonia, 1906), que és on proposava la curiosa etimologia de *brúxola*.

Rovira no es referia explícitament a Fabra en tot l'article, però la desqualificació contundent de Bardina i Aladern anava orientada a defensar Fabra com l'únic filòleg competent del país. Aquesta és de fet una constant en els escrits en què Rovira tracta de qüestions lingüístiques: intentar mostrar que no hi ha cap gramàtic o lexicògraf mínimament preparat fora de Fabra. Aquesta voluntat es fa evident en un segon article, aparegut poc després, el 25 de març, en el qual Rovira tractava de la iniciativa del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria de convocar un concurs lexicogràfic sobre vocabulari comercial. Així, en primer lloc elogiava la iniciativa: «Aquests concursos tenen per objecte [...] aplegar el léxich ó conjunt de paraulas catalanas que'en un ram especial de l'activitat humana s'usan á la nostra terra. En aquest sentit, [...] fan un gran bé á la llengua catalana y ajudan notablement als filólechs en la seva tasca d'investigació y de metode científichs» (Rovira, 1909b, p. 197). Però, en segon lloc, sense que se'n vegi clarament una relació lògica directa, aprofitava per escometre el treball filològic de mossèn Alcover (Rovira, 1909b, p. 197-198):

Pero hi ha un detall qu'es sobrer, y nosaltres ens creyém en el dret de censurar públicament. Ens referím á que aquest concurs y la replega de léxich están fets pera l'ús exclusiu del diccionari de la llengua catalana que prepara ja fa alguns anys el vicari general de Mallorca Mossen Alcover.

Aixó'ns sembla, senzillament, un exclusivisme poch delicat y un posítu perjudici pera la filologia catalana. ¿Per qué'l tresor de mots recullits en els concursos no s'ofereix públicament á tots els qui á Catalunya se dedican á treballs filològichs? El diccionari de mossèn Alcover, si surt, —hi ha qui creu que no hi arribará— trigará un grapat d'anys á esser publicat [...]. ¿Y es correcte que, mentrestant, mossen Alcover tingui amagadas dintre las butxacas de la seva sotana las ricas llistas de mots que'ls concursos lexicogràfichs proporcionan? Fer aixó no es ni correcte, ni convenient, ni patriótich. Es fer obra exclusivista, parcial y avara.

Y agafém la qüestió desde aquest punt de vista perque la rahó de las nostras consideracións es evident. Podríam encare parlar d'altras cosas, sobre tot de la ciencia filològica de mossen Alcover, que no es tota or encara que lluheixi molt.

La duresa de la desqualificació és sorprenent. Buscava Rovira la complicitat d'uns lectors anticlericals? Sigui com sigui, el fet és que l'article continuava en la línia estratègica de l'anterior: negar que (amb l'excepció de Fabra) hi hagués al país persones preparades en matèria de filologia. Una línia que persistia en un tercer article de crítica filològica que va fer sortir a *L'Esquella de la Torratxa* uns quants mesos després, ara dedicat a valorar el diccionari de l'editorial Salvat (Rovira, 1909c, p. 607-608):

De descuyts n'hi ha a cabassasas. Sovinteja molt el fet de que al consignar un mot, se diu «vegis tal altre»; y aquest altre no es en cap banda. [...] De parau-

las equivocadas per errada de caixa ó distracció, n'hi ha á munts, se repeteix molt l'haverhi cambiada l'indicació relativa á la part de l'oració á que'l mot pertany, y son nombrosas las paraulas escritas en bastarda que ho haurían d'esser en negreta ó en versalerta. Un veritable desgabell.

Podem dir, en resum, que'l Diccionari que'ns ocupa es una copia del de'n Labernia, ab l'adició dels termes científichs y tecnològichs moderns y ab notas de biografía y geografia no massa recomanables. Hi ha tots els errors y totas las incorreccions del Labernia, del qual se reproduheixen els defectes sense afegir-hi cap bona qualitat. Entre las poch lloables diferencias que respecte del Labernia ofereix, hi ha la de contenir moltíssimas mes erradas d'impremta, las quals constituheixen en els Diccionaris un defecte de consideració.

En tots aquests textos Rovira parlava de fet de Fabra sense esmentar-lo. La primera referència explícita al gramàtic arribaria l'any següent, a l'article «Esplai gramatical», dedicat a lamentar la baixa qualitat del català escrit del moment. Després d'exemplificar els punts que, a parer seu, eren més sovint causa d'error, escrivia: «Tot això ja ho ha dit y repetit, entre altres, l'ilustre Pompeu Fabra» (Rovira, 1910, p. 292). I, pocs mesos després, al gener de 1911, proclamava (Rovira, 1911a, p. 50):

La gran majoria de les faltes de gramàtica que's cometen (com l'emplear els pronoms catalans *quin* y *qual* en el sentit del castellà *cuyo*, y com l'ús del *doncs* en comptes del *puig* o del *car*) s'evitarien si els nostres escriptors, oradors y periodistes tinguessin el bon gust de llegir les obres gramaticals de l'eminent Pompeu Fabra.

3. EL SEGUIMENT DE L'ELABORACIÓ DE LES NORMES ORTOGRÀFIQUES

A l'abril del 1911, amb l'article «Pro cultura», Rovira informava els lectors de *L'Esquella de la Torratxa* de la creació de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (Rovira, 1911b) i els explicava l'interès d'una institució d'aquesta mena. Uns quants mesos després, el 14 de juliol, amb motiu del viatge de Pompeu Fabra a Barcelona (encara vivia a Bilbao), va publicar «En Pompeu Fabra», que val la pena d'extractar extensament (Rovira, 1911c):²

No el coneixeu, En Pompeu Fabra...? És avui un home de prop cinquanta anys, més aviat alt que baix, tot afeitat de cara, de noble i simpàtica fesomia. El detall més remarcable d'aquesta el constitueixen els seus ulls expressius, atractius, intel·ligents, fulgurants. Qui, pel carrer, topa amb ell sense saber qui és, en adonar-se de la lluïssor, de la fulguració dels ulls d'En Fabra, ha d'endevinar per força que aquell home que passa és un home de preclar talent.

2. El text també es va publicar, cinc dies després, a *El Poble Català*. Aquest article ja ha rebut l'atenció d'uns quants estudiosos (vegeu-ne les referències a Ginebra, 2006, p. 23).

En Pompeu Fabra és, en efecte, un home d'un talent preclar. Els seus pregoners i extensos coneixements filològics s'ajunten fecundament, feliçment, al seu depurat gust. És un gramàtic plenament civil. [...] Contra les exasperants barroeries de pretesos filòlegs i gramàtics ignorants, contra les grotesques atzagaiades lingüístiques dels incompetents, ell ha sostingut la bona causa del català polític, literari, ciutadà, modern. Ningú com ell no ha sabut unir tan bé el geni de la llengua catalana amb la riquesa i la fluïdesa d'expressió que demana dels idiomes la civilització dels nostres dies.

Els serveis prestats per Pompeu Fabra a la llengua catalana són innumerales. Ell li ha donat una ortografia en què l'audàcia reformadora va aparellada amb la lògica incontestable de les reformes; ell ha alçat bandera de guerra contra la invasió devastadora dels bàrbars *descastellanitzants* en el camp lingüístic. Ell ha assenyalat nombroses incorreccions i improprietats del *català que ara s'escriu*, el qual té per més horrible encara que el *català que ara es parla*. Ell ha aclarit una pila de qüestions morfològiques i sintàctiques. Ell ha iniciat l'escombrada dels *doncs* i *quins* mal emprats, dels *hi* i *en* inelegants i sobrers, de les lletgíssimes pseudo-catalanitzacions d'*ambient*, *etat*, etc., de les terminacions abusives en *ança* i *ença*, de les proposicions *a*, *de* i *en* davant la conjunció *que* [...].

Ha estat dura i fadigosa la tasca de Pompeu Fabra. El nostre més eminent gramàtic, potser l'únic gramàtic modern de Catalunya, ha hagut de lluitar contra el més terrible i desesperat enemic: la ignorància. I s'ha trobat —contrariat enorme!— amb que el públic català, en molts moments, no ha sabut distingir entre la saviesa i la ignorància atrevida, i ha posat al mateix nivell, en matèries filològiques i gramaticals, Pompeu Fabra, el fantàstic mossèn Grandia i el pobret mossèn Alcover!

I aquest home que tant de bé ha fet a la nostra llengua i que molt més n'hi pot fer encara, ha de viure lluny de Catalunya, lluny de la Barcelona dels seus amors, exiliat a Bilbao, on ell, l'eminent gramàtic, passa els anys de la seva vida ensenyant química als alumnes de l'Escola d'Arts i Oficis. A Barcelona, a Catalunya, no ha trobat, amb tota la seva ciència, manera de viure. Se n'ha hagut d'anar lluny, i per les hores que tan productives, tan enriquidores serien per a la llengua catalana si ell pogués, com voldria, dedicar-se'n en absolut.

Aquí s'ha protegit els amics de penya i de casinet; aquí s'han creat càrrecs i empleus per a electorers professionals, per a detestables *propagandistes*, per a joves universitaris d'una mediocritat perfecta. Però aquí no s'ha fet res per aconseguir que Pompeu Fabra visqui a Barcelona i dediqui a l'estudi i al perfeccionament de la llengua pàtria al seu alt saber. És necessària, és indispensable la creació a la nostra capital d'una càtedra de llengües romàniques comparades, que En Fabra, coneixedor de totes elles, seria l'home indicat per a ocupar. ¿Per què no es crea aquesta càtedra? D'ella estant, En Fabra podria ensenyar més, molt més, als nostres joves estudiants de filologia i als nostres escriptors i literats, que no pas el doctor Vogel i el doctor Schädel des d'Alemanya.

Rovira presentava Fabra als seus lectors com el propulsor d'un idioma «ciutadà, modern», tal com demanava de les llengües «la civilització dels nostres dies». I com un gramàtic «plenament civil», potser l'únic «gramàtic modern de Catalunya». Si *civil* s'oposava a *rural* —i això palesava la sintonia de Rovira amb plantejaments noucentistes—, també s'oposava a *religiós*, i amb això Rovira sintonitzava amb els lectors anticlericals del setmanari i manifestava la satisfacció de veure que el treball gramatical amb projecció social s'apartava dels cenacles eclesiàstics (Jaume Nonell, Marià Grandia i, sobretot, Antoni M. Alcover). Com havia fet anteriorment, aprofitava per continuar desqualificant possibles «competidors» de Fabra (ara eren també els catalanòfils estrangers Vogel i Schädel).

Com se sap, la Ponència de Bases d'Ortografia de l'Institut d'Estudis Catalans es va començar a reunir llavors, amb motiu de l'estada de Fabra a Barcelona. Rovira en donava notícia als lectors de *L'Esquella de la Torratxa*, amb un article intítulat «Per la llengua catalana», en el qual afirmava que no devia haver estat fàcil formar la Secció Filològica perquè no hi havia a Catalunya «mitja dotzena de filòlegs de bon pes». I continuava: «allí hi ha en Pompeu Fabra, que val per tota una Secció y per tot un institut» (Rovira, 1911*d*, p. 466). Quan la Ponència va acabar les reunions, a l'agost, publicava un nou article al setmanari informant d'alguns dels acords aprovats. Rovira justificava els acords —i els explicava als seus lectors— amb un esquematisme gràfic i brillant (Rovira, 1911*e*, p. 501-502):

Així tenim que la llengua parlada's transforma pel procediment de l'*evolució*; la llengua escrita, pel de la *revolució*. Com que l'ortografia no pot seguir l'insensible evolució, la transformació espontània del llenguatge forsovement ha de procedir per salts. Les reformes ortogràfiques són, doncs, *revolucionaries*.

Els acords de la Ponència —com també és sabut— no van quedar enllestits del tot llavors, i entre el desembre de 1911 i el febrer de 1912 els ponents es van reunir de nou. Rovira devia tenir coneixement d'aquestes reunions i de la proposta concreta que en va resultar, perquè al mateix mes de febrer va publicar un article a *L'Esquella de la Torratxa* comunicant als lectors que la publicació de la nova normativa ortogràfica era imminent. En l'article, que tenia l'expressiu títol de «L'agonia de les *hh*», no s'estava de recórrer a l'humor crític (Rovira, 1912*a*, p. 117):

En Xenius i l'Aladern estan de dol. El sotil y eminent Glosador defensa les *hh*, precisament per inútils. L'Institut d'Estudis no ha acceptat l'ortografia cancelleresca —es frase de Pompeu Fabra— preconisada per Xenius. [L'Institut] ha fet una concessió: la de conservar la *h* en els cognoms y en els noms geografics que la portin. Així s'escriurà *Folch* y no

Folc; Vich y no *Vic*; *blanc* però *Montblanch*. Sembla que'ls senyors Rubió y *Lluch* y *Puig* y *Cadafalch* van ferne qüestió de gabinet.³

Però les *Normes* encara van haver d'esperar. Les sessions de debat no s'havien acabat. L'últim escrit relacionat amb l'elaboració de la nova normativa que va publicar Rovira a *L'Esquella de la Torratxa*, «Mossèn Alcover y l'ortografia», va aparèixer a l'abril. El text constituïa una agressiva acusació a mossèn Alcover de fer obstrucció al progrés dels acords ortogràfics (Rovira, 1912b, p. 261):

[Tota] secció de l'Institut té el seu capellà, o els seus capellans, no a títol de ministres de Déu, sinó a títol de saberuts y doctes [...]. De la ciencia filològica de mossèn Alcover n'hi ha molts que'n dubten, y jo soc un d'aquests. El seu criteri en qüestions lingüístiques ens sembla detestable. Es un dels *dialectals* més carregós y un dels *puristes* més espantables [...]. Doncs, heusaquí que mossèn Alcover, no sabem si sol o acompanyat pels altres clergues de l'Institut, està realisant ara una tasca... De què dirien? ja'ls ho diré jo: d'obstrucció [...]. Ja fa alguns mesos que fa obstrucció a la reforma ortogràfica proposada per la majoria de la secció filològica y de l'Institut. Com si la reforma ortogràfica fos un projecte de llei anticlerical, com si la qüestió de lletres fos una qüestió de dogmes, com si els contraopinants fossin heretges malvats, mossèn Alcover està sostenint una tossuda y catòlica campanya d'obstrucció. No havent-se adoptat el criteri del senyor del *ball-manetes*, l'home vol impedir de totes passades el triomf definitiu del criteri contrari. Aquest criteri es el defensat per en Pompeu Fabra, excepte en alguns punts resoltos interinament ab notoria y deplorable incongruència. [...] El procediment obstruccionista de mossèn Alcover es el mateix que s'usa en els Parlaments: la presentació de munts d'esmenes [...] [Tot això passa per no haver atès les indicacions de Pompeu Fabra:] Ab mossèn Alcover, no més hi ha a fer una cosa: comparli un matxo pera que's dediqui a arregar mots pels poblets de la montanya. Per què l'han posat a l'Institut d'Estudis Catalans a mossèn Alcover? ¿Per què no li han comprat un matxo?

Amb aquests mots Rovira feia un nou pas per acabar de conquerir les adhesions dels lectors del setmanari a l'obra i a la figura de Fabra. Una qüestió diferent és que el camí triat fos una acusació —que Alcover entrebancava els acords de la Ponència— del tot injusta. I és també una altra qüestió inquirir si posar en lletra impresa un comentari de Fabra fet probablement en una tertúlia de cafè era una bona manera d'ajudar a l'assoliment de la concòrdia ortogràfica.⁴

3. Rovira al·ludia a un article d'Eugeni d'Ors a *La Veu de Catalunya* per mitjà del qual s'havia mostrat contrari a la supressió de la *h*, i a un de Josep Aladern a *El Progreso* donant-li suport (Miracle, 1968, p. 454).

4. Vegeu més detalls d'aquest episodi a Ginebra (2006). Allí vaig suggerir que la persona que informava Rovira i li orientava l'opinió era Pere Coromines. Magí Sunyer m'indica que devia ser Josep Carner.

4. TEXTOS DE DIVULGACIÓ DE LES NORMES PUBLICATS PER L'EDITOR LÓPEZ BENTURAS

A més d'implicar-se en l'activitat periodística d'exaltació de l'obra de Pompeu Fabra des de les pàgines de *L'Esquella de la Torratxa*, Rovira i Virgili es va dedicar en aquells primers anys de la normativització a difondre de manera pràctica la nova ortografia a través d'una altra plataforma vinculada amb aquesta revista, l'editorial Llibreria Espanyola. El resultat d'aquesta dedicació van ser quatre publicacions: la *Novíssima ortografia catalana* (1913), el *Diccionari català-castellà & castellà-català* (1913), la *Gramàtica elemental de la llengua catalana* (1916) i el *Llibre de lectura escolar* (1916).⁵

Un cop promulgades les *Normes* (a finals de gener de 1913), l'editor de *L'Esquella de la Torratxa* i de *La Campana de Gràcia*, Antoni López Benturas, que era també propietari de la Llibreria Espanyola, va aplicar immediatament els nous preceptes ortogràfics a les seves publicacions. Així, el número 1780 de *L'Esquella de la Torratxa*, corresponent al 7 de febrer, ja està redactat amb l'ortografia de l'Institut (l'anterior, el 1779, del 31 de gener, encara no). I el primer número de *La Campana de Gràcia* que adopta la nova ortografia és el 2283, del 8 de febrer. Però, a més, López Benturas va tenir la idea d'editar un opuscle divulgatiu d'explicació de la normativa adreçat al lector no expert en matèries filològiques (és evident que entre els milers de lectors de les seves revistes tenia una quantitat gens menyspreable de compradors potencials). I va triar Rovira i Virgili perquè se n'encarregués. El projecte —que tenia una dimensió comercial evident, no incompatible amb la dimensió, diguem-ne, patriòtica— es va concretar i realitzar tot just en tres o quatre setmanes. Així, al número de *L'Esquella de la Torratxa* corresponent al 21 de febrer s'anunciava que l'obra era a punt de publicar-se, i al número de la setmana següent, del 28 de febrer, s'anunciava que ja era a la venda. Pel que fa a *La Campana de Gràcia*, al número del 22 de febrer es deia que l'obra sortiria la setmana següent, i al número del primer de març se n'hi inseria un anunci i, a més, es publicava, a la secció «Batalladas», aquesta nota (p. 3):

Acaba de publicar-se la NOVÍSSIMA ORTOGRAFÍA I VOCABULARI ORTOGRÀFIC, ordenat i anotat per nostre company en Rovira i Virgili.

En el llibre hi trobareu les Normes d'ortografia catalana que l'«Institut d'Estudis Catalans» ha adoptat, després de conciençuts estudis, i además set mil paraules, per a acabar d'esvair els dubtes.

5. En canvi, no va publicar cap diccionari bilingüe català-francès, contràriament al que es desprèn d'una carta de Josep Carner a Josep Miracle: al gener de 1957 li demana que enviï el diccionari català-francès de Rovira i Virgili a Bruna Forlati. El 14 de febrer Miracle li respon i li diu que «no hi ha» (no el troba?) el diccionari català-francès de Rovira (Carner, 1995, p. 177-178 i 318). Tots dos es devien confondre.

Això fa que aquest volum siga el millor consultor de tots aquells que estimin la puresa del llenguatge.

Ara sí que, el qui no escrigui correctament, serà perquè no voldrà, o no té sis rals per a comprar-lo a casa el nostre editor, Antoni López.

Pocs dies després, el 28 de febrer, *L'Esquella de la Torratxa* també publicava, a la secció «Esquellots», una nota relativa a l'obra (p. 156):

Ja ha aparegut la *Novíssima Ortografia Catalana i Vocabulari Ortogràfic*, que, segons les *Normes* adoptades per l'«Institut d'Estudis Catalans», ha ordenat i anotat el nostre company, en Rovira i Virgili.

Aquest volum, que conté més de 7.000 paraules, vindrà a aclarir del tot les confusions en que sovint es trobaven, encara, els escriptors, en la pràctica, a l'intentar seguir la disciplina imposada per les *Normes* de l'«Institut».

Creiem que la publicació d'aquest vocabulari era de necessitat, i que ell figurarà en les taules de tots els que per obligació o per entreteniment, escriguin en català. Així mateix serà consultat per caixistes, correctors, etc., els quals, sense perdre feina, poden veure, en un moment donat, la grafia de la paraula sobre la qual se'ls ocorreix el dubte.

Ens atrevim a dir que pocs són els que, amb tot i estar versats en qüestions gramaticals, no els aturi alguna volta la ploma l'incertesa de com deuen escriure tal o qual paraula. Això ocorreix freqüentment, posem per exemple, amb les que'ls sò de la *a* i de la *e* es confonen, i en algunes altres en les quals l'ús de la *j* i la *g* no està pas ben determinat, com també amb l'adopció de la doble *l* i de la *ç*, de les que, per ara, s'en fa un abús veritablement esparverador. Amb la *Novíssima Ortografia Catalana i Vocabulari* tot això haurà desaparegut.

Es, doncs, un gran servei a la llengua catalana i als escriptors catalans, el que ha fet el nostre editor, Antoni López, i el nostre company Rovira i Virgili, al publicar el volum de referència.

I com, ademés, en ell hi van incloses les mateixes *Normes* que publicà l'«Institut d'Estudis Catalans», ens atrevim a dir que'l llibre és un veritable tresor.

L'operació va reeixir. El llibret, amb el títol *Novíssima ortografia catalana. Vocabulari ortogràfic segons les normes de l'Institut d'Estudis Catalans i les obres i treballs dels millors filòlegs, ordenat i anotat per Antoni Rovira i Virgili*, es va exhaurir en menys d'una setmana. Se'n va fer una segona edició el mateix 1913 i una altra el 1916.⁶ López Benturas va fer propaganda constant de l'obra per mitjà dels seus setmanaris —hi va inserir anuncis durant uns quants mesos—, circumstància que també contribueix a explicar l'èxit de vendes i, en relació amb el que ara ens inte-

6. Malauradament, no tenim dades sobre tiratge. No es refereix a aquesta obra Manuel Llanas (2005) en el capítol que dedica a l'editor López Benturas i, en resposta a una consulta personal, em diu que la documentació de la Llibreria Espanyola no ha estat localitzada i que, en qualsevol cas, en la documentació de les editorials de l'època hi sol haver molt poca informació sobre tiratges.

ressa, la ràpida difusió de la normativa ortogràfica oficial entre les classes mitjanes d'ideologia federal.

La segona obra que Rovira va publicar a l'editorial de López Benturas va ser un *Diccionari català-castellà & castellà-català*. La campanya de promoció a *L'Esquella de la Torratxa* havia començat amb la publicació del *Vocabulari* (a la contracoberta mateix es prometia el diccionari en edició «portàtil, imprès sobre un paper finíssim, fort i transparent», i també «Moltes planes en poc volum»). El setmanari va anunciar la publicació imminent del llibre l'1 d'agost de 1913 (es prometien de nou «moltes planes i poc gruix»), i la propaganda va continuar fins que va aparèixer el diccionari, a l'octubre, i durant una colla de mesos (al maig del 1914 encara sortien a *L'Esquella* anuncis del diccionari). Del diccionari també se'n van fer tres edicions: la segona, el 1919; la tercera, el 1923. Al pròleg s'hi deia que si en l'àmbit de la literatura hi havia força escriptors que podien ajudar a la reconstrucció de la llengua escrita, en l'àmbit de la filologia, en canvi, només es podia destacar «la labor altament meritoria d'En Pompeu Fabra, el més aciençat i clarivident depurador del nostre idioma» (Rovira, 1913b, p. XII).

El 1916 Rovira va publicar la *Gramàtica elemental de la llengua catalana* i el *Llibre de lectura escolar*, tots dos novament per encàrrec d'Antoni López Benturas. El *Llibre de lectura escolar* era una selecció de textos que es tancava amb un «Glosari de mots i girs incorrectes». Un dels textos era de Pompeu Fabra: devia ser la primera vegada que un text de Fabra apareixia en una antologia de la literatura catalana. (Es tracta de l'article «Cal gramàtica als escriptors», que havia estat publicat a *La Revista* el 1915.) Caldria investigar si Rovira va ser, almenys en part, responsable de la idea, després comunament admesa, que Pompeu Fabra, a més d'un bon gramàtic, va ser també un bon escriptor.

5. CONCLUSIONS

Entre els anys 1909 i 1916, les classes menestrals i populars d'ideologia republicana i de tendències anticlericals, que constituïen el cos principal de lectors de *L'Esquella de la Torratxa*, van rebre a través del setmanari uns estímuls que els ajudaven de manera clara a formar-se una opinió rotundament favorable a l'obra de Pompeu Fabra i a les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans. Rovira i Virgili va contribuir notablement a la creació d'aquest estat d'opinió, que va compartir des del primer moment l'editor Antoni López Benturas, propietari de la revista.

Entre altres circumstàncies, el compromís de personatges com Rovira —i de tants altres intel·lectuals i escriptors progressistes del moment— ajuda a explicar per què l'«operació» de les *Normes ortogràfiques*, al capdavant promoguda pel màxim dirigent de la dreta nacionalista, no va ser mai percebuda com un patrimoni del catalanisme conservador.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CARNER, Josep (1995). *Epistolari de Josep Carner*. Vol. II. Ed. a cura d'Albert Manent i Jaume Medina. Barcelona: Curial.
- GINEBRA, Jordi (2006). *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- LLANAS, Manuel (2005). *L'edició a Catalunya: el segle xx (fins a 1939)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Delos-Aymà.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1909a). «La cultura catalana». *La Esquella de la Torratxa*, any 31, núm. 1575 (5 març), p. 146-147.
- (1909b). «Concursos lexicogràfics». *La Esquella de la Torratxa*, any 31, núm. 1578 (26 març), p. 198-199.
- (1909c). «Sobre un diccionari». *La Esquella de la Torratxa*, any 31, núm. 1603 (17 setembre), p. 606-608.
- (1910). «Esplai gramatical». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxii, núm. 1637 (13 maig), p. 292-293.
- (1911a). «Estirada d'orelles». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1674 (27 gener), p. 50.
- (1911b). «Pro cultura». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1684 (7 abril), p. 213-214.
- (1911c). «En Pompeu Fabra». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1698 (14 juliol), p. 438-439. [Reproduït a ROVIRA (1999). *Siluetes de catalans*. 2a ed. Ed. a cura de Montserrat Corretger. Barcelona: Proa, p. 129-131]
- (1911d). «Per la llengua catalana». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1700 (28 juliol), p. 466-467.
- (1911e). «La nova ortografia catalana». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1702 (11 agost), p. 501-502.
- (1912a). «L'agonia de les hh». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiv, núm. 1729 (16 febrer), p. 115-117.
- (1912b). «Mossèn Alcover y l'ortografia». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiv, núm. 1738 (19 abril), p. 261.
- (1913a). *Novíssima ortografia catalana. Vocabulari ortogràfic segons les normes de l'Institut d'Estudis Catalans i les obres i treballs dels millors filòlegs*. Barcelona: Antoni López, editor.
- (1913b). *Diccionari català-castellà & castellà-català*. Barcelona: Antoni López, editor.
- (1916a). *Gramàtica elemental de la llengua catalana*. Barcelona: Antoni López, Llibreria Espanyola.
- (1916b). *Llibre de lectura escolar. Selecció de treballs en prosa i en vers d'autors catalans moderns i antics*. Barcelona: Antoni López, Llibreria Espanyola.
- (1999). *Siluetes de catalans*. 2a ed. Ed. a cura de Montserrat Corretger. Barcelona: Proa.
- TORRENT, Joan; TASIS, Rafael (1966). *Història de la premsa catalana*. Vol. I. Barcelona: Bruguera.

La difusió del fabrisme a l'Alt Camp i la Conca de Barberà a través de la premsa del primer terç del segle XX

SÍLVIA GÜELL SEGARRA i ROSER LLAGOSTERA ESPELT
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquesta comunicació és analitzar la difusió del fabrisme en la premsa local de les comarques de l'Alt Camp i la Conca de Barberà durant el primer terç del segle XX.¹ Hem optat per tractar conjuntament aquestes dues comarques per l'estreta relació que tradicionalment les ha unit i per les semblances existents des del punt de vista demogràfic, social i econòmic. A partir del buidatge de les publicacions periòdiques seleccionades, donarem compte dels diferents tipus d'actuacions fetes per difondre l'obra de Pompeu Fabra en aquests territoris.

En el cas de l'Alt Camp, les publicacions seleccionades han estat les següents:

— *Patria. Setmanari Català*. De periodicitat setmanal, es va publicar a Valls entre 1912 i 1925, sota la direcció de Tomàs Selva i Grifell. Alineat ideològicament amb el catalanisme conservador, mostrava una declarada afinitat amb la Lliga Regionalista. A partir de 1920 va incorporar el subtítol *Setmanari Nacionalista*.

— *Acció Comarcal*. De periodicitat setmanal, es va publicar a Valls entre 1925 i 1931. Escrit en llengua catalana, era, com *Patria*, un periòdic de línia catalanista conservadora.

— *Cultura*. El primer número d'aquesta publicació mensual va aparèixer el 15 de desembre de 1928. La revista fou creada amb l'objectiu de difondre les activitats de l'Associació d'Alumnes i Exalumnes de l'Escola del Treball (AAEET) de Valls, tot i que també incloïa articles referents al món de l'art, la tècnica, l'ensenyament i la cultura general. Amb la fi de la dictadura de Primo de Rivera, a

1. Aquesta comunicació ha estat concebuda paral·lelament a la que Xavier Rull dedica a les comarques del Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta.

partir del mes de juny de 1930 es va publicar íntegrament en català, tret d'algun número en format bilingüe. L'últim número d'aquesta primera època va aparèixer al novembre de 1938.

Pel que fa a l'àmbit de la Conca de Barberà, s'ha resseguit bona part de la premsa montblanquina, a més d'un periòdic de l'Espluga de Francolí:

— *La Conca de Barbará*. Va sortir el 19 d'abril de 1903 i, amb una periodicitat setmanal, es va publicar fins al 29 de febrer de 1908. El periòdic es considerava «defensor de la nostra pàtria catalana». El trobem, en una segona etapa, del 14 de febrer de 1914 al 28 de desembre de 1918.

— *Gazeta de la Conca*. Aquest setmanari sortí del 8 d'abril de 1911 al 12 d'abril de 1913. Els seus impulsors eren, si fa no fa, els mateixos que els de l'aleshores desaparegut *La Conca de Barbará*. Hi havia molts articles d'agricultura, de divulgació catalanista (folklore i llengua), literaris i reproduccions d'articles d'altres revistes.

— *La Nova Conca / El Seny Gros / Aires de la Conca*. El setmanari *La Nova Conca* va sorgir el 4 de gener de 1919 de la fusió de *La Conca de Barbará* i *L'Escut* (setmanari de tendència esquerrana que havia aparegut arran d'una escissió de *La Conca de Barbará* l'any 1916). El 8 de desembre de 1923 va ser suspès per ordre governativa, però va reaparèixer el 1924 sota el títol *El Seny Gros*. Manifestava la seva «confiança preferent en l'actuació de les forces aplegades a la Lliga Regionalista sota el capdillatge de Francesc Cambó» (núm. 116). Quan aquest també fou clausurat, sorgí amb els mateixos capdavanters *Aires de la Conca*, aquest cop de manera quinzenal. Es va publicar des del 26 de gener de 1925 fins al 4 de juliol de 1936.

— *El Francolí*. Periòdic quinzenal de l'Espluga de Francolí que aparegué des del 1921 fins al 1926, any en què va patir la suspensió governativa. En l'acta de fundació, els seus responsables assenyalen que serà «defensor dels interessos morals i materials de la vila», «tindrà un criteri catòlic-català» i «no militarà en cap partit polític».

2. COMPROMÍS AMB EL CATALÀ

En les publicacions estudiades, el compromís amb la tasca de redreçament de la llengua catalana és evident; fet lògic si tenim en compte el seu caràcter nacionalista. Deixant de banda les fervoroses defenses de «la llengua pàtria», són habituals els articles en què es reivindica la presència del català en diferents àmbits d'ús (escola, administració, premsa, publicacions, comerços, església).²

2. Entre els múltiples articles d'aquest tipus destaquem «La llengua catalana», de Francesc Rosell (*Patria*, núm. 54, 15 febrer 1913); «Divagacions: la llengua» (I i II), signats per Orim. (*El Francolí*, núm. 40 i 41, 28 febrer 1923 i 15 març 1923); el manifest d'escriptors «Lletra de gratitud», publicat a *El Seny Gros* (núm. 2, 12 abril 1924); els articles de Francesc Costas i Jové en què reivindica la presència del

D'altra banda, la majoria de les publicacions fan difusió de la tasca d'entitats profabristes com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC) o Nostra Parla i d'associacions juvenils com Palestra o els Pomells de Joventut de Catalunya.³

La implicació de *Patria* amb aquest tipus d'associacions és molt intensa. El setmanari no només fa difusió de les activitats de l'APEC, que va arribar a tenir una comissió delegada a Valls, sinó que fins i tot fa campanyes per finançar-la.⁴ A *Aires de la Conca* (núm. 268, 21 març 1936), hi llegim l'article «Caiguda i redreçament de la llengua catalana», de Fèlix Duran i Cañameras, on s'elogia la tasca de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i, sobretot, la de l'APEC. A més, al peu de l'article es reproduïx l'anunci «Les consignes del comitè de catalanització», comitè creat l'any 1932 i del qual la Protectora era membre:

Feu els vostres anuncis en català.
 Useu el català en totes les vostres activitats.
 Apreneu d'escriure bé el català.
 Porteu els vostres infants a una escola catalana.
 La vostra premsa ha d'ésser la catalana.
 Feu els vostres impresos en català.
 Parleu català a tot arreu.

A *Patria* són freqüents les notícies referents a la celebració de la Diada de la llengua catalana,⁵ organitzada per l'associació Nostra Parla. Al seu torn, *El Francolí* va intentar publicar l'article «Homenatge anyal a la Llengua Catalana», que va ser censurat (núm. 62, 15 gener 1924).

català a l'ensenyament («La llengua i l'escola», *Patria*, núm. 515 i 516, 26 agost 1922 i 2 setembre 1922; «La qüestió de la llengua», *Patria*, núm. 590, 7 febrer 1924); un article sobre el català a l'escola de Josep Mallén i Garzón a *El Francolí* («Idioma que deu emprar-se a les escoles de primera ensenyança», núm. 44, 30 abril 1924); articles en què s'ataca l'actitud anticatalana de personalitats del sector eclesiàstic («El bisbe botifler», *Patria*, núm. 525, 4 novembre 1922) o polític («Nostra defensa», *Patria*, núm. 83, 6 desembre 1913); articles en què es demana la presència del català a l'ajuntament («La llengua catalana als ajuntaments», *Patria*, núm. 348, 31 agost 1918, i «De re llenguística», *La Nova Conca*, núm. 242, 14 juliol 1923); un article en què es parla de la necessitat que els notaris coneguin la llengua catalana («La llengua i els notaris», *Aires de la Conca*, núm. 18, 17 octubre 1925); articles en què es reivindica la retolació en català als comerços («No es pot o no es vol», de Miquel Aymamí, a *Cultura*, núm. 33, setembre 1931) o en què se celebra els avenços en aquest àmbit (article de F. A. a *Patria*, núm. 433, 22 gener 1921, o un breu publicat a *Aires de la Conca*, núm. 21, 28 novembre 1925).

3. Els Pomells eren associacions juvenils catòliques i catalanistes fundades a instàncies de Josep Maria Folch i Torres des de les pàgines d'*En Patufet*.

4. *Patria*, núm. 509 (15 juliol 1922).

5. *Patria*, núm. 483 (14 gener 1922); núm. 489 (25 febrer 1922); núm. 528 (30 novembre 1922); núm. 535 (18 gener 1923).

Els Pomells de Joventut vallencs rebien suport des de les pàgines de *Patria*, fins al punt de crear una secció específica («Secció pomellista») dedicada a difondre les seves activitats,⁶ entre les quals hi havia la defensa i el foment del català.

Els atacs a personalitats, institucions o periòdics d'ideologia contrària són habituals en la premsa analitzada. Entre les publicacions més criticades trobem l'*ABC* o *La Vanguardia*. En l'article «El dialecto catalán», a *El Francolí* (núm. 121, 30 juny 1926), Lluís Carulla critica l'*ABC* i *Informaciones* perquè contínuament tracten el català de *dialecto*.

3. SUPORT A LA NORMATIVA

A les publicacions estudiades abunden les referències a la necessitat de conèixer bé la normativa i els retrets a autors i publicacions que cometen errades ortogràfiques, lèxiques o gramaticals.

Així, al número 586 de *Patria* (10 gener 1924) trobem un anunci enorme a favor del coneixement de la normativa: «Ja sabeu llegir i escriure bé el català?». Al número 588 (24 gener 1924), N. C. en un article titulat «Temes diversos» assenyala la necessitat de conèixer bé la gramàtica catalana: «Escriure en català és bella cosa, però si hom desconeix en absolut la gramàtica i es posa a escriure sense altra guia que el seu propi caprici, farà certament flac servei a la llengua que vol honorar». N. C. reprèn aquesta idea a l'article «Pensaments i realitats» (*Patria*, núm. 591, 14 febrer 1924): «una errada gramatical és una escomesa al llenguatge, ànima de nostra ànima i os dels nostres ossos».⁷

A *El Francolí*, aquesta preocupació la trobem reflectida en un article signat per Orim. (núm. 41, 15 març 1923). L'autor critica «aquells esperits simplistes que protesten del renaixement de la llengua catalana», els quals, quan se'ls crida l'atenció per una paraula dita malament, «contesten que sempre ho han dit d'aquella manera». Posa uns quants exemples, com ara *apeadero-baixador*, *huelga-vaga* i *cola-aiguacuit / cua*. L'article acaba amb la voluntat d'acatar les Normes de l'IEC:

Com tot art, ciencia o ofici tenen llurs mestres que per l'experiencia i pels estudis dominen l'especialitat, tenint les paraules llurs certa autoritat sobre els

6. *Patria*, núm. 544 (22 març 1923); núm. 546 (5 abril 1923); núm. 552 (17 maig 1923); núm. 556 (14 juny 1923).

7. Altres articles en aquest sentit són «Quèra del llenguatge», de Carles Magriñà (*Patria*, núm. 447, 7 maig 1921), en què es critica l'abundant nombre de castellanismes disfressats fonèticament que conté la llengua; «Per la llengua», de Rectus (*Patria*, núm. 450, 28 maig 1921); «La depuració del llenguatge», de L. P. (*Patria*, núm. 565, 16 agost 1923), en què es critica la presència de barbarismes com *veranejants*, *hermanites* o *pareques* en la premsa i la llengua parlada, o «Aspectes» (*Patria*, núm. 600, 17 abril 1924), en què es retreu a les publicacions catalanes en general la gran quantitat d'errades ortogràfiques que publiquen.

demés, així també la Filologia o tractat de la llengua, té els seus mestres conueuadors reunits en l'Institut d'Estudis Catalans, pel que a la llengua catalana es refereix, als quals deven subjectar-nos a l'escriure en català. Ells saben millor que nosaltres l'Historia i l'evolució de la llengua catalana. Ajudem-los, doncs en la tasca de depuració de la llengua i ningú més que nosaltres ens en sentirem més tard joiosos d'haver posat el nostre gra d'arena en l'edifici de reconstrucció de tot allò que caracteritza a Catalunya.

El propòsit de difondre el coneixement de la normativa en les publicacions analitzades queda reflectit en la freqüència amb què se solliciten cursets de català. El primer dels intents el trobem a l'Espluga de Francolí. En el número 58 (30 novembre 1923), *El Francolí* es fa ressò «amb veritable satisfacció» de la constitució d'un comitè per la llengua catalana, nascut dins l'Ateneu Barcelonès, que es proposa fer cursets de llengua i literatura catalanes per tot Catalunya. En el número següent, els redactors demanen a la gent de la vila que s'hi apunti, per tal de poder sollicitar un curset. L'1 de gener de 1924, al número 61, se'ns informa a través d'una nota enviada pel Comitè, que l'actitud dels governadors de Barcelona, Tarragona i Girona «fa il·lusioner per ara el projecte». Així, sembla que no es va arribar a dur a terme, tot i que la nota diu que el Comitè «no abandona els seus projectes d'edicions, de cursets per correspondència [...]».

En el cas de Valls, els col·laboradors de la revista *Cultura* reclamen cursets de català en nombroses ocasions. L'any 1930, Joan Batalla publica l'article «L'ensenyança del català» (núm. 16, març 1930), on es fa ressò del restabliment dels cursos de llengua i literatura catalanes després de la dictadura arreu del territori català. Batalla reivindica que Valls se sumi a la iniciativa.⁸

Cal que ens desvetllem de la letargia en que fins avui hem viscut [...]. No havem d'oblidar que el millor homenatge que es pot fer a Mestre Fabra es la més ampla divulgació de l'idioma que amb tanta fé ha depurat.

4. DIFUSIÓ DE LA NORMATIVA

Les publicacions estudiades actuen com a plataformes de difusió dels textos i les idees de Fabra. D'aquesta manera, es poden trobar tant reproduccions literals de textos com les *Normes ortogràfiques* o les *Converses filològiques*, com seccions didàctiques de contingut gramatical o, fins i tot, consultoris lingüístics.

Al febrer i març de 1913 els setmanaris *Patria* i *Gazeta de la Conca* dediquen una secció a la reproducció de les *Normes ortogràfiques*. En tots dos casos es manifesta la

8. Tot i aquesta reivindicació, no tenim notícia de cap curset de català a la ciutat de Valls fins al febrer de 1932 (*Cultura*, núm. 37, gener 1932). Trobem noves peticions de cursos en aquesta revista els anys 1933 (núm. 53, juliol 1933) i 1934 (núm. 69, novembre 1934).

voluntat que «arribin a coneixement de tothom» (*Patria*, núm. 53, 8 febrer 1913) i «que sien practicades de tothom» (*Gazeta de la Conca*, núm. 97, 8 febrer 1913). *Patria* publica de la norma 1 a la 12 (núm. del 53 al 57), mentre que el setmanari montblanquí va arribar fins a la 8 (núm. 98, 99 i 101). Curiosament, la publicació va començar i acabar la mateixa setmana en coincidència amb periòdics, fet que demostra el suport immediat a les *Normes* des de la premsa comarcal.

Una altra obra de tipus normatiu reproduïda per *Patria* és el *Compendi gramatical: ortografia catalana segons el sistema de l'Institut d'Estudis Catalans*, de Joaquim Civera i Sormaní. El 27 de setembre de 1923 (núm. 571) s'inaugura la secció «Rudiments de gramàtica catalana», en què es publica el contingut d'aquesta obra:

Reduir a poques regles l'ensenyament d'un idioma no és cosa fàcil. En Civera i Sormaní té, però, un petit compendi que és una delícia. Més d'una vegada ens havia passat pel cap publicar-lo en uns quants números del periòdic, car té molt poca extensió. Avui, aprofitant les circumstàncies excepcionals que ens priven parlar d'altres coses, començarem la seva publicació. I gairebé gosaríem dir que beneïrem l'estat de guerra, si aconseguim que un llegendor o qualsevol ciutadà sàpiga escriure millor el català que abans.

La secció «Rudiments» apareix de manera intermitent entre el setembre de 1923 i el febrer de 1924.⁹ Les qüestions tractades són fonamentalment ortogràfiques, tot i que també s'hi inclouen explicacions referents als possessius, als pronoms febles i relatius, a les preposicions i als adverbis.

És habitual trobar reproduccions de les *Converses filològiques* en la premsa analitzada. Així, l'any 1924 *Patria* transcriu sis converses filològiques sobre qüestions de lèxic.¹⁰ Les converses apareixen numerades de l'I al VI, suposem que seguint la classificació del recull de l'editorial Regina, sobre l'aparició del qual *Patria* va publicar una notícia.¹¹

El setmanari *Patria* enceta, a més, una secció titulada «Veus d'altri», on són freqüents els comentaris i les preguntes dels lectors sobre qüestions de correcció lingüística.¹²

Per la seva banda, la revista *Cultura* destaca per la publicació de dues seccions gramaticals. La primera, «Reculls de gramàtica catalana», va aparèixer a finals

9. *Patria*, núm. 571 (27 setembre 1923); núm. 573 (11 octubre 1923); núm. 575 (25 octubre 1923); núm. 578 (15 novembre 1923); núm. 585 (3 gener 1924); núm. 587 (17 gener 1924); núm. 589 (31 gener 1924); núm. 591 (14 febrer 1924), i núm. 593 (28 febrer 1924).

10. *Patria*, núm. 623 (25 setembre 1924); núm. 624 (2 octubre 1924); núm. 625 (9 octubre 1924); núm. 626 (16 octubre 1924), i núm. 631 (20 novembre 1924).

11. Vegeu nota 17.

12. Vegeu, a tall d'exemple, *Patria*, núm. 567 (30 agost 1923) o núm. 596 (21 març 1924).

de 1932. Al llarg dels cinc números en què va sortir aquesta secció¹³ trobem reproduïts literalment els continguts de la gramàtica de 1918 referents a l'article definit, el substantiu, l'adjectiu qualificatiu, els pronoms febles i el verb.

Tres anys després, a l'abril de 1935, *Cultura* obre una nova secció de gramàtica catalana, «Una mica de gramàtica», d'autor anònim.¹⁴ El seu objectiu és tractar qüestions gramaticals i ortogràfiques d'«interès primordial», i resoldre els dubtes dels lectors. La publicació d'aquesta secció s'interromp durant uns mesos i reapareix al desembre de 1935 amb el títol de «Filologia i gramàtica», signada amb el pseudònim Espill.¹⁵ En el número del mes de març adopta el títol de «Gramàtica catalana». A partir d'aquest moment, la secció, que anirà canviant de nom («Una mica de gramàtica», «Filologia i gramàtica», «Converses filològiques»), reproduïx diferents converses filològiques, encara que no sempre porten la signatura de Fabra.¹⁶

Una altra curiosa manera de difondre la normativa són unes petites peces a dues columnes que trobem als números 52 i 56 d'*El Francolí* (30 agost 1923 i 30 octubre 1923). Es titulen «Parlem bé!», i consisteixen en una llista de castellanismes amb la seva corresponent versió en català: «En lloc de dir: pasillo, trage, sombrero, sombrilla, matadero [...]», «diguem: passadís, vestit, capell/barret, ombrellà, escorxadador [...]».

5. ELOGIS A FABRA I A LA TASCA NORMATIVITZADORA

Les publicacions estudiades contenen elogis a la figura i a l'obra de Fabra. En les múltiples referències localitzades són habituals epítets com «Mestre», «eminent filòleg» o «illustre gramàtic».

El seixantè aniversari de Pompeu Fabra fou motiu d'homenatge per a algunes de les publicacions analitzades. El 29 de desembre de 1928, *Acció Comarcal* (núm. 185) publica un exemplar monogràfic dedicat a Pompeu Fabra titulat «Al restaurador de la bella parla». El número inclou articles d'intellectuals d'origen vallenc com

13. *Cultura*, núm. 43 (juliol 1932); núm. 44 (agost 1932); núm. 45 (setembre 1932); núm. 46 (octubre 1932); núm. 47 (novembre 1932).

14. *Cultura*, núm. 73 (abril 1935); núm. 74 (maig 1935).

15. *Cultura*, núm. 81 (desembre 1935); núm. 82 (gener 1936); núm. 83 (febrer 1936).

16. *Cultura*, núm. 84 (març 1936): publica un text signat per Fabra que hem identificat amb la conversa publicada a *La Publicitat* el 18 de desembre de 1923; núm. 85 (abril 1936): text signat per Fabra que identifiquem amb la conversa publicada el 15 d'agost de 1923; núm. 87 (juny 1936): text signat per Fabra sense indicar que es tracta d'una conversa publicada el 14 d'agost de 1923; núm. 88 (juliol 1936): text signat per Fabra que identifiquem amb la conversa del 4 d'agost de 1923; núm. 89 (agost 1936): text sense signar que reproduïx la conversa del 8 d'agost de 1923; núm. 90 (setembre-octubre 1936): text sense signar però amb el títol «Converses filològiques» que hem identificat amb la conversa del 9 d'agost de 1923.

Josep Maria Casas Homs, Carles Cardó, Francesc Blasi i Vallespinosa, Francesc Alentorn i Ballester, Albert Sans, Pere Mialet, Pere Batalla o Ferran Casas-Mercadé. El número en qüestió també inclou un poema d'Emili Guanyavents i articles de Joan d'Oloró, Sebastià Sánchez Juan i S. V. G.

A Montblanc, *Aires de la Conca* organitza una recollecció «per fer un present a Pompeu Fabra» (núm. 99, 11 maig 1929). Tant en aquest número com en el 89 (11 novembre 1928) el diari publica a la portada un article de lloança a «l'home que ha vestit la nostra llengua» i que «a l'anarquia idiomàtica d'ahir, ha fet triomfar una sintaxi i una ortografia i unes regles justes, lògiques i senzilles [...]».

L'admiració de les publicacions estudiades envers Fabra es manifesta també en la defensa de la seva obra. Deixant de banda les notícies en què s'anuncia l'aparició d'aquests treballs o s'agraeix a l'IEC la tramesa d'exemplars a la redacció,¹⁷ trobem articles que enalteixen els treballs en qüestió.

Podem observar un exemple d'aquesta actitud apologetica en els articles que *Patria* dedica a les *Normes ortogràfiques* l'any 1913. Amb l'article «Per l'unitat de la llengua catalana» (núm. 53, 8 febrer 1913), l'autor, Arnau, dona notícia de la publicació de les *Normes ortogràfiques* (aparegudes fa tot just quinze dies), i elogia la tasca de l'IEC. Dues setmanes després, Arnau publica l'article «Resultat maravel·lós» (núm. 55, 22 febrer 1913), en el qual celebra la gran acceptació de les *Normes* per part de la immensa majoria d'escriptors i de publicacions tret de «migrades i raquíiques» excepcions. Al número 81 (23 agost 1913), apareix una reproducció de l'article «Els enemics de les *Normes*», publicat a *La Veu de Tarragona*. L'autor, Ricard, fa una defensa de les *Normes* i critica la postura dels seus detractors.

Dos anys després de la publicació de les *Normes*, *La Conca de Barbará* (núm. 61, 10 abril 1915) publica l'article «L'unitat ortogràfica», en el qual la redacció es lamenta de l'actitud d'un grup de literats que han escrit una carta al Cos d'Adjunts dels Jocs Florals de Barcelona en què demanen que es doni «l'livertat ortogràfica» als que participen en aquests premis. El periòdic es mostra satisfet que no se'ls hagi fet cas, i manifesta amb orgull que «sense cap *reial decret*, van ser acceptades [les *Normes ortogràfiques*] casi per tothom. De cent publicacions (n'hi ha més) redactades en català, que's publiquen a Catalunya, les noranta cinc tot seguit se les feren seues».

17. A *Patria* (núm. 313, 5 gener 1918) es publica la notícia que l'IEC els ha fet arribar un exemplar del *Diccionari ortogràfic*; sis anys després s'anuncia la publicació de la segona edició del *Vocabulari ortogràfic* (núm. 597, 27 març 1924); el 30 d'abril de 1924 (núm. 602) es comunica la recepció d'un full amb les modificacions del *Diccionari ortogràfic*; el 4 de setembre de 1924 (núm. 620), dins la secció «Noves» s'anuncia que l'editorial Regina ha publicat un recull de converses filològiques de 1919 i 1920. A *La Conca de Barbará*, hi hem trobat un article de presentació del *Diccionari ortogràfic*, que també els ha arribat a la redacció (núm. 204, 12 gener 1918), i uns anys més tard, a *El Francolí*, la notícia de la publicació de «milers d'exemplars» de la *Gramàtica catalana* (núm. 62, 15 gener 1924).

Tanmateix, no totes les referències a les *Normes* són positives. Al número 76 de *Patria* (19 juliol 1913), hi trobem un article de Josep Girona Llaboré titulat «Notes marginals a les *Normes ortogràfiques*», en què l'autor fa un seguit d'apunts contraris a les *Normes* de l'Institut en casos en què no s'adapten al parlar vallenc.

Al gener de 1918, a *La Conca de Barbará* (núm. 204), trobem una nota d'agraïment a l'IEC per la tramesa d'un exemplar del *Diccionari ortogràfic*. El redactor aprofita l'ocasió per lloar «les cèlebres normes ortogràfiques, que s'han fet seves quasi tots els escriptors i publicacions de Catalunya», així com «la tasca científica del gloriós Institut d'Estudis».

L'aparició del *Diccionari general de la llengua catalana* és un altre dels fets de què la premsa estudiada es fa ressò. Al juny de 1933, el vallenc Francesc Costas i Jové publica a la revista *Cultura* (núm. 52) l'article «Un home i una obra». Després d'una primera part en què l'autor no estalvia lloances a la figura de Fabra com a redreçador de la llengua catalana i com a «única autoritat indiscutible i indiscutida» en matèria lingüística, trobem una al·lusió al *Diccionari general de la llengua catalana*, més de mig any després d'haver estat publicat. En aquesta segona part, Costas manté el to laudatori i celebra l'aparició d'aquesta obra:

Aquest Diccionari de Pompeu Fabra està redactat amb claredat i concisió, qualitats que ja són característiques de la prosa del seu autor, i això fa que amb les paraules més justes siguin ben definits i ben expressats els conceptes. Llegir el Diccionari ultra consultar-lo, resulta un exercici dels més agradables i profitosos per l'elegància i la precisió amb que són explicats els mots. [...]

Fins avui un dels fets més importants de la nostra renaixença literària és la publicació d'aquest Codi de la llengua catalana que porta la signatura de la més alta autoritat lingüística de Catalunya.

Tot i que sense mencionar directament Pompeu Fabra, trobem molts altres articles d'elogi a la tasca feta per la Secció Filològica. El més primerenc és a *Gazeta de la Conca* («L'Institut d'Estudis Catalans. La Secció Filològica», núm. 35, 2 desembre 1911). L'autor, J. P., en celebra la creació i es mostra esperançat per la tasca que vol dur a terme.

6. CONCLUSIONS

Com hem pogut comprovar, la premsa de l'Alt Camp i la Conca de Barberà del primer terç del segle xx va tenir un paper actiu en la difusió del fabrisme en aquestes comarques. A banda de l'important volum d'articles en què es palesa un clar compromís amb la normalització de la llengua catalana, trobem diferents tipus de textos que evidencien la implicació de les publicacions estudiades amb la reforma lingüística. En aquest sentit, destaquen, sobretot, els articles que tenen

per objectiu elogiar l'obra i la figura de Fabra o promoure el coneixement de la normativa, així com també les reproduccions de textos de Fabra i les seccions didàctiques que tracten aspectes lingüístics específics. Veiem, doncs, com el suport a la tasca de Fabra no només es manifesta en articles de caràcter apologetic i reivindicatiu, sinó que també es materialitza en accions concretes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANGUERA, Pere; GAVALDÀ, Antoni; PUJADAS, Xavier (1996). *La premsa a la província de Tarragona durant la Segona República*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- El Francolí* (1982). Edició facsímil. Vol. 1 (1921-1923) i vol. 2 (1924-1926). L'Espluga de Francolí: Centre d'Estudis Locals: Casal de l'Espluga de Francolí.
- PUIG, Roser; GRAU, Josep M. T.; FELIP, Jaume (1995). *La premsa i la història a la Conca de Barberà. 1889-1939*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.

Dos codis per al català: l'IEC i l'ALC. Anàlisi de la seva difusió en el món escolar (1913-1939)

NARCÍS IGLÉSIAS
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Universitat de Girona

*A Modest Prats,
referència, estímul, inquietud*

Durant els últims deu anys hem assistit a una autèntica eclosió d'estudis de diversa mena sobre personatges més o menys importants coetanis de Pompeu Fabra que van tenir alguna mena de presència en el procés de codificació o en el debat públic sobre la llengua. Encara que els resultats d'aquestes noves aportacions no s'hagin integrat en un relat general de la història de la llengua catalana contemporània, és clar que representen un complement dels manuals de referència de les dècades anteriors, com els de Miracle (1998 [1968]) i (1976), o Segarra (1985).¹

Aquests clàssics de la història de la llengua es van centrar en els processos de creació de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i l'Acadèmia de la Llengua Catalana (ALC), en els processos d'elaboració dels seus codis així com en les reaccions que aquests van suscitar en l'opinió pública durant els primers anys. Pel que fa a la difusió dels codis respectius, la informació en aquests manuals està enfocada a partir del posicionament de determinades persones, institucions o publicacions rellevants, sobretot del període immediatament posterior a 1913.²

1. Destaquem entre les últimes aportacions els estudis de personatges antagònics com Antoni Rovira i Virgili o Francesc Matheu: respecte al primer, vegeu la ponència de Jordi Ginebra en aquestes mateixes actes i, sobretot, Ginebra (2006); respecte al segon, vegeu, per exemple, Martí (2008) o Casacuberta (2006). Per a una relació bibliogràfica exhaustiva dels estudis sobre els posicionaments de diferents personalitats respecte a la codificació, vegeu Iglésias (2006). D'altra banda, aquesta comunicació s'ha dut a terme gràcies al projecte de recerca «Història de la llengua catalana (segles XIX i XX)» (HUM2005-05116/Filo).

2. Respecte al procés de difusió del codi, Josep Miracle gairebé es va limitar a donar la llista de publicacions favorables i contràries a les *Normes* de 1913 i a esmentar alguna publicació o autor relle-

Aquesta comunicació pretén analitzar el grau de seguiment de l'activitat codificadora de cada acadèmia en un àmbit determinant per a l'èxit o el fracàs de les seves propostes: la divulgació ortogràfica en el terreny escolar, entès aquest en un sentit ampli. Aquest estudi parteix de la idea que la sola existència d'un codi no és garantia suficient perquè arribi al gran públic i, per això, cal analitzar la codificació tenint en compte la divulgació massiva del codi en un lapse de temps representatiu. Els objectius principals d'aquest estudi són, d'una banda, posar l'una al costat de l'altra l'activitat codificadora en matèria ortogràfica de cada institució i, de l'altra, analitzar de manera comparada la capacitat d'atracció de cada proposta en el món escolar entre 1913 i 1939. Aquests objectius els situaré en el marc teòric de la sociolingüística i plantejaré els problemes teòrics que se'n desprenen a partir d'una anàlisi de cas com la que proposo.

En el terreny de la sociolingüística teòrica, diversos autors no han distingit el procés de fixació del codi del de difusió. Stewart (1968), per exemple, s'hi referia amb el terme *estandardització*. En la tradició catalana, Xavier Lamuela (1994, p. 111-129) ha revisat críticament aquesta mena d'aportacions bibliogràfiques per proposar un aclariment conceptual de caràcter general:

D'hàbitud s'usen indistintament els termes «estandardització» i «codificació». Considero que convé d'usar-los partint de la distinció entre feina de despatx —elaboració d'ortografies, propostes de modernització lexical— i la feina de difusió de les formes proposades, inconcebible si no s'adopta la perspectiva de l'ús social de la llengua.

Aquesta mena de distincions conceptuals tan clares en el pla teòric presenten algun problema a l'hora d'aplicar-les a estudis de cas. Darrerament Joan Costa (2008) s'ha plantejat, a partir de l'anàlisi del cas valencià, fins a quin punt es pot continuar distingint un procés de l'altre quan les mateixes propostes de codi ja representen per si soles un inici d'estandardització. En el meu estudi, per analitzar la codificació de l'IEC i l'ALC, introduiré una distinció conceptual dins el que generalment s'ha presentat com a codificació, que difumina, de fet, les fronteres entre codificació i estandardització.

De la meua anàlisi es desprèn que dins el procés de codificació es poden distingir dos aspectes. Si analitzem la codificació en un sentit social i com un procés dinàmic en curs, es pot considerar que aquest procés està constituït per dos moments: primer, pels codis fundacionals fixats per les acadèmies (en termes generals se sol pensar en aquests documents com a prototípics de la codificació); i se-

vant, mentre que Segarra (1985) va ampliar notablement la perspectiva estudiant el posicionament de les institucions públiques catalanes, les publicacions periòdiques i editorials que van distingir-se per un posicionament o un altre, i les persones que van sostenir un discurs més combatiu.

gon, per tots aquells documents derivats dels primers que pretenen arribar a públics diferents del món científic sobretot a través del món editorial i el món escolar: aquests documents se solen presentar de manera més simplificada i amb voluntat didàctica. D'acord amb aquesta distinció, anomenaré *codi matriu* els codis de les acadèmies, i *extensions del codi matriu*, les més diverses propostes de difusió del codi matriu, des de sillabaris infantils fins a llibres de lectura o gramàtiques amb lliçons d'ortografia. Per a aquest fi he creat un corpus, que serà a la base de la meua anàlisi.³

Pel que fa al codi matriu ortogràfic, és prou sabut que la primera publicació de l'IEC amb aquest caràcter van ser les *Normes ortogràfiques* de 1913, que es van revisar i actualitzar, de fet, a través del *Diccionari ortogràfic* de 1917, amb les seves diverses edicions, com ha subratllat Mila Segarra en més d'una ocasió i en tan poques se li ha fet cas. Pel que fa a l'altre bàndol, ens trobem de fet amb un únic document, les *Regles ortogràfiques* de l'ALC de 1916, que coneixeran una segona edició al cap d'un any i que el 1924 la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (RABLB) reproduirà gairebé al peu de la lletra amb el títol *Ortografia de la llengua catalana*.⁴ Sense entrar en el terreny de les extensions, probablement la primera victòria del codi de l'IEC, l'hem d'atribuir al fet que ja la proposta de l'ALC de 1916 adoptà solucions significatives de l'IEC.⁵

Així doncs, es pot afirmar que el codi matriu de l'IEC va ser dinàmic, tant pel fet que va tenir diferents formats de difusió (documents de 1914, 1917, 1931 i 1935), com perquè va evolucionar: entre 1913 i 1917 es van introduir retocs importants.

3. El corpus pretén incloure tots aquells documents publicats a Catalunya entre 1913 i 1939 que de manera directa o indirecta van difondre l'ensenyament de l'ortografia. En aquest corpus, llistat al final, es poden trobar diversos autors, títols i edicions no referenciats a Miracle (1976) i (1998 [1968]), Segarra (1985) ni Mut (1981). Agraïxo a Jordi Ginebra les precisions i aportacions bibliogràfiques respecte a Bellpuig, Monjo i Piqué que ha tingut la paciència i l'amabilitat de fer-me arribar; a Pep Vila li dec la referència del manual de Josep Forn.

4. No he vist que cap autor consignés l'existència de la segona edició de 1917. La primera edició i la segona són exactament iguals: el mateix peu d'impremta, el mateix pròleg, les mateixes regles, la mateixa paginació, la mateixa llista de «senyors acadèmichs» que en la primera edició de 1916, i fins i tot el mateix preu; l'única diferència és que en la portada s'especifica que és la segona edició i que és del 1917. Les regles ortogràfiques de l'ALC són gairebé les mateixes que imprimirà la RABLB (vegeu Segarra 1985, p. 364-365). L'única diferència rellevant és que les *Regles* de l'ALC de 1916 van encapçalades per un pròleg. Val a dir que a la Biblioteca de Catalunya es conserven unes *Regles ortogràfiques (en estudi)*, (Barcelona, 1923, sense peu d'impremta), impreses en un full solt sense cap enquadernació, que són una impressió prèvia de l'edició de 1924 (cota: 43-4-C1/8). Com és sabut, el precedent d'aquests documents de la RABLB és l'*Ortografia* de 1884; vegeu Miracle (1976) i Segarra (1985).

5. Com ja observà Segarra (1985, p. 365): els plurals *-es*, l'ús de la *ç*, o el fet de grafiar *per a* la preposició. També podríem afegir que la defensa visceral de determinades grafies, com l'ús de la *y* o les *h* medials i finals en mots com *rahó* i *llarch*, també reflecteixen que l'ALC va tenir com a (contra)model l'IEC. Les petites diferències s'havien de subratllar i elevar a símbol el que podia ser considerat com a mera menudalla (mania?).

En canvi, el codi matriu de l'ALC-RABLB va ser estàtic: no va passar de la grafització i només es van fer, de fet, dues reimpressions (1917 i 1924) de la seva proposta ortogràfica.⁶ Finalment, cal subratllar que el codi matriu de l'IEC va ser més clar i estable, amb un referent únic (es fixà sempre en la mateixa seu institucional); l'altra proposta, per contra, va tenir dues plataformes codificadores diferents, l'ALC i la RABLB.

Pel que fa a les extensions del codi matriu, contrasta la recepció d'una proposta amb l'altra: mentre que el codi de l'ALC-RABLB no va tenir gairebé cap repercussió en el món escolar, el codi de l'IEC va conèixer una gran capacitat d'atracció des del primer moment. Com a extensió del codi de l'ALC, només podem trobar manuals escolars de finals del XIX o de principis del XX reeditats després de 1913, com el manual de lectura d'Antoni Bori en les edicions de 1914 i 1917, la *Lectura bilingüe* de Salvador Genís en l'edició de 1918, o l'antologia de Francesc Fayos de 1917, tot i que cap d'aquests no declara entrar en la pugna IEC-ALC.⁷ És més, no hi ha cap manual escolar o de divulgació ortogràfica editat per primer cop després de 1913 que segueixi l'ortografia tradicional, ni tan sols a la dècada de 1910, amb una sola excepció: els *Consells pràctichs per escriure en català*, que el 1916 conegué una segona edició.⁸ Aquesta situació contrasta amb els manuals escolars que segueixen l'IEC. Tant es poden trobar exemples de reedicions de manuals de finals del XIX, com l'*Aplech* d'Anton Busquets, amb una edició el 1916, o *El auxiliar del maestro catalán* de Genís, reeditat el 1916 i el 1925,⁹ com manuals editats per pri-

6. La que es presenta com a segona edició, de 1917, l'assumí la mateixa ALC, mentre que la de 1924 anà a càrrec de la RABLB. Val a dir que el 1917 la *Il·lustració Catalana* de Francesc Matheu va reproduir les *Regles* de l'ALC de 1916 a través de diferents números (vegeu Martí, 2008, p. 79-90), i el 1918 ho feia Jaume Barrera des de l'*El Correo Catalán*; també les va difondre Carreras i Candi (1918, p. 670-677) des de l'obra *Geografía general del Reino de Valencia*. Pel que fa a les *Normes* de l'IEC, tant *La Veu de Catalunya* com *La Novella Nova* les van divulgar i reimprimir.

7. La primera edició del manual de Bori és de 1892. Tot i que com a mínim fins a la quinzena edició, el 1917, segueix l'ortografia tradicional, a partir de la divuitena edició ja estan adaptades a l'ortografia de l'IEC. D'altra banda, la primera edició de l'antologia de Fayos és de 1884. L'edició de 1917 no és res més que una reimpressió de l'edició de 1912: en la mesura que aquest manual de Fayos s'origina a finals del XIX, no s'insereix de manera volguda en la pugna per la difusió d'un codi o un altre, tot i que a efectes pràctics representi la defensa d'un determinat model de codi.

8. Tot i que el seu autor anònim no fa cap referència a l'autoritat de l'ALC, al final reproduïx les reaccions que ha merescut el seu llibre entre diverses personalitats: hi surten gairebé tots els membres de l'ALC en pes. L'única autoritat explícitament reconeguda és la RABLB, les regles ortogràfiques de la qual afirma seguir a partir de l'*Ortografía de la lengua catalana* de 1884 (p. 16). Una prova més, si calia, de les afinitats entre una institució i l'altra.

9. Pel que fa a l'antologia de Busquets (1916), l'autor no diu res sobre el fet de seguir o no les *Normes* de l'IEC, però les seves tries són representatives: ús de *i*, *amb*, guionets, etc.; la primera edició és de 1906 i la de 1916 es presenta com «nova edició corregida i augmentada pels Editors»: el seu sentit és ben evident (l'índex ortogràfic del títol, *Aplech*, podria portar a conclusions errònies; a la portadella, ja apareix *Aplec*). Quant a la reeixida obra *El auxiliar del maestro catalán*, nombroses vegades

mer cop amb posterioritat a 1913: en aquest sentit, pel seu acatament immediat del codi de l'IEC, destaquen els de Genís (1915), Vallès (1915) i Rovira (1916).¹⁰

La capacitat d'atracció del codi matriu de l'IEC encara es fa més evident si es mira el nombre total de títols i autors, i el que representen. Les extensions del codi matriu de l'IEC depassen de llarg els 170 documents, comptant les diverses edicions de cada títol, que corresponen a 60 títols de 34 autors distints, representatius de diferents sectors socials, des dels pròxims a la institució (és el cas d'Alexandre Galí, Emili Vallès o Rovira i Virgili), fins a grups del tot aliens i d'un espectre ampli: editorials escolars com Pla Dalmau de Girona, amb documents amb nombroses reimpressions (la *Terra catalana* de Pla i Cargol arriba a 31 edicions el 1938), o una institució religiosa de tant ressò social com Foment de Pietat Catalana, amb l'ortografia de Puntí (1923). A més, les extensions de l'IEC tenen lloc de manera regular en el decurs de les tres primeres dècades del segle xx, tant pel fet que hi ha documents que es reediten diverses vegades, com l'antologia de Lluís G. Pla, com pel fet que en cada dècada trobem nous títols provinents de nous autors (Pau Romeva als anys vint, o Rosa Obradors als anys trenta). La dècada de 1930 sobresurt de la resta tant per una més gran varietat d'autors i editorials com per tenir els manuals més reeditats i difosos. També és digne de remarca que la divulgació de l'ortografia de l'IEC s'impulsi des de diferents ciutats catalanes: Barcelona (la gran majoria), Girona, Lleida, Gandesa o Tortosa.

Finalment, cal apuntar que les extensions del codi matriu de l'IEC representen diferents models pensats per a públics i necessitats diferents: des del públic escolar que té el primer contacte amb l'ortografia, fins al públic adult desconixedor dels rudiments de la seva llengua, passant per manuals pensats per a resoldre dubtes a lectors amb un cert nivell avançat. Les extensions del codi de l'IEC mostren, per tant, que aquesta proposta codificadora va ser un procés en curs i amb continuïtat ininterrompuda, i va tenir una alta capacitat d'atracció, amb nombrosos títols per a diversos públics i finalitats.

Pel que fa a les extensions del codi matriu d'un bàndol i l'altre, mentre que en l'únic document del codi matriu de l'ALC-RABLB, els *Consells pràctichs*, el seu autor dona mostres que no era gaire conscient ni del que representava l'opció del seu llibre (la divulgació de l'ortografia tradicional), ni del moment crucial en què

reimpresa des de 1869, l'edició de 1916, així com la de 1925, manifesta ben explícitament la seva tria: «hemos modificado la ortografía y el sistema de acentuación concernientes a las voces catalanas, aceptando las innovaciones que acerca de ello han introducido las *Normes* publicadas por el *Institut d'Estudis Catalans*» (p. VIII-IX).

10. Pel que fa a l'antologia de 1915 de Genís, *Hores escolars*, és un complement d'un manual anterior, *Lectura bilingüe*; tot i que no fa cap referència a seguir o no les *Normes* de l'IEC, les seves tries ortogràfiques coincideixen amb les de 1913 (ús del guionet, la geminada, conjunció *i*, etc.), amb els naturals errors i vacil·lacions d'aquesta època.

s'inseria,¹¹ ja en les primeres extensions del codi matriu de l'IEC, en canvi, es donen mostres, d'una banda, de la consciència de participar d'un moment crucial per a l'èxit de la proposta ortogràfica i, de l'altra, de la voluntat de facilitar el procés de difusió del codi de la manera més efectiva possible. El mateix 1913, en la presentació de la *Novíssima ortografia catalana*, l'editor Antoni López Benturas constata el següent:

La reforma de l'ortografia, continguda en les Normes, presenta per a la gran majoria dels catalans dificultats serioses. L'Institut d'Estudis Catalans ha parlat, com és natural, en llenguatge científic. I són moltíssims els qui no han pogut entendre'l prou bé. D'altra part, les Normes exigeixen una aplicació intel·ligent i àdhuc tècnica, aplicació que sols poden fer amb seguretat els entesos en matèries filològiques i gramaticals. Per al millor èxit de la reforma ortogràfica és precís que's doni al públic l'aplicació de les Normes científicament dictades.

Podríem comentar declaracions de diverses persones d'aquest moment que feren un plantejament similar al de l'editor López. Em limitaré, però, a subratllar el cas de les *Lliçons de gramàtica catalana* d'Emili Vallès en les seves tres edicions. En la primera edició (1915) i segona (1916), Vallès (1915, p. 6) va optar per reproduir els textos triats per a la seva antologia «de la mateixa manera» que foren publicats. En aquell moment, va considerar que el fet que coexistissin ortografies diferents podia ser un bon sistema d'aprenentatge de les Normes de 1913: «[els textos triats] poden constituir la base d'un bon exercici ortogràfic amb la llur sola transcripció en la que podríem anomenar ortografia normal o sia la que és avui generalment adoptada». En l'edició de 1931, Vallès canvia d'estratègia: adapta del tot a l'ortografia de l'IEC els textos medievals i moderns, i justifica aquesta opció pel moment clau que està passant la codificació: «El costum per a l'alumne de llegir persistentment textos correctes és avui en dia, en què l'ortografia resta fixada, un exemple viu d'insuperable eficàcia» (p. 6). Les opcions de 1915-1916 i 1931 són diferents, però totes obeeixen a un mateix objectiu: col·laborar a difondre l'ortografia de l'IEC, tot i recórrer a diferents estratègies.

De cara a estructurar la meua anàlisi he presentat com a processos diferenciats la disponibilitat del codi i la seva capacitat d'atracció. Ara bé, en més d'un moment van acabar sent una mateixa cosa. En els moments fundacionals del codi matriu ja observem una diferència substancial pel que fa a l'ambició d'una pro-

11. Al final del llibre, l'autor afirma haver demanat el parer respecte al seu llibre a personalitats que no han respost a la seva «crida» tot i haver-los demanat «insistentment la seva opinió». Entre aquells a qui s'havia adreçat, tant s'hi poden trobar persones de l'IEC, com Josep Carner, Fabra o Eugeni d'Ors, com persones de l'òrbita de l'ALC, com Josep Pin i Soler o Ramon Miquel i Planas (p. 32). Crec que la negativa de les persones de l'IEC no presenta cap problema interpretatiu; la de l'ALC, en canvi, pot ser més controvertida.

posta i l'altra. Mentre que les *Normes* de l'IEC declaren aspirar a una «solució nacionalment acceptable», en l'*Ortografia* de la RALBL de 1924 s'afirma explícitament el següent: «L'Academia no ha volgut, per lo tant, passar d'aquí. Ni tampoch ha de pretendre que'ls seus preceptes ortogràfichs sien obligatoris, fòra del clos acadèmic, per a qui lliurement no'n reconegui les ventatges y la comoditat de la seva aplicació» (p. 2). Els objectius declarats d'un codi i l'altre, tan diferents, aniran en consonància amb les extensions que se'n derivaran. Torna a sorprendre que des de l'inici de la reforma de l'IEC les extensions que se'n reclamen tinguin tan clar quins han de ser els agents clau del procés. El mateix 1913, en la *Novíssima ortografia*, un cop més l'editor López Benturas (1913, p. 8) delimita el públic del seu document i, alhora, els responsables dels qui tenen la clau de l'èxit o el fracàs:

Estem segurs que el Vocabulari que editem prestarà serveis assenyalats a tots els qui escriuen en català i especialment als periodistes, correctors de proves i tipògrafs. En el poc temps que fa que regeixen les Normes ens hem pogut convèncer pràcticament de la necessitat urgent d'una guia ortogràfica que resolgui els dubtes que's presenten tot sovint. Aquesta necessitat hem volgut satisfer-la amb la publicació del Vocabulari present.¹²

Mentrestant, els sectors vinculats a l'ALC i a la RALBL incendiaven nombrosos diaris en nom de la tradició i en contra d'una suposada imposició lingüística. En els seus escrits no hi ha amb prou feines referències a possibles destinataris, ni dels tallers d'impremta i editorials, ni del món escolar. Des del mateix 1913, al costat d'una llarga llista de publicacions contràries a les *Normes* de l'IEC, amb una capacitat de soroll mediàtic notable, s'inicià una llarga i pacient feina, imparabile, entre els qui havien de triar entre una lletra de motlle o una altra. La difusió de la codificació de l'ALC-RALBL va estar marcada pels articles d'opinió, per les fidelitats personals, pels circuits tancats; i també per molta gesticulació, grans paraules, moltes rareses. La proposta de l'IEC, en canvi, va comptar amb el suport de grans personalitats, el poder polític i l'adhesió massiva del món escolar i editorial, cada cop més com més avancem en el temps. Amb menys d'una dècada, les grafies de l'IEC van esdevenir no personalistes, anònimes, naturals, en bona part gràcies a la feina silenciosa del dia a dia dels tipògrafs de les més diverses impremtes i editorials del país que esperaven atraure (formant-los) els futurs lectors en català. Vista l'anàlisi que he proposat, es podria concloure, si se'm permet un cert determinisme etimològic, que Fabra ja contenia a dins, des de l'arrel, el futur de la història.

12. La revista *L'Esquella de la Torratxa*, del mateix López Benturas, presenta el llibre de Rovira en uns termes similars: «Creiem que la publicació d'aquest vocabulari era de necessitat, i que ell figurarà en les taules de tots els que per obligació o entreteniment, escriguin en català. Així mateix serà consultat per caixistes, correctors, etc., els quals, sense perdre feina, poden veure, en un moment donat, la grafia de la paraula sobre la qual se'ls ocorreix el dubte» (28 febrer 1913).

CORPUS SOBRE ORTOGRAFIA, ACADEMIES I EL MÓN ESCOLAR

Codi matriu de l'IEC (1913-1937)

- FABRA, Pompeu. *Diccionari ortogràfic precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'I. d'E. C.* Barcelona: IEC, 1917. [4 edicions fins a 1937]
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Normes ortogràfiques.* Barcelona: IEC: Tipografia L'Avenç, 1913.
- *Instruccions per a escriure segons les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.* Barcelona: IEC: Tipografia L'Avenç, 1914.
- *Ortografia catalana segons el sistema adoptat per l'Institut d'Estudis Catalans (accentuació gràfica i ortografia de lletres).* Barcelona: IEC: Impremta Elzeviriana, 1917. 5 p. [Extret del *Diccionari ortogràfic* a punt de sortir]
- *Exposició de l'ortografia catalana: Extret del Diccionari ortogràfic de l'Institut d'Estudis Catalans.* Barcelona: IEC, 1931. [2a ed., 1935: Barcelona: IEC]

Codi matriu de l'ALC-RALB (1916-1924)

- ACADEMIA DE LA LLENGUA CATALANA. *Regles ortogràfiques.* Barcelona: Estampa de La Renaxensa, 1916. 24 p.
- *Regles ortogràfiques.* 2a ed. Barcelona: Estampa de La Renaxensa, 1917.
- REYAL ACADEMIA DE BONES LLETRES. *Regles ortogràfiques (en estudi).* Barcelona: 1923. [Sense peu d'impremta]
- *Ortografia de la llengua catalana.* Barcelona, 1924.

Extensions del codi matriu de l'IEC (1913-1938)

- AIMÀ I MAIOL, J. *Exercicis d'ortografia catalana.* Barcelona: Editorial Cultura, 1935.
- ALABART I BALLESTEROS, Lluís. *El meu primer llibre: Primera part.* Il·lustracions de L. Mallafrè. Barcelona: Llibreria Bastinos de Josep Bosch, 1931. [Altres edicions: 1932, 1934, 1935 i 1938]
- *El meu primer llibre: Segona part.* Il·lustracions de L. Mallafrè. Barcelona: Llibreria Bastinos de Josep Bosch, 1931. [Altres edicions: 1932, 1934 i 1937]
- *El meu segon llibre: Primer llibre de lectura corrent.* Il·lustracions de L. Mallafrè. 2a ed. Barcelona: Llibreria Bastinos de Josep Bosch, 1937. [1a ed.: 1935]
- BELLPUIG, Tomàs. *L'art d'escriure bé adquirit en un'hora.* 2a ed. Tortosa, 1913. [1a ed.: 1907; altres edicions: 1922, 1930 i 1934]
- BORI I FONTESTÀ, Antoni. *El trovador català: Llibre de lectura en vers destinat als col·legis de nois i noies de Barcelona.* 18a ed. Barcelona: Editorial Montserrat de Salvador Santomà, [s. a.]. [Altres edicions normalitzades: 19a ed.: [s. a.]; 20a ed.: [s. a.]: «adaptat a les normes de l'Institut d'Estudis Catalans»]

- BUSQUETS I PUNSET, Anton. *Aplech: Models en vers i en prosa del nostre Renaixement per ús de les escoles de Catalunya, Mallorca, València i Rosselló*. 2a ed. Il·lustracions de Josep Berga i Boada i Prudenci Bertrana. Girona: Dalmau Carles, Pla, 1916. [1a ed.: 1906; altres edicions: 1920, 1923 i 1932]
- CIVERA I SORMANÍ, Joaquim. *Compendi gramatical: Ortografia catalana segons el sistema de l'Institut d'Estudis Catalans*. [Barcelona]: Impremta Ràfols, [s. a.]. [Número extraordinari de La Novella Nova]
- DALMAU CARLES, Josep. *Llengua catalana, història sagrada i educació social. Correcció ortogràfica d'acord amb les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans*. Girona: Dalmau Carles, Pla, 1931.
- *Llibre dels infants: Mètode complet de lectura catalana. Llibre segon. Revisat per l'Oficina Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans*. Girona: Dalmau Carles, Pla, 1931. [Altres edicions: 1932 i 1936]
- *Mètode complet de lectura catalana. Lliçons de coses. Llibre tercer*. Girona: Dalmau Carles, Pla, 1932. [Altres edicions: 1932 i 1935]
- FABRA, Pompeu. *Ortografia catalana*. Barcelona: Barcino, 1925. [2a ed.: 1925; 3a ed.: 1927]
- *Diccionari ortogràfic abreujat*. Barcelona: Barcino, 1926. [Altres edicions: 1927, 1935, 1937 i 1946]
- FOLCH I CAPDEVILA, R. *34 regles per a escriure correctament la llengua catalana*. Barcelona, 1931. [2a ed.: 1953]
- FORN, Josep. *El meu llibre: Segon llibre de lectura*. 5a ed. Barcelona: Editorial Montserrat de Salvador Santomà, 1931. [Altres edicions: 1931 i 1932; adaptació catalana de Contes de C. Schmit]
- *El meu llibre: Primer llibre de lectura*. Barcelona: Editorial Montserrat de Salvador Santomà, 1932.
- GALÍ, Alexandre. *L'ensenyament de l'ortografia als infants*. Barcelona: Mentora, 1926.
- *Lliçons de llenguatge: Primer grau*. Barcelona: APEC, 1931. [2a ed.: 1931, APEC; 3a ed.: 1934, APEC; 4a ed.: 1967, Barcino]
- GELABERT I CROSA, Joan. *Resum d'ortografia catalana i vocabulari ortogràfic*. Girona: Dalmau Carles, 1932.
- *Gramàtica catalana: Primer grau*. Girona: Dalmau Carles, 1933. [Altres edicions: 1935]
- *Gramàtica catalana: Grau mitjà*. Girona: Dalmau Carles, 1934. [Altres edicions: 1936]
- GENÍS, Salvador. *Hores escolars: Segon llibre de lectura bilingüe per a les escoles de primera ensenyança de Catalunya*. Barcelona: Impr. i Litografia de Joaquim Horta, 1915.
- *El auxiliar del maestro catalán en la enseñanza de la lengua castellana: Obra destinada a las escuelas de Cataluña*. Barcelona: Impr. y Lit. de Joaquín Horta, 1916.

- [1a ed.: 1869; altres edicions: 1873, 1880, 1887, 1892, 1895, 1898, 1909 i 1925]
 GUAÑABENS, Josep. *Juventud: Lectura razonada, manuscrita y bilingüe*. Barcelona: Impremta Elzeviriana: Llibreria Camí, 1923.
- JUNQUERA MUNÉ, José. *L'estrella: Iniciació a la lectura catalana*. Il·lustracions de Cervelló i Fernández. 6a ed. Barcelona: Montserrat, 1935.
- MARTORELL BISBAL, Artur. *Selecta de lectures: Llibres de llenguatge*. 2a ed. Barcelona: Gustau Gili, 1935-1937. 3 v. [Altres edicions: 1937]
- MONJO I SEGURA, Rafel. *Guia pràctica per a escriure en català: Breu resum d'ortografia d'acord amb el sistema adoptat per l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Impremta Elzeviriana de Borràs, Mestres i Ca., 1918. [2a ed.: 1919; 3a ed.: 1919]
 — *Promptuari ortogràfic català*. Barcelona: Impremta Elzeviriana de Borràs, Mestres i C.^a, 1918.
- NOGUÉS, Xavier. *Abecedari català per a nens*. Pròleg de Pompeu Fabra. Barcelona: Llibreria Nacional Catalana, 1920.
- OBRADORS I ROVIRA, Rosa. *Ortografia catalana: Mètode pràctic*. Barcelona: Editorial Cultura, 1930. [2a ed.: 1933]
 — *Ortografia catalana: Llibre del mestre*. Barcelona: Editorial Cultura, 1933.
- PIQUÉ BATLLE, Ricardo. *Resum d'ortografia catalana*. 2a ed. Barcelona: [s. n.], 1932. [1a ed.: 1925]
- PLA, Lluís G. *Garba: Antologia de les lletres catalanes*. Girona: Dalmau Carles, 1915. [2a ed., «nova edició, notablement millorada»: 1921; 3a ed.: 1923; 4a ed.: 1931]
- PLA CARGOL, Joaquim. *Bon company. Primer llibre*. Girona: Dalmau Carles, Pla, 1931. [14a ed.: 1936]
 — *Terra catalana: Mètode complet de lectura catalana. Obra revisada per l'Oficina de Correccions de l'Institut d'Estudis Catalans*. Girona: Dalmau Carles, Pla, 1931. [Altres edicions: 1932; 1933; 1934; 1935; 1936; 1938: 31a ed.]
 — *Lectura i treball. Tercer llibre*. 6a ed. Girona: Dalmau Carles, Pla, 1934. [Altres edicions: 1935, 1936, 1937 i 1938]
- POAL I JOFRESA, Josep. *Les nostres beceroles*. Barcelona: Impremta de Joaquim Horta, 1914.
Les primeres lletres: Beceroles catalanes. Edicions per a Infants de la Llibreria Bonavia. Barcelona: Llibreria Bonavia, [1931?].
- PROFITÓS, Joan. *Abecedari fononímic*. Dibuixos de J. Llaverias. [S. a.]
 — *El meu llibret: Sil·labari català*. Barcelona: Editorial Catalana, 1919. [Altres edicions: 1922, 1931 i 1932]
 — *El llibre de l'idioma: Primer grau*. Dibuixos de Josep Obiols. Barcelona: Editorial Catalana, 1922. [Altres edicions: 1931 i 1932]
 — *El llibre dels infants. Primer grau*. Dibuixos de Josep Obiols. 3a ed. Barcelona: Edicions Calasàncies, 1932. [Altres edicions: 1922 i 1931]
 — *El llibre dels minyons*. Barcelona: Romestre Gràfiques, 1933.

- PROFITÓS, Joan. *El llibre dels nois*. Dibuixos de Torné Esquiús. Barcelona: Impremta Elzeviriana: Llibreria Camí, [s. a.].
- PUNTÍ I COLLELL, Joan. *Manera d'escriure el català. Exposició teòrico-pràctica del sistema ortogràfic de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Foment de Pietat, 1923.
- ROMEVA, Pau. *Sil·labari català*. Dibuixos de Josep Obiols. Barcelona: APEC, 1922. [2a ed.: 1931]
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Novíssima ortografia catalana: Vocabulari ortogràfic segons les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Antoni López, editor, [1913?]. [2a ed.: 1916]
- *Llibre de lectura escolar: Selecció de treballs en prosa i vers d'autors catalans moderns i antics*. Barcelona: Antoni López, Llibreria Espanyola, 1916.
- SERRANO, LEONOR. *Diana o l'educació d'una nena: Llibre de lectura escolar dividit en tres graus*. 2a ed. Barcelona: Llibreria Camí, 1936.
- SOLÉ OLIVÉ, Felip. *Ortografia catalana destinada a l'ensenyament primari*. Lleida: Llibr. Minerva: Impr. Mariana. 68 p.
- TOLSTOI, Lev Nikolajevic. *Abecedari de Tolstoi: Primer llibre de lectura per a ús de les famílies i de les escoles*. Versió catalana de Joan Sallarès. 3a ed. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1935. [Altres edicions: 2a ed.: 1931]
- *Segon llibre de lectura: Abecedari per a ús de les famílies i de les escoles*. Versió catalana de Joan Sallarès. Barcelona: Llibreria Verdaguier, 1938.
- TORROJA I VALLS, Ramon. *Cartilla de gramàtica*. Barcelona: Llibreria Montserrat de Salvador Santomà, 1931. [Altres edicions: 2a ed.: [s. a.]]
- *Lectures suggestives per a nois i noies*. Revisió d'Emili Vallès. Dibuixos de Martínez Surroca. 3a ed. Barcelona: Llibreria Montserrat de Salvador Santomà, 1931. [Altres edicions: 2a i 3a ed.: 1931]
- VALLÈS, Emili. *Lliçons de gramàtica catalana*. Barcelona: Llibreria Sintès, 1915. [2a ed.: Barcelona: Edició Baixarias, 1916; 3a ed.: Barcelona: Sintès, 1931] [Les primeres 21 lliçons són d'ortografia]
- VILLAR DE SERCHS, Anicet. *Breu mètode ràpid d'escriptura en català*. Barcelona: Miquel A. Salvatella, 1932.
- *Sil·labari breu*. Barcelona: Miquel A. Salvatella, [1932]. [Altres edicions: 2a ed.: [1933]]
- *Ingenuïtats. Primer llibre de lectura corrent*. Barcelona: Miquel A. Salvatella, 1933. [Altres edicions: 1935 i 1937]
- *Terra i ànima: Lectures sobre coses de Catalunya*. Barcelona: Miquel A. Salvatella, 1934. [Altres edicions: 1935]
- *Lectures escollides*. Il·lustracions de Joan d'Ivori. Barcelona: Miquel A. Salvatella, 1935.
- *Petites llavors: Llibre de lectura per a nens*. Il·lustracions de M. Fernández. 9a ed. Barcelona: Miquel A. Salvatella, 1937. [Altres edicions: 1932 i 1935]

Extensions del codi matriu de l'ALC (1916-1918)

- BORI I FONTESTÀ, Antoni. *Lo trovador català: Llibre de lectura en vers destinat als colegis de noys y noyas de Catalunya*. 15a ed. Barcelona: Llibreria Montserrat de fill de J. Roca y Bros, 1917. [1a ed.: 1892; altres edicions: 1894, 1896, 1898, 1901, 1903, 1905, 1908, 1910, 1913, 1914 i 1915]
- Consells pràctichs per escriure en català: Així en lo Principat de Catalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya com en los Reales de Mallorca y Valencia*. 2a ed. [Barcelona]: Biblioteca Nova, 1916.
- FAYOS ANTONY, Francesc. *Eloqüència catalana: Fragments escullits en prosa y vers de diferents autors catalans, mallorquins y valencians: pera exercitar als noys d'estudi en los diferents tons de lectura*. 8a ed. Barcelona: Llibr. de Montserrat, 1917. [1a ed.: 1884; 2a ed.: 1891; 3a ed.: 1896; 4a ed.: 1900; 5a ed.: 1903; 6a ed.: 1908; 7a ed.: 1912]
- GENÍS, Salvador. *Lectura bilingüe: Exercicis per'aprendre de llegir en català y de llegir y traduir en castellà, els noys y noyes de les escoles de Catalunya*. 4a ed. Barcelona: Impr. de J. Horta, 1918. [Altres edicions: 1900, 1902, 1908 i 1923]

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CARRERAS I CANDI, Francesc (1918). «El lenguaje valenciano». A: *Geografía general del Reino de Valencia*. Barcelona: [s. n.].
- CASACUBERTA, Margarida (2006). «Francesc Matheu: les estratègies d'un editor». A: PANYELLA, Ramon; MARRUGAT, Jordi [ed.]. *L'escriptor i la seva imatge: Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*. Barcelona: L'Avenç, p. 89-120.
- COSTA, Joan (2008). «Qui codifica, estandarditza». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Castelló de la Plana en homenatge a les Normes de Castelló (14 i 15 de desembre de 2007)*. Ed. a cura de Maria Josep Cuenca i Vicent Pitarch. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- GINEBRA, Jordi (2006). *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- IGLÉSIAS, Narcís (2006). «Memòria de recerca defensada en el concurs d'agregació (referència: AGRP106/38), Universitat de Girona». Memòria inèdita.
- LAMUELA, Xavier (1994). *L'establiment de les llengües subordinades*. Barcelona: Edicions 62.
- MARTÍ BAIGET, Maria (2008). *Francesc Matheu i la revista Catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRACLE, Josep (1976). *Història anecdòtica de l'ortografia catalana*. Barcelona: La Paraula Viva.
- (1998). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Proa. [1a ed.: 1968]
- MUT I CARBASA, Rosa; MARTÍ I ARMENGOL, Teresa (1981). *La resistència escolar catalana en llibres (1716-1939). Bibliografia*. Barcelona: Edicions 62.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.
- STEWART, William A. (1968). «A Sociolinguistic Typology for Describing National Multilingualism». A: FISHMAN, Joshua [ed.]. *Readings in the Sociology of Language*. La Haia: Mouton, p. 531-545.

Pompeu Fabra i els descastellanitzants. Una contradicció aparent

LLUÍS MARQUET †
Enginyer i lexicògraf

1. INTRODUCCIÓ

Hi ha una certa confusió sobre el grau de descastellanització al qual Fabra pretenia arribar en procedir a eliminar els castellanismes del català. Aquesta confusió és deguda al fet que si bé, d'una banda, Fabra era partidari de la dita descastellanització, d'una altra banda, s'exclamava fortament contra els descastellanitzants a ultrança. I és a partir d'aquestes dues recomanacions fabrianes, aparentment contradictòries, que algú ha pogut arribar a pensar que Fabra defensava una descastellanització només parcial, i no total, del català. Fins i tot hi ha qui, invocant Fabra, defensa que cal procedir amb moderació en aquesta tasca.

Cal rebutjar rotundament aquesta interpretació. Diguem que aquestes dues idees fabrianes no són contràries, sinó que responen a una mateixa línia d'actuació: la de depurar el català deslliurant-lo al màxim dels castellanismes que s'hi havien anat introduint amb el temps, a causa de la situació de llengua subordinada. Cal deixar ben clar quin era l'objectiu al qual pretenia arribar Fabra pel que fa a la descastellanització del català. No hi ha, com veurem, cap contradicció, en les paraules de Fabra. Però aleshores és imprescindible que analitzem què entenia exactament Fabra per «descastellanitzants».

Tot això és el que farem basant-nos en diferents textos seus en què s'expressa inequívocament sobre aquests punts. Concretament hem seleccionat vint-i-cinc textos fabrians que reproduïm més endavant. Parlen explícitament del tema que ens ocupa i poden ésser agrupats en tres blocs:

1. Els castellanismes i la castellanització del català (1-13).
2. La tasca de descastellanització (14-21).
3. Els descastellanitzants (22-25).

Aquests textos seleccionats són extrets dels deu documents següents:¹

Document 1: «El pronom-adjectiu *qual*», article publicat a *El Poble Català* (28 març 1907), dins la sèrie «Qüestions gramaticals», i no inclòs en les *Qüestions de gramàtica catalana* (1911).

Document 2: «L'obra dels nostres descastellanitzants», article publicat a *El Poble Català* (21 desembre 1907), dins la sèrie «Qüestions gramaticals», inclòs en les *Qüestions de gramàtica catalana* (1911) i incorporat més tard en versió modernitzada a *El català literari* (1932).

Document 3: «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari», dins *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans 1907* (1907), p. 353-369.

Document 4: Discurs presidencial pronunciat als Jocs Florals de Lleida (1915), incorporat a *El català literari* (1932) amb el títol «Literats i gramàtics».

Document 5: «Castellanismes de la llengua escrita» (1917), article incorporat a *La llengua catalana i la seva normalització* (1980), p. 129-131.

Document 6: Discurs presidencial pronunciat als Jocs Florals de Mataró (1918), incorporat en versió incompleta a *El català literari* (1932) amb el títol «Filòlegs i poetes».

Document 7: Diverses *Converses filològiques* (edicions de Barcino i d'EDHASA), indicades segons la numeració de l'edició de Barcino, però havent contrastat el text amb la versió original, reproduïda a l'edició d'EDHASA.

Document 8: «L'obra de depuració del català», discurs pronunciat com a president de l'Ateneu Barcelonès (1924), incorporat a *El català literari* (1932).

Document 9: «Conversa [de Tomàs Garcés] amb Pompeu Fabra», publicada a la *Revista de Catalunya*, núm. 23 (maig 1926), p. 485-494.

Document 10: Discurs presidencial pronunciat als Jocs Florals de Barcelona (1934).

2. FABRA I LA «DEPURACIÓ» DEL CATALÀ

Aquesta és, com és prou sabut, una de les idees cabdals de Fabra. S'hi refereix en diferents llocs; només cal recordar el títol d'un dels seus textos més emble-

1. Els textos reproduïts corresponents als documents 2, 4, 6 i 8 pertanyen a la versió d'*El català literari*, que és més moderna i publicada en vida de Fabra, que presenta alguns retocs en relació amb la versió original i el text dels tres darrers dividit en apartats. Els textos de les *Converses* (document 7) corresponen a l'edició de Barcino, que és la més completa fins ara, en espera de la definitiva de les *Obres completes* de Fabra, en curs d'edició. Els textos dels documents 3 i 5 han estat reproduïts modernament en l'obra *La llengua catalana i la seva normalització*, p. 83-106 i 129-131, respectivament. El document 1 el vaig reproduir, amb ortografia original, a «Les *Qüestions de gramàtica...*», p. 62-64. El document 10 fou reproduït a *Teoria de la llengua literària segons Fabra*, p. 199-206. El document 9, que sapiguem, no s'ha reproduït posteriorment enlloc més.

màtics: «L'obra de depuració del català», discurs pronunciat, com a president, a l'Ateneu Barcelonès amb motiu de l'obertura del curs 1924-1925.

Fabra era conscient del grau de castellanització que havia sofert el català al llarg dels segles i, a més, tenia les idees molt clares sobre com calia procedir per a contrarestar aquesta pertorbació. Només cal que recordem una de les seves divises més conegudes, que sintetitza perfectament la tasca que creia que calia fer en aquest sentit i que, d'altra banda, és la que va aplicar sempre al llarg de la seva obra: «L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera». Aquesta divisa figura en el discurs dels Jocs Florals de Mataró de 1918 (apartat «Arcaïsmes i dialectalismes») i la repeteix més tard en el discurs presidencial de l'Ateneu, 1924-1925, en fer referència a unes conferències pronunciades uns anys abans, concretament el 1897 i el 1906.²

Doncs bé, aquest «ideal» pressuposa dues constatacions: la castellanització del català i l'assumpció que això és un defecte de la llengua moderna que cal corregir. La realització d'aquesta tasca és el que ell anomena «depuració» de la llengua.

2.1. *Els castellanismes*

En molts dels seus escrits Fabra es lamenta de l'estat de castellanització a què havia arribat la nostra llengua després de travessar els segles de decadència. Fabra dedicà moltes pàgines a tractar d'aquest punt en diversos treballs seus. I així denuncià una bona colla de castellanismes i n'analitzà molts, com podem comprovar repassant diversos escrits fabrians.

Vegem ara els textos de Fabra que tracten dels castellanismes (bloc 1):

1) De «Literats i gramàtics», apartat «Els literats gramàtics»

Absurda ha estat l'animadversió general dels literats envers el gramàtic durant els primers períodes de la nostra renaixença literària. Pareu esment que els nostres escriptors es trobaren, en iniciar-se aquesta renaixença, amb una llengua empobrida, deformada, malmesa per innumbrables castellanismes, la qual no podien pas adoptar com a llengua literària sense tractar de depurar-la, d'enriquir-la, de realçar-la. I això no es podia realitzar sense una coneixença perfecta de la llengua antiga i dels dialectes actuals, que ens guiés en la tasca difícilíssima de descobrir i remeiar les desviacions sofertes per la llengua.

2. «L'obra de depuració del català», apartat «Dues conferències».

2) De «Literats i gramàtics», apartat «La indisciplina literària»

Aqueixa repugnància a reconèixer cap autoritat, aqueixa malfiança envers els treballs d'altri, aqueixa obstinació a no deixar-se convèncer, han disminuït bona cosa; però se'n falta molt perquè hagin desaparegut totalment d'entre la nostra gent de lletres. Afeblides i tot, elles constitueixen encara el més gran obstacle a l'obra de depuració i fixació de la llengua literària. En una infinitat de qüestions, veiem encara la solució bona, que ve a remeiar un castellanisme o qualsevol altre defecte de la llengua, obrint-se camí ben difícilment.

En els primers períodes de la nostra renaixença literària, sentint els escriptors la necessitat de refer la llengua i no havent-hi una autoritat reconeguda per tothom, cada un d'ells resolvia a la seva manera els múltiples problemes de lèxic i de gramàtica que s'anaven suscitant. L'obra llur havia de resultar necessàriament fragmentària, mancada d'unitat, entacada d'innombrables errades. A les tares adquirides per la llengua durant els segles de decaïment literari, venien a afegir-se'n de noves, més vergonyoses perquè aquestes eren volgudes. La llengua s'engavanyava d'arcaïsmes revessos i de neologismes malfargats; tot, però, dins una mètrica i una construcció purament castellanès, que tothom acceptava com a bones.

3) De «Castellanismes de la llengua escrita»

En la llengua escrita són evitats molts castellanismes de la llengua parlada, però, en canvi, hom n'hi constata que li són propis. Quan escrivim cometem, en efecte, una munió de castellanismes sintàctics estranys a la llengua parlada. Es dona, doncs, el cas curiós que, en plena època de descastellanització del català, la influència castellana imposa als escriptors construccions que converteixen llur català en una llengua encara més acostada sintàcticament a la castellana que no és el català que ara es parla.

És cert que el català antic usa en aquest cas les dues preposicions *a* i *en* com el castellà; però no ho és menys que una forta tendència a la simplificació de les dues preposicions s'ha produït en català: una tendència certament no deguda a la influència pertorbadora del castellà, sinó tota oposada.

Una tendència tan forta, la qual ha estat causa d'un allunyament major de les dues sintaxis castellana i catalana, precisament en una època en què el català sofreix una castellanització intensíssima, la llengua literària sembla que ha d'acollir-la i no combatre-la.

4) De «Filòlegs i poetes», apartat «Els iniciadors de la Renaixença»

Però aquesta obra de depuració restà llarg temps quasi exclusivament limitada al lèxic, on la castellanització era més evident. [...] És a mesura que s'ha anat avançant en l'obra de depuració que s'ha vist fins a quin punt el nostre lèxic havia estat pertorbat per la influència castellana. Perquè, si hi havia castellanismes claríssims a primera vista, mots que per llur forma es revelen im-

diatament com a mots castellans, n'hi havia, en canvi, d'altres la descoberta dels quals exigia una coneixença pregona de l'evolució de la llengua. I entre els castellanismes més difícils de reconèixer hi havia precisament els més vergonyosos, els castellanismes de sentit.

5) De «Filòlegs i poetes», apartat «Els escriptors actuals i la depuració del llenguatge»

Els escriptors actuals, benauradament, lluny d'acontentar-se dels resultats obtinguts per llurs antecessors, s'esforcen a escriure un català cada dia més pur i perfecte. Descobrir un per un tots els castellanismes que infesten la nostra llengua, arribar a la coneixença perfecta de la llengua vivent amb totes les seves varietats dialectals i a la coneixença perfecta de la llengua antiga, això és la tasca d'un filòleg; però després ha de venir, encara, el treball de remeiar els castellanismes denunciats i d'enriquir la llengua aprofitant els materials aportats pel filòleg, i això és la tasca del literat.

6) De la primera conversa filològica (18 novembre 1919) «Per la puresa de la llengua. Els castellanismes» [ed. EDHASA, núm. 1]

En aquestes notes diàries tractarem de donar una idea de com és gran el nombre de castellanismes de la llengua actual i de demostrar així la necessitat de recórrer abundantament a l'arcaisme, posat que no vulguem acontentar-nos amb una depuració soma de la llengua, consistent en la sola extirpació dels castellanismes més aparents.

7) De la conversa filològica núm. 573

Decididament ens costa de desprendre'ns dels caminadors del castellà. Les innovacions que han topat amb una major resistència són generalment les que combaten un castellanisme.

8) De «L'obra de depuració del català», apartat «La recerca de castellanismes»

La recerca dels castellanismes, àdhuc solament dels de lèxic, és ja una tasca plena de dificultats; i és que, si hi ha mots que llur sola estructura delata tot seguit com a castellanismes, n'hi ha d'altres que tenen tot l'aspecte d'un mot perfectament català, i solament un estudi apregonat del vocabulari pot fer veure que són realment mots manlevats a l'espanyol.

9) De «L'obra de depuració del català», apartat «L'acció pertorbadora de la influència espanyola»

La influència castellana, a la qual devem la introducció d'un nombre tan gran de mots espanyols i, amb ella, àdhuc l'adquisició d'un nou so, el de *j* castellana [...] ha estat també causa de perturbacions en l'estructura i en la pronúncia de nombrosos mots catalans. Molts llatinismes presenten avui en català una forma en la qual s'endevina que no els havem presos directament del llatí, sinó passant per l'espanyol. [...]

La influència espanyola ha produït també modificacions en la significació d'un gran nombre de mots catalans, perturbacions molt més difícils de descobrir i de remeiar que les que afecten llur estructura. [...] Quan, en la tasca de redactar el Diccionari, s'estudien un per un tots els mots de la llengua i per cada mot es comparen les significacions que tenia en l'antic i les que té avui, amb les que tenen els mots corresponents espanyol, francès i italià, és llavors que es veu fins a quin punt el nostre lèxic ha estat pertorbat per la influència castellana [...]. Però: només aconseguir que la nostra llengua es posi en aquest punt al nivell de les altres llengües literàries (i això sí que ho hem de voler) suposa ja una tasca immensa, sobretot si es té en compte que l'estat de supeditació subsisteix, ço que dóna fatalment com a conseqüència que, mentre, gràcies a l'obra de depuració realitzada per gramàtics i literats, van desapareixent de la llengua els antics castellanismes, cada dia veiem introduir-se-n'hi de nous.

10) De «L'obra de depuració del català», apartat «El lèxic català i l'espanyol»

El català, de mica en mica, ha anat acostant el seu lèxic al lèxic espanyol, sia adoptant mots espanyols, sia donant als mots catalans la mateixa significació que als mots espanyols corresponents. [...] Hom no està satisfet si no se li dóna l'equivalent de cada mot espanyol, sense veure que així, àdhuc si aconseguïem un dia extirpar tots els mots manlevats, el nostre vocabulari restaria encara pregonament castellanitzat. Jo he arribat a vegades, quan se'm demana el substitut exacte de tal o tal castellanisme, a no saber-me greu d'haver de dir que no n'hi ha cap; perquè, certament, en molts casos és convenient que no n'hi hagi per tal que el vocabulari català no sigui una còpia servil de l'espanyol.

11) «L'obra de depuració del català», apartat «Els castellanismes sintàctics»

Els castellanismes sintàctics del català modern són innumbrables: la influència espanyola s'ha deixat sentir en l'ús dels temps dels verbs; ha provocat canvis de gènere; ha produït la substitució de totes les locucions emprades pels antics per a l'expressió del neutre, amb frases fetes a base d'un article neutre diferent del masculí [...]. Però el castellanisme sintàctic més greu ha estat la destrucció del nostre sistema de mots conjuntius, que ha estat reemplaçat completament pel sistema espanyol. Totes les locucions conjuntives de l'espanyol

han estat adoptades pel català, emmenant la desaparició d'innombrables locucions catalanes. En algunes de les locucions manllevades la forma d'algun de llurs elements les delata tot seguit com a castellanismes.

12) De «L'obra de depuració del català», apartat «La llengua antiga»

Si els iniciadors de l'obra de redreçament del català haguessin tingut una idea exacta del grau de castellanització a què havia pervingut la nostra llengua durant els segles de la decadència literària, no s'haurien potser vist amb cor d'empendre-la; és a mesura que hem anat treballant en la depuració de la llengua que hem anat coneixent la grandària del mal a remeiar.

L'estudi dels nostres escriptors medievals ens ha fet conèixer una munió de mots que ens permeten de prescindir de castellanismes que hauríem pogut creure irremeiables, i així mateix una sèrie de mots conjuntius, de procediments de subordinació, d'expressions adverbials, que ens permeten de construir la frase fugint dels motlles que ens havia imposat la imitació de l'espanyol.

13) Del discurs dels Jocs Florals de Barcelona

Quant a l'obra de redreçament, seria un error de creure que ja no ens manca sinó de fer uns lleus retocs al sistema gramatical, d'acabar de fixar la sintaxi, de donar acolliment a aquest o a aquell mot arcaic o dialectal: en el moment que el català va penetrant en medis d'on fins ara havia estat bandejat, va veient-se com està inacabada encara l'obra de depuració del seu lèxic; cal refer els vocabularis tècnics; una infinitat de coses dels oficis, de les arts, de les indústries, són designades amb mots castellans; cada dia plouen les preguntes: com se'n diu en català de tal cosa?, les quals caldria sovint mudar en: com se n'hauria de dir en català de tal cosa?...

I, quant a l'obra de difusió de la llengua, pot dir-se que tot just comença. I hauríem de posar el màxim d'esforç, perquè —enteneu-ho bé— no es tracta solament de difondre l'ús del català en el sentit que la gent s'acostumin a escriure preferentment en català en lloc de fer-ho exclusivament en llengua castellana, sinó de difondre la coneixença de la llengua literària, d'aquesta llengua depurada i normalitzada que tant ens ha costat d'elaborar, i que no és pas el pobre català que parlen la majoria dels catalans i que s'escriu habitualment, ple de castellanismes i de vulgarismes vergonyosos [...]. El català perilla, ara més que mai, d'esdevenir un calc de la llengua castellana. Dins un règim de bil·l·güisme, l'únic mitjà de resistir a la influència pertorbadora de la llengua forastera, és la coneixença perfecta de la llengua materna. Sense ella, continuarà fatalment la castellanització que començà durant la decadència i que la renaixença no ha deturat pas.

Primera constatació

És completament inqüestionable que, per a Fabra, el català era una llengua castellanitzada, fet que s'havia anat produint al llarg del temps i que de cap manera aquesta alteració de la llengua era atribuïble a una evolució interna, com algú a vegades ha insinuat.

2.2. *La tasca de descastellanització*

Disposem de diversos textos de Fabra en què es pronuncia clarament a favor de la descastellanització del català i exposa les dificultats que això comportava. Sobre aquest punt sempre va parlar en el mateix sentit i s'expressà sense vacil·lacions. Hi ha innombrables textos seus en què afirma això taxativament. Vegem-ne els corresponents al bloc 2:

14) De «Literats i gramàtics», apartat «La reacció normalista»

No vulguem que l'obra de redreçament es deturi en el punt on ha arribat pels nostres esforços; ans desitgem que continuï ininterrompuda fins a veure's la nostra benvolguda parla completament refeta, retrobat el seu tresor lèxic, retrobades la seva prosòdia i la seva sintaxi, foragitats del tot els castellanismes que la desparguen i rebaixen.

15) De «Filòlegs i poetes», apartat «Els iniciadors de la Renaixença»

Els iniciadors de la nostra renaixença ja compregueren tot seguit que la llengua escrita havia d'ésser objecte d'un treball de depuració i d'enriquiment. Però és segur que cap d'ells no tenia una idea exacta de la magnitud de la tasca a realitzar; tot just començada l'obra de redreçament de la llengua, no podien albirar l'estat de degradació a què aquesta era arribada; [...] no podien imaginar que un dia havia de pretendre elevar-se a llengua nacional de Catalunya, i que, com a tal, l'hauríem de voler totalment descastellanitzada i en possessió de tot el seu tresor lèxic, llavors malmès i mig perdut. La tasca a fer era, doncs, molt més grossa que no podien sospitar els seus iniciadors benemèrits, ja que el català era caigut molt més avall que ells no creien, i calia elevar-lo molt més amunt que ells no haurien gosat mai esperarçar.

Els empregueren, però, ardidament la tasca de redreçament de la llengua escrita, que és en el fons una tasca de descastellanització: descobrir les paraules, les construccions, les pronúncies castellanques que havien anat substituint-se a les catalanes, i retrobar aquestes amb l'estudi del llenguatge vivent i sobretot del català medieval.

N'hi ha prou amb fer-se càrrec del grau de castellanització a què era pervingut el nostre lèxic, per a comprendre que la tasca de redreçament empresa no podia ésser l'obra d'una sola generació. [...] No: per bé que en aquell llenguatge s'hi haguessin escrit belles poesies, els escriptors actuals, tot sentint un agraïment pregon envers aquells primers autors de la renaixença, no podien pas acceptar llur català, on l'obra de depuració es troba tot just iniciada; i la millor manera d'ésser-ne els dignes successors era, segurament, de prosseguir llur tasca descastellanitzadora.

- 16) De la primera conversa filològica (18 novembre 1919) «Per la puresa de la llengua. Els castellanismes» [ed. EDHASA, núm. 1]

L'obra de redreçament del català literari és sobretot una obra de descastellanització i en la majoria dels casos és la llengua antiga que ens dóna el mot o el gir amb què cal reemplaçar el mot o el gir castellà.

- 17) De la conversa filològica núm. 323

Tant com la introducció de mots castellans, aquests canvis de significació constitueixen un castellanisme. Si no treballàvem, doncs, a remeiar aquestes pertorbacions semàntiques del nostre lèxic, aquest restaria encara tot castellanitzat fins després que l'haguéssim netejat completament de tots els mots manllevats al castellà.

- 18) De la conversa filològica núm. 328 [versió original; ed. EDHASA, núm. 21]

És clar que el fet que un mot ens vingui del castellà no vol dir que hagi d'ésser sistemàticament rebutjat: no hi ha cap llengua que no presenti manlleus fets a les altres llengües. Però és indispensable que tinguem una coneixença exacta de tots els castellanismes existents, disposats tothora a eliminar-ne el nombre més gran possible.

- 19) De «L'obra de depuració del català», apartat «La llengua antiga»

Si els iniciadors de l'obra de redreçament del català haguessin tingut una idea exacta del grau de castellanització [...]. Però, ara, ja havem fet molt de camí, els guanys obtinguts són ja considerables, la feina esmerçada no ho ha estat endebades, i no podem sentir-nos descoratjats per la grossa tasca que encara resta a fer. Avui ja sabem que, per gran que sigui el mal, podem remeiar-lo.

L'estudi dels nostres escriptors medievals ens ha fet conèixer una munió de mots que ens permeten de prescindir de castellanismes que hauríem pogut creure irremeiables [...]. Però la coneixença de la llengua antiga ens és sobretot utilíssima per a la descastellanització de la sintaxi.

20) De «L'obra de depuració del català», apartat «La llengua literària i la llengua parlada»

Avui hem d'atendre a altres objeccions que les que puguin fer-nos els qui veuen en tot corrupcions i castellanismes. Ens referim sobretot a les que provenen de la temença que l'acceptació de tantes innovacions pugui produir un allunyament massa fort entre la llengua literària i la llengua parlada. Creuen alguns que, si intentem alliberar la llengua de totes les defectuositats que la deturpen, anirem necessàriament a la formació d'una llengua massa artificiosa, erichada de dificultats i gairebé inintel·ligible.

No ens deixem guanyar pel cansament, ni per la impaciència, ni pel derrotisme. Ja sabem les raons que invoquen: «¿La depuració actual no és ja suficient, àdhuc excessiva, potser allunyant-nos ja massa del català en què escriuiren llurs obres els autors vuitcentistes? ¿Si no deturem la tasca depuradora, no anirem a parar a una llengua inintel·ligible o a ofegar la llengua sotmetent-la a normes massa rígides? Entossudint-nos a atènyer una major depuració, ¿no reculem massa el dia de posseir una llengua fixada, no acabant mai de sortir del període de transició, que potser ja seria hora de cloure? I, si és segur que mai no havem d'arribar a deslliurar la llengua de tots els castellanismes, ¿no seria ja hora de fer-ne una tria per decidir d'una vegada quins són els que ens hem de resignar a admetre d'una manera definitiva?» Testimonis de la marxa ascendent de la llengua, no sabríem deixar-nos guanyar per aquestes insinuacions descoratjadores; els progressos acomplerts ens animen, al contrari, a prosseguir la nostra tasca. Convençuts que solament així serem els dignes continuadors dels homes de la renaixença i mereixerem l'agraïment dels qui vindran darrera nostre, continuem, doncs, treballant en l'obra de depuració de la llengua.

21) De la «Conversa [de Tomàs Garcés] amb Pompeu Fabra», apartat «El progrés aconseguit i la feina a fer»

Per altra banda, el lèxic ha millorat. El més endarrerit, indubtablement, encara, és la sintaxi, com tot el que té una relació més íntima amb el pensament: per exemple, la significació de les paraules. Però aquest endarreriment és lògic si recordem l'estat a què havia davallat l'idioma, i si tenim present el bilingüisme actual. El bilingüisme, heu's ací l'enemic. Lluitem a contracorrent. La nostra tasca depuradora és feixuga, per tal com subsisteixen les causes d'impuresa.

Però, sigui com sigui, el català té ja les seves línies generals ben estructurades. I podem tenir una visió del què serà el nostre bell idioma quan un últim grau de depuració sigui acomplert.

Segona constatació

Fabra tenia molt clar que calia emprendre, sense vacil·lacions, una tasca de descastellanització que havia d'arribar al grau més elevat possible. Calia, per tant, eliminar el màxim nombre de castellanismes i pertorbacions degudes a la influència d'aquesta llengua.

2.3. *Conclusions derivades d'aquestes dues constatacions*

Les conclusions d'aquestes dues idees fabrianes són claríssimes. Fabra era conscient, d'una banda, de la gran quantitat de castellanismes que hi havia en català, els quals s'hi havien anat introduint al llarg del temps a causa de la influència pertorbadora de la llengua castellana. Era evident que el català no havia pogut viure en situació de normalitat lingüística i no havia tingut els mitjans i els recursos per a anar-se desenvolupant en situació de no-dependència. I, d'una altra banda, Fabra era partidari d'anar eliminant aquests castellanismes mitjançant una tasca de «depuració». Sobre aquestes dues qüestions no hi ha cap mena de dubte.

3. ELS DESCASSELLANITZANTS

3.1. *Dues afirmacions fabrianes aparentment contradictòries*

És evident que *descastellanitzar* significa eliminar del català tot allò que és degut a la influència d'aquesta llengua i que ha alterat d'alguna manera la nostra. Doncs, Fabra era, en aquest sentit, un descastellanitzant. Aleshores, per què a vegades parla tan malament dels descastellanitzants?

Aquesta és la contradicció aparent de què hem parlat al començament. Però fins ara ningú, que sapiguem, mai no s'ha parat a analitzar què volia dir exactament el Mestre en expressar-se amb aquest terme. I així hi ha qui, partint d'aquesta denominació seva (potser poc afortunada, reconeguem-ho), ha pogut arribar a creure que Fabra no era partidari d'una descastellanització a fons del català.

Malgrat aquestes dues afirmacions aparentment contradictòries, cal deixar ben clar que una cosa no es contradia amb l'altra. Però, com ja hem dit, és indispensable que analitzem què entenia Fabra per *descastellanitzants* i a què es referia quan emprava aquest terme.

3.2. *Els descastellanitzants segons Fabra*

És ben cert que Fabra en alguns dels seus escrits parla —i sovint despectivament— dels «descastellanitzants» (a vegades hi afegeix «a ultrança») i no amaga

pas la preocupació que li causaven. Fins i tot fa sortir aquest terme en el títol d'un dels textos triats: «L'obra dels nostres descastellanitzants» (document núm. 2). També apareix en el títol d'un dels apartats de «L'obra de depuració del català» (document núm. 8). I també s'hi refereix de passada en un altre article titulat «De la depuració de la llengua literària» (*La Nova Revista*, gener de 1927), apartat «La sintaxi i el lèxic»: «Basta recordar el que costen ara de treure de la llengua les formes i els girs defectuosos que hi introduïren un dia els descastellanitzants a ultrança (el *doncs* causal, el *quin* relatiu, etc.)».

Fixem-nos ara en els textos següents, en els quals Fabra denuncia amb preocupació els errors a què poden arribar els descastellanitzants. Són els textos que hem agrupat en el bloc 3. És especialment aclaridor d'aquesta temença el fragment següent extret del text núm. 23: «Descastellanitzar ha esdevingut avui sinònim d'allunyar-se del castellà, i per allunyar-nos del castellà sovint rebutgem i desfigurem paraules i construccions catalanes pel sol defecte d'assemblar-se massa a les castellanques corresponents.» Aquest és el veritable sentit amb què Fabra fa servir el terme *descastellanitzants* el qual, com podem veure, no és pas incompatible amb la idea bàsica d'eliminar tots els castellanismes possibles de la llengua.

22) D'«El pronom-adjectiu *qual*» [ortografia modernitzada]

Però havien de venir temps calamitosos per al pobre *qual*, fins al punt que la influència castellana d'un costat i els *descastellanitzants* del altre, arribarien a posar en perill la seva existència, la primera amb el seu *el que* i els segons amb el llur *quin*.

I quan ens posem a descastellanitzar, deixem en pau les damunt dites construccions i les emprenem, en canvi, contra el pobre mot *qual*, que té la desgràcia... de semblar-se massa al *cual* castellà.

Oh *descastellanitzants*, deixeu estar en pau el *qual*, no el vulgueu foragitar de la nostra llengua; al contrari, useu-lo força —posat que no li feu significar *cuyo*— i estigueu segurs que, lluny de cometre un castellanisme, l'evitareu moltes vegades.

23) De «L'obra dels nostres descastellanitzants»

El català no n'ha tingut prou amb una desgràcia. Quan reneix com a llengua literària i comença la tasca de descastellanitzar-lo i de polir-lo, un nou flagell li cau a sobre: la incultura filològica i gramatical d'una gran part dels seus conreadors. Pretenem d'alliberar la nostra llengua de les defectuositats que presenta degudes a la influència castellana, i n'hi anem introduint d'altres en nombre extraordinari.

Descastellanitzar ha esdevingut avui sinònim d'allunyar-se del castellà, i per allunyar-nos del castellà sovint rebutgem i desfigurem paraules i construccions catalanes pel sol defecte d'assemblar-se massa a les castellanques corresponents.

En canvi, cometem castellanismes inconneguts en la llengua parlada i creiem haver fet obra de descastellanització esborrant la *o* final d'una paraula castellaníssima o posant un *hi* darrera d'un *en ell*, traducció servil d'un *en él* castellà. A vegades fugim d'un castellanisme imaginari i caiem en un castellanisme real.

Pertot arreu creiem veure castellanismes [...]. Hom no es detura a examinar si realment el mot sospitós és degut a la influència castellana. [...] De dues paraules, de dues formes, basta que l'una s'assemblés menys que l'altra a la castellana corresponent, per a ésser sistemàticament preferida. [...] La meitat de la castellanofòbia actual, ben encarrilada, bastaria per a netejar en poc temps de tota influència castellana la nostra llengua.

L'únic remei contra els procediments arbitraris dels nostres descastellanitzants fóra l'estudi dels nostres autors antics. [...] Però no cal, per això, que ens fem gaires il·lusions: si els nostres descastellanitzadors llegeixen algun cop els nostres autors medievals, és més aviat per a fer-nos present d'algun preciós arcaisme perfectament inútil.

24) De «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari», apartat «Els mots savis»

Cal, en fi, notar una certa aversió als llatinismes de la part dels confeccionadors de diccionaris de llistes de barbarismes i, en general, dels *descastellanitzants* a ultrança. No ens cal pas fer aquí una defensa dels llatinismes; les llengües germanes n'estan plenes, i no hem pas d'ésser nosaltres els catalans, que ens trobem amb un vocabulari per refer, empobrit i malmès, els que hem de fer els desmenjats davant de paraules de la llengua mare que han estat preciosament acollides per francesos, castellans, portuguesos, italians i romanesos. Solament podem explicar-nos l'antipatia als llatinismes, perquè resulten ésser paraules massa semblants a les castellanques corresponents, i avui sembla que la qüestió capital no és pas precisament descastellanitzar la llengua, sinó allunyar-la a totes passades del castellà.

25) De «L'obra de depuració del català», apartat «Els decastellanitzants a ultrança i els arcaïtzants exagerats»

Hi hagué una època en què, de dues formes, de dos mots, de dos girs en concurrència, es creia que sistemàticament calia donar la preferència al més allunyat de l'espanyol. En tota coincidència entre l'espanyol i el català, es veia un castellanisme, i bastava que un mot s'assemblés massa a l'espanyol corresponent perquè se li cerqués més o menys arbitràriament un substitut.

Hi hagué també un temps en què alguns pretenien que tota divergència entre el català modern i el català medieval era inacceptable: sense esbrinar si el fet modern era en realitat degut a una imitació de l'espanyol o s'havia produït espontàniament enfora de la influència castellana, es proposava sistemàticament l'adopció del fet antic, exagerant-lo sovint en el sentit d'oposició a l'espanyol.

Avui ja no és fàcil que caiguem en aquests errors dels descastellanitzants a ultrança i dels arcaïtzants exagerats, i ja s'ha renunciat a estontolar les innovacions amb raons d'ordre sentimental. [...] Tenim una major aptesa a descobrir castellanismes, i sabem que, sovint, solucions que semblen implicar una descastellanització, enclouen en el fons un veritable castellanisme.

Tercera constatació

Per a Fabra, els «descastellanitzants» eren aquells qui, volent fugir del castellà, s'apartaven arbitràriament de tot allò que s'hi assemblava massa, sense parar esment en si era genuí o bé de formació nova però justificable.

4. CONCLUSIÓ FINAL

Ha quedat prou clar que la idea de descastellanitzar el català al màxim, defensada per Fabra, no és en absolut incompatible amb la por que manifestava contra els descastellanitzants. No hem de creure que descastellanitzar és simplement evitar tot allò que s'assembla massa al castellà. Així no hem de fugir del castellà preferint, per exemple, *proper* a *pròxim*, *barreja* a *mescla*, *ambient* a *ambient*, *darrer* a *últim*, *mallejable* a *malleable*, *llavial* a *labial*, etc. No tot allò que coincideix amb el castellà és dolent només per aquest sol fet. Però això no vol dir, contràriament, preferir de dues solucions la més acostada al castellà, sobretot si la solució més acostada a la castellana no és la genuïna. Fabra preferia, per exemple, *cercar* a *buscar*, *afecionat* a *aficionat*, etc. No hem de caure en les dèries dels qui Fabra anomena «descastellanitzants», però això no vol dir de cap manera acostar-se descaradament al castellà abandonant les solucions pròpies, sinó tot al contrari, preferir-les.

Conclusió important

Fabra emprava el mot *descastellanitzants* en un sentit molt clar i que no és, de cap manera, allò que algú ha pogut creure. Anem alerta, doncs, amb les falses identificacions, perquè indueixen a error.

Resumint: cal prosseguir la tasca de descastellanització iniciada per Fabra i completar-la en aquells punts tot just iniciats, sense caure en els defectes dels descastellanitzants.

Cal que ens decidim per un català genuí i no dependent. No hi ha cap llengua en situació de no-dependència que vagi mirant sistemàticament sempre que fa una altra llengua per a decidir què ha de fer. Doncs, nosaltres hauríem de fer anàlogament sense pors ni complexos de cap mena.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FABRA, Pompeu (1907-1908). «Qüestions gramaticals». *El Poble Català*.
 — (1911). *Qüestions de gramàtica catalana*. Barcelona: L'Avenç.
 — (1932). *El català literari*. Barcelona: Barcino.
 — (1954-1956). *Converses filològiques*. Barcelona: Barcino.
 — (1980). *La llengua catalana i la seva normalització*. Ed. a cura de Francesc Vallverdú. Barcelona: Edicions 62: La Caixa.
 — (1983-1984). *Converses filològiques*. Barcelona: EDHASA. [Nova versió incompleta]
 — (1984 [1934]). «Discurs del President». A: LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 199-206.
- GARCÉS, Tomàs (1926). «Conversa amb Pompeu Fabra». *Revista de Catalunya*, núm. 23 (maig), p. 485-494.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1907). *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans 1907*. Barcelona.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- MARQUET, Lluís (1993). «Un nou antifabrisme». A: PAZOS, M. Lluïsa [ed.]. *Una llengua sense ordre ni concert*. Barcelona: Oikos-Tau. (La Busca), p. 43-60
 — (1995). «El discurs de Pompeu Fabra com a president de l'Ateneu». *Ateneu: Revista de Cultura*, núm. 16 (juliol), p. 14-16.
 — (2000). «Les Qüestions de gramàtica catalana de Pompeu Fabra». *Els Marges*, núm. 66 (juliol), p. 47-74.
- SOLÀ, Joan; MARCET, Pere (1998). «Bibliografia de Pompeu Fabra». A: *Homenatge a Pompeu Fabra 1868-1948*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Catalans, p. 127-225.

El model lingüístic dels mitjans de comunicació. Quatre factors

TONI MOLLÀ

Llicenciat en periodisme i doctor en sociologia
Expert en anàlisi de la programació a Ràdio Televisió Valenciana

Jo no sóc lingüista, però he treballat en diversos llocs de la fàbrica valenciana més important quant a la producció lingüística. Allò que els referiré, per tant, són reflexions d'un treballador de la cadena, en el doble sentit de la paraula.

1. Els diré, d'entrada, que la televisió és, bàsicament, una indústria, i la llengua hi té un valor discriminatori en allò que els economistes anomenen l'*entorn competitiu*. Diríem que hi té un paper definitiu quant al seu valor de canvi. En aquest sentit, he de dir-los, que, d'acord amb la meua experiència, la qualitat lingüística depèn de la quantitat i no a l'inrevés. La llengua, com més la usarem, més a punt la tindrem, diria en el meu vernacle-col·loquial. D'altra banda, el baix índex d'ús del català en la graella de programació de Ràdio Televisió Valenciana (RTVV) impossibilita la industrialització del procés, amb la imprescindible producció en sèrie i l'aplicació de sinergies i economies d'escala a la cadena de valor i al producte final. Característiques bàsiques, si m'ho permeten, de qualsevol procés d'estandardització (és a dir, de producció industrial). Això mateix és causa i conseqüència, alhora, de la falta de professionalització dels seus presentadors, guionistes, periodistes, redactors, traductors i ajustadors o actors; és a dir, dels recursos humans imprescindibles per a la gestió empresarial i la producció d'aquest intangible tan poderós que són els idiomes i la informació que hi va aparellada. Els baixos índexs de producció impossibiliten, com és natural pensar, segons quins nivells d'exigència de qualitat. En aquest context, la «construcció d'un mercat cultural autosuficient» i la «consolidació d'audiències-mercat», per dir-ho com Miquel de Moragas, són condicions *sine qua non* per a legitimar socialment les propostes de models lingüístics. Ho diré d'una altra manera: sense indústria audiovisual, el català no té cap futur i, per tant, no cal que discutim si hem de dir *xarxa* o *xàrcia*, *faena* o *feina*, *aleshores* o *llavors*. Però, atenció: sense el català,

aquesta indústria tampoc no en té massa, de futur. La identitat de la indústria cultural valenciana passa pel treball en *valencià*, ni que siga per una qüestió de diferenciació de producte en l'esmentat entorn competitiu.

2. D'altra banda, el llenguatge audiovisual, com vostès saben, és un codi format per la llengua pròpiament dita, però també per recursos dramàtics i, sobretot, per imatges. En conseqüència, l'acceptació que fa l'audiència de la llengua no es deu exclusivament al model escollit, sinó a les característiques suprasegmentals i sociolingüístiques que converteixen en natural i versemblant (creïble i genuí) la proposta de model. Em referisc, fonamentalment, als aspectes artístics (interpretatius, sincronia, qualitat del càsting, adequació de les veus, diversitat d'aquestes veus, etc.) i als aspectes tècnics (so, perspectiva i mescles, bàsicament). En aquest context, els usos lingüístics televisius han d'adequar-se, en primer lloc, a la característica de màxima referència quantitativa. Però també, inexorablement, a la telegènia de l'emissor, l'empatia més o menys fingida o el «contingut emocional» de què parla George Lakoff. Al cap i a la fi, com vostès també saben, Charles Ferguson assegurava que l'estàndard era aquella varietat de llengua que la majoria de la gent reconeixia com a pròpia. Per tant, és difícil deslligar l'estàndard d'un vernacle-colloquial difós i conegut de tothom. Però també d'un nivell de professionalitat, d'interpretació i de maduració industrial ben alts. L'oralitat «industrial» de la televisió ens posa damunt de la taula problemes com la naturalitat, versemblança i genuïnitat que la llengua escrita no s'havia plantejat mai. En el cas valencià, l'articulació —amb especial atenció al sistema vocàlic doblement obert en *valencià* general—,¹ l'entonació (la correcta adequació entre els ascensos, progressions i descensos de tonalitat en les unitats prosòdiques), el ritme o la diversitat d'emissors condicionen l'elaboració d'uns models orals televisius (formals i informals) amb la gradació consegüent entre elocucions que s'haurien de considerar normatives, opcionals o inadmissibles. L'establiment de registres formals —neutres o no espontanis—, clarament diferenciats dels informals —colloquials o espontanis—² és imprescindible. En qualsevol cas, la informalitat lingüística sempre és també una «flexibilitat controlada» atès que ens referim a una oralitat «secundària», per dir-ho com W. J. Ong.³ La llengua del doblatge, posem per cas, ha

1. Les vocals /ɛ/ i /ɔ/ tenen un grau d'obertura extrem en bona part dels parlars valencians, especialment en els centrals i meridionals, i per això s'anomenen *dobleobertes*. La seua realització ha de tenir en compte aquest tret, ja que si l'obertura no es fa en el grau adequat, l'auditor rep aquest senyal com una contravenció del seu sistema lingüístic. Aquest tret no ha d'anar acompanyat d'allargament com fan alguns nous parlants que han après o incorporat aquest so al seu sistema lingüístic (alguns actors de doblatge, alguns locutors o periodistes), sobretot els que tenen el castellà com a llengua d'origen: *ferro* ('fɛro), no ('fɛ:ro), ('pɔrta), no ('po:rta)...

2. Vegeu Toni MOLLÀ (1990), *La llengua dels mitjans de comunicació*, Alzira, Bromera.

3. W. J. ONG (1987), *Oralidad y escritura: Tecnologías de la palabra*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica.

de ser tan neutra com siga possible, ja que sol reflectir realitats alienes al nostre àmbit cultural, i, per tant, fóra del tot inadequat marcar segons quins usos amb referències extretes de la nostra realitat circumdant. L'oral és, finalment, un sistema de comunicació que difereix de l'escrit, tant en l'estructura com en la manera de materialitzar-se. La futilitat de l'oral fa que el públic receptor no el puga «rellegir», com passa en l'escrit. La manera d'organitzar les oracions no pot ser tampoc la mateixa. L'oral necessita també una sintaxi més senzilla, però no per això més simple: més reduïda però no més pobra.

3. En tercer lloc, l'estructura lingüística, com l'ús mateix, és *heterogènia* i *dinàmica*. L'edat dels interlocutors, l'ambient social en què viuen, l'ocupació, el sexe, la intencionalitat de la comunicació són factors que determinen, tant com la procedència geogràfica, la varietat que fan servir. Això mateix determina que la variació i la diversitat lingüístiques als mitjans de massa han d'estar «sota control». La raó d'existir d'una varietat estàndard i d'una televisió pública és precisament la intercomunicació entre la globalitat dels parlants, amb independència de les característiques sociodemogràfiques. Les decisions de política lingüística, en aquest sentit, no poden emmirallar-se en el variacionisme, una varietat, amb perdó, del narcisisme de la petita diferència de què parlava Sigmund Freud. Una televisió pública és, per definició, una televisió generalista. El *principi del modelatge* implícit al mitjà així ho exigeix tant en els continguts com en el model de llengua que els transmet. El paper exercit per la BBC al món anglòfon fa del tot innecessària, per exemple, qualsevol mena d'acadèmia per a la llengua més important del món. La regla de tres és ben senzilla: si els *mandamassos* valencians hagueren entès la funció social de la seua televisió pública no haurien hagut de crear segons quins organismes, al meu entendre redundants. Finalment, el model lingüístic audiovisual no pot desdir tampoc la política escolar ni la tradició literària diguem-ne consolidada com es fa sovint. La política del matalafer —fer i desfer— juga sempre contra els grups subalterns. Vostès em sabran perdonar aquest romanç. Però fa una mica de nosa haver de reivindicar les evidències. Vostès també ho saben perfectament. El català del meu país és una llengua molt homogènia en què hauria de ser molt senzill que la gent es reconeguera en els usos estàndards que imposa la indústria. Però, a València, en aquesta discussió tècnica, per dir-ho d'alguna manera, hi intervé un element distorsionador com el blaverisme, que no és exactament un moviment secessionista, com creuen els afectats per la síndrome d'Estocolm, sinó un moviment obertament antiintellectual, populista, antidemocràtic en molts aspectes, que enfosqueix i distorsiona qualsevol mena de debat racional sobre la llengua i les tries lingüístiques. De l'embolic, això no cal dir-ho, alguns en trauen bon profit.

4. Tot això que els partícipe no representa, per descomptat, que no hi haja en RTVV producció de qualitat des del punt de vista lingüístic. La creació de Punt 2

i de Televisió Valenciana Internacional (TVVi) (1997) va millorar la demanda de productes en *valencià* i, per tant, en va augmentar la quantitat i la qualitat de les emissions. Però la falta de maduració industrial en aquest aspecte i l'al·lèrgia al control professional provoca que el «nivell» de llengua de RTVV siga, a hores d'ara, un «nivell desnivellat», aliè a tota mena de control de qualitat, cosa que origina inadequacions estilístiques i distorsions comunicatives de tota mena. Certament, al cap dels anys, la falta d'una política lingüística adequada ha impedit, per exemple, el punt d'equilibri necessari entre la norma i els vernacles-col·loquials, d'una banda, i entre la dicció i la interpretació adequades, de l'altra. En aquest punt, es fa imprescindible de nou la col·laboració entre assessors lingüístics, professionals de la informació, autors i directors de doblatge i/o de realització a fi de perfeccionar la realització lingüística, l'adequació de veus i la qualitat interpretativa. Val a dir, però, que ara per ara, els programes informatius són els únics que mantenen un cert grau de coherència lingüística a RTVV gràcies a la professionalitat de la majoria dels assessors lingüístics, malgrat una política sempre restrictiva imposada per la direcció respecte a determinats usos i formes des de l'inici de les emissions fins ara mateix, sempre d'acord amb una forta disparitat de criteris, la majoria dels quals es basen en el simple analfabetisme. El criteri funcional basat en raons sociolingüístiques i «acadèmiques» de campanar s'interpreta així com la benedició de la interferència innecessària.

En fi, en llengua, com en tot a la vida, sempre hi ha d'haver un lloc per a cada cosa. Per tant, la millor política lingüística és l'aplicació d'un cert sentit comú en la tria de les formes lingüístiques adequades d'acord amb un entorn canviant i cada dia més complex. El temps de resposta davant de les necessitats que imposa el mercat lingüístic és cada vegada menor. No hauríem de perdre'l en falsos debats i interessades cortines de fum. La identificació dels problemes reals, sense prejudicis ni interessos, és una precondició empresarial per a dissenyar, avaluar i escollir alternatives. Enmig de la creixent competència, el valor de la nostra marca empresarial depèn, en primer lloc, de la qualitat de la nostra matèria primera, que és l'idioma que fem servir. I en això tots els usuaris —però els uns més que els altres— hi tenim invertida la nostra responsabilitat professional però també cívica. Al cap i a la fi, com va deixar-nos escrit Joan Fuster «la llengua la fa el poble, la fa l'escola, la fa el televisor, la fa el poeta, la fa el novel·lista, la fa el diari, i fins i tot la fan els lingüistes».

«Donar gat per llebre»: les estratègies argumentatives en l'obra política de Joan Fuster

ENRIC PORTALÉS
Universitat Jaume I

1. INTRODUCCIÓ

El treball següent és una aproximació a la llengua literària de Joan Fuster des de l'òptica de l'estàndard fabrià. La intenció és mostrar com Fuster segueix d'una manera gairebé confessional les normes del gramàtic en l'elaboració dels seus escrits, i això, malgrat les diverses crítiques o recomanacions que rep al llarg de la seva vida dels escriptors o gramàtics que l'envolten.

Tot i que l'anàlisi d'aquesta recerca té una base epistemològica posterior a Fabra, la seua genialitat presenta certs reguitzells d'astúcia lingüística que podem relacionar amb l'esquelet argumentatiu fusterià.

2. L'ARGUMENTACIÓ LINGÜÍSTICA

Hi ha un acord unànim actualment a defensar l'estudi de l'argumentació com un component fonamental en la interacció comunicativa. L'argumentació és la base de l'ensenyament i de l'aprenentatge i, per tant, de qualsevol procés cognoscitiu. La discussió (física o mental) enfronta dues postures encontrades per arribar a una conclusió satisfactòria en la majoria dels casos, sobretot, quan fonamenta la reflexió individual.¹

L'estudi de l'argumentació té un vessant retòric que es pot considerar general a totes les llengües, i un altre, que es fonamenta en l'obra d'Anscombe i Ducrot (1983), que defensen la idea que l'argumentació es troba en la llengua, és a dir, és

1. El professor Laborda (2006) justifica d'una manera ben encertada aquest interès amb una visió històrica.

connatural a l'enunciat i es determina per la mateixa forma lingüística. Així, doncs, si els mecanismes retòrics podrien situar-se en una mena de *superllenguatge*, els mecanismes lingüístics serien particulars de cada llengua.

3. LA LLENGUA DE JOAN FUSTER: ESTAT DE LA QÜESTIÓ

L'estil de Joan Fuster ha estat profusament estudiat en articles, llibres, monografies, tesis, que, en bona part, conflueixen a titllar-lo de pragmàtic. Es tracta d'un pragmatisme de qui vol una llengua útil que es manifesta en l'equilibri entre allò particular i allò més general, entre les expressions col·loquials i aquelles que s'ajusten a l'estàndard; en definitiva, un resum lúcid i reeixit de la llengua que tots desitjaríem que s'estudiés a les escoles i se sentís o llegís als mitjans de comunicació.

En general, les característiques de l'estil fusterià es fonamenten en l'essència mateixa d'un discurs dialògic. L'autor estableix un diàleg amb si mateix de tal manera que la majoria de les afirmacions són rebatudes o revisades en el moment d'escriure-les.

Aquesta dinàmica aprofita trets distintius de la llengua oral (el·lipsis, autocorreccions, hipèrboles, marcadors orals...), la finalitat dels quals és no sols establir aquell equilibri del qual parlàvem entre l'estàndard i el col·loquial, sinó la creació d'una llengua apta per a la comunicació contemporània.

4. FUSTER I FABRA

En primer lloc, cal destacar la profunda admiració que Fuster sentia per Fabra. Una admiració que el feia divergir sovint de les solucions ortogràfiques i gramaticals dels seus amics Sanchis i Giner (Ferrando, 2000), que preferien opcions més acostades als parlars valencians. Fuster defuig contínuament formes que puguen associar-se a un valencianisme localista i exclouent.

El seguiment de Fabra fa que Fuster hagi de discutir l'opinió dels gramàtics valencians que topen, de vegades, amb les opcions del barceloní (Fuster, 2000, p. 225):²

Doncs, aprofitem els avantatges del català del Principat, i, si ho considerem prudent, flexibilitzem-lo, acostant-lo a les nostres modalitats particulars, però sense destruir-ne la coherència.

Fuster prefereix la morfologia fabriana, perquè està «perfectament sistematitzada» enfront del caos que domina l'escriptura al País Valencià. Tanmateix, Giner critica aferrissadament aquesta preferència, perquè veu que és difícil d'introduir a

2. És molt recomanable la lectura de la correspondència entre Fuster, Sanchis i Giner (Fuster, 2000) pel que respecta a l'aprofundiment d'aquest apartat.

les escoles i als mitjans de comunicació valencians, encara que s'excusi sovint en aquesta argumentació perquè no està d'acord amb algunes d'aquelles solucions (la substitució pronominal del datiu, per exemple).

Només hem trobat lleugeres crítiques de Fuster a una ultracorrecció feta a Barcelona que li afegeix el possessiu *llurs* (ja sabem com en defensava l'ús Fabra)³ o li canvia algun castellanisme que ell considera tolerable per «un gloriós mot paralític» (Fuster, 1968b, p. 16).

En definitiva, la postura de Fuster és (ja ho hem dit) la d'un escriptor compromès amb un model de llengua (el de Fabra) perquè el considera útil, modern i pràctic.

5. LES NOMINALITZACIONS, EL NOM

La tradició gramatical estudia la nominalització semàntica com una eina de condensació informativa; tanmateix, els estudis actuals incideixen en el valor reformulador, anafòric i, sovint, argumentatiu d'aquestes nominalitzacions semàntiques (Halliday, 1998, p. 197).

El procés de nominalització metafòrica presenta com a entitats elements que haurien d'expressar-se com a processos o qualitats (Salvador, 2000, p. 73). Es tracta d'un recurs ben explotat en els textos científicotècnics amb la finalitat de fer progressar el coneixement.

És la mateixa finalitat que Halliday aplica a la comprensió o interiorització de determinats processos científics expressats mitjançant una metàfora gramatical que reconstrueix una experiència humana precedent i que demana una educació lingüística eficaç per a la seua correcta interpretació. En aquest sentit, Fabra fa una definició que no té res a envejar a la teoria del mateix Halliday (Fabra, 2002 [1956], § 24a):

La llengua posseeix noms, no solament per a designar els éssers i les coses reals, sinó, encara, per a designar tot allò altre que concebem com una entitat, ço és, abstraccions que no tenen existència sinó en idea (qualitats, estats, accions, etc).

Notem que l'expressió «abstraccions que no tenen existència sinó en idea», ens obre la porta a la interpretació d'aquestes abstraccions amb una finalitat ideològica. L'ús que en fa Fuster es troba en totes les obres de l'assagista amb diferents finalitats. Les que introduïrem aquí són usades per qualificar, per valorar allò a què es refereixen, és a dir, tenen una funció generalment anafòrica i, alhora, me-

3. Especialment a Fabra (1983-1984, § 595).

tafòrica i, per tant, argumentativa. De vegades, hi ha tot un marc metafòric que valora els esdeveniments històrics:

(1) El Tercer món ha viscut, durant segles, i en alguns llocs des de sempre, en una dolorosa *catalèpsia*. De tant en tant, es manifesta amb *espasmes* violents. Però les «revolucionsitas» semestrals de l'Amèrica hispànica, les revoltes i les guerres dels africans i dels asiàtics, solament són *erupcions* epidèmiques. (Fuster, 1965, p. 24)

Els noms marcats ens ofereixen una identificació ben evident de les revoltes com el resultat inevitable i inútil d'una malaltia crònica. Els pobres, de tant en tant, es rebel·len contra els poders occidentals, sense cap organització ni previsió de les conseqüències («revolucionsitas», en definitiva).

D'altres nominalitzacions es creen a partir d'un nom pres amb un sentit totalitzador, aglutinador, com l'ús del mot *quaresma* per esmentar els quaranta anys de totalitarisme del general Francisco Franco:

(2) La «quaresma» de Franco. (Fuster, 1981, p. 34)

El mot no sols es refereix al temps expandit (de quaranta dies a quaranta anys), sinó, i sobretot, al temps de dejuni, de privació, de mancança de llibertats.

A partir de l'estudi dels noms en l'obra de Fuster es pot resseguir tot l'itinerari argumentatiu de l'autor. Especialment en l'article «¿Qui és català?» de l'opuscle *Ara o mai* (1981). Només uns quants noms per aclarir-nos la ideologia restrictiva de la pertinença a la nació catalana: *allau de castellanoparlants, invasió pacífica, emigració, integració, tràmit, escrúpols, acomodació...*

Identificant aquests mots, podríem interioritzar que el perill de la castellanització no es deu a la introducció d'immigrants de qualsevol índole, bàsicament són «la fauna burocràtica i acadèmica, els qui s'irriten davant el fet català: davant el fet idiomàtic català» (Fuster, 1981, p. 53-54).

6. ELS ADJECTIUS

L'adjectiu és, ben probablement, l'element més estudiat en l'obra de Fuster i, per tant, només ens hi detindrem unes ratlles. Se n'han ocupat Salvador (1994), Colomina (1994) i Iborra (1982), entre d'altres. L'adjectiu representa un element vivificador, descoagulador, fins i tot, que capgira ben sovint el significat d'un nom i l'actualitza de manera ben sorprenent. L'interès, però, rau en la tècnica fusteriana d'introduir una manipulació associada a les valoracions que reben alguns noms. No hi ha un sol adjectiu que sigui sobrer, ni quan usa el que Colomina anomena *tresetes*, tres adjectius plegats que qualifiquen un sol nom. L'ús de

l'adjectiu situa el lector exactament en la idea que Fuster transmet i, com amb els noms, el fa resseguir de manera lineal la postura dialèctica de l'assagista.

Fabra es refereix d'alguna manera a la funció valorativa en distingir els adjectius determinatius i els predicatius, i ho fa des del punt de vista sintàctic, però s'hi intueix una matisació semàntica (Fabra, 2002 [1956], § 26):

En el cas de *el cavall blanc*, l'adjectiu *blanc* indica una característica que no és comuna a tots els cavalls, i per això pot fer de complement determinatiu del mot *cavall*.

I quan introdueix el terme que anomena *predicatiu* per tal de diferenciar-hi els adjectius no determinatius (Fabra, 2002 [1956], § 84):

En conjunts com *la gentil Maria*, *l'honorable president*, l'adjectiu és un afeïtó merament ornamental o dictat per una raó de cortesia, el qual no té res a veure amb la determinació del nom al qual va adjuntat; ara, que, en la majoria dels casos en què un adjectiu apareix adjuntat a un nom sense ésser-ne un complement determinatiu, és que la idea expressada per aquell adjectiu té una relació lògica amb el pensament expressat per aquesta frase.

El mateix Fabra es refereix a «una relació lògica amb el pensament expressat», però Fuster va més enllà. De vegades, els adjectius estan força metaforitzats i esdevenen, malgrat això, adjectius determinatius: «modesta almoina», «petit polític»...

En definitiva, en l'adjectiu trobem —més enllà del recurs sorprenent, de l'efecte humorístic, de la confrontació pragmàtica— el complement perfecte a una ideologització del nom. Adjectiu i nom es converteixen en una parella (o un trio), enganxats de vegades de manera forçada, que expressen vertaderes argumentacions basades en una tria insòlita, càustica, però del tot clarificadora del seu pensament.⁴

7. L'ADVERBI

D'una manera semblant actua l'adverbi. No tots els adverbis, tanmateix. El mateix Fabra distingeix entre «els adverbis pròpiament dits (adverbis de manera)» i d'altres (Fabra, 2002 [1956], § 93):

que expressen la relació lògica que hi ha entre el que es diu en la proposició en què figuren i el que s'ha dit en una proposició precedent (oposició, conseqüència, addició, etc.); [...].

4. És molt interessant l'aportació de Colomina, el qual fa referència a una citació de Fuster: l'adjectiu és «la part de l'oració menys comprometedora de totes», segons la qual, doncs, és també la més lliure.

Es refereix, evidentment, als adverbis o locucions adverbials conjuncionals, a les quals afegeix també les conjuncions o locucions conjuntives que alguns especialistes anomenen *parentètiques* (per exemple, Cuenca, 2006). Continuem amb aquest paràgraf perquè és força aclaridor en l'objectiu que es persegueix (Fabra, 2002 [1956], § 93):

Aquests mots i locucions no pot dir-se que siguin modificadors del verb ni de cap mot de la proposició a la qual vénen a afegir-se introduint-la o afegint-s'hi. [...] Altres vegades l'afegitó adverbial no fa sinó indicar l'opinió del qui parla relativament a allò que diu (adverbis d'afirmació, de dubte, etc.).

Aquesta darrera reflexió és molt interessant per tal com il·lustra la dèria de Fuster per arrodonir l'expressió exacta mitjançant tot de formes que s'hi aproximen, com un objectiu fotogràfic, fins a arribar a definir l'objecte amb precisió. Fuster defineix l'assaig (recordant els antecedents del gènere) com una provatura, una aproximació i aquesta va prenent forma en la mateixa construcció del discurs: l'assaig, doncs, «no és mai sobre un tema, sinó cap a un tema».

Molt sovint reformula afirmacions o qualificacions mitjançant els adverbis, utilitzant una estratègia que es pot anomenar *reformulació mitigadora*, que utilitza diverses estructures per mitigar, fer menys dur o absolut, l'abast d'un terme o d'una proposició que podria entendre's com excessivament agosarada, o, fins i tot, errònia:

(3) Però no una «literatura» com la dels països veïns. *Certament*, mai no hi faltaren algunes temptatives «cultes», encara que no ideològicament interessades. (Fuster, 1981, p. 15)

(4) Amb el Modernisme, la literatura catalana no es venia *més*. *Bé*: no es venia encara *prou*. (Fuster, 1981, p. 26)

En els dos casos, hi ha una reducció de l'afirmació anterior mitjançant un adverbi. En el primer cas, *certament* accepta d'antuvi qualsevol matisació que s'hi faci posteriorment a l'existència d'una literatura culta en el període de la Decadència. En el segon, *bé* redueix l'abast d'un altre adverbi, *més*, perquè es podria contraposar amb dades que efectivament la literatura catalana tenia major quantitat de compradors durant el Modernisme.

8. LES CONCESSIVES

L'estratègia de la concessió, que es remunta a la retòrica clàssica, consisteix en una mena d'engany pragmàtic que aconsegueix rebatre un argument amb el qual hom semblava estar-hi d'acord.

Tot i que la sintaxi no gaudeix de l'estructuració i el rigor d'anàlisi d'altres parts de la gramàtica o de l'ortografia en l'obra de Fabra, es pot obtenir una interessant informació del seu tractament.

Fabra classifica les concessives com oracions coordinades, al costat de les adversatives. Segurament, perquè les jutja semblants (Fabra, 2002 [1956], apèndix XIX):

Adversatives: Enllacen elements dels quals un és correctiu de l'altre.

Concessives: Enllacen dos elements més o menys incompatibles, però de tal forma que l'acceptació d'un d'ells serveix per a destacar l'altre.

Actualment, es classifiquen les concessives en el grup de les interordinades, si s'assemblen a les condicionals, o bé entre les coordinades, si són pròximes a les adversatives.

Interessa destacar de Fabra, que tot i no referir-se a l'acceptació d'un dels components de l'oració (o oracions) per rebatre'n seguidament una part o la totalitat, mostra aquesta funció pragmàtica en els exemples: «Accepto el que dius, així i tot, crec que no tens raó», o en un altre exemple en què la relació amb les condicionals es veu evident, fins i tot per l'ús de la conjunció condicional *si*: «Si pensaves que jo cediria, t'has equivocat». També en l'explicació de l'adverbi conjuntiu *altrament* diu (Fabra, 2002 [1956], apèndix XIX):

Amb aquesta conjunció es vigoritza una afirmació admetent la possibilitat que no fos certa i veient què en sortiria.

Tanmateix, inclou la locució *no solament...*, *sinó* com a concessiva, malgrat que actualment només considerariem de manera puntual aquesta funció (Fabra, 2002 [1956], apèndix XIX):

No solament és molt treballador, *sinó* molt honorat.

Tota aquesta vacil·lació ha estat després ben definida i sistematitzada en les gramàtiques posteriors, sobretot en la *Gramàtica del català contemporani* dirigida per Joan Solà; tanmateix, no s'ha de negar la dificultat amb què hom s'hi ha d'enfrontar, si vol dedicar-s'hi.

Fuster usa les concessives amb escreix. No oblidem que la *concessio* forma una part importantíssima de l'argumentació retòrica basada en l'acceptació parcial o provisional del discurs de l'adversari, mitjançant la qual es reforça l'èmfasi en la formulació del segon membre oracional.

(5) El cas, però,⁵ era que la llavor llançada no tardà a rebrotar, i ara com una necessitat civil més àmplia. (Fuster, 1982a, p. 24)

Sovint apareixen en la llengua parlada estructures concessives que usen connectors no tipificats en les gramàtiques, però que actuen clarament en aquesta direcció. Fuster imita, de vegades, la manera oral i introdueix marcadors i estructures pròpies del llenguatge col·loquial. Per exemple:

(6) Potser el cas més paregut al nostre era el basc, i tampoc massa... (Fuster, 1982a, p. 10)

«I tampoc massa» és una estructura típicament oral, no sols perquè la conjunció *i* no actua d'enllaç copulatiu, sinó també perquè *massa* s'ha usat de manera que considerariem gramaticalment errònia, tot i que és característica del valencià col·loquial que no fa servir el normatiu *gaire*.

En aquestes construccions en què la concessió apareix en l'apòdosi, es produeix una neutralització entre la formulació concessiva i l'adversativa, la qual cosa condueix a pensar que Fabra veié en aquesta neutralització la justificació per incloure les concessives en el grup de les oracions coordinades.

Fuster usa les concessives amb la finalitat de reformular proposicions enunciatives per si mateix per mitigar-ne l'abast:

(7) Ja sé que val més una mica que no res, i hem d'acceptar les coses com vénen. No ens hi hauríem de resignar, però. (Fuster, 1981, p. 41)

Podem concloure, doncs, que la tasca literària de Fuster s'inscriu en un seguiment estricte de la normativa de Fabra; tanmateix, això no lleva que un escriptor de la seua vàlua hagi conduït la llengua per camins (alguns dels quals ja intuïa el mateix Fabra) diferents dels que podíem esperar d'un seguiment imitatiu i no creatiu del gramàtic.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANSCOMBRE, Jean-Claude; DUCROT, Oswald (1983). *L'argumentation dans la langue*. Brusel·les: Pierre Mardaga. [Hi ha traducció castellana: (1994). *La argumentación en la lengua*. Madrid: Gredos]
- CALAFORRA, Guillem (1999). *Paraules, idees i accions: Reflexions «sociològiques» per a lingüistes*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

5. Ja Fabra fa notar que la conjunció *però* posposada té un valor concessiu (Fabra, 2002 [1956], apèndix XIX).

- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1994). «La llengua literària segons Joan Fuster». A: *Homenatge a Joan Fuster*. València: Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura: Consell Valencià de Cultura, p. 61-80.
- CUENCA, Maria Josep (2006). *La connexió i els connectors*. Vic: Eumo.
- FABRA, Pompeu (1983-1984). *Converses filològiques*. Vol. I i II. Ed. a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA. 2 v.
- (2002 [1956]). *Gramàtica catalana*. 17a ed. Barcelona: Teide.
- FERRANDO, Antoni (2000). «Introducció». A: FUSTER, Joan. *Correspondència*. Ed. dirigida per Antoni Furió. Vol. IV. Preparat per Antoni Ferrando. València: Universitat de València: Eliseu Climent, p. 9-55.
- FUENTES, Catalina; ALCAIDE, Esperanza (2007). *La argumentación lingüística i sus medios de expresión*. Madrid: Arco Libros.
- FUSTER, Joan (1965). *Causar-se d'esperar*. Barcelona: Editorial A. C.
- (1968a). *Examen de consciència*. Barcelona: Edicions 62.
- (1968b). *Obres completes*. Vol. I. Barcelona: Edicions 62.
- (1981). *Ara o mai*. València: Tres i quatre.
- (1982a). *País Valencià, per què?* València: Eliseu Climent.
- (1982b). *Joan Fuster en els seus millors escrits*. Barcelona: Miquel Arimany.
- (1992). *Estudis d'història cultural. Antologia de textos*. Pròleg i selecció de Francesc Pérez i Moragón. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- (2000). *Correspondència*. Ed. dirigida per Antoni Furió. Vol. IV. Preparat per Antoni Ferrando. València: Universitat de València: Eliseu Climent.
- GINEBRA, Jordi (2008). «Joan Fuster i la llengua estàndard». A: PÉREZ SALDANYA, Manuel [ed.]. *Joan Fuster: llengua i estil*. València: Universitat de València.
- HALLIDAY, Michael A. K. (1998). «Things and relations: Regrammaticising experience as technical knowledge». A: MARTIN, J. R.; VEEL, Robert. *Reading science: Critical and functional perspectives on discourse of science*. Londres: Routledge, p. 185-235.
- IBORRA, Josep (1982). *Fuster portàtil*. València: Tres i quatre.
- LABORDA, Xavier (2006). «Argumentació i retòrica, una descoberta formal i ideològica». A: ALTURO, Núria [et al.]. *L'argumentació*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MURGADES, Josep (1996). *Llengua i discriminació*. Barcelona: Curial, p. 119-135.
- PÉREZ I MORAGÓN, Francesc (1992). «Pròleg». A: FUSTER, Joan. *Estudis d'història cultural. Antologia de textos*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- SALVADOR, Vicent (1994). *Fuster o l'estratègia del centaure. Per a una anàlisi del discurs fusterià*. Picanya: Edicions del Bullent.
- (2000). «L'estil nominalitzat». *Caplletra* [València], núm. 29, p. 69-82.
- (2001). *Els arxius del discurs. Episodis valencians d'història social de la llengua i la literatura*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2006). «Argumentació i estructures lingüístiques». A: ALTURO, Núria [et al.]. *L'argumentació*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- SARAGOSSÀ, Abelard (2007). *Reivindicació del valencià: Una contribució*. València: Tabarca Llibres.
- SOLÉ I CAMARDONS, Jordi (2007). *La llengua que ens va parir: Set pensadors a la recerca del català*. Barcelona: Dux.

Les obres didàctiques de Fabra a l'Editorial Barcino

ALBERT RICO BUSQUETS
Facultat de Ciències de l'Educació
Universitat Autònoma de Barcelona

INTRODUCCIÓ

Entre els anys 1925 i 1926 l'Editorial Barcino va publicar, dins de la «Collecció Popular Barcino», quatre obretes en quart, d'unes seixanta pàgines cada una, enquadernades en rústica, amb una portada característica: un vaixell envoltat de fulles d'acant. Aquestes publicacions han tingut una àmplia difusió al llarg del segle passat, i encara ara les podem adquirir en edicions antigues en llibreries de vell, o en noves reimpressions (llevat de *La conjugació dels verbs en català*).

Arran de l'elaboració d'una presentació per a aquestes obres menors, en el marc de la publicació de les *Obres completes* de Pompeu Fabra,¹ se'ns van plantejar algunes qüestions pel que fa a la intervenció del Mestre en la seva redacció. En aquesta comunicació en volem donar una breu notícia.

1. LES CIRCUMSTÀNCIES

L'any 1925, quan es publica la primera *Ortografia catalana*, Fabra tenia cinquanta-set anys, era cap de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), havia estat catedràtic de la Universitat de Barcelona i era autor d'una obra filològica importantíssima. Per què va acceptar de redactar uns manuals divulgatius, que segurament hauria pogut encomanar a algun deixeble de confiança? Aquesta decisió es podria explicar, a parer nostre, per tres circumstàncies. La primera, que condiona les altres dues, és la situació política d'aquells anys. La dictadura de Primo de Rivera havia afectat les institucions culturals catalanes, en

1. Pompeu FABRA (2008), vol. 4.

especial l'IEC: això va comportar una reducció pressupostària dràstica, i encara que Fabra continuava al capdavant de la Secció Filològica (que havia passat a ser «Servicio de Investigaciones Filológicas»), l'ambient no devia ser gaire engrescador. A més a més, l'havien destituït de la càtedra de Llengua Catalana de la Diputació (Segarra, 1998, p. 165) i els seus ingressos se'n devien haver ressentit. Bladé (1969, p. 85) explica que les classes que Fabra feia a l'Ateneu Polytechnicum del carrer de Sant Pere més Alt es pagaven «mitjançant una subscripció entre els socis i altres patricis». La resposta que podríem aventurar a la primera pregunta és, doncs, que Fabra devia acceptar l'encàrrec per raons econòmiques.

La segona circumstància que cal considerar és l'afany divulgador i didàctic que Fabra va manifestar al llarg de la seva vida (Lloret i Ramos, 2006, § 1.6), i que en aquesta època es palesa singularment en les col·laboracions al diari *La Publicitat* —les conegudes «Converses filològiques». Podria ser, doncs, que Fabra també acceptés l'encàrrec per la possibilitat de fer arribar les seves propostes a un públic més ampli.

El tercer factor és la preocupació per consolidar el model de llengua, per l'obra de depuració del català,² que aleshores es convertia també en una altra manifestació de resistència cultural enfront de la dictadura. Publicats el *Diccionari ortogràfic*, l'any 1917, i la *Gramàtica catalana*, el 1918, en aquell moment calia difondre'n els continguts. Les obres de la Barcino podien complir aquesta funció pel preu (1 pesseta) i perquè tenien un format molt manejable. Fabra, així, no feia més que seguir la trajectòria que s'havia marcat, facilitada, a més, pel fet que el director de l'editorial era el seu íntim amic, Josep Maria de Casacuberta. Cal dir, però, que en cap de les obres no hi ha ni presentacions ni introduccions significatives que ens puguin aclarir aquestes qüestions de manera inequívoca.

2. EL CONTINGUT

Però un cop ens endinsem en el contingut dels llibrets de la col·lecció,³ ens trobem amb qüestions si més no paradoxals. Podríem suposar, atès el caràcter divulgatiu de la col·lecció, i segons les hipòtesis plantejades més amunt, que no contindran cap informació que no hagi aparegut ja a les obres fabrianes «majors», i que no es desviarà de la doctrina del Mestre, presentada a les obres importants. Però l'anàlisi desmenteix aquesta suposició, com veurem tot seguit.

2. Títol programàtic de la conferència inaugural del curs 1924-1925 a l'Ateneu Barcelonès.

3. Ens centrarem sobretot en les dues obres amb més contingut gramatical, *Ortografia catalana* i *Les principals faltes de gramàtica*, perquè les altres dues es presenten en forma de llistes de mots o de paradigmes verbals, sense gaires comentaris doctrinals.

2.1. *Ortografia catalana*

El contingut d'aquesta obra prové bàsicament de l'apartat «Exposició de l'ortografia catalana» del *Diccionari ortogràfic* (2a ed., 1923), i complementàriament de la *Gramàtica catalana* (1933 [1918]). La reproducció és tan fidel, en ocasions, que fins i tot pot induir a errors, com en el cas de la crida de § 37, «Cp. § 31, tn», que no hi hauria de ser, perquè és la reproducció d'una crida del *Diccionari ortogràfic*. En altres ocasions el contingut està lleugerament modificat o es presenta de manera més senzilla. En aquest sentit, és el que esperariem d'una obra de divulgació adreçada a un públic ampli: simplificació de continguts (s'hi suprimeixen referències al llatí o al grec, quan es tracta de cultismes, o s'hi redueix el nombre d'exemples), exemples adequats, disposició que en faciliti la consulta,⁴ etc.

Però sorprenentment, també hi ha qüestions que no havien aparegut a les obres fabrianes anteriors. Deixant de banda les observacions ortoèpiques, destinades sobretot a comentar característiques fonètiques del dialecte barceloní, la informació nova més important la trobem en un apèndix sobre l'ús dels accents greu i agut, amb regles orientadores i les excepcions corresponents.

Una nota a peu de pàgina, a § 10, n'anuncia la inclusió:

Essent un fet que, en un nombre considerable de mots, la *e* i la *o* fortes són diferentment pronunciades segons les regions, i essent molts els individus que, àdhuc pronunciant-les d'acord amb l'ortografia establerta, tenen dificultat a reconèixer el timbre de llurs *ee* i *oo*, el millor procediment a seguir per a escriure correctament els accents sobre aquelles dues vocals és, sens dubte, d'aprendre les regles que donem en l'Apèndix, l'aplicació de les quals no exigeix la coexistència prèvia de les pronúncies barcelonines (que són les que serviren per a establir les grafies adoptades per l'Institut d'Estudis Catalans).

Fabra posava en pràctica, així, allò que anunciava en la conversa 690, del 15 d'agost de 1925:⁵

Per això creiem que, en una ortografia pràctica, convindria de substituir la regla dels dos accents que figura en tots els tractats d'ortografia, per regles que ens donessin l'accent que en cada cas hem d'emprar sense necessitat d'atendre'ns a la pronunciació barcelonina de la vocal a accentuar.

4. De fet, la disposició del contingut no facilita especialment la consulta, que també es veu dificultada pel fet que no hi ha índex ni sumari.

5. Citem pel número de conversa de l'edició parcial de Joaquim Rafel i Fontanals (Barcelona, EDHASA, 1983-1984, 2 v.), sempre que consti en la dita edició; altrament ens servim de l'edició original del diari.

La novetat d'aquest apèndix, subtitulat «Sobre l'ús dels dos accents greu i agut», és que, per primera vegada en una obra fabriana, es donen unes regles per col·locar l'accent obert o tancat a les vocals *e* i *o* accentuades, prescindint del timbre vocàlic en un dialecte concret. El text comença recordant els dos tipus d'accent, i tot seguit dóna tres regles per saber el que convé en cada cas: la primera per a les terminacions verbals (duen accent agut), la segona per als mots aguts (exceptuant-ne els casos de la regla primera), els quals han de dur accent greu, i la tercera per als plans i esdrúixols, que l'han de dur greu (exceptuant-ne també els casos de la regla primera). Tot seguit dóna una llista d'excepcions a la regla II i una altra d'excepcions a la regla III.

Sobta que aquestes normes no es tornin a reproduir fins a la setena edició (1933) de la *Gramàtica catalana* (1933 [1918]), de manera gairebé literal, però no en les edicions anteriors. I tampoc no apareixen en altres obres de caràcter didàctic de l'època, com els *Exercicis de gramàtica catalana. Ortografia*, de Jeroni Marvà (1927), revisats per Pompeu Fabra, que havien de complementar «mitjançant exercicis adequats, els volums de divulgació gramatical publicats per Pompeu Fabra dins la "Col·lecció Popular Barcino"» (Marvà, 1927, p. 5). Ni a la *Gramàtica catalana* de Josep Miracle, revisada també per Fabra (Miracle, 1938, p. 14). I finalment, sí que es reproduïxen les regles de l'apèndix, resumides, a la *Gramàtica* pòstuma, sense al·ludir a les diferències de timbre vocàlic en els dialectes catalans (Fabra, 1956, § 5).

2.2. *Les principals faltes de gramàtica*

El volum 2 de la «Col·lecció Popular Barcino» porta el títol *Les principals faltes de gramàtica (manera d'evitar-les)* (la frase entre parèntesis desapareixerà a partir de la segona edició). Aquí deixarem de banda les vicissituds que afecten les diverses edicions i reimpressions (Rico, 2008), i ens centrarem en alguns aspectes de l'estructura i del contingut que criden especialment l'atenció.

Igual que en l'*Ortografia catalana*, el lector espera trobar-hi, presentades de manera assequible, orientada a l'ús, qüestions ja conegudes o tractades per Fabra, que en aquells anys es preocupava especialment pels errors gramaticals en la premsa escrita, tal com diu a la conversa 407, del 15 de juliol de 1923, «donarem ací una llista d'aquells punts de gramàtica en què sol incórrer-se en errades». (Començarà a publicar la llista en converses consecutives al cap de dos dies.) Però enlloc se'ns diu amb quins criteris s'han seleccionat les diverses qüestions, que es presenten distribuïdes de manera no gaire coherent: des d'apartats amb títols d'una paraula («doncs», «ademés», «quin-qual»), fins a títols d'una frase curta («ús indegut del gerundi», «omissió de la conjunció *que*»), o d'una frase llarguíssima («Defecte consistent a expressar dues vegades un mateix complement mit-

jançant el mot relatiu i un pronom feble adjuntat al verb»). L'extensió de cada tema és molt variable, oscilla des de les vuit línies dedicades a *tenir que* o *haver-hi que*, fins a la pàgina i mitja dedicada a l'ús indegut del gerundi, o les sis seccions (sis pàgines) dedicades al *lo* neutre.

Hi ha casos en què la presentació és clara, en l'estil conegut del Mestre, però en altres resulta confusa. Un exemple d'aquest caràcter poc clar de la informació és el del tractament del castellanisme *ademés*, al qual Fabra s'havia referit a les converses 42 i 457, on ens diu que *ademés* no té un substitut únic i ens dona les diverses possibilitats de la llengua escrita per evitar-lo. La primera és *demés* («és el substitut preferit»), usada per raons de comoditat (només cal treure la *a* a *ademés*), malgrat que «en la majoria dels casos» és preferible *encara*; però no s'esmenta cap d'aquests casos majoritaris, ni es condemna taxativament *demés*. L'alternativa següent és *endemés*, però resulta que no ens val perquè, diu, «no és exactament equivalent a *ademés*», sense més informació. I tot seguit ens en presenta un altre possible substitut, *oimés*, «mot dialectal que farien bé de no usar mai aquells a qui no és familiar» (!). La redacció és sorprenent, i més si considerem que *oimés* no figurava al *Diccionari ortogràfic*, ni s'incorporarà posteriorment al *Diccionari general de la llengua catalana*.⁶

Ara bé, el més destacat de *Les principals faltes...* és el tractament del *lo* neutre, el més detallat i sistemàtic que trobem en tota la bibliografia fabriana. A la *Gramàtica catalana* (1918) hi dedicava un apartat (§ 41) de quinze línies, reduïdes a nou en l'edició de 1933, on es limita a explicar que la distinció entre *el* i *lo* del català modern («sobretot en llengua escrita») és estranya al català antic, que només usava *el* (o *l'*). El tema ocupa un espai considerable del llibret —sis seccions, del total de trenta— i està desglossat en diversos apartats, que tracten dels mots que substitueixen el *lo* neutre en la llengua literària (*ço*, *allò* i *el*); del «*lo* davant el relatiu *que*» (§ 26), cas en el qual pot ser substituït per *ço* (arcaisme), *allò* i *el*; també ens adverteix del perill d'usar *allò* com a substitut quan la frase resultant pot ser equívoca (*Ensenya'm allò que / el que t'han portat*), i, sorprenentment, dona com a bona la forma *el què* (també a § 26 i 27), al costat de *el que* i *allò que*.

Concretament, a § 26 diu:

En aquests darrers temps s'ha generalitzat bastant, en la llengua escrita, l'ús de la combinació *el què* com a substitut de *lo que*: té l'avantatge sobre el que de no donar lloc a frases equívokes, i sobre *ço que* de no constituir un arcaisme. Això farà potser que aquest *el què* vagi estenent-se fins a fer-se el substitut preferit de *lo que*, salvant naturalment els casos en què és possible *allò que*.

6. Coromines el condemna «[...] el tèrbol i desaconsellable oimés», DECat., vol. VIII, p. 275, b30, sense donar-ne més explicacions.

Però la posició que Fabra mantenia a les *Converses* (i en tota la seva obra posterior) no és aquesta. Dos anys abans (conversa 496, 25 desembre 1923), deia:

No precedit d'una preposició, el pronom relatiu pot ésser *que* o *qui*, però mai què. Lo que espanyol (*lo* antecedent, *que* relatiu) és, en català, *el que* o *ço que*, però mai *el què*. [El subratllat és nostre.]

I en la conversa de l'1 d'abril de 1925, el mateix any de l'edició de *Les principals faltes...*, deia:

Es tracta sens dubte d'un creuament entre dues expressions com no sé què vol i no sé el que vol. Però, sigui la que es vulgui l'extensió que pugui tenir l'ús de el què en lloc de el que, no creiem que sigui convenient de consagrar la primera d'aquestes combinacions acceptant el què en la llengua escrita. [El subratllat és nostre.]

[...]

Doncs, no hem d'accentuar mai un que precedit de l'article: fa el que vol, no fa el què vol. Demana el que vulguis, no Demana el què vulguis. És, naturalment, exclòs el cas en què el dit mot és usat com a substantiu: Li ha explicat el com i el què. [El subratllat és nostre.]

A § 28 tracta de «*lo* davant participi», i dóna com a opcions per evitar-lo *allò*, *el o ço*, però no matisa, com havia fet en l'apartat «*lo* més adjectiu», que *allò* pot provocar frases ambigües. Així, dóna per bones frases com *Contràriament a allò afirmat...* o *Nosaltres ens atenem a allò dit*, que actualment no admet la normativa, tot i que figuren o han figurat com a bones en algun manual.⁷

2.3. *El Diccionari ortogràfic abreujat i La conjugació dels verbs en català*

Per les seves característiques, aquestes obres es presten menys a l'exposició doctrinal. En principi, sembla que el més important és l'organització de la informació, que prové de les obres majors, en aquest cas del *Diccionari ortogràfic* i de la *Gramàtica catalana*. En aquesta organització no hi falten les incongruències, com l'aparició d'algunes entrades al *Diccionari ortogràfic abreujat* que no surten a les edicions coetànies del *Diccionari ortogràfic*.⁸

La conjugació dels verbs en català presenta una estructura similar a la de la conjugació verbal del *Diccionari ortogràfic*, però simplificada. Considerant el seu

7. Per exemple, en *El català sense «lo» neutre*, de Pacia Garriga (1969), Barcino, Barcelona, p. 56. Per a un tractament recent del tema, vegeu Solà (1994, p. 27-38).

8. Per al *Diccionari ortogràfic abreujat*, vegeu la comunicació de Joan Puig Malet, «El *Diccionari ortogràfic abreujat* de Pompeu Fabra: característiques i novetats», a les actes d'aquest mateix Colloqui.

caràcter didàctic, recull les formes «dolentes» de determinats verbs, però es limita especialment als participis i als gerundis velaritzats (*sapiguent, beguent, volguent*), i a formes del futur i el condicional (*perderé, perderia*); en canvi, no considera les possibilitats de confusió de verbs de la segona conjugats com si fossin incoatius de la tercera (*incórrer/incurrir, infondre/infundir, interrompre/interrumpir*), qüestió que havia tractat nombroses vegades a les *Converses filològiques* (196 i 265).

Pel que fa als verbs incoatius, l'obra dona les dues possibilitats de conjugació verbal en el cas de *mentir*, però en el cas de *presumir* vacilla entre *presum* i *presumeix* («Es conjuga per alguns com *dormir*. És millor, però, conjugar-lo com *patir*»); ara bé, en la conversa 261, de l'any 1922, havia dit:

[...] el modern *presum* és segurament degut a la influència de l'espanyol *presume*. Doncs, en *presumir*, contràriament al que s'esdevé en *escollir*, la forma amb *eix* és indubtablement preferible a la forma pura.

Així mateix, Fabra no inclou entre els temps verbals el perfet perifràstic de subjuntiu (*vagi cantar*), al qual al·ludia el 13 de març de 1920 (conversa 89): «Però, que nosaltres sapiguem, ningú no ha constatat encara l'existència d'un pretèrit perifràstic en el mode subjuntiu, el qual pretèrit és, no gens menys, d'un ús corrent en la llengua escrita», i en una altra conversa posterior, del 5 de maig de 1925, deia:

No notat durant llarg temps i per tant no consignat en les gramàtiques, el fet és que el català modern poseeix, en el mode subjuntiu, un pretèrit perifràstic corresponent al pretèrit d'indicatiu, tan conegut, format amb l'auxiliar vaig i l'infinitiu del verb que es conjuga.

3. CONCLUSIONS

Després d'haver fet un repàs ràpid per les quatre obres de l'Editorial Barcino, fixant-nos en algunes de les incongruències que presenta el seu contingut comparat amb l'obra major del Mestre, podem concloure que la seva intervenció devia ser més aviat indirecta. És evident que es va aprofitar material de les obres fabrianes ja editades, i segurament també material inèdit, però considerant els casos en què l'exposició entra en contradicció amb les posicions de Fabra respecte a temes determinats, en aquella època, podem suposar que aquest no en devia revisar el resultat final, o, simplement, no en va seguir el procés d'elaboració.

Les peculiaritats d'aquestes obres (format, presentació, títols) i el seu caràcter divulgatiu expliquen que aquestes qüestions hagin passat desapercebudes als estudiosos, al llarg dels anys.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BLADÉ, Artur (1969). *Pompeu Fabra: Biografia essencial*. Barcelona: Pòrtic.
- COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Vol. VIII. Barcelona: Curial; La Caixa, p. 275. [DECat]
- FABRA, Pompeu (1919-1928 [1983-1984]). *Converses filològiques*. Ed. a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA. 2 v.
- (1925a). *Ortografia catalana*. Barcelona: Barcino.
- (1925b). *Les principals faltes de gramàtica (manera d'evitar-les)*. Barcelona: Barcino.
- (1926a). *La conjugació dels verbs en català*. Barcelona: Barcino.
- (1926b). *Diccionari ortogràfic abreujat*. Barcelona: Barcino.
- (1933 [1918]). *Gramàtica catalana*. 7a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- (2006). *Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma de Mallorca: Moll.
- (2008). *Obres completes*. Vol. 4. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma de Mallorca: Moll.
- LLORET, Maria Rosa; RAMOS, Rafael (2006). «Dedicació docent de Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu, *Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma de Mallorca: Moll, p. 13-32.
- MARVÀ, Jeroni (1927). *Exercicis de gramàtica catalana*. Vol. I: *Ortografia*. Barcelona. Barcino.
- MIRACLE, Josep (1938). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Catalònia.
- RICO, Albert (2008). «Manuals i articles de divulgació de Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. 4. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma de Mallorca: Moll, p. 681-710.
- SEGARRA, Mila (1998). *Pompeu Fabra: L'enginy al servei de la llengua*. Barcelona: Empúries.
- SOLÀ, Joan (1994). *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries.

La influència de Pompeu Fabra i Antoni Rovira i Virgili en la consolidació d'una cultura catalana: les revistes *Cenacle* i *Ciutat*

M. CARMEN RIU DE MARTÍN
Centre d'Estudis Històrics Internacionals
Universitat de Barcelona

El catalanisme, la lluita per una cultura pròpia, va prendre molta força a principis del segle xx, i les revistes *Cenacle* i *Ciutat* en són un cas concret. En primer lloc, perquè ambdues foren redactades en català i, en segon, perquè en les seves pàgines es tractaren aspectes vinculats a la llengua i la instauració d'una cultura catalana de qualitat.

Totes dues foren dirigides i editades per Fidel Riu i Dalmau (Sallent de Llobregat, 1896 - Sant Llorenç de Morunys, 1981), que aconseguí que col·laboressin en la redacció de textos importants representants de la cultura i les lletres catalanes. *Cenacle* es publicà de 1915 a 1917 (en sortiren disset números) i *Ciutat* de 1926 a 1928 (se n'editaren vint números), per la qual cosa corresponen a moments històrics diferents. La primera fou d'estil i orientació estrictament noucentista, de mides molt més grans i de paper més senzill, i la segona mantingué un format i una presentació més modernes, encara que dins una línia semblant, afegint-hi il·lustracions i millorant el gruix i l'aspecte del paper. Figuraven en totes dues escrits literaris, poemes i articles de fons sobre diversos assumptes. És més, *Ciutat* incorporà temes científics i de lingüística, recollint aspectes de la vida manresana, encara que disminuí la presentació de poemes. Cal recordar que tot i que foren preparades a Manresa, no tenien un caire localista, sinó que plantejaven problemes vius d'arreu de Catalunya en relació amb la creació literària i els esdeveniments importants com els Jocs Florals, la consolidació d'un ensenyament en català, la construcció de biblioteques públiques, etc.

1. *CENACLE*: ASPECTES A DESTACAR

L'editorial i alguns articles serveixen per a resseguir la filosofia de la revista. Citem el número 2 (1916), que tracta de la Diada de la Llengua Catalana, un esdeveniment que s'havia de mantenir perquè fos un punt de partida per a afavorir la «nacionalització» dels homes del demà. Paralelament Riu creia que també calia l'esforç dels educadors, amb el suport de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, per aconseguir-ho.

Aquesta orientació continuà en números posteriors. L'editorial del número 8 (1916) es referia als Jocs Florals, una festa que calia millorar, ja que no s'havia de celebrar als envelats sinó a llocs adequats. Igualment, s'havia d'acabar amb l'ofrena d'objectes d'art i fer el pagament als guanyadors en metàl·lic, i calia donar els premis a persones de prestigi literari. La millora d'aquests actes consistia a substituir els discursos «buits» per conferències sobre assumptes literaris que servissin per a la fixació i depuració del llenguatge. Destaco aquest punt perquè mostra la influència indirecta de Pompeu Fabra i perquè tenia com a objectiu la millora de la llengua.

Riu creia que la literatura catalana ha anat eliminant les influències foranes i el noucentisme era el producte d'una literatura catalana madura i pròpia, per la qual cosa les nostres creacions han esdevingut un instrument del nostre esperit (número 8).¹ És més, considerava que editar en català era una manera de lluitar per Catalunya, com també ho era lluitar per la creació d'una associació de premsa local i una biblioteca popular. Si bé la primera s'havia convertit quasi en una realitat, la segona encara estava en estat embrionari (número 12).

Cal esmentar els comentaris corresponents al número 13,² en els quals es plantejava que la llengua catalana no fos solament literària per a festes floralesques, sinó que servís per a la ciència. Per tant, es proposava que l'idioma d'un poble servís per a tots els usos, des dels més vulgars fins als més aristocràtics. Havia de ser viu, i no quedar clos en unes pàgines literàries. Convenia que els literats s'apropessin al poble i els poetes també, eliminant una part del seu lirisme. En la mateixa línia trobem un comentari sobre l'orador, que indica la necessitat de ser clar, precís i mancat de tota fórmula retòrica per tal de ser comprès de manera fàcil (número 7).³

Tots els escrits abans esmentats són importants si es contextualitzen en el seu moment històric. A la figura d'Enric Prat de la Riba, se li dedicà un text de lloança (número 17) amb motiu de la seva mort, per tot el que havia sabut crear per a

1. RIUDOR (Fidel Riu) (1916), «Motius», *Cenacle* (Manresa), núm. 8, p. 74-75.

2. Fidel RIU I DALMAU (1916), «Llibres», *Cenacle* (Manresa), núm. 13, p. 139-140.

3. RIUDOR (Fidel Riu) (1916), *Cenacle* (Manresa), núm. 7, p. 62-63.

Catalunya i s'hi remarcava l'obra de l'Institut d'Estudis Catalans i el nucli de centres docents en l'organisme provincial.

2. ANTONI ROVIRA I VIRGILI I LA SEVA COL·LABORACIÓ A *CENACLE*

Antoni Rovira i Virgili publicà el treball «El contingut espiritual del catalanisme» a la revista *Cenacle* (números 1-3). Aquest intel·lectual redactava articles per a moltes publicacions periòdiques com *La Revista* (número 1, *La premsa catalana*), o bé *El Dia de Terrassa* (número 360, 30 juny 1919). Esmento ambdues publicacions perquè foren coetànies i en la redacció hi havia amics de Riu. Josep M. López Picó dirigí la primera, que aparegué de 1915 a 1936, on també col·laborà Pompeu Fabra.

Es concedí a Rovira i Virgili un premi extraordinari en els Jocs Florals de Manresa de 1915 que tingueren lloc al Casal Regionalista, en els quals també participà Joan Arús i Riu, que actuà com a secretari. És molt probable que Riu demanés a Rovira i Virgili un text per a la revista *Cenacle* que estava preparant i que sortí per primera vegada a finals de l'any 1915.

Les tres col·laboracions de Rovira i Virgili a *Cenacle* tractaven de la forma que havia pres el sentiment nacional, que s'havia transformat en una idea política. Era una aspiració nascuda de l'instint de llibertat i d'independència de governar-se els pobles a ells mateixos. La idea de *nació* era una fita a assolir per la consciència col·lectiva. Consistia en la seva maduresa, ja que el nacionalisme no és propi dels pobles primitius o inexperts. Calien, per tant, institucions polítiques i administratives, cohesionades per un esperit. Distingia entre «poble» i «nació», i considerava important la creació d'una llengua, una cultura i un art propi. Indiquem que —en el número 3— demanava una llengua moderna, com a condició perquè la nació pogués existir i viure plenament.

Antoni Rovira i Virgili (Tarragona, 1882 - Perpinyà, 1949) escrigué molts llibres i articles sobre nacionalisme. Podem esmentar *El nacionalisme* (1916) i *El principi de les nacionalitats* (1917), que aparegueren en el període en què s'edità *Cenacle*, encara que la seva obra principal, *Historia nacional de Catalunya*, fou publicada entre 1922 i 1934. El tema el divulgà en successius articles, com a *La Publicidad* (1 maig 1919). En castellà escrigué el llibre *Nacionalismo y liberalismo*, com a conceptes liberals derivats de la Revolució Francesa, ja que l'unitarisme no era un sentiment liberal. O bé l'article que redactà per al mateix diari *La Publicidad* (30 gener 1920): «La llengua arma de reconquesta», que li servia per a relacionar llengua i nacionalitat. Repeating el concepte bàsic expressat a *Cenacle*, segons el qual la llengua servia a la nació per a expressar la seva cultura i ànima, i per tant era la que donava llibertat a un poble.

Aquest intel·lectual i polític perseguia l'oficialitat del català i s'oposava al bilingüisme; era partidari del republicanisme laic, perquè entre Catalunya i Espanya no hi havia ni compenetració política ni solidaritat anímica. Assolí un càrrec a la

Mancomunitat, encara que des dels inicis de la seva creació considerà que el nom de *Mancomunitat* no era adequat, ja que es tractava d'un arcaisme castellà i s'havia d'anomenar *Generalitat*. Col·laborà amb Enric Prat de la Riba (des del 1914) i fundà el partit polític Acció Catalana (1922).

3. INFLUÈNCIA I RELACIÓ AMB POMPEU FABRA

L'admiració per la tasca de Pompeu Fabra (Barcelona, 1868 - Prada de Conflent, 1948) va fer que Riu el convidés als Jocs Florals de Manresa, en els quals actuava com a secretari. Com que no sabia la seva adreça, li envià la carta d'invitació a l'Ateneu Barcelonès, entitat de la qual Fabra era soci. Volia que actués com a president dels Jocs Florals, si bé Fabra s'excusà dient que no podia preparar el discurs i que havia de visitar els campaments de Palentia i anar a Ripoll.

Fabra rebé la carta i la contestà, si bé no en consta la data; Riu li tornà a escriure el 1927 per enviar-li el seu tercer llibre de poemes, *Terra Amorosa* (1927), per tant és possible que hi hagués molta distància entre una carta i l'altra.

Riu fou un purista de la llengua catalana i sentia admiració per Fabra i la seva tasca; aplicava les normes ortogràfiques fabrianes, encara que no hi hagués una normalització lingüística estricta, sinó que conviuen moltes opinions. El 1927 Fabra decidí «ordenar» la llengua, si bé ja havia publicat llibres de lingüística, entre els quals cal destacar la *Gramàtica de la llengua catalana* (1912). Des del 1911 fou membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, que promulgà les *Normes ortogràfiques* (1913), i uns anys després va escriure *Gramàtica catalana* (1918) entre altres publicacions. Fabra volia depurar la llengua i no li agradava que es barreassin barbarismes en parlar o en escriure, ja que creia que aquests emprobrien l'idioma. La seva obra *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) fou el punt de partida per a la confecció del diccionari de l'Institut.

Sembla, per la contesta de Fabra (7 abril 1927), que li agradà el llibre de poemes de Riu. No escrigué en cap de les revistes de Riu, ni a *Cenacle*, ni a *Ciutat*. En canvi, Riu li dedicà un article a *Pla de Bages* (19 maig 1927) que després envià a l'amic i intel·lectual Octavi Saltor.

Hem observat com a *Cenacle*, els aspectes propis de la teoria de Fabra queden reflectits en la recerca d'un llenguatge purista, i que alhora fos també directe, clar i entenedor per a tothom.

4. CIUTAT, LA CONTINUACIÓ D'UN PROJECTE

Entre *Cenacle* i la publicació següent transcorren nou anys, un espai de temps suficientment llarg per no poder plantejar el mateix tipus de revista, encara que Riu procura mantenir certes constants temàtiques i dibuixar una trajectòria.

L'editorial dóna una continuïtat al projecte i la secció sobre el llenguatge contribueix a crear una consciència lingüística. El primer editorial va ser redactat directament per Riu; la secció, en canvi, la portava a terme Josep Calveras. Sortí del número 7 al 14 i analitzava conceptes i termes: noms, verbs, ordre de les paraules, etc... Tant Riu com Ignasi Armengol, la persona encarregada de buscar els col·laboradors, volien que participés en la secció J. M. de Casacuberta, un deixeble de Fabra, però no ho va fer, encara que en desconeixem els motius. La importància d'aquesta secció residia en el fet que servia per a difondre aspectes de la llengua.

L'editorial clarificava la tendència de la revista. En algunes presentacions s'esmentaven aspectes vinculats al llenguatge, com el fet que la parla és una de les manifestacions més directes de l'ànima (número 2). Es creia que l'evolució de la llengua de la Renaixença ençà havia estat important (número 4) i es criticava el gran desconeixement que hi havia d'aquesta per part de molts, tot i les publicacions de l'Institut, les gramàtiques de Fabra i els estudis de lingüística apareguts durant els últims anys. La intrusió de castellanismes en la nostra llengua —anterior a la Renaixença— s'havia anat depurant; s'havia fixat el lèxic i normalitzat l'idioma, fent-lo apte per a totes les empreses culturals. Calia destacar que això havia suposat un enorme treball no mancat d'equivocacions.

Els plantejaments de Riu en l'àmbit de la creació poètica i literària hi eren expressats. L'escriptor havia d'estudiar l'idioma i acceptar les normes dels experts i dels que estudien la llengua. Aquestes idees es completaven en el número 9 de *Ciutat*, en el qual opinava que l'espontaneïtat no podia anar mancada de base. Calia preparar l'esperit fornint-lo i dominar la tècnica per poder-se llençar a la redacció de textos. Considerava Josep Carner com un bon exemple de literat que havia sabut moure's per la inspiració espontània després de l'esforç d'aprenentatge, mentre que rebutjava la inspiració dels esperits primaris no formats.

El discurs teòric prosseguia en el número següent, on remarcava la necessitat d'aconseguir un ideal estètic treballant amb tots els instruments a l'abast. Era millor l'obra difícil imperfecta que l'obra fàcil perfecta. Havien d'anar aconseguint amb esforç les fites i per aquest motiu calia arriscar-se. Aquests aspectes els completava en el número 16,⁴ en expressar que les persones havien d'escriure portades per les idees i no per les paraules. Per tant, era més important el contingut que la forma per assolir profunditat. Feien falta no solament mots precisos, sinó seguir el fil de les idees. Les darreres havien de servir per a cercar els mots. Ni la prosa ni la poesia podien ser superficials, ni ser escrites maquinalment. Continuava la mateixa orientació en el número 17, amb una crítica a la modernitat quan aquesta era sinònim de manca d'elegància o incultura, perquè els seus representants oposaven el talent a l'espontaneïtat, la norma a l'atzar i l'esforç a la facilitat.

4. Fidel RIU I DALMAU (1928), «Suggestions i comentaris», *Ciutat* (Manresa), núm. 16, p. 1-2.

Riu aprofitava els editorials per transmetre els seus punts de vista estètics. Normalment ampliava o continuava descrivint en números posteriors algun aspecte ja esbossat en una publicació anterior. Així en el número 18 es referia a dos tipus de literats i poetes: els partidaris de la tècnica i els de la inspiració. Considerava que eren dues posicions oposades. Els primers volien perfecció absoluta i els altres, en recolzar-se en la inspiració absoluta, podien caure en la vulgaritat. Les actituds extremes no eren bones, calia partir del coneixement de l'idioma i la paraula, ja que difícilment es podia produir una obra genial només amb la inspiració. De totes maneres era bo combinar la tècnica amb la inspiració. La darrera reportava a la cultura una vitalitat que no es trobava en les obres fortament sàvies.

Era necessari un procés de gestació lent per a les conquestes literàries. Havien de ser la vitalitat de la nostra llengua i la seva riquesa inexhaurible les que atorguessin dinamisme, flexibilitat i amplitud a la creació literària i poètica. Aquests aspectes els completava en el número 19.

5. EL CONEIXEMENT DE LA LLENGUA I LES PUBLICACIONS EN CATALÀ

Els assumptes relatius al coneixement de la llengua i a l'edició en llengua catalana s'exposen en diversos números de la revista *Ciutat*. L'any 1928 (número 20) Riu es refereix a l'esforç que suposava uns anys endarrere editar un llibre en català perquè els autors no arribaven ni a cobrir el cost de l'edició. No hi havia un públic interessat en la lectura d'obres catalanes. El foment de la lectura en català entre els adults per mitjà de la tasca editorial no ha estat tan fàcil com entre els infants.

L'escola i les publicacions per a nens havien ajudat a crear un públic i a fomentar l'interès per l'idioma. Riu assenyalava que Josep M. Folch i Torres amb el setmanari *En Patufet*, tot i les imperfeccions, havia realitzat una tasca de gran vàlua social i havia sabut, des de la seva creació el 1904, anar evolucionant, adaptant-se a l'ambient i cultura. Cal recordar que llavors encara no era corrent la lectura en català i la majoria llegia en castellà.

Creia que s'havien multiplicat en els últims anys els escriptors i havia augmentat la diversitat, gràcies a la tasca lingüística que s'havia anat portant a terme. Calia sempre un procés de gestació,⁵ de vegades lent, per assolir la maduresa.

Si ens remetem a números anteriors de la publicació *Ciutat*, en el número 13 es tractaven aspectes relacionats amb l'aparició de revistes catalanes. Aquestes és molt probable que fessin augmentar la venda de llibres en català, ja que s'havien intensificat força les edicions amb relació a feia set anys. També es publicava un gran nombre de diaris però encara calia fer molta feina.

5. Fidel RIU I DALMAU (1928), «Editorial», *Ciutat* (Manresa), núm. 19, p. 85.

Podem recordar que molts intel·lectuals intentaren iniciar revistes i projectes editorials en català. Els seus amics Josep M. López Picó i Marià Manent estaven implicats en tasques ambiciosos, ja que volien portar a terme produccions literàries de qualitat. Josep M. López Picó dirigí i començà amb Joaquim Folguera la publicació de *La Revista* (1915), i Marià Manent projectà la col·lecció «Biblioteca Popular l'Estel» (1922), que consistia en l'edició de llibres que es difondrien en una xarxa de llibreries arreu de Catalunya, en la qual volia implicar molts representants de la cultura catalana, entre els quals hi havia Josep M. López Picó, Antoni Rovira i Virgili, Pompeu Fabra i el mateix Riu, en l'àmbit de difusió manresana.⁶

S'observava com el lèxic s'havia anat fixant i l'estil havia anat prenent la modalitat d'un llenguatge normalitzat. Riu remarcava que la normalització de la llengua escrita es devia a escriptors i filòlegs. En l'editorial del número 15, Riu descriu com s'havia netejat la llengua de mots arcaics i en desús, com s'havien substituït algunes construccions sintàctiques encarcerades per altres de més clares i flexibles, més en consonància amb el parlar del poble, i com en alguns indrets s'havia sabut conservar el patrimoni de la llengua vernacla amb pulcritud.

La fusió del periodisme i la literatura en una sola persona també havia ajudat molt en aquest sentit. Com indicava Riu a *Ciutat* (número 10, 1927, p. 153): «El literat al fer de periodista ha sabut adaptar-se a un estil àgil i directe sense perdre l'expressió casta i correcta», «Per l'altra part el periodista ha dotat les nostres lletres de frescor i vivacitat».

Per tant, el llenguatge escrit s'anava convertint en una continuació de les nostres converses habituals i es podia llegir el diari sense esforç, ja que es redactava amb un vocabulari i unes expressions fàcils. Molts mots arqueològics es començaven a veure impresos i en els llavis dels més cultes.

Aquest comentari consistia en una continuació de la crítica al parnassianisme poètic i literari propi de la segona meitat del segle XIX. Un moviment que, procedent de França, influí en la poesia i literatura catalanes. Es produïren obres molt ben fetes, amb gran correcció d'estil, però ampulloses i que no mostraven l'emoció dels seus autors. No les considerava Riu, ni altres poetes com Joan Arús,⁷ un reflex de la cultura catalana, sinó foranes i excessivament classicistes, esteticistes i apartades de la manera de sentir del poble. Coincidia amb Arús que calia combinar els aspectes externs i subjectius per parlar de la natura i de les coses, sense descriure-les o copiar-les i sense moure'ns només per la inspiració i l'instint. Volien excloure la retòrica i el formalisme «buit».

6. M. Carmen RIU DE MARTÍN (2008), *Literatura epistolar de noucentistes catalans: correspondència amb Fidel S. Riu Dalmau (1896-1981)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 46.

7. M. Carmen RIU DE MARTÍN (2008), *Literatura epistolar de noucentistes catalans: correspondència amb Fidel S. Riu Dalmau (1896-1981)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 110-111. És l'apartat dedicat a Joan Arús i Colomer (p. 105-123).

En el mateix número de la revista (1927, p. 190) es dedicava un article a l'exposició del llibre a Catalunya. Primer feia referència a l'exposició de llibre català a Madrid i creia convenient organitzar-ne d'altres a pobles i viles de Catalunya, perquè aquesta era la manera que els catalans estimessin l'esforç que s'havia portat a terme i poguessin apreciar l'augment de la producció bibliogràfica en català en els darrers vint-i-cinc anys.

6. ASPECTES QUE COMPLETEN EL TEMA

En les revistes *Cenacle* i *Ciutat* s'observen les preocupacions socials i culturals de l'època, que anaven vinculades a la consolidació d'una cultura pròpia per mitjà de l'anàlisi de la llengua i la millora de la sintaxi i també pel foment del seu ús escrit en l'àmbit literari i periodístic. La generalització de les edicions en català i la difusió de publicacions en aquest idioma eren algunes de les fites que es perseguïen.

Seguint la tasca iniciada per Eugeni d'Ors, es lluità, des de la redacció de *Cenacle*, per la creació d'una biblioteca pública a Manresa i per l'ensenyament del català a l'escola. Riu tenia coneixement de la tasca encetada per Ors el 1915, orientada a la creació d'una xarxa de biblioteques. Riu, amb el suport de Manent, que coneixia directament Ors, s'entrevistà amb ell. La biblioteca de Manresa no es construí fins al 1928, tot i que fou un dels projectes de l'Ajuntament dels anys 1916-1918.

Les activitats literàries i poètiques també s'esmentaven en les revistes que editava. Primer a *Cenacle* i després a *Ciutat*, Riu comentà les publicacions d'altres autors i projectà un servei de préstec i d'intercanvi de llibres (de literatura i cultura no solament catalanes) destinat als socis manresans, que per mitjà d'una quota i a través de la revista *Cenacle*, volguessin posar-se al corrent de les novetats editorials. Les obres que donaven autors i editors a la revista servien després per ser comentades. També Riu va contribuir amb la seva tasca a la difusió d'activitats, com els Jocs Florals i la publicació de poemes d'autors coneguts com: Clementina Arderiu (*Cenacle*, núm. 1 i 9), o contes de Josep Pla (*Cenacle*, núm. 16), entre molts altres. O bé escrits de Josep Farran i Mayoral (*Ciutat*, núm. 1-8), Víctor Català (*Ciutat*, núm. 19) i, dins de l'àmbit de la crítica d'art, de Rafael Benet (*Ciutat*, núm. 1-15), per esmentar alguns dels molts col·laboradors que aquestes revistes tingueren.

La difusió del fabrisme al Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta a través de la premsa local (1927-1936)

XAVIER RULL
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ¹

Aquest treball dóna compte de la difusió del fabrisme al Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta a través de la premsa local entre 1927 i 1936. El tractament unitari d'aquestes comarques té raó de ser perquè tenen un perfil social, demogràfic i econòmic semblant (són terres muntanyoses d'interior, de parla nord-occidental i vinculades a Reus i Tarragona) i perquè els redactors de les publicacions estudiades es coneixien.² Les revistes en qüestió són:

— *Priorat*, tercera etapa (Falset, 1930-1936). Dirigida per Salvador Estrem i Fa (ja hi havia escrit en les altres dues etapes, 1915-1916 i 1922-1923, sobretot en la segona).

— *La Ribera* (Móra d'Ebre, 1932-1934). Impulsada per Ramon de P. Chies.

— *La Riuada* (Móra d'Ebre, 1927-1930). Promoguda per Martí Rouret i Artur Bladé i Desumvila.³

— *Tivissa* (Tivissa, 1928-1931). Primer quinzenal i després mensual, tot i no fer proclames fabristes tenia un posicionament cultural idèntic al de les altres revistes.

1. Aquesta comunicació es complementa amb la de Sílvia Güell i Roser Llagostera sobre l'Alt Camp i la Conca de Barberà. L'autor agraeix els comentaris de Sílvia Güell, Roser Llagostera, Joan Solà, Ramon Marrugat i Emigdi Subirats.

2. Alguns van escriure en més d'una revista: Bladé a *El Llamp*, *La Riuada* i *Tivissa*; Estrem i Fa a *Priorat*, *El Llamp* i *Tivissa*; Abdó Barceló i Ramon Sedó a *Priorat* i *El Llamp*; etc. Per tal de tenir una idea dels llaços entre persones i revistes, vegeu Estrem i Fa (1929) i Bladé (1991, p. 120-123).

3. Bladé va ser després un dels biògrafs de Fabra, a qui va conèixer a Montpeller. Va escriure articles sobre ell a *La Nostra Revista* (Mèxic) i va publicar *Contribució a la biografia de mestre Fabra* (1956). Vegeu Ginebra (1995).

— *El Llamp* (Gandesa, 1921-1934). Dirigida a la darrerria per Manuel Bardí —hi havia entrat el 1925—, era la degana del grup (si exceptuem la primera etapa de *Priorat*), i molts dels que estaven a *Priorat* a la tercera etapa hi havien col·laborat (arran de la desaparició d'*El Llamp* van dedicar-hi un número monogràfic).⁴

Són publicacions que tenen força trets en comú: àmbit (comarcal), temàtica (generalista), periodicitat (quinzenal), vocació (comarcalista i de compromís ciutadà) i ideologia (catalanista). Informen de temes locals, però també de l'actualitat general (política, innovacions tècniques, divisió territorial, etc.). També publiquen literatura, sobretot d'autors locals (*Priorat*, *Tivissa* i *El Llamp* duen escrits d'Estrem i Fa).

Políticament hi ha matisos. *Priorat* i *El Llamp* eren conservadores —la primera catòlica i tot—, i els seus directors (Estrem i Fa i Bardí) eren de la Lliga (bé que en algun camp eren progressistes: a *El Llamp* estaven compromesos amb la igualtat de gènere). Els editors de *La Riuada* tenien un ideari esquerrà (Bladé va militar a Esquerra Republicana de Catalunya) però mantenien contactes amb les revistes conservadores. *Tivissa* estava poc significada políticament —sols es declarava catalanista i democràtica—, però tenia lligams amb *Priorat*. *La Ribera* era esquerrana i més radical en els seus plantejaments catalanistes, i es pot considerar deslligada del grup. Va ser portaveu comarcal d'Acció Catalana (o Partit Republicà Català), i per això mantenia vincles amb la revista *Vida Tortosina* (Tortosa, 1927-1937).

2. COMPROMÍS AMB EL CATALÀ

Aquestes revistes estaven compromeses amb la llengua. A tall d'exemple, *Tivissa* té diversos textos en pro del català.⁵ Al seu torn, *Priorat* critica la Real Academia Española o el diari *ABC* per les seves opinions sobre l'idioma (núm. 67, 4 octubre 1931; núm. 77, 6 març 1931; núm. 157, 7 juliol 1935); reivindica la retolació en català i encoratja a aprendre d'escriure'l (núm. 61, 5 juliol 1931; núm. 168, 15 de-

4. A la zona hi havia també revistes d'ideologia no catalanista: *El Galacho* (Móra d'Ebre, 1929), editada per Antonio Jiménez en espanyol, i *La Voz de Falset* (Falset, 1929-1930), que en principi sols publica textos en espanyol bé que, a partir de 1930, també en publica en català (el canvi va ser una reacció a la reparició de *Priorat* (Fusté, 1990): fins i tot va passar a dir-se *Falset i Comarca*). També hi havia el periòdic quinzenal *L'Ideal de l'Ebre* (Móra d'Ebre), portaveu d'Esquerra Republicana de Catalunya. Quan *La Riuada* va plegar, per disputes internes, molts dels qui hi col·laboraven van fer-hi cap, juntament amb l'editor d'*El Galacho*.

5. L'editorial «Per la llengua catalana i per la concòrdia hispànica» (núm. 33, 20 abril 1930), sobre un acte a favor del català fet a Barcelona per intel·lectuals castellans el març anterior; l'article «La República i la llengua catalana» (núm. 46, 20 maig 1931), sobre el decret d'ús de la llengua en escoles públiques de Marcellí Domingo (ministre d'Instrucció Pública); un editorial sobre la llengua de l'ensenyament (núm. 47, 20 juny 1931), i un editorial sobre drets lingüístics (núm. 34, 20 maig 1930).

sembre 1935), o fa promoció d'entitats catalanistes (Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, Palestra).⁶

Per això acullen qualsevol proposta encaminada a normalitzar o dignificar l'idioma. Com a mostra, Joaquim Civera i Sormaní, de Nostra Parla,⁷ va publicar a *Priorat* (núm. 72, 20 desembre 1931; núm. 73, 3 gener 1932; núm. 134, 15 juliol 1934) i *El Llamp* (núm. 36, 15 juliol 1934) escrits propugnant un llenguatge sense paraulotes («Depurem la llengua», *Priorat* [2a etapa], 7 gener 1923):

S'ha dit moltes vegades que el parlar correctament la llengua catalana era propi de catalanistes. El parlar bé és propi de les persones de cultura i de bon gust.⁸

Atès que en aquesta època bona part de les propostes per a redreçar el català provenien de Fabra i el seu entorn, aquestes revistes actuen com a corretja de transmissió de l'ideari fabrià. Ho fan bàsicament amb tres menes d'escrits: alliçonaments doctrinals, elogis de Fabra i orientacions per a escriure o parlar correctament.

3. ALLIÇONAMENTS APOLOGÈTICS

Aquestes revistes alliçonen sovint sobre la necessitat d'escriure correctament en català i exhorten els lectors a millorar els seus coneixements gramaticals. Ho fan amb dos enfocaments. El primer és l'apologia: es defensa i s'argumenta la necessitat d'aprendre català o de depurar-lo, com un deure cívic. N'és una mostra el text de Josep Miquel i Macaya («Pel bell catalanesc», *La Riuada*, núm. 34, 16 novembre 1928), en què, després de defensar una llengua literària enriquida amb mots d'arreu, recomana l'estudi gramatical a fi de tenir un bon domini del llenguatge i bandejar castellanismes, col·loquialismes i errors sintàctics. O un altre de Jaume Aroles («La campanya de la llengua», *El Llamp*, núm. 212, 30 abril 1930):

la necessitat de construir el magne castell de la nostra llengua que ha estat i serà sempre, si així ho volem, el baluard que mai no podrà ésser enderrocat ni pels mals vents ni per les pedregades, vinguin d'allà d'on vinguin. Cal, doncs, que tots aportem el nostre esforç, per petit que sigui, a l'obra de redreçament que dirigeix amb una lloable exemplaritat el Mestre Pompeu Fabra [...]. Hem de tenir un

6. *Priorat* donava suport a Palestra. El juny del 1931 Palestra va enviar una delegació a la vall de l'Ebre. *Tivissa* (núm. 47, 20 juny 1931) se'n va fer ressò i Estrem i Fa va acompanyar-la en la seva estada a Falset (*Priorat*, núm. 59, 7 juny 1931).

7. Nostra Parla era una associació que treballava pel català i la unió de les terres catalanoparlants. Vegeu Graña (1995).

8. L'article del 15 de juliol de 1934 es titula «La dignificació de la paraula viva», títol prou explícit. Podria ser que els escrits de Civera apareguessin prèviament o simultàniament en altres publicacions.

interès marcat a propagar la depuració del nostre idioma, si volem que mereixi el respecte que com a tal li correspon.

Estrem i Fa és dels qui més va escriure en aquesta línia («Treballem per l'idioma», *Priorat*, núm. 157, 7 juliol 1935):

La tasca a realitzar avui, és per la depuració i dignificació de l'idioma. [...] tenim cadascú de nosaltres una obra formidable a realitzar en pro de l'idioma de Catalunya. Depuració, perfeccionament, dignificació de la nostra llengua en totes les manifestacions de la vida col·lectiva catalana. Voluntat, esforç i constància cadascú de nosaltres a parlar-la i escriure-la millor cada dia. Hem de voler que la nostra llengua sigui la més bella i expressiva, la més eufònica i agradable, la més graciosa i atractiva, la més forta i robusta de totes les llengües del món civilitzat.

4. ALLIÇONAMENTS REPRENSIUS

El segon enfocament és el retret, com quan Estrem i Fa («La nostra llengua escrita», *Priorat*, núm. 168, 15 desembre 1935) critica el cinema de Falset perquè els «llençols publicitaris» i altres rètols surten amb faltes; en aquest mateix article, l'autor s'ofereix a revisar els textos que s'han d'exposar en públic.

Molts escrits conjuminen ambdós enfocaments. Antoni Marca («De l'escriure en català», *La Riuada*, núm. 35, 1 desembre 1928) renya els catalans que, escrivint en espanyol, cometen errors; per això els anima a escriure en català, i apunta a l'escriptura i la lectura com a mètode per a aprendre les normes:

escrivint en català, no direm que hom quedi lliure de les incorreccions, puix probablement hi existiran també, ja que per dominar sols sigui mitjanament un idioma, àdhuc essent el propi, és indispensable constant bona lectura, sense parlar d'estudi, que deixem per a professionals; però tenim la seguretat de què no foren tantes ni de tant relleu com les fetes en castellà. [...] Fent-ho així, i sense negligir la lectura de bons textos catalans, hom corregirà a poc a poc i sense esforç les incorreccions, arribant, amb el temps, a la perfecció relativa a què pot aspirar qui no pretengui ésser un professional

I Salvador Roca («L'exigència gramatical», *La Ribera*, núm. 36, 15 juliol 1934) fa veure la necessitat d'aprendre català amb motiu de l'aprovació de l'Estatut (1932):

Es clar que no tots els ciutadans hauran d'ésser acadèmics de la llengua, ni tan solament professors gramaticals; sí, però, que hauran de conèixer d'una manera regular la llengua escrita del país, puix que això haurà de formar part de llur cultura elemental i general. No serà possible de dir, com avui, que hom no sap escriure la seva llengua [...]. Aquell qui, encara avui, escrivís la preposició

castellana «hasta» sense la *h*, cometria una falta que l'impossibilitaria de treballar a cap despatx. De la mateixa manera, doncs, caldrà saber que el mot «comissió», per exemple, s'escriu en català amb dues esses. [...] Per tal de facilitar, de preparar les condicions que facin més planer l'estudi de la llengua gramatical, caldria que el llenguatge col·loquial, parlat, s'esmerçés a dir (si no la construcció castissa perquè això ja és més complex) els mots catalans que un temps havien reculat davant la influència històrica del castellà imperial i que avui tornen a fulgir amb llur brill mateix. Hi ha una sèrie de castellanismes i d'idiotismes extirpats ja del tot en la llengua escrita, que encara pullulen amb aquella alegria en el llenguatge parlat. Si hom suprimís els «hastas» i els «buenos» i els «desde luego» i els «no hi ha dret!» i tants i tants d'altres barbarismes i locucions exòtiques que infesten el parlar col·loquial, no hi ha dubte que això prepararia el terreny [...] de fer més fàcil l'estudi gramatical de la llengua catalana.⁹

5. MENCIONS DE FABRA

Una altra via consisteix a esmentar Fabra o la seva tasca, sempre amb elogis. Aroles («La campanya de la llengua», *El Llamp*, núm. 212, 30 abril 1930) parla de la «lloable exemplaritat» amb què Fabra dirigeix «l'obra de redreçament». Martí Rouret, amb motiu d'un homenatge a Fabra («L'educador del nostre verb», *La Riuada*, núm. 36, 15 desembre 1928), també l'elogia:

La tasca de Pompeu Fabra és prou coneguda de tots els catalans que estimem el nostre idioma. La seva obra s'excel·leix en tots els aspectes. Es, ni més ni menys, que l'obra magna d'un veritable artífex, construïda pacientment, vesant-hi a bells dolls tot el saber i tot l'amor que s'agermanen en el selectíssim esperit de l'illustre filòleg, [...] l'obra empresa actualment tan reeixida, esplendent i profitosa pel català il·lustre. [...] què no mereix aquell que, no tan sols ha emprat tot el seu talent i tot el seu amor en l'obra de no deixar empallidir la força de l'idioma, sinó que, a més a més, ha laborat, assíduament, en la reconstrucció, desenrotlle, perfeccionament i puixança del verb pairal? En aquest altre sentit, Pompeu Fabra ho mereix tot. Ell ha estat com l'educador del nostre idioma, car, si educar vol dir desenrotllar, exterioritzar, donar forma i efectivitat a les facultats, ell no ha fet altra cosa que treballar, denodadament, per el desenrotlle i exteriorització de les facultats del nostre verb, que avui, gràcies a aquesta labor constant, assenyada, plena d'amorós fervor del gran artífex, és ric, elegant, flexible, robust, viril, en una paraula, apte com el que més per a

9. Com s'ha dit, *La Ribera* estava vinculada a Acció Catalana. En un escrit sobre Narcís Oller publicat a *La Publicitat* (13 maig 1925), òrgan d'expressió d'aquest mateix partit, Rovira i Virgili —un dels seus dirigents— parla del temps en què «regnaven sobiranament [...] el *pues* i el *después*, el *bueno* i el *buenas*, el *hasta* i el *en aquel entonces*» (Ginebra, 2006, p. 189). Aquesta citació reporta castellanismes semblants als que hi ha al passatge final de Roca. Seria interessant, doncs, veure si aquesta mena de comentaris apareixen en altres revistes lligades a Acció Catalana, com *Vida Tortosina*, i comprovar si era una línia argumental d'aquesta entitat.

complir la pròpia finalitat [...]. Pompeu Fabra, artífex educador del verb vernacul, mereix l'homenatge més complert de tots els catalans, [...] el millor homenatge que cada ú, particularment, pot fer-li és el d'estimar força el nostre parlar, i el nostre llegir i escriure, d'acord amb les seves normes.

Miquel i Macaya («La normalitat del català actual», *La Riuada*, núm. 56, 31 octubre 1929), tot i no esmentar Fabra, parla d'un «filòleg vertader» i «excel·lent gramàtic» que ha permès que la llengua literària tingui «orientacions [...] definitives»:

dóna bo d'esguardar en els temps actuals les orientacions tan definitives que la llengua literària ha assolit. Un sentit depuratiu extremat, una tasca de paciència benedictina i un estudi de filòleg vertader han estat, podem dir, les normes sota les quals s'ha dut el nostre renovellament literari i lingüístic. [...] a casa nostra si bé trenta anys enrera hi havia gramàtiques catalanes, no hi havia, en definitiva, ni un excel·lent gramàtic [...]. Hi havia, per exemple, qui la paraula *amb* l'escrivia *ab*, i d'altres *am*. Per què? Perquè llavors el català no era una llengua depurada.

Estrem i Fa, en un text crític amb els qui fan faltes («La nostra llengua escrita», *Priorat*, núm. 168, 15 desembre 1935), també lloa Fabra:

L'Institut d'Estudis Catalans, i la tasca enorme de Pompeu Fabra, d'aquell home que amb aquest fet sol de l'ordenació de la nostra escriptura i de la depuració, i per què no dir-ho, de la catalanització del nostre llenguatge, s'ha fet creditor d'un monument, han fet de la nostra llengua un instrument d'expressió apte per a les nostres manifestacions literàries.

I Domènec Guansé («L'obra de Pompeu Fabra», *Priorat*, núm. 146, 20 gener 1935), en relatar la vida de Fabra, l'elogia:

L'obra de Pompeu Fabra —la seva obra enorme i delicada que el fa avui el màxim prestigi de la intel·lectualitat catalana— és deguda, sobretot —la intel·ligència a part— [...] a un gran ideal que l'ha guiat durant tota la vida: l'amor a la llengua catalana [...]. La seva figura acabarà per confondre's amb el temps amb el mateix geni creador de la llengua catalana i de la personalitat catalana.

6. ORIENTACIONS

Un altre recurs són les orientacions gramaticals, via plantejada per Aroles («La campanya de la llengua», *El Llamp*, núm. 212, 30 abril 1930):

demanem a totes les publicacions de Catalunya que dediquin en cada nombre, un petit espai a la difusió de la gramàtica catalana. Per migrat que fos el resultat

—encara que no ho creiem així— tot seria contribuir al millorament del co-neixement de l'idioma.

Amb aquesta funció *Priorat* va obrir la secció «La nostra llengua», amb només tres articles («*Bueno*», núm. 131, 3 juny 1934; «*Hasta luego i alego*», núm. 133, 1 juliol 1934; «Cognoms castellanitzats», núm. 141, 4 novembre 1934). No van signats, però pel contingut i l'estil es poden atribuir a Estrem i Fa (cal tenir present que ensenyava català a les tres comarques, com ho feia Bladé a la Ribera d'Ebre).

Els escrits apologètics també poden contenir orientacions (Miquel i Macaya, «La normalitat del català actual», *La Riuada*, núm. 56, 31 octubre 1929):

Hi ha coses, en gramàtica, que d'ésser mal emprades esdevenen imperdonables. Fer les oracions de negatiu sense el *no*; empar del *quin* per relatiu; l'ús arcàic del *lo* per *el*; l'ús dialectal de *sigut* per *estat*; l'ús equivocat del *beveu* [...] per *begueu*, segons que l'oració demani el verb en indicatiu o subjuntiu; l'ús final del *mateix* quan es refereix a allò de la qual cosa parlem; l'ús impropï de molts de mots, *aimar* i *fretura*, per cas, dels quals, el primer com en francès, vol dir venir de grat, i el segon no indica pas com comunment es creu, *desig*, sinó *mancança*, l'ús, semblantment, d'*els hi*, per *els*; o *els hi* per *els ho*, o *els hi*, també, per *els el*, *els la*, *els els*, etc. etc.; l'ús de *sapiguer* per *saber*; l'ús de *baix* per *sota*; *no res menys*, traduïnt *nada menos*, quan el seu sentit literari i en bell catalanesc és el del mot *demés*, *encara* o *així mateix*.

7. CONCLUSIONS

Els editors d'aquestes revistes van difondre el fabrisme mitjançant tres vies: al·liconaments doctrinals, elogis de Fabra i orientacions pràctiques. Usaven poc altres recursos, com reportar les obres de Fabra —ho fa Domènec Guansé («L'obra de Pompeu Fabra», *Priorat*, núm. 146, 20 gener 1935) i, de passada, Estrem i Fa («Treballem per l'idioma», *Priorat*, núm. 157, 7 juliol 1935), que considera «oficials» el *Diccionari* i la *Gramàtica*— o publicar textos seus —*Priorat* (núm. 80, 17 abril 1932) publica un discurs de Fabra a la junta general de Palestra (21 maig 1932).¹⁰ Tenien assumit, doncs, l'ideari fabrià. Es veu en els escrits i en la praxi: quan Estrem i Fa proposa canviar la grafia *Falset* per *Falcet* (*Priorat*, núm. 159, 4 agost 1935; núm. 161, 1 setembre 1935; núm. 163, 6 octubre 1935) recorre al concepte tan fabrià de *depuració*.

10. Aquest discurs va publicar-se en altres publicacions periòdiques, com *La Nostra Terra* de Mallorca (Miralles, 2000, p. 112).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANGUERA, Pere [et al.] (1996). *La premsa a la província de Tarragona durant la Segona República. 1931-1936*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- BLADÉ, Artur (1991). *Viure a Tarragona. Fulls d'un dietari, 1975-1976*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- ESTREM I FA, Salvador (1929). *La gent d'El Llamp*. Gandesa: El Llamp.
- (1993). *La gent d'El Llamp. A: Obres completes*. Vol. 1. Falset: Centre d'Estudis False-tans. [Reed. de 1929]
- FIBLA, Joan Ramon (1993). «La llengua de Salvador Estrem i Fa». *La Veu del Priorat* [Falset], núm. 35, p. 35.
- FUSTÉ, Rosa Maria (1990). *La bibliografia de Falset: Les publicacions periòdiques a Falset del 1909 al 1936*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- GINEBRA, Jordi (1995). «Pompeu Fabra, vist per Artur Bladé i Desumvila». *La Riuada* [Móra d'Ebre], núm. 3, p. 28-29.
- (2006). *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GRAÑA, Isabel (1995). *L'acció pancatalanista i la llengua. Nostra Parla (1916-1924)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRALLES, Joan (2000). «Fabra i les Illes Balears». A: ARGENTER, Joan A. [ed.]. *Simposi Pompeu Fabra*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 59-119.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (1994). «1906-1934. Premsa i societat a Móra d'Ebre». *Des del Castell* [Móra d'Ebre], núm. 2, p. 20-23.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; MARGALEF, Cinta (1992). *La premsa i les publicacions periòdiques a la Ribera d'Ebre*. Móra d'Ebre: Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre.
- SUBIRATS, Emigdi (2006). «La renaixença literària a la Terra Alta, Ribera d'Ebre i Priorat». *Malpàs* [Ascó], núm. 50, p. 45-47.
- VIDAL, Antoni (1993). «Biografia». A: ESTREM I FA, Salvador. *Obres completes*. Vol. 1. Falset: Centre d'Estudis Falsetans, p. 17-20.

Les ressenyes de les primeres obres de Fabra aparegudes a la premsa (1891-1918)

XAVIER RULL
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ¹

Entre 1891 i 1918 Pompeu Fabra publica diversos treballs sobre llengua catalana:

- *Ensayo de gramática de catalán moderno* (L'Avenç, 1891)
- *Contribució a la gramática de la llengua catalana* (L'Avenç, 1898)
- *Silabari català* (L'Avenç, 1904)
- *Tractat de ortografia catalana* (L'Avenç, 1904)
- *Qüestions de gramática catalana* (L'Avenç, 1911) [recull d'articles d'*El Poble Català*]
- *Gramática de la lengua catalana* (L'Avenç, 1912)
- *Diccionari ortogràfic* (Institut d'Estudis Catalans, 1917)
- *Gramàtica catalana* (Institut d'Estudis Catalans, 1918)²

Atès que la reforma de Fabra va rebre suports i crítiques, pot ser interessant veure el grau d'acollida que van tenir aquestes obres en mitjans generalistes o culturals de gran abast. Justament Gifreu (2007, p. 85) planteja la qüestió del paper de la premsa en l'afermament de les propostes fabrianes:

Va ser conscient Pompeu Fabra de la importància de la premsa en l'acceptació i popularització del procés de reforma i modernització del català? Fins a quin punt la premsa i els seus professionals li feren costat?

1. Els textos analitzats provenen de l'Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (Biblioteca de Catalunya) <<http://www.bnc.cat/digital/arca/index.html>>, l'Hemeroteca Digital (Biblioteca Nacional d'Espanya) <<http://hemerotecadigital.bne.es>> i *La Vanguardia* <<http://www.lavanguardia.es/hemeroteca>>. L'autor agraeix les aportacions de Jordi Ginebra, Roser Llagostera, Joan Solà i Narcís Iglésias.

2. Per a una descripció d'aquestes obres, vegeu Ginebra i Solà (2007, p. 89-90 i 226-233). Quant al *Tractat*, algunes publicacions (*Juventut*, *La Vanguardia*, etc.) s'hi refereixen com «un tractat de *Ortografia Catalana*» (o variants semblants).

El límit de 1918 té raó de ser perquè en aquest moment «l'autoritat i el prestigi públics de Fabra estan ja plenament consolidats» (Ginebra i Solà, 2007, p. 18); ens hem centrat, doncs, en les opinions que s'emetien sobre les obres de Fabra quan encara no era una autoritat indiscutida.³

2. TRIA DE TEXTOS I ENFOCAMENT

No es poden reportar tots els textos que parlen de les obres de Fabra: la tasca d'arregla i d'explicació dels continguts seria inabastable. Per tant, n'hem agafat una mostra representativa. Les publicacions consultades són *L'Avenç*, *Catalonia*, *Cataluña*, *Catalana*, *Gent Nova*, *Joventut*, *Calendari Catalá*, *La Ilustración Artística*, *La Conca de Barbará*, *La España Regional*, *L'Instant* (subtitulada *Revue Franco-catalane d'Art et Littérature*) i *La Vanguardia*. N'hi ha de temàtica generalista, com *La Vanguardia*, *Joventut* o *Gent Nova*; i d'altres d'especialitzades —la majoria de temàtica cultural— però adreçades al gran públic: *Calendari Catalá*, *L'Instant*, *L'Avenç*, *La Ilustración Artística*, *Cataluña*, *Catalana*, etc. Ideològicament, la major part d'aquestes publicacions són catalanistes. Quant a l'abast territorial, majoritàriament són d'àmbit nacional —bé que editades a Barcelona— i n'hi ha alguna de local, com *Gent Nova* (Badalona) i *La Conca de Barbará* (Montblanc). Hem intentat abraçar més territori, però la recerca en aquesta línia ha sigut infructuosa.⁴

3. Una mostra de la consolidació de Fabra en aquest moment és que el 1919 comença a publicar les «Converses filològiques» a *La Publicitat*. El 1918 és considerat un punt culminant en la trajectòria de Fabra per alguns autors, com Miracle (1989, p. 68). Igualment, Gifreu (2007) segmenta la vida de Fabra en quatre fases: les dues primeres van de 1889 a 1906 (campanya de *L'Avenç* i projecte de modernització i depuració del català literari) i de 1907 a 1917 (definició i institucionalització de la normativa); el 1918 comença la tercera fase (extensió i unificació de la normativa a tots els territoris). Tanmateix, posar una data que representi la consolidació de Fabra com a gramàtic no és fàcil. A partir de 1906, arran del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Fabra ja assoleix un cert reconeixement. Igualment, el 1912 també es considera una fita en la seva carrera. Bonet (2005) sosté que *l'Ensayo*, *la Contribució* i *la Gramàtica* de 1912 conformen un primer grup de treballs, diferent dels que vindrien a partir de 1918; Miracle (1989, p. 56-57) entén que el 1912 la vida de Fabra fa un canvi —s'installa a Barcelona, ingressa a l'Institut d'Estudis Catalans i surt *la Gramàtica*—; i Gifreu (2007, p. 88) també singularitza el període entre 1912 i 1918 («del 1912 al 1917 Fabra assoleix la maduració i la definitiva institucionalització de la seva proposta global de normativa»). Per això, potser cal diferenciar les obres d'abans de 1912 respecte a les obres fetes entre 1912 i 1918.

4. A tall d'exemple, en diaris lleidatans de final del segle XIX no hem trobat cap esment de cap obra de Fabra. I a la revista *Les Valls d'Andorra* (1917-1919), editada per Josep Alemany —resident a Barcelona i segurament d'origen andorrà—, tampoc no se'n menciona cap. Sobre la territorialitat encara cal dir que *L'Instant* —una publicació literària mensual fundada per Jaume Pérez-Jorba el juny o juliol de 1918— s'editava a París, si bé el 1919 (al cap de vuit números) es va traslladar a Barcelona, on se'n van publicar cinc més (després va viure una segona etapa a càrrec de Josep Maria Millàs-Raurell).

Alguns dels textos estudiats són meres notes que donen compte d'un llibre de Fabra acabat de publicar, i en fan un comentari molt breu (gairebé sempre elogios). Però una part important d'aquests textos són ressenyes llargues, i qui les signa s'ha llegit —o com a mínim mirat amb un cert detall— l'obra objecte de comentari.

Classifiquem els textos estudiats segons la ideologia de la publicació i el to emprat en referir-se a les obres de Fabra. Així, tenim:

a) Publicacions catalanistes favorables al català i que, per això, sovint es mostren favorables a Fabra.

b) Publicacions de l'òrbita de Fabra.

c) Publicacions antifabristes.

d) Publicacions lleument crítiques.

Tot i que els textos estudiats es poden agrupar temporalment (per exemple, separant les primeres obres —*Ensayo* i *Contribució*— de les fetes a l'entorn de 1918, ja que el renom de Fabra no era el mateix), hem preferit enfocar l'anàlisi segons la tipologia de la revista. La raó és que es fa més evident com el grau d'afinitat amb l'ideari de Fabra condiciona la receptivitat de les seves obres.⁵

3. REVISTES CATALANISTES

En revistes catalanistes, les ressenyes sobre obres de Fabra solen ser positives. Com a mostra, *Gent Nova* (núm. 836, 22 desembre 1917) parla així del *Diccionari ortogràfic*:

Es certament interessantíssim en els anys de la reconstitució i aciament de l'idioma català el moment actual en el que apareix el Diccionari Ortogràfic que per encàrrec de l'Institut acaba de publicar l'eminent filòleg En Pompeu Fabra. Va fer-se un gran bé a l'idioma amb la concreció d'unes normes, però era precis que les seguís un Diccionari seguint-les, car aplicar-les bé pressuposava una serie de coneixements filòlegs dels que està mancat el nostre poble, com està també els altres. Amb la possessió d'aquest Diccionari desapareixeràn tota [*sic*] mena de dubtes respecte a l'escriptura de les paraules catalanes, car està preparat tenint en compte les orientacions filològiques que priven en el món científic. Amb la publicació d'aquest vocabulari ortogràfic, tindrà més espera el vocabulari definitiu.

5. D'aquesta anàlisi en queden fora *La Veu de Catalunya*, ja que el tractament de les *Normes ortogràfiques* en aquesta publicació és objecte d'una comunicació de Clara Barnada; els comentaris d'Antoni Rovira i Virgili a la *Gramàtica* de 1918 (*Revista de Catalunya*, núm. 9, 29 maig 1912) i al *Diccionari ortogràfic* (*La Publicitat*, núm. 13954, 6 febrer 1918), ja descrits per Ginebra (2006, p. 55 i 71-72), i les publicacions de l'òrbita de Nostra Parla, ja estudiades per Graña (1995). D'altra banda, Miracle (1989, p. 32) dona compte dels comentaris de Marià Aguiló a l'*Ensayo*.

Una altra mostra són les ressenyes del *Silabari* i del *Tractat*, obres menors dins el corpus fabrià. *Gent Nova* (núm. 108, 13 desembre 1903) diu sobre el *Silabari*:

Vetaqui llegidor un llibre de suma importància per a la maynada de nostra Catalunya y fins pels grans no avesats al us de la llengua mare. Forma'l primer volum de una *Biblioteca Escolar* que ha fundat *L'Avenç* que tant se distingeix per a ajudar á fer cada dia més gran la nostra literatura en particular y á la llengua en general. L'hem estudiat ab ver interés y per nostra part podém dir que compleix ben be son objecte.

Igualment, *Juventut* (núm. 196, 12 novembre 1903) considera que el *Silabari* és «completíssim en comparació dels castellans que corren». Alhora, aquesta mateixa publicació (núm. 201, 17 desembre 1903) diu del *Tractat*:

Recomaném al lector el notable treball de vulgarisació ortogràfica escrit per en Pompeu Fabra, d'utilitat innegable per als que vulguin estudiar, com cal, l'idioma català.

Aquesta acollida en les publicacions catalanistes té lògica, ja que hi havia comunió d'interessos entre Fabra i el catalanisme.

4. REVISTES DE L'ÒRBITA DE FABRA

Les revistes de l'òrbita de Fabra (*L'Avenç* i *Catalonia*)⁶ encara parlen més bé dels seus treballs. Les ressenyes de les seves primeres obres (*Ensayo* i *Contribució*) en són una bona mostra. *L'Avenç* (núm. 5, 31 maig 1891) parla de l'*Ensayo* com si fos pràcticament l'única obra que fa avançar l'estudi gramatical del català:

Am satisfacció ens ocupem d'un llibre útil, ben fet i de grand transcendència pel nostre renaixement. Tenim davant nostre un estudi de debò, sisquera sigui parcial, de la nostra llengua: s'ha fet tant poc fins are! [...] no duptem un sol moment en dir, qu'és un grandíssim pas endavant pel progres y perfeccionament de la nostra llengua, qu'és un punt de partida segur, una base sòlida per la formació de la Gramàtica total de la llengua catalana

Catalonia (núm. 17, 31 octubre 1898) usa un llenguatge semblant per a la *Contribució* i fa notar que és una peça més de la campanya iniciada a *L'Avenç*:

El millor elogi que podem fer d'aquesta gramàtica en la CATALONIA és adoptant-ne l criteri. És l'obra del nostre company de redacció i representa l'última etapa en el moviment de reforma lingüística iniciat desde l'any 1890 en

6. Fabra va escriure a *L'Avenç* i va dirigir *Catalonia* durant un temps.

la revista *L'Avenç* [...]. L'obra del nostre company ha de contribuir poderosament al perfeccionament de la nostra llengua literaria. Els problemes lingüístics pendents hi estan exposats am metode i am claredat. Se pot dir que les solucions indicades per en Fabra s'imposen per sí soles.

Fins i tot quan la publicació londinenca *Literary World* (28 agost 1891) fa una ressenya de l'*Ensayo*, a *L'Avenç* (núm. 9, 30 setembre 1891) la tradueixen en català, ja que «per lo sustanciosa qu'és la noticia qu'en dóna, anque curta, no podem resistir an el desitj de dar-la a coneixe textualment».

5. LLOANCES PER LA TÈCNICA

Hi ha altres publicacions no específicament catalanistes que també parlen positivament de les obres de Fabra. Aquest fet es pot explicar per l'alt nivell tècnic de Fabra. Així, *La Vanguardia* (6 desembre 1903) indica que el *Tractat* «ó nos engañamos mucho, ó constituye uno de los más firmes pasos por el camino de la tan necesaria sistematización de la ortografía propia del catalán», alhora que considera el *Silabari* «inmejorablemente compuesto», de manera que ambdues obres «han de producir inmensos beneficios». En la mateixa línia, *La Vanguardia* (3 novembre 1918) diu de la *Gramàtica* de 1918 que «está hecha con escrupulosidad». Igualment, Manuel de Montoliu, a *La Vanguardia* (25 setembre 1912), considera que la *Gramàtica* de 1912 és «verdadero monumento de erudición, sana doctrina, método científico y buen gusto». Al seu torn, Miquel dels Sants Oliver, a *La Ilustración Artística* (núm. 1594, 15 juny 1912), dóna compte de l'aparició de la *Gramàtica* de 1912 i de dues obres més —les *Obres completes* de Maragall i el primer volum d'una edició crítica d'Ausiàs Marc— i afirma que «cualquiera de estas novedades bibliográficas constituiría el honor de una cultura y de una intelectualidad», ja que «no se trata de obras efímeras, sino de piedras fundamentales». I *Cataluña* (núm. 185, 22 abril 1911), en fer una llista dels membres de l'Institut d'Estudis Catalans, afirma que la *Gramàtica* de 1912 és «la más autorizada que hoy existe». Una darrera mostra és un escrit signat per Litus publicat a *L'Instant* (núm. 3, 1 setembre 1918) sobre el *Diccionari ortogràfic* i la *Gramàtica* de 1918:

Un progrès énorme a déjà été accompli. Le mérite en revient notamment à l'Institut d'Estudis Catalans [...]. Pompeu Fabra, doué du plus haut esprit scientifique et d'un goût littéraire très sûr, est venu mettre de l'ordre grammatical dans la prose catalane, à ce point que l'on écrit aujourd'hui notre langue avec autant de finesse que de perfection de style. Fabra est devenu par là un soutien technique de la culture de son pays. La langue catalane, magnifiquement parée d'une orthographe [*sic*] assise sur des bases scientifiques, peut tenir à l'heure actuelle un beau rôle parmi les langues plus cultivées de l'Europe.

Hi pot haver veus que no parlin tan positivament de l'obra però que lloin igualment Fabra. Així, a *La España Regional* Ignasi Ferrer i Carrió fa una ressenya a l'*Ensayo* («La tradición ortográfica de la lengua catalana. A propósito de discusiones y de una obra recientes», desembre 1891) i elogia Fabra pel seu nivell de coneixements, encara que el judici sobre l'obra sigui més neutre (Miracle, 1989, p. 124).

6. VEUS ANTIFABRISTES

Entre els antifabristes hi havia gent amb prou coneixements per a fer una ressenya crítica de qualsevol obra de Fabra. La revista *Catalana* va ser un dels altaueus d'aquest moviment.⁷ En un article tardà (núm. 13, 30 juny 1918) —una conferència de Ramon Miquel i Planas— es critica l'*Ensayo* al costat d'altres propostes sorgides de *L'Avenç* o de l'Institut d'Estudis Catalans.

7. POSICIONS LLEUMENT CRÍTQUES

Havent-hi veus autoritzades contràries a Fabra, alguna publicació catalanista adopta una posició equidistant i lamenta l'estat de discussió sobre el model de llengua. Així, E. Moliné dona notícia, a *Calendari Català* (núm. 2, 1899),⁸ de l'aparició de la *Contribució* de Fabra i d'altres obres (la *Gramática de la llengua catalana*, de P. Nonell; les *Lliçons familiars de gramàtica catalana*, d'Antoni Tandler, i el *Promptuari de la escriptura catalana*, de Francesc Flos i Calcat), i diu:

Aquestes obres demostren un desvetllament per los estudis gramaticals, tan necessaris per acabar de fixar la nostra llengua, si bé seria molt necessari que'ls nostres gramatichs se posessen d'acort, y axis donarian unitat á aquesta classe d'estudis

En tot cas, les publicacions catalanistes generalment s'acaben posicionant del cantó de Fabra. Així, *Gent Nova* (núm. 483, 25 febrer 1911), en ressenyar les *Qüestions*, després d'explicar-ne breument el contingut diu:

L'autor [Fabra] no's descuida de fuetejar als fabricants de gramàtiques y diccionaris, que sense saber lo que tenen entre mans contribueixen a aumentar

7. *Catalana*, fundada el 1918 per Francesc Matheu, era una de les veus més importants de l'antinormisme. Era successora de *La Il·lustració Catalana*, que Matheu havia adquirit el 1883 i que s'havia publicat en dues èpoques (1880-1894 i 1903-1917). Vegeu Martí (2007).

8. La revista anual *Calendari Català* (1898-1905), dirigida per Joan Baptista Batlle, era catalanista (al número 1 el canonge Jaume Collell diu que està «ben assahonat de esperit catalanista en totes ses pàgines»). No s'ha de confondre amb la revista homònima i de la mateixa periodicitat publicada a Barcelona per Francesc Pelai Briz entre 1865 i 1882, que s'oposava a l'*Anuari Català* de Francesc Matheu pel plural femení (-es o -as).

la confusió dels qu'escruiuen en llengua catalana, portats a voltes per llur afany de descastellanitzar sense la deguda preparació científica. L'assumpte es tan important, que no dubtém en recomanar l'obreta [...]. En Fabra es un dels pochs gramátichs del qual ens podém fiar.

I *La Conca de Barbará* que, en un article sobre el *Diccionari ortogràfic* (núm. 204, 12 gener 1918), pren partit per la reforma, ja que l'obra ha d'acabar «amb l'anarquia d'escriptures, que van desapareixent, afortunadament» (també diu que les «cèlebres normes ortogràfiques» se les han «fet seues quasi tots els escriptors i publicacions de Catalunya»).

En aquest context, a cops una mateixa publicació podia lloar una obra de Fabra però alhora mostrar reserves en algun punt. A *Cataluña* (núm. 182, 1 abril 1911), en una ressenya de les *Qüestions*, l'autor afirma que «yo no llegaría á suscribir todas las afirmaciones del Sr. Fabra; pero no vacilo en proclamar que en su libro debemos *estudiar* todos cuantos amamos la lengua catalana». Semblantment, en una ressenya de la *Gramática* de 1912 a la mateixa revista (núm. 259, 21 setembre 1912) es parla en termes laudatoris de Fabra («Mucho y muy bueno nos enseña la Gramática de D. Pompeyo Fabra») i fins i tot es denigra autors anteriors («Todos los esfuerzos anteriores, desde el P. Nonell hasta Bardina ó Emilio Vallés, resultan ensayos de afición al lado de la labor de ciencia filológica»), però alhora es qüestiona la tria ortogràfica i el recull literari de l'obra.⁹

8. CONCLUSIONS

Les publicacions catalanistes i, sobretot, les de l'òrbita fabriana feien comentaris positius de les obres de Fabra publicades en el període estudiat. De la seva banda, les publicacions antifabristes feien el contrari. D'entre les publicacions catalanistes n'hi ha que es mostren crítiques amb alguna proposta de Fabra, però no deixen de considerar positivament les seves obres o el seu nivell. En tot cas, cal tenir cautela a generalitzar aquestes conclusions, perquè caldria buidar més publicacions de fora de Barcelona.

9. *Cataluña* era altaveu de l'ideari noucentista i servia per a difondre el pensament català per terres castellanes. Estava del cantó de l'Institut d'Estudis Catalans: a l'article «Por la dignificación de las letras catalanas» (núm. 258, 14 setembre 1912), diu: «No queremos para nuestra lengua en formación todavía (precisamente cuando su madurez se anuncia en los trabajos de la sección filológica del *Institut d'Estudis Catalans* [...], en la creación de la cátedra confiada á nuestro gramático integral D. Pompeyo Fabra [...]) fomentar un pobrísimo dialecto floralesco que puede perjudicar la seriedad científica de nuestra reconstrucción. El catalán no es ni una lengua arqueológica, ni una lengua de aficionados. Es una lengua viva, *nacional*, cada día más rica y extensa. Debemos proclamarlo continuamente y en todas partes». Per això sorprèn el to lleument crític de les dues ressenyes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BONET, Sebastià (2005). «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. I. Ed. a cura de Joan Solà i Jordi Mir. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 159-194.
- GIFREU, Josep (2007). «Pompeu Fabra i la premsa en els processos d'ordenació normativa del català modern». A: ALSINA, Àlex [et al.] [ed.]. *La figura i l'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, p. 85-99.
- GINEBRA, Jordi (2006). *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra. Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- GRAÑA, Isabel (1995). *L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARRET, Pere; SOLÀ, Joan (1998). *Història de la lingüística catalana 1775-1900. Repertori crític*. Vic: Eumo: Universitat de Vic; Girona: Universitat de Girona. 3 v.
- MARTÍ, Maria (2007). *Francesc Matheu i la revista Catalana: L'oposició a la normativització del català (1918-1926)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRACLE, Josep (1989). *Seguint la petja de Pompeu Fabra*. Barcelona: El Llamp.
- ROIG ROSICH, Josep Maria (1997). «Normalització lingüística, premsa i activitats editorials». A: *Història de la cultura catalana*. Vol. 8. Barcelona: Edicions 62, p. 103-124.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.
- (1991). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Empúries.

Una reflexió sobre el primer antinormisme

MAGÍ SUNYER
Universitat Rovira i Virgili

Aquesta comunicació s'ha redactat per complaure la invitació d'uns amics, lingüistes companys de Departament, que van assistir a la presentació del llibre de Maria Martí sobre els articles de Francesc Matheu a la revista *Catalana* de què em vaig ocupar un any enrere.¹ No té la intenció d'immiscir-se en debats pròpiament lingüístics, em sentiria bastant foraster entre un auditori d'especialistes en la qüestió, sinó de plantejar una qüestió ben concreta de la nostra història cultural que resulta incòmoda i que, quasi cent anys després, no caldria que generés tants recels. Per raons molt comprensibles, per les circumstàncies històriques que han afectat i afecten la catalanitat, el catalanisme i la llengua catalana, la reforma fabriana s'ha sacralitzat, i és prou sabut que tot allò que és sagrat reclama més respecte que anàlisi. Potser per això mateix m'afanyo a aclarir que ara i aquí no tinc intenció de discutir cap aspecte de la normativa, només d'examinar uns punts de vista i uns llocs comuns que afecten personatges, la imatge dels quals ha quedat molt afectada davant la posteritat. No tinc altra pretensió que provocar la reflexió sobre l'assumpte, perquè l'estudi rigorós d'aquesta matèria no cabria en una comunicació de col·loqui.

Qui amb més perspicàcia ha enfocat, no ben bé, però també, aquest tema ha estat Josep Murgades amb dos articles, «Constants històriques de l'antinoucentisme» i «Sinopsi de l'antinoucentisme històric». Dic que no s'ocupa ben bé del tema perquè l'assumpte d'aquest article és l'antinormisme i no l'anti-Noucentisme, i que també se n'ocupa perquè l'antinormisme constitueix una part del primer anti-Noucentisme. Josep Murgades (1995, p. 54-55) constata que l'anti-

1. Aquest article forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) (2009 SGR 644) i del projecte de Ministeri de Cultura HAR 2008-04662/HIST. He actualitzat l'ortografia dels textos no normatius reproduïts.

Noucentisme, que neix poc temps després que el moviment, es perllonga durant tot el segle xx, però que no es tracta d'un moviment cohesionat ni continu sinó de l'oposició de grups diversos, i sovint sense relació entre ells, a aspectes de la teoria o de l'obra noucentistes. Aquests grups van des dels que s'enfronten al Noucentisme en un primer moment —intellectuals de la Renaixença i el Modernisme— fins als dels anys vint i als de l'exili, per no referir-nos a altres més acostats als nostres dies, que requeririen unes altres consideracions. M'ocuparé de la primera etapa de la història d'aquestes reaccions, principalment de la fase que Murgades anomena de «refracció», protagonitzada per intellectuals de la Renaixença, i només en segon terme de la que bateja com d'«oposició», menada per modernistes (Murgades, 1996, p. 107-116), fases que coincideixen en el temps entre elles i amb el naixement del Noucentisme.

Els fets són prou coneguts: el mateix any 1913 de la redacció de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut, una sèrie d'escriptors de l'última generació de la Renaixença i algun de modernista s'hi van oposar. La relació d'aquests escriptors no és gens menyspreable. Hi figuren, entre altres, Francesc Matheu, Josep Pin i Soler, Narcís Oller, Caterina Albert, *Víctor Català*, Apelles Mestres, Ramon Miquel i Planas i Alfons Par. Murgades (1996, p. 107-108) atribueix la discrepància a un conflicte generacional, a la diferència de projecte polític i cultural entre els vells i els joves, a la refracció a l'autoritat de l'Institut d'Estudis Catalans i a l'avversió a la novetat, que suposadament afectava aquests escriptors. Una síntesi admirable de la presentació dels fets per part dels noucentistes, els quals, des d'un primer moment, es van preocupar d'establir que la normalitat començava amb ells, que ells constituïen el patró per mesurar qualsevol fenomen o actuació i allò que no formava part del seu univers ingressava en la categoria d'excèntric.

Existeix una altra versió, que contribueix a comprendre millor aquell moment històric i les conseqüències que va comportar, versió impossible d'examinar amb equanimitat si ens ancorem en una concepció dualista en què uns eren els joves, dinàmics i moderns i els altres, una romanalla del passat. Si ens hi fixem bé, l'argument generacional no és aplicable a pler. El salt generacional entre Matheu, Pin, Oller i Mestres, per una banda, i Carner i Ors, per l'altra, és evident; també que els modernistes, amb alguna excepció, com la de *Víctor Català*, no van entrar en el bàndol antinormista —sí, però, en l'antinoucentista, com indica, amb apartat propi, Murgades. Tanmateix, tampoc no admet discussió que Caterina Albert i Ramon Miquel i Planas eren més joves que Pompeu Fabra, ni que Jaume Bofill i Mates va néixer abans que Alfons Par; i és prou sabut que la segona generació modernista i la primera noucentista són la mateixa, Carner i Ors van començar a escriure com a joves modernistes.

L'avversió a l'autoritat de l'Institut d'Estudis Catalans es va acabar generant, sens dubte, però no va ser sempre així abans de 1913. Agafem el cas de Ramon

Miquel i Planas, un dels més assenyalats per antinormista. Un simple repàs a la publicació *Bibliofilia*, que ell redactava, resulta molt instructiu. L'any 1911, en l'article «Llengua catalana literària» es declarava partidari de no concedir gaire bel·ligerància a la diversitat que proporcionava la llengua «rural» en la construcció de la normativa (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 20-21). El mateix any, escrivia aquest contundent passatge en l'article «La qüestió ortogràfica»: «per la nostra part ja sabem què ens toca fer des del moment en què la Comissió Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans hagi fet públic el seu acord: acceptar-lo amb entusiasme i sense reserva de cap mena; i aquesta és la recomanació xardorosa que endrecem a tots els bons catalans» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 54). No és un pamflet d'adversari a l'Institut. L'any 1913 observem com, per una banda, publica grans elogis de Prat de la Riba —«La Biblioteca de Catalunya» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 507-510)—, Josep Maria López Picó —«Espectacles i Mitologia» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 520-522)— i Josep Carner —«*Auques i ventalls*, de Josep Carner» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 525-528)— i, per l'altra, manifesta un desacord, a què després retornarem, respecte de llibres i actituds noucentistes: «*La Ben Plantada* de Xènius» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 355-558), «*Almanac dels noucentistes*» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 366-367) i «El modernisme en la literatura catalana» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 531-533), aquest ja un atac frontal no a l'Institut però sí a la literatura noucentista. Introdueixo a continuació un petit parèntesi contextualitzador.

El desconeixement de la literatura i dels escriptors del segle XIX durant el segle XX ha arribat a extrems sorprenents. La raó s'ha d'anar a buscar, precisament, en la taula rasa que, des de l'inici, el Noucentisme va fer de qualsevol tradició que no fos la medieval. La Renaixença —a partir d'un moment amb l'excepció parcial de Verdager— i el Modernisme —salvades individualitats com Fabra, Ruyra, Rovira i Virgili i algú més— van ser ignorats i menyspreats pels primers noucentistes. Els intel·lectuals de la generació següent formats en el *Glosari* van rebre aquesta herència i la van considerar doctrina. Fou una operació informada parcialment per unes divergències estètiques i ideològiques però, sobretot, per un afany de liquidació dels suposats adversaris practicat sense contemplacions. Més que en una disputa estètica —que també ho fou— o generacional, va consistir en una autoafirmació i una gran exclusió. El poder noucentista, limitat però prou efectiu per imposar la valoració que interessava, ha condicionat la visió que del segle XIX i del Modernisme s'ha tingut durant el segle XX. El període d'influència del moviment s'ha vist incrementat per unes excepcionalitats, sobretot la de la llarga dictadura franquista, que no propiciaven gaires revisions i sí una mitificació de l'etapa mínimament normal del Noucentisme. Tot això és prou sabut, però no és sobrer recordar-ho, de la mateixa manera que és convenient fer memòria que a finals dels anys seixanta i durant els setanta es va rehabilitar el Modernisme, però

que els estudis sobre la literatura del segle XIX no van rebre una empena determinant fins a mitjans dels anys noranta, i mentrestant, malgrat algunes aportacions valuoses, els tòpics sobre el vuit-cents imperaven i encara continuen campant a pler. En constitueixen una pervivència paradoxal les opinions expressades —amb un aplom i una contundència que disfressen un profund desconeixement— en un llibre pretesament crític amb el Noucentisme que va obtenir un ampli ressò. Xavier Pericay i Ferran Toutain, l'any 1996, encara parlen del «desgavell informe de començaments de segle» (Pericay i Toutain, 1996, p. 11) —expressió apresada en el Noucentisme més tancat i combatiu— per referir-se a l'època immediatament anterior al 1913 i afirmen que «fins al 1905 la prosa catalana s'havia preocupat molt més d'expandir emocions i satisfer efluvis patriòtics que de comunicar realitats» (Pericay i Toutain, 1996, p. 16). Estalvio, per no allunyar-me de l'objectiu d'aquest article, els comentaris que fan sobre Narcís Oller, Santiago Rusiñol, Víctor Català i Joan Puig i Ferrer, només afegeixo que —casualitats?— d'abans del *Glosari*, els únics que salven són l'Emili Vilanova recobrat per Carner i el Robert Robert reeditat per Riba. Convé fer notar que com a suport a aquest afany pontificador, aquests dos assagistes invoquen l'autoritat, tan prestigiosa per raons diverses, de Gabriel Ferrater, amb la protecció, en forma de pròleg, de son germà Joan.

Si he retret aquestes afirmacions exposades com a veritats absolutes és per exemplificar fins on han arribat els despropòsits sobre el segle XIX i el Modernisme. L'opinió noucentista —modificada en part pel que fa referència al Modernisme en els últims quaranta anys— continua vigent, en gran manera, per valorar els escriptors de la Renaixença, acusats d'antiquaris ruralistes, anacrònics i desmanyotats. En aquest punt tanco el parèntesi per afirmar que no ho eren. No puc arribar al detall, només recordar la situació en la primera dècada de segle: Narcís Oller era el novel·lista per antonomàsia, el més internacional dels nostres escriptors, com mai no ho va ser cap noucentista, i publicava una novel·la tan contemporània com *Pilar Prim*; Apelles Mestres encarnava l'artista total, internacionalista, que havia renovat la poesia catalana; Víctor Català, potser el millor narrador del segle XX, amb la publicació dels primers llibres de contes i de *Solitud*, iniciava llavors una brillantíssima i entorpidida carrera literària; Francesc Matheu, poeta avançat de jove, mantenia una de les empreses bàsiques de la història de l'edició catalana; Josep Pin i Soler, novel·lista, dramaturg i prosista de viatges destacat, inaugurava llavors la Biblioteca d'Humanistes des d'una posició d'alta cultura; Ramon Miquel i Planas empenia les grans edicions de clàssics medievals que, es confessi o no, han servit de model durant tot el segle. Alguns començaven a ser vells, però no caducs; d'altres, no —Víctor Català va morir l'any 1966. La seva obra, en bona part o globalment menystinguda, arraconada i objecte de burles després, d'un valor objectiu que es manté un segle després, els situa, l'any 1906 o el 1913 com a intel·lectuals plenament contemporanis i actius.

Doncs, què va passar? Se'ls va girar el cervell per una simple qüestió ortogràfica? Es van encegar i van adoptar una posició reaccionària i, fins i tot, com s'ha dit i repetit, antipatriòtica? La resposta torna a ser no, però repeteixo que no ho podem comprendre si no visualitzem que ells constituïen, en aquells anys, la plana major de la cultura catalana, i que van ser arraconats sense contemplacions ni espai per sobreviure, per un grup d'intel·lectuals que —amb l'excepció parcial de Josep Carner— tot just començaven a despuntar i encara havien demostrat ben poca cosa. Era una maniobra de colla molt reduïda que comptava amb un poder institucional, i els bandejats es queixaven perquè se'ls exclouia i perquè les grans tasques comunes no s'emprenien des d'una estratègia de país, perquè, si s'hagués fet així, no se'ls hauria pogut deixar de banda. En comptes de l'acord i la concòrdia es va triar la imposició. Com que va tenir èxit, nosaltres l'hem rebuda com una estratègia nacional; en aquell 1913, no, els perjudicats no ho veien així. Em permetré un exercici d'història-ficció per exemplificar-ho: què hauria pogut passar si, posem per cas, abstraiem-nos del franquisme, l'any 1968 la direcció de la cultura catalana hagués estat liderada per un grup amb poder suficient i se n'hagués arraconat J. V. Foix, Gabriel Ferrater, Joan Triadú, Maria Aurèlia Capmany, Joan Fuster, Blai Bonet i Salvador Espriu? S'hi haurien conformat? Per exagerada que algú pugui trobar la comparació, ens serveix per analitzar aquells anys de 1906 a 1913. Fins i tot el terme *anti-Noucentisme* respon al nostre enfocament condicionat, des del moment que fou el Noucentisme el que va actuar contra els grans escriptors catalans del seu temps que representaven el present i la continuïtat cultural —no exempta de tensions, naturalment—: l'antipàtic prefix *anti-* esqueia millor als noucentistes. D'això es queixa Ramon Miquel i Planas l'any 1914, quan diu que els noucentistes prescindien de la tradició literària contemporània per col·locar-se ells: «és una mena de maçoneria literària amb el seu ritual de recíprocs elogis, d'endreces mútues, d'encomiàstiques crítiques» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 532).² Els testimonis d'aquest bandejament són nombrosos. Roser Matheu es refereix a la posició de son pare respecte a les *Normes*: «És natural que la decisió de l'Institut no el convencés; i més que la resolució, la manera d'imposar-la» (Matheu, 1971, p. 138). Gaziol, en el pròleg a les *Memòries literàries* de Narcís Oller, referint-se al tracte rebut pel novellista, escriu: «Es pot ben dir que l'arraconaren sense pietat, com una vella desferra» (Oller, 1962, p. xxiv).

Som al punt d'arribada: les *Normes* van pagar la indignació pel maltracte. Sobretot perquè eren una empresa concreta, més enllà d'una crítica o un bande-

2. Els acusa de col·locar-se no tan sols literàriament, sinó també en l'aspecte econòmic. El subtítol del número únic de la revista paròdica *El Noucentista* és ben explícit: «Orgue de l'escola mediterrània. Arts, Ciències, Filosofia, Comissions, Representacions».

jament en un periòdic o en una institució. Gaziel mateix ho explica: «I la profunda rancúnia de l'home vell i arraconat es concentra, finalment, en l'home encara jove i triomfant, en el culpable màxim, promotor i endegador de la reforma gramatical. Oller, obcecat, l'anomena despectivament “el tal Fabra”» (Oller, 1962, p. xxvii). Des d'aquest plantejament, Josep Pin i Soler va escriure una «protesta» contra les *Normes* que sempre ha estat comentada des de la burla o la indignació, però que constitueix un valuós document històric. Pin explica que es queixa d'un abús: «Les innovacions gramaticals ara de poc codificades i fins a cert punt imposades per qui no tenia dret de fer-ho, són feina pertorbadora, antipatriòtica i, com conseqüència, altament perniciosa» (Pin, 1913, p. 123). L'argument vertebral que empra és que una empresa nacional no podia convertir-se en exclusiva d'una colla. Pin ataca de ple l'operació promoguda per Enric Prat de la Riba perquè no ha comptat amb les persones que havien d'intervenir-hi:

Un senyor que ningú autoritzava per a abocar lo corn de les seves gràcies en pro d'uns minyons que fet i fet únicament representen l'opinió de quatre concurrents a certa rebotiga, un senyor que tot lo més que podia fer, en tant que literat, era admirar aquells saviassos, obtenint d'ells col·laboració i adjutori, però de cap manera dir-los que tenien raó, ni fer predicar llurs «Normes» en la sala d'Honor de la Diputació Provincial de Barcelona» (Pin, 1913, p. 124)

Pin insisteix que aquesta pràctica conduïa a la discòrdia entre els escriptors catalans —«Les “Normes” són feina antipatriòtica perquè en compte de lligar, deslliguen; en compte d'agermanar, separen» (Pin, 1913, p. 124)— perquè la normativa no s'hauria hagut d'establir sense el concurs dels implicats en l'assumpte, tant persones —«¿Què costava als normistes, per exemple, si tant urgia reglamentar la nostra manera gràfica d'escriure, demanar parers a persones enteses?» (Pin, 1913, p. 125)— com entitats culturals que haurien pogut proporcionar el seu punt de vista. Amb aquest procediment, la normativa hauria començat el seu camí sense oposició, amb un acord nacional:

Fins los Normistes, per a millor resoldre el plet, haurien pogut fer consultar entitats competents, lo Cos d'Adjunts i Mestres en Gai Saber, l'Acadèmia de Bones Lletres, les redaccions dels benemèrits diaris i revistes que en divers indrets de Catalunya fa molts anys esmercen diners, ciència i paciència en pro de la cultura nostra...!

No els sembla als normistes, que si en lloc de fer autoritzar, estampar i predicar llurs invencions, *a ops* de la Diputació Provincial de Barcelona, les «Normes» haguessin sigut discutides i aprovades per hòmens competents de tot Catalunya, llur autoritat (la de les «Normes») hauria sigut més respectada? (Pin, 1913, p. 126)

El final del discurs de Pin i Soler furga en la nafra de l'exclusivisme noucentista, que ell considera abús de poder: «Total, que les vostres «Normes» són una alcaldada, una lleugera mostra de lo que *manariéu*, si tinguéssiu més poder» (Pin, 1913, p. 126).

Per aquest article i per la posició antinormista mantinguda durant la resta de la vida, Pin i Soler, un dels homes de lletres més interessants del canvi de segle, va ser esborrat de la nòmina d'escriptors a considerar, com Oller, com Matheu, com Víctor Català i com tants d'altres. Mig segle després, l'admirat Gabriel Ferrater emetia un judici demolidor sobre Pin sense haver-lo llegit: «A Pin y Soler ni lo he leído ni pienso hacerlo: parece que es una especie de Fernán Caballero en más chiquito todavía» (Ferrater, 1979, p. 127).

En conclusió: en els debats sobre les *Normes*, les burles i la resistència a acceptar-les que van venir a partir de 1913 en realitat hi havia menys de debat lingüístic —que també existia— que d'indignació d'unes persones que s'havien vist apartades de l'actualitat literària de manera gratuïta, sense argumentació. Les *Normes* eren la marca de la casa del Noucentisme i es van convertir en la concreció més atacable de l'exclusió. Els exclosos veien l'Institut com un instrument de partit, i no com una acadèmia nacional, que és el que pensaven que havia de promoure una institució pública que aquell 1913 no passava de ser la Diputació d'una província, però que l'any següent es convertiria en la Mancomunitat de Catalunya. En aquestes condicions, era molt difícil que s'avinguessin a reconèixer l'autoritat de l'Institut i de Fabra. No eren tan partidaris d'una altra normativa —també ho eren— com contraris al sistema que s'utilitzava per establir-la i, sobretot, al fet que se'ls exclogués del procés, i no únicament d'aquest.

Probablement, s'hauria pogut actuar d'una altra manera. Avui, cent anys després del debat, quan les *Normes* estan plenament consolidades i només són discutides des de l'anticatalanisme, sense cap intenció de qüestionar l'obra de Pompeu Fabra, amb aquesta reflexió potser no fem altra cosa que arqueologia cultural, però potser també pot servir per dessacralitzar les circumstàncies i les persones que, a favor o en contra, van intervenir en la seva instauració i fer veure que no té cap mena de sentit mantenir recels cap a uns intel·lectuals que van dedicar la vida a la cultura catalana, que figuren entre els millors escriptors que han utilitzat la llengua i que en aquest assumpte no van cometre cap «pecat» patriòtic. Cadascú en el lloc que li correspon com a novel·lista, com a dramaturg, com a poeta, com a editor, com a traductor, sense que els prejudicis derivats d'una picabaralla que va tenir uns vencedors absoluts i sense clemència hagin de condicionar la nostra visió de la història i de la literatura.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FERRATER, Gabriel (1979). *Sobre literatura*. Barcelona: Edicions 62.
- MARTÍ, Maria (2007). *Francesc Matheu i la revista Catalana: L'oposició a la normativització del català (1918-1926)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MATHEU, Roser (1971). *Vida i obra de Francesc Matheu*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- MIQUEL I PLANAS, Ramon (1911-1914). *Bibliofília. Volum primer*. Barcelona.
- MURGADES, Josep (1995). «Constants històriques de l'antinoucentisme». *L'Avenç*, núm. 194, p. 52-55.
- (1996). «Sinopsi de l'antinoucentisme històric». *Llengua & Literatura*, núm. 7, p. 105-127.
- El Noucentista: Orgue de la escola mediterrània. Arts, Ciències, Filosofia, Comissions, Representacions* [Barcelona] (28 desembre 1914).
- OLLER, Narcís (1962). *Memòries literàries: Història dels meus llibres*. Pròleg de Gaziel. Barcelona: Aedos.
- PERICAY, Xavier; TOUTAIN, Ferran (1996). *El malentès del Noucentisme*. Barcelona: Proa.
- PIN I SOLER, Josep (1913). «Protesta contra les normes ortogràfiques». *Diario de Reus* (12 abril).

Carles Riba i Pompeu Fabra

ISABEL TURULL I CREXELLS
Lectora a la Universitat La Sapienza de Roma

1. INTRODUCCIÓ

La nostra recerca s'emmarca en l'àmbit d'un treball de doctorat de la Universitat Autònoma de Barcelona sobre la llengua de Carles Riba, dirigit pel professor Víctor Martínez-Gil. En aquest sentit ja hem presentat fa poc el treball de recerca, un estudi sobre la teoria lingüística del nostre autor, i així hem tingut ocasió de confrontar-nos amb dos grans especialistes del tema, els quals, com a membres del tribunal, van mostrar molt d'interès i van fer algunes reflexions que ens han ajudat a aprofundir en la direcció correcta. He d'agrair especialment a la doctora Mila Segarra la primera observació que em va fer respecte al meu treball, que jo havia titulat amb una certa irreflexió *Carles Riba, lingüista*. Efectivament, veurem aquí, si és que calia demostrar-ho, que Carles Riba no era de cap manera un lingüista. El que ens proposem, en aquesta trobada d'especialistes d'aquest camp, és mostrar quina va ser l'aportació del Riba poeta i crític al projecte lingüístic fabrià, i la posarem en relació amb la d'altres literats de relleu en la història de la llengua dels seus països. Pensem, en particular, en Alessandro Manzoni, el qual, d'altra banda, té una relació especial amb Catalunya.

2. MATERIALS DE TREBALL

Per a la present investigació, a part de la important bibliografia crítica que ha estudiat diferents aspectes del nostre personatge, ens hem basat especialment en els reculls epistolars: en primer lloc, en les cartes de Carles Riba, en l'edició en quatre volums elaborada per Carles-Jordi Guardiola; també hem consultat els dos reculls de correspondència entre Joan Coromines i Carles Riba (Coromines, 2002) i entre Pompeu Fabra i Joan Coromines (Fabra, 1998). No han estat publicats, en

canvi, els pocs intercanvis epistolars entre Riba i Fabra, dels quals es troben a l'Arxiu Nacional de Catalunya, al Fons Riba-Arderiu, vuit cartes de Fabra a Riba que encara no hem pogut veure per motius de força major.¹

3. LA RELACIÓ HUMANA RIBA-FABRA: QÜESTIONS BIOGRÀFIQUES

Des del moment que Riba entra a treballar a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), a les ordres de Pompeu Fabra, comença una relació amb aquest que no es limitarà a la simple col·laboració professional i la seva amistat continuarà fins als temps de l'exili. En aquells moments dramàtics els trobem viatjant junts a Marsella a fer papers, per exemple, com veiem en aquesta carta a Clementina, datada a Marsella, el 15 d'abril de 1942, a la una del migdia (Riba, 1991, p. 221):

No telegrafio perquè també és qüestió de visats i passos; i no telefono perquè no em puc garantir a mi mateix cap horari, tot i que un es passa hores que no sap què fer. A En Fabra li passa igual, no et pensis. És una bogeria inhumana, vull dir irracional: manen les coses i la ximperia...

També s'ajudaven a passar de la millor manera possible aquella situació: així, els dos nois Riba aniran a dormir a casa dels Fabra perquè a casa seva només tenen lloc amb matalassos per terra (Medina, 1989, vol. I, p. 391).

No tenim, en canvi, proves d'una relació epistolar important entre tots dos, com tenim de Riba i Coromines, per exemple; probablement perquè el fet de viure a la mateixa ciutat la feia innecessària. És cert, d'altra banda, que el domicili de Fabra va ser saquejat el 1939 (Riba, 1989, p. 9) i que algunes cartes es poden haver perdut, però de tota manera trobem rellevant que no hi hagi exemples de discussions lingüístiques entre tots dos, i més aviat creiem que Riba acceptava per a aquestes qüestions l'autoritat del Mestre.

Si anem punt per punt a veure els diferents moments en què la biografia del nostre poeta es relaciona amb la del lingüista, comencem amb la seva entrada a les Oficines Lexicogràfiques, on sabem que participarà en l'elaboració del diccionari que Miracle anomena de «l'Institut» (Miracle, 1968, p. 546) i que segons Joaquim Rafel serà anomenat també «*Diccionari de la llengua literària*» (Rafel, 1996, p. 232). Els materials d'aquest treball, és a dir les paperetes preparades per Riba juntament amb Manuel de Montoliu pel que fa a les lletres A, B, C, seran utilitzats per Fabra

1. Hem pogut finalment veure aquestes cartes, que corroboren l'amistat entre els dos homes. Pel que fa a la discussió de qüestions lingüístiques de què parlem més endavant, només hi trobem una referència a dues paraules: *lluerna* i *falla*, respecte a les quals probablement Riba tenia algun dubte, però no hi ha informació suficient per a saber de què es tracta.

per a l'elaboració del que coneixem com a diccionari Fabra. Caldria fer un estudi més aprofundit sobre quin va ser el paper efectiu de Riba en cada una de les preses de decisions de l'organisme al qual pertanyia, però ens sembla significatiu un comentari de Joaquim Rafel en aquest sentit (Rafel, 1996, p. 236). Amb motiu del breu empresonament de Fabra arran dels fets del 6 d'octubre, és el nostre autor l'encarregat de presentar un informe sobre les activitats de les Oficines i en aquest informe esmenta el *Diccionari del català antic* i el *Diccionari dels dialectes catalans*, treballs de què no es parlava des d'abans de la dictadura i dels quals tampoc no es tornarà a parlar un cop Fabra es reincorporarà a la Secció. Evidentment la relació entre tots dos no era d'estreta col·laboració científica, i de fet, a part dels contactes a l'Institut, només coneixem un projecte en el qual havien de participar tots dos, un diccionari català-francès, del qual parla Riba en una carta del temps de l'exili (Riba, 1991, p. 168 i nota 5, p. 169) i que no es va arribar a realitzar.

La posició de Riba durant els diferents episodis que veuen implicada la figura pública de Fabra serà, tanmateix, sempre de clar suport i d'acord amb ell. Pensem, en primer lloc, en l'afer de la Real Academia de la Lengua Española, en què s'havia proposat el nom del filòleg com a representant de Catalunya en aquest organisme espanyol. Al final ell mateix va rebutjar l'oferta (Segarra, 1998, p. 166), però Riba, en una carta a Ricard Permanyer del 2 de desembre de 1926, comentava que si bé tot allò es veia amb gran recel i «com una sarcàstica paradoxa» (Riba, 1989, p. 308-309), si algun nom convindria propugnar seria «*sobretot: Fabra i Rubió i Lluch*». La cursiva és de l'autor. En una altra carta, aquesta a Manuel de Montoliu, del 8 d'abril de 1927 (Riba, 1989, p. 312-314 i notes), iniciada ja, doncs, la polèmica arran de l'article de Gaziel, Riba explicava més clarament, és a dir en set punts, la seva posició i com finalment s'havia alegrat que no hagués calgut demanar a Fabra aquell «*sacrifici*» (aquí també la cursiva és de l'autor). L'afer també el portarà a escriure la primera part de l'article «Polítics i intel·lectuals» (Riba, 1986, vol. II).

Pel que fa a les crítiques d'alguns sectors culturals a les propostes fabrianes, els qualificatius que Riba reserva a Miquel i Planas, per exemple, en una carta a Josep Obiols del 7 de novembre de 1920 (Riba, 1989, p. 101) no deixen cap mena de dubte sobre quina era la seva posició: «uns versos d'aquell enorme idiota que es diu Miquel & Planas S. en C., apareguts en un d'aquells llibres que fa de tant en tant entre fotocòpia i fotocòpia [...]». I de mossèn Alcover, al qual tornarem més endavant en relació amb Manzoni i la situació italiana, podem dir que Riba en valorava alguns aspectes però donava aquí també clar suport a Fabra, com veiem en els dos articles que dedica a aquest, sobretot en el segon, «De Pompeu Fabra, encara. Il·lustracions i corollaris». Aquí es fixa més especialment en el problema dels dialectalismes i ataca violentament qui els defensa: «Les ànimes dialectals s'han arrapat, han tancat els ulls i no han seguit; algú ha perdut l'esma i ell mateix

no sap on para» (Riba, 1986, vol. II, p. 83), i defensa l'actuació de Fabra i de l'Institut que han sabut evitar que el català fos «una llengua triturada en dialectes i sistemes ortogràfics de penya literària» (Riba, 1986, vol. II, p. 84).

Hem de dir també que si les darreres aportacions de la recerca han redimensionat les desavinences entre Fabra i Alcover (Perea, 2007, p. 121-122; i ja Segarra, 1985), això no afecta la posició de Riba. Així ho veiem en el discurs que es publicarà amb el títol *Els poetes i la llengua comuna* (Riba, 1986, vol. III).

Riba és nomenat membre de l'Institut d'Estudis Catalans només el 1932, justament per cobrir el lloc deixat vacant per la mort de mossèn Alcover, i és en aquesta ocasió que pronunciarà el discurs. Hi trobem, en primer lloc, una defensa de la feina feta per l'Institut i sobretot una insistència en la diferent situació lingüística amb què afortunadament es troben els escriptors o els parlants en general després de vint-i-cinc anys de la seva existència. En segon lloc, hi defineix el seu concepte d'ideal de la llengua: «comuna, clara i apta, indefinidament disponible», i mostra com el seu «elogiat», és a dir qui l'havia precedit en aquella plaça, no podia arribar-hi. Malgrat ser un «fervorós de la llengua», Alcover pecava per fixar-se massa en el detall, que vol dir en el recull meticulós i potser obsessiu de cada variant dialectal: «no crec que a ningú la profusió d'un codi hagi privat tant de veure la llei, que mai un fervorós de la llengua hagi tan inconscientment renunciat a captar-ne la unitat ideal per la illusió de les seves bigarrades aparences» (Riba, 1986, vol. III, p. 88).

Per acabar aquest breu resum d'algunes qüestions biogràfiques, direm que després de la mort de Fabra, Riba va ser elegit per vot unànim, segons ens diu ell mateix a la carta adreçada a Xavier Benguerel el 16 d'abril de 1950 (Riba, 1991, p. 441), president de l'IEC. Tampoc en aquest càrrec el veiem prendre part en discussions estrictament lingüístiques. La seva posició en el moment de la reedició del diccionari Fabra és paradigmàtica en aquest sentit: com veiem a les cartes que s'intercanvia amb Joan Coromines, fins i tot quan el lingüista li planteja qüestions molt concretes (recordem la importància que aquest donava a la inclusió a la nova publicació dels mots *viuda*, *pendre* i *racó*, i vegeu també, per a aprofundir-hi, Balcells, Izquierdo i Pujol, 2007), el poeta i crític es limita a justificar les decisions de l'equip i a valorar les aportacions del mateix Coromines: «tots els acords relatius a la intervenció de l'Institut d'Estudis Catalans a la reedició del Diccionari Fabra, van ésser presos tenint les cartes de V. damunt la taula, llegint-les pel damunt, per sota i entre línies, com si V. fos allí» (Coromines, 2002, p. 135).

De la mateixa manera, no tenim constància de cap resposta concreta a les queixes que Coromines expressa en una altra carta, del 9 de maig de 1956, respecte a la seva traducció de *L'eunuc*, de Terenci, per a la Fundació Bernat Metge. En aquesta carta, el filòleg agraeix respectuosament a Riba les seves correccions: «les seves esmenes han millorat molts detalls», però després fa una llista dels casos en

què no hi està d'acord, per exemple el del «bandejament de l'enclisi del pronom darrera infinitiu precedit d'auxiliar (*vol donar-me'l* i anàlegs canviats sempre en *me'l vol donar*)» i altres (Coromines, 2002, p. 167). Cal dir que en el seu paper de corrector, Riba mantenia generalment una posició dialogant o, per dir-ho amb paraules de Miquel Dolç (1986, p. 30), una «constant obertura a la discussió amable, fins i tot a la negociació», posició que ens recorda altre cop més la de l'escriptor creador que no pas la del filòleg.

4. EL PAPER DE L'ESCRITOR

Carles Miralles (2000, p. 159-180) ha estudiat alguns aspectes de com els escriptors van acollir el mestratge de Fabra. Comenta, per exemple, com molts dels joves autors veien en la normativa fabriana un sistema d'afirmació de modernitat respecte als autors del XIX, inclòs també Maragall, mentre que Riba era un dels pocs lúcids que van entendre que «la lliçó de Maragall era imprescindible». També compara la situació de la llengua catalana el segle XIX amb la de la llengua grega al mateix segle, on la disjuntiva entre la *dimotiki*, llengua del poble, i la *kathareúousa*, un grec «depurat», construït sobre la llengua antiga, era paral·lela a la que es produïa en català entre la llengua parlada i la dels nostres clàssics del segle XV. Cal remarcar, però, dues diferències bàsiques entre les dues situacions: la primera, que a Catalunya hi havia hagut a més una situació de diglòssia en què els estaments cultes havien estat educats en una llengua estrangera, el castellà, i que aquest havia tingut uns efectes «corruptors» sobre la nostra llengua; i la segona, que la distància entre la llengua del segle XX i la del segle XV no era, si més no en la consideració de Fabra, tan gran que no es pogués salvar per reconstruir el català contemporani. Recordem les paraules de Fabra: «És incontestable que havíem d'anar a un acostament del català modern al català medieval», tot i que també ho matisava amb una frase que ha estat abundantment citada: «L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera» (Fabra, 1980, p. 144).² Tornant a Miralles, aquest destaca també certs paral·lelismes, de fet prou evidents, amb situacions del segle XVII europeu i, després de comentar que Riba comparava d'alguna manera Fabra amb Malherbe, diu: «però és Montoliu qui la fórmula tallantment [aquesta comparació]: “Pompeu Fabra és el nostre Malherbe”» (Miralles, 2000, p. 170). Efectivament Malherbe «combaté la caòtica llengua francesa del segle XVI, tan devota de les varietats dialectals» (Miralles, 2000, p. 170), però,

2. D'aquest tema, se n'ha ocupat de manera aprofundida Josep Maria Bernal a la seva tesi doctoral malauradament inèdita.

en canvi, per al nostre Riba, amb qui s'havia de comparar Fabra era amb un altre autor francès de la mateixa època, Vaugelas, el «gairebé mític Vaugelas» (Riba, 1986, vol. III, p. 86). Claude Vaugelas és qui, al seu *Remarques sur la langue française* (1647), malgrat pretendre fer-ne una pura descripció, el que fa en realitat és descriure el *bon usage* de la llengua francesa per part de la cort o també per part dels autors literaris reconeguts. Aquest *bon usage* ens fa pensar en el *gust*, aquella qualitat que Riba trobava en Fabra i de la qual parlava com d'un dels criteris bàsics per a acceptar-ne l'autoritat en el moment de fer la reedició del seu diccionari el 1952. No hi ha dubte que aquest és un criteri que pertany més al món de l'escriptor que al del lingüista.

Deixem ara tant Grècia com França, i anem a una altra realitat que ha tingut la seva influència sobre la nostra història literària i lingüística i potser no ha estat prou estudiada. Tinguem en compte que el poema fundacional de la nostra Renaixença conté uns versos que són un clar record del fragment conegut com l'«Addio ai monti» de Lucia a *I promessi sposi*, d'Alessandro Manzoni, i veurem com la posició de Riba, malgrat la distància cronològica d'un segle, no deixa de tenir punts de contacte amb la de l'autor milanès. De les intervencions d'aquest en la *questione della lingua*, recordem sobretot com confessava, a la carta a Fauriel del 9 de febrer de 1806, que envejava els francesos (Manzoni, 1974, p. 3): «Vi confesso ch'io veggo con un piacere misto d'invidia il popolo di Parigi intendere ed applaudire alle commedie di Molière»; i recordem, d'altra banda, la seva defensa del toscà, més concretament del florentí, sobre la resta de dialectes italians per tal d'aconseguir que la riquesa de la llengua fos «aver molti modi per significare molte cose», perquè «aver più modi per significarne una sola è impaccio e confusione» (Manzoni, *Il "sentir messa"*, recollit a Manzoni, 1974, p. 16). *L'impaccio e confusione*, expressions fortes en italià, que per a Manzoni creen els geosinònims, ens recorden altres expressions de Riba: «sobre el verb català el cisma batega les ales eixebrades, i fa sentir la seva veu llagotejant per al llibertinatge, l'orgull i la contaminació». Aquestes apareixen en un article sobre les *Gedrgiques cristianes*, de Francis Jammes, traduïdes per Maria Antònia Salvà (Riba, 1986, vol. II), en què el nostre crític lloa, en canvi, el llenguatge triat per la traductora mallorquina, un llenguatge que «es desplega [...] unànime i lliure en la seva riquesa: humilitat, puritat, llibertat exemplars avui». (He de fer aquí un incís per a indicar que la traducció de Maria Antònia Salvà de què parla Riba aquí no és la de *Mireio*, publicada poc abans, que va causar una gran polèmica i sobre la qual existeix una abundant bibliografia.)

Expressions semblants tindrà també respecte a mossèn Alcover, com ja hem vist més amunt. Cal dir, tanmateix, que de la mateixa manera que cal redimensionar el conflicte entre Fabra i Alcover, també cal veure com Riba reconeix les qualitats del lingüista manacorí. Donem només, a tall d'exemple, la carta del 4 de maig de 1940 (Riba, 1991, p. 125-130), en què dóna alguns consells al jove Santia-

go Pey, i on la privadesa del document li permet d'expressar sense massa filtres la seva veritable opinió sobre els col·laboradors de l'Institut d'Estudis Catalans. Transcrivim tot el fragment:

Sigui prudent amb les publicacions de l'I.E.C.: dissortadament hi ha molta barreja. Les coses de Mn. Griera són dolentes; les de Montoliu, barroeres i fantosiques; les de Barnils, Casacuberta, Moll, Coromines, i, no cal dir, Fabra, bones de tot fiar; les de Mn. Alcover, perilloses si es manegen sense experiència.

5. PRAXI LINGÜÍSTICA RIBIANA

Si des del punt de vista de la teoria hem vist fins ara un Riba subordinat d'alguna manera al mestratge de Fabra, hem de dir, seguint les seves mateixes paraules, que els problemes de l'escriptor «comencen allà on acaba la jurisdicció de la gramàtica i del diccionari, és a dir del residu de convenció», o com diu Spitzer quan explica el concepte de *scarto*: «a qualsiasi allontanamento dallo stato psichico normale, corrisponde nel campo espressivo, un allontanamento dell'uso linguistico normale» (Spitzer, 1966, p. 46). Està encara per fer un estudi sobre la praxi ribiana de la llengua, és a dir, un mesurament de quina era la desviació que es permetia respecte a la normativa, tenint en compte que conservem del nostre autor escrits de registres ben diversos, poesia, assaig, narrativa, sense oblidar la «tercera prosa» de què parla Carles-Jordi Guardiola per a la prosa de les cartes. Ja Miquel Dolç (1986) reclamava un estudi d'aquesta mena en ocasió del I Simposi Carles Riba, indicant l'interès que podria tenir calculant, d'altra banda, l'arc temporal que abraça tot aquest material. No tenim espai per fer-ho aquí i ho deixarem per a una altra ocasió, però volem acabar aquesta intervenció amb una mostra de l'estil literari de Riba en aquesta «tercera prosa» de la qual ja hem vist alguns exemples, on la pressió de la gramàtica és menor i on el llenguatge flueix així mateix amb una correcció relaxada admirable. Hem triat una carta en què, en donar alguns consells a una jove parella que fa les primeres passes en el món professional, les reflexions que fa Riba el 1949 són indicatives del seu punt de vista sobre la seva professió i sobre el nostre país (carta a Eugènia Crexells, Barcelona, 17 de gener de 1949; Riba, 1991, p. 372-374):

¿Quina és la raó profunda d'aquesta decepció i d'aquest escepticisme que heu vist en mi com a escriptor? Resumint: el país no m'ha donat mitjans, sobretot, *no ha exigit de mi*, des del principi, prou enèrgicament, perquè jo tragués de mi tot el rendiment que amb esforç hauria pogut treure; i si l'hagués tret, potser m'hauria dit que no em demanava tant. Pres per un altre costat: el país dóna glòria i categoria i fins de vegades benestar de mestre, a molts que encara no han començat a aprendre seriosament. Com a escriptors, això es cou i es menja a casa, de la més dolça manera pairal i nostrada.

I encara més avall:

El proverbi diu que val més ésser cap de sardina que cua de lleó. És mentida; una mentida que a casa nostra ha fet el seu notable mal. Val més ésser cua de lleó que, almenys així, es participa de la grandesa i de la força del lleó; i en la vida moral, i en la de l'art, que no n'està deslligada, començant per ésser cua de lleó es pot arribar a ésser-ne cap; però no es passa gaire a ésser res de lleoní amb satisfaccions de sardina.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1993). *Llengua i cultura als Països Catalans*. 11a ed. Barcelona: Edicions 62. [1a ed., 1964]
- BALCELLS, Albert; IZQUIERDO, Santiago; PUJOL, Enric (2007). *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. II: *De 1942 als temps recents*. Catarroja; Barcelona: Afers.
- BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric (2002). *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. I: *1907-1942*. Catarroja; Barcelona: Afers.
- COROMINES, Joan (2002). *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*. Ed. a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. Barcelona: Fundació Pere Coromines.
- DOLÇ, Miquel (1986). «Carles Riba o la responsabilitat lingüística». A: MEDINA, Jaume; SULLÀ, Enric [ed.]. *Actes del Simposi Carles Riba*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 25-32.
- FABRA, Pompeu (1980). *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Edicions 62: La Caixa. (MOLC; 28)
- (1998). *Pompeu Fabra i Joan Coromines: La correspondència dels anys de l'exili*. Ed. a cura de Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas. Barcelona: Fundació Pere Coromines.
- MANZONI, Alessandro (1974). *Scritti sulla questione della lingua*. Ed. a cura de Piero Berrettoni i Edoardo Vineis. Torí: Loescher. (Classici Italiani Commentati)
- MEDINA, Jaume (1989). *Carles Riba (1893-1959)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 2 v.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà.
- MIRALLES, Carles (2000). «Fabra i els escriptors». A: *Simposi Pompeu Fabra: Jornades Científiques de l'IEC*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica. (Sèrie Jornades Científiques; 7), p. 159-180.
- PEREA, Maria Pilar (2007). «Acords i desacords entre Pompeu Fabra i Antoni M. Alcover en relació amb les Normes ortogràfiques». A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 121-132.
- RAFEL I FONTANALS, Joaquim (1996). «El Diccionari de l'Institut i el Diccionari Fabra». A: *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*. Vol. III. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 217-269.
- RIBA, Carles (1986). *Obres Completes II. Crítica, 1*. Ed. a cura d'Enric Sullà. Barcelona: Edicions 62.

- RIBA, Carles (1986). *Obres Completes III. Crítica*, 2. Ed. a cura d'Enric Sullà i Jaume Medina. Barcelona: Edicions 62.
- (1988). *Obres Completes IV. Crítica*, 3. Ed. a cura d'Enric Sullà i Jaume Medina. Barcelona: Edicions 62.
- (1989). *Cartes de Carles Riba*. Vol. I: 1910-1938. Ed. a cura de Carles-Jordi Guardiola. Barcelona: (Biblioteca Filològica; XVIII)
- (1991). *Cartes de Carles Riba*. Vol. II: 1939-1952. Ed. a cura de Carles-Jordi Guardiola. Barcelona: La Magrana: Institut d'Estudis Catalans.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de la normativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- (1998). *Pompeu Fabra: Una biografia*. Barcelona: Empúries.
- SPITZER, Leo (1966). *Crítica, stilística e semantica storica*. Bari: Laterza.

PART II

Aspectes gramaticals: descripció i codificació

La normativització del català de l'Alguer (1992-2008)

JOAN ARMANGUÉ i LUCA SCALA

Universitat de Càller. Arxiu de Tradicions de l'Alguer.
Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori de l'Alguer

1. A l'Alguer,¹ després de la Segona Guerra Mundial i a partir de l'obra teatral de Gaví Ballero i gràcies, sobretot, a l'obra poètica del seu germà, Antoni Ballero de Càndia, i de Rafael Catardi, Rafael Sari i Pasqual Scanu, l'ús culte de l'alguerès va anar prenent força, però sense un sistemàtic examen dels aspectes filològics que haurien hagut d'acompanyar l'exercici de la llengua. De fet, si als esmentats poetes no els mancava una pregona consciència lingüística, els hauria beneficiat una major coneixença de la llengua, que a causa de la pobra comunicació amb la resta dels Països Catalans, derivava sobretot cap a una normalització erudita de caire dialectalitzant. No mancaven, és cert, complexes relacions amb la comunitat catalana, però, sense deixar de ser fructíferes, ho foren sobretot per a la generació següent. En realitat, allò que mancava era un pont amb l'autoritat normativa de la llengua catalana, és a dir, amb l'Institut d'Estudis Catalans (IEC).

Amb l'adveniment de la democràcia a l'Estat espanyol, tímids intents d'aproximació des de les institucions catalanes cercaren de desvetllar aquesta situació d'ensopiment normatiu a l'Alguer: la complexa realitat cultural algueresa no va permetre, però, que l'entesa fos duradora, de manera que es caigué altre cop en una situació de confusió de la qual no es començà a sortir fins a l'any 1992, gràcies a una plataforma cívica local, el Grup per a la Normativització de l'Alguerès.

Difondrem tot seguit una sèrie de fites relatives al procés d'estandardització de la morfologia algueresa. Ens referim, en primer lloc, a la *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer* del Grup per a la Normativització de l'Alguerès, presentada a l'IEC el 14 de maig de 1993; i al *Model local de transició*, a

1. El present capítol, redactat per Joan Armangué, recull materials procedents d'Armangué (1999a), (1999b), (1999c), posteriorment recollits dins Armangué (2006).

càrrec de la Plataforma Algueresa de Cultura Catalana, presentat a la Regidoria de Cultura del Municipi de l'Alguer el 17 de febrer de 1999.

Convé cridar l'atenció sobre la diferència de rang entre les entitats responsables d'aquesta insòlita relació: tenim, d'una banda, el Municipi de l'Alguer i la Secció Filològica de l'IEC; i, d'altra banda, un lacònic grup —més endavant, plataforma— de ciutadans espontàniament reunits a partir d'una crida no institucional, que treballà pel reconeixement públic de l'estàndard català i la seva ampliació a la variant algueresa.

Abans de procedir a descriure ordenadament els fets, convé anticipar que, com a conseqüència de la *Proposta* del Grup per a la Normativització de l'Alguerès, l'estàndard oral del català va ser modificat en vint punts, en cadascun dels quals es reconeix la legitimitat de certes solucions morfològiques alguereses.

Cal recordar, per a la bona comprensió dels fets, una característica fonamental de l'estàndard del català. A diferència de les «modalitats neutres» d'altres llengües, en les quals són absents marques temporals, socials i geogràfiques, l'estàndard català, polimòrfic i de caràcter composicional, és marcat geogràficament. Aquest fenomen permet que el catalanoparlant, sigui quina sigui la variant lingüística de pertinença, pugui identificar-se de manera espontània amb un estàndard que reconeix els seus principals trets dialectals (Veny, 1998, p. 559). Ara bé, la variant algueresa no havia trobat lloc dins el procés d'estandardització. L'en van excloure diversos factors: el nombre reduït de parlants i, per tant, la irrellevància de llur particularisme de cara a la consolidació de la unitat de la llengua; la pobresa de la producció literària culta i el dilettantisme aproximatiu dels pioners de la lingüística algueresa; i la manca de representació dins de l'estructura de l'IEC.

El fet és que el reconeixement de la pròpia parla en l'estàndard català no podia representar un gest espontani per part de l'alguerès catalanoparlant. Amb l'esperança de suavitzar la distància entre l'alguerès col·loquial i l'alguerès formal, va constituir-se el Grup per a la Normativització de l'Alguerès. El mes de novembre de 1992, en efecte, diversos ciutadans, entre els quals els principals exponents de la catalanística local, van ser convocats a una reunió fundacional a través d'una carta oberta en la qual hom proposava d'«establir una *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer*».

Per tal de fixar una proposta coherent amb la normativa, fidel a l'esperit unitari de la llengua i respectuosa amb l'autoritat de l'IEC, el Grup per a la Normativització de l'Alguerès va decidir de seguir la pauta metodològica adoptada per l'IEC a la seva *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* (1990, 1992). Al «Pòrtic», amb què els redactors presentaven el fascicle publicat i difós l'any 1990 (p. 5-6), els responsables d'aquesta *Proposta* reconeixien que, per tal de fixar-la, «han estat preses en consideració totes les propostes i totes les normes que, a manca —fins ara— d'una normativa específica, havien anat elaborant les editorials,

els diaris i les revistes, les emissores de radiodifusió i de televisió, etc.». Per tant, el Grup alguerès es podia reconèixer, per bé que en un segon moment del trajecte, en aquest caràcter participatiu del procés de normativització, que de manera implícita, alhora, deixava encara oberta la possibilitat d'un diàleg constructiu: l'IEC, efectivament, reconeixia que la seva *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* «potser no serà encara la versió definitiva, per tal com el temps i l'experiència en seran els millors avaluadors». És encara més clara la «Introducció» que acompanya el segon fascicle, de l'any 1992 (II, *Morfologia*): «Es tracta d'aspectes nous en la codificació de la llengua, que sens dubte aviat seran afinats, matisats o reemplaçats i tot, segons que es presentarà la conveniència de fer-ho».

El 18 de desembre de 1992 el Grup per a la Normativització de l'Alguerès feia a mans del secretari de la Secció Filològica de l'IEC les primeres conclusions del seu programa de treball. Aquest tempteig inicial va ser molt ben acollit per l'IEC, des d'on s'encoratjà la continuïtat en aquella tasca. El Grup alguerès, tot seguit, generalitzant la classificació de les solucions morfològiques alguereses segons l'esquema adoptat per la *Proposta per a un estàndard oral* de l'IEC (àmbits «general» i «restringit», registres «formal» i «informal», formes «pròpies», «admississibles» o «no aconsellades»), i perseguint de manera sistemàtica el consens entre tots els membres per a cadascuna de les modificacions, va enllestir el 14 de maig de 1993 la seva *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer*. Val la pena de tenir en compte que en la lletra adreçada a l'IEC, hom reconeixia de manera explícita, per primera vegada a l'Alguer, «l'estàndard català com a variant supradialectal de la llengua comuna».

La resposta de l'IEC trigà més de tres anys a arribar.² Per tal de comprendre un dels motius d'aquest retard, convé que fem un petit pas enrere per recordar el mètode adoptat durant les reunions del Grup alguerès: se cercava, dèiem, el consens sistemàtic. Va establir-se, d'aquesta manera, una *Proposta* amb un alt grau de compromís, respectuosa amb totes les tendències internes del Grup, probablement inflacionada. Era clar, per tant, que la selecció i definitiva fixació de les formes que havien de ser acceptades a l'estàndard del català era una competència pròpia de l'IEC. La càrrega era feixuga, de manera que hom va procedir a expur-

2. Com a conseqüència dels fets fins ara exposats, a l'Alguer hom va poder assistir, durant l'any acadèmic 1993-1994, a una campanya de difusió relativa al tema: «L'alguerès i el català estàndard». En efecte, van ser pronunciades conferències, a càrrec de l'autor d'aquestes ratlles, a l'Ateneu Alguerès, a l'Obra Cultural, a l'Associació per a la Salvaguarda del Patrimoni Historicocultural de l'Alguer i, després de la seva creació, a la secció algueresa de l'Òmnium Cultural. La intensitat de la campanya va culminar, el setembre de 1994, durant l'acte d'inauguració —a càrrec de Joaquim Arenas, Joan Armangué i Andreu Bosch— de la I Escola Catalana d'Estiu de l'Alguer, organitzada pel Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori. Durant l'any acadèmic 1995-1996, aquest mateix Centre de Recursos va organitzar encara un curs de formació, adreçat al professorat local, sobre «Criteris per a un estàndard escrit alguerès» (Bosch, 1995).

gar la *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer* de totes aquelles formes que no podien trobar lloc en un estàndard general. La *Proposta* inicial, d'aquesta manera, quedà reduïda a una llista de quaranta-vuit punts.

Hem d'interpretar com un avís de la proximitat d'una resposta oficial de l'IEC la comunicació que el professor Joan Veny, amb el títol «L'alguerès i la llengua estàndard», va llegir durant l'acte de cloenda del VI Congrés de l'Associació Italiana d'Estudis Catalans (Càller-l'Alguer, 11-15 d'octubre de 1995). La resposta oficial, en efecte, arribà el 16 d'octubre de l'any següent: l'IEC havia aprovat tretze dels punts de la *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer*, que foren incorporats a la quarta edició revisada de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* (juny de 1998). Hi figuraven, efectivament, dotze dels tretze punts aprovats abans de l'octubre del 1996; i altres set punts, procedents també de la *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer*, aprovats al marge d'ulteriors contactes amb el Grup per a la Normativització de l'Alguerès.

Mentrestant, els drets lingüístics dels algueresos havien estat recollits a la llei regional, del 15 d'octubre de 1997, per a la «Promoció i valorització de la cultura i de la llengua de Sardenya»³ (en el cas alguerès, a més, en un conveni firmat el 2 d'abril de 1998, l'IEC reconeixia la responsabilitat del Municipi «en l'àmbit de les actuacions de promoció cultural i de l'ensenyament escolar»). Com a conseqüència de l'aprovació de la nova llei, la Regió Autònoma de Sardenya va endegar un ambiciós programa de debat sobre bilingüisme, normativització i normalització lingüística. El primer acte públic d'aquest projecte fou la celebració a Càller del congrés «Sardegna a confronto con altre minoranze linguistiche», al llarg del qual foren exposats, el 21 de novembre de 1998, l'activitat del Grup per a la Normativització de l'Alguerès i el contingut de la *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer*.⁴

En ocasió de l'esmentat congrés, s'informà la comunitat científica sarda que l'experiència del Grup s'estava canalitzant vers la creació d'una estructura que reprengués els treballs encetats el 1992. Efectivament, el 6 de novembre de 1998

3. Andreu Bosch (1998, p. 385-386) ja reclamava, en una conferència que es remunta a l'any 1995, «un model lingüístic que no respongui únicament a la parla —avui excessivament corrompuda—, però tampoc a un català normatiu excessivament allunyat d'aquesta particular realitat lingüística, per diversos segles desvinculada de les altres realitats lingüístiques germanes. [...] D'acord també amb l'Estatut municipal de l'Alguer, cal que l'Alguer oficialment adopti un estàndard alguerès d'ús restringit, sobretot escrit però també oral, no únicament per a l'àmbit escolar sinó també per a la vida pública i administrativa».

4. No han estat publicades les actes d'aquest congrés, celebrat a Càller els dies 19-22 de novembre de 1998. Participaren a l'acte, entre d'altres, els senyors Joaquim Arenas, del Servei d'Ensenyament del Català de la Generalitat de Catalunya; Xavier Lamuela, de les universitats de Girona i Tolosa; Eduard Blasco Ferrer, de la Universitat de Càller, i Joan Armangué, també de la Universitat de Càller, el qual llegí una comunicació sobre «La "Proposta per a una normativizzazione del catalano di Alghero"».

l'Arxiu de Tradicions de l'Alguer havia adreçat a les entitats interessades per la recuperació lingüística i cultural de la ciutat una crida per a la constitució d'una plataforma sense interessos polítics de partit. El Grup per a la Normativització de l'Alguerès es dissolgué dins de la nova estructura, tot destacant de manera explícita el valor del seu caràcter unitari. Com a principal objectiu de la seva nova activitat, la Plataforma es proposà la redacció d'un *Model local de transició* que recollís els punts de la *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer*, tot eliminant, però, les referències als àmbits «general» i «restringit» i als registres «formal» i «informal». El *Model local*, alhora, pretenia d'adaptar per a l'Alguer l'estàndard català, tot esdevenint, doncs, un simple complement de la *Proposta per a l'estàndard oral* de l'IEC.

Un cop enllestits els treballs, el 4 de febrer de l'any 2000 el nou *Model* fou lliurat a l'autoritat municipal. La Presidència de l'IEC, a través del president de la Secció Filològica, va fer arribar als dinamitzadors de la Plataforma una carta en la qual s'informava que «fa poc que la Universitat de les Illes Balears va elaborar un *Model de llengua per a l'escola*, que va presentar a la consideració de la Secció Filològica i ha estat publicat amb la sanció favorable de l'IEC. [...] És possible que aquest sigui també un tipus de col·laboració viable per al català de l'Alguer».

Seguint una tradició que arrenca de l'any 1990, la Secció Filològica de l'IEC decidí de celebrar les seves Jornades de l'any 2000 a l'Alguer (Argenter, 2001). Durant l'acte foren intensament tractades temàtiques relatives al procés d'estandardització i de normalització lingüística a l'Alguer. Això va permetre que durant el debat de conclusió fossin recordats, entre d'altres, els treballs del Grup per a la Normativització de l'Alguerès i de la Plataforma Algueresa de Cultura Catalana. L'esperit del *Model local de transició* fou ulteriorment debatut. Ens interessa destacar que el president de la Secció Filològica, tal com ja havia fet en la carta del 20 de març, insistí en la conveniència que hom elaborés, des de l'Alguer, un treball en la línia del *Model de llengua per a l'escola* firmat per la Universitat de les Illes Balears (Alomar-Melià, 1999).

La proposta de treballar en l'elaboració d'un *Model de llengua per a l'escola* fou ben rebuda entre els assistents al debat conclusiu de les Jornades. Tot seguit, la Plataforma Algueresa de Cultura Catalana, considerant que amb aquests actes culminava el procés en el qual s'havia proposat d'intervenir, decidí d'abandonar l'activitat de dinamització cultural en el sector de la normativització de l'alguerès, tot deixant en mans dels especialistes la continuïtat dels treballs.

2. Mentrestant, hom havia activat a l'Alguer una altra línia d'activitat normativitzadora.

Després de la creació d'una delegació a l'Alguer d'Òmnium Cultural el 1993 (posteriorment definit estatutàriament Òmnium Cultural de l'Alguer), amb la

col·laboració de la Càtedra de Català de la Universitat de Sàsser es fundà el Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori, que actua en el món de l'ensenyament a les escoles públiques i privades del terme municipal de l'Alguer.⁵ En aquest cas, l'exigència de reduir al mínim els inconvenients que la memòria personal pot provocar en qui fa un ús escrit de la llengua és sentida de manera impel·lent, justament pel tipus de plantejament inicial (ensenyar el català a les escoles). Ja es troba explicitada a la primera edició (no professional) del llibret *Contes de Tolstoi. Quadern de lectura i exercicis* (1994) una petita part d'aquells criteris, sobretot de fonètica, per a donar punts fermes a l'aplicació d'un naixent model de llengua escrita per a l'escola. Citant paraules de l'aleshores lector de català a la Universitat de Sàsser i primer coordinador del CRP Montessori, Andreu Bosch i Rodoreda, s'havia de crear i experimentar un model d'alguerès útil per a l'escola: proposar-lo, discutir-lo col·lectivament, posar-lo a prova, corregir-lo i adaptar-lo progressivament quan se'n trobaven defectes i virtuts. La feina continuà amb els posteriors coordinadors, aplicant el model de llengua als materials didàctics de les classes d'alguerès impartides a les escoles pels membres del Grup de Mestres del CRP; als materials de totes les edicions del curs de reciclatge de l'Escola d'Estiu de l'Alguer; al periòdic infantil *Mataresies*; als còmics *Tintín al país de l'or negre*, *Pinocchio*, *Robin Hood*, *Heidi* i *Alí Babà*. Aquesta producció ingent de milers de pàgines escrites en ortografia normalitzada, portà a l'elaboració d'una proposta de criteris de llengua, que es presentà a l'examen de la Secció Filològica de l'IEC l'any 2000. La proposta s'aprovà oficialment amb una declaració del 12 d'abril del 2002, i es publicà (Scala, 2003), amb l'apèndix de 131 models de conjugació verbal algueresa, el 2003, a cura de l'aleshores coordinador del CRP Montessori. Posteriorment, la Secció Filològica de l'IEC en publicà una versió revisada (Institut d'Estudis Catalans, 2003).

Fins avui, aquesta proposta continguda en les susdites dues publicacions resulta ésser la més completa definició d'un model normalitzat de la variant algueresa de la llengua catalana. Va servir, a més, com a base d'ensenyament per a un curs d'alfabetització biennal que el Municipi de l'Alguer oferí als seus funcionaris els anys 2003-2004, el qual es resumí en un llibre imprès per a ús intern (Scala, 2005).

Tot plegat, però, no deixa de ser més que una etapa, encara que important, d'un camí encara molt llong a recórrer. Uns criteris ja s'han superat, altres esperen actualització i remodelació, a la llum de les experiències fetes posteriorment, moltes altres qüestions lingüístiques (de caire gramatical, de morfologia nominal i verbal, sintàctic, ortogràfic) simplement encara no tenen una resposta.

El 2007 es creà la Comissió Unitària per la Normalització de l'Alguerès, sota l'impuls del malaguanyat Rafel Caria (fundador i director de *La Revista de l'Alguer*,

5. El present capítol ha estat redactat per Luca Scala.

del Centre de Recerca i Documentació Eduard Toda i membre corresponent de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans), que aplega cinc de les set associacions catalanistes de l'Alguer (Arxiu de Tradicions de l'Alguer, Associació per a la Salvaguarda del Patrimoni Historicocultural de l'Alguer, Ateneu Alguerès, Centre de Recerca i Documentació Eduard Toda, Òmnium Cultural de l'Alguer). La sua finalitat és actuar per a portar la llengua normalitzada a tots els àmbits de la societat algueresa, per a promocionar-ne i fomentar-ne l'ús. Després de la sua creació, la Comissió instà els candidats a les eleccions municipals del 2007 a prendre posició públicament sobre l'aplicació de les lleis sarda 26/1997⁶ i italiana 48/1999⁷ a la realitat algueresa, durant unes reunions que proporcionaren bones esperances. Dissortadament, un cop elegida la nova administració municipal, les promeses es quedaren com a tals, i l'oferta de col·laboració feta al govern de la ciutat quedà i queda encara sense cap resposta, mentre es viu a la ciutat una gravíssima situació de substitució lingüística que cada dia més pareix imparable.

Paradoxalment, assistim els darrers anys a una proliferació d'ús de l'alguerès en la retolació comercial, però escrita en una llengua molt sovent incompreensible i gairebé sempre equivocada. Això passa amb el vistiplau de l'autoritat comunal, que no actua per fer que una nova activitat comercial respecti en el seu nom la correcció de la llengua (igual com passa a l'italià, per exemple, que mai no es troba escrit incorrectament).

Mentre l'Alguer es trobi amb la manca absoluta de qualsevol tipus de política lingüística per part de l'administració pública, tal com demostra la pràctica quotidiana, qualsevol actuació normalitzadora de la societat civil, de les entitats culturals i científiques resultarà dissortadament vana.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALOMAR, A. I.; MELIÀ, J. (1999). *Proposta de model de llengua per a l'escola de les Illes Balears*. Mallorca.
- ARGENTER, Joan A. [ed.] (2001). *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a l'Alguer (2 i 3 de juny de 2000)*. Barcelona; l'Alguer: Institut d'Estudis Catalans.
- ARMANGUÉ, Joan (1999a). «La "Proposta per a una normativització del català de l'Alguer"». *Revista de Catalunya*, núm. 139 (abril), p. 60-79.
- (1999b). «Un registre oficial per al català de l'Alguer». A: *Estudis catalans a Sardenya*. Càller: Arxiu de Tradicions de l'Alguer, p. 27-30.
- (1999c). «Normativització del català de l'Alguer». *L'Alguer*, XII, núm. 64 (maig-juny), p. 10-11.
- (2006). *Represa i exercici de la consciència lingüística a l'Alguer*. Càller: Arxiu de Tradicions de l'Alguer, p. 85-98.

6. Disponible en línia a: <<http://www.regione.sardegna.it/j/v/86?v=9&c=72&s=1&file=1997026>>.

7. Disponible en línia a: <<http://www.camera.it/parlam/leggi/994821.htm>>.

- BOSCH, Andreu (1995). «L'Escola d'Estiu de l'Alguer». *Fil: Full Informatiu del Lector*, núm. 10 (abril), p. 8-9.
- (1998). «El català de l'Alguer, el nou marc legal i l'escola». A: MANINCHEDDA, Paolo [ed.]. *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo. Atti del VI Congresso dell'Associazione Italiana di Studi Catalani. Cagliari 11-15 ottobre 1995*. Vol. I. Càller: CUEC, p. 373-396.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA (1990). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1992). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II: Morfologia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2003). *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SCALA, Luca (2003). *Català de l'Alguer: Criteris de llengua escrita*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2005). *Primer curs d'alfabetització per dependents de la Pública Administració*. L'Alguer: Municipi de l'Alguer.
- VENY, Joan (1998). «L'alguerès i la llengua estàndard». A: MANINCHEDDA, Paolo [ed.]. *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo. Atti del VI Congresso dell'Associazione Italiana di Studi Catalani. Cagliari 11-15 ottobre 1995*. Vol. I. Càller: CUEC, p. 555-566.

Problemes de codificació de l'alguerès*

ANDREU BOSCH I RODOREDA
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

La comunicació analitza dos fenòmens lingüístics o problemes de codificació que deriven de la manca d'alfabetització efectiva en català a l'Alguer i de la situació ecosociolingüística peculiar d'aquest territori de parla catalana: d'una banda, l'ús de l'alguerès en la retolació viària i comercial amb errors de correcció lingüística o basat en models lingüístics contraposats; i, de l'altra, les dificultats d'elaboració de materials didàctics en alguerès respectant l'ortografia de la llengua catalana i alhora reflectint la parla algueresa.

En el primer cas, es comparen les dades recollides per l'autor entre 1993 i 1998 amb dades de 2008, deu anys després, tant pel que fa a l'ús del català en la retolació viària i en el nomenclàtor de carrers com quant a la presència de l'alguerès en la retolació comercial. Es confirma el desgavell de models lingüístics en què s'ha basat l'ús de l'alguerès en aquests àmbits, no únicament ortogràficament, sinó també gramaticalment (models de codificació asimètrics).

En el segon cas, la necessitat d'adaptar materials didàctics per a l'escola, per raons pedagògiques, però també per factors de cohesió lingüística, comporta la presa de decisions sobre el model de llengua oral i escrit a seguir, a partir d'una anàlisi descriptiva de la llengua (fonètica i fonològica, i també morfològica, lèxica i sintàctica). L'autor aporta exemples extrets de l'elaboració de materials en què ha participat, com ara el còmic *Tintín al país de l'or negre* (1995) i el recull *Històries de l'Alguer, entre la marina i la campanya* (1996), alguns dels quals són objecte de revisió; i també exemples procedents dels materials didàctics elaborats des

* Aquest treball forma part del projecte d'investigació «Explotació d'un corpus oral dialectal: anàlisi de la variació lingüística i desenvolupament d'aplicacions informàtiques per a la transcripció automatizada», HUM2007-65531, finançat pel MICINN i el FEDER.

del Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori per un equip docent, amb revisió lingüística de Luca Scala.

2. ALGUNS CASOS DE PUBLICITAT COMERCIAL I VIÀRIA A PARTIR DE MODELS DE CODIFICACIÓ ASIMÈTRICS

Després de les dades reportades el 1998 en relació amb el treball de camp realitzat a l'Alguer entre 1996-1997 sobre «L'ús del català i la interferència lingüística en la publicitat visual i la retolació comercial i institucional de l'Alguer» (Bosch, 1998; Bosch, 2002, p. 209-258), no es pot dir que s'hagi avançat gaire en el panorama de la codificació lingüística, com demostren les dades que reporto en aquesta comunicació recollides el 2008.

Ja aleshores apuntava dos fenòmens a considerar: d'una banda, «l'ús del català en la publicitat visual i la retolació comercial i institucional a l'Alguer, que és escàs i testimonial, si bé obeeix a unes constants sociolingüístiques, especialment interessants des d'una òptica d'alternança de llengües (català i italià)»; i, d'altra, el model de llengua utilitzat, per tal d'«estudiar-ne les interferències de l'italià —especialment gràfiques, lèxiques i sintàctiques—, però també de l'estàndard català enfront de l'ús d'un model o d'uns models —si és que n'hi ha— de llengua més acostats a la varietat algueresa, especialment en la morfologia i el lèxic», tot relacionant-ho amb «la incidència de l'ortografia catalana —i, per tant, de la normativa ortogràfica— en els usos lingüístics publicitaris a l'Alguer, un dels aspectes més interessants, a cavall de la fonètica algueresa i de les interferències de l'ortografia de la llengua italiana».¹

Fenòmens lingüístics i problemes de codificació inherents als missatges

Per a seguir aquest apartat, caldrà tenir en compte el valor de les sigles següents:

- (AAST) Retolació turística de l'Azienda Autonoma di Soggiorno e Turismo (l'Alguer), avui desapareguda.
- (MA) Retolació viària: nomenclàtor oficial de carrers (Municipi de l'Alguer).
- (MAT) Retolació turística municipal (Municipi de l'Alguer).
- (PC) Producte comercial.
- (RP) Retolació viària: nomenclàtor popular de carrers (Rotary Club Alghero).
- (RPA) Retolació viària: nomenclàtor popular de carrers (altres).
- (RC) Retolació i publicitat comercial.

1. Bosch (1998, p. 105), revisat a Bosch (2002, p. 209).

a) Consonantisme

— Canvi de *r* implosiva a [l]:

- (1) Ristorante *EL PULTAL* Pizzeria (RC)
- (2) *Lo Portal* - Piazza Porta Terra (MA)
- (3) *Lo barber* Estetista (RC)
- (4) *Margalló* i *www.margallo.it* (Azienda Agricola Antonella Ledà d'Ittiri) (PC)
- (5) *Valmell* Cannonau di Sardegna DOC, Cantina Sociale Santa Maria la Palma (PC)

Observem manca de simetria en els exemples de retolació comercial (1) i (3), i també d'(1) respecte del cas (2) del nomenclàtor oficial de carrers al barri antic, que remetent a *portal* [puɫ'tal]. La mateixa asimetria apareix en l'etiquetatge de vins algueresos: *Margalló* [maɫga'ɫo] (4) no s'adiu amb *Valmell* 'vermell' [val'mel] (5),² malgrat el manteniment ortogràfic de *-ll*, que es despalatalitza en alguerès.

— Rotacisme de *-/d/-* > [r]:

- (6) *RUMPURA* di Loi Alessandro i *www.rumpura.com* (RC)
- (7) Pescheria «*RURÓ*» di Paolo e Dino Melone (RC)
- (8) *Davallada* de don Pinna (MA) i *Devellada* de don Pinna (RP)

Un cas ben particular d'arcaisme i de transgressió ortogràfica desapercebut és (6): *Rompuda* és un *xisto* o malnom dels membres d'una família popularment coneguts per ésser enterramorts. M'informa Luca Scala que els minyons feien broma amb aquest malnom repetint en italià un fals eslògan «*Rompuda: bare e bauli su misura*», que evidencia la realització amb rotacisme [rum'pura] (a més d'haver fossilitzat la flexió pròpia de la classe verbal II, avui *rompit*, *rompida*, de *rompir*).³ El malnom s'ha lexicalitzat a partir de les formes primigènies masculines *lo/los de romput*, femenines *la/les de rompuda*.

Un cas anàleg és (7), a partir de la realització de *rodó* [ru'ro], que ja vaig reportar el 1998.⁴ Tots dos casos no s'adiuen amb les dues seqüències gràfiques de (8) del mot *davallada* [dava'ɫara].

2. Bosch (2008, p. 83).

3. Scala (2003, p. 293).

4. Bosch (1998, p. 143) i Bosch (2002, p. 255).

— Despalatalització de *-ll* final:

- (9) Ristorante Bar Gelateria *CAVAL MARI'* (RC)⁵
- (10) *Valmell* Cannonau di Sardegna DOC, Cantina Sociale Santa Maria la Palma (PC)
- (11) La Prassa del Pou *Vel* (RPA) / Plaça del Pou *Vell* - Piazza Civica (MA)

Mentre que els casos (9) —ja desaparegut de la via pública— i (11) —un rètol no oficial però ben visible a la façana del palau de Ferrera o d'Arcayne— deriven d'una grafia fonètica, el cas (10), que reflecteix la presència escadussera de l'etiquetatge en català en l'activitat vinícola,⁶ és un reflex de la manca de criteri: es manté *-ll* avui amb realització despalatalitzada [val'mel], però hom grafia un cas de tractament de /r/ > [l] en posició de coda travada.

b) Vocalisme

— Reducció vocàlica:

- De la [a] àtona:

- (12) *Davallada* de don Pinna i *Davallada* de Ricciu (MA) / *Devellada* de don Pinna (RP)
- (13) *A mos veura* (MAT) / *A nos veure* (AAST)
- (14) *Valmell* Cannonau di Sardegna DOC, Cantina Sociale Santa Maria la Palma (PC)

- De la [u] àtona:

- (15) *RUMPURA* di Loi Alessandro i www.rumpura.com (RC)
- (16) Pescheria «*RURÓ*» di Paolo e Dino Melone (RC)
- (17) Ristorante *EL PULTAL* Pizzeria (RC) / *Lo Portal* - Piazza Porta Terra (MA)
- (18) *Lo barber* Estetista (RC) / Pizzeria *LU FURAT* da Claudio / Ristorante «*Lu Casal*» (RC)

Observem que en aquesta tipologia de fenòmens (reducció vocàlica de *a/e* àtones en [a] i de *o/u* en [u])⁷ es nota precisament la manca de referents ortogràfics, i, per tant, un tractament *ad hoc* de codificació al marge de l'ortografia i

5. Activitat comercial desapareguda (Bosch, 1998, p. 130 i 143; Bosch, 2002, p. 238 i 255).

6. Bosch (2008, p. 83-84).

7. Scala (2003, p. 25-27).

l'etimologia catalanes, reflex, sens dubte, de la manca d'alfabetització en català. Sobre aquests aspectes, els *Registres de danys* (1683-1829) i els *Registres d'estimes de fruita* (1783-1829) de la *Barracelleria* algueresa ja evidenciaven vacil·lacions a l'hora de fixar la grafia amb *e/a* i *o/u* àtones.⁸

c) Altres fenòmens fonètics

- (19) Carrer de Pa i *Algua* (RP i MA) / Bed & Breakfast *AIGUA* (RC)
- (20) Carrer de la *Merced* (RP) / Carrer de la *Mercè* (MA)
- (21) Carrero' del *Carmen* (RP) / Carreró del *Carme* (MA)
- (22) Muralla de l'*Espital* (RP) / Carrer de l'*Hospital* (RP i MA)
- (23) Escola de Alguerés «Pasqual Scanu» (RC)

Els casos (19) a (22) evidencien asimetria ortogràfica, d'acord amb les realitzacions en alguerès modern [ˈaɫgwa] (19),⁹ [malˈset] (20), [ˈkalment] (21) i [aspiˈtal] (22). En canvi, el cas (23), al marge de la qüestió de l'accentuació de *e* d'acord amb la realització algueresa,¹⁰ convé remarcar la manca d'apostrofació de *de* davant vocal, tenint en compte la realització [de] en bona part de contextos.¹¹

d) Ortografia fonètica (a la italiana)

- (24) Davallada de *Ricciu* (MA)
- (25) Hotel *San Giuan* (RC)
- (26) La *Prassa* del Pou *Vel* (RPA)

També ací es nota la manca de referents ortogràfics, i, per tant, un tractament de codificació al marge de l'ortografia i l'etimologia catalanes, reflex del mimetisme dels grafemes i dígrafs propis de l'italià. Aquests exemples s'emmarcarien en la proposta del *principi fonèmic* basat en l'*ús de la grafia italiana* que proposa Chessa (2008, p. 190).

Llegiu, respectivament, [riˈtʃu], [ˌsan dʒuˈan], [ˈprasa] i [ˈvel]. Sobre aquests aspectes, els *Registres de danys* (1683-1829) i els *Registres d'estimes de fruita* (1783-1829) de la *Barracelleria* algueresa presenten aquest fenomen d'interferència ortogràfica de l'italià de manera força generalitzada, especialment a cavall dels segles XVIII i XIX.¹²

8. Bosch (1999, p. 77, 140, 173).

9. Scala (2003, p. 27).

10. Scala (2003, p. 33).

11. Bosch (2002, p. 144-145).

12. Bosch (1999, p. 31-33).

e) Ortografia (accentuació)

- (27) *TANCA FARRA'*, ALGHERO D.O.C. i *RAÍM*, Isola dei Nuraghi I.G.T., Sella & Mosca (PC)
 (28) *Vi Marí, Margalló i Gínjol*, Azienda Agricola Antonella Ledà d'Ittiri (PC)
 (29) *Cabiròl*, Cantina Sociale Santa Maria la Palma (PC)
 (30) Pescheria «*RURÓ*» di Paolo e Dino Melone (RC)
 (31) La Tazza d'oro Snack Piano Bar *EL TRO'* (RC)
 (32) Escola *de* Alguerés «Pasqual Scanu» (RC)
 (33) Carrer de la *Mercè* (MA)
 (34) Carrero' del *Carmen* (RP) / Carreró del *Carme* (MA)
 (35) TOT PER LA *MUSICA* (RC)

Observem dos tipus de fenòmens: els graficofonètics i els ortotipogràfics. Pel que fa als primers, contrasta el cas incorrecte de *raím* (27) respecte de les lliçons *marí, margalló i gínjol* (28), ben accentuades; com també *cabiròl* (29) respecte de *ruró* (30). D'altra banda, ja hem vist que (32) remet a la realització tancada dialectal d'*alguerès* [aʎga'res] (com en català occidental), mentre que l'accentuació de (33), normativa, no es correspon amb la realització algueresa de *Merced* [mal'set], com hem vist a (20).

Pel que fa als problemes ortotipogràfics, l'accentuació de les majúscules resulta conflictiva, amb restriccions o interferències tipogràfiques pròpies de l'italià: contrasta *FARRA'* (27) i *TRO'* (31),¹³ amb l'accent gràfic desplaçat, respecte de *RURÓ* (30); la mateixa asimetria trobem a (34) en relació amb el mot *carreró*, en minúscula.¹⁴ El cas de (35) tant pot remetre a raons ortogràfiques (per omissió) com ortotipogràfiques.

e) Asimetria morfològica

— Determinant masculí *lo*:

- (36) Ristorante *EL PULTAL* Pizzeria (RC)
 (37) La Tazza d'oro Snack Piano Bar *EL TRO'* (RC)
 (38) *Lo Portal* - Piazza Porta Terra (MA)
 (39) *Lo barber* Estetista (RC)
 (40) Pizzeria *LU FURAT* da Claudio (RC) / Ristorante «*Lu Casal*»

13. Cf. el cas (9)

14. Cf. «lo rústic» (Bosch, 1998, p. 141; Bosch, 2002, p. 253).

Hi podem observar totes les combinacions morfològiques i graficofonètiques. A (36) l'ús de *el* (estàndard) no s'adiu amb la grafia *pultal* (cf. alguerès [lu puɫ'tal]), un cas anàleg a (37); ambdós contrasten amb les solucions ortogràfiques dialectals *lo portal* (38) i *lo barber* (39).¹⁵ El cas (40), en canvi, respon a una mera grafia fonètica, a partir de *lo forat* [lu fu'rat] i *lo casal* [lu ka'zal].

— Pronom clíctic *mos*:

(41) *A mos veura* (MAT) / *a nos veure* (AAST)¹⁶

— Flexió verbal:

(42) *Benvingut* (MAT) / *benvenguts* (AAST)¹⁷

(43) *RUMPURA* di Loi Alessandro i www.rumpura.com (RC)

Les solucions dels missatges institucionals de (41) i (42) són asimètriques: *A mos veura* (41), que vol reflectir la parla algueresa [a muz 'vewra] (o [a muz 'vera]), no s'adiu amb *benvingut* (42), atès que en alguerès trobem *benvengut* [bemvaŋ'gut], com reflecteix la lliçó *benvenguts* (42). Contràriament, la lliçó *a nos veure* (41) sembla un intent d'estandardització, amb *nos* en lloc de l'alguerès *mos* [mus], si bé no podem descartar que vulgui reflectir una solució més genuïna, arcaica, en desús.¹⁸

Pel que fa a (43), ja hem vist a (15) que *rumpura* remet a *rompuda*, un cas de fossilització d'una solució verbal arcaica.

3. PROBLEMES D'ALFABETITZACIÓ I CODIFICACIÓ DAVANT DEL PANORAMA ECOSOCIOLINGÜÍSTIC DE L'ALGUER

Ja hem vist més amunt que el 1988 apuntava que en l'ús de l'alguerès en la retolació comercial i institucional evidenciava tres tipus de fenòmens o factors: les interferències (orto)gràfiques de l'italià, la incidència de l'ortografia del català (i de l'estàndard general) i les interferències de la fonètica de l'alguerès.¹⁹

15. Vegeu la nota anterior.

16. Rètol turístic institucional desaparegut (Bosch, 2002, p. 239-240).

17. Rètol turístic institucional desaparegut (Bosch, 2002, p. 238-239).

18. En aquest sentit, Luca Scala m'informa que *mos* [mus] és relativament recent, en alguerès, que trobem a partir de la fi del XIX; és més, «per exemple, Gaví Ballero (1915-2001), en les comèdies que escrivia sempre en grafia italiana —entre les quals *Lo sidadu*—, mai grafia el clíctic amb *m-*, sempre amb *n-*, perquè era l'ús més familiar al qual estava acostumat». Per a més detalls sobre l'asimetria dels casos (41) i (42), vegeu Bosch (2002, p. 223-224 i 238-240).

19. Bosch (2002, p. 217).

Però, de fet, aquesta casuística de fenòmens o problemes de codificació és aplicable a altres àmbits d'ús públic de l'alguerès. Pel que fa al primer factor, i a tall d'exemple, és habitual llegir a la premsa local o sarda titulars com aquest: «Gran successo de 'Lus cassarolz'», on trobem una seqüència gràfica que reflecteix la realització algueresa [lus kasa'rolts],²⁰ a partir de *grafia a la italiana* i, doncs, s'allunya de l'ortografia catalana: *u* per *o* àtona, *-ss-* per *-ç-*, *-r-* per *-d-* (intervocàlica), realització africada de /z/ → [ts]/__## (de fet, aplicable a /s/ o /z/ postconsonàntiques en posició de coda) i canvi de *-r* a [l] implosiva seguida de consonant en codes complexos a final de mot.²¹ És un cas anàleg a les lliçons (24), (25) i (26) de l'apartat 2.

Sobre aquest fenomen, Enrico Chessa planteja les opcions d'un procés de normalització que prescindeixi de la codificació de l'alguerès, ateses les divergències entre ortografia i realització fonètica dialectal, la qual cosa voldria dir l'adopció de «la grafia italiana per representar les tires fòniques de l'alguerès»; o bé continuar exercint pressió sociocultural de codificació amb l'ús de la grafia catalana, si bé apunta que «la desviació del principi fonèmic es pot acceptar només si es donen certes condicions».²²

— «Amb la primera proposta se suggereix l'ús d'una ortografia, basada en el principi fonèmic, que permeti, en bona mesura, una associació biunívoca entre signes gràfics i fonemes de l'alguerès col·loquial. Ens referirem a aquest enfocament amb el terme *ús de la grafia italiana* perquè, fonamentalment, es tracta de fer ús de les relacions graficofonèmiques tal com es donen en italià, amb les quals els algueresos estan més acostumats» (Chessa, 2008, p. 190);

— «La segona proposta, en canvi, recolza sobre els pressupòsits següents: l'alguerès necessita l'elaboració i la divulgació d'una varietat estàndard allòctona; els criteris ortogràfics han de ser els mateixos que els que s'utilitzen arreu del domini lingüístic català; a l'Alguer, però, caldrà invertir esforços considerables que incrementin les competències orals dels parlants.²³ Caldrà engegar uns mecanismes d'interacció lingüística (entre parlants adults de llengua inicial algueresa i nouparlants) de cara a afavorir un contacte constant, i possiblement intens, amb la varietat col·loquial» (Chessa, 2008, p. 191).

20. Bosch (2002, p. 218, n. 30).

21. Sobre aquests fenòmens, vegeu Bosch (2002, p. 141).

22. Chessa (2008, p. 190-193). És més: «Les peculiaritats de l'alguerès [...] imposen, al nostre entendre, un debat seriós a l'entorn de la normalització i, en concret, del procés de codificació. [...] Presentem —de manera molt esquemàtica— dues propostes normalitzadores contraposades, les quals volen ser la base per a l'elaboració d'un nou discurs de recuperació lingüística a l'Alguer. Els nostres suggeriments s'articulen al voltant de l'assumpte que el normalitzador té fonamentalment dues opcions: aplicar —tal com s'ha fet— les normes ortogràfiques de base etimològica o bé adoptar l'ortografia fonèmica que més s'ajusti a les característiques de l'alguerès» (Chessa, 2008, p. 190).

23. Aspecte que em sembla essencial, atenent als resultats de l'*Enquesta d'usos lingüístics a l'Alguer* de la Secretaria de Política Lingüística (2004). Cf. Bosch (2007, p. 45-47).

De fet, Chessa, per defensar l'opció de l'ús de la grafia italiana en l'alfabetització en alguerès, es basa en casos de realitzacions més o menys idiosincràtiques que fan que resulti complexa una adaptació ortogràfica respectant alhora l'ortografia fabriana i la solució fonètica dialectal, al marge d'un cas d'homofonia ben paradigmàtic que ja vaig apuntar jo mateix: *colom-codony*, amb realització [ku'rom],²⁴ una homofonia que també es dona en casos com *mala-mare* ['mara]. Aquest fenomen, però, no pot fer decantar la balança cap a criteris d'alfabetització o de codificació allunyats de l'ortografia catalana. A més, aquestes divergències a partir d'idiosincràcies fonològiques o fenòmens més o menys regulars aplicats a la lectoescriptura també es donen en bona part dels dialectes catalans.²⁵

Vet aquí els casos reportats i transcrits per Chessa (amb algunes imprecisions de transcripció, que esmenen): *servidors* [salvi'rołts], *hivern* [in'vɛl],²⁶ *aquidrar* (< *cridar*) [aki'ra],²⁷ *dormir* [ru'mi],²⁸ *acceptar* [atsat'ta],²⁹ *lleixiu* [li'ʃiw], *cauen* ['kawn], *aigua* [a'ɫgwa], *cadira* [ka'ria], *hospital* [aspi'tal], *moment* [ma'mɛntu],³⁰ *d'acord* [de 'kɔɫdiw],³¹ *decid* (v.) [di'sir].³²

Podem observar que en aquesta llista de fenòmens hi ha realitzacions fonètiques regulars i aspectes més idiosincràtics. En aquest sentit, ja vaig apuntar fa alguns anys que «aquells fenòmens fonètics que es poden sotmetre a regularitat no han de transgredir l'ortografia si aquesta esdevé una mera convenció fàcilment aplicable a l'execució oral de la llengua» (Bosch, 2001, p. 61).³³ I aquest fou el criteri de codificació aplicat als primers materials didàctics i escolars adaptats a l'alguerès entre 1994 i 1996 en què vaig poder participar des del Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori, criteri aplicat, per exemple, a la revista *Mataresies. Periòdic al Servei dels Minyons* o a *Tintín al país de l'or negre* (1995); i també

24. Bosch (1999, p. 52-53); Chessa (2008, p. 188).

25. Com ara, per citar-ne alguns casos, la iodització del balear o d'altres parlars. O casos més idiosincràtics com *cella* o *darrere* amb realització ['sejə] o [rə'ðerə], respectivament, en català central.

26. Cf. [in'vɛl] (Chessa, 2008, p. 189).

27. Amb pròtesi de *a-* i metàtesi *acridar* > *aquidrar* i assimilació final *-dr-* > [r].

28. Amb metàtesi *dormir* > *dromir* i assimilació *-dr-* > [r] per fonosintaxi.

29. Cf. [atsa'ta] (Chessa, 2008, p. 189). També [asat'ta].

30. Cf. [ma'mɛntu] (Chessa, 2008, p. 189).

31. Cf. [de'kɔɫdiw] (Chessa, 2008, p. 189).

32. Chessa (2008, p. 189, n. 10) generalitza en excés aquesta realització amb rotacisme de /d/ intervocàlica per rotacisme (amb intervenció de la vocal epentètica final [-i]) a casos com: *acud* [a'kur] (< *acudir* [aku'ri]), *convid* [kum'vit] i no pas *[kum'vir] (< *convidar* [kumvi'ra]), *fored* [fu'rer] (< *foradar* [fura'ra]), *salud* [sa'rut] i no pas *[sa'rur] (< *saludar* [saru'ra]). Tanmateix, cf. *mesut* [ma'zut] i no pas *[ma'zur] (< *mesurar* [mazu'ra]), per hipercorrecció (dec aquesta informació a Luca Scala).

33. «D'altra banda, aquest model de llengua, si bé absolutament respectuós amb la morfologia, la sintaxi i el lèxic algueresos, és rigorosament respectuós amb l'ortografia de la llengua catalana, amb la premissa que la fonètica no ha de condicionar mai l'ortografia, tret de casos idiosincràtics en què convé permetre's una llicència; d'aquesta manera, resta la porta ben oberta a la comprensió i la lectura de textos redactats en català estàndard» (Bosch, 2001, p. 60).

aplicat per Bosch i Sanna (1996) al recull *Històries de l'Alguer, entre la marina i la campanya*.³⁴

De la mateixa opinió sembla ser Luca Scala, a partir de l'experiència al Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori i d'Òmnium Cultural de l'Alguer, «de crear i experimentar un model d'alguerès útil per l'escola: proposar el model, discutir-lo col·lectivament, posar-lo a prova i adaptar-lo progressivament quan se'n trobaven defectes i virtuts»,³⁵ tal com descriu al «Model d'àmbit restringit de l'alguerès» (Scala, 2003, p. 19-79), document avalat per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans en la reunió del 12 d'abril de 2002.³⁶ És més: «Aquest model, partit ja amb una bona base d'estabilitat, és aplicat a les llicions d'alguerès que imparteixen los components del *Grup de Mestres* del CRP; als materials de les nou edicions de *l'Escola d'Estiu*; al periòdic infantil *Mataresies*; als còmics *Tintín al país de l'or negre*, *Pinocchio*, *Robin Hood*, *Heidi*, *Alí Babà*; i ja de quatre anys als materials didàctics i als llibres de text del *Projecte Joan Palomba*», en paraules del mateix Scala, «una producció objectivament imponent de milers de pàgines escrites en ortografia normalitzada que testimonia 10 anys de treball dedicat exclusivament a la introducció oficial, coordinada i generalitzada, de l'ensenyament de l'alguerès a totes les escoles» (Scala, 2003, p. 15).

En la meua opinió, Enrico Chessa (2008) sembla obviar que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans va aprovar el document «Model d'àmbit restringit de l'alguerès», un model, és bo remarcar-ho, que respon al fet que «calia establir els criteris per a la formació d'un estàndard d'àmbit restringit, respectuós amb l'ortografia i que integrés elements gramaticals i lèxics de la llengua col·loquial en un model participatiu, en el qual els catalanoparlants de l'Alguer se sentissin representats» (Scala, 2003, p. 21). I, doncs, Chessa no sembla tenir en compte que per a arribar a aquest model hi ha hagut una tasca feixuga i rigorosa d'experimentació d'ençà de 1994 coordinada des del Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori i, més tard, des d'Òmnium Cultural de l'Alguer per a establir «criteris, sobretot de fonètica, que donguessin punts fermes a l'aplicació d'un naixent model de llengua escrita per l'escola», al capdavant «una exigència de funcionament pràctic, que consentissi un ensenyament vàlid, homogeni i científicament plausible i rigorós» (Scala, 2003, p. 14-15).

34. Per a més detalls, vegeu Bosch (2001, p. 57-61).

35. «D'una banda, el model d'alguerès [del CRP Maria Montessori] és un model que tothora traspua els registres menys italianitzats de la varietat algueresa, sempre a la recerca d'aquells mots i expressions encara vius en la parla de la gent més gran, per tal de presentar-los de model, no tant com un exercici nostàlgic ni redemptor, sinó com una utilitat real, per tal d'evitar haver de recórrer a l'italià com a superació de l'acte comunicatiu» (Bosch, 2001, p. 58).

36. IEC (2003), també editat a Scala (2003, p. 19-79). I implícitament tampoc no té en compte els aspectes de morfologia de l'alguerès acceptats per l'IEC el 1996 a la proposta d'estàndard oral (IEC, 1998), a l'entorn del Grup per a la Normativització de l'Alguerès, coordinat per Joan Armangué (2006, p. 128-130).

I això no vol dir que les reserves expressades per Enrico Chessa en aquest procés de codificació no estiguin fonamentades. En aquest sentit, Luca Scala ja apunta les dificultats de codificació sense allò que anomena *deformació lingüística*: «És sempre estat difícil escriure, amb la grafia deguda, l'alguerès dirigit únicament als algueresos. Les seues característiques fonètiques, sobretot, i l'habitud de llegir-lo escrit prevalentment en grafia italiana poden desorientar un lector ocasional. És complicat, per qui no hi sigui habituat, reconèixer fàcilment metàtesis, rotacismes, assimilacions, despalatalitzacions, epèntesis, reduccions, vocals paragògiques i/o eufòniques, etc., normals en la llengua oral, de paraules com *processó*, *buidar*, *pedaç*, *ple*, *saludar*, *dormir*, *a lluny*, *anys*, *li*, *veuen*, *la iglésia*, *amb*, *Mont Girat*, etc.; realment costa un bon esforç de llegir-les naturalment i també, a voltes, de comprendre el que volen diure. I és també complicat donar una grafia catalana científicament rigorosa a sardismes o altres barbarismes que són ja part integrant de la nostra variant» (Scala, 2003, p. 11).

I per això la formació pedagògica o les estratègies didàctiques tenen un paper fonamental en el procés d'alfabetització en català a l'Alguer. I en aquesta direcció s'emmarquen els més de deu anys de Projecte Joan Palomba (1998-2009) i els nous materials elaborats per Luca Scala (2005), «un curs d'alfabetització que ha ensenyat los primers rudiments de l'alguerès escrit als funcionaris de l'Administració [...], un primer pas imprescindible ors a la plena normalització de la llengua també en l'ús formal a dins de l'Administració» (Scala, 2005, p. [III]), i per un grup de mestres coordinat per Rosa Montero, amb el manual *Alguerès 1* (2006) per al primer cicle de l'escola primària (7-8 anys). En aquest sentit, a Scala (2005, p. 3), en presentar «Les vocals», per exemple, llegim que «les paraules *hospital*, *moment* i *obscur* se pronuncien respectivament [aspi'tal], [ma'mentu] i [as'kur], cosa que, però, no ne té de modificar la grafia», així com també que «modernament, en la pronúncia algueresa, s'és transformada en [l] la *i* de les paraules *aigua*, *aiguada*, *aigüer*, *aigüeta*, *caiguda*; i la de les formes verbals de *caure* [...]. Això no ne té de modificar la grafia correcta amb *i*». Per tant, és evident l'enfocament normatiu i interdialectal de la metodologia didàctica aplicada per Scala (2005).

4. CONCLUSIONS

No em sembla justificat defensar en el procés de codificació de l'alguerès l'*ortografia fonèmica* adduint les dificultats fonètiques d'aprenentatge dels no-catalanoparlants només pel fet que s'allunyarien, en alguns aspectes, de la fonètica col·loquial de l'alguerès, perquè sembla que l'alguerès s'hagi de resignar a l'aïllament dins el diasistema català, sense possibilitat d'esdevenir una llengua vàlida per als usos formals. Que un infant llegeixi a escola, com s'ha vist, *dormir* per [ru'mi], *lleixiu* per [li'ʃiw], *a lluny* per [a'ʎunt] o *moment* per [ma'mentu] no

és el problema, ni tampoc l'existència d'homofonies com *codony* o *colom* per [ku'rom], sempre que tingui l'oportunitat fora de l'escola de parlar l'alguerès: serà amb l'ús social o familiar de la llengua que ja aprendrà a identificar els desajustos fonètics de l'ortografia apresada a escola. Una altra cosa és que, ateses les circumstàncies de substitució lingüística consolidada, com demostren les dades de l'*Enquesta d'usos lingüístics a l'Alguer* (2004), vulguem que l'alguerès escolar sigui una mera transcripció nostàlgica de l'alguerès col·loquial d'una comunitat de parla minoritzada i minoritària.

I aquest és el camí, al capdavant, per superar el desgavell de models de codificació asimètrics que hem vist a l'apartat 3 en relació amb els usos públics i formals de l'alguerès en la publicitat visual i la retolació comercial i institucional de l'Alguer.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARMANGUÉ I HERRERO, Joan (2006). *Represa i exercici de la consciència lingüística a l'Alguer*. Càller: Arxiu de Tradicions de l'Alguer; Edizioni Grafica del Parteolla.
- BOSCH I RODOREDA, Andreu (1998). «L'ús del català i la interferència lingüística en la publicitat visual i la retolació comercial i institucional a l'Alguer». *Revista de Llengua i Dret* [Barcelona], núm. 30, p. 105-145.
- (1999). *Els noms de la fruita a l'Alguer: Edició dels Registres d'estimes de fruita de la Barracelleria (1783-1829)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Curial Edicions Catalanes.
- (2001). «L'ensenyament del català a l'Alguer i la qüestió del model de llengua». *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a l'Alguer (2 i 3 de juny de 2000)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; l'Alguer: Municipi de l'Alguer, p. 55-64.
- (2002). *El català de l'Alguer*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2007). «El català de l'Alguer, entre la desaparició i la dissolució». A: COLÓN DOMÈNECH, Germà; GIMENO BETÍ, Lluís [ed.], *Ecologia lingüística i desaparició de llengües*. Castelló: Universitat Jaume I, p. 35-52.
- (2008). «Els noms de les varietats de raïm a l'Alguer, passat i present». *Cupatges* [Barcelona], núm. 25, p. 80-84.
- BOSCH I RODOREDA, Andreu; SANNA, M. A. Susanna (1996). *Històries de l'Alguer, entre la marina i la campanya*. Barcelona: Rafael Dalmau editor.
- CHESA, Enrico (2008). «Normalització, codificació i complexitat sociolingüística. Orali-tat i escriptura a l'Alguer: una relació difícil». *Revista de Llengua i Dret* [Barcelona], núm. 50, p. 177-200.
- HERGÉ (1995). *Tintin al país de l'or negre*. Adaptació al català de l'Alguer. Coord. d'Andreu Bosch i Rodoreda [et al.]. Barcelona: Editorial Joventut
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA (1998). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II: Morfologia*. 4a ed. rev. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2003). *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit*. Ed. a cura de Josep Vallverdú. Barcelona. (Biblioteca Filològica; XLVIII) [Amb modificacions i nova estructuració, també editat a: Scala, 2003]

- MONTERO, Rosa [et al.] [coord.] (2006). *Alguerès, 1. Adaptació a l'alguerès*. Vic: Eumo.
- SCALA, Luca (2003). *Català de l'Alguer: Criteris de llengua escrita*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2005). *Primer curs d'alfabetització per dependents de la Pública Administració*. L'Alguer: La Celere: Municipi de l'Alguer.
- SECRETARIA DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2004). *Enquesta d'usos lingüístics a l'Alguer 2004. Dades sintètiques* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 1-55. <<http://www20.gencat.cat/docs/Llengcat/Documents/Dades%20origen%20territori%20i%20poblacio/Altres/Arxius/eula2004.pdf>>.

La construcció *lo* + *que* amb valor abstractiu en el *Tirant lo Blanch* en contrast amb la normativa fabriana

EDUARD BAILE LÓPEZ
Professor ajudant de la Universitat d'Alacant

1. INTRODUCCIÓ

Pompeu Fabra observà, pel que fa a la llengua medieval, la coincidència formal entre l'article definit masculí i el mal anomenat *neutre*. D'ací que, quan atengué a la llengua actual i comprovà que el català feia servir, majoritàriament, un article masculí definit *el*, que, recordem-ho, provenia del *lo* medieval, i un article *lo* per a funcions abstractives i intensives, conclogué que això devia derivar d'una imitació del castellà i que el més recomanable per a acostar-se a una hipotètica evolució del sistema medieval sense contaminacions castellanques era que se substituïra tal forma *lo* per *el* —a banda d'altres possibilitats com ara *ço* o *allò* davant *que*, modismes i locucions genuïnes, etc. No obstant l'agudesca que Fabra demostrà en diversos comentaris referents a aquesta qüestió, tal com veurem en punts successius, cal remarcar, d'acord amb Solà (1991, p. 88-91), que només en va donar unes quantes anotacions —encertades generalment, al nostre parer— sense aprofundir-hi gaire.

Per tal de connectar amb el títol de la present comunicació, cal dir que la nostra intenció és resseguir la problemàtica de l'article masculí *lo* davant el relatiu *que* en contextos abstractius tot partint de dos punts de referència: per una banda, el que en digué Fabra en diversos documents —tot i que hem consultat els textos fabrians directament, cal donar fe del punt de suport complementari trobat en Solà (1980a; 1980b); per altra banda, la casuística relacionada amb tal combinació en el *Tirant lo Blanch*, la gran novel·la valenciana del segle xv escrita per Joanot Martorell —la citem a partir de l'edició d'Albert G. Hauf (Martorell, 2005), tot indicant-ne la pàgina en primer lloc i, seguidament, la línia. Com ja quedarà de manifest pels diversos subpunts, aquesta recerca tirantiana implica no només

atendre a l'aparició de l'article masculí abstractiu amb forma *lo* davant el relatiu *que*, sinó també observar els casos en què tal article cliticitzava per la presència a l'esquerra de les preposicions *a* i *de*, i d'altres recursos equivalents com ara *ço* + *que* —i relacionats— i *cosa* + *que* —i relacionats. Qualsevol altre mecanisme equivalent, per exemple, substantius abstractes o locucions i modismes genuïns, així com la comparança amb d'altres obres coetànies, no han estat elements tinguts en compte per raons d'espai.

2. COMENTARIS DE FABRA RESPECTE A L'ARTICLE MASCULÍ *LO* DAVANT EL RELATIU *QUE*

En la *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana* (1898), Fabra hi assenyalava que, juntament amb l'article masculí *el* —també *l'* o *-l* segons si el mot a l'esquerra o a la dreta acabava o s'iniciava, respectivament, per vocal— i, escadusserament, *lo*, hi havia en la llengua popular un *lo* invariable, el qual qualificava d'article neutre. En relació amb la casuística davant el relatiu *que*, encara que no feia menció de tal context específicament sinó que en parlava en termes generals, incloïa exemples il·lustratius de l'estat contemporani com ara *Farem lo que tu dius*. La idea general de tot el que exposava en referència a l'article era, com ja apuntàvem en la introducció, que la distinció de dos formes diferents *el* i *lo* no era pròpia de la llengua medieval i sí coincident amb una redistribució a la manera de l'espanyol. Un temps després, les *Qüestions de gramàtica catalana* (1911) mostraven Fabra posicionat semblantment i aportant exemples de casos d'article masculí davant relatiu tals com *No parlem del que farem*, frase aquesta en què observem la cliticització de l'article masculí per atracció de la preposició *de*. Darrerament, Fabra recordava també la presència d'un antic *ço* neutre, diferent del masculí *ceyl*, fent veure que aquest darrer, juntament amb el seu femení *ceyla*, foren reemplaçats per l'antic article masculí, cliticitzat o no: el fet que l'ús de *ço* semblava destinat a la desaparició per pressió del sistema abans de la influència massiva del castellà portà Fabra a la recomanació de no emprar tal forma, especialment davant el relatiu *que*. L'any següent, en 1912, Fabra tornava de nou a insistir en la idea segons la qual la llengua medieval no distingia entre un article neutre i un de masculí diferenciats (Fabra, 1912, § 101; § 113; § 114; § 116; § 149). Pel que fa a l'article davant *que*, el gramàtic de Gràcia hi indicava que a l'expressió castellana *lo que* corresponia *el + que* —o *l' + que*— en català si s'optava per bandejar l'anomenat per ell com a *article neutre*, encara que, afegia, la majoria d'escriptors mantenien tal article, fins i tot sense reduir-lo quan corresponia perquè anava darrere de vocal. Finalment, l'escassa viabilitat de *ço* era posada novament de manifest en funció d'un condicionant arcaïtzant ja present des d'època medieval.

Més endavant, en la *Gramàtica catalana* (1933 [1918], § 66), Fabra es reafirmava en les posicions ja expressades unes línies arrere. En aquest sentit, hi obser-

vem com la combinació *el que* és ratificada com a preeminent. Així, al mateix temps que, descriptivament i no prescriptiva, hi comentava l'ús sovintejat de *allò + que* com a equivalent a *el + que*, i hi desaconsellava per enèsima vegada *ço que*, combinació que hauria d'ésser evitada per arcaica, tret que la converteix en una solució d'improbable èxit. La problemàtica de l'article masculí *lo* davant *que*, a partir ja d'una base clara com és el text del 1918, és atesa amb més detall que mai en *Les principals faltes de gramàtica* (1987 [1937], § 25), obra en què ens retrobem amb diversos exemples de candidats a substituir *lo*. Així, malgrat advertir que no necessàriament hi havia d'haver una substitució exacta, ja que això suposaria la renúncia a locucions o a girs genuïns, el Mestre apuntava tres possibilitats concretes (1987 [1937], § 26) per tal de bandejar l'ús del *lo* derivat del sistema de funcions castellà: es tractava de *ço*, de *allò* —o, en el seu defecte, *això*— i *el*. No obstant les recomanacions, Fabra era conscient de les limitacions i s'apressava a comentar-ne els punts en contra. Així, doncs, de la combinació *ço + que*, n'assenyalava, com havia fet sovint en textos previs, les dificultats d'implantació per tractar-se d'un arcaisme. Quant a *allò*, la inconveniència venia donada pel seu caràcter demostratiu —a diferència de *ço*, que, aparentment, semblava més allunyat dels orígens demostratius—, cosa que propiciava una manca d'equivalència total.

En les *Converses filològiques* (1983-1984 [1954-1956], § 450 i § 524) i en la *Gramàtica catalana* (2002 [1956], § 110), Fabra s'hi reafirmava en relació amb tot el que hem exposat suara. Més particularment, paga la pena d'observar els diversos exemples del text de 1956, ja que hi donava exemples il·lustratius quant a l'elecció de la combinació *el + que* —en solitari o en combinació amb les preposicions *a*, *de* o *per* a l'esquerra— en tant que substitutiu preferent de *lo + que*: El que *has de fer és anar-te'n*; El que *tu dius no és veritat*; Escolta el que *et dic*; Estava atent al que *deien*; Recordeu-vos del que *us van dir*; Pel que *tu em dius ara, em penso que no ho farà*. Així mateix, tot seguint la tònica dels advertiments de treballs anteriors, el Mestre hi comentava que es podia usar, com a fórmules equivalents, *ço + que*, malgrat l'arcaisme inherent, i, en segons quins casos, *allò + que*, *això + que* o *la cosa + que*. Finalment, la gramàtica pòstuma (2002 [1956], § 123) afegia d'altres possibilitats que, en exemples d'antecedent global oracional o neutre, servien d'alternativa al sempitern *lo*: així, *la qual cosa* —o *per la qual cosa*, etc.—, *la qual suma* —o *de la qual suma*, etc.— i anàlegs com *cosa + que* —o *cosa per la qual*, etc.— i *suma + que* —o *suma de la qual*, etc.

3. LA COMBINACIÓ *LO + QUE* AMB VALOR ABSTRACTIU EN EL *TIRANT LO BLANCH* I SOLUCIONS EQUIVALENTS

En el *Tirant lo Blanch*, pou gairebé inacabable a l'hora de fer-hi recerques lingüístiques, s'hi troben nombrosos exemples de l'ús de l'article masculí *lo* da-

vant el relatiu *que*. Alhora, atès que és un text del segle xv, ens hi és permès d'assistir en directe al predomini de *lo* seguit de relatiu sobre el terme *ço*, també present però en franca retirada. Així mateix, la novella valenciana ofereix la possibilitat d'observar les primeres passes de la cliticització del pronom *lo* per efecte de les preposicions *a* i *de* situades a la seua esquerra. A l'últim, el text objecte d'estudi és també un document de referència quant a solucions alternatives del tipus *cosa + que*, *la qual cosa* i d'altres que s'hi relacionen.

3.1. Casos de: *lo + que i relacionats*

La combinació de l'article masculí *lo* seguit del relatiu *que* amb valor abstractiu apareix en 671 ocasions al llarg de la novella *Tirant lo Blanch*, quantitat que la situa llargament com a opció majoritària al davant de les 46 ocurrences de *ço + que*. Tenint en compte que l'obra fou escrita ja en la segona meitat del segle xv, és donat de concedir que Fabra encertà quan captà la tendència arcaïtzant de *ço* en contrast amb *lo* davant de relatiu ja al final de l'edat mitjana (1933 [1918], § 66; 1987 [1937], § 26; 2002 [1956], § 110). Tal combinació de l'article masculí *lo + que* pot actuar d'acord amb dos contextos diferents, per a cada un dels quals aportem uns quants exemples:

a) Introdueix oracions de relatiu d'antecedent implícit no humà: *E tots los altres barons e cavallers loaren lo que aquest baró havia dit* (114, 13); *Emperò tot lo que he fet resta en grat de mon marit* (709, 6).

b) Introdueix oracions d'antecedent global oracional o neutre: *E lo germà tot ho atorgà, lo que lo rey volia* (870, 20); *car vols usar de cruel senyoria, lo que no deuries fer, puix tens desig del món a conquesta* (1243, 10).

Així mateix, l'article masculí abstractiu tendí a actuar seguint les regles de sil·labació dels clítics que desencadenaren la creació del modern *el* mitjançant la pròtesi de [e] o [ə] (Martines, 2007-2008, § 31). En aquest sentit, el *Tirant* ofereix diversitat d'exemples en què hi ha cliticització provocada per la pressió de les preposicions *a* i *de*—no n'hi hem trobat, en el *Tirant*, casos amb la preposició *per*, de manera que *pel + que* hi és inexistent— a l'esquerra de *lo*, que donen com a resultat combinacions del tipus *al + que* i *del + que*. Pel que fa a la combinació *al + que*, hi hem trobat 37 ocurrences, que es corresponen amb exemples com ara *com no-m responeu al que us demane?* (238, 39). Quant a *del + que*, el compte augmenta fins a les 130 ocurrences. N'és exemple una mostra tal com *si d'ella jamás sperau haver compliment del que desijau* (365, 10). No hi hem trobat combinacions hodiernes del tipus *a lo + que* o *de lo + que*, però sí de *per lo + que*, concretament en 4 ocasions: *e molts altres cavallers lo'n volgueren jutjar per lo que havia dit* (323, 12); *Senyor magnànim e virtuós: per lo que-t dich pot pensar la senyoria tua que ame la tua ànima* (1252, 12).

3.2. Casos de: ço + que i relacionats

En el *Tirant lo Blanch*, la combinació *ço + que*, tot descomptant-ne 124 ocurrences relatives a la locució conjuntiva causal *per ço que*, hi presenta vora les 46 ocurrences. Tal com ha assenyalat Martines (2007-2008, § 30), l'ús del demostratiu *ço* en les construccions de relatiu d'antecedent implícit no humà i d'antecedent global oracional o neutre és una opció ben antiga, que, no obstant això, entrà en decadència a partir del segle xv per la competència de l'article masculí *lo*, amb el qual conviu en nombrosos textos (2007-2008, § 36), situacions totes dues, els dos contextos de construccions de relatiu i la convivència amb *lo*, atestades pel nostre objecte d'estudi. Val a dir, quant a l'esmentada reculada, que Fabra (1911) ja havia sabut intuir-ne els motius: la raó tenia a veure amb la pressió del sistema que comportava la substitució de *ceyl -a* per *lo i la*. Pel que fa als dos tipus de construccions de relatiu introduïdes amb *ço*, n'ofereim tot seguit una tria de documentacions tirantianes:

a) Introdueix oracions de relatiu d'antecedent implícit no humà: *e fan tot ço que ell los mana* (428, 12); *Sia la vera rahó constant a cobrar ço que has perdut* (1289, 19).

b) Introdueix oracions d'antecedent global oracional o neutre: *tots lo desigen per regidor, duch, rey e senyor, ço que no fan per gran ardiment que tinga* (767, 32); *per molts prechs que lo emperador li hagués fets, ço que ell en altre temps molt desijava* (1077, 6).

Pareix que *ço*, a diferència de *açò*, perdé la càrrega semàntica adscrita als demostratius (Martines, 2007-2008, § 36) amb el resultat derivat d'acostar-se al perfil de l'article masculí *lo* davant *que*. No obstant aquesta tendència general, Martines ha assenyalat que *ço*, escadusserament, conservà valor demostratiu (2007-2008, § 44) o es quedà a mitjan camí entre el valor de *lo* i el valor demostratiu (2007-2008, § 48), apunt que troba correlació en alguna frase de la novel·la de Martorell. Així, en un exemple com ara *per què ha tan poch saber en vosaltres demanar ço que a vosaltres no pertany?* (562, 19), *ço* hi sembla conservar cert component demostratiu, si més no en un estat fronterer.

El demostratiu *açò* —no hem documentat ni *això + que* ni *allò + que*—, per contrast amb *ço*, sí que dóna indicis de conservar, ni que siga atenuat en bona cosa dels exemples arplegats, el matís demostratiu —Fabra (1987 [1937], § 26), encara que feia referència a *allò*, ja observà la problemàtica del valor demostratiu, cosa que minvava el grau d'equivalència amb *lo*. Aquesta combinació compta amb 12 ocurrences, de les quals en seleccionem 1 que testimonia, al nostre parer, el valor demostratiu esmentat: *emperò bo seria donar recapte en açò que us he dit* (552, 20). Finalment, cal fer referència a la combinació *açò + qui*, que, amb una única ocurrencia, mostra una equivalència funcional absoluta respecte a les com-

binacions prèvies: *Posa't en rahó e fes-me part de açò qui és meu e ti bé esment al que't diré* (450, 26).

3.3. Casos de: cosa + que i relacionats

La combinació *cosa + que* introdueix, sobretot, oracions de relatiu d'antecedent global oracional o neutre —no només, però—, fet que la fa sovint equivalent a les construccions prèviament vistes. De les 79 ocurrences que n'hem arrellegat, 38 en són relacionables amb total claredat amb les combinacions *lo + que* i *ço + que*, mentre que en les 41 restants *cosa* sembla mantenir el sentit originari de 'tot allò que existeix o és concebut d'existir com una entitat separada, sia corpòria o espiritual, real o abstracta'. D'entre els 38 casos que hem observat, en seleccionem exemples com ara: *per la longa absència de la cosa que desige servir* (1137, 10); *vos sou abillada, cosa que jamás viiu fer ni he hoït dir ni sia stat fet* (1496, 21). S'hi relaciona, amb 80 ocurrences, la combinació *coses + que*, de la qual oferim una mostra documental: *e no fa mal sinó a qui li fa bé e, atenent a les coses que la mercé vostra li à fetes y donades* (932, 8). De manera semblant al que ocorria amb *açò + qui* respecte a *açò + que*, el *Tirant* ofereix uns quants exemples de combinacions com ara *cosa + qui* i *coses + qui*. La primera de les combinacions citades apareix en el *Tirant* en 3 ocasions, de les quals és exemple una mostra com *E no-m tingau per tal que yo volgués dir cosa qui no fos vera* (420, 31); la segona, per la seua part, hi apareix 13 vegades, per exemple, en la frase *car les coses qui natura consent e per Déu són ordenades* (888, 30).

Com a complement a les combinacions assenyalades en el paràgraf anterior, cal citar la solució alternativa *la qual cosa* —ja recomanada per Fabra (2002 [1956], § 123)— amb un total de 9 ocurrences: *e gloriejau-vos del que deuriéu abominar, la qual cosa tota donzella se deu lunyar de tals inconvenients* (526, 31). D'aquestes 9 ocurrences, una es correspon amb *per la qual cosa*, tal com mostra l'exemple següent: *Per la qual cosa manifestament se mostra que vós volríeu ésser cregut de vostra simpla paraula* (497, 11). Alhora, la locució immediatament prèvia compta amb una formulació plural com ara *per les quals coses*, que apareix en el *Tirant* en una sola ocasió: *Per les quals coses, fetes a honor de Déu* (1453, 8). Així mateix, paral·lelament a *per la qual cosa*, el *Tirant* enregistra una forma d'ocurrència única: *cosa per la qual: atengam la fi de aquella cosa per la qual lo morir no-s deu refusar!* (1316, 6). I, de la mateixa manera que *per la qual cosa* comptava amb una formulació plural, *cosa per la qual* dóna lloc també a una locució d'aparició solitària com *per les quals coses: e d'altres coses per les quals se faça acabat e perfet* (609, 5).

4. CONCLUSIONS

a) Fabra fou clarivident a l'hora de copsar que en la llengua antiga no hi havia disparitat de formes entre l'article masculí i el mal anomenat *neutre*, tant davant *que* com en altres contextos. El *Tirant* n'és una prova fefaent en tant que *el* —mai davant *que*— hi és pràcticament absent llevat de 4 ocurrències i uns quants casos de cliticització per pressió de les preposicions *a* i *de* a l'esquerra de *lo*, fet aquest que apuntava vers l'evolució cap a una única forma *el*.

b) Descartà *ço* —o n'especificà la subsidiarietat respecte a d'altres solucions— davant *que* per arcaisme ja evident en l'edat mitjana. En aquest sentit, la novel·la valenciana del segle xv mostra un estadi lingüístic en què *lo* i *ço* davant relatiu encara hi conviuen però la darrera forma compta ja amb una casuística certament menor.

c) Advertí de la cliticització de l'antic article masculí *lo*, sobretot quan era precedit per les preposicions *a*, *de* i *per*. En el cas del *Tirant*, no hi hem trobat casos de cliticització de *lo* per proximitat de *per* a l'esquerra, però hi hem observat diversitat d'exemples amb les combinacions *al + que* i *del + que*.

d) Advertí sobre el problema d'emprar demostratius com a formes alternatives a *lo*, fet que troba un correlat tirantià en l'escassa fortuna de la combinació del demostratiu *açò* davant *que*, combinació en què *açò*, d'acord amb els exemples, no és mancat del seu caràcter originari; igualment, els dubtes del Mestre a l'hora de considerar *allò* davant *que* com a solució plenament equivalent a *lo + que* s'emmirallen en l'absència de tal ús en el text martorellà. Quant a *ço* davant *que*, la qüestió sembla fer-se més espinosa en tant que els exemples que hem analitzat tendeixen a mancar de valor demostratiu, certament, però queden en l'aire uns quants exemples dubtosos o fronterers.

e) Recomanà diverses estructures alternatives a *el + que* i d'ús viu en la llengua antiga com ara *cosa + que*, *la qual cosa*, *per la qual cosa*, etc., de manera que no es tendira a una dependència vers una única solució. La nostrada novel·la de cavalleries, tal com atesta el subapartat 2.3, exemplifica l'ús d'aquestes solucions alternatives anotades per Fabra.

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FABRA, Pompeu (1898). *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
 — (1911). *Qüestions de gramàtica catalana*. Barcelona: L'Avenç.
 — (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
 — (1932). *El català literari*. Barcelona: Barcino.
 — (1933). *Gramàtica catalana*. 7a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [1a ed., 1918]

- FABRA, Pompeu (1983-1984). *Converses filològiques*. Vol. I i II. Ed. crítica de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA. 2 v. [1a ed., 1954-1956]
- (1987). *Les principals faltes de gramàtica*. Barcelona: Barcino. [1a ed., 1937]
- (2002). *Gramàtica catalana*. 17a ed. Barcelona: Teide. [1a ed., 1956]
- MARTINES, Josep (2007-2008). «Tema 2. L'expressió de l'abstracció i la intensitat: bibliografia i activitats». A: *Lingüística descriptiva: formes de la comunicació lingüística*. [Material didàctic per al Doctorat Interuniversitari «Estudis filològics interdisciplinaris (Filologia Catalana i afins)»]
- MARTORELL, Joanot (2005). *Tirant lo Blanch*. Ed. crítica d'Albert G. Hauf. València: Edicions Tirant lo Blanch.
- SOLÀ, Joan (1980a). «L'abstracció i la intensitat». A: *Estudis de sintaxi catalana, 1*. Barcelona: Edicions 62, p. 73-101.
- (1980b). «Notes». A: *Estudis de sintaxi catalana, 1*. Barcelona: Edicions 62, p. 152-159.
- (1991). *L'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Teide.

Fabra i els adverbis en *-ment*

SEBASTIÀ BONET
Universitat de Barcelona

1. MOTIUS I OBJECTIUS

Aquesta ponència respon, en origen, al desig de conèixer més bé algunes configuracions sintàctiques bàsiques de les quals els parlants i/o escriptors solen fer un ús automàtic i que, doncs, es presten a hàbits enrigidits que poden arribar a convertir-se en elements característics d'un estil personal o d'un manierisme cultural. Com que les variacions relatives a aquestes configuracions no semblen plantejar cap problema lingüístic, no són objecte de gaire atenció en els tractats gramaticals a l'ús, tradicionals o no tant. Em refereixo a qüestions com la de les posicions que poden o han d'ocupar els diversos tipus d'adjectius dins el sintagma nominal, la de les variacions posicionals i de concordança amb el verb que pot oferir el SN argument de les construccions impersonals amb *se*, o la de les diferents posicions assignables, en la proposició,¹ als ítems adverbials, que és la que, d'una manera força més particular de la que m'havia proposat inicialment, he acabat abordant en aquest treball.

La reducció de l'objecte d'estudi a què m'he vist abocat es deu a causes genèriques i a algun motiu personal. Entre les causes cal comptar la dificultat extrema, que es tradueix en impossibilitat pràctica, de delimitar amb precisió, si es tracta de treballar sobre un corpus mínimament ampli i representatiu, quins són els ítems que cal considerar pertanyents a la categoria adverbial. Crec que vaig resoldre el problema amb coherència assumint la hipòtesi, inspirada en una coneguda lliçó de la gramàtica pòstuma fabriana,² que d'adverbis pròpiament dits només hi ha els

1. Empro el terme *proposició* per fidelitat a Fabra, i amb la intenció desesperança que algun dia torni a formar part de la terminologia lingüística catalana corrent.

2. Vegeu Fabra (2007 [1956], § 88). Cal notar que López i Morant (2002, p. 1802-1803) es fan ressò, elogiosament, de la lliçó de referència.

adverbis en *-ment*, i que aquests resulten adequats a representar la totalitat de la categoria en la mesura que poden realitzar-ne totes les funcions. Una altra causa de reducció radica en el problema d'haver d'optar per un corpus respecte del qual es pugui pressuposar que serà prou ric per representar una competència lingüística general i que, alhora, complirà la condició material de no ser massa vast. També en aquest cas crec haver trobat una solució plausible gràcies al costum de no allunyar-me del terreny fabrià: partia de l'argument, no indiscutible, que per acotar un conjunt d'usos dels adverbis en *-ment* que compleixi sense desviacions greus les condicions indicades no hi ha com la prosa de Fabra, si més no en la mesura que es pot prendre com un model no gens marcat —una mena de grau zero de l'escriptura no literària—³ de la competència estàndard del català contemporani.

Com a motiu particular es pot comptar el fet que, essent lector actiu de les *Converses filològiques*, no em va resultar difícil d'optar, per fer de corpus adequat, pel llibre en què en origen es van aplegar, seleccionades i revisades pel mateix autor, les que en constitueixen la primera sèrie. Em refereixo al volum de 368 pàgines amb format de butxaca publicat l'any 1924 per l'editorial Regina que en portada s'intitula *Qüestions de gramàtica catalana*. Entre la resta de motius cal adduir la curiositat de comprovar fins a quin punt la hipòtesi de partença, la hipòtesi del caràcter no marcat que havien de tenir uns textos argumentatius orientats a informar lectors no especialitzats, podia veure's afectada per la circumstància que l'estil de Fabra potser no era tan neutre com d'entrada podia semblar. Així doncs, vaig afegir a l'objectiu original del treball el d'escatir si, en els textos fabrians, es pot parlar de desviacions individuals respecte del que els mateixos textos forneixen en forma d'abundants exemples d'usos generals o despersonalitzats. Un darrer motiu, ara del tot privat, provenia del desig d'incorporar a l'escriptura pròpia un ús controlat dels adverbis en *-ment* que se situés en un punt d'equilibri assenyat entre la irrefrenable tendència personal a abusar-ne i la recomanació sibilina que m'havia fet Espriu de només fer ús d'aquells que no poden ser substituïts o parafrasejats per l'expressió «d'una manera *Adj-ment*».⁴

2. SOBRE EL PRINCIPÍ DE CLASSIFICACIÓ

Per fer el treball he tingut molt present la proposta de classificació dels adverbis que pot llegir-se a López i Morant (2002, p. 1797-1852), un capítol de la *Gra-*

3. Adverteixo que la noció té ben poc a veure, objectivament, amb la que opera en l'obra alludida de Barthes (1953), la qual em fa l'efecte que, títol a part, resulta avui, més que *dépassée*, perfectament oblidada.

4. La recomanació és una de les normes que Espriu va anar aplicant a la prosa pròpia al llarg dels «anys d'aprenentatge». Els notables efectes estilístics aconseguits poden estudiar-se d'una manera especialment cenyida comparant la primera versió d'*El doctor Rip*, que és de 1930, amb la definitiva de 1979. Vegeu Espriu (1992).

màtica del català contemporani (GCC) que és bo de prendre com a referència en la matèria, tant per la seva qualitat com pel fet que cal considerar-lo raonablement a l'abast de qui s'interessi per la qüestió sense ser-ne especialista. És més: fins a una fase avançada de la feina em vaig proposar de cenyir-m'hi amb escrúpol, intentant identificar tots i cadascun dels adverbis del corpus de referència com a pertanyent a alguna de les categories proposades per aquests autors. L'intent, de fet, va donar resultats satisfactoris pel que fa als adverbis que anomenaré d'*enunciació*, i que els autors esmentats subclassifiquen en adverbis textuals i d'acte de parla, però es va trobar amb dificultats greus en relació amb els adverbis d'enunciat. En termes generals, la diferència es devia al fet que, basant-se la classificació de López i Morant en consideracions funcionals i en el supòsit d'una especialització de cada ítem per a una funció determinada, aquest supòsit resultava operatiu per subclassificar els ítems del primer tipus però no els del segon.

Les dificultats sorgien, sobretot, a l'hora d'identificar els límits dels tipus i subtipus de la categoria dels adverbis que els autors esmentats anomenen *dependencials*. Primer, perquè consistint la primera subdivisió de la dita categoria en adverbis argumentals *vs.* adverbis d'intensitat i de freqüència, resultava molt difícil per al profà de distingir clarament, en tots els casos, si un ítem determinat pertanyia al subtipus zeroargumental dels primers o s'havia de comptar entre els d'intensitat o de freqüència. Segon, perquè basant-se la subclassificació dels argumentals en el nombre de relacions de dependència entre el verb i els seus arguments que l'adverbi pot modificar, nombre que en teoria permet de subclassificar-los en triargumentals, biargumentals, monoargumentals i zeroargumentals sempre que s'assigni amb claredat un tipus bàsic de configuració verbal per a cadascun dels quatre tipus adverbials, no deixa de sorprendre que segons la caracterització donada dels triargumentals aquests mai no afectarien tres relacions de dependència, sinó dues, amb la qual cosa la possibilitat de decidir si un adverbi s'ha de considerar triargumental o biargumental resta sovint en mans de qui conegui escolàsticament la resposta «correcta». Tercer, perquè generalitzant el que acabo de dir en relació amb els triargumentals, no resultava gens clar, de vegades, si calia optar per entendre que es tractava d'un adverbi [n]-argumental actuant en una configuració verbal [n-1]-argumental o bé que era el cas d'un adverbi «intrínsecament» [n-1]-argumental. I, quart, perquè existint la possibilitat que un mateix adverbi, actuant com a modificador d'un mateix verb, sigui interpretat com a modificant o no modificant la relació establerta amb un dels seus arguments en funció de les característiques d'aquest, no sembla que hi hagi cap criteri que permeti de decidir sense arbitrariedad amb quina de les dues opcions cal quedar-se a l'hora de classificar l'adverbi.

No val la pena d'esmentar algunes poques dificultats més motivades per la voluntat d'aplicar la proposta de López i Morant, si és cert que, de fet, he optat per classificar expositivament els adverbis d'enunciat en categories *sui generis*, en apa-

rença semànticament basades, que tanmateix tenen la virtut de poder relacionar-se de forma explícita, sense coincidir-hi del tot però allunyant-se'n ben poc, amb les assumides per aquests autors. Amb el benentès que les etiquetes adoptades vaig lligar-les a un joc formal d'oposicions de trets semàntics que no pretén cobrir amb una exactitud absoluta les classes referides, però sí designar-les amb pertinència intuïtiva. De tal manera que, dins el camp dels adverbis d'enunciat, vaig decidir d'anomenar *qualitativus* els adverbis identificables com a [-quantitativus, -temporals];⁵ *quantitativus* els identificables com a [+quantitativus, -temporals]; *de freqüència* els caracteritzables com a [+quantitativus, +temporals], i *temporals* els caracteritzables com a [-quantitativus, +temporals].

3. PRESENTACIÓ DEL CORPUS

Els raonables límits d'espai fixats per al text publicable de les ponències fan impossible de presentar exhaustivament el corpus de referència. Em limitaré, doncs, a oferir-ne dos substituïts que considero suficients per descriure'l. El primer és un repertori dels adverbis censats classificats en classes, per a cadascuna de les quals s'especifiquen quins ítems conté i el nombre total d'incidències d'aquests ítems. Precisant que uns pocs adverbis poden entrar en més d'una classe (per exemple *malament*, que figura com a adverbi de qualitat i com adverbi modal), en el repertori s'hi compten 114 ítems i 403 incidències. El segon substituït són tres taules de doble entrada que tenen per absissa les diverses menes d'estructures sintàctiques en què poden aparèixer els adverbis i per ordenada les diferents classes adverbials, de tal manera que en els espais delimitats per les línies perpendiculars hi figuren xifres que indiquen el nombre d'incidències.

4. OBSERVACIONS SOBRE LES TAULES

1. A les taules s'hi recullen totes les incidències d'adverbis en *-ment*, amb l'única excepció de les corresponents als usos en què l'adverbi actua com a especificador d'un adjectiu. També n'haurien estat excloses, per principi, les corresponents als adverbis que especifiquen un altre adverbi, però aquest cas no es dona en el text de Fabra.

5. Per a aquesta opció terminològica, que pot sorprendre, em sento d'alguna manera autoritzat pel llibre primer, dedicat a la doctrina de l'ésser, de la *Wissenschaft der Logik* (1812) de Hegel. Per tal com *a*) el concepte de *qualitat* hi és contraposat com a 'determinat', en la tríada dialèctica fonamental, al de *quantitat* (que és 'determinat subsumida') i al de *mesura* (que és 'quantitat determinada qualitativament'); i també perquè *b*) el concepte de *temps* no s'hi introdueix sinó en forma de determinacions diverses que sols afecten la 'quantitat pura', el 'quantum' (que és 'quantitat real'), i la 'mesura' (dita també 'quantitat específica'), però en cap cas la 'qualitat'.

2. La taula I recull les incidències que poden descriure's com a corresponents a una posició immediatament postverbal no inflexionada. N'he comptades 299 (a la meua sensibilitat cabalística li hauria agradat que fossin 300, però la veritat científica té els seus drets), la qual cosa suposa que aquesta posició sintàctica és incomparablement majoritària entre els usos fabrians: representa gairebé un 74,2 % de les incidències.

3. La taula II va dedicada a les incidències que corresponen a altres posicions no inflexionades. Són 51 (un 12,6 % del total), però d'aquestes només les 40 que corresponen a la posició inicial d'oració o de clàusula (un 10 % del total absolut) tenen un pes estadístic important. Aquesta dada, junt amb la referida a la posició immediatament postverbal, permet d'avançar que Fabra situava els adverbis en aquestes dues posicions en un 96 % dels 350 casos d'usos no inflexionats.

4. La taula III recull els usos inflexionats, entenent per tals aquells en què l'adverbi en solitari, o una seqüència mancada de constituent verbal de la qual l'adverbi forma part, apareixen gràficament entre comes, o precedint una coma en el cas que es trobin en una posició inicial. D'aquests usos n'hi ha 53, fet que suposa un 13,2 % del total. Ara bé, per a una recerca que se centri en les posicions sintàctiques fonamentals, només cal prendre en consideració les 40 incidències en què l'adverbi apareix inflexionat en solitari i considerar marginals, per raons diverses, les 13 restants. De les 40 incidències no marginals, les que tenen més pes estadístic són les 24 que corresponen a la posició inicial d'oració. En relació amb aquesta posició em limitaré a apuntar la qüestió, que demanaria anàlisis detallades, d'escatir en quins casos es distingeixen aquestes 24 incidències de les 37 considerades en la taula I en què l'adverbi apareix en posició inicial no inflexionada. Només diré que no sempre el signe gràfic d'inflexió, la coma, representa una inflexió real. De la mateixa manera que, de vegades, adverbis en posició inicial no inflexionats gràficament són susceptibles de ser interpretats com a realment inflexionats. O sigui que, en definitiva, en el text de Fabra s'hi donen casos de possible ambigüïtat estructural.

5. Les tres taules responen a un mateix disseny. En la primera columna s'hi etiqueten diversos «tipus d'estructura» en què poden aparèixer els adverbis. En la segona columna s'hi introdueixen, mitjançant una formulació fàcil d'interpretar, les diverses estructures sintàctiques relacionables amb cadascun dels «tipus». Les columnes següents es distribueixen en dues parts: la primera, que en totes tres taules es compon de quatre columnes, es refereix als adverbis d'enunciat, mentre que la segona part, que comprèn columnes que poden variar de taula en taula quant al nombre i l'etiqueta que els és assignada, va referida als adverbis d'enunciació.

6. De les taules es poden extreure algunes dades globals sobre les incidències dels adverbis d'enunciat i els adverbis d'enunciació. La taula I ens diu que en la

posició immediatament postverbal no inflexionada per cada tres adverbis d'enunciat n'hi ha dos d'enunciació. La dada es pot interpretar com a indicatiu d'un cert equilibri, tanmateix clarament decantat vers un predomini dels primers; ara bé, si prenem atenció a la distribució concreta, família per família, dels adverbis dels dos tipus, la impressió d'un equilibri generalitzat resulta reforçada. En una paraula: Fabra tendia a situar molt regularment els adverbis en *-ment* en aquesta posició, fossin de la mena que fossin.

7. De les taules II i III em limitaré a prendre en consideració, de moment, el que ens diuen sobre la posició inicial d'oració, amb l'adverbi sense inflexionar o inflexionat. Pel que fa a la posició no inflexionada, es dibuixa una preponderància clara, però no desequilibrada, dels adverbis d'enunciació: presenten 14 incidències enfront de les 8 dels adverbis d'enunciat. Tanmateix, una interpretació més fina ens diria que la posició és ocupable per molts tipus d'adverbis d'enunciació més els adverbis temporals (21 de 22 incidències) i gairebé inusitada per la resta d'adverbis d'enunciat. Quant a la posició inflexionada, les dades són concloents: de 24 incidències, 23 ho són d'adverbis d'enunciació. Això ens conduiria, no cal dir que passant per una anàlisi cas per cas, a postular un model per al qual *a)* la posició inflexionada fóra pròpia (i exclusiva) dels adverbis d'enunciació; *b)* la posició no inflexionada es podria considerar característica, si no pròpia, dels adverbis temporals; *c)* molt probablement nombroses incidències gràficament no inflexionades dels adverbis d'enunciació es podrien reinterpretar com a pertanyents al tipus de les inflexionades, de la mateixa manera que l'única incidència censada d'un adverbi temporal inflexionat en posició inicial es podria reconduir al tipus dels no inflexionats.

8. Per iniciar la lectura de la taula I voldria comentar que encara que, per definició, la posició immediatament postverbal no inflexionada és única, en relació amb determinades estructures sintàctiques pot donar peu a la variació que resulta de l'existència de seqüències de dos constituents categoritzables com a verb. Em refereixo al cas de les perífrasis de verb modal amb infinitiu, per a les quals l'adverbi es pot situar, i de fet Fabra l'hi situava, tant darrere del modal com de l'infinitiu, i també al cas de les passives, on l'adverbi pot aparèixer tant darrere l'auxiliar *ser* com darrere el participi verbal. Cito tot seguit uns pocs exemples amb adverbis de qualitat, que no cal dir que podrien haver estat amb adverbis d'altres tipus:

[p. 118] Les dues locucions conjuntives [...] poden usar-se avantatjosament en lloc de...

[p. 151] que la proposició [...] pugui fàcilment substituir-se a la que denota interioritat

[p. 147] La fórmula castellana no podia sinó ésser adoptada servilment

[p. 44] són manlleus innecessaris, que han d'ésser curosament evitats

Les dades globals indiquen una tendència a situar l'adverbi després del modal i de l'auxiliari de passiva més que no pas darrere les corresponents formes verbals no personals. Filant més prim, però, es veu que per a determinades famílies la tendència general es pot invertir: és el cas, per exemple, de la passiva amb adverbis qualitatius, els quals prefereixen (per 5 a 2) de situar-se darrere el participi.

9. L'estructura transitiva, consistent en la configuració en què l'adverbi postverbal precedeix un complement directe lèxic no clausal, és, de molt, la més productiva de la taula I: les 107 incidències que li corresponen suposen un 35,7 % de les recollides en aquesta taula i, de fet, un 26,5 % del nombre total d'incidències. Crec que això justifica que se li presti atenció.

Notem que els adverbis d'enunciat qualitatiu, quantitatiu i de freqüència hi tenen un pes molt considerable: la suma de les seves incidències, comparada amb la de les dels adverbis d'enunciació, presenta una ràtio de 75 a 31 que està per sobre de la ràtio global (de 3 a 2) que la taula I assigna als dos tipus d'adverbis. Aquesta dada és un indicatiu del fet que en relació amb l'estructura transitiva els adverbis d'enunciació, junt amb els temporals, disposen de posicions alternatives a la immediatament postverbal (la inicial d'oració, particularment) que els restants adverbis d'enunciat, per la raó que sigui, desaprofiten.

10. Per afinar més, cal comparar les dades relatives a l'estructura transitiva de la taula I amb les corresponents de la taula II. Remarco que en aquesta taula hi he pres en consideració dues alternatives configuracionals que *a priori* res no indica que s'hagin d'excloure: a) l'opció amb l'adverbi situat immediatament després de la seqüència V + CD; b) l'opció amb l'adverbi en posició immediatament preverbal, tanmateix precedit de subjecte lèxic (condició introduïda per evitar que aquesta posició preverbal es pugui confondre amb la posició inicial d'oració). El resultat és rotund: per Fabra, les dues opcions eren nulles, del tot improductives. I això no pot sinó interpretar-se, al meu entendre, com un significatiu tret d'estil, vull dir l'estil consistent en una regularitat absoluta, en una manca total de variació.

Començaré per referir-me als exemples corresponents a les 32 incidències dels adverbis de qualitat. En cito els cinc següents:

[p. 36] la llengua ja féu espontàniament el canvi de *eu* en *i* en mots populars com *tebeu*

[p. 52] no és pas fàcil que nosaltres accentuem correctament aquests mots dient *medulla*, *atmosfera*, *imbecil*

[p. 84] mancat de mots que tradueixin exactament els dits mots catalans

[p. 129] El català modern, imitant servilment el castellà,

[p. 306] un bon nombre de parlars distingeixen perfectament la *b* i la *v*

És obvi que es tracta de construccions ben naturals, no marcades. Però em pregunto si no ens semblarien igualment naturals i no marcades les que es poden obtenir a partir d'aquests mateixos exemples situant l'adverbi després del CD:

- la llengua ja féu el canvi de *eu* en *i* espontàniament en mots populars com *tebeu*
- no és pas fàcil que nosaltres accentuem aquests mots correctament dient *medubla, atmosfera, imbecil*
- mancat de mots que tradueixi els dits mots catalans exactament
- El català modern, imitant el castellà servilment,
- un bon nombre de parlars distingeixen la *b* i la *v* perfectament

Atenció: no pretenc que tots els 32 exemples amb adverbis de qualitat censats es prestin a aquest joc. Diversos factors tendeixen a dificultar-lo o a impedir-lo, com ara la circumstància que l'adverbi no sigui del subtipus agentiu o que el CD resulti massa pesant. Cal remarcar, també, que l'opció V + CD + Adv comporta la possibilitat que es focalitzi només l'adverbi, i això potser permetria d'explicar en termes pragmàtics que Fabra no fes mai ús d'aquesta alternativa posicional. Tanmateix, el fet que en cap cas no es veïés abocat a treure partit informatiu de la possibilitat no deixa de poder considerar-se com una característica del seu estil.

11. És clar que un joc semblant es pot jugar amb la segona opció. Adduiré, doncs, cinc exemples més, també dels 32 amb adverbis de qualitat:

- [p. 21] i encara que la llengua [...] li hagués donat espontàniament la forma *plaç*
- [p. 79] Més tard [...] el castellà adoptà arbitràriament la *b* per aquell mot en una de les seves accepcions
- [p. 114] [seria de desitjar] que una publicació com el *Patufet* [...] evités curiosament aquest *doncs*
- [p. 302] però bastà que el castellà escrivís equivocadament *mòvil*
- [p. 314] un *gn* llatí havia produït evolutivament el so *ny*

Deixo al lector que miri com sonarien els exemples anteriors si es modificaven orientant l'adverbi cap al subjecte. Reconec que alguns dels exemples modificats poden semblar lleugerament més marcats que els originals de Fabra. Però això no vol dir que no siguin possibles o que resulti gramaticalment inacceptable l'opció sintàctica que il·lustren. I tot i així l'escriptura de Fabra es produïa com si tal opció no existís, i no pas només en relació amb els adverbis de qualitat, sinó per a qualsevol mena d'adverbi.

12. En la versió oral de la ponència vaig passar a fer, en aquest punt, un repàs força complet d'exemples de la construcció transitiva amb la posició immediatament postverbal ocupada per adverbis pertanyents a famílies altres que la dels de

qualitat, i concretament per adverbis quantitativs i de freqüència, i també de focalització, d'ordenació textual i d'acte de parla (assertius). Aquí només reprendré dos comentaris genèrics que l'anàlisi dels exemples adduïts em suggeria. Pel que fa als exemples amb adverbis d'enunciat, observava que molts d'ells també servien per il·lustrar que la regularitat fabriana a què se cenyien no responia a cap determinació lingüística absoluta. Quant als exemples amb adverbis d'enunciació, em suggerien la generalització que el fet de situar-se tan sovint en la posició immediatament postverbal es traduïa en una certa tendència a minimitzar o a neutralitzar les diferències semàntiques existents entre aquests adverbis i els d'enunciat. És clar que Fabra mai no s'havia dedicat a teoritzar sobre la qüestió, i que no se li devia haver acudit que alguns dels seus usos adverbials podrien ser interpretats com a reflex d'una mentalitat cartesiana potser massa rígida.

13. Sobre l'estructura que anomeno *intransitiva*, cal advertir que hi incloc incidències de verbs transitius construïts amb un CD cliticitzat, decisió que es justifica pel fet que els clítics no omplen cap posició sintàctica distingible de la verbal. En la taula I he diferenciat el cas en què l'adverbi s'intercala entre el verb i un CR del cas en què l'adverbi postverbal precedeix un circumstancial, o ja no precedeix cap més constituent. A la taula II, amb estricte paralelisme amb el tractament de la construcció transitiva, s'hi consignen dues possibilitats estructurals no realitzades per Fabra: a) la que presenta l'adverbi a la dreta d'una seqüència V + CR; b) la que presenta l'adverbi en posició preverbal, però precedit d'un subjecte lèxic. Només faré dues observacions:

1a) Si no fos pels adverbis de focalització de tipus particularitzador o exclusiu (com ara *principalment*, *exclusivament* o *únicament*), la pràctica totalitat de les incidències ho són d'adverbis d'enunciat. L'exemple següent pot servir per il·lustrar que si aquests adverbis focalitzadors es comporten estadísticament com els d'enunciat deu ser per l'afinitat semàntica que presenten, sobretot situats en la posició en què molt majoritàriament els situava Fabra (són 14 incidències enfront de les 8 incidències en posició inicial d'oració o de clàusula), amb els adverbis de qualitat o de freqüència:

[p. 160] Ens referim principalment a la construcció *En tinc quatre de blaves i tres de negres*

2a) Els adverbis d'enunciat temporals, sense deixar d'aparèixer sovint en posició inicial d'oració o de clàusula (segons la taula II, són 11 incidències), en les dues estructures intransitives que estem considerant apareixen amb un pes semblant en posició immediatament postverbal (10 incidències). Doncs bé, com que res de semblant no es dona en relació amb l'estructura transitiva, ens podríem preguntar a què es deu la diferència. La veritat és que, havent-me mirat a fons tots

els exemples corresponents, gosaria dir que l'explicació passa per una certa casualitat: la que va portar Fabra a distribuir generosament entre les dues estructures els adverbis temporals amb paper d'emmarcadors, que són els que acostumen a situar-se en la posició inicial, i a concentrar, vagin a saber per què, els adverbis temporals d'altres tipus en l'estructura intransitiva. Però no em vull estar de dir que la diferència entre un adverbi emmarcador i un adverbi que no ho és moltes vegades el que ens la fa percebre és precisament el lloc que ocupa. O sigui que és una mica el cas del peix que es mossega la cua.

14. Hi ha poques coses a dir sobre l'estructura amb argument clausal. He de precisar que, en les taules, el símbol «clàusula» en principi tant val per a completives amb *que* com per a completives infinitives. Com resulta de comparar la taula I amb la taula II, Fabra optava per intercalar sense excepció l'adverbi entre el verb i la clàusula. Això no té res d'estrany en relació amb la hipotètica possibilitat de situar l'adverbi després de la clàusula, pel caràcter pesant que aquesta acostuma a tenir, però es pot interpretar com un discret indici estilístic respecte de la de situar-lo en posició preverbal.

15. No hi ha tampoc gran cosa a dir sobre les estructures copulativa i amb predicatius recollides en la taula I. D'una manera o d'una altra, l'adverbi sempre hi figura en posició immediatament postverbal, darrere el verb principal de la construcció o darrere un participi. Potser el més interessant d'aquestes estructures és que de vegades es presten, amb més o menys pertinència, a una reinterpretació o reanàlisi d'acord amb la qual l'adverbi pot funcionar com un especificador de l'atribut o del predicatiu pres com a adjectiu. Ho il·lustren els exemples següents, tots ells amb adverbis de freqüència o de focalització:

[p. 64] els anomenats postverbals o substantius verbals, els quals són generalment masculins

[p. 43] En el català modern trobem abundantament usats els següents verbs en *èixer*:

[p. 169] i considerar solament obligatori l'ús d'aquesta preposició

16. En relació amb l'estructura clivellada i afins, que des d'altres punts de vista són d'un gran interès, només faré dues observacions. 1a) A diferència de la resta d'estructures considerades, la posició postverbal que hi ocupa l'adverbi, i concretament darrere el verb *ser*, és en el seu cas del tot obligada, sense cap variació possible. 2a) L'específica natura de la construcció fa que no resulti gens sorprenent la circumstància que de les 11 incidències censades 7 ho siguin d'adverbis focalitzadors.

17. A manera de resum, recordaré que d'incidències d'adverbis no inflexionats situats en les dues posicions bàsiques n'he comptades 339: 299 amb l'adverbi ocupant la posició immediatament postverbal i 40 amb l'adverbi en posició ini-

cial, d'oració o de clàusula. Tenint en compte que les de la resta d'adverbis no inflexionats només són 11, és clar que aquestes 11 s'han de considerar estadísticament excepcionals. En la versió oral de la ponència em dedicava a verificar exhaustivament de quina manera les excepcions, un cop analitzades, s'inscriuen en contra de la rígida regularitat fabriana. Aquí, per raons d'espai, no podré prendre en consideració tots els casos.

18. Un cas relativament ben representat és el de quatre adverbis de freqüència que apareixen en una posició considerable com a immediatament preverbal en el marc d'una estructura de passiva nominalitzada, l'únic constituent verbal de la qual és el participi. Els exemples són els següents:

[p. 85] Un altre mot cada dia més rarament usat

[p. 119] La construcció generalment admesa *com més ... més*

[p. 129] la locució *la qual cosa*, tan abundantment usada pels autors medievals

[p. 291] Hi ha una regla morfològica generalment admesa...

És clar que la posició adverbial, en aquestes construccions, és assimilable a la posició que en les estructures de passiva completes respon a la possibilitat d'intercalar l'adverbi entre l'auxiliar *ser* i el participi. És més, com ja he dit que també pot esdevenir-se en les estructures completes, la posició és tal que es presta a ser reanaltzada com a pròpia de l'especificador del participi considerat com a adjectiu.

19. En un altre cas trobem l'adverbi distribucional *respectivament* situat a la dreta d'una seqüència V + CR i precedint, afectant-lo, un constituent disjunt que fa de subjecte postverbal d'una construcció impersonal amb *se*. L'exemple és el següent:

[p. 212] Quan un membre de proposició com *en el jardí* o com *de la font* s'anteposa al verb [...] pot adjuntar-se al verb respectivament l'adverbi *hi* o l'adverbi *en*

Tinc la sospita que el motiu particular pel qual, en l'exemple, Fabra va situar l'adverbi en una posició que per ell era del tot inusitada s'ha de buscar en l'estructura de quiasme que presenta tota la construcció. Un motiu, doncs, estilístic en sentit fort.

20. Un altre cas és el d'una estructura copulativa amb un subjecte remàtic postverbal en què un adverbi temporal es troba situat entre l'atribut i el subjecte:

[p. 241] Són molts actualment els escriptors a qui desplauen les formes verbals en *o*

A part d'advertir que amb aquest text s'iniciava una *conversa*, faig notar que la posició en què hi apareix l'adverbi és afí a la de màxima freqüència, per tal com l'opció de situar-se a la dreta de l'atribut, nucli lèxic de la predicació, no sembla gaire diferent de la de posposar-se a un verb ple.

21. El darrer cas «excepcional» que comentaré és el de dues construccions que contenen perífrasis modals amb el verb *poder* precedides per l'adverbi, també modal, *difícilment*, que és un adverbi «de probabilitat baixa» o «d'improbabilitat». Aquest adverbi, al seu torn, hi és precedit per un altre constituent, fet que impedeix d'interpretar que ocupa una posició inicial d'oració o de clàusula:

[p. 66] Comptant, per exemple, amb un nombre reduïdíssim d'adjectius formats amb el sufix *-ivol*, aquests difícilment podien servir per a la formació de nous adjectius en *ivol*

[p. 311] perquè a Catalunya difícilment podríem qualificar d'evidentment errònia qualsevol grafia que...

Per explicar la inusitada (per Fabra) posició adverbial preverbal que aquests exemples il·lustren es pot defensar la hipòtesi que es deu a l'afinitat estructural i semàntica que l'adverbi *difícilment*, construït amb el modal *poder*, té amb l'adverbi o partícula de negació *no*, la qual pel seu cantó sempre apareix davant de verb. Dic «afinitat», perquè el sentit d'una reforçada «improbabilitat» no s'allunya gaire de la «impossibilitat» designada per *no poder*. També és cert que en el cas del segon exemple la posició de l'adverbi *difícilment* fàcilment s'explica per la conveniència estilística d'allunyar-se al màxim de l'altre adverbi en *-ment* que hi figura.

4. A MANERA DE CONCLUSIÓ

A més d'haver fet veure fins a quin punt era massiva la regularitat posicional amb què Fabra feia ús dels adverbis en *-ment*, també he aportat arguments per sostenir que les escassíssimes excepcions a aquesta regularitat sempre estaven motivades per una raó específica. Dit d'una altra manera: en contra de l'estil fabrià, el qual consistiria, precisament, a no tenir-ne, o, més ben dit, a tenir-ne en un grau zero, només s'hi inscrivien, amb una freqüència de la qual també es pot dir que tendia a zero, uns pocs casos generalment determinats per la mena de raons estilístiques els efectes de les quals el seu estil tendia a evitar.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BARTHES, Roland (1953). *Le degré zéro de l'écriture*. París: Seuil.
 ESPRIU, Salvador (1992). *El doctor Rip*. Ed. crítica de Rosa M. Delor. Barcelona: CDESE: Edicions 62.

- FABRA, Pompeu (1924). *Qüestions de gramàtica catalana*. 2a ed. de la primera sèrie de *Converses filològiques*. Barcelona: Regina.
- (2007 [1956]). *Gramàtica catalana*. 19a ed. (especial «Fabra, 60 anys després»). Barcelona: Teide.
- HEGEL, G. W. F. (1812). *Wissenschaft der Logik*. Herausgegeben von Georg Lasson. Hamburg: Felix Meiner Verlag. [ed. de 1967]
- LÓPEZ, Àngel; MORANT, Ricard (2002). «L'adverbi». A: SOLÀ, Joan [et al.] [dir.]. *Gramàtica del català contemporani*. 3a ed. Barcelona: Empúries, p. 1797-1852. 3 v.
- SOLÀ, Joan [et al.] [dir.] (2002). *Gramàtica del català contemporani*. 3a ed. Barcelona: Empúries. 3 v. [1a ed., 2002]

REPERTORI D'ADVERBIS

De qualitat [33 ítems; 80 incidències]

abusivament, analògicament, arbitràriament, artificialment, avantatjosament, clarament, correctament, curosament, degudament, elegantment, encertadament, equivocadament, erròniament, espontàniament, evolutivament, exactament, fàcilment, gràficament, gramaticalment, grollerament, lentament, literalment, malament, morfològicament, naturalment, oralment, perfectament, ràpidament, regularment, servilment, sintàcticament, submisament, unànimement.

De quantitat [12 ítems; 21 incidències]

completament, considerablement, enormement, enterament, excessivament, fortament, lleument, parcialment, pregonament, suficientment, terminantment, totalment.

De freqüència [13 ítems; 79 incidències]

abundosament, comunament, constantment, correntment, excepcionalment, freqüentment, generalment, habitualment, llargament, normalment, profusament, rarament, sistemàticament.

Temporals [15 ítems; 37 incidències]

actualment, anteriorment, antigament, darrerament, definitivament, immediatament, modernament, novellament, originàriament, posteriorment, primerament, primitivament, provisòriament, recentment, tardanament.

Temàtics, o de punt de vista [3 ítems; 3 incidències]

formalment, semànticament, figuradament.

De focalització [8 ítems; 49 incidències]

exclusivament, justament, precisament, principalment, simplement, solament, tan solament, únicament.

D'ordenació textual

- I. *D'equiparació* [4 ítems; 38 incidències]
anàlogament, exactament, igualment, paral·lelament.
- II. *Distribucionals* [4 ítems; 25 incidències]
diferentment, indiferentment, indistintament, respectivament.
- III. *Contrastius* [3 ítems, 10 incidències]
altrament, contràriament, inversament.
- IV. *De seqüencialització* [1 ítem; 3 incidències]
finalment.
- V. *De conseqüència* [1 ítem; 1 incidència]
talment.

D'acte de parla

- I. *Modals* [7 ítems; 17 incidències]
difícilment, forçosament, malament, necessàriament, obligatòriament, segurament, versemblantment.
- II. *Assertius* [8 ítems; 43 incidències]
certament, decididament, evidentment, indefectiblement, indiscutiblement, naturalment, positivament, realment.
- III. *Factius* [2 ítems; 4 incidències]
malauradament, sortosament.

TAULA I

Tipus d'estructura	Estructura	De qualitat	De quantitat	De freqüència	Temporals	De focalització	D'ordenació textual				Modals			Assertius	Factivs	Totals		
							D'equi-paració	Distribucionals	De contrast	Necessàriament, obligatòriament, Segurament	Respectivament, Indiferentment, forçosament, obligatòriament	Altrament	Necessàriament, obligatòriament, Segurament					
<i>Transitiva</i>	V + ADV + CD	32	12	31	1	8	3	5	3	2	0	0	7	0	107			
<i>Intransitiva</i>	V (+ Cl _{CD}) + ADV + CR V (+ Cl) + ADV + {ø / Circ}	8	3	3	4	10	0	4	2	0	0	0	1	0	35			
<i>Perifrasi verbal</i>	V _{MODAL} (+ de) + V _{INF} + ADV V _{MODAL} + ADV (+ de) + V _{INF} anar + ADV + V _{GERUNDI}	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	3	0	7			
<i>Passiva i afins</i>	ser + V _{PP} + ADV ser + ADV + V _{PP} [SN... V _{PP} + ADV + {ø / CR / CAg / Circ}]	5	0	1	1	0	0	0	2	0	0	0	0	0	9			
<i>Predicatiu</i>	V + V _{PP} [PRED] + ADV V + ADV + V _{PP} [PRED] V + ADV + Pred _{CD} + CD	3	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8			
<i>Copulativa</i>	ser + ADV + Atribut	2	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	14			
<i>Argument clausal</i>	V + ADV + Clausula	6	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	2	0	11			
<i>Subjecte a la dreta</i>	V + ADV + Subjecte	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	5			
<i>Clivellada o afi</i>	ser + ADV + (...) (+ que)	2	0	0	0	7	0	0	0	0	0	0	2	0	11			
<i>Subtotals</i>		80	19	64	17	39	16	4	13	10	2	4	1	29	1	299		
<i>Totals</i>		180														119		

TAULA II

Tipus d'estructura	Estructura	De qualitat	De quantitat	De freqüència	Temporals	Temàtics	De focalització	D'ordenació textual				Modals			Assertius	Factus	
								D'equi-paració	Distribucionals	De contrast	Seguiment	Verseuament	Dificilitat, malament	Seguiment			Verseuament
<i>Inici d'oració</i>	(Coord +) ADV + resta oració	0	0	1	7	2	4	1	2	0	0	2	2	0	4	0	0
<i>Inici de clàusula</i>	{Rel / que / si / com} + ADV + resta clàus. sense ni + ADV + resta clàusula _{INF}	3	0	2	4	0	4	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
<i>Transitiva</i>	V + CD + ADV Subjecte + ADV + V + CD	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>Intransitiva</i>	V (+ Cl _{CD}) + CR + ADV Subjecte + ADV + V + {ø / CR / Circ}	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>Argument clausal</i>	V + Clàusula + ADV Subjecte + ADV + V + Clàusula	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>Passiva i afins</i>	[_{SN} ... ADV + V _{pp} [_{CNI}] ...] ser + V _{pp} + Subjecte + ADV + Pred	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>Copulativa</i>	ser + Atribut + ADV + Subjecte ADV + Atribut + ser + Subjecte	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>Perifrasi verbal</i>	ADV + poder + V _{INF} poder + V _{INF} + CR + ADV + Subjecte	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0

«L'a castillan est un a légèrement assourdi [...] Le catalan admet deux a» (Fabra, 1897, p. 8). La vocal baixa del català central i de l'espanyol septentrional en entrevistes radiofòniques*

JOSEFINA CARRERA-SABATÉ
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

L'any 1897, a l'«Étude de phonologie catalane (catalan oriental)», Fabra descriu el sistema vocàlic del català oriental en comparació amb el del castellà i francès. Diu (Fabra, 1897, p. 8):

Le système vocalique du catalan oriental est bien différent de celui du castillan. L'a castillan est un peu légèrement assourdi, moyen entre a de *patte* et â de *pâte*. Le catalan admet deux a: son a moyen est plus ouvert que l'a castillan; l'autre est un a légèrement labialisé, â de *pâte*.

En aquest estudi, la representació dels sistemes vocàlics del català i castellà és la que segueix (vegeu la pàgina següent).

Més endavant, a la *Gramática de la lengua catalana*, Fabra explica que la «a» catalana «tiene un sonido análogo al de la a castellana» i que la «a o a tónica catalana suena normalmente como la a italiana de *pane*, más abierta que la a castellana de *pan*». (Fabra, 1912, p. 4).

Posteriorment a Fabra, el vocalisme català s'ha descrit impressionísticament (vegeu, per exemple, Badia, 1951) i també seguint les directrius del mètode experimental (vegeu, per exemple, Recasens, 1986).

Al llarg del segle xx, la metodologia experimental s'ha desenvolupat a bastament i els estudis acústics sobre l'estructura fònica de diferents llengües han per-

* Aquest treball s'ha beneficiat de l'ajut a projectes d'investigació (FF12010-22181-C03-02 MEC) del Ministeri d'Educació i Ciència.

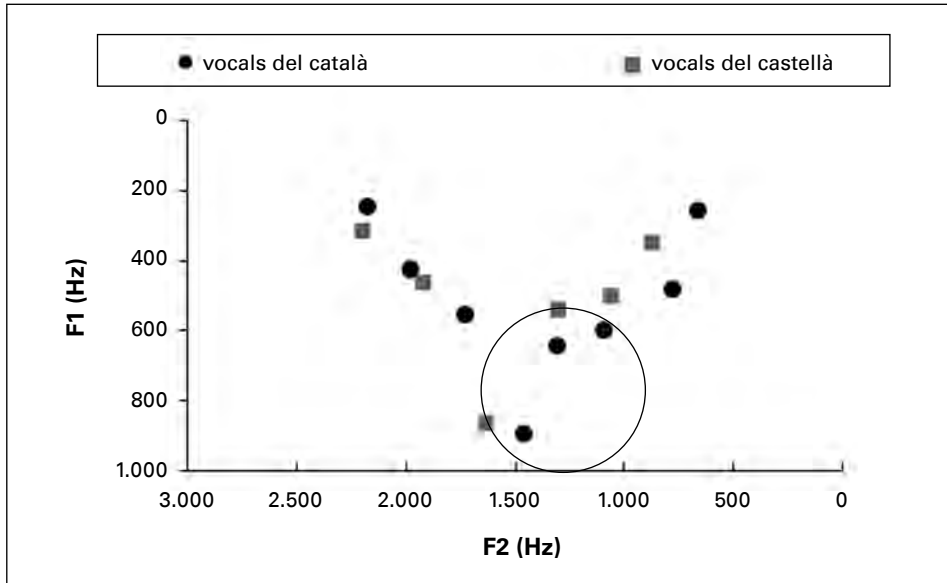

mès postular consideracions generals com ara el fet que les vocals se solen caracteritzar a partir de les mesures obtingudes dels formants F1 i F2, per bé que l'F3 permet caracteritzar les vocals altes anteriors (Ladefoged, 2003). Tot i això, en algunes llengües, l'anàlisi espectral de les vocals es fonamenta en l'estudi de F0,¹ F1, F2 i F3.

La caracterització acústica de les vocals tòniques /a/ del català i castellà en parla de laboratori és la següent: per al català, un F1 entre 650 i 900 Hz i un F2 entre 1.300 i 1.450 Hz (Recasens, 1986 i 1996 [1991]); per al castellà, un F1 entre 536 i 862 Hz i un F2 entre 1.306 i 1.635 Hz (Martínez Celdrán i Fernández, 2007). Al gràfic 1 presento la dispersió i la localització de les vocals baixes del català i castellà en relació amb les altres vocals i en parla de laboratori. S'hi observa, tal com determinà Fabra, que la vocal tònica baixa catalana és una mica més oberta que la castellana.

Encara dins la metodologia experimental, però ara des d'un punt de vista articulatori, el valor DAC (Degree of Articulatory Constraints) permet predir en quin grau un segment afectarà i es veurà afectat pels segments veïns. Aquest valor ha

1. Verhoeven i Hoof (2007) expliquen que en les llengües amb inventaris vocàlics petits o mitjans (com el castellà o català) el to intrínsec d'una vocal té molta menys importància que en altres llengües i que en les llengües amb sistemes vocàlics més amplis, les diferències tonals intrínseques contribueixen a determinar la qualitat vocàlica i a individualitzar-la perceptivament dins d'un espai vocàlic ja molt ocupat.

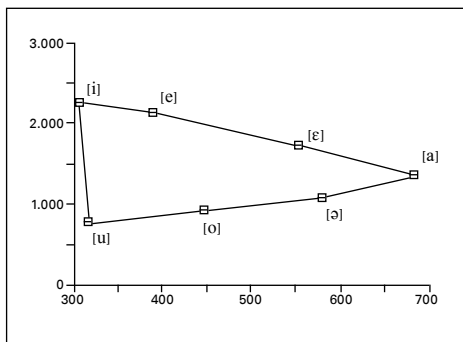

GRÀFIC 1. Vocalisme del català i castellà en parla de laboratori segons Recasens (1986 i 1996 [1991]) i Martínez Celdrán i Fernández (2007).

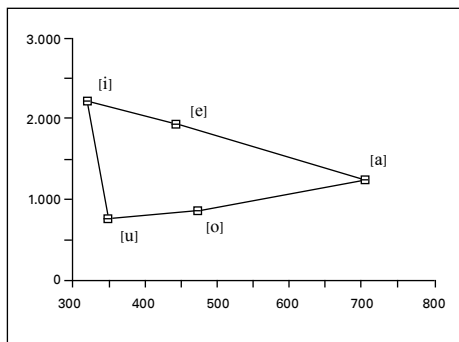
estat utilitzat per caracteritzar les vocals baixes del català (Recasens, Pallarès i Fontdevila, 1997) i castellà (Fernández Planas, 2007). Segons aquests estudis, la vocal baixa del català presenta un nivell de precisió intermèdia i un valor DAC 2 perquè el dors de la llengua no està directament implicat en la constricció però està subjecte a l'efecte de l'acoblament amb l'articulador següent; quant a la vocal de l'espanyol, el nivell de precisió és baix i el valor DAC és 1 perquè, en articular-se, hi ha menys implicació del dors lingual. Així doncs, el valor DAC 1 corresponent a la vocal baixa del castellà es podria associar a una variabilitat elevada d'aquesta vocal.

A banda dels estudis acústics i articularis sobre el vocalisme català o castellà, hi ha altres treballs en què es compara l'estructura acústica dels sistemes vocàlics de totes dues llengües i s'hi observa, per exemple, que l'organització de vocals mitjanes és diferent (vegeu els gràfics 2 i 3).

En un altre ordre de coses, des de la teoria de variabilitat adaptativa o teoria de la hiperarticulació i hipoarticulació, desenvolupada per Lindblom (1990), la parla no només es concep com a lligada al senyal sonor, sinó com el producte de la interacció entre el senyal i la situació comunicativa en què es produeix. Per això, els parlants adapten l'estil de parla a la situació comunicativa. Els sistemes vocàlics de l'espanyol i del català també s'han estudiat acústicament i contrastivament tenint en compte dos estils de parla diferenciats: 1) un estil molt formal

GRÀFIC 2. Vocalisme del castellà segons Balari, Llisteri i Poch (1988-1989).

GRÀFIC 3. Vocalisme del català segons Balari, Llisteri i Poch (1988-1989).

(parla de laboratori), mitjançant llistes de paraules, i 2) parla espontània, mitjançant entrevistes semidirigides (Harmegnies i Poch, 1992; Blecua, Poch i Harmegnies, 1993; Poch i Harmegnies, 1995). En aquestes llengües s'ha observat que els formants de les vocals produïdes en parla espontània són més centralitzats² i més variables que en parla de laboratori.

2. OBJECTIU DEL TREBALL

El treball que proposo pretén: 1) descriure l'estructura acústica de la vocal tònica /a/ del català central a partir de l'anàlisi espectrogràfica de les vocals baixes recollides en entrevistes emeses a Catalunya Ràdio, i 2) comparar l'estructura acústica de la vocal tònica /a/ del català central amb la de la vocal tònica /a/ de parlants d'espanyol septentrional entrevistats a la Cadena Ser.

3. METODOLOGIA

S'han estudiat les vocals tòniques baixes de 10 homes: 5 entrevistats al programa *Eduqueu les criatures*, de Catalunya Ràdio, i 5 entrevistats a *La Ventana*, de la Cadena Ser. Els parlants catalans pertanyen al dialecte oriental central i els del castellà, al dialecte septentrional.

El corpus obtingut està format per 689 paraules que contenen la vocal tònica /a/ en diferents contextos i posicions, i que estan distribuïdes de la manera següent: 346 mots pronunciats en català i 343 en castellà. En aquestes formes lèxiques la vocal baixa forma part de: a) síl·labes amb accent principal i secundari de

2. Segons Blecua, Poch i Harmegnies (1993), la vocal [a] no segueix exactament aquesta tendència.

diferents unitats prosòdiques; *b*) síl·labes amb accent principal i secundari de mots simples i compostos; *c*) síl·labes que tenen obertures i cods classificables mitjançant 5 grups de sons, establerts a partir de Recasens (1986): 1) labials, 2) dentals i alveolars excepte [ʈ] i [r], 3) palatals i l'aproximant [j], 4) velars, 5) [ʈ] i [r], i també síl·labes sense obertures o cods. La classificació de les emissions de la vocal tònica /a/ segons el context adjacent és la que es detalla a la taula 1.

TAULA 1
Emissions de la vocal tònica /a/ segons el context adjacent

	V Lab	V Dalv	V [l/r]	V Pal	V Vel	V #
# V	# V Lab	# V Dalv	# V [l/r]	# V Pal	# V Vel	# V #
Lab V	Lab V Lab	Lab V Dalv	Lab V [l/r]	Lab V Pal	Lab V Vel	Lab V #
Dalv V	Dalv V Lab	Dalv V Dalv	Dalv V [l/r]	Dalv V Pal	Dalv V Vel	Dalv V #
[l/r] V	[l/r] V Lab	[l/r] V Dalv	[l/r] V [l/r]	[l/r] V Pal	[l/r] V Vel	[l/r] V #
Pal V	Pal V Lab	Pal V Dalv	Pal V [l/r]	Pal V Pal	Pal V Vel	Pal V #
Vel V	Vel V Lab	Vel V Dalv	Vel V [l/r]	Vel V Pal	Vel V Vel	Vel V #

Per a l'obtenció de les vocals, s'ha partit de les entrevistes radiofòniques i se n'han segmentat els grups tonals que contenien paraules emeses amb una vocal baixa tònica. Amb el programa Speech Analyzer, s'han analitzat espectrogràficament els mots amb la vocal tònica /a/ i, al mateix temps, s'ha observat la corba melòdica de cada unitat prosòdica segmentada.

Per a l'anàlisi estadística s'ha partit dels valors freqüencials de F1, F2 i F3 de les vocals del català i castellà i també de la durada de cada segment analitzat. L'ANOVA i els intervals de Fisher (LSD), així com el procediment de normalització de dades de Lobanov (Ferrari, 1980, i Recasens, 2008), han permès comparar els valors formàntics d'aquestes vocals i determinar si es veuen modificats per l'accentuació de les unitats prosòdiques i dels mots i també pel context adjacent.

4. RESULTATS I DISCUSSIÓ

4.1. *Generalitats*

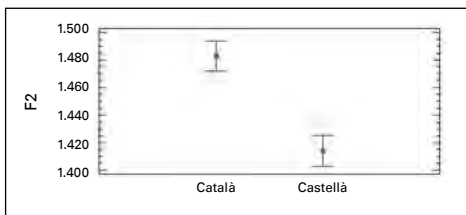
Les emissions de la vocal baixa en diferents contextos presenten una freqüència variable que es distribueix de manera similar en català i castellà, tal com s'observa a la taula 2. Aquest fet permet constatar, almenys per a aquest corpus, que l'estructura sil·làbica del català i castellà és força similar.

TAULA 2

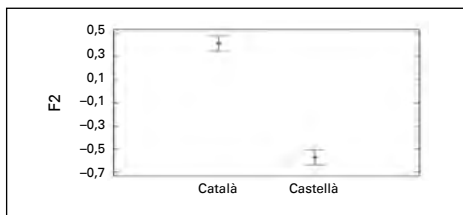
Frequència d'aparició de la vocal tònica /a/ segons el context adjacent
(gris: català / negre: castellà)

	V Lab	V Dalv	V [l/r]	V Pal	V Vel	V #
#V	1 / 1	1 / 1	1 / 1	1 / 1	1 / 1	
Lab V	9 / 10	31 / 34	21 / 23	25 / 4	7 / 3	5 /
Dalv V	13 / 10	46 / 44	18 / 43	16 / 4	6 / 21	4 / 4
[l/r] V	13 / 21	6 / 11	18 / 19	7 / 5	7 / 4	5 /
Pal V	2 / 1	5 / 5	13 / 20	12 / 12	2 / 3	2 / 3
Vel V	/ 9	8 / 11	24 / 12	13 / 2	3 /	3 /

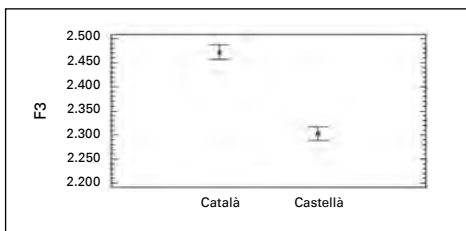
La durada de cada vocal no és significativa ni en català ni en castellà, ni tampoc la sonoritat de les vocals, que sempre són sonores. Contràriament a això, la freqüència d'alguns formants sí que ha resultat ser rellevant: els valors mitjans i normalitzats de F2 i F3 són una mica més alts en català que en castellà. Així doncs, l'F2 del català té 69 Hz més que el del castellà ($p = 0,0000$) i l'F3 del català en té 169 més que el del castellà ($p = 0,0000$). Les dades dels gràfics 4, 5, 6 i 7 mostren

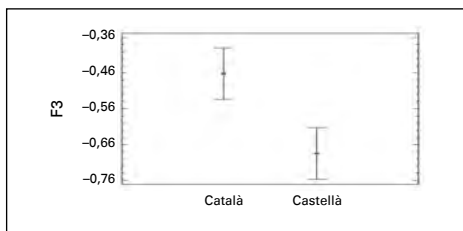
GRÀFIC 4. Freqüències de F2 en català i castellà ($p = 0,0000$).

GRÀFIC 5. Freqüències normalitzades de F2 en català i castellà ($p = 0,0000$).

GRÀFIC 6. Freqüències de F3 en català i castellà ($p = 0,0000$).

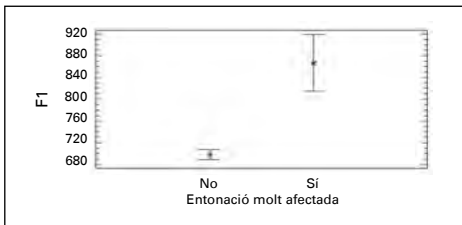

GRÀFIC 7. Freqüències normalitzades de F3 en català i castellà ($p = 0,0026$).

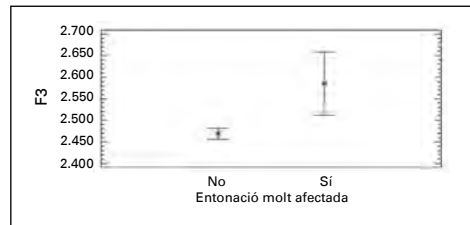
que, en fets comunicatius no preparats, la vocal del català és una mica més anterior que la del castellà. No es pot parlar, però, de diferències en l'obertura de les vocals, atès que les freqüències de F1 en les vocals baixes del català i de l'espanyol són molt similars.

4.2. Vocal tònica /a/ i prosòdia

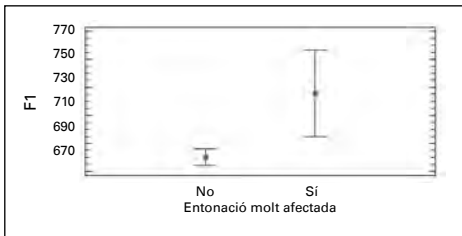
Les vocals tòniques del català i castellà s'han classificat en dos grups segons l'èmfasi amb què s'han pronunciat: *a)* les emeses amb una entonació molt afectada i *b)* les emeses sense afectació.³ D'acord amb aquesta divisió, s'observa que les vocals sense èmfasi tenen uns F1 i F3 poc variables i amb unes freqüències més baixes que els formants de les vocals pronunciades amb afectació (vegeu els gràfics 8, 9, 10 i 11). Segurament, l'èmfasi va lligat a una major obertura de la boca o a un major abaixament de la llengua.

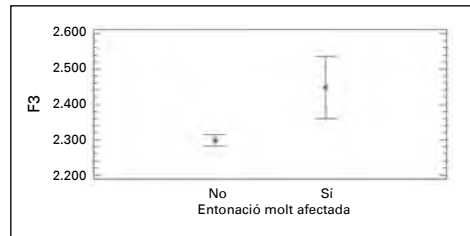
GRÀFIC 8. Català: freqüències de F1 segons el grau d'afectació de les síl·labes tòniques en les unitats prosòdiques ($p = 0,0000$).

GRÀFIC 9. Català: freqüències de F3 segons el grau d'afectació de les síl·labes tòniques en les unitats prosòdiques ($p = 0,0307$).

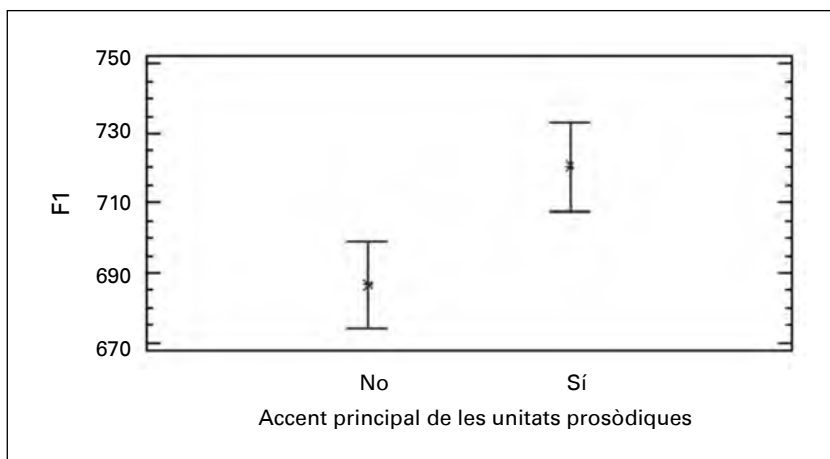
GRÀFIC 10. Castellà: freqüències de F1 segons el grau d'afectació de les síl·labes tòniques en les unitats prosòdiques ($p = 0,0446$).

GRÀFIC 11. Castellà: freqüències de F3 segons el grau d'afectació de les síl·labes tòniques en les unitats prosòdiques ($p = 0,0203$).

3. Aquestes diferències, establertes per l'autora de l'article, s'han determinat en el moment d'analitzar els formants de les vocals i després d'observar canvis significatius en la línia melòdica de l'enunciat en què s'han emès.

A banda d'aquesta observació general, es constata que l'F1 de les vocals baixes del català emeses amb accent de sintagma (Oliva, 1992) té una freqüència significativament més elevada que el formant de les altres vocals baixes, sobre les quals no recau l'accent principal de la unitat prosòdica (vegeu el gràfic 12). En les vocals del castellà no s'observen diferències significatives en les freqüències de F1 causades per l'accent de sintagma.

GRÀFIC 12. Català: freqüències de F1 segons l'accent de sintagma ($p = 0,0099$).

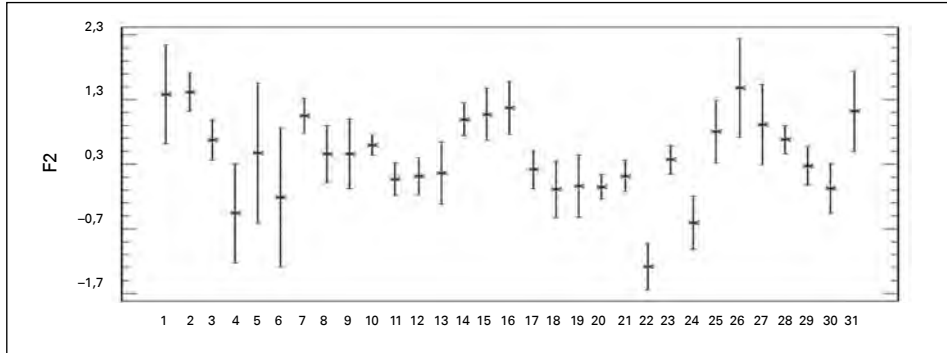
4.3. *Vocal tònica /a/ i mots simples o compostos*

Tant per al català com per al castellà no s'observen diferències significatives en els valors de F1, F2 i F3 de la vocal tònica /a/ segons si aquesta vocal s'emet en mots simples o la primera part de compostos, adverbis en *-ment* i auxiliars preverbals.

4.4. *Vocal tònica /a/ i context adjacent*

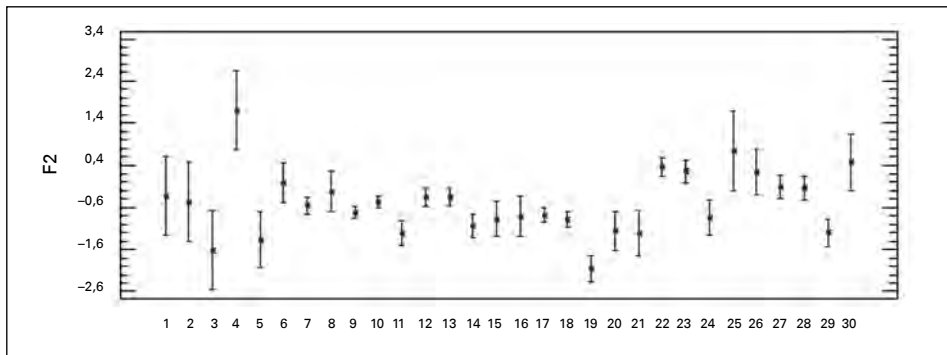
La freqüència de F2 per a les vocals del català i de l'espanyol ha resultat ser significativament variable segons els contextos consonàntics en què s'han emès les vocals (classificats a partir de Recasens [1986]: 1) labials, 2) dentals i alveolars excepte [ʈ] i [r], 3) [ʈ] i [r], 4) palatals i l'aproximant [j], 5) velars). Així doncs, tal com apunten diferents estudis sobre l'estructura acústica de les vocals del català i castellà, la vocal tònica /a/ d'aquestes llengües veu modificat l'F2 quan es troba en contacte amb sons labials, que provoquen una davallada de F2, i palatals, que faciliten un augment de la freqüència del segon formant (vegeu els contextos marcats en cursiva dels gràfics 13 i 14). A més a més, tant en català com en espanyol, hi ha

contextos en què la dispersió de les vocals analitzades és més gran: quan davant de la vocal hi ha una pausa i darrere un so labial, alveolar, palatal o velar i també quan la vocal (sobretot per al català) va precedida de palatals i seguida de velars.

GRÀFIC 13. Català (dades normalitzades): variació de la freqüència de F2 segons el context adjacent a la vocal tònica /a/ ($p = 0,0000$).

LLEGENDA: 1: *pal V #* / 2: *pal V alv* / 3: *pal V l o r* / 4: *pal V vel* / 5: *# V alv* / 6: *# V lab* / 7: *dent V pal* / 8: *dent V vel* / 9: *dent V #* / 10: *dent V dent* / 11: *dent V l o r* / 12: *dent V lab* / 13: *l o r V #* / 14: *l o r V alv* / 15: *l o r V pal* / 16: *l o r V vel* / 17: *l o r V l o r* / 18: *l o r V lab* / 19: *lab V #* / 20: *lab V alv* / 21: *lab V l o r* / 22: *lab V lab* / 23: *lab V palat* / 24: *lab V vel* / 25: *pal V lab* / 26: *pal V pal* / 27: *vel V #* / 28: *vel V alv* / 29: *vel V l o r* / 30: *vel V lab* / 31: *vel V pal*.

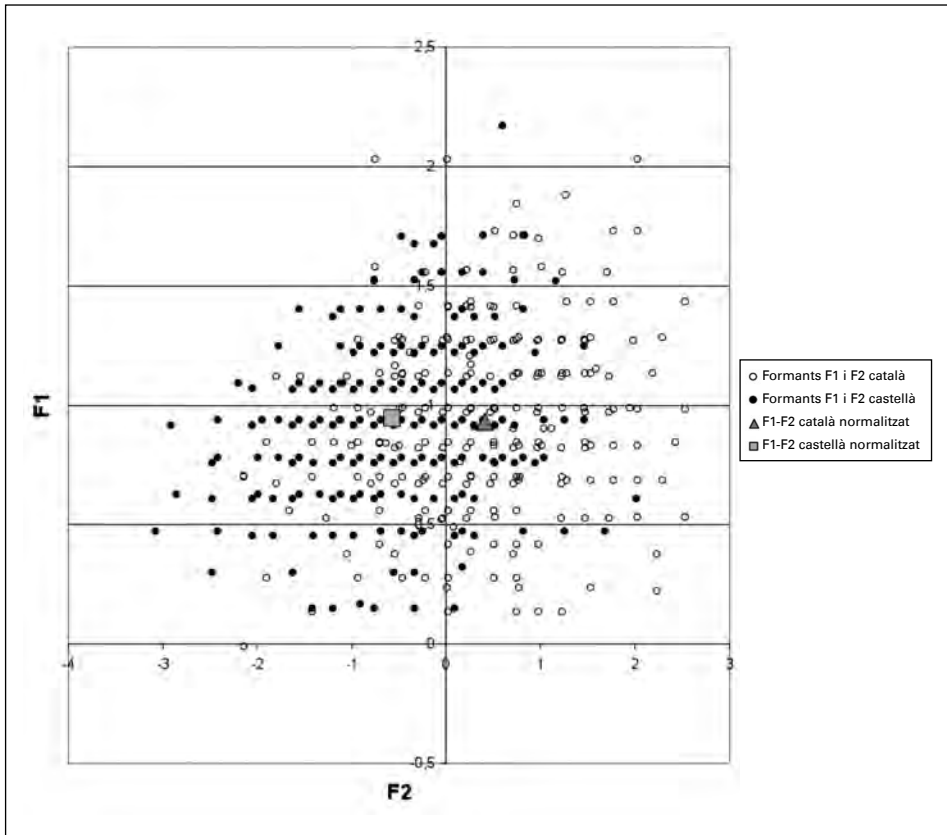
GRÀFIC 14. Castellà (dades normalitzades): variació de la freqüència de F2 segons el context adjacent a la vocal tònica /a/ ($p = 0,0000$).

LLEGENDA: 1: *# V alv* / 2: *# V l o r* / 3: *# V lab* / 4: *# V pal* / 5: *# V vel* / 6: *dent V pal* / 7: *dent V vel* / 8: *dent V #* / 9: *dent V dent* / 10: *dent V l o r* / 11: *dent V lab* / 12: *l o r V alv* / 13: *l o r V l o r* / 14: *l o r V lab* / 15: *l o r V pal* / 16: *l o r V vel* / 17: *lab V alv* / 18: *lab V l o r* / 19: *lab V lab* / 20: *lab V pal* / 21: *lab V vel* / 22: *pal V alv* / 23: *pal V l o r* / 24: *pal V lab* / 25: *pal V pal* / 26: *pal V vel* / 27: *vel V alv* / 28: *vel V l o r* / 29: *vel V lab* / 30: *vel V pal*.

5. OBSERVACIONS GENERALS

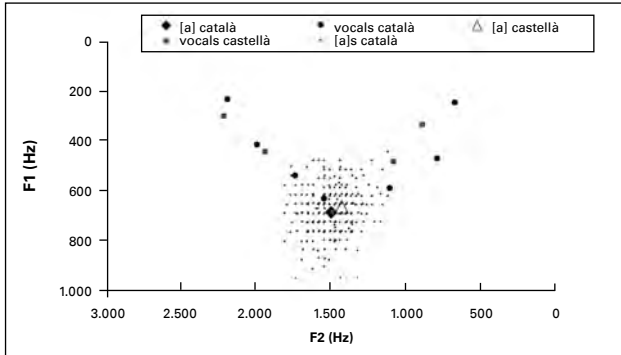
La comparació de l'estructura formàntica de les vocals tòniques /a/ del català i castellà ha permès observar que en català, i en fets de parla espontanis, la vocal baixa sol ser més anterior que la de l'espanyol (vegeu, al gràfic 16, les dades normalitzades corresponents a la dispersió de les vocals del català cap a valors de F2 més elevats que els de les vocals del castellà). L'obertura vocàlica del català i de l'espanyol, tanmateix, és molt similar (vegeu, al gràfic 15, la dispersió d'aquest parell de vocals al voltant d'unes freqüències de F1 semblants).

D'acord amb això, i contràriament al que descrivia Fabra i també contràriament als resultats obtinguts de parla de laboratori, en les emissions radiofòniques analitzades, la vocal del català no és més baixa que la del castellà sinó més anterior. Sembla,

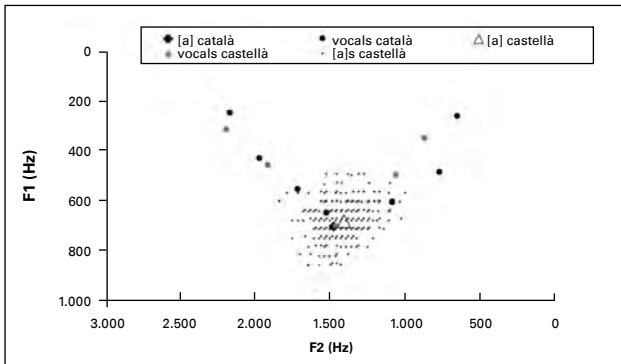

GRÀFIC 15. Valors normalitzats de la dispersió de les vocals baixes del català i castellà obtingudes en entrevistes radiofòniques.

doncs, que el que Coromines (1971, p. 96) bandejava («No es pot tolerar que hi hagi qui [...] pronuncii *aa* prepalatals, com les castellanques i franceses»), ara es dibuixa com una tendència ben assolida en català oriental central (vegeu els gràfics 15, 16 i 17).

GRÀFIC 16. Català: carta de formants de les vocals del català i castellà i dispersió de la vocal tònica /a/ del català.

GRÀFIC 17. Castellà: carta de formants de les vocals del català i castellà i dispersió de la vocal tònica /a/ del castellà.

Al marge d'aquestes consideracions, però, és important tenir en compte que l'obertura i l'anterioritat de les vocals baixes tòniques depenen de factors prosòdics (per exemple, entonació molt marcada) i també del context adjacent en què s'han emès. No sembla, però, que els resultats obtinguts es puguin posar en relació amb el valor DAC 2 i 1, establert, respectivament, per a les vocals del català i castellà. I és que la vocal del català no ha demostrat ser més resistent que la de l'espanyol als efectes coarticulatoris. Evidentment, cal una anàlisi completa de tot el vocalisme tònic del català i de l'espanyol en diferents fets de parla per tal de poder establir tendències més generals.

6. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA, Antoni M. (1951). *Gramàtica històrica catalana*. Barcelona: Noguer.
- (1973). «Phonétique et phonologie catalanes». A: BADIA, Antoni M.; STRAKA, Georges [ed.]. *La linguistique catalane*. París: Klincksieck, p. 115-166
- BALARI, Sergi; LLISTERRI, Joaquim; POCH, Dolors (1988-1989). «La estructuración fonética de la materia sonora en hablantes bilingües». ELUA, núm. 5, p. 93-98.
- BLECUA, Beatriz; POCH, Dolors; HARMEGNIES, Bernard (1993). «Variaciones en la organización de las vocales del espanyol y del catalán en función del estilo de habla». A: *Jornades Internacionales de Lingüística Aplicada = International Conference of Applied Linguistics*. Robert J. Di Pietro. *In memoriam*. Núm. 1, p. 98-107.
- COROMINES, Joan (1971). «Sobre l'elocució catalana en el teatre i en la recitació». A: *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, p. 94-105.
- FABRA, POMPEU (1897). «Étude de phonologie catalane (catalan oriental)». *Revue Hispanique*, núm. IV, 347, p. 8.
- (1912). *Gramàtica de la lengua catalana*. Barcelona: L'Avenç
- FERNÁNDEZ PLANAS, Ana M. (2007). «Cuestiones metodológicas en palatografía dinámica y clasificación electropalatográfica de las vocales y de algunas consonantes linguales del español peninsular». *Estudios de Fonética Experimental*, núm. XVI, p. 11-80.
- FERRARI, Sandra (1980). «Evaluation of vowel normalization procedures». *Journal of the Acoustical Society of America*, vol. 67, núm. 1, p. 253-261.
- HARMEGNIES, Bernard; POCH, Dolors (1992). «A study of style-induced vowel variability». *Speech Communication*, vol. 11, núm. 4-5 (octubre), p. 429-437.
- LADEFOGED, Peter (2003). *Phonetic data analysis: An Introduction to Fieldwork and Instrumental Techniques*. Oxford: Blackwell.
- LINDBLOM, Björn (1990). «Explaining phonetic variation: a sketch of the H&H theory». A: HARDCASTLE, William A.; MARCHAL, Alain [ed.]. *Speech production and speech modeling*. Dordrecht: Kluwe Academic Publishers, p. 403-440.
- MARTÍNEZ CELDRÁN, Eugenio; FERNÁNDEZ, Ana M. (2007). *Manual de fonética española*. Barcelona: Ariel.
- OLIVA, Salvador (1992). *La mètrica i el ritme de la prosa*. Barcelona: Quaderns Crema.
- POCH, Dolors; HARMEGNIES, Bernard (2005). «Variabilidad inter- e intra- locutor en el vocálico del espanyol bajo los efectos del estilo de habla». A: RUIZ, J. M. [et al.] [ed.]. *Actas del XI Congreso Nacional de Lingüística (AESLA)* (Valladolid, 27-30 d'abril de 1993). Valladolid: Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Valladolid, p. 605-613.
- RECASENS, Daniel (1986). *Estudis de fonètica experimental del català oriental central*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1996 [1991]). *Fonètica descriptiva del català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2008). «Mètodes de normalització i de representació de dades acústiques i articulatòries». *Estudios de Fonética Experimental*, núm. XVII, p. 331-341.
- RECASENS, Daniel; PALLARÈS, M. Dolors; FONTDEVILA, Jordi (1997). «A model of lingual coarticulation based on articulatory constraints». *Journal of the Acoustical Society of America*, vol. 102, núm. 1, p. 544-561.
- VERHOEVEN, Jo; HOOF, Sarah van (2007). «Intrinsic vowel pitch in Dutch and Arabic». XVI International Congress of Phonetic Sciences (ICPS), Saarbrücken (agost). Disponible en línia a: <<http://www.icphs2007.de/conference/Papers/1198/1198.pdf>>.

L'ús de les preposicions *per* i *per a* en les definicions de la primera edició del DGLC*

JOAN COSTA CARRERAS
Universitat Pompeu Fabra

1. MOTIU DE LA COMUNICACIÓ

El gener de 2008 els autors del *Manual d'estil* (Josep M. Mestres *et al.*) vam rebre una consulta relativa a l'ús de les preposicions *per* i *per a* davant d'infinitiu. La pregunta era per què no havíem tingut en compte l'exemple *Treballar la mantega, la pasta, per a fer el pa*, donat per Josep Ruaix (2007, p. 266) com a cas d'infinitiu de «destinació» (Ruaix, 2007, p. 264).¹ Aquest cas adquireix especial rellevància, ja que seria un cas en què un infinitiu (*fer*), tot i dependre d'un «verb d'acció voluntària»² (*treballar*), s'introduiria amb la preposició composta *per a*.

2. LA CLASSIFICACIÓ DE JOSEP RUAIX

En primer lloc ens cal justificar per què ens va passar per alt aquest exemple *a priori* tan rellevant. Ruaix (2007, p. 266) col·loca aquest exemple dins el tercer gran significat dels infinitius introduïts per *per a*, de «destinació (matís de la idea més genèrica de finalitat o fi, però ja bastant allunyada de la idea de causa pròpiament dita)»; en el quart apartat, dóna «[Infinitius] depenent de verbs impersonals, passius o, en general, que no marquin el subjecte». L'exemple es troba al fi-

* Aquesta comunicació no hauria sorgit si el nostre estimat col·lega Josep Maria Mestres no ens hagués plantejat la qüestió i no hauria estat possible sense la seva informació ni la seva abnegada participació en la discussió que exposem.

1. L'epígraf en què n'hauríem hagut de parlar és el 4 del capítol xxii («Usos de *per* i *per a* sobre els quals hi ha discrepàncies»), concretament al § 4.4 («Introducció d'infinitius»).

2. D'acord amb Solà (1987, p. 139-141) s'acostuma a dir que un verb és d'acció voluntària si admet l'imperatiu (*Tu, treballa*), pot ser substituït pel verb *fer* (*Tu, treballa; fes-ho ja*) i admet expressions adverbials com *amb compte* (*Tu, treballa; però fes-ho amb compte*). Els verbs que definim com a «verbs d'acció voluntària» en aquesta comunicació compleixen tots aquests tres requisits.

nal d'una llista de 8 exemples. Segurament, vam mirar la llista per sobre, ja que els 7 exemples anteriors a la frase que analitzem no aporten res de nou al que ja s'havia dit fins aleshores. Ruaix no dóna les fonts dels exemples, però els 5 casos d'impersonal semblen definicions de diccionari adaptades. Devia agafar l'exemple *Treballar la mantega, la pasta, per a fer el pa* de Solà (1987, p. 135), que és de l'entrada *treballar* de Fabra 1932;³ Solà (1987, p. 135) també dóna «Treballar la pasta per a fer pa, galetes, etc.», de l'entrada *pastar*.

Ara intentarem classificar l'exemple *Treballar la mantega, la pasta, per a fer el pa* en la tipologia de Ruaix («infinitius deponent de verbs impersonals», «infinitius deponent de verbs passius» i «infinitius deponent de verbs que en general no marquin el subjecte»). Com que segur que no és ni un cas d'«infinitiu dependent de verb impersonal» ni d'«infinitiu dependent de verbs passius», hauria de ser, doncs, un exemple d'«infinitiu dependent de verb que no marqui el subjecte». En resum, seguint la classificació de Ruaix des del principi, aquest exemple seria un cas d'«infinitiu de destinació», en el qual no es tracta «d'expressar la finalitat o fi en general», sinó de «donar-hi un caràcter més aviat objectiu, fixant-se més en la finalitat o destinació que no pas en la motivació o intencionalitat»; per tant, un subtípus d'aquest cas són els infinitius que van «després de verbs que no connotin motiu o intenció [...] o que no marquin el subjecte».

D'aquí, sembla que cal deduir que, en qualsevol definició de diccionari que no indiqui explícitament el subjecte del verb principal (també en infinitiu, perquè està en una definició), l'infinitiu complement de causa i/o finalitat hauria d'anar amb *per a*, independentment de si el verb principal (en infinitiu) és un «verb d'acció voluntària» o de si el complement és alhora el motiu i la finalitat, o de si equival a «amb la intenció de» (Ruaix, 2007, p. 264) o a «perquè + voler» (Badia, 1994, p. 232). És a dir, encara que *treballar* sigui clarament d'acció voluntària (*Tu, treballa deliberadament la mantega, la pasta, per a fer el pa; Treballar la mantega, la pasta, amb la intenció de fer el pa; Treballar la mantega, la pasta, perquè es/hom vol fer el pa*), el fet de no indicar-hi explícitament el subjecte demanaria la preposició composta *per a*.⁴

3. OBSERVACIONS DE JOAN SOLÀ (1987) I MARIA JOSEP CUENCA (2001)

El fet és que Ruaix agafa l'exemple de Fabra 1932 donat per Solà sense tenir en compte que aquest gramàtic està posant sobre la taula una llarga llista de casos contradictoris: i, concretament, sobre aquests dos exemples amb *treballar*, diu

3. Cal recordar que és l'única publicada en vida de Fabra.

4. La interpretació segons la qual l'infinitiu dependria del complement directe (*Treballar [la mantega, la pasta, per a fer el pa]*), en el cas que fos possible (donada la juxtaposició de *mantega* i *pasta* i la coma de després de *pasta*) no afecta la nostra discussió.

(Solà, 1987, p. 135): «En cap d'aquests dos casos el *per a* no encaixa de cap manera amb la teoria; el SPrep no pot ser complement sinó del verb: observem l'article determinat i la coma després de *pasta* al primer exemple, i la seqüència "pa, galletes" al segon». Cuenca (2001, p. 30) confirma el que diu Solà:

Si analitzem l'ús escrit de Fabra i els casos i els exemples que proposa la normativa, observarem un denominador comú: no es tracta del fet que hi hagi un verb d'acció voluntària o no, sinó de la presència activa d'un agent en la construcció. Això explica que:

Si la clàusula final depèn d'un element no verbal, la preposició a utilitzar és *per a*. N'hi ha, però, una aparent «excepció»: quan depèn d'un substantiu d'origen verbal; clar que, en aquest cas, el nom hereta la xarxa del verb i, per tant, hi ha un agent actiu (explícit o no).

Si la clàusula depèn d'un verb, *per* s'activa en el cas que el subjecte sigui agent i *per a* si no ho és, cosa que dóna compte dels verbs que no són d'acció voluntària i també de les formes verbals que han perdut la capacitat agentiva, com és el cas de les passives (incloent-hi les clàusules de participi). Com a norma pràctica [...], sabem si un verb en activa té un subjecte agent si hi podem afegir l'adverbi *voluntàriament*.

Aplicant al nostre cas el raonament de Cuenca, podem afirmar que:

- a) En l'infinitiu *treballar* que encapçala la definició, hi ha «la presència activa d'un agent».
- b) Aquest agent no és «explícit» (fet que no invalida el raonament general).
- c) Aquest infinitiu admet l'adverbi *voluntàriament*.
- d) L'infinitiu no és una «forma verbal que ha perdut la capacitat agentiva».

4. APORTACIÓ DE JOAN COSTA I JOSEP MARIA MESTRES

Davant d'aquesta situació vam fer una recerca a Fabra 1932 amb el nostre col·lega Josep Maria Mestres, coneixedor profund del diccionari. A partir de l'anàlisi de 60 verbs,⁵ els resultats són els que exposem a continuació.⁶

5. La recerca ha estat laboriosa. El que vam fer va ser fer cerques diferents en la versió electrònica del DIEC2 (<http://dlc.iec.cat>, consultada entre setembre de 2008 i gener de 2009) i, posteriorment, anar comprovant les frases *a priori* interessants en les entrades corresponents del DGLC 32. Arran d'unes primeres cerques, vam ampliar-les buscant els casos amb els verbs *afanyar*, *agafar*, *arranjar*, *arreglar*, *contractar*, *lligar*, *posar*, *preparar*, *recollir* i *treballar*. Per completar aquestes cerques, vam fer les següents «consultes avançades» per seqüències de caràcters en les definicions: «r#per#» (amb 884 registres) i, atès que el DGLC 32 marca el CD entre parèntesis i sovint la preposició segueix, «)#per#» (amb 36 registres). Atès el gran volum de registres, en vam consultar entre un 10 i un 15 %. De totes aquestes cerques surten els 60 verbs que finalment hem considerat pertinents per a la nostra exposició.

6. Els 60 casos, numerats, els donem classificats al llarg de l'exposició.

4.1. Ús de les preposicions per i per a amb «verbs d'acció voluntària»

4.1.1. Casos en què Fabra 1932 usa per a

4.1.1.1. VERBS TRANSITIVS DARRERE ELS QUALS FABRA 1932 USA PER A

1. «Contractar (algú) per a fer treball a jornal.» (Entrada *ajornalar*.)
2. «[...] cosir a les vores de les robes, estores, etc., un travesser del mateix gènere per a reforçar-les [...] en un dels caps d'una cigarreta, plegar el paper sobrant a fi que no caigui; posar un botó de cuir a la punta (d'una espasa) perquè no punxi; etc.» (Entrada *capçar*.)
3. «[...] inutilitzar moralment per a fer alguna cosa.» (Entrada *aixafar*; v. ex. 60)
4. «Preparar (un tros de terra inculta) per a conrear-la.» (Entrada *artigar*.)
5. «Preparar (l'ordit) per a teixir.» (Entrada *embancar*.)
6. «v. tr. [...]; abs. Treballar la pasta per a fer pa, galetes, etc.» (Entrada *pastar*.)
7. «[...] Tr. [...] preparar (alguna cosa) que exigeix una manipulació més o menys violenta. [...] *Treballar la mantega, la pasta per a fer pa*.» (Entrada *treballar*.)

4.1.1.2. VERBS PRONOMINALS DARRERE ELS QUALS FABRA 1932 USA PER A

8. «[...] *Arranjar el sarró*. Preparar-se per a partir. [...]» (Entrada *arranjar*.)

4.1.1.3. OBSERVACIONS SOBRE ELS CASOS EN QUÈ FABRA 1932 USA PER A

Sobre aquestes 8 frases es poden fer les observacions següents:

a) En les frases amb *inutilitzar* (ex. 3) i *contractar* (ex. 1), el subjecte del verb principal (*inutilitzar* i *contractar*) i el del verb subordinat (*fer*) són diferents. Tot i que Fabra (1932 i 1933) prescriu *per* en una frase com *Hi enviaré un noi per saber noves de la malalta* —també amb subjectes diferents, segons com—, això ha fet que Ruaix (2007, p. 266), que intenta actualitzar i precisar la doctrina fabriana, proposi *per a* en aquests casos. Aquestes dues frases fabrianes, doncs, confirmarien la proposta de Ruaix. D'altra banda, en la frase *inutilitzar moralment per a fer alguna cosa*, la «inutilització moral» pot ser una conseqüència no buscada o no prevista d'una acció anterior. (vegeu § 4.2.1.)

b) El verb *preparar* (ex. 4 i 5) forma part de la llista de verbs que, segons Solà (1987, p. 137), Ruaix (2007, p. 265) dedueix (ampliant la llista donada per Coromines) que Fabra tracta en la seva redacció com si no fossin verbs d'acció voluntària. Per tant, l'ús en el DGLC de *per a* amb *preparar* formaria part de la pràctica habitual de Fabra. Pel que fa al verb *treballar* transitiu (ex. 6 i 7), cal tenir en compte que la definició que precedeix l'exemple *Treballar la mantega, la pasta per a fer pa* és «preparar (alguna cosa)», verb que Fabra tracta com si no fos d'acció voluntària. La sinonímia entre *preparar* i aquesta accepció de *treballar*, permet

pensar que *treballar* transitiu amb el significat de 'preparar' passa a formar part dels verbs d'acció voluntària que són tractats implícitament per Fabra com si no ho fossin. De tota manera, més endavant (§ 4.1.2.5) veurem que hi ha casos de *preparar* amb *per* en condicions iguals.

c) Pel que fa a *cosir* (ex. 2), cal dir que no forma part de cap dels casos de «verb d'acció voluntària» que Fabra normalment redacta amb *per a* i no *per*.

4.1.2. Casos en què Fabra 1932 usa *per*

4.1.2.1. VERBS TRANSITIVS DARRERE ELS QUALS FABRA 1932 USA *PER*

9. «Agafar [...] d'ací i d'allà (coses escampades a terra, disperses, abandonades) per aplegar-les [...]» (Entrada *arreplegar*.)

10. «Agafar (coses escampades a terra) per aplegar-les en un lloc. [...] Agafar (una cosa caiguda a terra, escapada, etc.), per tornar-la al seu lloc.» (Entrada *collir*.)

11. «Tr. [...] Agafar un got per beure. Agafar una cadira per seure. [...] Agafar les armes (per combatre).»⁷ (Entrada *agafar*.)

12. «[...] agafar pel braç, per anar de bracet.» (Entrada *braç*.)⁸

13. «Agafar algú per la mà, per sostenir-lo, ajudar-lo, etc.» (Entrada *mà*.)

14. «Agafar (quelcom) per usar-ne, servir-se'n, emprar-ho; posar en obra; adoptar. [...]» (Entrada *prendre*.)

15. «[...] Arreplegar materials, citacions, exemples, per escriure una obra. Els pocs músics que poguérem arreplegar per fer la cobla.» (Entrada *arreplegar*.)

16. «Cercar pel camp herbes i plantes per estudiar-les o colleccionar-les.» (Entrada *herboritzar*.)

17. «Drap de seda blanca oblong que el sacerdot es posa a les espatlles i amb els extrems del qual es cobreix les mans per agafar la custòdia en presentar-la a l'adoració dels fidels o portar-la processionalment.» (Entrada *humeral*.)

18. «Atac de nit per a sorprendre l'enemic adormit, en el qual els soldats es cobrien amb una camisa blanca per no confondre's amb els enemics [...]» (Entrada *encamisada*.)

19. «Intr. Deixar la direcció que hom seguia per agafar-ne una altra.» (Entrada *girar*.)

20. «[...] Fig. Fer passos, diligències, etc., per aconseguir alguna cosa. [...]» (Entrada *bellugar*.)

21. «Fer lloances excessives (entorn d'una cosa), especialment per atreure envers ella l'atenció de la gent.» (Entrada *bombejar*.)

7. La rodona del parèntesi és del DGLC.

8. El CD hi és implícit: *algú*.

22. «Fer esforços amb la gola per [*sic*] deglutir.» (Entrada *collejar*.)
23. «Tr. Fer sortir del seu llit (l'aigua d'un corrent) per donar-li una altra direcció. Derivar les aigües d'un riu per a ús de l'agricultura, d'una indústria, etc.» (Entrada *derivar*.)
24. «Tr. Fer amb quelcom, valent-se de la mà o d'alguna altra cosa, el mateix que per agafar-ho, a fi d'aguantar-se, d'evitar d'ésser emportat, de deturar-se. [...]» (Entrada *agafar*.)
25. «Fer treballar d'una manera adequada (alguna cosa, algú) per fer-li adquirir, desenvolupar, conservar, una aptesa, una habilitat, una facultat. [...] | Fer treballar d'una manera adequada (una facultat activa) per desenvolupar-la o conservar-la. [...]» (Entrada *exercitar*.)
26. «Tr. [...] || Lligar (a una arma llancívola) una corretja per llançar-la amb més força.» (Entrada *embagar*.)
27. «Tr. Posar (alguna cosa) al forn per coure-la.» (Entrada *enfornar*.)
28. «Posar cordons (a alguna cosa) sia per adornar-la, sia per lligar-la o embolicar-la.» (Entrada *encordonar*.)
29. «Posar-se sobre el vestit una camisa, esp. per executar una encamisada.» (Entrada *encamisar-se* [*sic*].)
30. «Acció de posar algú una cama encreuada amb la d'un altre que camina, corre, lluita, etc. per privar-la de moure's i fer-lo, així, caure a terra.» (Entrada *traveta*.)
31. «Camisa de tela ordinària que els pagesos de Mallorca es posen sobre la roba per treballar al camp.» (Entrada *cassot*.)
32. «Prendre del braç [...] per anar de bracet.» (Entrada *braç*.)
33. «Per anar a Badalona pren el tramvia [...]» (Entrada *prendre*.)
34. «Preparar (un animal mort) per conservar-lo amb aparença de viu.» (Entrada *dissecar*.)
35. «Preparar (una paret) per eixalbar-la.» (Entrada *referir* 2.)
36. «[...] recollir d'ací i d'allà (coses escampades a terra, disperses, abandonades) per aplegar-les [...]» (Entrada *arreplegar*.)
37. «Rebre d'algú (alguna cosa, esp. finques i serveis públics) per usar-ne i beneficiar-ne [*sic*] per un temps determinat i mitjançant el pagament d'una renda convinguda.» (Entrada *arrendar*.)
38. «Tr. Subjectar [...] (quelcom) amb la mà o altre òrgan o un instrument adequat, per tenir-ho que no se'n pugui anar, aguantar-ho, emportar-s'ho, transportar-ho (acc. 1), per servir-se'n (acc. 2), per possessionar-se'n (acc. 3). [...]» (Entrada *agafar*.)
39. «Tirar (alguna cosa) a terra o posar-la en un lloc destinat a recollir les deixalles, per desfer-se'n.» (Entrada *llençar*.)

4.1.2.2. VERBS INTRANSITIUS DARRERE ELS QUALS FABRA 1932 USA PER

40. «[...] ; anar al darrera d'algú per obtenir alguna cosa.» (Entrada *perseguir*.)
 41. «Intr. Cessar de fer un exercici, un treball, per fer desaparèixer el cansament, reposar. [...]» (Entrada *descansar*.)
 42. «[...] Treballar assíduament per aconseguir (alguna cosa).» (Entrada *perseguir*.)
 43. «Intr. [...] *Treballar per obtenir una cosa. Treballar per l'establiment, per l'enderrocament, del règim monàrquic.* [...]» (Entrada *treballar*.)

4.1.2.3. VERBS PRONOMINALS DARRERE ELS QUALS FABRA 1932 USA PER

44. «Afanyar-se per aconseguir o copsar (alguna cosa).» (Entrada *besunyar*.)
 45. «Afanyar-se [...] per obtenir alguna cosa.» (Entrada *maldar*.)
 46. «*Em vaig aferrar a un pal per no caure.*» (Entrada *aferrar*.)
 47. «[...] *S'agafaran a això per no concedir-nos-ho.*» (Entrada *agafar*.)
 48. «Pron. Agafar-se [...] en alguna cosa per no caure.» (Entrada *emparar*.)
 49. «[...] *Jo no sé com es va arranjar per escapar-se de pagar la indemnització que li exigien.*» (Entrada *arranjar*.)
 50. «Pron. *Desmanegar-se per obtenir una cosa, treballar-hi afanyosament.*» (Entrada *desmanegar*.)
 51. «[...] Enginyar-se per aconseguir un fi, per sortir d'una situació difícil, per evitar un perill, etc.» (Entrada *arranjar*.)
 52. «[...] esforçar-se [...] per obtenir alguna cosa.» (Entrada *maldar*.)
 53. «Tr. [...] fer-se seu (quelcom) amb la mà o altre òrgan o un instrument adequat, per tenir-ho que no se'n pugui anar, aguantar-ho, emportar-s'ho, transportar-ho (acc. 1), per servir-se'n (acc. 2), per possessionar-se'n (acc. 3). [...]» (Entrada *agafar*.)
 54. «[...] ficar-se en un afer per arranjar-lo, modificar-lo, etc.» (Entrada *intervenir*.)
 55. «Acció de posar-se en tal o tal actitud, esp. per fer de model a un artista.» (Entrada *posa*.)
 56. «Pron. [...] recolzar-se en alguna cosa per no caure.» (Entrada *emparar*.)
 57. «*Tirar-se als braços d'algú, per ésser-ne abraçat.*» (Entrada *braç*.)
 58. «[...] valer-se d'algú per salvaguardar-se, reeixir en una empresa.» (Entrada *agafar*.)

4.1.2.4. PERÍFRASIS VERBALS DARRERE LES QUALS FABRA 1932 USA PER

59. «Tr. Deixar de fer treballar (quelcom) per fer desaparèixer el seu cansament, evitar que es deteriori, etc.» (Entrada *descansar*.)

4.1.2.5. OBSERVACIONS SOBRE LES FRASES EN LES QUALS FABRA 1932 USA *PER*

Aquests 51 verbs es poden classificar en transitius (ex. 9-39), en intransitius (ex. 40-43), en pronominals (ex. 44-58) i en perífrasis verbals (ex. 59). Malgrat aquesta diversitat sintàctica, com que tots 51 són inapel·lablement «verbs d'acció voluntària», compleixen la preceptiva fabriana de *per* davant d'infinitiu.⁹ Cal fer esment, però, del fet que el verb *preparar* és usat amb *per* al darrere als exemples 34 i 35, mentre que en els exemples 4, 5 i 8 ho és amb *per a*.

4.2. Ús de les preposicions *per i per a* amb «verbs d'acció no voluntària»

4.2.1. Verbs transitius d'acció no voluntària darrere els quals Fabra 1932 usa *per a*

60. «[...] inutilitzar moralment per a fer alguna cosa.» (Entrada *aixafar*; v. ex. 3.)

Com ja diem a l'apartat 4.1.1.3a, aquesta frase admet una interpretació en què la «inutilització moral» pot ser una conseqüència no buscada o no prevista d'una acció anterior; per tant, *inutilitzar* pot expressar una no-acció.

5. CONCLUSIONS

Ruaix (2007, p. 266) justifica l'ús de *per a* a la frase *Treballar la mantega, la pasta, per a fer el pa*, pel fet que l'infinitiu no «marca subjecte». La nostra recerca, però, demostra que l'absència de subjecte davant d'infinitiu no determina que s'usi *per a* davant d'un altre infinitiu, bàsicament per dos fets:

1. En l'exemple *Sortir del seu llit, l'aigua d'un corrent, per a prendre una altra direcció* hi ha «marcat» el subjecte (l'aigua d'un corrent) i Fabra 1932 usa *per a*.

2. En els exemples 9-59 (51) no es «marca» el subjecte i el DGLC usa *per*.

D'altra banda, l'ús de la preposició *per a* en aquesta frase, *Treballar la mantega, la pasta per a fer el pa*, es pot explicar com un cas de «verb d'acció voluntària» que Fabra 1932 tracta com si no ho fos, paral·lelament al seu sinònim *preparar* (cf. *Preparar la mantega, la pasta per a fer el pa*). Això, malgrat les vacil·lacions observades amb el verb *preparar* en els exemples 4, 5, 8, 34 i 35.

Tota aquesta recerca nostra ens va fer creure per uns moments que Fabra 1932 participa dels «usos no conseqüents» amb la normativa de Fabra que Solà (1987, p. 134) denuncia. Tanmateix, si realment són adequades les nostres explicacions, les inconseqüències serien mínimes:

9. El verb *rebre* (ex. 37) pot no ser cap acció, sinó un esdeveniment al marge de la voluntat del subjecte. Però també pot ser una acció voluntària: «Tu, rep la Maria, però fes-ho sense miraments». I a l'exemple 37 es pot dir que és sinònim d'«acceptar».

1. Com ja hem dit, en els exemples 9-59 (51 dels 60 casos analitzats) Fabra usa *per*, perquè són verbs d'acció voluntària.

2. Amb els verbs *inutilitzar* i *contractar*, el DGLC fa servir *per a*, perquè hi ha canvi de subjecte. En el cas de *inutilitzar*, però, no es pot descartar un paralelisme amb *utilitzar* («Dit de l'animal que hom pot utilitzar *per a* llaurar», entrada *llaurador* de Fabra, 1932), que és dels de la llista de Ruaix (2007, p. 165).

3. El verb *treballar* transitiu ('preparar') seria considerat verb d'acció no voluntària i, per tant, el DGLC hi fa servir *per a*.

4. El verb *sortir* de la frase *Sortir del seu llit, l'aigua d'un corrent, per a prendre una altra direcció* és un verb que expressa un esdeveniment i porta un subjecte no agent; per tant, li cal *per a*, ja que no hi ha ni motiu ni finalitat.

5. En l'exemple *Treballar per obtenir una cosa* hi cal *per*, perquè és un cas de règim, com corroboren els exemples de la mateixa entrada *Treballar per l'establiment, per l'enderrocament, del règim monàrquic* i com ja planteja Solà (1987, p. 128).

6. Les úniques inconseqüències en els 60 casos analitzats són les vacil·lacions amb *preparar* i el cas de *cosir* (ex. 2), verb que no forma part de cap dels casos de «verb d'acció voluntària» que Fabra normalment redacta amb *per a* i no *per*. Els exemples d'aquests verbs són 6 i constitueixen el 10 % dels 60 exemples analitzats.

La pregunta que ja es deu estar formulant el lector/a és si tots aquests usos són deguts a la mà de Fabra o si no poden ser deguts als nombrosos col·laboradors que va tenir en la llarga elaboració del diccionari. D'entrada, cal no descartar que Fabra «badés» en algun moment, ateses la gran quantitat de papers que va escriure i la provisionalitat de les seves pròpies normes. Però, alhora, és molt probable que determinades definicions fossin redactades per col·laboradors seus i ell no les revisés prou. Un indicatiu d'aquesta situació, el forneix Josep M. Mestres (comunicació personal), que ens informa que la definició de *ajornalar* (vegeu el nostre ex. 1) del *Diccionari de la llengua literària* és «Contractar (algú) *per fer* treball a jornal», mentre que a Fabra 1932 és amb *per a*. És sabut (Mir i Solà, 2007, p. 9) que aquest diccionari «almenys pel que fa al redactat, és versemblant que sigui obra principalment de Fabra, o almenys el diccionari de Fabra n'és una versió pràcticament idèntica». L'ús de *per* s'adiu amb la doctrina fabriana; l'ús de *per a*, ja hem vist que obliga a apellar al canvi de subjecte.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1994). *Gramàtica de la llengua catalana: Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CUENCA, M. Josep (2001). «Norma, gramàtica i teoria lingüística». A: PRADILLA, Miquel Àngel [ed.]. *Societat, llengua i norma: A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*. Benicarló: Alambor, p. 13-40.

- FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- (1933). *Gramàtica catalana*. Facsímil de la 7a ed. 2a reimpr. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004. (Biblioteca Filològica; XII)
- MESTRES, Josep M. [et al.] (2009). *Manual d'estil: La redacció i l'edició de textos*. [Vic]: EUMO; Barcelona: Universitat de Barcelona: Associació de Mestres Rosa Sensat: Universitat Pompeu Fabra.
- MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). «Nota dels directors». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan [dir.]. *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 5. Barcelona: Proa: Edicions 62: Edicions 3 i 4: Moll, p. 9-11.
- RUAIX, Josep (2007). *Català complet: Curs superior de llengua*. Barcelona: Claret.
- SOLÀ, Joan (1987). *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*. Barcelona: Edicions 62.

La *Gramàtica catalana* (1956), de Pompeu Fabra, davant la possibilitat de *qui* subjecte o complement directe en oracions relatives

JOAN COSTA CARRERAS
Universitat Pompeu Fabra

1. JUSTIFICACIÓ DE L'ESTUDI

Actualment estem duent a terme, en el marc del projecte Deladi,¹ una recerca sobre la distribució estilística de l'ús que fan dels relatius vint-i-sis estudiants de primer de carrera de la Facultat de Traducció i Interpretació de la Universitat Pompeu Fabra, que es declaraven totalment escolaritzats en català i que usaven exclusivament el català en les seves relacions familiars i d'amistat. Una de les bases de l'anàlisi és comprovar fins a quin punt segueixen la normativa fabriana —*Gramàtica catalana* 1933 (Fabra, 1933) i *Diccionari general de la llengua catalana* (Fabra, 1932). Essent aquesta normativa, com de seguida veurem, poc clara en alguns punts, ens cal analitzar-ne alguns a fons: és el cas de l'ús del —en paraules de Fabra— «mot» *qui* com a subjecte i com a complement directe.

Sobre la funció de subjecte (S) en les oracions relatives, Joan Solà (2002, § 21.2.1.1a) afirma que el mot *qui* «ha sigut objecte de ziga-zagues en l'obra de Fabra: en la gramàtica pòstuma (1956, § 108) l'autor no el recomana; però en l'obra oficial (1918, versió final de 1933, § 62) precisament va treure aquesta preveïció (d'edicions anteriors). Antigament en les especificatives s'usava també *qui*, avui conservat en menorquí però del tot abandonat en llengua estàndard».

Solà recull exhaustivament les recerques anteriors sobre aquest punt —Mila Segarra (1987) i Sebastià Bonet (1991), entre altres—, que el porten a la conclusió que hem transcrit.

1. Projecte Deladi, subvencionat pel Ministeri d'Educació i Ciència (HUM2007-61916/FILO). Investigador principal: Àlex Alsina, Grup de Lingüística Formal, Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge, Universitat Pompeu Fabra.

Sobre la funció de complement directe (CD) en les oracions relatives, Solà (2002, § 21.2.1.1a) afirma: «Fabra, en l'última edició de la gramàtica de l'IEC (1918/1933: § 63), exclou *qual* en les especificatives i més tard (1956, § 108) desaconsella *qui* en les explicatives (“... el meu pare, a qui tot el poble estimava, fou”) [...]. En cap dels dos casos, però, els autors no donen cap argument (històric, prosòdic, sintàctic o estilístic) per a l'exclusió o la preferència (tots es limiten, com a molt, a reproduir o callar el que va dir o callar Fabra), ni jo en sé veure cap, llevat la precaució genèrica envers la *a* del CD que diré tot seguit (*però no n'he fet un estudi històric*).»²

Solà (2002, § 21.2.1.1a) cita com a textos fabrians consultats Fabra 1919, Fabra 1930b, Fabra 1933 i Fabra 1956. Tanmateix, pel que fa a *qui* subjecte, una revisió acurada dels textos que detallem més endavant (des de 1898 fins a 1956; § 5) porta a considerar molt estranya la supressió de la «prevenició» sobre *qui* subjecte en les explicatives en la gramàtica de 1933 esmentada per Solà. En el cas del CD, la revisió d'altres textos fabrians (Fabra 1912, Fabra 1918, Fabra 1926, Fabra 1930a, Fabra 1930b, Fabra 1930c i Fabra 1932) completa la informació donada per Solà (2002, § 21.2.1.1a). Però l'anàlisi combinada del que diu (i calla) Fabra 1956 de l'ús de la preposició *a* davant de CD i dels pronoms relatius permet entendre la proposta fabriana en aquesta gramàtica. Som conscients que aquesta gramàtica no és considerada «oficial» per l'IEC, però si el que es vol és analitzar la proposta fabriana final, és en aquesta obra que s'ha de fer, al marge de l'autoritat —oficial o moral— que se li atorgui.

Per tant, presentem, en primer lloc, l'anàlisi que Fabra 1956 fa dels relatius subjecte i complement directe (§ 2 i 3) i, en segon lloc, un repàs breu i genèric dels seus textos previs més importants per ajudar a situar Fabra 1956 en el conjunt de la prescripció fabriana dels relatius (§ 5).

2. FABRA 1956 DAVANT LA POSSIBILITAT DE QUI SUBJECTE EN ORACIONS RELATIVES EXPLICATIVES

Per analitzar com Fabra 1956 tracta el *qui* subjecte, cal tenir en compte el tractament que fa de dues qüestions: la descripció de l'ús dels relatius i la definició de la funció de subjecte. Pel que fa als relatius, en les relatives adjectives en condició a l'ús a la presència o absència de preposició al davant:³

107. [...] *que* és la forma que pren el relatiu simple quan no va precedit d'una preposició [...]
qui i *què* són les formes que pren el relatiu simple quan va precedit d'una preposició [...]

2. La cursiva és nostra.

3. Fabra (1933, § 62 i 63) ja condiona explícitament l'ús de *qui* i d'«article + *qual*» a la presència o absència de preposició, però no el de *que*.

el qual [...] pot emprar-se el mateix sense preposició al davant seu que precedit d'una preposició. Ex.: *Són qüestions importantíssimes, les quals caldria estudiar detingudament.* [...] ⁴

En molts casos poden usar-se indiferentment [...] el relatiu simple i el compost; però [...] *el qual* no pot substituir el relatiu feble *que* en les proposicions determinatives [...].

En l'epígraf següent, tracta separatament el *qui* subjecte en les explicatives i en les determinatives. En el primer cas, és «no recomanable»:

108. No és recomanable l'ús que alguns fan del relatiu *qui* en funció de subjecte [...] en les proposicions relatives explicatives. Ex.: *...el meu pare, qui, com sabeu, era llavors mestre de X.* [...]

En el segon cas, adopta una redacció descriptiva del fet que els escriptors ja no l'usen:

108. [...] Quant a l'ús, com a subjecte, d'un *qui* feble (arcaic) en les proposicions relatives determinatives (*Doneu-ho a l'home qui vindrà ara mateix*), es pot dir que ha estat ja abandonat per la gran majoria dels escriptors actuals.

Aquest doble tractament indica que Fabra constata que encara hi ha escriptors que fan servir el *qui* subjecte en les explicatives.

Pel que fa a la segona qüestió, la funció de subjecte, en parlar-ne, Fabra (1956, § 43 i 46) no el caracteritza com a funció que no porta preposició; però és un lloc comú en la gramàtica catalana que no hi ha cap subjecte gramatical que porti la preposició *a*.

Pel que a l'ús de *qui* subjecte en les oracions relatives substantives, Fabra 1956 afirma el següent:

110. Amb el relatiu *qui* es formen proposicions que fan l'ofici d'un nom [...]. *Qui dia passa any empeny* (on *qui dia passa* és el subjecte de *empeny*). *Jo escric a qui bé em sembla* (on *a qui bé em sembla* és el complement de *escric*).

En aquesta mena de proposicions [...], al pronom *qui* pot adjuntar-se, a tall d'antecedent, l'article definit. [...] *No ens creiem fàcilment el qui hem atrapat dient una mentida.* [...] *Ell, després, es burla del qui ha enganyat.* [...]

[...] Les combinacions *el qui* i *el que* no poden fer sinó de subjecte i d'un [sic] complement-acusatiu del verb de la proposició que introdueixen.⁵

Per tant, la prescripció explícita o deduïble de Fabra 1956 dels relatius subjecte en oracions relatives és la següent:

4. Tant en el cas de *qui* i *què* com en el cas d'«article + *qual*», no hi ha cap exemple amb CD referit a persona.

5. Sense exemples.

a) Els relatius subjecte en especificatives

1. *L'home que ve*: és correcte, ja que ni la funció de S ni el relatiu *que* admeten la preposició *a*.

2. **L'home qui ve*: és incorrecte, ja que la funció de S rebutja la preposició *a*, mentre que el mot *qui* l'exigeix.

3. **L'home el qual ve*: és incorrecte, ja que *el qual* no es pot fer servir en les determinatives (§ 107).

b) Els relatius subjecte en explicatives

1. *El meu pare, que ve*: ja explicat (v. a1).

2. **El meu pare, qui ve*: ja explicat (v. a2).

3. *El meu pare, el qual ve*: és correcte, ja que *el qual* només està rebutjat en les determinatives (§ 107); per tant, se li pot aplicar el criteri ja explicat (la funció de subjecte rebutja la preposició i la construcció «article + *qual*» pot anar sense).

c) Els relatius subjecte en relatives substantives subjecte

1. El qui dia passa *any empeny*: permès per Fabra a l'epígraf 110.

2. Qui dia passa *any empeny*: permès per Fabra a l'epígraf 110. Notem que la necessitat d'anteposició de preposició per a *qui*, Fabra (§ 107) només la prescriu en oracions relatives adjectives.

d) Els relatius subjecte del verb de relatives substantives

1. El qui *dia passa any empeny*: permès per Fabra a l'epígraf 110.

2. Qui *dia passa any empeny*: permès per Fabra a l'epígraf 110. Notem que la necessitat d'anteposició de preposició per a *qui*, Fabra (§ 107) només la prescriu en oracions relatives adjectives.

3. FABRA 1956 DAVANT LA POSSIBILITAT DE QUI COMPLEMENT DIRECTE EN ORACIONS RELATIVES EXPLICATIVES

Per analitzar com Fabra 1956 tracta el *qui* CD, cal tenir en compte el tractament que fa de dues qüestions: la descripció de l'ús dels relatius i la descripció de l'ús de la preposició *a* amb el CD. Pel que fa als relatius en les relatives adjectives, com ja hem vist (§ 2) en condiciona l'ús a la presència o absència de preposició al davant, condicionament que no fa servir en el cas de les relatives substantives.

Pel que fa a l'ús de la preposició *a* amb el CD, afirma el següent:

83. [...] *a*. [...] El complement-acusatiu [...] quan és una designació de persona [...], hi ha casos en què és normalment introduït amb la preposició *a*. [...] Fora d'aquests casos [*a mi, a si mateix, l'un a l'altre, estimar més que al seu fill,*

com el gat a la rata], la introducció del complement-acusatiu amb la preposició *a* és en general considerada incorrecta [...].

En aquest epígraf, especifica en quins casos es fa servir «normalment» la preposició *a* amb el complement directe, cap dels quals no és un relatiu. A continuació, diu que els altres casos d'ús de la preposició són «generalment» incorrectes. Per tant, tal com està redactat el paràgraf, es desprèn que Fabra no permet l'ús de la preposició *a* davant d'un relatiu complement directe, encara que amb el benefici del dubte perquè no hi hauria un rebuig explícit i el «generalment» pot fer pensar en excepcions.

A partir d'aquestes dues formulacions (*qui* ha d'anar darrere preposició i el *qui* CD no en pot portar), que es podrien considerar «axiomes» de l'exposició fabriana sobre l'ús dels relatius en les relatives adjectives en la gramàtica pòstuma, prenen sentit les condemnes de l'epígraf 108:

108. No és recomanable l'ús que alguns fan del relatiu *qui* [...], precedit de la preposició *a*, en funció de complement-acusatiu en les proposicions relatives explicatives. Ex.: *...el meu pare, qui, com sabeu, era llavors mestre de X. ...el meu pare, a qui tot el poble estimava, fou...*

Sorpren una omissió entre les condemnes fetes a l'epígraf 108. Desaconsella el mot *qui* subjecte en les explicatives i en les especificatives (v. § 2) i el mot *qui* CD amb preposició en les explicatives. Per completar la sèrie (subjecte i CD en explicatives i especificatives), hi falta la condemna del mot *qui* CD amb preposició en les especificatives (**L'home a qui tot el poble estimava*), que se seguiria de la caracterització, tant del relatiu *qui* —forçosament amb preposició— com del CD —en principi forçosament sense preposició.

La prescripció de Fabra 1956 sobre els relatius CD que es dedueix, doncs, és la següent:

a) Els relatius CD en especificatives

1. *L'home que veu la Maria*: és correcte, ja que la funció de CD rebutja «en general» la preposició, sense que Fabra en doni les excepcions «particulars», i *que* va sense preposició.

2. **L'home qui veu la Maria* / **L'home a qui veu la Maria*: són incorrectes, ja que la funció de CD rebutja «en general» la preposició, sense que Fabra en doni les excepcions «particulars», mentre que el mot *qui* l'exigeix.

3. **L'home el qual veu la Maria* / **L'home al qual veu la Maria*: són incorrectes, ja que «article + *qual*» no es pot fer servir en les determinatives (§ 107) i, en l'exemple amb preposició, a més, es rebutja perquè el CD no admet «en general» la preposició, sense que Fabra en doni les excepcions «particulars».

b) Els relatius CD en explicatives

1. *El meu pare, que veu la Maria*: ja explicat (v. a1).
2. **El meu pare, qui veu la Maria* / **El meu pare, a qui veu la Maria*: ja explicat (v. a2).
3. *El meu pare, el qual veu la Maria* / **El meu pare, al qual veu la Maria*: la frase sense preposició seria acceptada, ja que *el qual* només està rebutjat en les determinatives (§ 107) i el CD la rebutja; la frase amb preposició, seria rebutjada, ja que aquesta funció rebutja «en general» la preposició, sense que Fabra en doni les excepcions «particulars» i aquest relatiu pot anar sense.

c) Els relatius complement directe en relatives substantives complement directe

1. *No ens creiem fàcilment el qui hem atrapat dient una mentida*: permès per Fabra a l'epígraf 110.
2. *No ens creiem fàcilment qui hem atrapat dient una mentida*: frase que nosaltres deduïm de l'equivalència entre *el qui* i *qui* (§ 110). Com que la necessitat d'anteposició de preposició per a *qui*, Fabra (§ 107) només la prescriu en oracions relatives adjectives i el CD (§ 83) no pot portar preposició, la forma que hauria d'adoptar aquesta frase, segons Fabra, seria sense preposició.

d) Els relatius complement directe del verb de relatives substantives

1. *Ell, després, es burla del qui ha enganyat*: permès per Fabra a l'epígraf 110.
2. *Ell, després, es burla de qui ha enganyat*: com que la necessitat d'anteposició de preposició per a *qui*, Fabra (§ 107) només la prescriu en oracions relatives adjectives i el CD (§ 83) no pot portar preposició, aquesta seria la forma que hauria d'adoptar aquesta frase segons Fabra.

No hi ha cap referència als recursos per desfer possibles ambigüitats.

4. CONCLUSIONS SOBRE LA PRESCRIPCIÓ DE FABRA 1956 PEL QUE FA AL MOT QUI SUBJECTE I COMPLEMENT DIRECTE EN LES ORACIONS RELATIVES

Tal com ha destacat Solà (2002, § 21.2.1.1a), es fa difícil entendre el rebuig de Fabra 1956 del «mot» *qui* subjecte i complement directe amb preposició en les relatives explicatives, sobretot tenint en compte el procés seguit en els seus textos des de 1898 (v. § 5). Tanmateix —si deixem de banda que la gramàtica pòstuma és l'obra final d'una dilatada i acurada bibliografia i en llegim atentament els epígrafs rellevants per a aquestes qüestions (§ 43, 46, 83, 107-108 i 110-111)—, no sembla agosarat extreure una posició coherent; discutible cinquanta-dos anys després, però mínimament coherent.

En l'epígraf 107, Fabra organitza l'explicació de l'ús en les oracions relatives adjectives de les quatre «formes» de relatiu (*que*, *qui*, *què* i «article + *qual*») al voltant de l'absència o presència d'una preposició:

- *Que* només es fa servir quan no hi ha preposició.
- *Qui* i *què*, només quan n'hi ha.
- «Article + *qual*», tant si n'hi ha com si no.

Aquest enfocament, l'ús d'una forma de relatiu segons la presència o no d'una preposició precedent, constitueix un criteri sintàctic, col·locacional (al costat de quins mots o grups de mots pot aparèixer cada mot o grup de mots).⁶ En contra, doncs, del que afirma Solà (2002, § 21.2.1.1a), Fabra fa servir un criteri sintàctic per explicar l'ús dels relatius en les relatives adjectives. No sembla tampoc improvisada la fórmula que fa servir en la descripció de l'ús de les «formes» *que*, *qui* i *què*: són les «formes que pren el relatiu simple». Aquesta descripció suggereix que aquestes tres «formes» són manifestacions en l'ús real d'un element bàsic, forçosament abstracte, comú a totes tres: si extraiem a aquestes tres «formes» el que tenen en comú, queda la seqüència *qu-*.

A partir, doncs, d'aquestes formulacions bàsiques es dedueix una posició coherent en el rebuig de *qui* com a subjecte i complement directe en les relatives adjectives. El lector només hi troba a faltar la condemna explícita com a CD en les relatives especificatives i una prescripció explícita en el cas de les substantives: es poden dir *No ens creiem fàcilment qui hem atrapat dient una mentida* i *Ell, després, es burla de qui ha enganyat?*

5. FABRA 1898-1956 DAVANT LA POSSIBILITAT DE QUI SUBJECTE I COMPLEMENT DIRECTE EN ORACIONS RELATIVES

Atès que no disposem d'espai, donem en aquest epígraf una informació breu i general que complementa la informació donada per Solà (2002, § 21.1.2.1a). Els textos fabrians anteriors a 1956 consultats per a la nostra anàlisi són: Fabra 1898, Fabra 1912, Fabra 1918,⁷ Fabra 1924a-d, Fabra 1930a, Fabra 1930b, Fabra 1930c, Fabra 1932, Fabra 1933 i Fabra 1956.

El repàs cronològic dels textos en què Fabra tracta de l'ús del *qui* subjecte en les oracions relatives ens traça, alhora, un gir de cent-vuitanta graus i un viatge d'anada i tornada. El gir, el fa en la prescripció de *qui* subjecte en les especificatives: el 1898 considera que una frase com *L'home que ve* és una «imitació» del castellà; Fabra 1933 la rebutja. El trànsit entre aquestes dues posicions, l'hem pogut seguir a través dels textos de 1912, 1918, 1924⁸ i 1930:

6. Adoptem aquest terme a partir de María Luisa Calero (1986).

7. Fins a la 4a ed., de 1926, que també hem repassat, no hi ha cap canvi.

8. Ens referim a les «Converses filològiques» dels dies 23 i 26 d'agost i 10 i 13 de setembre de 1924 (vegeu bibliografia).

1. Si bé és cert que en català medieval s'usava el *qui* subjecte, també és cert que també s'usava *que* com a subjecte.

2. En la majoria de dialectes, el català no ha fixat una oposició sistemàtica entre *qui* subjecte i *que* complement directe, la qual és absolutament estranya a la majoria de catalanoparlants.

3. En la primera edició de la gramàtica editada per l'IEC —paral·lelament a la permissió de fer servir la preposició *a* en el complement directe—, Fabra admet l'ús de *qui* subjecte per desambiguar frases de relatiu.

4. En les «Converses filològiques» de l'any 1924, acceptaria un ús facultatiu de *qui* mentre hi hagués escriptors que el volguessin usar.

5. En les dues monografies de l'any 1930 (1930*b* i 1930*c*), en el DGLC (1932) i en la gramàtica pòstuma (1956) hi ha un clar rebuig del *qui* subjecte en les explicatives.

El viatge d'anada i tornada, el fa en el cas de *qui* subjecte en les explicatives: el 1898 l'accepta (almenys implícitament), el rebutja entre 1912 i 1932, i finalment el despenalitzava el 1933.

Restaria una pregunta sense respondre: per què desapareix la condemna en l'epígraf 62 de l'edició de 1933 de la gramàtica de l'IEC?

Pel que fa al repàs cronològic dels fragments en què Fabra parla de *qui* CD, també demostra una evolució:

1. El 1912 accepta *el qual* CD en les especificatives, que en la gramàtica de 1933 rebutja.

2. Aquest relatiu pot dur la preposició *a* com a CD, cosa que hem deduït que és prohibida a Fabra 1956.

3. Tal com afirma Solà (2002), *qui* sol (no en el conjunt *el qui*) CD, rep un tractament asistemàtic: Fabra (1926, § 112) admet que pugui portar la preposició i posteriorment desapareix qualsevol menció explícita a aquesta possibilitat fins a Fabra 1956. Això no obstant, hem descobert (Costa i Labèrnia, en premsa) que es pot deduir de Fabra (1933) que *qui* pot anar precedit de la preposició *a* quan fa de complement directe, si es tenen en compte els dos fets següents. Fabra, d'una banda (1933, § 112.III), esmenta que «la preposició *a* en el complement directe és solament tolerable davant de certs pronoms, principalment *tothom*, *tots* i *el qual*» —de manera que no s'exclou explícitament *qui*. D'altra banda (Fabra, 1933, § 63.III), esmenta que el relatiu compost (*el qual*) es pot utilitzar «darrera d'una preposició, amb referència a cosa o a persona (equivalent respectivament a *què* i a *qui*)»: és a dir, la construcció «preposició + article + *qual*» equival a «preposició + *qui*» (no s'esmenta la funció sintàctica del sintagma preposicional). Per tant, si Fabra (1933) tolera explícitament *L'home* al qual *vam veure continua desaparegut*, en virtut de l'equivalència entre «preposició + *qual*» i «preposició + *qui*», cal deduir que una frase com *L'home* a qui *vam veure continua desaparegut* no es pot rebutjar.

4. En canvi, hi ha mencions explícites al conjunt *el qui*, sempre sense preposició.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BONET, Sebastià (1991). *Els manuals gramaticals i la llengua normativa: Estudis de gramatografia catalana*. [Tesi lligada el 1991 a la Universitat de Barcelona]
- CALERO VAQUERA, María Luisa (1986). *Historia de la gramática española: 1847-1920: de A. Bello a R. Lenz*. Madrid: Gredos.
- COSTA, Joan; LABÈRNIA, Aina (en premsa). *La implantació de la normativa dels relatius en dos exercicis gramaticals*.
- FABRA, Pompeu (1898). «Contribució a la gramàtica de la llengua catalana». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan [dir.] (2005). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 1. Barcelona: Proa: Edicions 62: Edicions 3 i 4: Moll, p. 331-440.
- (1912). «Gramática de la lengua catalana». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan [dir.] (2005). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 1. Barcelona: Proa: Edicions 62: Edicions 3 i 4: Moll, p. 441-946.
- (1918). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1919). *Gramàtica francesa*. Barcelona: Editorial Catalana.
- (1924). «Converses filològiques». A: *Converses filològiques*. Vol. II. Ed. crítica a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA, 1984, p. 526-528 i 530-532.
- (1926). *Gramàtica catalana*. 4a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1930a). *Gramàtica catalana*. 5a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1930b). «El mot “qui”». *Mirador*, núm. 53 (30 gener), p. 5.
- (1930c). «Qüestions lingüístiques». *La Publicitat* (13 febrer), p. 6.
- (1932). «Diccionari general de la llengua catalana». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan [dir.] (2005). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 5. Barcelona: Proa: Edicions 62: Edicions 3 i 4: Moll.
- (1933). *Gramàtica catalana*. Facsímil de la 7a ed. 2a reimpr. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004. (Biblioteca Filològica; XII)
- (1946). *Gramàtica catalana*. París: Edicions de Cultura Catalana.
- (1956). *Gramàtica catalana*. 10a reimpr. Barcelona: Teide, 1981.
- SEGARRA, Mila (1987). *Història de la normativa catalana*. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- SOLÀ, Joan (2002). «Les subordinades de relatiu». A: SOLÀ, Joan [et al.] [dir.]. *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 3. Barcelona: Empúries, p. 2455-2565.

L'ortoèpia fabriana a partir de les *Converses filològiques*

IMMA CREUS
Universitat de Lleida

Les *Converses filològiques* són objecte de comentari obligat quan s'examinen els orígens de l'ortoèpia catalana que constitueixen la base del model referencial de llengua estàndard. I ho són bàsicament per dues raons. La primera, perquè la majoria d'estudiosos (Castellanos, 1990; Pradilla, 2001, entre d'altres) han coincidit a reconèixer el paper capdavanter de Fabra en el procés de codificació dels usos orals del català; la segona, perquè una de les fonts més productives per a l'anàlisi de les orientacions fabrianes respecte a la bona pronúncia són sens dubte les *Converses*.

L'objectiu d'aquest treball és presentar els resultats d'una anàlisi sistemàtica de les observacions ortoèpiques de Fabra contingudes a les *Converses*, tot i que el resultat final d'aquesta anàlisi és bàsicament de tipus descriptiu. Ens fixarem en diversos aspectes: el corpus, els mots font dels comentaris, les referències interlingüístiques i interdialectals, els criteris utilitzats per Fabra, els destinataris i el retrat sociolingüístic dels usos orals de l'època fabriana.

1. EL CORPUS

Quan parlem de *corpus* ens referim al nombre de converses en què Fabra parla d'ortoèpia. Aparentment aquest és un interrogant que podem dilucidar amb una simple operació matemàtica. L'edició de Santiago Pey (1954-1956) ens facilita aquest exercici en la mesura que l'ordenació temàtica ens remet al primer volum que aplega, entre d'altres, les converses que tracten d'ortografia i de prosòdia. En el primer bloc, els comentaris sobre pronúncia són col·laterals als aspectes ortogràfics que s'hi tracten, però són abundants en el segon bloc. En total unes quarantaset converses. Les referències a la bona pronunciació, tanmateix, no es concentren només en aquesta part, sinó que trobem comentaris esparsos igualment interessants en els blocs de morfologia i lèxic. També en aquests casos les converses rat-

llen la cinquantena. En total, doncs, parlariem aproximadament d'un centenar de converses sense incloure-hi aquelles que s'ocupen d'aspectes de fonètica diacrònica *stricto sensu*. Així, si l'estadística en aquest cas no és improcedent, podríem dir que del total de 842 converses, les que s'ocupen de qüestions ortoèpiques —amb un grau d'anàlisi diferent— representen aproximadament un 12 % del total.

De totes maneres, aquest exercici aritmètic seria insuficient per donar una resposta satisfactòria a l'interrogant que ens plantejàvem en començar: quan parla Fabra *literalment* d'ortoèpia? Certament Fabra utilitza poc el terme *ortoèpia*. L'hem trobat a les converses 53, 56 i 170 en l'edició de Pey (P., a partir d'ara) que corresponen, respectivament, a la 337, 389 i 227 en l'edició de Rafel (R.). En relació amb la primera, convé assenyalar que el que en l'edició de Pey apareix com «una regla ortoèpica» ha estat substituït per una «regla ortogràfica» en l'edició de Rafel, sense que s'expliciti en l'aparat crític el canvi. Tanmateix, observem que a l'edició de les *Obres completes* de Fabra (Fabra, 2010, p. 430) s'hi ha restituit la versió primera, de Pey. En les altres dues converses referenciades es parla, en un cas, de «qüestions ortoèpiques i ortoèpia» i, en l'altre, de «qüestió ortoèpica o ortogràfica». El més habitual, però, és que Fabra utilitzi formes del verb *pronunciar* o el substantiu *pronunciació* que alterna amb el de *pronúncia*. Altres vegades parla de *prosòdia* o de *correcció prosòdica*, atès que, com veurem, s'ocupa de qüestions fonètiques vinculades a la mètrica.

2. ELS MOTS FONT DELS COMENTARIS

En un sentit genèric podríem dir que les fonts dels comentaris en relació amb el tema que ens ocupa són bàsicament: lèxic comú, verbs i pronoms febles, mots d'origen forà i estructures sintagmàtiques diverses.

a) Lèxic comú

Fabra utilitza les referències al lèxic comú per exemplificar aquells aspectes que, més enllà d'una anàlisi descriptiva, van construint el seu teixit doctrinal. Així aquests mots li serveixen per:

— Concretar la relació so-grafia alhora que s'especifiquen regles fonètiques:

Una *i* o una *u* que van, dins un mot, immediatament darrera una altra vocal, per regla general, o formen un diftong amb aquesta vocal (*flaire, rauxa*) o són consonants formant síl·laba amb una vocal següent (*noia, cauén*). (P. 41, R. 414)

— Evidenciar errors de pronúncia:

[...] L'un no capeix per què, pronunciant-se *entussiasme*, s'escriu *entusiasme*, i dubta de la bondat d'aquesta grafia [...]. Vol saber per què s'escriu *entusiasme* i

no *entusiasme?* [...]. Que agafi un tractat d'ortografia o una gramàtica, i podrà satisfer la seva curiositat. Però que comenci escrivint *entusiasme* [...]. (P. 1)

— Analitzar aspectes fonètics vinculats a l'estructura del lèxic des de diferents perspectives (mots hereditaris i manllevats, erudits, derivats i pseudoderivats):

[...] quan dos fonemes catalans vénen a confondre's —com dialectalment, la *b* i la *v*—, i volem recolzar llur ortografia en una regla etimològica, es comprèn com ens és indispensable de saber en cada cas si es tracta d'un mot hereditari o d'un mot manllevat; car a una *b* intervocàlica llatina correspondrà una *v* o una *b* segons que el mot sigui hereditari (*haver*, de *habere*), o manllevat (*prohibir*, de *prohibere*). (P. 6, R. 240)

— Exemplificar els límits de l'etimologia a l'hora de fixar determinades pronúncies:

Quan, en mots hereditaris, s'invoca l'etimologia, s'ha de tenir en compte l'evolució que els sons llatins han sofert en català. Dir que cal escriure *fasol* i no *fesol* perquè aquest mot prové de *faseolum*, és com si diguéssim que cal escriure *caball* i no *cavall* perquè aquest mot prové de *caballum*. *Faseolum*, esdevingut en llatí vulgar *fasyólu*, ha precisament de donar en català *fesol* [...]. (P. 12, R. 191)

— Comentar pronúncies interferides, molt sovint per influència del castellà:

Tots els verbs catalans en *-iar* en què la *i* va precedida d'una consonant, com *estudiar* i *canviar*, porten l'accent sobre la *i* en totes aquelles formes en què l'accent cau sobre el radical; així, *estudiar* fa *estudia* (pron. *estudía*), *canviar* fa *canvia* (pron. *canvía*). Però com que el castellà diu *estudia* (pron. *estúdia*), i *cambia* (pron. *cámbia*), s'esdevé que tot sovint, parlant en català, diem *estúdia* i *cànvia*. (P. 66, R. 136)

— Evidenciar el contrast dialectal des del punt de vista fonètic:

El mot del llatí vulgar que donà en francès *vuide* (avui *vide*) i en italià *vuoto*, donà en català *buit*. Aquest adjectiu català, prolongament del llatí *vocitum*, apareix constantment escrit amb *b* en català antic i és pronunciat amb *b* i no amb *v* a Mallorca (on es conserva perfectament la distinció entre el so de *b* i el de *v*); doncs és un mot amb *b* i no pas amb *v*, malgrat de tenir *v* en el seu origen. (P. 18, R. 44)

b) Verbs i pronoms

Els comentaris a l'entorn d'aquestes unitats lèxiques evidencien, al nostre entendre, un element d'anàlisi important: la precaució a l'hora d'establir certs criteris que prenen el to de provisionals i que es deixen notar en les recomana-

cions que fa («convindria de restablir» [P. 120, R. 127]; «sembla preferible de donar a la combinació [...] la forma [...]» [P. 121, R. 128]; «suposant que admetéssim les pronúncies habituals [...]» [P. 133, R. 101]). Fabra en aquestes converses relaciona manifestacions lingüístiques funcionalment diferents (llengua parlada —de vegades vulgar— i llengua escrita) i molt arrelades en el primer cas, malgrat que en el fons preval una adaptació de la pronúncia a l'ortografia. Tanmateix, això no passa quan es refereix a verbs sense adjunció pronominal; en aquest cas, els criteris s'exposen amb més decisió i fins i tot contundència (P. 137, R. 499; P. 139, R. 505; P. 141, R. 115; P. 143, R. 110; P. 144, R. 265, entre molts altres exemples).

c) *Mots d'origen forà*

Aquest bloc ens permet analitzar l'agudesa de Fabra tant en els detalls descriptius que ens forneixen els seus comentaris com a l'hora de tractar certs aspectes lingüístics que encara avui continuen sent un terreny de la llengua poc adobat. A més, s'evidencia el coneixement que Fabra tenia d'altres llengües.

En algunes converses hi trobem desenvolupat a bastament (P. 361-365 —no apareixen en l'edició de Rafel—) el tema dels topònims amb l'objectiu de donar resposta a una pregunta no sempre fàcil de resoldre: cal catalanitzar els topònims estrangers? Malgrat que val a dir que Fabra no acaba de resoldre totes les implicacions lingüístiques a l'entorn d'aquesta qüestió —com ara la transcripció de sons no catalans—, hi ha una voluntat expressa de formular uns criteris ben clars. Respecte a l'adaptació al català de topònims estrangers estableix (P. 365):

— En primer lloc cal determinar quins noms s'han de sotmetre a una catalanització i quins no. Cal no caure en l'error de respectar com a originals adaptacions castellanès.

— En els noms no catalanitzats, cal anar amb compte amb l'ortografia. Es respecta l'ortografia originària quan es tracta d'una llengua amb alfabet llatí però no s'han d'emprar símbols que no tenen els alfabetos de les llengües originàries (rus, àrab). Fabra deixa en suspens aquest aspecte.

— Cal resoldre el problema de la transcripció dels símbols que representen sons estranys al català.

— Convé conèixer la veritable forma del nom en la llengua originària.

La conclusió fabriana és que quan una ciutat estrangera ja té una denominació catalana, cal conservar-la, però en cas contrari, el més convenient és adoptar el nom en la seva forma originària.

Fabra també estén els seus comentaris a la catalanització de certs manlleus esportius (*football*, *hands*, *referee*, *linesman* i *penalty*) (P. 489-491; R. 356, 359 —no apareix la corresponent a la 491—). Aquí el criteri fabrià és: catalanitzar el mot sempre que la seva pronúncia no sigui gaire allunyada de l'original, ni hagi

estat mediatitzada per cap altra llengua i sempre que el seu ús general faci inevitable l'adaptació. Altrament cal mantenir els mots catalans.

d) *Estructures sintagmàtiques*

El motiu que origina aquest tipus de comentaris és força divers. Algunes de les converses s'adrecen als versificadors i poetes a qui Fabra fa algunes recomanacions a l'hora d'adoptar certes llicències poètiques en el recompte sillàbic dels seus versos. En trobem algun exemple en les recomanacions a l'entorn de la bona aplicació de l'accent circumflex (P. 39, 40; R. 613, 616).

Altres converses tracten d'aspectes puntuals de fonètica sintàctica, com ara la pronúncia de *Sant Boi* (*samboià*) (P. 550) o casos d'apitxament constatats a Barcelona que Fabra condemna de manera explícita (*bonsomes* vs. el correcte *bonzomes*, *bra-ssal* vs. *bra-zal*, *tot-sells* vs. *tod-zells*, etc.) (P. 61-64; R. 330, 331, 336, 333, respectivament).

3. LES REFERÈNCIES INTERLINGÜÍSTIQUES I INTERDIALECTALS

El coneixement de Fabra d'altres llengües no fa gens estranyes les referències interlingüístiques que apareixen a les *Converses*; hi trobem mencions explícites a llengües com el francès, l'italià, el portuguès, el rus i, és clar, el castellà. Les utilitza sovint per constatar un contrast d'evolució històrica. Seria el cas del tractament de l'infinitiu llatí: mentre que el castellà i el portuguès han fet passar els verbs de la classe III a la classe II (i diu *perdér* o *habér*), el català, com l'italià i el francès, conserva les quatre classes i per tant infinitius rizotònics del tipus *perdre* (P. 141, R. 115).

Altres vegades les referències interlingüístiques es presenten com un exercici de fonètica contrastiva. Fabra, en comentar la pronunciació de mots esportius, contrasta pronúncies freqüents del tipus: *réferi*, *linésman* i *penálti* amb les correctes *riferí*, *láinsman* i *pénlty* (P. 490, R. 359). En qualsevol cas, Fabra recomana utilitzar els mots catalans *àrbitre* i *jutge de línia*.

A més dels aspectes que contribueixen exclusivament a la descripció lingüística, les referències a altres llengües es poden interpretar també en clau sociolingüística. La mostra més evident la trobem en moltes de les converses en què el castellà és presentat com la causa dels nostres mals graficofònics. La conseqüència més directa es percep en errors freqüents de pronúncia: ensordiments de sonores —tant en oclusius (*bl, gl*), fricatus (*s*), com africats (*tz, tg*)—, canvis d'accentuació, falses diftongacions, etc.

L'entorn lingüístic més immediat, tanmateix, es dibuixa a partir de les converses amb referències interdialectals, tot i que val a dir que no són gaire abundants. Algunes d'aquestes referències es presenten de manera implícita i responen

als criteris fabrians a l'hora de fixar el model referencial de la codificació del català. Les generalitzacions alternen amb d'altres especificitats que remetien a zones concretes del domini dialectal català (parlar de Barcelona, pronúncies pròpies de Mallorca, Camp de Tarragona o València; català oriental, occidental o balear, en algunes contrades de Catalunya, etc.).

4. ELS CRITERIS DE PRIORITZACIÓ

Els criteris que Fabra utilitza per prioritzar unes formes sobre les altres o, directament, per condemnar-ne el seu ús, són diversos. D'entrada, és cert que podem parlar d'un criteri rector —el paper primordial de l'ortografia— que justifica en general les propostes ortoèpiques de Fabra. Tanmateix, és interessant constatar que al llarg de les *Converses* descobrim matisos que contribueixen a redefinir aquest criteri general i, fins i tot, actituds vacil·lants i poc definides per part de Fabra. Tot seguit, presentem de manera sintètica els criteris més rellevants:

a) El criteri que més s'explicita a les *Converses* és la supeditació de la pronúncia a la grafia. Sovint el recorregut fabrià podríem formular-lo de la manera següent: aprèn les regles ortogràfiques (i memoritza llistes de mots, si convé) > assegura't que aquestes estiguin ben formulades > i, si tens algun dubte, consulta el *Diccionari ortogràfic*. D'aquesta manera disposaràs de la informació necessària per saber com cal pronunciar un mot. En qualsevol cas «Fabra partia del principi general d'evitar, tant com fos possible, un divorci entre la llengua escrita i la parlada» (Castellanos, 1990, p. 85). De vegades això no és possible, com en el cas de les oclusives finals, que fonèticament sempre són sordes, la qual cosa porta irremediablement a haver de guiar-se només per l'ortografia (P. 31, R. 411).

b) Un altre element important, que alhora esdevé un dels fonaments lingüístics fabrians, té a veure amb els comentaris respecte a pronúncies dialectals. Fabra admet que en alguns casos la pronúncia ha estat un referent a l'hora de fixar l'ortografia, com passa amb *v/b*, però rebutja l'admissió de mots que són literalment «meres variants dialectals» (p. ex. *obirar* davant la forma «més pura» *albirar*) (P. 513, R. 497).

c) Sovint també trobem observacions que tenen a veure amb l'evolució diacrònica dels mots comentats. Fabra apunta que, si bé en molts casos l'etimologia és una font d'informació valuosa —imprescindible, de fet—, cal tenir en compte l'evolució que els sons llatins han sofert en català. Altrament, segons paraules del mateix Fabra, el referent etimològic es converteix en «una mania». En el cas de mots erudits, tanmateix, l'etimologia regeix la grafia i consegüentment cal acomodar la pronunciació a l'ortografia etimològica del mot (P. 13, R. 192).

d) En paral·lel a aquests criteris també és possible trobar-ne d'altres que podríem dir que es presenten com a arguments reversibles. Així, per exemple, en

algunes ocasions és l'ortografia que se sotmet a la pronúncia com ara en l'admissió de la combinació pronominal *us en aneu* (en lloc de *us n'aneu*) (P. 134, R. 178).

e) En altres *converses* cal interpretar que de vegades grafia i pronúncia van per camins diferents. Això és el que s'esdevé amb *prendre*, *arbre* o *aquest/s* (*llibre*) —pronunciats *pendre*, *abre* i *aquet/s*, respectivament— (P. 524, R. 259).

Complementàriament als criteris que Fabra exposa a les *Converses*, és interessant constatar com ho fa. Freqüentment es tracta de formulacions de regles o bé de l'exposició de solucions a partir dels principis que acabem de comentar. En altres casos, però, Fabra utilitza algunes fórmules que fan una impressió de propostes poc definides:

És encertadament que la llengua escrita rebutja d'escriure la *t* en *on*, *facin-ho*, *vagin-hi* i combinacions anàlogues, àdhuc suposant que admetéssim les pronúncies habituals *ontés*, *fàcintu*, etc. Escrivim *on és*, *facin-ho*, *vagin-hi*, malgrat aquestes pronúncies, esperant que el divorci actual entre la pronunciació i l'ortografia es resolgui per una adaptació d'aquella a aquesta. (P. 133, R. 101)

En d'altres, els arguments de Fabra es presenten certament vacil·lants:

[...] Nosaltres creiem, però, que la llengua escrita hauria de donar decididament la preferència a les combinacions formades per l'afixació de les formes plenes (*lo*, *ne*, etc.) a les formes verbals en consonant (*estreny*, *romp*, etc.).

Però cal reconèixer que en alguns casos la substitució de les combinacions en *e* per les combinacions correctes ofereix serioses dificultats. Tal s'esdevé amb *more't*, *fuge-hi*, *rebe-ho* (o *reb'ho*), *vence-ho* (o *venç'-ho*), que hauríem de reemplaçar per *mor-te*, *fuig-hi* (pronunciat *futgi*), *rep-ho* (pronunciat *repu*), *venç-ho* (pronunciat *venzu*). Llevat de *mor-te*, aquestes són aquelles combinacions en què dèiem que podria admetre's, almenys provisòriament, una pronunciació especial de *ig*, *p* i *c* finals davant *hi* i *ho*. (P. 131, R. 91)

Més enllà del contingut particular de les *Converses*, pensem que aquestes esdevenen un element clau per analitzar un aspecte de l'obra fabriana que potser fins ara no s'ha tractat amb l'especificitat que caldria. Ens referim a l'evolució dels plantejaments ortoèpics fabrians. Per posar-ne només un exemple, Fabra, en una conversa (P. 54) que no hem trobat reproduïda en l'edició de Rafel i que, per tant, no podem datar, en referir-se a la pronúncia d'alguns mots amb dièresi (*amoïnar*, *veïnat*, etc.) afirma que «en les síl·labes febles, doncs, no cal fiar-se de la pronunciació habitual per decidir si un mot s'ha d'escriure o no amb dièresi». Més endavant, tanmateix, en el seu *Curs superior de català* (1934-1935), Fabra —a través dels apunts de Joan Miravittles— ens diu:

Aquests dos mots [*veí* i *veïna*] tenen un derivat, *veïnatge*, que habitualment el pronunciem bé; però, en canvi, hi ha un altre derivat, *veïnat*, que la gent el pronuncia com si la *e* i la *i* formessin diftong. Si després de molts anys d'escriure aquest mot amb dièresi continuen dient *veïnat*, aleshores serà millor que acceptem la realitat. La gramàtica és una contenció de la mala pronunciació, però si aquesta és tan forta, ha d'arribar un moment que diguem: «Transigim». Perquè les coses no són essencialment bones ni essencialment dolentes. El que és cert és que mentre no diguem *veïnat* hi haurà un divorci entre la grafia i la pronunciació [p. 885].

Això no significa que Fabra renunciï al criteri rector que esmentàvem en iniciar aquest apartat, però sí que és cert que en la necessitat de «resistència» que Fabra propugna s'hi insinua ara possiblement més flexibilitat en l'adopció de certs criteris.

5. ELS DESTINATARIS

Fabra adreça les seves normes de bona pronúncia a una col·lectivitat a qui no sempre identifica clarament, potser per la consciència que la tasca d'esmenar certs errors de pronúncia implica tot parlant de català. Algunes de les observacions fabrianes s'originen a partir de consultes puntuals dels seus lectors —gent culta en general— que li han fet avinents «faltes freqüents» (P. 64, R. 333). En qualsevol cas això no exclou la responsabilitat particular que Fabra atorga als poetes o versificadors, als quals permet menys llicències; algun cop són objecte d'afirmacions fabrianes del tipus «fer, per exemple, disíl·labs mots com *riera*, *diada*, *suara*, és, segons nosaltres, absolutament inacceptable» (P. 70). Tot i això el to que normalment utilitza és molt més moderat que el que utilitza en referir-se a la tasca dels tipògrafs, probablement un element més que justificaria la preocupació preferent de Fabra per la llengua escrita.

6. EL RETRAT SOCIOLINGÜÍSTIC DELS USOS ORALS DE L'ÈPOCA FABRIANA

Com hem pogut observar fins ara, les observacions ortoèpiques de Fabra parteixen d'una anàlisi descriptiva basada sobretot en l'observació i en els seus coneixements lingüístics tant de la pròpia llengua com de llengües foranes. Justament el primer dels elements, el de l'observació, ens aporta dades força interessants respecte al que podríem qualificar un retrat *sociolingüístic* —tot i l'anacronisme de l'adjectiu— dels usos orals dels catalans en el primer terç del segle xx. Alguns mostren que certs hàbits, vicis o errors fonètics actuals —transgressions d'una bona pronúncia, en definitiva— no són pas d'aparició recent, mentre que d'altres confirmen que les tendències fòniques evolucionen o que canvien perquè, al cap-

davall, són el símptoma de la formació o deformació d'una llengua. Malgrat que no podem estendre'ns en la seva anàlisi, llistarem els que considerem més rellevants.

Per una banda, semblen freqüents a l'època pronúncies com els ensordiments i sonoritzacions de *s*, incloent-hi els enllaços fònics (P. 57, 60, 61, 62; R. 332, 18, 330, 331); l'africació a Barcelona, concretament entre la gent jove, darrere una pausa o determinades consonants: *tjove!* *Un tjove* (al costat de *una jove*) i un *txai* (al costat de *dos xais*) (P. 63, R. 336); la diftongació de mots com *veïnat*, *amoïnar*, etc. (P. 54), vacil·lacions en la pronúncia esdrúixola i plana d'un mot com *història* (P. 38, R. 232), o la tendència a fer monosil·làbica la pronúncia del grup *ió/ia* de mots tipus *oració*, *gràcia*, etc. (P. 70); la pronúncia de *ll* com a *l* simple en lloc de duplicada o la simplificació *n* del grup *mpt/mpc* (P. 57, R. 332), i pronúncies interferides com ara *estúdia* (P. 66, R. 136), *llingüística*, *malejable*, *médula*, *atmòsfera* (P. 65, R. 453). Es dedueix també que són ben vives les pronúncies labiodentals de *v* al Camp de Tarragona i a Mallorca (P. 18, 19; R. 44, 237) o l'apitxament en valencià (P. 61, R. 330), que Fabra constata que s'ha estès a Barcelona en el cas dels africats prepalatals (*tg*, *tj*) i dels grups *bl* (*poble*) i *gl* (*regle*). Per altra banda, trobem referenciades algunes pronúncies aparentment més sorprenents, com l'ensordiment a Barcelona de *tj* i *tx* que hem esmentat o les pronúncies del tipus *puig* pronunciat *putx* però *puigs* pronunciat *puits* (P. 189, R. 609).

7. CONCLUSIONS

És fàcil arribar a la conclusió que en les *Converses* traspuen dos dels aspectes clau que han bastit la codificació del català. Per un costat, l'interès de Fabra pel component oral de la llengua; per l'altre, el pòsit doctrinal de Fabra, sobretot derivat de la seva tasca de codificació gramatical i ortogràfica, que sura en general a l'hora d'aportar orientacions ortoèpiques. Hem reproduït algunes mostres textuals que reflecteixen els criteris fabrians en aquest sentit, però també hem insinuat una certa indefinició i imprecisió en algunes de les observacions postulades per Fabra i que caldria resseguir com evolucionen en altres obres fabrianes. Sigui com sigui, potser aquesta és la prova més evident que les *Converses* són també un testimoni d'una fixació ortoèpica que Fabra anava elaborant, potser una mica sobre la marxa, i que no va arribar a articular com a corpus integral. De fet, el 10 de juny de 1923 Fabra confessava: «Avui, gràcies a tenir fixada l'ortografia, podem començar ja a ocupar-nos d'ortoèpia»¹ (P. 56, R. 389). Ara bé, el contingut de les

1. Hi ha qui considera que en realitat es tracta de dues tasques en paral·lel: «En la nostra opinió, Fabra no només anava a la recerca de la norma ortogràfica del català quan l'estava creant, sinó també a la recerca de la norma ortoèpica.» (Riutort, 2000, p. 70).

Converses no es podria entendre sense considerar aquesta altra afirmació: «Perquè no basta que combatem les grafies dolentes de la llengua escrita: ens cal combatre igualment les pronúncies errònies de la llengua parlada» (P. 60, R. 18).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CASTELLANOS, Josep Anton (1990). «L'ortoèpia segons Fabra». *Els Marges* [Barcelona], núm. 42, p. 83-91.
- FABRA, Pompeu (1954-1956). *Converses filològiques*. Ed. a cura de Santiago Pey. Barcelona: Barcino. 10 v.
- (1983-1984). *Converses filològiques*. Vol. I i II. Ed. a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA. 2 v.
- (2010). *Obres completes*. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MIRAVITLLES, Joan (2006 [1971]). «Curs superior de català (1934-1935) professat per Pompeu Fabra». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan [dir.]. *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma de Mallorca: Moll. [1a ed., 1971, Andorra]
- PRADILLA, Miquel Àngel (2001). *Societat, llengua i norma: A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*. Benicarló: Alambor.
- RIUTORT, Macià (2000). «L'ortoèpia catalana segons Pompeu Fabra». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ GIL, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel [ed.]. *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. I. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; [Tarragona]: Universitat Rovira i Virgili, p. 69-85.

La fonamentació ortològica de Fabra i les aplicacions de Coromines

JOAN JULIÀ-MUNÉ
Laboratori de Fonètica Aplicada Pere Barnils
Universitat de Lleida

Sempre que hom ha d'escriure una llengua amb les lletres d'una altra, pot fer curt, perquè [hi ha sons en la nostra llengua per als quals l'altra no té lletres, i algunes lletres poden deixar-se de banda perquè] representen sons en aquesta altra que no es troben en la nostra. [...] jo també he escrit un alfabet per a nosaltres els islandesos a fi de facilitar la lectura i l'escriptura dels nostres textos, com ara lleis, genealogies, escrits religiosos, [...]. He utilitzat totes les lletres llatines que em semblava que corresponien a la nostra llengua i que es podien pronunciar bé, així com d'altres que em feien falta, i he deixat les que no convenien als sons de la nostra llengua.

First Grammatical Treatise (anònim islandès, segle XII)¹

1. INTRODUCCIÓ

Com es pot deduir dels mots de l'anomenat *Primer Gramàtic*, les dificultats per representar gràficament els sons de la parla vénen de lluny al nostre continent. Nou segles enrere, entre les boires nòrdiques de l'illa més preuada pels víkings, un monjo degué fer provatures amb els seus òrgans articuladoris mentre intentava reflectir en un pergami els sons més significatius de la llengua que parlava, l'islandès. L'objectiu era tan sols resultar útil a la seva comunitat tot partint d'aquells sons i servint-se de les grafies apreses d'un altre idioma, el llatí. Aquella tasca, tan curosa com innovadora, hagué d'esperar que la lingüística historico-comparativa del segle XIX la tragués de l'oblit per ser valorada adequadament, alhora que se'n convertia l'autor en el precursor de la gramàtica moderna en general

1. *First Grammatical Treatise*, traducció de Joan Julià-Muné a partir de la 2a ed. d'Einar Haugen (1972 [1950], p. 13).

i de l'ortografia i la teoria fonològica en particular. El seu fou un intent lloable, prou reeixit, de conjuminar l'expressió oral, entesa com a *physis*, amb la grafia, especialment l'*ortografia*, que és *tekhné*, un art o una tècnica que s'ha propiciat o establert —i fins i tot prescrit— per a la comunitat lingüística. Al capdavant, doncs, aquest fou el primer pas —no oblidem que la neogramàtica germànica² s'inspira en la viking. I tots plegats, víkings i germànics, mestres i deixebles, des de Jespersen i Meyer-Lübke fins al suís Jud i el francès Grammont, entre d'altres, formaran el mestratge de què gaudiran els més eminents lingüistes catalans del segle xx i, és clar, de tots els temps: Pompeu Fabra i Joan Coromines.

Tanmateix, és obligat obrir un brevíssim parèntesi abans d'entrar en matèria. Quan Fabra era a Bilbao i redactava la seva gran gramàtica descriptiva —la de 1912—, i Coromines era un marrec de tres anys, apareixia el 1908 a Alemanya en català, revisat per Antoni M. Alcover, el *Manual de fonètica catalana*, tot un pioner. Era obra del catalanòfil Bernhard Schädel, un jove professor prussià de la Universitat de Halle an der Saale. Aprofito, doncs, l'avinentesa per retre homenatge en el seu primer centenari a aquest ambiciós treball, que llavors es considerava, massa optimísticament, un suport indispensable per als col·laboradors de l'obra del diccionari del filòleg mallorquí. Si bé es tractà d'una aportació prou digna, fet i debatut, aquest primer manual tingué una escassa repercussió en el desenvolupament de la lingüística catalana. Per aquest motiu l'hauríem de considerar deslligat de la línia que ha marcat la trajectòria de la nostra ciència.

Però l'objectiu, ara i aquí, no és tant tractar de fonètica descriptiva sinó sobretot de l'aportació a la fonètica normativa dels nostres autors, Fabra i Coromines. És per això que cal començar precisant dos conceptes bàsics que massa sovint han estat utilitzats com a termes quasi sinònims. Es tracta de l'*ortoèpia* i l'*ortologia*, sobre la delimitació o definició dels quals ja vam dir la nostra, tant Pradilla (2001) com jo mateix (2003, 2005) amb arguments força coincidents. De fet, es consideren sinònims del tot si ens atenim a les decebedores definicions de la darrera edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans [IEC] (2007): *ortoèpia* remet a *ortologia*, que queda definida en una doble accepció: «1. branca de la gramàtica normativa que estableix la forma correcta d'expressió, especialment en la llengua parlada. 2. Manera correcta d'expressar-se, en especial oralment». Com podem veure, no s'hi fa referència a l'emissió dels sons de la parla, és a dir, a la pronúncia o pronunciació, aspecte que sí que recull el *Gran diccionari de la llengua catalana* de l'Enciclopèdia (1998), amb el mateix tipus de

2. És molt probable que Pompeu Fabra s'assabentés del fet, o almenys acabés de convèncer-se'n, amb la lectura del seu assaig lingüístic preferit, escrit pel professor de la Universitat de Copenhaguen Otto Jespersen (1912, p. 22), en què explica que la coneguda universalment com a llei de Grimm, des de 1822, fou de fet formulada uns anys abans pel lingüista danès Rasmus Rask.

remissió i que defineix com la «Pronunciació correcta d'una llengua determinada». Fins i tot la primera edició del Labèrnia (1839-1840), concretament en el volum II (1840), presenta l'*ortologia* com l'«Art de pronunciar correctament». Com veiem, el concepte de *pronúncia dels sons de la parla* s'inclou en el terme més innovador, *ortoèpia*, probablement pres del francès *orthoépie*.

2. EL CORPUS ORTOÈPIC VS. EL DESPLEGAMENT ORTOLÒGIC

L'*ortoèpia* és una ciència fonètica emmarcada en la *gramàtica normativa* estricta, que té per objectiu elaborar les disposicions prescriptives per a la correcta pronunciació dels segments i suprasegments d'una llengua. Així, trobaríem una mostra d'intervenció ortoèpica per antonomàsia en l'obra que la consagrà, el *Pigmalió* de George Bernard Shaw. Per la seva banda, l'*ortologia* establiria la forma correcta i adequada d'expressar-se oralment, i es consolida en el procés d'estandardització d'una comunitat de parla. Conseqüentment, constitueix la pronúncia estàndard o normalitzada de la llengua. Es tracta, doncs, de les dues cares de la mateixa moneda.

Ni Fabra ni Coromines, com sabem, elaboraren cap treball específic sobre ortoèpia catalana. Fabra tenia com a pilar bàsic de la codificació la fixació de l'escrit, naturalment sense descuidar l'oral. Així, doncs, tant els indicis implícits com les indicacions explícites de Fabra respecte a l'ortoèpia del català passaven pel filtratge ortogràfic. D'altra banda, tenint en compte que ens movem en el terreny de la gramàtica normativa, cal tenir present quins treballs es poden considerar normatius. Ben mirat, no n'hi ha cap que s'hi pugui considerar plenament, perquè fins i tot els que s'hi acosten més —i que s'hi han tingut, per normatius— no foren aprovats expressament com a tals per l'autoritat competent, és a dir, per l'Institut d'Estudis Catalans.

Com es pot veure al quadre 1, el recorregut de la fonamentació ortològica parteix de Fabra, passant per Marvà —una mena d'alter ego fabrià—, fins a arribar a Coromines i més recentment a l'IEC (1990, 2002). El traç continu gruixut encercla les obres normatives més emblemàtiques de Fabra, com el *Diccionari ortogràfic* de 1917 —amb les tres edicions que el seguiren, especialment la segona, de 1923— i la *Gramàtica catalana* de 1918 —i sis edicions més, especialment la cinquena, tot i que ens hi solem referir amb la darrera, de 1933, que encara és la normativa per excel·lència. I en línia discontinua gruixuda hi figuren les paranormatives *Converses filològiques*, que tot seguit comentem breument. Fins molt recentment —2010, en què aparegué el volum 7 de les *Obres completes* de Pompeu Fabra— l'edició més segura devia ser la revisada per Fabra mateix (ed. Regina, 1924), que comprenia la major part de les *Converses* publicades durant el bienni 1919-1920. Basant-nos en les edicions disponibles de vegades ens quedaven dubtes difícils de resoldre. En

aquest sentit no es pot obviar el fet que en el darrer paràgraf de la conversa filològica 53 de l'edició de Pey hi figurés «regla ortoèpica», detall que sens dubte omplia de satisfacció l'interessat en ortoèpia. Tanmateix, era un goig efímer, perquè en contrastar-la amb la corresponent de l'edició de Rafel (núm. 337, 1984, p. 324) hi trobàvem «regla ortogràfica», sense que s'oferís al desencisat lector cap anotació referent a la discrepància en l'aparell crític. Sortosament, a l'esmentat darrer volum de les *Obres completes* de Fabra s'ha resolt restituint «regla ortoèpica» (Fabra, 2010, p. 430).

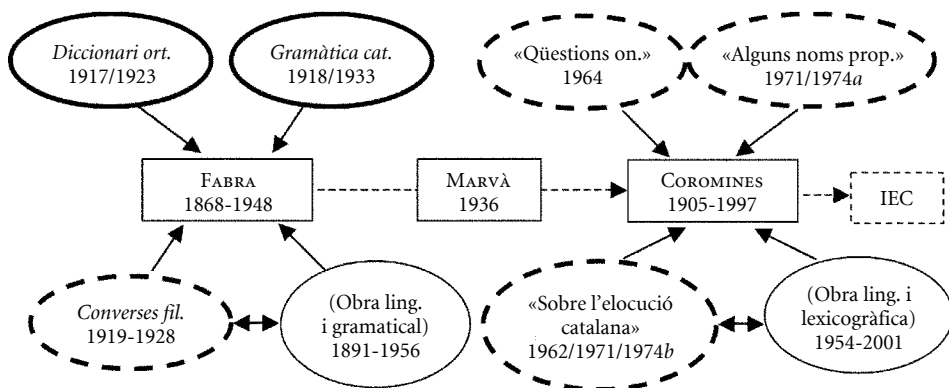
Tornant al quadre, el traç continu fi comprèn la resta de treballs lingüístics —coneguts com a científics o erudits— i els gramaticals, especialment el que ens interessa més per als nostres propòsits: la *Grammaire catalane* de 1941, per la seva detallada i didàctica exposició de la relació fonema-grafia de cara als aprenents francesos de català com a L2 o llengua forana. Cal suposar que ens hauria estat tant o més útil la desapareguda, per ara, *Catalan grammar*. És evident que en tot ensenyament de L2 el model oral que es procura transmetre és l'estàndard propi de la comunitat parlant nativa, que comprèn, és clar, les regles ortoèpiques, implícitament o explícitament.³

Pel que fa a Coromines, l'aportació ortoèpica és molt reduïda en comparació amb la seva gegantina obra lexicogràfica, tot i que són nombroses les referències ortoèpiques que figuren als diccionaris corominesians i als seus treballs de fonètica històrica, des d'on formula interessants lleis fonètiques. En el seu cas, doncs, ens centrarem en treballs més aviat destinats a tractar la bona pronúncia en general i la dels topònims en particular. En altres mots, en Coromines hi veiem una mena d'aplicació dels fonaments fabrians a l'ortoèpia toponímica i a la bona dicció —en mots seus: «natural, genuïna i distingida»— de la llengua estàndard que haurien de dominar els professionals de l'escena, directament, i dels mitjans orals, indirectament, com no podia ser d'una altra manera. Tampoc en el cas de Coromines, en plena dictadura franquista, no es podia disposar ni d'escola ni de mitjans audiovisuals normalitzats, atès que la llengua que hi predominava no era la catalana.

Respecte a l'aportació corominesiana, doncs, ens hem de remetre a tres articles —encerclats, com les *Converses* fabrianes, amb un traç gruixut discontinu. Aquests són «Qüestions onomàstiques» de 1964, publicat a la revista *Serra d'Or* en el número commemoratiu del cinquantenari de la Mancomunitat; el relatiu a l'ortoèpia dels noms propis, que aparegué a *Lleures i converses d'un filòleg* (1971), i el més conegut, que versa sobre elocució i data de 1962 —publicat de fet l'any següent— i que fou reproduït, lleument ampliat, també a *Lleures...* Cal afegir-hi, a més, les nombroses referències dels seus diccionaris, com hem dit abans, i de bona part de la seva producció lingüística —en traç fi continu—, especialment el

3. D'aquesta manera es va afaïçonant el model ortològic, que en el cas català ha resseguit Albert Rossich (2006) des dels orígens fins a enllaçar amb Fabra.

treball relatiu a les noves lleis fonètiques que proposa el 1953 a *Estudis Romànics*, seguint la petja de Fabra a la *Revue Hispanique* de principis de segle.

QUADRE 1. Les fonts bàsiques de l'ortoèpia fabriana i corominesiana.

3. ELS FONAMENTS DEL CORPUS I EL PROCÉS D'IMPLEMENTACIÓ DOCTRINAL

Vegem ara, amb l'ajut de la taula 1, primer molt breument, com es fonamenta el corpus ortoèpic fabrià en el marc de la seva producció global i, tot seguit, observarem més detalladament, amb algunes mostres segmentals i suprasegmentals a partir d'aquest corpus, com considera Fabra que s'hauria de pronunciar el català, i com intenta difondre la norma, encara que sigui generalment per mitjà de l'ortografia.⁴

Des de l'època de *L'Avenç* Fabra s'havia proposat de dur a terme la reforma lingüística en els quatre àmbits bàsics: fonètic, ortogràfic, gramatical i lèxic, com ens assenjala Joan Solà (1987, p. 51-125) i amb més detall a Ginebra i Solà (2007, p. 133-219), que s'afegeixen als treballs específics sobre el tema que tractem: Castellanos (1990, 2004) i Riutort (2000). Ja des de la primera gramàtica (1891), però especialment a la de 1912, Fabra dedica una extensió considerable a la descripció fonètica i a les normes de pronúncia, com ara les relatives a males accentuacions i falsos diftongs (tipus *estúdia*). Tanmateix, és al *Diccionari ortogràfic* (1917) —i en bona mesura semiortoèpic,⁵ malgrat haver d'espigolar entre normes ortogràfiques— on sistemàticament indica, de manera especial, la pronunciació correcta

4. Mila Segarra (2008) n'ha destacat raonadament els treballs més rellevants que constitueixen els fonaments ortogràfics de la codificació del català.

5. Avui ja disposem d'una versió actualitzada per al valencià (AVL, 2006) i, amb més informació fonètica —en transcripció completa—, per al català central (Bruguera, 2004).

respecte al contacte de vocals i consonants —*fixació* ($x = ks, i-\acute{o}$)—, així com respecte a l'accentuació de cultismes —*tetràedre* ($\acute{a}-e$) vs. *tetraèdric* ($a-\acute{e}$)—, i a la *Gramàtica catalana* de 1918, de manera més completa. Posteriorment, encara hi torna, ara amb més profusió d'exemples per al públic francòfon, a la *Grammaire* de 1941, com ja he esmentat. Reitero la importància d'aquesta gramàtica, sovint obviada a l'hora d'establir els fonaments de l'ortoèpia fabriana. Tanmateix, és a les *Converses filològiques* on més explícitament insisteix per difondre la proposta. Vegem, doncs, un parell de mostres del pensament ortoèpic fabrià a partir del corpus de desplaçament ortològic, concretament de la conversa del 10 de juny de 1923 (núm. 56 de l'ed. de Pey i 389 de l'ed. de Rafel, 1984, p. 364, per la qual cito):

Avui, gràcies a tenir fixada l'ortografia, podem començar ja a ocupar-nos d'ortoèpia. No és potser encara l'hora, mentre no disposem de l'escola, d'intentar el restabliment de la *v*, però hauríem ja de preocupar-nos resolutament de restablir els sons *tj*, *bbl*, *ggl*, *mt* (en mots com *viatjar*, *poble*, *regla*, *redemptor*), de corregir la pronunciació dels mots que pronunciem amb *s* en lloc de *z*, o viceversa, de combatre l'ensordiment de certes consonants en els enllaços (*els astres*: pron. *el-zas-tres*, no *el-sas-tres*), de corregir la pronunciació defectuosa de moltes combinacions vocàliques. No ens atrevim, però, a dir de restablir la *l* doble mentre hi hagi qui escriu *celebrar*, *el·lecció*, *rel·ligió*...

També és en el corpus de les *Converses* on estableix que la pronúncia dels cultismes es basa en l'ortografia i aquesta en l'etimologia llatina (núm. 52, ed. Pey, 1954, p. 69-70):

[...] en els mots presos del llatí literari no és la pronúncia actual, sovint defectuosa, que s'ha tingut en compte per a fixar l'ortografia de la *s*, sinó la grafia llatina, i que a la grafia així fixada, que és la bona, cal sotmetre la pronunciació: no s'ha d'escriure *exclusiu* perquè pronunciem *exclusiu*, sinó escriure *exclusiu* perquè aquest mot és el llatí *exclusivum*; i llavors, pronunciar aquest mot amb *s* i no *ss*, ço és, corregir-ne la pronunciació.

Un cop més: menys regles (que sovint les copsem mal formulades) i més consultes a un bon diccionari ortogràfic. I sobretot no oblidar que les grafies que hi figuren no han estat establertes a la balalà i, encara, que, en tot cas, són avui les úniques bones.

Tot seguit comentaré alguns aspectes de l'exposició de l'ortoèpia fabriana que es pot extreure de manera completa i sistemàtica de la gramàtica normativa del 1918 (7a ed., 1933), malgrat que el contingut ortografoèpic estigui recollit sota una aparentment anodina «Introducció», així com de la *Grammaire catalane* (1a ed., 1941), ara ja amb un capítol 1 titulat «Prononciation».⁶

6. Vegeu-ne l'estudi que en fan Lloret i Ramos (2006a) al volum 2 de les *Obres completes* de Fabra.

TAULA 1
Els fonaments ortològics de Fabra en el marc de la seva producció global

<i>Cronologia</i> (1868-1948)	<i>Fonètica descriptiva</i> (diacrònica i sincrònica)	<i>Codificació fonètica</i> (ortoèpia)	<i>Didàctica ortografoèpica</i> (català com a L2)	<i>Desplegament ortològic</i> (ortologia)
1880-1890 Desvetllament i rebel·lia (glotofília)	Escriu la primera gramàtica: <i>Ensayo...</i> (1891)	Interès per la llengua oral com a base gramatical	Afició pel francès, anglès, italià i llatí («S'ha de capgirar l'ensenyament de L2»)	
1890-1893 Campanya de L'Avenç (formació i activisme iniciàtic)	1892: Article programàtic a <i>La Vanguardia</i> sobre la reforma lingüística	Reforma lingüística i ortogràfica (amb Casas-Carbó, Massó i Torrents)	1893: (E. Arnau, pseudònim de Fabra) Article a <i>L'Avenç</i> (ensenyament del francès a l'escola secundària)	
1893-1902 (formació intensa)	— Article científic de fonologia catalana (RH, 1897) — «Segona gramàtica: <i>Contribució...</i> (1898)		1900: (E. Arnau) Article a <i>Catalonia</i> (el programa oficial de francès a l'escola secundària)	
1902-1912 Exili professional voluntari (consolidació lingüística: historicocomparatista i neogramatical)	— Article sobre <i>l</i> palatal (BDLC, 1903) — Article sobre els fonemes /e, ε/ del català: «lleï Fabra» (RH, 1906) — Recensió d'obres cabdals de lingüística romànica (RH, 1907a) — Comunicació (PCILC, 1908)	Article sobre el català literari (AIEC, 1907b/1980)	<i>Gramàtica de la llengua catalana</i> (descriptiva) (1912)	

TAULA 1 (Continuació)
Els fonaments ortològics de Fabra en el marc de la seva producció global

Cronologia (1868-1948)	Fonètica descriptiva (diacrònica i sincrònica)	Codificació fonètica (ortoèpia)	Didàctica ortografòpica (català com a L2)	Desplegament ortològic (ortologia)
1912-1923/1924 Plena	Article sobre el parlar de Barcelona (BDC, 1913, 1914)	— <i>Diccionari ortogràfic</i> (1917; 1923, 2a ed.; 1931; 1937) — <i>Gramàtica catalana</i> (normativa) (1918; 1933, 7a ed.)		— <i>Converses filològiques</i> (1919-1920) [ed. Reginal] (ed. Pey, [1954-1956]; ed. Rafel, [1983-1984]; 2010) — <i>Converses filològiques</i> (1922-1924) (ed. Pey, [1954-1956]; ed. Rafel, [1983-1984]; 2010)
1925-1931 Latent (iniciació en l'estructuralisme lingüístic)		— <i>Diccionari ortogràfic abreujat</i> (1926; 1937, 3a ed.)	— <i>Abrégé...</i> (1928) — <i>Compendio...</i> (1929)	— <i>Converses filològiques</i> (1925-1928) (ed. Pey, [1954-1956]; 2010)
1931-1939 Intermitent (II República, Estatut, UAB, Fets d'Octubre de 1934, Guerra Civil, maig de 1937)	— Cursos orals (2006) — Conferència del 2 de setembre de 1935 (1998)	<i>Gramàtica catalana</i> (1933, 7a ed.)	MARVÀ, <i>Prosòdia</i> , 1936	— Cursos orals (2006)
1939-1948/1956 Díaspore de l'exili forçat (consolidació de la formació estructuralista)	<i>Gramàtica catalana</i> (pòstuma, 1956; 2007, 19a ed.)		— <i>Grammaire...</i> (1941) [<i>Catalan Grammar</i> Ø]	<i>Gramàtica catalana</i> (pòstuma, 1956; 2007, 19a ed.)

NOTA: El grau d'intensitat de l'ombrejat correspon a la rellevància de l'obra per a l'objectiu assenyalat

4. MOSTRARI D'ORTOÈPIA FABRIANA

A les taules següents s'intentarà sintetitzar alguns aspectes segmentals relatius als fonemes vocàlics —tònics i àtons— (taula 2) i consonàntics —sibilants alveolars— (taula 3), així com l'aspecte suprasegmental més rellevant que Fabra tracta en les obres esmentades: els enllaços fònics, altrament coneguts com a «liaisons» en relació amb alguns destinataris (taula 4). En gris hi ressalto els aspectes més rellevants (taula 2) alhora que ens permetrà relacionar més fàcilment el tret assenyalat amb l'exemplificació corresponent (taula 4).

4.1. Nivell segmental: vocals

TAULA 2

Observacions sobre la pronunciació de les vocals en síl·labes accentuades i no accentuades

Font	Grafia	Pronúncia	Exemplificacions
<i>Síl·labes fortes o accentuades</i>			
Gramàtica catalana 1918, 1933 (7a ed.) p. 17	a	[a]	pas, clar, flaire, mà, cau
	e	[ɛ]	cel, govern, terra, peu, tendre, perd
		[e]	fet, primer, neu, sega, pedra, pell, madeixa
		llatí ē, ĩ [ɛ] (Barcelona) [e] (p. occ., val.) [ə] (p. balears)	ple, pebre, sec, seda, veta, negre, enveja, cep, cera, pera, tres, estret, dret, net, vermell, abella // Diminutius: -et, infinitius: -er, derivats: -eda, -esa
		[e] (parlars nord-or.)	-ència
	o	[ɔ]	or, cosa, prova, nostre, gros, poble, no
[o]		pou, jove, genoll, gota, forca, llop	
<i>Síl·labes febles o no accentuades (Barcelona)</i>			
Gramàtica catalana 1918, 1933 (7a ed.) p. 17	a	<i>a feble</i> [ə] (AFI)	passet, claror, flairós, poma, dona <i>Són homòfons:</i>
	e	<i>e feble</i> (Excepcions: en contacte amb una a, feble o forta) [e]	teulada (<teula) - taulada (<taula) peuet (<peu) - Pauet (<Pau) crear, creació, teatre, pàncreas, aeriforme
p. 18	o	[u] (Excepcions: pronúncia del diftong feble ou, amb una o semblant a la pronúncia de a feble) [əw]	rodó, content, poder <i>Són homòfons:</i> podia (<i>imperfet</i> poder) - podia (<i>imperfet</i> pudir); ollada (<olla) - ullada (<ull) // plourà, roureda

TAULA 2 (Continuació)
Observacions sobre la pronunciació de les vocals en síl·labes accentuades i no accentuades

Font	Grafia	Pronúncia	Exemplificacions
	i + V	[i.V] (Excepcions: el diftong decreixent u) [iw]	viuré
	C (exc. g, q) u + V	[u.V] (Excepcions: el diftong decreixent ui) [uj]	cuiram
	ió posttòniques ia, ie pretòniques ia, ie	Diftongs creixents («La pronunciació [jV] monosil·làbica de les dues vocals contigües és tolerable, però en poesia convindria d'adoptar exclusivament la pronunciació disil·làbica»)	ac ció grà cia, grà cies so cie tat
	'V + i; oi, ui V + ï: oi, uï	Manlleus llatins i grecs: ['Vj > V.i] (alternança: diftong-hiat)	heroic - he ro í ci tat helicoide - he li co i da fluid - flu i de sa

4.2. Nivell segmental: consonants

TAULA 3
Observacions sobre la pronunciació de les consonants sibilants alveolars

Font	Grafia	Pronúncia	Exemplificacions
«Consonants inicials de síl·laba»			
<i>Gramàtica catalana</i> 1918, 1933 (7a ed.) p. 20	s-, -Cs-	[s]	savi, sucre, dansa, premsa, molsa Excepcions: [z] enfonsar (derivat de fons), endinsar (de dins); en el prefix trans- (transacció, intransigent) //
«CAL evitar aquesta pronunciació errònia del dígraf ss i de la s intervocàlica..., llevat dels mots com antesala... esmentats»	-ss-		passar, tassa, vessar, missa, possessió, demanadissa ALERTA! impressió, dissolut, premissa...

TAULA 3 (Continuació)
 Observacions sobre la pronunciació de les consonants sibilants alveolars

Font	Grafia	Pronúncia	Exemplificacions
	-s-	[z]	casa, nosa, rosella, misèria, cosina <i>Excepcions:</i> [s] darrere dels prefixos llatins: <i>ante-</i> (antesala), <i>contra-</i> (contrasegell), <i>sobre-</i> (sobresortir), <i>supra-</i> (suprasensible), <i>uni-</i> (unisexual), <i>bi-</i> (bisulfat), <i>tri-</i> (trisecció)... i grecs: <i>a</i> privatiu (asèptic), <i>anti-</i> (antisocial), <i>hipo-</i> (hiposulfit), <i>para-</i> (parasintètic), <i>mono-</i> (monosèpal), <i>di-</i> (disíllab), <i>poli-</i> (polisulfur); i en els compostos: gamosèpal, ictiosaure, fluosilícic, petrosílex ALERTA! <i>adhesió, centèsim, entusiasme...</i>
p. 21	c (+e/i)	[s]	cel, recent, poncem, accés, cirera, concís, succint
	ç	[s]	glaçar, lliçó, força, cançó, vençut, alçar
	z-, -Cz- (mots d'origen grec)	[z]	zel, zero; alzina, colze, onze, donzella, catorze, esmorzar // rizòfag, paleozoic, bizantí, piezòmetre
p. 21 «CAL evitar curiosament de pronunciar s sorda la z d'un gran nombre d'hel·lenismes»	z	[z]	zona, topazi, trapezi, amazona
<i>«Consonants finals de síl·laba»</i>			
p. 24	s, ç	[s]final / C sorda	pas, braç, festa, fosc, esfullar
		[z]C sonora	esma, desvetllar, atroçment
[Inici i final de síl·laba] p. 21 i p. 24 «Mots presos del llatí i del grec»	V(exc. i).x- VxC/Ø	(cs) (PF) [ks] (AFI)	axioma, òxid, complexió, asfíxia, sintaxi // text, èxtasi, explosió, convex, prolix, esfinx, índex
	Prefix ex- Nexe exh-	(gz) (PF) [gz] (AFI)	examen, exemple, exordi, inexorable // exhalar, exhumar, inexhaurible

4.3. Nivell suprasegmental: enllaços fònics

TAULA 4
Observacions sobre la pronunciació dels enllaços fònics o «liaisons»

Font	Grafia	Pronúncia	Exemplificacions
« <i>Quan dos mots contigus...</i> »			
Gramàtica catalana 1918, 1933 (7a ed.) p. 26	-c, g, t, d, p, b > -c, t, p + voc. -tx (tx, ig, g), -x pal. (ix, x), -ts (ts, ds), -s (s, ç), -f «... canvia en el so sonor corresponent» -x (cs) > gz	-C [-son., ocl.] # V-/h- > -C -C [-son., fric.] # V-/h- > -C [+son.]	mig [mitx] mig any [mitjany] peix i carn [pegicarn] tots ells [totzells] tres homes [trezomes] lluç i congre [lluzicongre]
Pronunciació: «liaisons»			
NOTA: Observem-hi la simbologia <i>ad hoc</i> de què se serveix Fabra d'acord amb els destinataris de parla francesa: [ç] per /s/, [ou] per /u/, ch /ʃ/. [v] per /v/ (no betacisme generalitzat)			
Grammaire catalane 1941 p. 22-23	-c, g, t, d, p, b > -c, t, p -tx (tx, ig, g), -x pal. (ix, x), -ts (ts, ds), -s (s, ç), -f > tj, j, tz, z, v -x (cs) > gz l(t), n(t) Ce.a > Ca Co.e > Co Ca.i > Cai	[<i>Ensonoriment final i enllaç estàtic</i>] -C [-son., ocl.] # V-/h- > -C [<i>Sensibilització consonàntica</i>] -C [nas.] # V > -C [nas.].C[ocl.]V -C [-son., fric.] # V-/h- > -C [+son.] [<i>Contactes vocàlics</i>] V > Ø / C—V V > Ø / ·V—C V.V > Vv	set oques [çè-tò-kæç] fred i calor [frè-ti-kəlò] llarg i prim [ʃar-ki-prim]; carn i peix [car-ni-pèch] alt i prim [a-li-prim] vint o trenta [vi-nò-trèn-tə]; però blanc i negre [blan-ki-nègrə], sang espessa [çan-kæç-pèçə] <i>Observem:</i> Sant Andreu [çan-tən-diréou], vint homes [vintò-məç] caç i guix [kal-zi-gich] veig un núvol [vèd-djoun-nou-voul] quinze anys [kin-zaŋç], no el conec [nól-kou-nèk], jo i tu [jòl-tou], la idea [lòl-dè-ə]

<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> <p><i>Tractament del català com a L2</i></p> </div>	<p><i>[Assimilació de sonoritat]</i> -C [-son.] # C [+son.] > -C [+son.] [p], [t], [k], [f], [ç], [ch] > [b], [d], [g], [v], [z], [j]</p>	<p>dos mots [dóz-móiç] cap bou [kab-bòou]</p>
<p><i>[Espirantització]</i> -V/-C [+son., -ocl.] # C [+son., +ocl.] > C [+esp.] [b], [d], [g] > [b̥], [d̥], [g̥]</p>	<p>quatre dits [kwatra-dítç] dos dits [dóz-dítç] «(Cp. seda [çèðə], esdevenir [əzdəvəni])»</p>	

4.4. El tractament ortoepològic en relació amb l'onomàstica

En aquest apartat veurem com Fabra mostrà els seus dots didàctics mitjançant el tractament ortografoèpic que donà a la toponímia forana i els intents de difusió ortològica, sobretot a través de la talaia de *La Publicitat* per mitjà de les *Converses filològiques*.

TAULA 5
Mostrari de tractament ortoepològic en relació amb la toponímia forana

<i>Temes</i>	<i>Fabra (Converses filològiques, 1954-1956 [1919-1928])</i>
Cal catalanitzar els topònims estrangers?	Tetuan > *Tetuà (com <i>capità?</i>) (cf. Berlín, Dublín, Ceilan) També és el cas de Xexuan (ed. de Pey, converses: 361, 362)
Actitud provinciana en traduir onomàstica espanyola	Santo Domingo > *Sant Domènec (Antilles); cf. Saint-Etienne > *Sant Esteve; San Francisco, Buenos Aires
No s'han d'acceptar grafies estranyes al català en transcripcions alienes al llatí. Cal no traduir: <i>Ciudad Real</i> ...	*Manchúria, però noms d'estat: <i>Xile</i> o esdevingut comú: <i>xampany</i> , <i>xerès</i> . Chicago, Manchester (grafia orig.) > *Xicago, *Manxester (ed. de Pey, conversa: 364). Londres, Nàpols, Viena, Milà, Nova York; Hèlsinki > *Helsingfords, Lleida > *Lérida (ed. de Pey, conversa: 365)
La correlació so-grafia és un fet exclusiu de cada llengua. Cal mantenir els noms propis forans en transcripció llatina	El dígraf <i>sh - sha, sheryf</i> , correspon al cat. <i>(i)x</i> i només així se n'afavorirà la lectura. (<i>ch fr. / sch al. > (i)x; tch al. > tx</i>): «ni <i>Nietxe</i> ni <i>sha</i> , sinó <i>Nietzsche</i> i <i>xa</i> » (ed. de Pey, converses: 555-557)

L'ideari fabrià respecte a la toponímia el trobem expressat a la conversa 365 (1954-1956, II, ed. de Pey):

En primer lloc hi ha la qüestió àrdua de quins són els noms que hem de sotmetre a una catalanització i quins els que hem de deixar intactes. Tothom està d'acord a escriure *Nàpols*, *Londres*, *Viena* (catalanitzats); suposem que tothom està d'acord a escriure *Reims*, *Oporto*, *York* (intactes); però hi ha molts noms en què hom vacilla entre la forma intacta i una forma més o menys catalanitzada; sobretot es troben en aquest cas els noms compostos en què un dels elements és un adjectiu o un nom comú, per exemple, *New-York*, *Buenos-Aires*. En tot cas cal no caure en l'error de respectar com a originals les adaptacions castelleses: podem dubtar entre *Milà* i *Milano*, però no entre *Milà* i *Milán*; podem dubtar entre *Nova-York* i *New-York*, però no entre *Nova-York* i *Nueva-York*.

[...] hi ha un altra qüestió, en alguns casos: la de saber la veritable forma del nom en la llengua originària. Així *Helsingfords* és el nom suec, no el nom finlandès (que és *Hèlsinki*) de la capital de Finlàndia. El senyor [Delfi] Dalmau condemna amb raó l'adopció d'aquell nom: però, ¿qui del Pirineu enllà, no escriu *Lérida* en lloc de *Lleida*?

I nosaltres hi podríem afegir que avui aquestes dues grafies del topònim *Lleida* comparteixen vigència si ens atenim a les adaptacions foranes: [láí lí tà] (en xinès mandarí nord-oriental) parteix de *Lérida* i [ˈlɪdə] (en l'anglès sentit a Califòrnia) ho faria de *Lleida*, per fer referència, tan sols, a les llengües més parlades del planeta.

5. LES APLICACIONS DE COROMINES: ENTRE L'ELOCUCIÓ ONOMÀSTICA I EL BON DIR DE LA LLENGUA NACIONAL

En una carta a Josep Pla, datada el 12 de juny de 1961, Coromines es declara lector empredreït de Fabra, les obres del qual considera el seu breviari d'ençà que tenia quinze anys, és a dir, des del 1920 (Gulsoy, 2008, p. 79). I en una altra missiva anterior, aquesta adreçada al seu mentor ortoèpic Joan Sales, el 5 d'octubre de 1958, Coromines li havia donat resposta extensa i detallada respecte a la petició de Sales que Coromines escrivís «una gramàtica del català corrent» i així es poguessin superar diverses qüestions de llengua, més enllà de les estrictament gramaticals. L'exposició de Coromines de la relació fonema-grafia estructural, que ens recorda l'inici de *First Grammatical Treatise* («El primer tractat gramatical») citat al començament d'aquest escrit, i sobre la variació diatòpica constitueix una mostra clara del seu ideari ortografoèpic (Coromines i Sales, 2004 [Coromines, 5 octubre 1958], p. 179-180):

Ara bé com que català i castellà han d'expressar aquest nombre diferent de sons per mitjà del mateix nombre de lletres heretades del llatí, que no són en total més que 24 (mentre que els nostres sons són 31), salta als ulls que el català, per compensar aquest dèficit de l'alfabet llatí, ha de recórrer indefugiblement a complicacions ortogràfiques que el castellà no necessita (per exemple el complicat sistema de *s*, *ss* i *z*).

I la segona raó és que nosaltres tenim un sistema de dialectes diferenciat, sobretot en qüestions de pronunciació, i aquests dialectes ens imposen encara moltes altres complicacions ortogràfiques inevitables: el català occidental ens obliga a distingir entre *a* i *e* àtones i entre *o* i *u* àtones, distinció que en català oriental seria innecessària; el valencià ens imposa la *r* final muda i d'altres coses; el balear ens força a conservar la *t* i la *p* finals mudes darrere nasal (que sense balears i valencians podríem suprimir), la distinció entre *o* i *u* àtones, la conservació de la *ll* en un bon nombre de casos almenys (a Mallorca he sentit pronunciar «popularment» *collegi*, *collocar*, etc.); el tarragoní ens imposa el respecte de la *v*, que els barcelonins podríem abolir; el català oriental és causa d'altres ensepegalls ortogràfics (la mudesa de la *i* davant *x*, que en català occidental i valencià es pronuncia; el fet que *bl*, *pl*, *cl* unes vegades sonen dobles, d'altres senzilles, cosa que no passa en valencià, com aquest no distingeix tampoc entre *j* i *tj*, que nosaltres sí que ho distingim).

5.1. *La bona elocució catalana*

Precisament, la relació amb Sales motivà la primera versió del treball «Sobre l'elocució catalana», publicada en homenatge a un bon orador admirat per Coromines: aparegué el 1963, si bé amb data de l'any anterior, a la *Miscel·lània Carles Cardó*, que reproduiria, lleument ampliada, a la primera edició de *Lleures...* el 1971.

Considera que les característiques de l'elocució dramàtica, la declamació i l'oratòria catalanes —també inherents a un bon conferenciant— haurien de ser:

1. NATURAL / no afectada: fe[dʒ]e; po[b:]le, re[g:]la; v[ə]ritat; cu[rt]; ce[ʎ]a; po[t], te[m].

2. DISTINGIDA / no vulgar (excepte si ho exigeix la situació): *trebaïar, tabé, vòs venir; un atre, nosatros, nosatres, naltres; tot dos, sats, etzistir, imprenta, semana* (per se[m:]ana).

3. GENUÏNA / ni acastellanada ni estrangera («intransigentment catalana»). Cal evitar: la desvelarització de *l*, emprar «*l* dental, no velar» —de fet, es refereix a la necessitat d'usar el so lateral genuí català: alveolar velaritzat [ɫ], en comptes del simplement alveolar [l], propi de l'espanyol i el francès—; el ieisme, [j] per [ʎ], *a* prepalatal (esp., fr.), *e* i *o* mitjanes (esp.), vocals nasals i *r* afrancesades; j [ʒ] i z [z] «imperfectament sonores» o la «pronúncia amanerada» ca[ʒ]ent.

I insisteix que la pronúncia «recercada i purista, pròpia d'una dicció rellevada, emfàtica, poemàtica i lírica» hauria de tenir molt present:

1. Vlabiodental. Si no és autòctona, «és irrealitzable en la llengua familiar, i, per tant no és practicable de generalitzar-ho en la dicció recitada i teatral». En aquest punt difereix de Fabra, com hem vist.

2. X + cons. [ks]: *eksplícá, ekskuzá, eksterminá*.

3. LL en mots savis [ɫ]: *vacil·lar, il·lusió, tranquil·litat*, tot i que s'accepta la pronúncia generalitzada amb allargament de *xarel·lo, tilla, cella...*

4. Dièresi de *i* + vocal, fins en *-ió*, «amb la reserva de respectar el sil·labeig del poeta»: *unió, passió... història, gràcia, sèrie*.

5. Bandejament de:

— Pronúncies acastellanades: *plá* (desvelaritzat: *a* palatalitzada + *l* alveolar), *despatxá* per *despattxá* (Coromines indica amb una grafia reduïda i volada la poca durada i intensitat dels segments oclusius, impròpies del català).

— Vulgarismes intolerables: *mart* per *mar*, *cur* per *curt*; *vritat*, *pro*, *atre*, *semana*.

— Apitxaments: *metxe*, *viatxe*, *popple*, *arreclá*.

— Pronúncies deixades i negligents: *sa^p* per *sapp*, *faⁿ* per *fann*, *káru* amb *r* fluixa i fricativa.

5.2. Les aplicacions onomàstiques

En l'obra corominesiana caldria distingir entre l'onomàstica autòctona i la forana, atès que les tracta en treballs diferents i alhora ens facilita establir-ne les aplicacions ortoèpiques en relació amb els noms propis.

5.2.1. L'onomàstica autòctona (1964)

Coromines ens alerta sobre els tipus d'alteracions limitades a la pronúncia, al marge de l'ortografia (1964, p. 53):

Però si reflexionem que la imatge fonètica d'un mot o nom n'és en realitat la fesomia vital i veritable, de la qual la grafia no és més que un vestit artificial o tradicionalista, que en part ens tapa el cos viu del nom, compendrem que aquesta mena d'alteracions —pronúncies deturpades— no s'haurien de considerar amb menys desaprovació que les altres.

A la taula següent podem observar el desplaçament casuístic que caracteritza els articles tan sintètics com generosament exemplificats de Coromines.

TAULA 6
La transferència onomàstica autòctona (Coromines, 1964)

<i>Tipologia (Aspecte ortoèpic o zona geogràfica)</i>	<i>Casuística</i>
<i>Noms de poblacions i comarques</i>	
Accentuació	Àneu, Òdena, Vall-llobrega, Arsèguel, Salàs (*Salas de Pallars), Benicàssim, Cameles (Rosselló, *Camelàs); Aro (Baix Empordà, *Aró), Llindars (Segarra, *Llindes)
[s] <i>ss, ç, c</i>	Valldemossa, les Llosses (Ripollès), Flamicell
[z] <i>s</i>	Toses (Vall de Ribes), riu Freser
Alteracions de pronúncia <i>r</i> muda [o], [e] [ɔ], [ɛ]	Sóller, Segur, Begur, Castellar Sóller, Ribagorça, Alós (Valls d'Àneu); Dénia, Matadepera, Cercs Seròs, Alòs (Noguera); Portè, Malè, Nafre
Pronúncia vergonyosa amb una <i>e</i> castellana	Sitges, Blanes, Mieres, Vives, Balmes

TAULA 6 (Continuació)
La transferència onomàstica autòctona (Coromines, 1964)

<i>Tipologia</i> (Aspecte ortoèpic o zona geogràfica)	<i>Casuística</i>
Formes acastellanades i afrancesades de les regions bilingües (València, Rosselló)	Carcaixent (*Carcagente), Ontinyent (*Onteniente), Alacant (*Alicant), Xixona (*Jijona), Xàtiva (*Játiva); El Voló (*Le Boulou), Bula [de Terranera] (*Bouleternère), Prada [de Conflent] (*Prades, cf. Prades de les muntanyes de Siurana)
<i>Noms de muntanyes</i>	
Catalunya francesa Alta Ribagorça Cerdanya/Pallars País Valencià Mallorca	Gallinàs (*Gallines), Tretzevents (*Tresvents), Bocacerç (*Bocassés) Travessani (*Tramesane, *afr. Travessany) La Tosa (*Tossa d'Alp) / Montsent (*Montseny) Valldàngel (*Valdancha, *Verdancha), Peníscola (*Penýscola), Uixó (*Uxó) Santanyí (*Santañ, *Santany); [Observacions ortoèpiques]: Manacor, Sóller (amb <i>r</i> muda)
<i>Noms de rius</i>	
Pronúncia alterada	Cardener (*Cardoner), Freser (*Fresser); la Tet (*el Tet), la Valira (*el Balira); Aude (pronunciat amb diftong a la catalana [ˈawðə], no a la francesa [odʰ])
<i>Cognoms</i>	A diferència dels topònims, són propietat de l'individu. El filòleg només pot assessorar
Un cop modificada la grafia, generalment acastellanada, no s'hi ha de subordinar la pronúncia Desplaçaments d'accent Tolerància en casos problemàtics	Roch (valencià o ribagorçà) > Roig, Puchades > Pujades; Tasis > Tassis, Esclasans > Esclassans Rusiñol > Russinyol, Viñas > Vinyes (convé fer el canvi de <i>s</i> > <i>ss</i> i de <i>ñ</i> > <i>ny</i>) <i>Acceptables</i> : Forteza, Chapí; Farré/Ferrer, Olivé/Oliver [cf. Muné/Moner < MOLINARIU] Ponseti > Ponsetí; Císcar > Císcar Porcell > Porcel; Viladàsens > Viladesens [cf. Caçà (de la Selva) > Cassà, al <i>Nomenclàtor</i> , però amb la desaprovació de Coromines (1989-1997, vol. 3, p. 172)]

5.2.2. L'onomàstica forana (1971)

Respecte als noms propis d'origen forà, Coromines és partidari de basar l'ortografia en la pronúncia. Vegem-ne una mostra (1974a [1971], p. 60):

[...] direm *cossac* o *cosac*? El diccionari Fabra admet aquell, segurament perquè en anglès s'escriu *cossack*, però això és excepcional, degut a una alteració merament anglesa (segurament per influència d'un mot anglès, probablement *coarse* 'rude', que sona *kos*); totes les altres llengües que distingeixen els dos sons ho diuen amb *z* o sigui sonora: francès *cosaque*, alemany *cosacke*, italià *cosacco* (*s* sonora), rus *kazák*, i turc *qazaq*, que és on es troba l'origen [*sic*] final d'aquest nom. Convé, doncs, rectificar-ho en *cosac*.

Ignoro fins a quin punt aquest parer corominesà fou efectiu, però és simptomàtic que a la primera edició del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932*b*) hi figuri *cossac*, però a partir de la quarta edició, de 1966, ja està entrat com a *cosac*.

D'altra banda, les referències a l'adaptació *parafònica* i *paragràfica* al català ja s'avançaren a Julià-Muné (2007). La primera implica acostar-se al màxim possible a la pronúncia originària i, la segona, pronunciar a partir de l'ortografia com si fos la catalana. Tant en un cas com en l'altre, els sons han de ser plenament catalans o almenys que el parlant i els oients hi estiguin familiaritzats.

Vegem a la taula 7, amb més detall, les referències que hi fa Coromines, en relació amb el vessant de l'onomàstica d'origen forà, en els dos treballs esmentats.

TAULA 7

Mostra de transferència de l'onomàstica forana (Coromines, 1964; 1974a [1971])

<i>Llengua originària</i>	<i>Casuística</i>
<i>No catalanitzada o adaptada Tradicional adaptada</i>	Tejo, Tajo, Loire [cf. GEC: occ. Leire, cat. Loira] (1964, p. 55) Bordeus, Lió, Torí, Francfort, Nova York, Xicago [cf. Chicago/Xicago = Fabra/Coromines = paragràfic/parafònic]
Occità	Nemze (fr. Nimes), Arieja (Ariège), Montalbà (Montauban), Tarba (Tarbes); <i>Coincidència de la pronúncia occitana amb la catalana:</i> Foix [foj], Pau [paw] (1964, p. 55)
Basc (<i>Accentuació</i>)	<i>Sense norma, però amb adaptació aguda:</i> Donostià (Sant Sebastià); Biarritz (1974a, p. 55)
<i>Regió fronterera (Topònims catalanitzats)</i>	(Occitània, Aragó-Múrcia): (1964, p. 56) Sitjà (Sigean), Llaucata (Leucatte); Osca, Terol, Oriola (Orihuela)
— Adaptació dels noms propis en transcripció llatina (occità, espanyol, francès, anglès, alemany, etc.) — Transliteració prèvia de les llengües d'alfabet no llatí «en una forma que doni lloc a una pronúncia catalana correcta» (1964, p. 55) [cf. adaptació parafònica/paragràfica]	

TAULA 7 (Continuació)
Mostra de transferència de l'onomàstica forana (Coromines, 1964; 1974a [1971])

Llengua originària	Casuística
Rus <i>Accentuació</i> (<i>Observeu-hi</i> <i>l'accent fonètic</i>)	Moscú (Moskvá [maskvá], adj. moskóvski > <i>moscovita</i>) (Kremlin > Kremlí [-n, fr.]); Khàrkov; Nova Zèmbla < Novaia Zemlyà; Dniéster > <i>romanès</i> Nistru Turguénev, Gógol, Puíxkin, Txékhov; Borodín, Godunóv, Khruixtxóv; Tolstói, Serguéi; Górkí, Txaikóvski, Dostoiéovski, Kerénski, Vrónski/Vrónskaia; Timotxénko [cf. llengües escandinaves: Íbsen, Úpsala, Stríndberg, Nobél] (1964, p. 55-57)
Àrab <i>Accentuació</i>	Marràqueix, Alger, Algèria, Tunis, Tunísia, Socòtora, Sàhara [cf. angl. plana, al. esdrúixola i plana, fr. aguda, esp. esdrúixola i plana, cat. esdrúixola], Bàssora/Basra (1964, p. 56) Bab-el-Màndeb, Zanzibar (aguda); Kenya (pron. a la cat.) (1974a, p. 56)
Hindi Indonesi (<i>Adaptació</i> <i>mediatitzada</i>)	Himàlaia, Calcuta (angl. Calcutta); Caixmir (Kashmir, fr. Cachemire > *Catxemira) Samatra (angl. Sumatra) (1974a, p. 59)
Xinès	(<i>Adaptacions avui obsoletes</i> : Txang Kai-Xek, Txou En-Lai... (1964, p. 57) ...Xanghai, Txungking), Tibet, Manxúria (angl. <i>sh</i> > <i>x</i> , angl. <i>ch</i> > <i>tx</i>) (1974a, p. 59) [cf. GEC: Caixmir, Xangai, Chongqing (ortografiat en pinyin); cf. l'adaptació paragràfica de Coromines: <i>Txungking</i>] (Pronunciació originària destonantitzada en xinès mandarí: [tʂʰuŋtʂʰiŋ] vs. adaptació parafònica més convenient [tʃuŋ'tʃiŋ])

Observem que la proposta *Xicago* de Coromines (*Chicago* en pronúncia originària: [ʃi'ka:gou]) contravé la norma fabriana de respectar la grafia forana en transcripció llatina (per exemple, *Nietzsche*, conversa 556, ed. Pey).⁷

6. CONCLUSIONS: CAP A LA CONSOLIDACIÓ DEL CORPUS I L'ESPERONAMENT DE L'ESTATUS PERMANENTMENT POTENCIALS?

Fet i debatut, els principis ortoèpics i ortològics discutits fins ara es podrien sintetitzar en les observacions següents tenint en compte els dos vessants que he tractat:

7. Per a més detalls sobre l'aportació corominesiana a l'ortoèpia catalana, entre altres aspectes, vegeu Solà (1990) i Soler (1999).

A. Fonaments:

1) Els arguments etimològics i de tradició raonables permeten fixar l'ortografia, a partir de la qual s'hi acomoda la pronúncia, sobretot pel que fa als mots savis.

2) En un bon nombre de casos la pronúncia majoritària del parlar culte, situat en la capitalitat barcelonina, i de l'escena (teatral, recitació) estableix la base ortològica.

3) En determinades ocasions la pronúncia vivent que reflecteix la variació geogràfica del domini (*ll*, *v*) estableix l'ortografia i esdevé una altra crossa. Ara bé, encara que aquesta sigui més realista per a la pronúncia estàndard, és molt discutible que la faci variar de manera significativa, perquè és de difícil implementació.

B. Aplicacions:

4) Aplicació onomàstica 1: en la transferència al català l'ortografia de les llengües de transcripció llatina s'ha de respectar —recordem què diu Fabra sobre *Nietzsche*, *Chicago*, entre d'altres— i aplicar, si escau, la correlació graficofònica que correspongui (per exemple, en angl. *sh* > *x* [ʃ], *ch* > *tx* [tʃ]; al. *sch* > *x* [ʃ], etc.).

5) Aplicació onomàstica 2: l'ortografia procedent de llengües que no disposen de l'alfabet llatí, com el rus, el grec i l'àrab, cal transliterar-la de manera que doni lloc a una pronúncia catalana correcta, mitjançant grafies pertinents que corresponguin a fonemes catalans genuïns o fàcilment imitables (per exemple, el dígraf *kh*, que s'ha universalitzat per representar el so fricatiu velar sord [x]), com ara en transcripcions de les llengües esmentades.

Per cloure voldria expressar un desideràtum adreçat als assessors lingüístics i a tots els professionals de la paraula en sentit ampli, des de les aules fins als micròfons dels mitjans i fins a les trones dels polítics, esperonats per l'Institut d'Estudis Catalans, on els acadèmics han d'exhibir nervi sense arronsar-se per superar l'encaramament i la desmotivació amb què actuen —tan intensos com el desencís que provoquen— els «pares i mares de la pàtria». Aquests i aquells, al seu torn, haurien de vetllar per l'eficàcia de la política lingüística i aconseguir una implementació ortoèpica afermada i constant, amb un autèntic desplaçament ortològic a fi de contribuir decisivament a consolidar la bona elocució catalana, tot aplicant, com no podia ser altrament, la màxima taoista «Sigues flexible i et mantindràs recte».

En aquest sentit, permeteu-me apellar al seny i al pragmatisme que van presidir l'estudi de l'anglès setcentista amb uns mots que de ben segur subscriurien els nostres dos lingüistes, a qui hem recorregut perquè ens il·luminessin: «Tongues like governments have a natural tendency to degeneration... [We must] retard what we cannot repel and palliate what we cannot cure.» (Samuel Johnson, 1755)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006). *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. [AVL]
- BRUGUERA, Jordi (2004). *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. [1a ed., 1990]
- CASTELLANOS, Josep Anton (1990). «L'ortoèpia segons Fabra». *Els Marges* [Barcelona], núm. 42, p. 83-91.
- (2004). *Manual de pronunciació*. 2a ed. Vic: Eumo. [1a ed., 1993]
- COROMINES, Joan (1954-1957). *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Madrid: Gredos. 4 v.
- (1964). «Qüestions onomàstiques». *Serra d'Or* [Barcelona], vol. VI, núm. 5 (maig), p. 53-57.
- (1974a). «Alguns noms propis estrangers usats sovint en forma incorrecta». A: *Lleures i converses d'un filòleg*. 2a ed. Ed. a cura de Joan Sales. Barcelona: Club Editor, p. 55-60. [1a ed., 1971]
- (1974b). «Sobre l'elocució catalana en el teatre i en la recitació». A: *Lleures i converses d'un filòleg*. 2a ed. Ed. a cura de Joan Sales. Barcelona: Club Editor, p. 94-105. [Versió ampliada: *Miscel·lània Carles Cardó*. Barcelona: Ariel, 1962, p. 339-348]. [1a ed., 1971]
- (1980-2001). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Redactat per Joan Coromines, amb la col·laboració de Max Cahner i Joseph Gulsoy. Barcelona: Curial: La Caixa. 10 v.
- (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae*. Dirigit per J. Coromines, amb la col·laboració de M. Cahner, J. Ferrer, J. Giner, J. Gulsoy, J. Mascaró, Ph. D. Rasico i X. Terrado. Barcelona: Curial. 8 v.
- COROMINES, Joan; SALES, Joan (2004). *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*. Ed. a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. Barcelona: Fundació Pere Coromines.
- ENCICLOPÈDIA CATALANA (1998). *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- FABRA, Pompeu (1891). *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona: L'Avenç.
- (1892). «Sobre la reforma lingüística y ortográfica». *La Vanguardia* (22 març).
- (1893) (Esteve Arnau, pseud.). «L'ensenyança de la llengua francesa a l'Institut de Barcelona». *L'Avenç*, vol. v, núm. 1, 2, 3, 4, 8 (15 gener - 30 abril). [Reproduït a MURGADES (2005)]
- (1897). «Étude de phonologie catalane (catalan oriental)». *Revue Hispanique*, vol. IV, p. 5-30.
- (1898). *Contribució a la gramática de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1900) (Esteve Arnau, pseud.). «L'ensenyança oficial a Catalunya. El programa oficial de l'assignatura de francès». *Catalonia*, núm. 9 (3 març), p. 76. [Reproduït a MURGADES (2005)]
- (1903). «La representació de la *l* palatal en català». *BDLC*, vol. I, p. 562-569.
- (1906). «Les *e* toniques du catalan». *Revue Hispanique*, vol. XV, p. 9-23. [RH]
- (1907a). «Le catalan dans la *Grammaire des langues romanes* de W. Meyer-Lübke et dans le *Grundriss der rom. Philologie*». *Revue Hispanique*, vol. XVII, p. 1-45. [RH]
- (1907b). «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari». *Anuari de*

- l'Institut d'Estudis Catalans* [Barcelona], vol. I, p. 352-369. [Reproduït a FABRA (1980), p. 83-106] [AIEC]
- FABRA, Pompeu (1908). «Qüestions d'ortografia catalana». [*Actes del*] *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* [Barcelona, 1906]. Ed. a cura d'Emili Vallès. Barcelona: Joaquim Horta, p. 188-221. [cf. esmenes a les p. 123, 129, 137, 162] [PCILC]
- (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1913). «Els mots àtons en el parlar de Barcelona, I». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. I, p. 7-17. [BDC]
- (1914). «Els mots àtons en el parlar de Barcelona, II». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. II, p. 1-6. [BDC]
- (1919-1920). *Qüestions de gramàtica catalana: Segona edició de la primera sèrie de converses filològiques*. Barcelona: Regina. [Edició de la recopilació: 1924]
- (1923). *Diccionari ortogràfic*. 2a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [1a ed., 1917]
- (1928). *Abrégé de grammaire catalane*. París: Les Belles Lettres.
- (1929). *Compendio de gramàtica catalana*. Barcelona: Catalonia.
- (1932a). *El català literari*. Barcelona: Barcino.
- (1932b). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Catalonia.
- (1933). *Gramàtica catalana*. 7a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [1a ed., 1918]
- (1937). *Diccionari ortogràfic abreujat*. 3a ed. Barcelona: Barcino. (Col·lecció Popular Barcino; vol. IV, núm. 4). [1a ed., 1926]
- (1941). *Grammaire catalane*. París: Les Belles Lettres.
- (1954-1956 [1919-1928]). *Converses filològiques*. Ed. a cura de Santiago Pey. Barcelona: Barcino. 10 v. en 2.
- (1956). *Gramàtica catalana*. Ed. a cura de Joan Coromines. Barcelona: Teide. [1a ed.]
- (1980). *La llengua catalana i la seva normalització*. Ed. a cura de Francesc Vallverdú. Barcelona: Edicions 62: La Caixa.
- (1983-1984 [1919-1928]). *Converses filològiques*. Vol. I i II. Ed. a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA. 2 v.
- (1998). «Conferència d'en Pompeu Fabra, 2 de setembre de 1935. Tema: *Llengua catalana*». A: SOLÀ, Joan; MARCET, Pere [ed.]. *Bibliografia de Pompeu Fabra*, p. 194-203. [1a ed., 1935]
- (2005). *Obres completes*. Vol. 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. Barcelona: ECSA: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma de Mallorca: Moll.
- (2006). *Obres completes*. Vol. 2: *Sillabari; Gramàtiques de 1918, 1928, 1929, 1941; Cursos orals*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2007). *Gramàtica catalana*. 19a ed. Ed. a cura de Joan Coromines. Barcelona: Teide. [1a ed., 1956]
- (2008). *Obres completes*. Vol. 4: *Obra ortogràfica; Manuals divulgatius (1925-1926)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2010). *Obres completes*. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- FABRA, Pompeu; COROMINES, Joan (1998). *Pompeu Fabra i Joan Coromines. La correspondència dels anys de l'exili*. Ed. a cura de Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas. Barcelona: Fundació Pere Coromines.

- First Grammatical Treatise: The Earliest Germanic Phonology* («El primer tractat gramatical»). (1972 [1950]). 2a ed. Ed. crítica amb text bilingüe, traducció de l'islandès antic a l'anglès i comentaris d'Einar Haugen. Londres: Longman. [Amb la reproducció facsimil de 7 folis en pergamí] [Anònim islandès del segle XII]
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- GULSOY, Joseph (2008). «Joan Coromines, lingüista». A: BADIA, A. M.; SOLÀ, Joan [ed.]. *Joan Coromines, vida i obra*. Madrid: Gredos, p. 47-123.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA (1990). *Proposta per a un estàndard oral, I: Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2002). *Gramàtica de la llengua catalana (versió provisional)* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans <<http://www2.iec.cat/institucio/seccions/filologica/gramatica/default.asp>> [Consulta: 15 desembre 2008].
- (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62. [1a ed., 1995]
- JESPERSEN, Otto (1912). *Growth and Structure of the English Language*. 2a ed. Oxford: Blackwell. [1a ed., Leipzig: Teubner, 1905]
- JOHNSON, Samuel (1755). *Dictionary of the English Language*. Londres: Richard Bentley.
- JULIÀ-MUNÉ, Joan (2003). *Diccionari de fonètica: Terminologia de les ciències fonètiques*. Barcelona: Edicions 62.
- (2005). *Fonètica aplicada catalana: Dels fonaments a les aplicacions de les ciències fonètiques*. Barcelona: Ariel.
- (2007). «L'ortoèpia de l'onomàstica forana». A: *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Girona, setembre 2003). Vol. II, p. 217-233.
- JULIÀ-MUNÉ, Joan; CREUS, Imma (2005). «Phonetic Variation in Catalan: The New *Diccionari de la pronúncia catalana*». *Catalan Review*, vol. XIX, núm. 1-2, p. 109-128.
- LABÈRNIA, Pere (1839-1840). *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*. Barcelona: Hereus de la V. Pla: Espasa Germans. 2 v.
- LLORET, M. Rosa; RAMOS, J. Rafael (2006a). «Les gramàtiques de Pompeu Fabra destinades a un públic no català». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. 2, p. 321-332.
- (2006b). «Els cursos orals de Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. 2: *Sil·labari; Gramàtiques de 1918, 1928, 1929, 1941; Cursos orals*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 663-706.
- MARVÀ, Jeroni (pseud. d'A. Martorell i E. Vallès) (1936). *Prosòdia*. Barcelona: Barcino. (Col·lecció Popular Barcino; vol. v, núm. 53).
- MURGADES, Josep [ed.] (2005). *Textos desconeguts de Fabra*. Lleida: Punctum: Grup de Recerca en Ecdòtica de la Universitat de Barcelona.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2001). «La norma ortològica de la llengua catalana: establiment i discussió». A: PRADILLA, Miquel Àngel [ed.]. *Societat, llengua i norma: A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*. Benicarló: Alambor, p. 81-100.
- RIUTORT, Macià (2000). «L'ortoèpia catalana segons Pompeu Fabra». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ GIL, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel [ed.]. *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. I. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; [Tarragona]: Universitat Rovira i Virgili, p. 69-85. 2 v.
- ROSSICH, Albert (2006). «El model ortològic del català modern». A: FERRANDO, Antoni; NICOLÀS, Miquel [ed.]. *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 125-153.

- SCHÄDEL, Bernhard (1908). *Manual de fonètica catalana*. Cothen: Otto Schulze.
- SEGARRA, Mila (2008). «L'obra ortogràfica de Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. 4: *Obra ortogràfica; Manuals divulgatius (1925-1926)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 13-64.
- SOLÀ, Joan (1987). *L'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Teide.
- (1990). *Lingüística i normativa*. Barcelona: Empúries.
- SOLÀ, Joan; MARCET I SALOM, Pere (1998). «Bibliografia de Pompeu Fabra». A: *Homenatge a Pompeu Fabra (1868-1948). Fidelitat a la llengua nacional*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Catalans, p. 127-225. [2a ed.]
- SOLER I BOU, Joan (1999). «Repercussió de l'obra de Joan Coromines en la llengua catalana actual». A: SOLÀ, Joan [ed.]. *L'obra de Joan Coromines: cicle d'estudi i homenatge*. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell, p. 89-105.

Verbs pronominals inherents: descripció i representació lexicogràfica*

MERCÈ LORENTE CASAFONT
Institut Universitari de Lingüística Aplicada
Universitat Pompeu Fabra

1. INTRODUCCIÓ

Els verbs pronominals inherents, en general denominats simplement *verbs pronominals*, són els verbs que només poden aparèixer en construccions pronominals, en les quals els clítics no exerceixen cap funció sintàctica o, dit d'una altra manera, no són argumentals.

Les gramàtiques catalanes que s'han ocupat d'aquest fenomen solen presentar una definició senzilla, acompanyada d'una filera d'exemples, que ens pot menar a considerar aquest grup de verbs com un grup homogeni, delimitat per un conjunt reduït de característiques. Tanmateix, lluny d'aquesta pretesa uniformitat, els exemples aportats per Fabra (1981 [1956]) i per altres gramàtiques posteriors mostren unitats verbals diverses semànticament i sintàctica. Observem que a (1) tenim tant pronominals inherents de procés intern com de moviment; a (2), que n'hi ha d'intransitius sense complement obligatori, d'intransitius que regeixen preposició, i de transitius; que hi ha parelles d'alternants pronominals i no pronominals que no mostren gaire diferències de significat (3) mentre que n'hi ha que divergeixen semànticament (4); i, finalment, encara que els pronominals inherents més freqüents només porten un clític de tipus reflexiu (*es/es*), n'hi ha d'altres que en porten dos, generalment la combinació d'un de reflexiu amb un altre (*hi, ho, en, la, les*).

- (1) *evaporar-se* (procés, canvi); *anar-se'n* (acció, moviment)
- (2) *agenollar-se* (intr.); *cruspir-se* (tr.); *penedir-se de* (CRV)
- (3) *morir-se, morir* (mateix significat)

* Aquest treball forma part de la recerca sobre unitats verbals realitzada en el marc dels projectes RICOTERM3 (HUM2007-65966-C02-01) i TEXTERM3 (HUM2006-09458).1

- (4) *pensar-se, pensar* (significats diferents)
 (5) *veure-s'hi, fer-s'ho, haver-se-les* (més d'un clític, fixació fraseològica)

Cal tenir en compte que la caracterització dels verbs pronominals inherents ha sofert una evolució ben clara: des de definicions simples, que ens susciten força interrogants per a la recerca, fins a descripcions actuals més complexes, que albiren fenòmens de variació i n'apunten algunes motivacions semàntiques. Les preguntes que ens planteja l'observació dels verbs pronominals destacats pels gramàtics són per exemple: *a)* Per què alguns verbs que presenten alternança són inclosos en la classe de pronominals inherents? *b)* Què ho fa que uns verbs pronominals presentin alternança i que d'altres no en puguin tenir? *c)* Hi ha subclasses sintàctiques i semàntiques diverses entre els pronominals inherents? *d)* Hi ha alguna classe semàntica preferent entre unitats verbals que no poden ocórrer sense clític?

Reprenem, amb aquesta comunicació, una línia de treball sobre verbs pronominals inherents en català, encetada a Lorente (1994), però una mica de passada, ja que aleshores ens vàrem centrar fonamentalment en fenòmens d'alternança argumental. La finalitat d'aquesta represa és la de poder descriure la morfologia, la sintaxi i la semàntica d'aquests verbs, establir-ne una tipologia i abordar la qüestió teòrica de la pronominalització inherent com un procés de lexicalització. En aquest punt, prenem com a referència l'obra de Grimshaw (1982), que postula que, si en una construcció verbal hi ha un clític reflexiu, això és indicatiu de l'aplicació d'una regla lèxica.

Així doncs, els verbs pronominals inherents constitueixen un fenomen lingüístic especialment interessant per al lexicòleg, per tal com la fixació del clític i les corresponents conseqüències sintàctiques o semàntiques tenen un origen lèxic, o dit d'una altra manera són fruit d'un procés de lexicalització, que caldria descriure i explicar. Partim de la idea que la pronominalització regular (o l'alternança regular entre verbs no pronominals i verbs pronominals) és un procés formal i semàntic alhora que presenta força variació (construccions verbals reflexives, recíproques, incoatives, passives o impersonals), i que, en el cas dels pronominals inherents, la casuística no és menys complexa, com mostràvem a Lorente (1994, p. 213-217). A més, si considerem que els verbs pronominals inherents són conseqüència d'un procés de lexicalització, aquest serà un procés defectiu, en el sentit que el correlat no pronominal no es deu realitzar en el lèxic d'una llengua per restriccions semàntiques (Lorente, 1994, p. 214).

En aquesta comunicació, però, ens volem concentrar en una qüestió relacionada amb la metodologia per al treball descriptiu plantejat: l'ús de fonts lexicogràfiques per a la detecció de pistes que ens ajudin en la descripció de les subclasses de verbs pronominals inherents. Concretament, i atesa la temàtica d'aquest col·loqui, volem beure de la font del diccionari Fabra per trobar-hi informació

sobre els verbs pronominals inherents, que no és explícita en l'obra gramatical fabriana. La hipòtesi de treball que hi ha darrere d'aquesta comunicació és, doncs, que Fabra, quan actua de gramàtic, fa una síntesi del fenomen, explicable per tractar-se d'un cas poc productiu; mentre que quan el Fabra lexicògraf es dedica a la redacció de les entrades dels verbs pronominals n'ha de resoldre, acuradament i cas per cas, la representació de la informació semàntica i sintàctica associada. Enfront de la posició generalitzadora i de síntesi del gramàtic, el Fabra lexicògraf ha d'afrontar una descripció, al detall, dels verbs pronominals inherents, que no són, com dèiem, idèntics entre si. L'objectiu d'aquesta comunicació és, doncs, revisar la representació lexicogràfica de verbs pronominals amb clític inherent al *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC) (Fabra, 1982 [1932]) en relació amb la identificació d'aquestes subclasses.

En l'apartat següent revisarem les definicions i els exemples que ens aporten diverses obres gramaticals, des de la gramàtica pòstuma (Fabra, 1981 [1956]) fins a diverses aportacions dins de la *Gramàtica del català contemporani* (Solà [et al.] [dir.] 2002), per extreure'n les variables principals utilitzades en la caracterització dels verbs pronominals inherents. Més endavant, analitzarem un petit conjunt d'articles del DGLC (Fabra, 1982 [1932]) corresponents a entrades de la nomenclatura principal marcades com a verbs pronominals (*v. pron.*) i hi cercarem indicis o traces que ens permetin apuntar cap a una classificació interna d'aquest conjunt de verbs.

2. DESCRIPCIÓ GRAMATICAL DELS VERBS PRONOMINALS INHERENTS

Fabra distingeix les construccions verbals reflexives o recíproques de la resta de verbs pronominals, sota la descripció següent (1981 [1956], p. 70-71):

Però molts cops que adjuntem un pronom feble a un verb que està en la mateixa persona, amb aquesta combinació no indiquem una acció reflexa o recíproca. Ex.: *em penso, et penses*, etc. Quan això s'esdevé, el pronom no és representat de cap complement acusatiu o datiu, i es diu que *em penso, et penses*, etc., són formes del verb *pensar-se* (dit verb *pronominal*). Altres exemples de verbs pronominals (que sovint indiquen un fenomen, una activitat interna que es produeix en la cosa o persona designada pel subjecte, altres vegades presenten lleugerament o no gens alterada la significació del verb): *evaporar-se* (l'aigua), *fondre's* (el glaç), *admirar-se, equivocar-se, recordar-se, oblidar-se, riure's, pensar-se, creure's, morir-se* (però no *callar-se, caure's*, com diuen alguns). Hi ha verbs que no existeixen sinó sota la forma pronominal: *abstenir-se, adir-se, adonar-se, aferrissar-se, agenollar-se, capguardar-se, capténir-se, ensenquir-se, entossudir-se, immiscir-se, penedir-se, rebel·lar-se, abaltir-se, aclofar-se, acaranyar-se, acarnissar-se, agemolir-se, (de)candir-se, cruspír-se, empatollar-se, empassar-se, esquitllar-se, escarrassar-se.*

Com podem observar, Fabra separa els verbs pronominals reflexius i recíprocs, en què el pronom exerceix la funció d'objecte directe o d'objecte indirecte, de la resta de verbs pronominals, en què el pronom no fa una funció argumental. I, d'aquest conjunt, en un esforç de síntesi lloable, en destaca la variació interna: 1a) verbs que no existeixen sinó sota la forma pronominal (els inherents), com *abstenir-se*; 1b) verbs que disposen de variants pronominals i de variants no pronominals, com *fondre* i *fondre's*; 2a) verbs que «indiquen un fenomen, una activitat interna», com *evaporar-se*, i 2b) verbs que «presenten lleugerament o no gens alterada la significació del verb», com *morir-se*. Introdueix, doncs, en la descripció dues variables d'anàlisi: la corresponent als models 1a i 1b, l'alternança pronominal; i la corresponent a la parella 2a i 2b, la repercussió del clíctic en el significat del verb. Aquestes dues variables no són excloents entre si, ja que hi ha verbs pronominals inherents (1a) que expressen un procés intern (2a), com *decandir-se* o *ruboritzar-se*.

decandir-se v. pron. Anar perdent la força, la vigoria.
(DGLC, Fabra, 1982 [1932], p. 528)

ruboritzar-se v. pron. Enrojolar-se.
(DGLC, Fabra, 1982 [1932], p. 1507)

Adonem-nos que Fabra, amb la seva classificació de verbs pronominals, descarta que entre els verbs pronominals inherents n'hi hagi de reflexius o recíprocs; cosa que ens plantejaria un problema a l'hora de descriure la semàntica de verbs com *avenir-se*, clarament recíproc, o *suïcidar-se*, inequívocament reflexiu. La causa d'aquesta situació és que Fabra fa prevaler en la descripció un criteri de base sintàctica (la funció gramatical o argumental del clíctic); mentre que una visió lexicalista, que combini criteris sintàctics, morfològics i semàntics, en la descripció de les construccions verbals ens ha de permetre de superar aquest petit escull.

La referència als verbs pronominals inherents a Badia (1994) encara és més reduïda que la de Fabra (1981 [1956]). Inclou les construccions de verbs pronominals inherents entre les oracions reflexives per extensió (o no pròpies), amb la caracterització següent: «Només poden ésser conjugats en forma reflexiva, la qual, si hi és indispensable per a identificar el verb, no n'és sinó un additament formal, sense aportar-hi cap matís significatiu. *No m'hi atreveixo. Se n'ha ben penedit. Encara et queixes?*» (Badia, 1994, p. 295). Notem, però, que Badia segueix la mateixa línia descriptiva, inclou aquests casos entre les construccions reflexives, i quan es refereix als verbs pronominals intransitius que presenten alternança pronominal, amb els exemples *d'anar-se'n* i *tornar-se'n*, diu: «debades hi cercariem un significat reflexiu». Sembla, doncs, que Badia també es decanta cap a la idea que els pronominals inherents no poden ser semànticament ni reflexius ni recíprocs.

Mascaró (1986, p. 134) opta també pel criteri de la funció gramatical dels clítics quan afirma que «el cas més típic de pronom feble que no està relacionat amb cap sintagma nominal (o més ben dit amb cap posició de sintagma nominal en la frase) i per tant no és referencial, és el dels anomenats verbs pronominals». Diferencia així els clítics de font pròpia o sintàctica dels clítics de font lèxica, sense referent, que exemplifica amb casos com: *empassar-se*, *pensar-se*, *queixar-se*, *abs-tenir-se*, *atrevir-se*, *anar-se'n*, *dur-se'n*, *emportar-se'n*, *tornar-se'n*, *veure-s'hi*, *tornar-s'hi*, *campar-se-la*, *jugar-se-la*, *tenir-se-les*, *haver-se-les*, *carregar-se-les*, *pirar-se-les*, *arreglar-se-les*, *passar-s'ho bé*, *fer-s'ho*. Destaquem de la seva anàlisi la prova d'afegir el sintagma preposicional *a si mateix*, per demostrar «el caràcter no reflexiu, semànticament, del clíctic». Bonet (2002, p. 940-941) recupera la via de Mascaró (1986) en dir que «els anomenats verbs pronominals són verbs que tenen un pronom feble reflexiu inherent. No existeixen sinó com a pronominals, i el pronom no es pot doblar amb l'expressió *a si mateix*», i amb exemples ben variats com *veure-s'hi*, *queixar-se*, *anar-se'n*, *passar-s'ho*, *dinyar-la*, *no tenir-les totes* o *pensar-se*. Nosaltes, en canvi, pensem que aquesta mena de proves refusen la reflexivitat sintàctica, és a dir l'alternança pronominal regular, però que no manllevem un cert matis significatiu, com podem copsar en la definició de *suïcidar-se*.

suïcidar-se *v. pron.* Matar-se a si mateix.
(DGLC, Fabra, 1982 [1932], p. 1593)

Bartra (2002), quan repassa els valors del clíctic reflexiu, es refereix al valor de l'*es* inherent, amb la definició següent, que ens torna a recordar la variació interna d'aquest grup de verbs, i una certa indefinició en l'abast del conjunt (Bartra, 2002, p. 2150):

Finalment les oracions *La pobra tieta es va desmaiar*, *Les llimones s'han florit*, *S'han ajupit per collir el bitllet*, *No em penedeixo de res* o *En Josep sempre es mareja en cotxe* tenen un pronom reflexiu sense antecedent. De vegades es diu que el verb és pronominal o que el clíctic és inherent. Alguns dels predicats d'aquestes oracions són ergatius inherents o inacusatius, d'altres intransitius i encara n'hi ha que tenen una versió no pronominal transitiva i són ergatius.

Convé destacar especialment les aportacions de Todolí (1998 i 2002) i de Roselló (2002), que analitzen amb molt més deteniment el fenomen, i incorporen a l'anàlisi noves variables morfològiques, sintàctiques i semàntiques. Todolí (1998, p. 92-97) parla de *funció lèxica* quan el clíctic no s'identifica amb cap posició sintàctica,¹

1. Todolí (1998, p. 92-95) dedica una bona part d'aquest capítol als clítics de funció lèxica *la*, *les*, *ho*, *en*, *hi* (*tenir-se-les*, *anar-se'n*, *veure-hi*, *passar-s'ho*), que nosaltres no tractem en aquesta comunica-

i exposa que aquesta funció consisteix bàsicament a amputar un argument al verb, generalment, el complement directe (Todolí, 1998, p. 93). Pel que fa al pronom *es*, afirma que és el clític inherent més productiu, i que, a diferència de la resta de clítics de funció lèxica, acusatius o adverbials, «el clític *se* no elimina cap argument, però modifica les relacions entre els constituents oracionals», com fa notar mitjançant el contrast entre *lamentar* transitiu i *lamentar-se*, intransitiu que regeix un complement preposicional (Todolí, 1998, p. 96). A Lorente (1994, p. 224-225) ja indicàvem que les regles lèxiques que regulen alternances entre construccions verbals pronominals i no pronominals no sempre es corresponen amb la incorporació o l'eliminació d'una posició argumental, sinó que també poden afectar la manera com es projecten els arguments en els constituents sintàctics.

Todolí (2002) manté la mateixa argumentació: considera aquest conjunt de verbs com «el resultat d'un procés de lexicalització o de fusió entre el clític i el verb» (Todolí, 2002, p. 1374),² i que, en general, «els clítics inherents no realitzen la funció d'un sintagma sinó que es comporten d'una manera semblant als afixos derivatius. És a dir, [...] es combinen amb determinats verbs per donar lloc a verbs amb un significat i una estructura argumental pròpia» (Todolí, 2002, p. 1374), tot i que el pronom inherent *es* «simplement modifica la relació sintàctica entre el verb i els arguments que en depenen» (Todolí, 2002, p. 1430). Nosaltres, que compartim globalment la caracterització d'aquesta autora, afegiríem que l'alternança de constituents dels seus exemples de (6) sembla comportar alhora un cert matís significatiu distintiu, encara que sigui molt lleu.

(6) *Pere lamenta la seva mala sort / Pere es lamenta de la seva mala sort*
El teu menyspreu li dol a Maria / Maria es dol del teu menyspreu

Rosselló (2002, p. 1867) introdueix un nou element que, a parer nostre, és fonamental en la descripció global del fenomen: la variació geolectal. Recorda precisament que els pronominals quasicopulatius (*tornar-se*, *quedar-se*, *fer-se*) a Mallorca no s'usen amb clític (*tornar*, *quedar*, *fer*),³ fet pel qual són qualificats de «veritables verbs pronominals» de clític inherent. Després de revisar diversos grups d'alternances pronominals, Rosselló reflexiona sobre quins són els verita-

ció, per tal com ens centrem en el clític de funció lèxica *es*, que és l'únic representat en la nomenclatura del DGLC (Fabra, 1982 [1932]).

2. Todolí (2002, p. 1374) afirma que es tracta d'un fenomen de lexicalització poc productiu, i ens convidrà en treballs posteriors validar aquesta hipòtesi amb les dades acumulades per l'Observatori de Neologia (<http://www.iula.upf.edu>).

3. Deixarem per a treballs posteriors aquesta variació geolectal que ja es documenta en l'època medieval.

bles pronominals i distingeix els verbs inherentment pronominals (entre els quals inclou els ergatius inherents, com *agenollar-se* o *penedir-se de*, i els verbs pronominals que regeixen un complement preposicional i que no tenen un correlat transitiu, com *abstenir-se de* o *adir-se amb*) dels verbs pronominalitzats, que sí que presenten alternança amb una variant no pronominal, com els ergatius *avergonyir-se* o *ennuegar-se* o com els que regeixen preposició com *admirar-se* o *aprofitar-se* (Rosselló, 2002, p. 1943). Compartim aquesta visió molt més clarificadora, que delimita clarament el conjunt de pronominals inherents als casos que no presenten alternant no pronominal.

Rosselló (2002), com abans Lorente (1994) i Todolí (1998), se centra també en l'efecte sintàctic que té el clíctic inherent, amb l'assumpció que «un clíctic concordat (ni reflexiu ni possessiu) bloqueja l'acusatiu», amb l'excepció dels casos de clíctic tèlic, com *empassar-se* (obligatori) o *cruspir-se* (opcional) (Rosselló, 2002, p. 1943-1944). Ens interessa, de manera especial, l'explicació del contraexemple de bloqueig de l'acusatiu basada en la telicitat d'esdeveniments, ja que es tracta d'una explicació que pot validar-se mitjançant proves sintàctiques i que, alhora, té fonaments semàntics.⁴

Amb aquest repàs, hem pogut copsar com la descripció dels verbs pronominals inherents ha anat progressant, des d'unes primeres caracteritzacions que simplement distingeixen aquests verbs amb clíctic no referencial dels verbs reflexius i recíprocs, que no hi veuen aspectes semàntics a destacar, i que encara denoten vacil·lacions en el seu abast, en incloure casos amb correlats no pronominals, fins a actualment, en què la caracterització dels pronominals inherents s'ha centrat bàsicament en els efectes sintàctics i semàntics del clíctic inherent, que poden apuntar solucions cap a la classificació interna del fenomen i una explicació més completa de les condicions de lexicalització defectiva.

3. CORPUS D'ANÀLISI I METODOLOGIA

Per tal de fer la revisió dels articles del DGLC (Fabra, 1982 [1932]), a la recerca d'indícis lexicogràfics per a la classificació dels verbs pronominals inherents en subclasses, hem constituït un corpus amb un conjunt de 38 verbs, una petita mostra de les 531 entrades verbals codificades al DGLC com a *v. pron.* La mostra l'hem establerta amb la intersecció dels 23 exemples que Fabra (1981 [1956], p. 70) diu que «no existeixen sinó sota la forma pronominal» i els 17 verbs pronominals que formaven part del corpus d'anàlisi de Lorente (1994). N'hem confirmat la codifi-

4. «Que el clíctic sigui optatiu o obligatori deu dependre del significat. Així, s'observa que el clíctic és obligatori en aquells verbs que tenen un significat lèxic inherent d'apropiació (o interiorització)» (Rosselló, 2002, p. 1944).

cació de *v. pron.* mitjançant la consulta del diccionari de verbs de Ginebra i Montserrat (1999). Són els següents:

abalançar-se, abaltir-se, abstenir-se, acarcanyar-se, acarnissar-se, aclofar-se, adir-se, adonar-se, aferrijar-se, agenollar-se, agemolir-se, avencar-se, avenir-se, avidolar-se, avinençar-se, burlar-se, capguardar-se, captenir-se, cruspitar-se, decandir-se, eixamenar-se, empatollar-se, empassar-se, ensequir-se, entossudir-se, esquitllar-se, escarrassar-se, extralimitar-se, extravasar-se, extravenar-se, immiscir-se, jactar-se, pairar-se, penedir-se, rebel·lar-se, ruboritzar-se, tallgirar-se, trufar-se.

Hem revisat manualment les definicions i els exemples dels articles del DGLC (Fabra, 1982 [1932]) corresponents a aquests 38 verbs del corpus, per detectar i aïllar totes aquelles expressions lingüístiques que puguin considerar-se indicis⁵ d'alguna subclasse prevista en la revisió bibliogràfica que hem fet. Preveïem trobar-hi indicis de significat reflexiu o de significat recíproc en alguns verbs, extraure informació sobre el règim preposicional o sobre el caràcter transitiu d'alguns verbs, identificar-hi verbs incoatius o inacusatius pronominals que no tenen correlat causatiu transitiu, i finalment copsar si n'hi ha algun que s'hagi escolat i que veritablement tingui un correlat no pronominal usual. Hem establert una correlació entre indicis i expressions recurrents en els articles lexicogràfics com mostrem a continuació:

- a) Pronominalització inherent: El descriptor de la definició és un verb pronominal també? sí/no
- b) Hi ha indicació de possible alternança amb un verb no pronominal en l'article lexicogràfic? sí/no
- c) Significat reflexiu: Hi ha possessius referits al subjecte del verb en la definició o en els exemples? O alguna unitat lèxica que pugui expressar el sentit reflexiu? sí/no
- d) Significat recíproc: El subjecte del verb està expressat en plural o mitjançant el pronom *cadascú* en la definició o en els exemples? Alternativament s'usa l'expressió *l'un amb l'altre*? sí/no
- e) Hi ha indicació explícita del règim preposicional? sí/no
- f) Casos especials

Il·lustrem a continuació l'anàlisi realitzada, subratllant les expressions que poden denotar els indicis *a*, *c* i *e* en l'article del verb *abalançar-se*.

5. Ens hi hem referit amb la denominació de *indicis lexicogràfics*, per tal com ens proposem d'ampliar la recerca amb indicis de caràcter morfològic en un treball posterior.

abalançar-se *v. pron.* Tirar-se endavant recolzant sobre un objecte de manera que el cos faci balança, estigui a punt de donar la balança; **abocar-se** excessivament. || Fer l'acció de llançar-se contra algú. (DGLC, Fabra, 1982 [1932], p. 2)

4. RESULTATS DE L'ANÀLISI I PRIMERA PROPOSTA DE CLASSIFICACIÓ

Revisats els articles dels 38 verbs seleccionats a partir dels 6 blocs previstos, obtenim les constatacions següents:

a) 28 dels 38 presenten un descriptor verbal pronominal, fet que no sembla d'entrada gaire distintiu.

abalançar-se, abaltir-se, abstenir-se, acarcanyar-se, acarnissar-se, aclofar-se, aferrissar-se, agenollar-se, agemolir-se, avençar-se, avidolar-se, captenir-se, cruspír-se, decandir-se, eixamenar-se, empatollar-se, empassar-se, ensequir-se, entossudir-se, esquitllar-se, escarrassar-se, extralimitar-se, extravenar-se, immiscir-se, jac-tar-se, pairar-se, ruboritzar-se, trufar-se.

b) Només 5 dels 38 articles contenen indicacions sobre l'alternança amb un correlat no pronominal:⁶ *adonar-se* i *agenollar-se* inclouen com a acceptió la construcció causativa no pronominal corresponent (*Fer adonar algú d'alguna cosa; Fer agenollar algú*); a *avenir-se* s'indica explícitament una acceptió amb el·lipsi del pronom (*No els podem fer avenir*) i una variant transitiva (*No els podem avenir*); *avidolar-se* remet a *avidar-se*, mentre que l'entrada principal és *avidar*, transitiu amb alternança pronominal; i *empatollar-se* inclou l'exemple no pronominal *Quina mentida els empatolles?*

c) En la mostra només hem identificat 2 casos de significat reflexiu validats per la presència a la definició del mot *cos*: *abalançar-se*, que reproduïem a l'apartat anterior, i *agemolir-se*. A manca d'una anàlisi més àmplia, semblaria que l'índici de la presència del possessiu referit a subjecte no és productiva.

agemolir-se *v. pron.* Abaixar el cos, ajupir-se, esp. en actitud de submissió. *Així que el renyava (un gos) s'agemolia als meus peus.*

d) Més bon resultat han donat les pistes sobre reciprocitat. Així, *adir-se, avenir-se, avinençar-se* i *eixemenar-se* es mostren com a verbs de significat recíproc, amb l'adjunció en la definició de l'expressió *l'un amb l'altre* (Harmonitzar, anar bé l'un amb l'altre), amb el subjecte explícit en plural (Formar, les abelles, un eixam) o mitjançant exemples en plural (*Aquests dos colors no s'adiuen gens; Ens avnim molt, jo i el meu germà*), o en singular i complement preposicional regit (*Aquest capell no s'adiu amb el vestit, no s'hi adiu; No ens vam poder avinençar amb el barquer*).

6. Al *Diccionari d'ús dels verbs catalans* (DUVC), Ginebra i Montserrat (1999) indiquen que *abalançar, abaltir, burlar* i *ruboritzar*, de la mostra, també disposen d'alternants no pronominals.

e) S'indica el règim preposicional de manera explícita en 9 dels casos analitzats, principalment en els exemples.

abstenir-se (de), *aferrissar-se* (a), *burlar-se* (de), *capténir-se* (de), *escarrassar-se* (a), *jactar-se* (de), *pairar-se* (de), *penedir-se* (de), *rebellar-se* (contra).

f) En el darrer apartat, hem inclòs alguns casos especials, que no segueixen fórmules recomanades en lexicografia. La definició de *acarcanyar-se* s'inicia amb un exemple en infinitiu, seguit de sinònims, la de *adonar-se* ho fa també amb un exemple en infinitiu, seguit de sinònims en negatiu (no passar-li desapercebuda, no escapar a la seva atenció), el descriptor de la definició de *enseguir-se* no és una unitat verbal, com seria esperable, sinó l'expressió *allò que*; i la definició de *tallgirar-se* és «Dit d'un instrument la vora tallant del qual es doblega o decanta a un costat, ço que fa que l'instrument no talli». El cas de la definició de *extravasarse* també s'allunya de l'estructura habitual: «Un líquid sortir per infiltració o efusió, del seu conducte normal». No pretenem treure d'aquest nombre limitat de casos especials cap dada rellevant, fora d'intuir que Fabra es devia trobar amb uns verbs que s'escapen clarament d'una definició habitual, potser per restrictius, i convenir, doncs, que caldria revisar-los en treballs posteriors, amb dades textuales que il·lustrin l'ús real de formes flexionades tant d'aquests verbs com de tots els verbs pronominals inherents que al DGLC (Fabra, 1982 [1932]) presentin una definició gens sistemàtica.

Convé fer notar que hi ha 3 casos de la mostra de 38 que no presenten cap dels 5 indicis previstos d'*a-e*, i que tampoc no suposen casos especials com els de *f*: *decandir-se*, *empassar-se* i *esquitllar-se*. També hi ha 9 verbs en què l'únic indicatiu lexicogràfic localitzat ha estat el del descriptor pronominal *a*. Comprovem que, en aquests casos, l'anàlisi d'indicis lexicogràfics no ens ajuda a caracteritzar prou aquests verbs pronominals inherents en subclasses. Caldrà afegir a l'anàlisi altra mena d'indicis (morfològics sobre la formació lèxica del verb o sintàctics a partir dels contextos d'ús real en discurs), com preveïem a l'inici.

Els resultats d'aquest primer tast, amb tota la prudència que ens exigeix treballar amb una mostra tan petita de dades, ens permetria albirar, com a proposta de treball futur, una classificació parcial com la següent:

— Verbs pronominals inherents de significat reflexiu: *abalançar-se*, *agemolir-se*. Els dos casos són, a més, accions de moviment.

— Verbs pronominals inherents de significat recíproc: *adir-se*, *avenir-se*, *avinençar-se*, *eixamenar-se*. Tres dels casos són verbs d'estat, i el quart indica una acció d'agrupament. Des del punt de vista sintàctic, els recíprocs quan s'usen en singular regeixen indefectiblement un complement amb la preposició *amb*.

— Verbs pronominals inherents incoatius o de procés intern: *abaltir-se*, *decandir-se*, *extravasarse*, *extravenarse*, *ruboritzar-se*, *trufarse*. Es tractaria de casos

no marcats lexicogràficament, mitjançant els indicis previstos aquí, però que comparteixen un descriptor pronominal de procés intern.

Pendents de completar, doncs, aquest estudi amb proves morfològiques i sintacticodiscursives, i amb un corpus més ampli, que permetin avançar en la determinació de subclasses dins dels verbs pronominals inherents, en aquesta primera ullada hem pogut observar també que la codificació lexicogràfica de *v. pron.* amaga verbs que no són pronominals inherents, ja que disposen d'alternants no pronominals, i també que, en el subconjunt de verbs pronominals inherents que regeixen complement preposicional, hi ha diverses subclasses semàntiques, que caldrà verificar amb més proves complementàries.

5. CONCLUSIONS

Creiem que hem pogut demostrar, malgrat les dimensions de la mostra, que el Fabra lexicògraf ens ofereix detalls, en definicions més o menys sistemàtiques, i en els exemples il·lustradors, que superen amb escreix la caracterització succinta de la gramàtica, i que mostren que Fabra tenia ben present la variació interna dels verbs pronominals inherents, i d'altres pronominals amb alternança no pronominal. Fins i tot, els casos especials (o asistemàtics) ens permeten entreveure usos restrictius d'alguns verbs pronominals inherents, que caldrà confirmar més endavant.

La pista lexicogràfica més productiva és l'expressió explícita, principalment en els exemples, de les preposicions regides per alguns d'aquests verbs. Tanmateix, es tracta d'una pista que no ens permet distingir entre subclasses sintacticosemàntiques, si no la complementem amb d'altres indicis.

La informació representada al DGLC avala l'argumentació que, a diferència del que s'expressa en general a l'obra gramatical, hi ha verbs pronominals inherents amb un significat reflexiu o recíproc, encara que els seus clítics no puguin funcionar sintàcticament, d'objecte directe o d'objecte indirecte, com ho fan els clítics de les variants reflexives i recíproques resultants d'una regla de pronominalització.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1994). *Gramàtica de la llengua catalana: Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BARTRA, Anna (2002). «La passiva i les construccions que s'hi relacionen». A: SOLÀ, Joan [et al.] [dir.]. *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 2: *Sintaxi (1-16)*. Barcelona: Empúries, p. 2115-2179.
- BONET, Eulàlia (2002). «Clitització». A: SOLÀ, Joan [et al.] [dir.]. *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 1: *Introducció. Fonètica i fonologia. Morfologia*. Barcelona: Empúries, p. 933-989.

- BRESNAN, Joan [ed.] (1982). *The mental representation of grammatical relations*. Cambridge: The Massachusetts Institute of Technology Press.
- FABRA, Pompeu (1981). *Gramàtica catalana*. 10a ed. Barcelona: Teide. [1a ed., 1956]
- (1982). *Diccionari general de la llengua catalana*. 16a ed., Barcelona: EDHASA. [1a ed., 1932]
- GINEBRA, Jordi; MONTSERRAT, Anna (1999). *Diccionari d'ús dels verbs catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- GRIMSHAW, Jane (1982). «On the lexical representation of Romance reflexive clitics». A: BRESNAN, Joan [ed.]. *The mental representation of grammatical relations*. Cambridge: The Massachusetts Institute of Technology Press, p. 87-149.
- LORENTE, Mercè (1994). *Aspectes de lexicografia: representació i interpretació gramaticals*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona. També disponible en CD-ROM: Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada, 2008. [1a ed., 2002]
- MASCARÓ, Joan (1986). *Morfologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- ROSSELLÓ, Joana (2002). «El SV, I: verb i arguments verbals». A: SOLÀ, Joan [et al.] [dir.]. *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 2: *Sintaxi (1-16)*. Barcelona: Empúries, p. 1857-1949.
- SOLÀ, Joan [et al.] [dir.] (2002). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries. 3 v.
- TODOLÍ, Júlia (1998). *Els pronoms personals*. València: Universitat de València.
- (2002). «Els pronoms». A: SOLÀ, Joan [et al.] [dir.]. *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 2: *Sintaxi (1-16)*. Barcelona: Empúries, p. 1341-1433.

Les propostes per a l'estàndard oral valencià de l'IEC i de l'AVL

JOSEP-ÀNGEL MAS CASTELLS
Universitat Politècnica de València

1. IEC i AVL: QÜESTIONS PRÈVIES

La llengua catalana compta, a hores d'ara, amb dues institucions oficials amb competència per fixar-ne la normativa gramatical i ortogràfica: l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL). L'IEC es va fundar el 1907 i la Secció Filològica, ocupada des de bon començament en tasques normativitzadores de l'ortografia i la gramàtica de la llengua catalana, el 1911. No és aquest el lloc on fer balanç d'una tasca ja secular i que ha estat i és analitzada per diversos estudiosos de la normativa (per exemple, Saragossà, 1997; Segarra, 1985; Solà, 1987; i sobre el pes dels dialectes Casanova, 2002, i Sistac, 2000). La llei de creació de l'AVL es va promulgar el 1998, però el decret que en regula el funcionament no va veure la llum fins al 2002.

Per qüestions d'espai, ens haurem d'accontentar amb aquesta descripció sucinta (més informació en <http://www.iec.cat/IECavui/> i <http://www.avl.gva.es>). Cal anotar, però, alguns aspectes rellevants, començant pel que ja s'ha dit: l'antiguitat. Un avantatge de quasi cent anys comporta, necessàriament, una percepció diferent quant al prestigi i la fonamentació dels treballs respectius, a la qual cosa ha contribuït algun que altre «error de joventut» de l'AVL, com ara la publicació de llistes de paraules preferents o diversos aspectes del *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià*. Tot i que l'agosament també pot ser una virtut: comparim el contrast d'aquesta valoració amb una de més aviat positiva de la *Gramàtica normativa valenciana* (2006) que ha fet Miquel Àngel Pradilla (2007, 2008).

El prestigi el dóna també la composició de les entitats. En aquest punt, les dificultats per nomenar els 21 membres de l'AVL expliquen els sis anys de marge entre la llei de creació i el decret de regulació, marge que no va evitar que encara avui hi haja alguns membres que poden acreditar uns coneixements lingüístics

(de valencià) més prompte minsos. Tampoc no és sobrer d'esmentar que dels 37 membres de la Secció Filològica, 10 es vinculen a l'àmbit valencià, incloent-hi membres numeraris i emèrits, i que el nombre de membres comuns a ambdues institucions es redueix a 2.

Però, sens dubte, la diferència *estructural* més important és l'àmbit d'actuació: l'IEC es fixa el conjunt del domini lingüístic i l'AVL es limita al valencià. Evidentment, el fet que això ho regule un real decret (1976) en el primer cas i una llei autonòmica en el segon hi té molt a veure. Siga com siga, l'oficialitat de les institucions fa que hàgem de parlar d'una normativa composicional polimòrfica i definitivament policèntrica, si més no en el cas del valencià. En altres casos (Universitat de les Illes Balears, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana) la tasca sembla que se centra en la difusió de la normativa de l'IEC i en una voluntat d'incidència en l'estàndard territorial respectiu.

És per això que, al nostre parer, les anàlisis comparatives entre els textos dels ens que tenen com a missió l'actualització de la normativa haurien de ser una constant. Aquest treball se centra en sengles documents de temàtica idèntica, dirigits especialment als dos àmbits més rellevants per a la normalització lingüística, com són l'acadèmic i el dels mitjans de comunicació audiovisual: la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica* (1999) de l'IEC (PEOLC a partir d'ací) i *L'estàndard oral valencià* (2006) de l'AVL (EOV d'ací endavant), inclòs al *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià* (Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006a).

2. QÜESTIONS PRÈVIES PEOLC - EOVS

Tant la PEOLC com l'EOV parlen de *propostes*, en el primer cas des del mateix títol, a causa, probablement, del caràcter més obert i participatiu de l'estàndard respecte de la normativa lingüística (vegeu una de les darreres propostes de distinció dels termes en Montoya, 2006). Per això mateix situen els trets en una mena d'escala d'acceptabilitat, que tan sols divergeix en el nom del grau mitjà, *admissible* i *acceptable*, respectivament, mentre que coincideix tant en el menor, *no recomanable*, com en el major, *pròpia*. Cal recordar, però, que l'EOV s'adreça a l'àmbit valencià exclusivament, de manera que quan qualifica una pronúncia com a *pròpia de l'àmbit general* es refereix a aquesta demarcació, mentre que la mateixa expressió en la PEOLC abraça la totalitat del domini lingüístic.

D'altra banda, és important destacar que la distinció per nivell de formalitat es fa a la PEOLC entre el registre formal i l'informal, mentre que l'EOV, quan hi distingeix, ho fa tot sovint entre *àmbits molt formals* i *pronúncia estàndard*. Com veurem, la certa diferència en la visió de la comunicació oral pública que se'n pot deduir podria explicar la qualitat de la major part de disparitats entre les dues propostes.

No s'ha de menystenir el pes d'allò que s'anomena *el signe del temps* en aquesta sensibilitat més gran del darrer document cap als trets propis de l'oralitat: sense espai per detenir-nos-hi, sembla que la tendència és prou general en el nostre context cultural en sentit ampli (m'hi he referit en Mas, 2008, p. 129-136). També es pot rastrejar algun aspecte més concret de la nostra evolució sociocultural en la presència i l'absència, respectivament, de terminologia amb certa càrrega ideològica (com ara *cultura nacional*), dit siga de passada.

3. ANÀLISI COMPARATIVA

Passem ja a la comparació dels trets de la PEOLC referits al valencià amb els de l'EOV. L'ordre que s'ha seguit és el de la PEOLC; així, quan l'anàlisi comparativa porta l'entrada EOV és perquè el document de l'IEC no en parla. A efectes simplificadors, l'absència de referència a l'àmbit s'ha d'interpretar com que el tret és propi o admissible en el general. Per tal de facilitar l'anàlisi posterior, les diferències que s'han trobat entre els 78 trets s'han marcat amb uns símbols que expliquem tot seguit:

— * Diferència feble: amb un asterisc, els trets que una de les institucions considera admissibles/acceptables mentre que l'altra els cataloga com a propis. La *feblesa* deriva del fet que l'usuari, en realitzar la pronúncia en qüestió, no contravindria cap *norma* ni en un cas ni en l'altre.

— ** Diferència forta: se senyalen així les pronúncies que una institució recomana mentre que l'altra les condemna.

— # Diferència dubtosa: pronúncies que admet o promou un dels documents i que l'altre no esmenta, però que, en contra del que caldria deduir del silenci, resulta dubtós que pretenga que s'evite.

Després de l'anàlisi comparativa hi ha els símbols, que constitueixen, de fet, una primera anàlisi «literal».

Vocalisme

Vocals tòniques

1. PEOLC: Pròpia la diferent repartició de les *e* i *ε*, corresponent als «hàbits fonètics tradicionals» del català occidental i oriental (*cadena*). EOV: no ho esmenta, però en «Excepcions»: s'escriuen amb *è* i es pronuncien *é*: *què*, *perquè* i *València*.

Vocals àtones

2. PEOLC: Propis «els diferents tipus de reduccions sistemàtiques», és a dir, tant la pronúncia occidental com l'oriental de les *e* i les *o* àtones. EOV: com

- a norma general, «correspondència entre les vocals àtones i les grafies que les representen» (les dues propostes coincideixen).
3. #EOV: Pròpia la pronunciació com a *u* de la vocal *o* dels noms propis *Joan* i *Josep*. PEOLC: no ho esmenta (però tret 2).
 4. **EOV: Pròpia la pronunciació com a *e* o com a *i* de la vocal pretònica de les paraules acabades en *-aixement* o *-eixement*: *naixement/naiximent, coneixement/coneiximent*. PEOLC: no ho esmenta (s'interpreta com a no recomanable).
 5. *PEOLC: Admissible la pronunciació *eu* del pronom *ho* quan es troba en posició proclítica (pròpia del català occidental i el balear). EOV: pròpia, incloent-hi també *u* i *w*, amb descripció dels contextos de les diferents pronúncies.
 6. *PEOLC: Admissible la diferenciació fonètica entre el masculí i el femení del sufix *-ista* (català occidental). EOV: no ho esmenta (però en la *Gramàtica normativa valenciana*, p. 96: «poden adoptar la terminació *-istel-ista* per a distingir el masculí del femení» i en «Observació» data els primers textos amb alternança escrita al segle xv, per tant, es consideren pròpies la diferenciació i la invariabilitat).
 7. *PEOLC: Admissible, en registres informals, la pronunciació com a *a* de la vocal inicial de mots començats per *en-*, *em-*, *es-* i de la *e* pretònica en alguns mots, com *sencer, lleuger, resplendor, Miquelet* (català occidental). EOV: pròpies la pronúncia amb *a* o amb *e* a inici de paraula, sense distinció de registre, i també la d'algunes paraules, com *sencer, lleuger, llençol, terròs, albergina, clevill, lleganya...*
 8. #EOV: Acceptable, en l'àmbit territorial en què és pròpia, la pronunciació com a *o* oberta de la vocal *a* en posició final de paraula que es produïx per assimilació a la *o* oberta tònica de la síl·laba anterior [harmonia vocàlica, valencià meridional]: *pilota, vora*. PEOLC: no ho esmenta (es pot interpretar com a no recomanable o tret 2?).
 9. #EOV: Acceptable, en l'àmbit territorial en què és pròpia, la pronunciació com a *e* oberta de la vocal *a* de posició final de paraula que es produïx per assimilació a la *e* oberta tònica de la síl·laba anterior [harmonia vocàlica, valencià meridional]: *tela, serra*. PEOLC: no ho esmenta (es pot interpretar com a no recomanable o tret 2?).
 10. #EOV: Acceptable, en l'àmbit territorial en què és pròpia, la pronunciació com a *e* de la vocal *a* de la tercera persona del singular d'alguns temps [valencià septentrional]: *ell canta, ell cantava*. PEOLC: no ho esmenta (no recomanable o tret 2?).
 11. #EOV: Acceptable, en l'àmbit territorial en què és pròpia, la pronunciació com a *u* de la vocal *o* en paraules que presenten una *i* tònica o una consonant labial: *collir, tossir*. PEOLC: no ho esmenta (es pot interpretar com a no recomanable o tret 2?).

12. PEOLC: No recomanable el tancament de *e* en *i* per contacte amb una consonant palatal (*giner, quixal, dijú*). EOVS: ídem.
13. PEOLC: No recomanables les assimilacions o dissimilacions com *dicidir* per *decidir*, o *vegilar* per *vigilar*. EOVS: ídem.
14. PEOLC: No recomanable la substitució de *u* per *o* en casos com *monicipal, estodiar*. EOVS: ídem.
15. EOVS: No recomanable l'elisió de la vocal *i* pretònica en paraules acabades en *-iència: paciència*. PEOLC: ídem, però inclòs en diftongs (!?).
16. EOVS: No recomanable l'addició d'una *a* inicial en paraules com ara *moto, ràdio* o *vespa*. PEOLC: no ho esmenta (es pot interpretar com a no recomanable).

Diftongs

17. #EOVS: Pròpia la pronunciació del grup vocàlic *ui* formant diftong creixent o decreixent: *buit, descuit*. PEOLC: no ho esmenta (es pot interpretar com a no recomanable).
18. *PEOLC: Admissible, en registres informals, la pronunciació unisil·làbica de *i* seguida d'una altra vocal: *condició, ciència*, etc. EOVS: «sembla» que reserva el hiat als registres molt formals i inclou també *u* + vocal: *contínuament*.
19. PEOLC: No recomanable la reducció de diftongs a una sola vocal: *pacència* (!), *custió, coranta, cantitat*, etc. EOVS: ídem, però referint-se al diftong *qua-* i a l'elisió de la *i* pretònica (vegeu 18).
20. PEOLC: No recomanable la pronunciació del diftong *au* en comptes de *o* a principi d'algunes paraules com *aufegar, aulor*. EOVS: ídem.

Consonantisme

Consonants oclusives

21. *PEOLC: Pròpies tant la pronúncia com l'elisió de les oclusives finals darrere nasal (*font, llamp, sang*), i de *t* o *d* darrere *l* (*malalt, molt*). EOVS: acceptable l'emmudiment en l'àmbit territorial en què és propi (propi pronunciar-les).
22. *PEOLC: Pròpies tant la distinció entre *b* i *v*, com la confusió en *b*. EOVS: neutralització acceptable en l'àmbit territorial on és pròpia tot i que en recomana la distinció.
23. **EOVS: Propi l'emmudiment de la primera *g* del grup *gg*: *sugerir*. PEOLC: no ho esmenta (= no recomanable).
24. #EOVS: Pròpies la pronúncia oclusiva i fricativa de la *-b-* intervocàlica. PEOLC: no ho esmenta (no recomanable l'oclusiva?).

25. **PEOLC: Admissible en l'àmbit restringit balear i en registres informals l'emudiment de l'oclusiva dels grups *ads-*, *abs-*, *obs-* seguits de consonant. EO: propi pronúncia i emudiment.
26. **PEOLC: No recomanable la supressió de la *p* del grup *ps-* inicial (*psiquiatria*). EO: propi l'emudiment, mentre que la pronúncia es reserva per a àmbits molt formals.
27. PEOLC: No recomanable la *-t* adventícia final en certes paraules (*collègit*, *prèmit*). EO: ídem.
28. *PEOLC: No recomanable la pronúncia de la *t* ortogràfica en mots com *setmana* o *cotna*. La pronúncia recomanable és *settimana*, *conna*. EO: pròpia la pronúncia simple, mentre que la geminada és pròpia de registres molt formals.
29. PEOLC: No recomanable la caiguda de la *-d-* intervocàlica (*caïra*, *vesprà*, *llauraor*). EO: ídem, tot i que distingeix entre no recomanable en paraules com *caïra*, *maiür*, *caena* [valencià molt meridional] i la pronúncia pròpia de la *-d-* en els sufixos *-ada* i *-ador*: hi ha fins i tot tradició escrita en els àmbits festiu i gastronòmic: *mascletà*, *fideuà*.
30. PEOLC: No recomanable l'emudiment de la *g* davant la *u*: *aiua*. EO: ídem (*juar*).
31. EO: No recomanable l'emudiment de la *v* intervocàlica de les terminacions de l'imperfet d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació: *parla(v)* es. PEOLC: no ho esmenta (= ídem).

Consonants sibilants alveolars

32. PEOLC: Propi tant pronunciar el grup *tz* del sufix *-itz-* com a *dz*, o bé *z*. EO: pròpia *z*: *analizar* (coincidència a considerar *z* pròpia del valencià).
33. **EO: Pròpia la pronúncia fricativa del grup *ts* en posició inicial: (*t*)*sar*, mentre que l'africada es reserva per a àmbits molt formals. PEOLC: no ho esmenta (es pot interpretar com a no recomanable).
34. #PEOLC: Admissible en l'àmbit restringit occidental pronunciar *sc* o *xc* l'increment dels verbs incoatiu: *patixca*. EO: no ho esmenta. Però: la *Gramàtica normativa valenciana*, p. 254: «es pronúncia habitualment com a palatal».
35. *PEOLC: Admissible en l'àmbit restringit valencià i en registre informal la pronúncia *ea* del sufix *-esa*: *pobrea*. EO: pròpies la pronúncia i l'emudiment. Fins i tot, admissible la grafia sense *s*, en «algunes paraules»: *grandea*, *riquea*, *vellea*.
36. PEOLC: No recomanable la pronúncia *dz* en verbs acabats en *-isar* i derivats (*matitzar*). EO: no ho esmenta (es pot interpretar com a no recomanable).

37. PEOLC: No recomanable la pronúncia sorda de la *x* del grup *ex-* més vocal (*eksamen*). EOVS: ídem.
38. PEOLC: No recomanables algunes palatalitzacions: *xixanta*, *tretge*, *moltx*. EOVS: ídem.
39. PEOLC: No recomanable la pronúncia sorda de la sibilant sonora (*pos-sar*). EOVS: ídem.
40. PEOLC: No recomanable la pronúncia sorda de la sibilant sorda (*impre-sió*). EOVS: ídem.

Consonants sibilants palatals

41. PEOLC: Pròpies tant la pronúncia fricativa com l'africada de la sibilant palatal sorda en posició inicial o postconsonàntica: *xic*, *planxar*. EOVS: no ho esmenta (es pot interpretar com a pròpia la pronúncia africada, general en valencià).
42. PEOLC: Pròpies tant la pronúncia amb *i* com sense *i* del grup *ix*: *feix*, *caixa*. EOVS: acceptable, en l'àmbit territorial en què és propi, l'emmudiment de la *i* del grup *ix* (per tant, és pròpia de l'àmbit general valencià la pronúncia amb *i*).
43. PEOLC: Pròpies tant la pronúncia fricativa (català oriental) com l'africada (català occidental) del so sibilant palatal sonor (*gerani*). EOVS: ídem (es pot interpretar com a pròpia la pronúncia africada, general en valencià).
44. PEOLC: Pròpies tant la pronúncia *j* com *i* de *jo* i *ja*. EOVS: ídem (pròpia *i*).
45. **EOVS: Acceptable en els àmbits territorials on és pròpia la pronúncia com a *eix-* del grup *ex-* seguit de vocal: *eixemple*. PEOLC: no ho esmenta (es pot interpretar com a no recomanable).
46. PEOLC: No recomanable la pronúncia com a *s* de la sibilant palatal: *cais-sa* (*caixa*). EOVS: ídem.
47. PEOLC: No recomanable la pronúncia africada sorda del so sibilant palatal sonor: *txent* (*gent*). EOVS: ídem.
48. PEOLC: No recomanable la pronúncia de la *j* de les formes *-jecc-*, *-ject-* com a *i* semiconsonant. EOVS: ídem.
49. EOVS: No recomanable l'addició de vocals eufòniques davant *x-*: *aiXàtiva*. PEOLC: no ho esmenta (= ídem).
50. EOVS: No recomanable la pronúncia com a *eg-* del grup *ex-* seguit de vocal: *egecutar*. PEOLC: no ho esmenta (= ídem).

Consonants nasals

51. **EOVS: Pròpies la pronúncia *bm* i *mm* dels grups *bm* i *pm*: *submarí* o *sum-marí*, *capmoix* o *cammoix*, «si bé és preferible la primera opció» (?). PEOLC: no ho esmenta (= no recomanable *mm*).

52. **EOV: Propi l'emmudiment de la primera consonant dels grups consonàntics cultes *gm*, *mn* i *pn*: (*g*)*nom*, (*m*)*nemotècnia*, (*p*)*neumàtic*. PEOLC: no ho esmenta (= no recomanable).
53. PEOLC: No recomanable l'omissió del so nasal de grups cultes: *co(n)stitució*. EOV: ídem.
54. **PEOLC: No recomanable la reducció de la nasal doble a senzilla: *com(m)ou-re*, *in(n)ecessari*, *sem(m)ana*, *con(n)a*. EOV: propi l'emmudiment del grup *nn* en *con(n)ectar*, *in(n)ocent*, *trien(n)i*. Pel que fa a *setmana* vegeu 28. Quant a *cotna*, pròpia tant la pronúncia geminada com la simple, «si bé és preferible la geminada».
55. EOV: No recomanable la pronunciació palatalitzada de la *n* inicial en paraules com *nyervi* o *nyugar*. PEOLC: no ho esmenta (= ídem).

Consonants laterals

56. *PEOLC: Pròpies tant la pronúncia palatal com alveolar del so lateral geminat: *espatlla/espatla*. EOV: pròpies la pronúncia geminada i la simple del grup *tl* patrimonial (*amella* o *amela*), «si bé és preferible la pronunciació geminada» (?).
57. #EOV: Pròpia la pronunciació com a *dl* del grup *tl* en cultismes: *adlàntic*. PEOLC: no ho esmenta (*l?*).
58. *PEOLC: Admissible la no geminació de la lateral palatal en mots com *ratlla*, *bitllet*, *butlletí*. EOV: pròpia la no geminació.
59. *PEOLC: Admissible, però en registres informals, l'emmudiment de la *l* en els mots *a(l)tre*, *nosa(l)tres* i *vosa(l)tres*. EOV: més o menys segueix el mateix criteri (acceptable, sense registres).
60. PEOLC: No recomanable la pronunciació generalitzada de la *ll* com a *i*. EOV: ídem.
61. **PEOLC: No recomanable la pronunciació d'una sola *l* per *ll* (*novella*). EOV: pròpia la pronúncia simple, la geminada només en registres «molt formals».
62. #PEOLC: No recomanable la pronunciació de la *l* sense ressonància velar. EOV: no ho esmenta.
63. *PEOLC: No recomanable la palatalització de la *l*- inicial en cultismes. EOV: ídem, però admet «la doble solució gràfica» en *lliberal*, *llegítim*, *llògica*.

Consonants vibrants

64. PEOLC: Pròpies tant la pronúncia de *-r* final de mot com l'emmudiment. EOV: Acceptable l'emmudiment on siga propi (del valencià): *cantà(r)*.

65. *PEOLC: Pròpia la pronúncia sense la *r* de la primera síl·laba del mot *a(r)bre*. EOV: ídem en *arbre* però també en *ma(r)bre*, *dine(r)s*, *dima(r)ts*.
66. PEOLC: Pròpies tant la pronúncia amb *r* com sense de la primera síl·laba de les formes que la contenen del verb *prendre* i derivats. EOV: més o menys segueix el mateix criteri (propi l'emudiment).
67. *PEOLC: Admissible en l'àmbit restringit valencià la pronunciació sense *r* de la primera síl·laba de les formes d'infinitiu, futur i condicional del verb *perdre*. EOV: propis emudiment i pronunciació.
68. PEOLC: No recomanable l'omissió de la *r* en *problema*, *programa*. EOV: ídem.
69. PEOLC: No recomanables les metàtesis de *r*: *fràbica*, *preda*. EOV: ídem (*quidrar*, *crompar*).
70. PEOLC: No recomanable l'addició d'una *r* final en verbs de la segona conjugació (*tràurer*) i certs substantius (*còmpter*). EOV: ídem.

Accentuació

71. PEOLC: No recomanable el desplaçament de l'accent en la conjugació de verbs amb l'infinitiu acabat en *-iar*. EOV: ídem.
72. PEOLC: No recomanable la dislocació de l'accent en cultismes: *reptil*, *atmòsfera*, *textil*. EOV: ídem.
73. EOV: «Les formes accentuades en el radical dels verbs acabats en *-quar* porten l'accent en la vocal anterior a la velar *q*: *adequa*». PEOLC: no ho esmenta (es pot interpretar que segueix el mateix criteri, atès que és la pronúncia que indica la grafia dels mots).
74. EOV: «Les formes accentuades en el radical dels verbs acabats en *-cuar* porten l'accent en la *u*: *descuen*». PEOLC: no ho esmenta (es pot interpretar que segueix el mateix criteri, atès que és la pronúncia que indica la grafia dels mots).

Fonètica sintàctica

Vocals en contacte

75. PEOLC: Propi pronunciar en una síl·laba la vocal final de mot amb la inicial del mot següent (*espera uns amics*) o elidir una de les vocals (*mitj(a) hora*). EOV: ídem.

Consonants finals

76. PEOLC: Propi pronunciar sordes les oclusives en posició final de mot quan es troben davant pausa, davant vocal o davant consonant sorda (*fret*, *clup*

- animat* [*club animat*], *psicòlec infantil*) i pronunciar-les sonores davant consonant sonora (*fed de fang*, *sag blanc* [*sac blanc*]). EOv: ídem.
77. PEOLC: Propi pronunciar sordes les fricatives i les africades en posició final de mot quan es troben davant pausa o davant consonant sorda (*golf*, *gos*, *peix cru*) i pronunciar-les sonores quan la paraula següent comença per vocal o consonant sonora (*goz afamat*, *despadj buit*). EOv: ídem.
78. PEOLC: No recomanable l'omissió de la *-b* de *amb* ni de la *-t* final en contacte amb vocal inicial de mot. EOv: ídem.

Així doncs, tenim:

- Exactament iguals: 44 trets (59 %).
- * Diferència feble: 14 (15 %).
- # Diferència dubtosa: 10 (13 %).
- ** Diferència forta: 10 (13 %).

4. INTERPRETACIÓ I CONCLUSIONS

La interpretació de les dades d'aquesta anàlisi, diguem-ne, «literal», consistirà bàsicament a matisar els percentatges dels tres ítems de la diferència. Des del punt de vista de l'usuari, la mateixa descripció de la diferència feble portava implícit que es podria haver classificat també com una quasi coincidència. Aquesta opció, doncs, faria apujar la no-divergència quasi al 75 %. Així mateix, cinc dels deu trets classificats com a dubtosos es podrien interpretar també com a coincidències i apujar-ne el percentatge al 80 %. Ens referim als trets 3, 8, 9, 10 i 11, que podrien considerar-se «diferents tipus de reduccions sistemàtiques», segons la formulació de la PEOLC (tret 2).

També ens inclinem a suposar que els altres cinc trets classificats com a dubtosos no generarien posicions irreconciliables entre les institucions en una hipotètica recerca d'acord —per improbable que aquesta siga a hores d'ara: la diferència de pronúncia és quasi imperceptible en una enunciació mitjanament ràpida en els trets 24 i 57 i potser també en 17 per a l'usuari llec. D'altra banda, els tret 62 i sobretot el tret 34 requeririen un deteniment que no podem dedicar-los ací; en qualsevol cas, no sembla agosarat suposar que l'AVL poguera sumar-se a la promoció d'una pronúncia tan genuïna —a tot el territori lingüístic— com la de la *l* velaritzada (tret 62), ni sembla lògic que s'opose a una pronúncia tan genuïna com *xc* per als incoatius (tret 34), tenint en compte que la seua gramàtica l'esmenta i que alguns filòlegs valencians de renom postulen que se n'hauria d'admetre la grafia (Saragossà, 2007).

Quant a les diferències fortes, distingirem entre lleus i greus. El primer grup el constitueixen aquelles pronúncies que, tot i que un document les «prohibeix»

i l'altre les accepta o fins i tot les recomana, impliquen una diferenciació poc evident per al «profà» i, a més, afecten un grup més o menys reduït de paraules (trets 23, 33, 51 i 52). Les divergències en aquest grup són atribuïbles a una aposta més decidida de la PEOLC per allò que s'anomena la *tensió articulatòria*, mentre que l'EOV admet més relaxació i, per tant, més aproximació als hàbits articulatoris generals. També són atribuïbles a aquesta diferent concepció quatre de les sis diferències fortes greus (trets 25, 26, 54 i 61), mentre que les dues restants, tret 4 i tret 45, tenen com a rerefons un acostament més gran a la «genuïtat valenciana» per part de l'EOV.

Aquests trets mereixen una atenció que, lamentablement, no podem dedicar-los ací, especialment el tret 4; del tret 45, ens acontentarem a assenyalar que la «genuïtat» és només parcial, atès que *eixemple* no és general a tot el valencià. Quant a la terminació *-iment* (tret 4), Xavier Rull (2006) n'ha demostrat un ús extens en el temps i en el territori lingüístic que, juntament amb l'absència d'influència exògena, és argument per a acceptar-ne, si més no, la pronúncia.

Per tant, es pot afirmar que les divergències atribuïbles a un hipotètic grau més gran de genuïtat valenciana de l'EOV respecte de la PEOLC són ben poques. Això contrasta amb el consens que atribueix una atenció especial a les formes valencianes per part de l'AVL, consens que abraça no sols els blasadors i els hagiògrafs del polimorfisme dialectal, sinó també la mateixa Llei de creació de l'ens. La major part s'ha d'atribuir, en canvi, a un posicionament distint en l'escala de la tensió articulatòria, sense marca geogràfica. Potser la voluntat d'aproximació a la llengua dels parlants s'haja concretat més en aquest punt que no en allò dialectal pròpiament dit, sense que tinguem dades sobre el grau de consciència dels acadèmics en aquesta «opció». I sense obviar l'evolució de les societats tecnològiques cap a una acceptació progressiva dels trets propis de l'oralitat en aquest principi de segle.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006a). *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- (2006b). *Gramàtica normativa valenciana*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- CASANOVA, Emili (2002). «El lèxic valencià en el diccionari Fabra de 1932». *Catalan Review: International Journal of Catalan Culture*, vol. xvi (1 febrer), p. 51-70.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA (1999). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica*. 3a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MAS, Josep Àngel (2008). *El morfema ideològic: Una anàlisi crítica dels models de llengua valencians*. Benicarló: Onada.
- MONTOYA, Brauli (2006). *Normalització i estandardització*. Alzira: Bromera.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2007). «El policentrisme normatiu: una nova conjuntura estan-

- darditzadora per a la llengua catalana?». A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Colloqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 133-154.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2008). *La tribu valenciana*. Benicarló: Onada.
- RULL, Xavier (2006). «Adjunció de sufixos a verbs: tendències en la vocal temàtica». Ponència presentada al IV Simposi Internacional «Vers una sintaxi històrica del català» (La Nucia, novembre del 2006).
- SARAGOSSÀ, Abelard (1997). *Criteris de la normativa: L'ortografia contemporània: Uns quants problemes actuals*. València: Saó.
- (2007). *Reivindicació del valencià: Una contribució*. València: Tabarca.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de la normativa catalana*. Barcelona: Empúries.
- SISTAC, Ramon (2000). «El català nord-occidental i la codificació fabriana». A: *Simposi Pompeu Fabra. Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SOLÀ, Joan (1987). *L'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Teide.

La e tònica del català davant <l>*

MÒNICA MONTSERRAT i DAVID PALOMA
Grup d'Estàndard Oral
Universitat Autònoma de Barcelona

1. LA LLEI DE FABRA

Pompeu Fabra va publicar el 1906 un dels set articles majors que consten en el tercer volum de les seves obres completes: «Les *e* toniques du catalan», publicat a la *Revue Hispanique* (xv, p. 9-23). Per primera vegada s'explicava l'evolució de les *es* tòniques en català, fins aleshores desconeguda. Fabra escrivia que «[en els mots patrimonials] en général l'*e* ouvert du latin vulgaire (=ē) devient en catalan *e* fermé et que l'*e* fermé roman (= ē, ĩ) aboutit à *e* ouvert. Le changement d'*e* en *é* n'a pas lieu: devant *l* et *h* (*cèl*, *pèu*); devant le groupe *n'r* (*gèndre*); devant *r* entravé excepté *r* + labiale (*hivèrn*); devant *rr* (*tèrra*)». Més enllà dels mots patrimonials, Fabra escrivia, d'una banda, que «les noms empruntés possédant un *e* tonique, sont prononcés par règle générale avec un *e* ouvert» i, d'altra banda, que «nous trouvons dans les mots savants *è* et *e* répondant à *e* du latin classique».

Aquestes dues citacions formen part de les conclusions d'un article de quinze pàgines farcides d'exemples: s'hi esmenten 608 paraules en català i 87 afixos catalans, 335 paraules en llatí i 29 afixos llatins, 5 paraules en francès (de les quals 2 en francès antic), 1 paraula en anglès, 1 en alemany i 1 en italià. Amb tot, el corpus que mostra l'article amb vista a explicar l'evolució de les *es* el formen «només» 310 formes nominals i verbals de les quals Fabra podia fixar l'etimologia amb seguretat. D'aquestes 310 formes, 279 s'ajusten a la formulació fabriana i 31 en són excepcions, que l'autor mateix esmenta.

En cent anys l'explicació de Fabra ha tingut més defensors que detractors. Així, Pere Barnils defensava a la tesi doctoral presentada el 1920 que les *es* obertes

* Agraïm les observacions de Jose Luis Cimarras, Imma Creus, Josep M. Escolà, Cándida Ferrero, Joan Mascaró, Miquel Àngel Pradilla i Daniel Recasens. La qualitat dels seus comentaris no ens dispensa dels errors que, com a autors, se'ns hagin pogut escapar.

i tancades del llatí vulgar es mantenien obertes i tancades, respectivament, en català. En canvi, Antoni M. Badia i Margarit i Francesc de Borja Moll difonien l'explicació de Fabra a les seves gramàtiques històriques. Joan Coromines s'hi va referir el 1971 com a «la llei de Fabra»;¹ Joseph Gulsoy i Josep Pi-Mallarach en van detallar aspectes diversos, aquell els contextos fonètics i aquest els neologismes; Joan Julià-Muné va incloure la definició de la llei en el seu *Diccionari de fonètica*, i finalment Max Wheeler va resumir el 2005 l'estat de la qüestió de les *es* tòniques i en va elaborar «la proposta més completa que tenim fins ara», en paraules de Joan Mascaró (2008b, p. 80). Són els defensors de la formulació fabriana, al capdavant, els qui han anat validant la tesi, a més de difondre-la en termes força semblants a la formulació de 1906.

Mascaró escriu a la *Gramàtica del català contemporani* (GCC) que «la vocal [é] [del llatí vulgar] [...] es manté [é] en totes les varietats quan va seguida dels sons següents: [l]: *gel, cel, mel, fel, arrel*; [r]: *ferro, terra, esquerra, xerra* [...]; *r* (pronunciada [r] o [r]) seguida de consonant no labial: *obert, perd, hivern*; [n] o [l] seguides de [r] [...]: *divendres, gendre, cendra*; [w] provinent de [d], [k] o [tj]: *peu* (< pedem), *deu* '10' (< decem), *preu* (< pretium)» (p. 121). I també, «la [é] tancada presenta un comportament no menys original, per tal com dóna tres resultats diferents segons els dialectes».

La nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), encara «preliminar i provisional» (IEC, 2008, p. 42), no fa referència a la llei de Fabra; només exemplifica alguns contextos.

Un punt de confusió afecta, malgrat tot, l'abast de la llei. Si per una banda ateny el creuament de les *es* (i, per tant, les dues evolucions en joc: de *e* oberta a *e* tancada i de *e* tancada a *e* oberta), per altra banda la llei es pot circumscriure a l'evolució que segueix la vocal oberta segons el so o els sons que la segueixen (es pot mantenir oberta o es pot tancar).

2. UN CAS EN L'ARTICLE DE 1906: LA E TÒNICA DEL CATALÀ DAVANT <L>

En l'article de 1906, Pompeu Fabra classifica el corpus de les *es* tòniques en vuit grups, el segon dels quals correspon a les dentals. En aquest punt hi tracta tres casos: 1) <t>, <d>; 2) <n>, i 3) <l>. Pel que fa a la <l>, Fabra recull nou exemples amb *e* tònica: *tela, vel, pèl, fidel, estel, gel, cel, mel, fel*.

Cada exemple ve precedit per la forma llatina i se senyalen les *es* llatines amb els diacrítics d'obertura (*gelu* > *gèl*, *cælu* > *cèl*, *mèl* > *mèl*, *fèl* > *fèl*) o de tancament

1. «Fabra va provar en aqueix estudi [«Les *e* toniques du catalan»] que aquesta repartició [la dels dos timbres de la vocal catalana *e*] era sotmesa a una llei rigorosa, la qual va descobrir i publicar ell per primera vegada; per això en l'ensenyament universitari ens hem acostumat a designar aquesta norma com «la llei de Fabra». Coromines (1971, p. 400).

(*tèla* > *tèla*, *velu* > *vèl*, *fidele* > *fèl*,² **stelu* > *estèl*). No hi ha cap indicació concreta, tanmateix, per a la *i* llatina (*pilu* > *pèl*). Fabra distingeix en els exemples l'evolució de les *es*. És a dir, separa les formes que provenen d'una *e* tancada de les formes que provenen d'una *e* oberta (del llatí vulgar) amb un «mais aussi».

A les conclusions de l'article de 1906, Fabra explica que la *e* oberta del llatí vulgar (= *ĕ*) es va convertir en *e* tancada en català, però no davant <l> (la *e*, en aquest context, es diu sempre oberta). Tot i que Fabra no hi fa referència a les conclusions, el lector desprèn que la *e* tancada del llatí vulgar (= *ē*, *ī*) es va convertir en *e* oberta en català també davant <l>. Així, queden recollides les dues vies: *a*) *tela*, *vel*, *pèl*... i *b*) *gel*, *cel*..., i l'afirmació que les sosté és prou clara: «devant l, l'e a toujours un son ouvert». També a les conclusions, Fabra es refereix als cultismes i als manlleus («les mots savants» i «les noms empruntés») sense esmentar, tanmateix, cap cas de *e* tònica davant <l>.

Cal fer notar que la *ela* velaritzada que segueix la *e* conforma un context típicament obridor; només si segueix la vocal, no si la precedeix. De fet, qualsevol consonant (darrere vocal) emesa amb el predors abaixat i un cert endarreriment concomitant del postdors de la llengua caracteritza un context obridor. Per a això cal també que la consonant en qüestió sigui relativament constreta pel seu mode d'articulació; la *ela* compleix la condició per tal com és lateral.³ Malgrat tot, aquesta característica articulatòria no explica la raó fonamental de la distribució tímbrica de la *e* davant de *ela*.

3. EL CORPUS I ELS TRES OBJECTIUS

Hem partit del buidatge dels quatre diccionaris que serveixen de base al Servei Ortològic de la Llengua Catalana (SOLC) i que contenen la transcripció fonètica de cadascuna de les entrades: *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*, *Diccionari essencial castellano-catalán català-castellà*, *Diccionari manual castellà-català català-castellà* i *Diccionari valencià de pronunciació*. Les tres primeres obres se centren en el català central i l'última, en el valencià. En aquest punt, hem d'agrair a Lluís de Yzaguirre la preparació d'un corpus marc de 3.956 termes, una quarta part dels quals respon als anomenats «mots *cadena*»: aquests es diuen amb *e* tancada en occidental, amb *e* oberta en central i amb *e* neutra en baleàric. El corpus analitzat aplega 104 paraules davant <l> i 25 davant <ll>. No hi ha topònims ni antropònims i hem desestimat la interjecció *elis*, al costat d'altres paraules d'origen incert

2. La forma llatina *fidēlis* és l'ètim de *fidel*. I *fēl* és l'ètim de *fel*.

3. Interjeccions com ara *elis* i *ela* es diuen amb *e* oberta, però no el nom de la lletra *l*. Rossich (1999) apunta que les lletres de l'alfabet s'han pronunciat històricament amb *e* tancada (tret de les vocals *e* i *o* en català oriental) i que <l> es deia *el*, amb *e* tancada, des dels mateixos orígens de la llengua. Després van venir *ele* i *ela*, també amb *e* tancada.

o escadusseres: *arrel, bel, bruel i miquel*. Deixem de banda, així mateix, les formes no compartides pels quatre diccionaris: *deli, delga, èlitre, pèllet, pelta, redelme, tèlson, vèlit...*

Queda clar que les dades de què partim no arrenquen directament del lexicó dels parlants sinó de les indicacions dels diccionaris. Entenem que són aquestes obres les que assenyalen la fesomia de l'estàndard oral, sobretot en aquells termes que en general no pertanyen a l'idiome dels parlants: *carretella, erisipela, güelf, mefistofèlic, vorticella...*

Els objectius de l'article són tres: 1) comprovar i matisar, si escau, si sempre és oberta, davant <l>, la *e* provinent de *ĕ* i de *ē* (*ī*) del llatí vulgar; 2) comprovar, també, si és oberta o tancada la *e* tònica davant <h>, context no exemplificat per Fabra; 3) descriure la realització de cultismes i de manlleus, sempre amb la *e* tònica davant <l>.

4. L'ENCREUAMENT DE LES ES

Väänänen (1971) explica que l'oposició quantitativa (de durada) del llatí va evolucionar cap a l'oposició qualitativa (de timbre) de les llengües romàniques en un procés lent que va arrencar a finals del segle III. En el cas de les *es*, la *ē* i la *ī* del llatí van evolucionar cap a [e], mentre que la *ĕ* va evolucionar cap a [ɛ]. El creuament de les *es*, en català, parteix d'aquest punt: la [e] va passar aleshores a [ə] i més tard a [ɛ] (en el català central), i la [ɛ] va passar a [e], amb excepcions arreu.

Una dificultat seriosa consisteix a determinar la quantitat vocàlica de les formes etimològiques. Hi ha més d'un motiu que explica tal dificultat, si bé un dels principals és que la quantitat no va ser sempre fixa al llarg de la història del llatí ni va ser sempre la mateixa en tot el territori on es parlava llatí. Sigui com sigui, les obres lexicogràfiques consultades assenyalen, quan ho saben, si la *e* és (era) llarga o és (era) breu. Quan les obres de referència no ho indiquen, els autors ens hem afanyat a descobrir per altres vies la quantitat vocàlica, a fi d'incloure en el treball el màxim nombre de paraules de les quals es pot concretar la durada.

4.1. La *e* tònica provinent de *ĕ* del llatí vulgar

Seguint la llei de Fabra, la *e* oberta del llatí vulgar (= *ĕ*) es va tancar en català, llevat que la *e* es trobés davant <l>. En aquest cas, «l'*e* a toujours un son ouvert». D'acord amb l'ampliació del corpus, presentem a continuació les 11 formes que provenen de *ĕ* i que es troben davant <l>, per comprovar i matisar, si escau, l'afirmació anterior.

La graella presenta tres columnes. A la primera hi ha les paraules en català; a la segona s'esmenta la forma llatina de la qual prové cada paraula; a la tercera es

marca la pronunciació que assenyalen les fonts lexicogràfiques consultades: pronunciació oberta (ϵ), tancada (e) o tancada en valencià (eV).

<i>Català</i>	<i>Llatí</i>	<i>Pron.</i>
<i>caramel</i>	calamēllus	ϵ
<i>cel</i>	caēlum	ϵ
<i>delme</i>	dēcimum	eV
<i>espelta</i>	spēlta	ϵ
<i>fel</i>	fēl	ϵ
<i>gel</i>	gēlu	ϵ
<i>mel</i>	mēl	ϵ
<i>model</i>	modēllus	ϵ
<i>pela</i>	pēllis	ϵ
<i>pèlag</i>	pēlagus	ϵ
<i>rebel</i>	rebēllis	ϵ

El quadre no recull les paraules derivades *cèlic*, *celobert*, *cobricel* i *gratacel* (formades amb *cel*); *desgel* (de *gel*); *aiguamel*, *mèlic*, *melis*, *melrosat* i *xuclamel* (de *mel*); *pelacanyes* (de *pela*), i *arxipèlag* (de *pèlag*): el mot primitiu és el que marca el timbre dels derivats, entre els quals n'hi ha d'incorporació moderna.

En totes les formes del quadre la *e* sempre és oberta davant <l> en català central. L'evolució de *e* oberta a *e* tancada suposa, doncs, una excepció davant <l>. També en valencià és gairebé sempre oberta: només *delme* es diu amb *e* tancada.

4.2. La e tònica provinent de ē i de ĭ del llatí vulgar

L'encreuament de les *es* també va comportar que la *e* tancada del llatí vulgar (\bar{e} , \bar{i}) s'obris en català, sense excepcions en l'article de 1906: «L'e a toujours un son ouvert». De totes maneres, Fabra assenyalava en una nota a peu de pàgina que «on a $e > \acute{e}$ dans les parlars occidentaux». Afegim-hi ara un parell d'afirmacions de Coromines que refermen la idea de la manca d'excepcions però que en canvi contradueixen la distribució dialectal que apunta Fabra: «É oberta [la *e* de *melsa*]? Sí, però és sabut que davant L tots els dialectes catalans (i, doncs, la llengua des dels orígens) canvien \bar{E} en \acute{E} » (DECLC, v559b31-33); «[la paraula *vel*] continua en ús en totes les formes de la llengua, pron. $v\acute{e}l$ per igual en cat. occid., i val. com en cat. or., però $v\bar{e}l$ a les tres Illes» (DECLC, ix82b31-33).

Presentem a continuació les 17 formes que provenen de \bar{e} i de \bar{i} que es troben davant <l>, d'acord amb els epígrafs de la graella anterior.

<i>Català</i>	<i>Llatí</i>	<i>Pron.</i>
<i>candela</i>	candēla	ε
<i>catxel</i>	concīlium ⁴	ε
<i>cruel</i>	crudēlis	ε
<i>estela</i>	stēla	ε
<i>famèlic</i>	famēlicus	ε
<i>fidel</i>	fidēlis	ε
<i>melca</i>	mēdica	eV
<i>melsa</i>	mīltia	ε
<i>melva</i>	mīlva	ε
<i>mostela</i>	mustēla	ε
<i>parentela</i>	parentēla	ε
<i>pèl</i>	pīlus	ε
<i>pelfa</i>	pīlleum	ε
<i>selva</i>	sīlva	eV
<i>tela</i>	tēla	ε
<i>vel</i>	vēlum	ε
<i>zel</i>	zēlus	ε

Tal com hem fet en el punt anterior, el quadre no recull les paraules derivades *estel* (de *estela*); *infidel* (de *fidel*); *mostel* (de *mostela*); *contrapèl*, *pèl-blanc*, *pèl-curt*, *pèl-llarg*, *pèl-ras*, *pèl-roig* i *repèl* (de *pèl*); *mare-selva* (de *selva*); *entretela* i *tel* (de *tela*), i *vela* i *vèlic* (de *vel*): el mot primitiu és, de nou, el que marca el timbre dels derivats. Tampoc no recull la variant *melga* (de *melca*).

La *e* sempre és oberta en central; només són tancades les *es* de *selva* (i *mare-selva*), *melca* (i *melga*) en valencià. El presumpte manteniment de la *e* tancada del llatí vulgar en els parlars occidentals, apuntat per Fabra i corroborat en la GCC, el desmenteixen doncs 15 termes de 17. No és cert, en aquest context, que «la [é] tancada [...] presenta [un comportament] no menys original, per tal com dóna tres resultats diferents segons els dialectes» (2008a, p. 121). En valencià, igual que en central, la *e* és oberta gairebé sempre.

4. Seguint Veny, *catxel* podria derivar del grec *conchylium* i ens hauria arribat a través del mosàrab. Per explicar el canvi vocàlic Veny apunta un probable encreuament entre l'helenisme i el terme llatí *concīlium* ('junta, congrés').

5. LA E TÒNICA DAVANT <L·L>

El 1906 Fabra no escrivia <ll> sinó <ll>: «[...] en les paraules emmanlevades al llatí, el català conserva les dues ll: [...] *collegi, apellar, intelligencia*».⁵ De totes maneres, en l'article de les *es* tòniques, Fabra no esmenta cap cas de *e* davant <ll> (és a dir, <ll>). D'acord amb la voluntat d'establir un corpus que també inclogui el context de la *e* tònica davant <ll>, presentem a continuació les 25 formes que recullen les llistes del SOLC.

Català	Origen	Pron.
<i>aquarella</i>	de l'italià <i>acquarella</i>	ε
<i>bagatella</i>	de l'italià <i>bagatella</i>	ε
<i>bèl·lic</i>	del llatí <i>bēllicus</i>	ε
<i>caravel·la</i>	del galaicoportuguès <i>caravela</i>	ε
<i>carrete·lla</i>	de l'italià <i>carrettella</i>	ε
<i>cel·la</i>	del llatí <i>cēlla</i>	ε
<i>cèl·lula</i>	del llatí <i>cēllula</i>	ε
<i>damise·lla</i>	del francès antic <i>dameisele</i>	ε
<i>escarape·lla</i>	del castellà <i>escarapela</i>	ε
<i>frane·lla</i>	del francès <i>flanelle</i>	ε
<i>libèl·lula</i>	diminutiu del llatí <i>libēlla</i>	ε
<i>maquiavèl·lic</i>	de <i>Maquiavel</i> , catalanització del nom de Niccolò Machiavelli	ε
<i>mortade·lla</i>	de l'italià <i>mortadella</i>	ε
<i>nove·lla</i>	del català antic <i>novella</i> , influït per la pron. de l'italià <i>novella</i>	ε
<i>ombre·lla</i>	del francès <i>ombrelle</i>	ε
<i>para·l·lel</i>	del grec <i>parállelos</i>	ε
<i>parce·lla</i>	del francès <i>parcelle</i>	ε
<i>partice·lla</i>	de l'italià <i>particella</i>	ε
<i>putxine·lli</i>	de l'italià <i>pulcinelle</i>	ε
<i>satèl·lit</i>	del llatí <i>satēlles</i>	ε
<i>varice·lla</i>	del francès <i>varicelle</i>	ε

5. *Qüestions d'ortografia catalana* (1906 [1908], p. 195). La *ela* geminada, amb el punt volat, s'imposaria poc després per mitjà d'Antoni M. Alcover.

<i>Català</i>	<i>Origen</i>	<i>Pron.</i>
<i>vorticella</i>	del llatí <i>vorticella</i>	ε
<i>xarelo</i>	de l'italià <i>chiarello</i>	ε
<i>xinella</i>	del castellà <i>chinela</i> , i aquest probabl. de l'italià <i>cianella</i>	ε
<i>xitxarelo</i>	[potser] de l'italià <i>cecerello</i> , 'cigronet, pedreta semblant a un cigró'	ε

En aquest context, la *e* sempre és oberta. No hi ha contraexemples. La majoria de casos són manlleus de l'italià, del francès i del castellà, però també hi ha cultismes llatins i grecs.

6. LA E TÒNICA DE CULTISMES I DE MANLLEUS

Hem dit més amunt que Fabra es refereix a la *e* tònica de cultismes i de manlleus, sense esmentar cap cas de *e* tònica davant <l>. El buidatge de les llistes del SOLC ens permet ara exemplificar el context de la *e* tònica davant <l> tant en cultismes (primera graella) com en manlleus (segona graella). Pel que fa a la graella dels cultismes, presenta 28 paraules al costat de les quals esmentem l'ètim i la pronunciació que assenyalen les fonts lexicogràfiques.

<i>Català</i>	<i>Origen</i>	<i>Pron.</i>
<i>anhel</i>	derivat postverbal del llatí <i>anhēlare</i>	ε
<i>belga</i>	del llatí <i>belga</i>	eV
<i>camèlia</i>	de <i>camellia</i> , «creat per Linneu a honor del missioner Camelli» (DECLC, ii452b23-25)	ε
<i>cèlebre</i>	del llatí <i>cēleber</i>	ε
<i>cèlibe</i>	del llatí <i>caelībis</i>	ε
<i>celta</i>	del llatí <i>celta</i>	eV
<i>cerebel</i>	del llatí <i>cerebēllum</i>	ε
<i>clientela</i>	del llatí <i>clientēla</i>	ε
<i>delta</i>	del grec <i>delta</i>	eV
<i>elm</i>	del llatí <i>elmus</i>	ε
<i>empelt</i>	derivat postverbal del llatí <i>empeltare</i>	ε
<i>epiteli</i>	del grec <i>thelys</i>	ε
<i>erisipela</i>	del llatí <i>erysipēlas</i>	ε

<i>Català</i>	<i>Origen</i>	<i>Pron.</i>
<i>espelma</i>	del llatí <i>sperma</i>	ε
<i>evangeli</i>	del llatí eclesiàstic <i>evangelium</i>	ε
<i>excels</i>	del llatí <i>excelsus</i>	ε
<i>fèlids</i>	del llatí <i>feles</i>	ε
<i>filatèlia</i>	del grec <i>ateles</i>	ε
<i>flagel</i>	del llatí <i>flagellum</i>	ε
<i>gèlid</i>	del llatí <i>gèlidus</i>	ε
<i>heli</i>	del llatí científic <i>helium</i>	ε
<i>hèlix</i>	del grec <i>hélux</i>	ε
<i>libel</i>	del llatí <i>libellus</i>	ε
<i>mèlia</i>	del grec <i>melia</i>	ε
<i>pelvis</i>	del llatí <i>pelvis</i>	ε
<i>pèlon</i>	del grec <i>pelós</i>	ε
<i>prosèlit</i>	del llatí <i>proselytus</i>	ε
<i>recel</i>	derivat postverbal del llatí <i>celare</i>	ε

El quadre no recull el derivat *cèltic* (de *celta*), dita arreu amb *e* oberta, i la variant *hèlice* (de *hèlix*).

La graella dels manlleus presenta també 18 paraules al costat de les quals n'esmentem primer l'origen i després la pronunciació recollida en les fonts consultades.

<i>Català</i>	<i>Origen</i>	<i>Pron.</i>
<i>aranzel</i>	arabisme	ε
<i>beixamel</i>	gallicisme	ε
<i>biela</i>	gallicisme	ε
<i>coronel</i>	italianisme	eV
<i>delco</i>	acrònim format sobre una marca registrada nord-americana	eV
<i>duel</i>	italianisme	ε
<i>esquela</i>	castellanisme	ε
<i>esvelt</i>	italianisme	ε
<i>feltre</i>	germanisme	e

Català	Origen	Pron.
<i>gasela</i>	arabisme	ε
<i>güelf</i>	germanisme	ε
<i>hotel</i>	gallicisme	εV
<i>mefistofèlic</i>	germanisme	ε
<i>mèlton</i>	del nom de la localitat anglesa de Mèlton	ε
<i>mistela</i>	italianisme	ε
<i>pomelo</i>	americanisme	ε
<i>tèlex</i>	marca registrada, de l'anglès nord- americà <i>telex</i>	ε
<i>violoncel</i>	italianisme	ε

La *e* dels cultismes i dels manlleus sempre és oberta en central (a excepció de *feltre*, que és tancada en tot el domini) i també predomina la realització oberta en valencià (només es diuen amb *e* tancada els cultismes *belga*, *celta* i *delta*, i els manlleus *coronel*, *delco* i *hotel*). Val a dir que el *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià*, de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), també dona amb *e* tancada la paraula *pomelo*, però en canvi obertes les *es* de *celta*, *delta* i *coronel*.

7. CONCLUSIONS

La «lleï de Fabra» demostra que la *e* tancada del llatí vulgar (= *ē*, *ĭ*) es va convertir en *e* oberta en català davant <l> (*gel*, *cel*, *mel*, *fel*) i que la *e* oberta del llatí vulgar (= *ĕ*) es va mantenir oberta davant <l> (*tela*, *vel*, *pèl*, *fidel*, *estel*). Aleshores Fabra va escriure que, davant ela, «l'*e* a toujours un son ouvert». Sempre. Les dades obtingudes, però, matisen aquesta tesi.

a) Efectivament, la *e* és *sempre* oberta davant ela geminada, context no exemplificat per Fabra. Ho és en català central i en valencià, amb independència de la llengua a què s'ha manllevat el terme. L'entrada de nous manlleus amb vocal mitjana anterior sembla venir determinada per l'obertura tímbrica en aquest context.⁶

b) La *e* tònica dels cultismes és *sempre* oberta en central i *gairebé sempre* oberta en valencià (25 termes de 28). La influència obridora d'una *i* posttònica és general en les 12 paraules del corpus. Fabra no va esmentar cultismes amb *e* tònica davant ela, però els casos que recullen els diccionaris tendeixen a l'obertura. Tres

6. El diccionari de l'AVL inclou tres exemples més de *e* tònica davant de ela geminada, que també es pronuncien amb *e* oberta: *cartella* (de l'italià *cartella*), *pomella* ('mena de frontissa') i *lamella* (del llatí *lamella*, diminutiu de *lamina*).

paraules són tancades en valencià: *belga*, *celta* i *delta* (per a l'AVL només la *e* de *belga* és tancada). L'efecte analògic pot explicar el tancament de les seqüències acabades en <elta> i en <elga>, per tal com es diuen amb *e* tancada les formes *melga* i *delga*.

c) La *e* tònica dels manlleus és també *gairebé sempre* oberta en central (és tancada la *e* de *feltre*) i és *sovint* oberta en valencià (són tancades *coronel*, *delco*, *hotel...* i *feltre*). L'efecte analògic no pot explicar el tancament de *coronel* i *hotel*, per tal com són majoritàries les formes amb *e* oberta: *aranzel*, *beixamel*, *duel* i *violoncel*. Fabra no va esmentar manlleus amb *e* tònica davant ela, però els casos que recullen els diccionaris tendeixen de nou a l'obertura.

d) Les evolucions creuades de les *es* del llatí vulgar donen *sempre* una *e* oberta en català central. Tal com diu Fabra, la *e* oberta del llatí vulgar es va tancar llevat que la *e* es trobés davant ela. L'evolució *ě* > *e* oberta es dona *gairebé sempre* en valencià; *sempre* segons l'AVL, que també assenyala *delme* amb *e* oberta. La sorpresa arriba amb la previsible evolució *ē*, *ī* > *e* tancada, que es dona *rarament* en valencià. En general no hi ha la realització tancada sinó oberta, seguint la tendència habitual d'obertura: *candela*, *catxel*, *estela*, *famèlic*, *fidel*, *melsa*, *mostela*, *pèl...* Si incloem el nord-occidental en els «parlars occidentals», la distribució dialectal de què parlava Fabra i de què parla la GCC queda del tot compromesa en aquest context. En definitiva, ens adonem que els mots *cadena* es desencadenen davant ela.⁷

8. BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (1985). *Diccionari català-valencià-balear*. 2a ed. Palma de Mallorca: Moll.
- BRUGUERA, Jordi (1990). *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- COROMINES, Joan (1971). «Els mestres recordats». A: *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, p. 393-417.
- (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial: La Caixa. [DECLC]
- Diccionari essencial castellano-catalán català-castellà*. Barcelona: Diàfora: Scripta, 1982. [Joaquim Rafel]
- Diccionari llatí-català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1993.
- Diccionari manual castellà-català català-castellà*. 3a ed. Barcelona: Bibliograf-Vox, 1978. [Supervisat per Antoni M. Badia i Margarit]
- FABRA, Pompeu (2005). «Gramàtica de la llengua catalana». A: *Obres completes*. Vol. 1. Barcelona; Palma de Mallorca; València, p. 441-946. [Facsimil, 1912]
- (2006a). «Les *e* toniques du catalan». A: *Obres completes*. Vol. 3. Barcelona; Palma de Mallorca; València, p. 141-157. [Facsimil, 1906]

7. Coromines i Gulsoy s'han fixat en aquest detall, que ha passat inadvertit en obres posteriors.

- FABRA, Pompeu (2006*b*). «Gramàtica catalana». A: *Obres completes*. Vol. 2. Barcelona; Palma de Mallorca; València, p. 221-317. [Facsimil, 1918]
- (2006*c*). «Qüestions d'ortografia catalana». A: *Obres completes*. Vol. 3. Barcelona; Palma de Mallorca; València, p. 105-140. [Facsimil, 1906 [1908]]
- GAFFIOT, Félix (1980). *Dictionnaire illustré Latin Français*. París: L. Hachette.
- Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1998.
- GULSOY, Joseph (1981). «L'evolució de les *ee* tòniques en català». A: *Melanges de philologie et de toponymie romanes offerts a Henri Guiter*. Perpinyà: Imprimerie Catalane Maison Comet, p. 81-104.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Gramàtica de la llengua catalana* [en línia]. <<http://www2.iec.cat/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp>>. [«Text preliminar i provisional», consultable només en línia]
- LACREU, Josep [dir.] (2001). *Diccionari valencià de pronunciació*. Alzira: Bromera.
- MASCARÓ, Joan (2006). «L'obra científica de Pompeu Fabra. Articles majors». A: *Obres completes. Pompeu Fabra*. Vol. 3. Barcelona; Palma de Mallorca; València, p. 13-54.
- (2008*a*). «El sistema vocàlic. Reducció vocàlica». A: *Gramàtica del català contemporani*. 4a ed., «edició definitiva». Barcelona: Empúries, p. 89-123.
- (2008*b*). «La distribució de les vocals mitjanes tòniques en català central». *Caplletra* [València: Institut de Filologia Valenciana], núm. 44, p. 79-102.
- PALOMA, David; RICO, Albert (2000). *Diccionari de pronunciació en català*. Barcelona: Edicions 62.
- PI-MALLARACH, Josep (1999). *L'obertura de les vocals mitjanes en una mostra de neologismes del català*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filologia Catalana.
- (2007). «L'actualitat de Fabra en l'adaptació fonològica de les vocals mitjanes anteriors en mots de nova creació». A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Colloqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 229-238.
- RASICO, Philip D. (1993). «Dues qüestions de fonologia diacrònica catalana». A: *Estudis i documents de lingüística històrica catalana*. Barcelona: Curial, p. 9-14.
- ROSSICH, Albert (1999). «El nom de les lletres». *Caplletra* [València: Institut de Filologia Valenciana], núm. 27, p. 65-86.
- UNIVERSITAT POMPEU FABRA. INSTITUT UNIVERSITARI de LINGÜÍSTICA APLICADA. LABORATORI de TECNOLOGIES LINGÜÍSTIQUES. *Servidor ortològic de la llengua catalana* [en línia]. <<http://retoc.iula.upf.edu/SOLC/>>.
- VÄÄNÄNEN, Veikko (1971). *Introducción al latín vulgar*. Madrid: Gredos.
- VENY, Joan (1989). «*Catxel* 'cardium edule', un nou mossarabisme del català». A: *La Corona de Aragón y las lenguas románicas (Miscelánea de homenaje para Germán Colón)*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, p. 463-475.
- YZAGUIRE, L.; PEDREÑO, E. *Servidor ortològic de la llengua catalana (SOLC)* [en línia]. <<http://retoc.iula.upf.edu/SOLC/presentacioSOLC.pdf>>.

Circumstancials o connectors? La proposta de Fabra (1956)*

ABELARD SARAGOSSÀ
Universitat de València

Fabra (1969 [1956]) va fer una proposta per als constituents en negreta de (1a):

1. Primer grup
 - a) *Joan no ha vingut. **En conseqüència**, la seua faena l'ha de fer un altre*
 - b) *Pilar no m'ha ajudat mai. **Això no obstant**, li faré eixe favor*
 - c) *La fruita no es pot collir perquè està verda. **A més**, ara està barata*
2. Segon grup
 - a) ***Per desgràcia**, el metge va arribar tard*

També va lligar els constituents en negreta de 1 al grup exemplificat en 2. Els constituents de 1 han sigut molt estudiats en els darrers anys amb diversos noms, un dels quals és *connectors oracionals*, amb una concepció molt diferent de la de Fabra. Com ara, la *Gramàtica del català contemporani* no relaciona els connectors oracionals amb el grup exemplificat en 2; en canvi, és molt habitual vincular els connectors oracionals amb les conjuncions, sobretot les de coordinació. La finalitat d'este article és demostrar que la proposta de Fabra és simple, coherent i adequada. En un altre article (Saragossà, 2009), analitzaré la concepció dels connectors oracionals i la contrastaré amb la del lingüista barceloní. Miraré de demostrar que, el fet d'haver posat els connectors amb les conjuncions comporta efectes negatius importants, tant en les definicions (que són molt poc concretes) com en les descripcions de les dades empíriques (que incorren en anomalies metodològiques significatives).

* Voldria agrair els comentaris i la valoració que Joan Solà ha fet a este treball. Treball realitzat dins del projecte d'investigació «La inseguretat lingüística en l'ús de la llengua minoritzada en el sistema educatiu valencià: Anàlisi i propostes de millora» (HUM2006-10229) del Ministeri d'Educació i Ciència (MEC), cofinançat amb fons FEDER.

1. DOS CLASSES ESPECIALS DE CIRCUMSTANCIALS

En la tradició europea, l'oració consta de subjecte, de verb, d'objecte directe si el verb és transitiu i, finalment, de circumstancials. De fet, eixa concepció estructura la gramàtica de Fabra: analitza primer el nom i els modificadors restrictius (que formen el subjecte, capítol II); tot seguit, ve el verb (capítol III); en tercer lloc, tracta de l'objecte directe i els circumstancials (capítol IV); finalment, estudia l'oració composta (capítol V). D'acord amb eixa concepció de l'oració, Fabra considera que els constituents que volem estudiar són circumstancials. Seran, certament, circumstancials especials, però això només implica que, dins dels circumstancials, n'hi hauran de dos classes: els bàsics (que apareixen en totes les gramàtiques) i els que estudiem. Mirem de quina manera el nostre autor arriba a eixos constituents.

Fabra (1969 [1956]) dedica catorze pàgines a estudiar els «complements circumstancials» (p. 71-84), que dividix en dos grups, les «preposicions» (*Viu en aquella casa*, p. 74-77) i els «adverbis» (*Viu allí*, p. 81-84). Mirant exemples, es pot deduir quin és el fonament teòric de la divisió: quan la funció de circumstancial la fa un constituent nominal, necessitem una preposició per a subordinar-lo; en canvi, si la funció la fa un «adverbi» (*allí, demà, així...*) el subordinem directament. En els modificadors que indiquen qualitats d'entitats, hi ha la mateixa situació (*taula de fusta* —amb preposició— contra *piló redó* —sense preposició—). Convé dir que el valor més antic, bàsic i persistent del terme *adverbial* és ser sinònim de *circumstancial*, com expressa el mateix Fabra (com ara quan escriu «complements circumstancials (o adverbials)» en l'índex de matèries).

Quan ja ha descrit les classes més habituals de circumstancials, continua així:

1. S'inclouen, encara, en la classe dels adverbis certs mots i locucions que expressen la relació lògica que hi ha entre el que es diu en la proposició en què figuren i el que s'ha dit en una proposició precedent (oposició, conseqüència, addició, etc.). (Fabra, 1969 [1956], § 93)

a) *Ells no hi volen anar de cap manera. Amb tot, si tu els ho demanes, crec que hi anirien*

Si els circumstancials estudiats «figuren en una oració», és que en formen part. A més, el fet que no hi haja cap relació sintàctica entre *amb tot* i la primera oració de (1a) no implica que no hi haja cap vinculació. Des del punt de vista semàntic («lògic»), el circumstancial *amb tot* expressa que hi ha una oposició adversativa entre l'oració a què pertany i el discurs previ. Fabra separa la sintaxi i la semàntica perquè, per a la tradició, l'oració és la construcció sintàctica màxima i, per tant, no hi han relacions sintàctiques fora de l'oració.

La proposta que hem comentat exigix que diferenciem entre els circumstancials descrits (que són més perifèrics) i els altres (que són més bàsics, com ara el de *Viu allí*). Mirem com s'encara el lingüista barceloní a eixe objectiu:

2. Aquests mots i locucions no pot dir-se que siguin modificadors del verb ni de cap mot de la proposició a la qual vénen a afegir-se. (Fabra, 1969 [1956], § 93)

El camí practicat és fonamentalment negatiu. L'única característica positiva («afegir-se a una proposició») també és aplicable als circumstancials bàsics. Així, en l'oració *Ella ha corregut per Josep* el circumstancial *per Josep* és la causa per què *ella ha corregut* i, per tant, eixe circumstancial «s'afegix» a la «proposició» *Ella ha corregut*.

Arribarem a una proposta positiva considerant la caracterització de Fabra. Si *amb tot* vincula en (1a) la seua oració al discurs previ, els circumstancials bàsics expressaran una característica accidental interna del fet indicat per l'oració a què pertanyen; en canvi, els circumstancials més perifèrics ja no assenyalen una característica interna del fet, sinó una vinculació entre eixe fet i el discurs previ. Les característiques internes dels fets poden ser físiques (circumstancials de lloc, de temps, de manera, d'instrument, de companyia) o purament psicològiques (circumstancials de causa, de condició, de finalitat...). Per contra, els circumstancials externs assenyalen una característica que, encara que parla sobre el fet, no en forma part perquè indiquen que hi ha un vincle entre el discurs previ i el fet expressat per l'oració en què figuren.

Pel que fa a la terminologia, si els circumstancials bàsics indiquen característiques del fet expressat per l'oració en què figuren, els podem anomenar *circumstancials del fet* (o *circumstancials interns*, entenent *intern* com a 'pertanyent al fet'). En el cas dels més perifèrics, en vista que assenyalen una vinculació entre la seua oració i el discurs previ, convindrem que és ben útil una expressió que ha circulat molt en els estudis dels darrers anys: *marcadors discursius*. Convé, això sí, canviar la primera paraula (*marcador*), ja que no indica cap concepte sintàctic ni, particularment, cap funció sintàctica. Com que els constituents de què parlem són circumstancials, eixe és el nom adequat: *circumstancials discursius*. La proposta a què hem arribat té dos avantatges correlatius: alhora que no inventem un terme nou innecessari, lliguem una funció específica (*circumstancial discursiu*) a una funció més general (*circumstancial*: característica accidental d'un fet, siga interna o siga externa). D'eixa manera, el concepte nou no es queda aïllat en la teoria sintàctica, sinó al revés: és una peça més de l'esquelet de les relacions sintàctiques.

En acabar de descriure els circumstancials discursius, Fabra s'encara a una altra classe de circumstancials, que agrupa amb els anteriors perquè tenen les mateixes propietats fonamentals («El mateix pot dir-se de»):

3. El mateix pot dir-se de l'adverbi *dissortadament* en una frase com *Dissortadament, el metge va arribar tard*, en la qual *dissortadament* no indica pas la manera com va arribar el metge, sinó que és l'expressió d'un sentiment del qui parla relativament a allò que es diu en la proposició (*El metge va arribar tard*). (Fabra, 1969 [1956], § 93)

Encara que «figuren en una oració» (1) «no pot dir-se que siguin modificadors del verb ni de cap mot de la proposició a la qual vénen a afegir-se» (2; tinguem en compte que les paraules de [1], [2] i [3] van juntes en Fabra, 1969 [1956]). En definitiva, les dos classes perifèriques de circumstancials tenen en comú la mateixa propietat: no indicar un accident del fet que expressa l'oració en què figuren (el circumstancial *dissortadament* no assenyala «la manera com va arribar el metge»). La propietat que els diferencia és clara (ara, no vinculen el fet expressat per la seua oració amb el discurs previ, sinó amb l'emissor: indiquen «un sentiment del qui parla relativament a allò que es diu en la proposició»). Com que l'operació que fa l'emissor és expressar sentiments, opinions i en definitiva valoracions, podríem anomenar eixos constituents *circumstancials valoratius*. En resum:

4. Classes sintàctiques de circumstancials segons Fabra (1969 [1956])
- a) Bàsics, interns o del fet: indiquen una característica del fet expressat per la seua oració. Apareixen en totes les gramàtiques.
 - b) Secundaris o externs: assenyalen una vinculació que té l'oració a què pertanyen sintàcticament amb un factor extern, siga el discurs previ o siga l'emissor.

Tot plegat, pareix una proposta molt simple i, alhora, molt coherent. Ben mirat, hem arribat a la situació que potser és més desitjable per al científic: aquella en què la simplicitat i la coherència es fusionen.

2. NECESSITAT TEÒRICA DELS CIRCUMSTANCIALS EXTERNES

En les paraules de la citació tercera, el nostre autor justifica per quina raó són necessaris en la teoria sintàctica els circumstancials externs: perquè, en l'exemple que posa, «*dissortadament* no indica pas la manera com va arribar el metge». Explicitem-ho un poc més. La paraula *dissortadament* sempre és la mateixa paraula; però, segons quina siga la relació sintàctica en què es trobe, tindrà una repercussió o una altra. Així, en l'oració de (5a: *Ha caigut tan dissortadament, que s'ha trencat la cama*), *dissortadament* és un circumstancial de manera; en canvi, en (5b: *Dissortadament, el metge va arribar tard*), encara que *dissortadament* ha de ser un circumstancial per la raó dita al principi de l'epígraf 1, no és de manera:

5. Una paraula en dos funcionaments sintàctics
 - a) *Ha caigut tan dissortadament, que s'ha trencat la cama*
 - b) *Dissortadament, el metge va arribar tard*

Una argumentació similar és aplicable al circumstancial *amb tot* de (1a). En els circumstancials bàsics, la preposició *amb* indica en general instrument o companyia; en canvi, *amb tot* no és, en la segona oració de (1a), ni un circumstancial d'instrument ni de companyia. Posem-ne un altre exemple. La paraula *ara* significa 'en el temps actual'. Quan funciona en els circumstancials interns, indica el temps en què es realitza el fet expressat per l'oració en què es troba (6a):

6. Contingut semàntic de *ara*: 'en el temps actual'
 - a) *Ara ho he comprés!*
 - b) *Ací tens els cent euros. Ara: no me'n demanes més*

Quan és circumstancial discursiu (6b), el seu contingut semàntic s'aplica d'una manera diferent com a conseqüència de la variació sintàctica. La interpretació que fa el receptor de (6b) és la següent: encara que m'acaben de donar cent euros, he de tindre en compte que això ja no es repetirà, perquè *en el temps actual* només és real un fet: no he de demanar més diners.

Com vaig mostrar amb diversos exemples en Saragossà (1998), el fenomen que comentem també apareix en la restricció del nom. Com ara, el valor de la paraula *infinit* és sempre el mateix ('no finit i, per tant, sense fi') i, segons que funcione en la qualificació (7a) o en la quantificació (7b), té unes repercussions:

7. Un exemple de la restricció
 - a) *Eixe mecanisme pot elaborar oracions infinites*
 - b) *Eixe mecanisme pot elaborar infinites oracions*

En (7a), parlem d'un conjunt d'oracions cada una de les quals té la característica accidental qualitativa de no tindre fi. En la segona oració (7b), el significat 'sense fi' es troba en la quantificació i, com a conseqüència, interpretem que parlem d'una quantitat sense fi d'oracions. En aquell treball, indicava que la majoria d'adjectius restrictius només funcionen en la qualificació o en la quantificació, encara que en tenim uns quants que admeten les dos relacions sintàctiques de la restricció. Igual passa en els circumstancials. La immensa majoria dels constituents que funcionen com a circumstancials interns no funcionen com a externs, i viceversa. Com ara, *per tant* o *en canvi* només funcionen com a circumstancials discursius o connectors. Ara bé, n'hi han uns quants que poden funcionar com a interns i com a externs, com ara *dissortadament* o *ara*.

Passem a un tema esmentat al principi del treball. És coherent que Fabra no incloguera les paraules *i*, *o* i *però* en els circumstancials externs? Eixes paraules no són circumstancials *i*, per tant, és coherent la seua actuació. Coherent i també previsible. La missió bàsica de les tres paraules dites és coordinar (8*b*), relació sintàctica que s'oposa a la subordinació (8*a*). Dins d'eixe marc sintàctic, el concepte *circumstancial* és una de les relacions de subordinació (8*a*.III):

8. Relacions sintàctiques fonamentals
 - a) De subordinació. Tres classes:
 - I. Qualificatiu: *cavall blanc, anell d'or*
 - II. Quantitatiu: *tres cadires, moltes pedres*
 - III. Circumstancials: *Algú viu allí d'una manera per una causa...*
 - b) De coordinació

Per tant, hem de concloure que la distància que hi ha entre la naturalesa teòrica de la coordinació (8*b*) i la naturalesa teòrica dels circumstancials (8*a*.III) és ben gran. Certament, hi ha un ús de *però* en què funciona com a circumstancial discursiu, cosa que Fabra (1969 [1956], § 104) tingué en compte (*Tu ho saps. Ell, però, no*, idèntic a *Tu ho saps. Ell, en canvi, no*). Ara bé, eixe problema puntual no ens hauria de fer oblidar que les tres paraules coordinants (8*b*) tenen una naturalesa sintàctica ben diferent dels circumstancials discursius (8*a*.III). És poc adequat que, en nom d'una foscor puntual, enfosquim tot l'objecte d'estudi dels circumstancials discursius.

3. IRREGULARITATS EN ELS CIRCUMSTANCIALS EXTERNES

En els circumstancials externs, hi han moltes especificitats. En comentarem tres. Si els externs són més perifèrics que els interns s'haurien de trobar al final de l'oració. Però no és així. La posició inicial de l'oració encara crida més l'atenció si considerem la dualitat «tema i rema»: com que els nostres constituents indiquen informació remàtica, s'haurien de trobar al final de l'oració. Per a explicar eixes paradoxes, podríem proposar que la posició habitual dels circumstancials externs és el recurs bàsic per a comunicar al receptor quina classe sintàctica de circumstancial li diem: si conté informació nova i el posem al principi de l'oració, és senyal que és extern. La posició es reforça amb l'entonació, factor que permet als nostres constituents aparèixer en unes altres posicions:

9. Posicions secundàries dels circumstancials externs
 - a) *Maria ho ha fet molt bé. Tu, en canvi, has fet molts errors*
 - b) *El metge va arribar (per desgràcia) massa tard*
 - c) *El metge va arribar massa tard, per desgràcia*

D'altra banda, el nom sovint no està actualitzat (*en conseqüència, en canvi, per desgràcia, per contra*). Eixa absència deu estar relacionada amb el fet que una part dels circumstancials externs també s'expressen amb un adjectiu i la terminació *-ment* (*desgraciadament, contràriament*). Diria que l'opció popular és la que recorre a la preposició i el nom (*per desgràcia, per contra*), la qual és sovint l'única que existix (*en canvi*).

La particularitat més important dels circumstancials externs és que molts són com les frases fetes: tenen un contingut semàntic idiosincràtic. Comentarem *per tant, això no obstant, és a dir i això és*. En *per tant*, la preposició *per* expressa causa ('això que l'emissor acaba de dir és la causa de l'oració que conté *per tant*'), però la distància que hi ha entre eixe valor i el que expressa *tant* és enorme. A més, *tant* no és un nom.

En la construcció *això no obstant*, els parlants identifiquen *això* i *no*. En canvi, la forma *obstant* no és cap paraula per a la immensa majoria. El valor real és 'contra el que acabem de dir'. Per a un etimologista, el valor de la construcció no és tampoc predictable, ja que significa 'no posant obstacles *insuperables* a això que acabem de dir, es deriva que...', on la paraula en cursiva no apareix en la construcció.

Per a intentar comprendre la construcció *és a dir*, començarem per observar que la majoria dels circumstancials externs són com els interns i com els qualificatius: o són noms (amb una preposició per a subordinar-se: *per tant, en canvi, com a conseqüència, per desgràcia...*), o tenen la mateixa naturalesa que *redó* i *allí* (per tant, sense preposició: *lamentablement, tanmateix...*). Ara bé, hi ha alguna excepció (*és a dir i això és*). Eixos constituents ni són un nom subordinat ni una paraula com *lamentablement, redó* o *allí*. La naturalesa de *és a dir* és quasi oracional, ja que només li falta el subjecte. O, més ben dit: des d'una perspectiva històrica, no li falta res, perquè el subjecte és l'oració que hi ha a continuació de *és a dir* (10b):

10. Estructura sintàctica que comporta *és a dir*
 - a) Què són els circumstancials bàsics?; *és a dir*, ¿quins valors comunicatius aporten?
 - b) *És a dir* + [_{subjecte} oració]
 - c) Valor per als parlants: 'a continuació, trobaràs una construcció que equival a l'anterior i la clarifica'

Quan usem el circumstancial discursiu *és a dir*, és perquè hem dit una oració que calculem que el receptor no entendreà i, per a aclarir-la, n'afegim una altra. Sintàcticament, el procés podria haver sigut així en l'origen: hi ha una cosa que existix (*és*) i que convé dir immediatament (*a dir*) i, eixa cosa (subjecte de *és* o *existix*), és la que apareix a continuació de *és a dir*.

L'argumentació anterior només intenta aclarir com s'hauria format la construcció fa molts segles. Per als parlants actuals, *és a dir* és una construcció tan

idiosincràtica com *això no obstant* o *per tant*. De fet, eixa particularitat deu explicar l'absència de la preposició *a* en castellà (*es decir*), ja que quan una construcció esdevé una frase feta es pot alterar fàcilment (cf. *Això és la bufa la gamba*, sense la preposició *de*). En canvi, la preposició *a* apareix en un altre circumstancial discursiu del castellà (*a saber*), en el qual falta el verb (*es*).

En el cas del circumstancial discursiu *això és*, l'origen deu estar en el verb *ser* d'equivalència (*Eixe jove és el mestre*), habitualment amb dos noms actualitzats. La nostra construcció podria ser una variant en què els constituents equivalents són el pronom *això* i una oració (el pronom *això* es diferencia de *el* i de *en* en el fet que recuperen, respectivament, una oració —o un discurs; pronoms *això* i *ho*—, un nom actualitzat —pronom *el*— i un nom —opcionalment qualificat, pronom *en*—; Saragossà, 2005 [2003], § 4.3). Inicialment, quan els parlants haurien recuperat anafòricament l'oració prèvia amb *això* dirien el verb *ser* i, en tercer lloc, aniria la construcció que equivalia a *això* (una oració). Com en uns altres casos, l'argumentació feta respon al punt de vista històric. Per als parlants actuals, la construcció *això és* és, simplement, un circumstancial discursiu sinònim de *és a dir*, de *o siga* i de *val a dir*.

Convé notar que el contingut semàntic dels quatre constituents *és a dir*, *això és*, *o siga* i *val a dir* ha permès que els apliquem fora dels circumstancials discursius. Com que el seu valor demana que hi haja equivalència entre dos construccions i que la segona aclariï al receptor el valor de la primera, és comprensible que també les puguem aplicar a tota classe de constituents sintàctics, com ara a noms actualitzats (*Ha guanyat el quart genet (és a dir, Pere)*), a modificadors qualificatius (*Fan camises de poliàmida (això és, d'una matèria sintètica)*) o a circumstancials (*S'ha alçat molt enjorn (o siga, molt prompte)*).

4. CONCLUSIONS

Fabra era una persona que tenia una visió relativament general de la teoria lingüística i, com a conseqüència, era capaç de lligar caps i fer deduccions en conceptes importants de la sintaxi. En una teoria desenvolupada d'una manera ordenada i sistemàtica, la qualitat dita no seria destacable. Però tots sabem que la teoria lingüística no té precisament eixes característiques. Justament per això no són abundosos els lingüistes que fan deduccions relacionant nocions bàsiques de la teoria lingüística. Entenc que una finalitat dels congressos que la Universitat Rovira i Virgili dedica a Fabra és mostrar les seues qualitats teòriques d'una manera objectiva o científica (és a dir, amb dades i amb argumentacions). I això sense amagar els errors. La seua gramàtica de 1956 (i el manual pedagògic de 1918) és un llibre digne, amb encerts significatius. Però només formarem els nostres alumnes si els ensenyem a analitzar, cosa que comporta assenyalar els encerts i els errors.

L'objecte d'estudi d'este treball és molt reduït: saber si, per a caracteritzar uns constituents determinats, és necessari un terme nou (*connector*) o si n'hi ha prou classificant un concepte preexistent i (amb una terminologia o altra) comú a les teories sintàctiques, els circumstancials. He intentat demostrar que, en eixa qüestió, Fabra actua d'una manera molt simple i coherent. El nostre autor constata que hi han uns constituents que, encara que podríem pensar que són un circumstancial de manera, resulta que tenen una interpretació molt diferent, cosa que obliga a classificar dins dels circumstancials. Fabra descriu el valor comunicatiu que tenen les dos classes de circumstancials externs sense incórrer en contradiccions sintàctiques (unixen «la proposició en què figuren» amb un factor extern, siga el discurs previ o siga l'emissor). Realment, estem davant d'una proposta simple i clara. La complexitat no afecta el concepte *circumstancial extern*, sinó les irregularitats que apareixen en una bona part dels constituents que fan eixa funció sintàctica (§ 3).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FABRA, Pompeu (1918). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. [Reedició, amb el títol *Introducció a la gramàtica catalana*, de 1968, per R. Aramon i Serra. Barcelona: Edicions 62]
- (1969 [1956]). *Gramàtica catalana*. 5a ed. Barcelona: Teide.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1998). «Teoria, evolució i normativa. Sobre la necessitat de la teoria lingüística i de l'estudi de l'evolució en la comprensió del català i en l'actualització de la normativa». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. LXXIV, núm. 1 (gener-març), p. 3-29.
- (2005 [2003]). *Gramàtica valenciana raonada i popular: Els fonaments*. 2a ed. revisada i augmentada. València: Tabarca Llibres. [1a ed., 2003. Gandia: CEIC Alfons el Vell]
- (2009). «La concepció dels connectors oracionals en contrast amb Fabra (1956)» A: *Miscel·lània Joaquim Molas. Estudis de llengua i literatura catalanes*. Vol. 4. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 227-255.

PART III

Aspetes lexicogràfics

Elements d'anàlisi entre el *Diccionari ortogràfic* (1931), de Pompeu Fabra, i el *Vocabulari ortogràfic valencià* (1933), de Carles Salvador*

ÀNGELA BUJ ALFARA
Universitat Rovira i Virgili

1. INICI

La intenció de parlar d'aquests dos gramàtics no ha estat per a glossar la figura d'un respecte a l'altre. És a dir, no és la nostra intenció magnificar Fabra respecte de Salvador, per a fer aquell ombra sobre un dels principals seguidors i divulgadors del fabrisme, com ha estat el valencià Carles Salvador.

Fa alguns anys, en preguntar a un professor company universitari si coneixia Carles Salvador i la seua obra i respondre'ns que no, ens féu una impressió tan sobtada com si algú demanés al País Valencià, a companys de professió, per Pompeu Fabra i no sabés què dir. D'aquesta mancança no en responsabilitzem totalment el company sinó que la situació d'irregularitat viscuda per la nostra cultura i les relacions entre els diferents territoris —de vegades més les relacions institucionals que no pas les intellectuals— han produït el que l'any 1978 Carles Salvador, fill, anunciava en el pròleg a la setèima edició de la *Gramàtica valenciana* del seu pare:

No crec que siga exagerat en escriure que l'obra literària del meu pare, Carles Salvador i Gimeno, és encara molt poc coneguda. Ni, tampoc, en afegir que aquest desconeixement és una pèrdua per a la nostra cultura. [...] em limitaré només a indicar que aquesta mena d'oblits, que no afecta sols, ni molts menys, l'obra del meu pare, indica una deficiència greu en la memòria d'un poble. Efectivament, hem oblidat personatges i obres, fets, històries, victòries i desfetes, moments, corrents d'opinió que han influït més que no pensem en el nostre present col·lectiu. [...].

* A causa de la manca d'espai, i per no donar unes dades escapçades, excessivament reduïdes i superficials, presentem només una part del nostre estudi. La resta el publicarem en un altre mitjà.

És evident que en presentar el binomi Fabra-Salvador notem una mostra de normalitat cultural entre dos intel·lectuals de territoris catalans o, més concretament, des de Barcelona i Benassal, primerament, i des de Barcelona i València, posteriorment.

Per tal com existeix molta bibliografia sobre els dos personatges, no repetirem ací aquelles fites importants i imprescindibles en llurs biografies, sinó que recordarem, a tall d'exemple, alguns fets puntuals de llur relació:

— Entre el 1920 i el 1930 Carles Salvador col·labora amb l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), en els qüestionaris distribuïts per Pompeu Fabra per a elaborar el futur *Diccionari general*.

— L'agost de 1932 Salvador assisteix, a Barcelona, a l'Escola d'Estiu de l'Escola Normal. Presenta, juntament amb cinc mestres més, la ponència «Conversa pedagògica sobre els problemes de l'ensenyament», en sessió presidida per Pompeu Fabra.¹

— El 1943 Carles Salvador publica el «Petit vocabulari de Benassal» dins la *Miscel·lània Fabra*, editada a Buenos Aires, per a commemorar el 75è aniversari de Pompeu Fabra.

2. LES OBRES

S'ha dit² que el *Diccionari ortogràfic abreujat*, de Fabra, serví de base per a la redacció del *Vocabulari ortogràfic valencià*, de Salvador. Si fem una anàlisi detallada d'ambdós obres ens adonarem que això és així majorment, però tanmateix veurem que no és aquesta obra fabriana l'única consultada per Salvador per a confeccionar el seu vocabulari, sinó que hi intervingué una segona obra de Fabra més pròxima al moment en què Salvador enllestia el *Vocabulari ortogràfic valencià*. El *Diccionari ortogràfic* sortia publicat el 1931 (3a edició), Fabra i Salvador coincidiren l'agost de 1932 a Barcelona, a l'Escola d'Estiu, i el 13 d'octubre, Salvador acabava el vocabulari que s'editaria el 1933. Com veurem, el *Diccionari ortogràfic abreujat* (1926), el *Diccionari ortogràfic* (1931) i aportacions personals de Carles Salvador són els elements que conjuminats donen com a resultat el *Vocabulari ortogràfic valencià*.

2.1. Diccionari ortogràfic abreujat (DOA), 2a edició, 1926

Aquesta obra, com nota Simbor (1983, p. 96), és la que serví de model a Salvador per a redactar el *Vocabulari ortogràfic valencià*. És per això que n'analitzem

1. Barreda (2009).

2. Simbor (1983).

alguns aspectes que ens poden servir per a comparar elements lexicogràfics entre les tres obres.

Apareix a la coberta la llegenda «COL·LECCIÓ POPULAR BARCINO, IV». Seguidament el títol *Diccionari ortogràfic abreujat*, amb lletra majúscula, i l'autor. A sota de Pompeu Fabra, el càrrec d'aquest a l'IEC: «*President de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans*». La indicació de l'edició, la ciutat, l'any, l'editorial i l'adreça.

El DOA comença amb informació relativa a la macroestructura de l'obra, sobre la tipologia de mots que s'ha preferit d'incloure-hi respecte del *Diccionari ortogràfic* de l'IEC. Així, s'ha determinat bastir el corpus del DOA a partir de mots que presenten alguna dificultat ortogràfica i sobre els quals calga insistir per a fixar-ne la correcta grafia. Els mots inclosos són portadors d'algunes de les grafies següents: *ç, ll, ï, ü, b, d, g, tx, je, mpt, mpc, tz* o bé es troben en el repertori de mots que cal promocionar a causa de pledejar amb grafies errònies del mateix mot. Aquests mots hom els detectarà de seguida, ja que apareixen seguint el criteri de «no *a* sinó *b*», assajat des d'antic en l'*Appendix Probi*, per exemple, o en les *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* de Bernat Fenollar i Jeroni Pau, per citar-ne tan sols dos exemples.

A continuació s'esmenten les categories gramaticals, amb especial atenció a la flexió dels adjectius, amb la inclusió de les variants desplegadas. En el cas dels substantius, aquests es despleguen si en el plural apareix alguna divergència ortogràfica respecte del singular. En els verbs es limita a donar l'infinitiu, però, prèviament, en l'«Advertiment», s'hi haurà explicat les possibles variants ortogràfiques.

L'«Advertiment» recull, doncs, aquelles grafies que canvien en funció de si van seguides de les vocals *e, i*. I limita l'exemplificació al substantiu i al verb car els adjectius, com hem dit, apareixen desplegats. La segona part de l'exemplificació se centra en les terminacions verbals acabades amb vocal en el radical, amb indicacions sobre la dièresi.

A partir de la pàgina 10 fins a la pàgina 61 hi és el vocabulari.

2.2. *Diccionari ortogràfic (DO), de Pompeu Fabra, 3a edició, 1931*

Tot i que Salvador s'emmirallà en el *Diccionari ortogràfic abreujat* (1926), de Fabra, podríem aventurar que en la coincidència a l'Escola d'Estiu a Barcelona, l'any 1932, ambdós es posessen al dia dels treballs filològics que portaven entre mans. Tant si això s'esdevingué del cert com no, el que no dubtem és que Salvador, en publicar un any després el *Vocabulari ortogràfic valencià* —i dos anys respecte a la 3a edició del DO— coneixia el diccionari de 1931. En aquest sentit ens ha paregut oportú de comparar les dades de Salvador amb el que llavors representava el producte lexicogràfic més innovador de Fabra.

La coberta³ hi inclou el títol *Diccionari ortogràfic*, seguidament, davall, apareixen les llegendes següents:

Precedit d'una exposició de l'ortografia catalana
 Redactat sota la direcció de P. Fabra
 President de la Secció Filològica
 Tercera edició
 Barcelona
 Institut d'Estudis Catalans MCMXXXI

A la contraportada s'indica el preu: 9 pessetes.

Des de la pàgina 5 fins a la pàgina 64 apareix l'epígraf «Exposició de l'Ortografia Catalana». S'inicia amb l'accentuació i segueixen les vocals A-E, O-U.

A partir de la pàgina 15 fins a la pàgina 33 es donen indicacions sobre l'ús de les consonants: B-P; B-V; CE, CI, Ç; C-G; D-T; G-J; H; IG-TX; L; M-MP-N; QU-CU; R-RR; S-SS-Z; X-IX.

A la pàgina 34 comença l'apartat «Apòstrof i guionet» i es tracten els temes següents: article definit, pronoms febles, combinacions de dos pronoms febles, combinacions de tres o més pronoms febles i mots compostos.

Les «Abreviatures i signes especials» són a la pàgina 39.

Seguidament es presenta la «Flexió nominal i verbal», amb una pàgina per als morfemes nominals. La flexió verbal s'estén des de la pàgina 41 fins a la pàgina 64. Notem, per tant, que és l'aspecte de l'«Exposició» que rep més atenció, seguit de l'estrictament d'aplicació de regles ortogràfiques.

El corpus del *Diccionari ortogràfic* ocupa de la pàgina 65 a la pàgina 565, amb unes 36.000 entrades aproximadament. A continuació apareix una «Breu llista de noms geogràfics», de la pàgina 566 a la pàgina 575.

2.3. Vocabulari ortogràfic valencià (VOV), de Carles Salvador, 1a edició, 1933

L'obra apareix dins de la col·lecció «Quaderns d'Orientació Valencianista; II». Destaca, en majúscules, el primer mot «VOCABULARI». Segueix el nom de l'autor «Carles Salvador» i la llegenda «Precedit d'una Declaració i Normes ortogràfiques»; l'editorial «L'ESTEL», el dibuix de l'editorial —una xica benestant asseguda llegint, al costat d'una tauleta amb un gerro amb flors i un estel que presideix l'escena— i la ciutat d'impressió: València.

De la pàgina 5 a la pàgina 11 són estampades les recentment aprovades, llavors, *Normes* de Castelló —i recentment commemorades— amb la data: Castelló, 21 de desembre de 1932. A la pàgina 11 clou aquest començ la relació d'entitats i signants de les *Normes*.

3. Tipogràficament es fan servir les majúscules excepte per al mot *pessetes*.

La pàgina 12 recull les abreviatures i a la pàgina 13 s'inicia el *Vocabulari ortogràfic valencià* que s'estén fins a la pàgina 72. El nombre de lemes és aproximadament de 6.000.

3. ELEMENTS D'ANÀLISI

3.1. *El projecte lexicogràfic: diccionari, vocabulari*

Segons el *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*, d'Enciclopèdia Catalana:⁴

Un diccionari ortogràfic és una obra de consulta ràpida per a poder resoldre a l'instant qualsevol dubte plantejat per la recta grafia d'un mot, en totes les seves modalitats, sense haver de dependre del coneixement o la memòria de les regles gramaticals.

El *Diccionari pràctic d'ortografia catalana*, d'Edicions 62,⁵ considera:

Una de les funcions bàsiques que ha de complir un diccionari ortogràfic, i en general qualsevol diccionari, és que sigui una obra de consulta ràpida, sense complicacions en la lectura de les entrades, per poder resoldre de manera immediata qualsevol dubte relatiu a la grafia d'un mot, ja sigui en la mateixa escriptura o en la flexió de les diverses categories gramaticals: adjectius, substantius, verbs regulars i irregulars...

Fent una aplicació retrospectiva del que defineixen aquest dos diccionaris com a *diccionari ortogràfic*, diríem que les dos obres ho són, si bé l'una és anomenada *diccionari* i l'altra *vocabulari*, aspecte que reprendrem més avall. Atenent-nos, també, a aquestes dos definicions, el que hom espera d'un diccionari ortogràfic és la seua practicitat i claredat per a escriure un mot correctament. És a dir, prescindint de les regles morfològiques que puguen afectar qualsevol categoria gramatical, escriure sense faltes d'ortografia i tindre un repertori de mots on el que anirem directament a cercar és l'èxit prescriptiu en l'ús del mot en el codi escrit. En definitiva, el que vol l'usuari és ser ensenyat pel diccionari, aprendre del diccionari. Com diu Lorente l'any 1996, seguint Rey-Debove (1971), «la funció didàctica és inextricable de tota obra lexicogràfica».

Així mateix la naturalesa de qualsevol repertori lexicogràfic es basteix al voltant d'uns criteris determinats que ens faran acceptar-ne uns i rebutjar-ne d'altres. En aquesta tria dels elements, de les informacions que inclourem s'articularen una sèrie de decisions. Aquestes afectaran la macroestructura i microestructura

4. Bruguera (1990, p. 9).

5. Abril (1999, p. 3).

del nostre repertori. En aquest cas, observem com un aspecte de la microestructura pot ser tractat de manera desigual en un corpus ortogràfic. La informació gramatical implícita, per tant, serà secundària. Així, la categoria gramatical serà un aspecte secundari del qual se'n podrà prescindir. En els dos diccionaris ortogràfics precedents s'observa com el diccionari d'Enciclopèdia Catalana sí que inclou la categoria gramatical i, en canvi, el d'Edicions 62 se n'està.

En les obres que analitzem aquesta informació es manté. Com que és una informació visualment molt minsa, pensem que no distorsiona l'objectiu principal de l'obra lexicogràfica en qüestió i que, sense llevar-li protagonisme a l'ortografia, tampoc no és sobrer que hi siga.

Quant al títol del DO, Miracle (1998, p. 496) comenta:

Quan arribà el moment de la impressió se li donà un títol lleugerament impropri: *Diccionari Ortogràfic*. Era, rigorosament parlant, allò que havia estat sempre: un vocabulari; però, en aquestes coses, per part de la gran família del llibre —autors, editors, compradors— sempre hi ha hagut una mena de prevenció contra el mot *vocabulari*, massa adscrit a un concepte de cosa només apuntada, incompleta.

A un vocabulari no se li demana principalment que prioritze la informació ortogràfica —que hi ha de ser, sens dubte— sinó que se sobreentén com un repertori lingüístic parcial⁶ sobre un camp semàntic determinat, tot i que també n'hi ha d'específics que es denominen *diccionari*. El mateix Fabra, en el *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC), definia:

vocabulari *m.* Conjunt de mots d'un llenguatge; conjunt dels mots d'una ciència, d'un art, d'una obra, d'un autor; etc.; llista de mots per ordre alfabètic amb definicions o explicacions succintes.

Així doncs, tot i que els dos reculls haguessen pogut intitular-se *Vocabulari*, finalment el fabrià rebé la denominació de *Diccionari* i el salvadorià *Vocabulari*. Estrictament, els mots de Salvador no se circumscrivien a un camp específic, però Salvador no titulà la seua obra «Diccionari ortogràfic valencià». Som del parer que Salvador intencionadament, i amb bon criteri del que es feia, no la va denominar *diccionari* per raons estratègiques nacionals. Simbor (1983, p. 96) ja ens anuncia que el VOV és una adaptació del *Diccionari ortogràfic abreujat*, de Fabra. En aquesta adaptació, a causa del volum de mots inventariats —el VOV representa una quarta part del cabal lèxic del DO—, Salvador adaptà també el títol més adequat al nombre de mots.

6. Amb això no volem dir que un diccionari siga una obra tancada.

Per això era del tot útil publicar un *vocabulari*, perquè aquest mot suggereix ja d'entrada que és un corpus incomplet. Per tant, si s'havia d'anar a raure en un corpus més complet de la llengua, aquest no podia ser d'altre que el *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, publicat el 1932. Salvador en la seua tasca divulgativa empenia una via del tot pertinent per a la popularització del valencianisme, i era en la plataforma editorial de l'Estel, dins dels «Quaderns d'Orientació Valencianista», on faria arribar part de la doctrina de Fabra.

L'ortografia és la principal empremta nacional i amb un vocabulari ortogràfic s'acostava, sense cap signe d'intrusisme, part del cabal lingüístic de la llengua. Era un esgló més en la generalització del valencianisme i, per extensió, del catalanisme.

3.2. *Preliminar: exposició ortogràfica*

Com hem referit en el § 2, tant el DOA, el DO com el VOV dediquen un espai inicial a fer un compendi ortogràfic, abans d'iniciar el corpus lexicogràfic pròpiament.

En el cas del VOV hi ha una altra informació precedent que inclou Salvador en la declaració prèvia a les *Normes* ortogràfiques. Aquesta no és una argumentació científica dirigida a justificar els criteris adoptats en les regles ortogràfiques. És una declaració que Salvador considera necessària, i és apellar a l'àmbit ontològic de la llengua. Amb la seua argumentació vol convèncer de com és de necessària i imprescindible la unitat ortogràfica i destaca el consens aconseguit en l'aprovació de les *Normes* ortogràfiques i invita tota la societat valenciana a seguir la proposta i l'exemple exposats. L'exemple es materialitza en el *Vocabulari ortogràfic*.

3.3. *Estructura del corpus*

3.3.1. MACROESTRUCTURA

Donem dades globals de les tres obres i prescindim del nombre de lemes per lletra. Així, les dos obres similars són el DOA, amb prop de 5.000 entrades, i el VOV, amb unes 6.000. El DO, d'abast diferent, presenta una macroestructura aproximada de 36.000 lemes.

Lemes

En el diccionari de Fabra, els lemes apareixen directament sense cap marca prescriptiva, cosa que sí que passava en el *Diccionari ortogràfic abreujat*, de 1926. Com nota Simbor (1983, p. 96), aquestes similituds entre ambdós obres de vegades eren tan extremes com en els exemples fonètics de neutralitzacions vocàliques

pròpies del català oriental, els quals resulten normalment improductius en català occidental, en casos com:

no dalit, sinó delit (Fabra, 1926) *no dalit, sinó delit* (Salvador, 1933)
delit (Fabra, 1931)

Salvador segueix aquest criteri corrector i l'aplica al llarg de l'obra:

no giner, sinó gener *no horxata, sinó orxata*

fins i tot hi ha una tendència ultracorrectora: *no coa sinó cua*.

Un altre patró fabrià que segueix d'esme Salvador és donar a continuació del lema altres mots de la mateixa família lèxica: *inexacte, inexacta -inexactitud, f.*

Fabra en el *Diccionari ortogràfic abreujat* ho exposava així, però, posteriorment, en el format del 1931 són entrades correlatives i ordenades alfabèticament.

Hi ha, però, una dada ortogràfica prou important que distància els repertoris ortogràfics fabrians del salvadorià i és la grafia *tz* que Salvador escriu, en el sufix *-itzar* i en algun altre cas, amb una *s*:⁷

immunitzar verb 1a (DO) *immunisar, v.* (VOV)

El mateix ocorre amb els indefinits *altre, altra* recollits sense la lateral en el VOV. Un altre cas de dissensió són les entrades *armela* i *armeler* grafiades amb la dissimilació d'alveolars.

Salvador inclou aquestes normes a l'inici del vocabulari, però, paradoxalment o no, en el cas que tractem segueix fil per randa la proposta fabriana.

En altres ocasions la diferència no és ortogràfica, sinó que Salvador incorpora algun mot més habitual en l'àmbit valencià que no recull Fabra, per exemple, l'adverbi *aínes* (*sic*).

a) Lemes del DO, que no són al DOA, i que s'inclouen al VOV

Quan els lemes són exactament iguals, només els reproduïm una vegada.

DO *camissa* (peça de l'arada) VOV *camissa* (peça de l'aladre)

7. El grup *tll* que no té la pronúncia palatal en valencià, i en altres parlars, el representa per *ll*, notant la geminació de laterals, en les paraules *molle* i *molllura*.

DO-VOV: albenc, albergínia, alinear, alíquota, après, apressos, aràcnid, arros-segar, assolar, atre atra; borsa,⁸ bover, boví, bramadissa, brasa, braser, brau, bra-va, bravota, bravo!, brevetat, brutesa, bubó, bugia, bulldog, bullit, burgès, burò-crata, burocràtica, burxar; ça, caid, calçasses, canonge canongessa, cava, cavallerissa, cella, celobert, cèmbal, cement, cementar, cessió, cessionari, ciutadà, ciutadana, clapissa, clarissa, clàssic, classificar, clavilla, claviller, clos, closa, com-plidament, confraressa, confús, confusa, confusió, contrarebut, contribuïdor, contribuir, contumaç, contumàcia, conxa, conxorxa, cor, coral, corejar, corista, corn, cornaló, cortesà, cortesania, cos, cossos, cós, còssos, cosí, cosina, cosset, co-titzar/cotisar, crani, cranial, cras, crassa, cup,⁹ curtesa; dacs,¹⁰ dada,¹¹ degà, dejú, dejuna, dejunar, despesa (gasto),¹² deu, dolçaina, dolçainer; èczema,¹³ elm, empa-pussar, endreça, endreçar, entebeir, entremès, es, esclafar, esgarip, esgaripar, es-mortir, espigolar, ésser, estança; fart, farta, fatxa, fatxender, feina, feiner, fetge, fetitxe, filar, filassa, fluida, fluidesa, fora *adv.*, fossa, fossar, fracassar, fressa, fres-sar, fressós, fusell, fuselleria; gabinet (gabinete), galotxa, galvana, gavina [*n. d'ocell*], genet (jinete), gentil, gentilesa, gentussa, glassa, glavi, gord, gorda, gos-a-dia, gosar, gras, grassa, grava, groc, groga, gros, grossos, grosella, grosser, grosse-ria, guisar, guitza, herba, herbassar, honorança; illa, impassible, impossible, insig-nificança, interessant, interessar; jàssera, joc (juego), jonça; labor, laborar, lacai, las, lassa, lassitud, laurèola, liberal, lilliputenc, litre, llagosta, llagostí, llagut [*n. d'una embarcació*], llampegadissa, llapis, llatí, lletjor, lliç (lizo), lligassa, lliça (liza), llis, llisa, malmès, mamillar, mançanilla,¹⁴ masegament, masegar, mes *m.*, mes *conj.* [*millor*: però], mescla, mesclar, messiànic, messianisme, meu, mèu [*sin. miol*]/ (= miol), minorar, missa, missal, missió, missioner, missiva, molt, mon, mora (*f. moro*), musitar, mussolina; nesplar, nespler, net (limpio), neta, neula, neuler, nínxol, nodrissa, nos, nós; ogre, ogressa, orsar, os (hueso) ossos, ou, oue-ra; pallasso (*ital. pagliaccio*), panolla,¹⁵ pansa, pansir, panteix, panteixar, panxa, panxacontent, papa, papessa, papagai, papilla, papillar, papirus, passa, passar, paül, paüla, pedaç, péixer, pel (*contracció de per i el*), perçaçar, peresa, peresós, perpetuina, perxa, perxar, perxer, pesseta, pinzell, plebs, ponx (*anglès punch*), porga, porus, posa (*fr. pose*), possible, predominança, presoner, presidi, pressa,

8. Salvador hi afig (*esp. bolsa*), cosa que no fa Fabra.

9. Amb la traducció a *lagar* a sengles obres.

10. Fabra hi afig [*sin. blat de moro*].

11. Amb la traducció al castellà *dato*, a les dos obres.

12. Ambdós obres donen la traducció del mot en castellà. L'abreviatura en el cas del DO és *cast.* i en el VOV *esp.*, talment al DOA. Per no carregar la llista quan incloquem el mot corresponent en cas-tellà no inclourem les abreviatures, si aquestes apareixen en les dos obres.

13. Al VOV apareix sense accent.

14. Fabra hi dóna la marca *cast.*, Salvador no la hi afig.

15. Fabra incorpora el sinònim *panotxa*; Salvador, no.

presses, pressupost, procés, processos, professar, professor, propparent, proppasat, prosscució, puixança, pul·lular; quadragèsima, quadrangle, quadriennal, quadrienni, quádruple (cuádruple), qualsevol, quàquer, quaranta, quarantena, quars, quarsós, quarsosa, quàssia, que *pron., conj.*, què *pron.*, quiet, quietud, quin-quagèsima, quinqueni, quintaessenciar, quinzet, quiosc, quisso, quitança, ramassada ramassar, ràtzia/ràzia, ràtzies/ràzies, regar, reïna; salpàs, salpassar, se *pron.*, sec, secessió (secesión), seixanta, seixantena, sella (silla), sena (sena), sessió, seu, si, sitja, soc, sordejar, sordesa, sotragada; talaia, talaiot, tarallrà, tarallrejar, tardança, te, tellur, tellúric, tendresa, testicle, testicular, text, tipus, tir, tiràs, tirassos, tisora, tisores, tissú, tissús, tomata, torçó (retortijón), torsió, tort, tos (testuz), tos; umbella, umbellífer, universalitzar/universalisar, us; vacança, vainilla, vaitot, vaivé, valisa (valija), vassall, vassallatge, vetllada, vetllador, vetllar, vigoritzar/vigorisar, virulència, vos; xec, xeringa, xeringuilla, xibeca, xocar, xoriço, xotis; zebú, zelar, zenit, zenital, zigzaguejar

b) Lemes que són al DOA, reapareixen al DO i/o al VOV, però amb alguna variació respecte al DOA

DOA ametlla ametller	DO ametlla ametller	VOV armela armeler
DOA atraçar (a un indret, etc.)	DO atraçar (derivat de traça)	VOV atraçar (derivat de traça)
DOA avi àvia	DO avi àvia	VOV avi àvia (o agüelo, agüela)
DOA avui	DO avui	VOV avui (o huí)
DOA be (= <i>xai</i>)	DO be [<i>cast.</i> cordero]	VOV be (<i>esp.</i> cordero)
DOA bóta (atuell) bota (calçat)	DO bota [<i>cast.</i> bota] bóta [<i>cast.</i> cuba, tonel]	VOV bota (<i>esp.</i> bota) bóta [<i>esp.</i> tonel]
DOA cara-rodó cara-rodona	DO cara-rodó cara-rodona	VOV cara-redó cara-redona
DOA cauxú	DO cautxú	VOV cautxú
DOA cridar	DO cridar	VOV cridar (<i>no</i> xillar)
DOA ésser <i>v.</i> só, és, són, fóra		VOV ésser <i>v.</i> sóc, és, són, fóra
DOA febre	DO febre	VOV febra
DOA llamp llampec	DO llamp llampec	VOV llamp llampec (= rellamp, rellampec)

DOA motlle motllura	DO motlle [o motllo] motllura	VOV molle molhura
DOA religió (<i>no</i> relligió)		VOV religió (<i>no</i> relligió, ni relligió)
DOA rossa		VOV rossa (femení de ros)
DOA sàrria	DO sàrria	VOV sària
DOA torró torrons torronaire	DO torró torrons torronaire	VOV torró torrons torroner
DOA tossir	DO tossir	VOV tossir (<i>no</i> tussir)
DOA vidu vídua	DO vidu vídua	VOV vidu o viudo vídua o viuda
DOA vori o ivori	DO vori	VOV vori o ivori (<i>no</i> marfil)

c) Lemes, o informacions, incorporats per Salvador que no són al DOA ni al DO

benaurances,¹⁶ billet, bolxaca, bolxaquejar, borsa (*esp.* bolsa), braserada, brisa, bruteses, bulldogs; capús, capussos, carnús, *no* cínia, *sinó* sínia o cènia,¹⁷ círcol, clarisses, closos, closes, clotxa, *no* coa *sinó* cua, collissió, contindre, contumaces, contumaços, convindre, conxes, conxorxes, còr,¹⁸ crassos, crasses, cridar (*no* xillar), cudol, culasses, *no* curba *sinó* corba, *no* cuerno *sinó* corn; degà (*esp.* decano) degans, despeses, deu (*esp.* diez); eczemes, elms, entremesos, es (pronom reflexiu), és (del verb ésser), ésser (*esp.* ser), estances; farbalà, feina feiner (o faena, faener), *no* foc *sinó* focus, foliar, foli, fora (*adv. y prep.*), fóra (*del verb ésser*); galotxes, *no* giner *sinó* gener, *no* ginet *sinó* genet, glassa (*esp.* gasa), gords, gordes, granís, granissar, grassos, grasses, grogues, grosses, guitzes; *no* hermós *sinó* formós, *no* hermosura *sinó* formosor; honorances, huí (o avuí); *no* iglèsia *sinó* església, illa (*esp.* isla), *no* anglès *sinó* anglès; juliol (*no* joliol); liberalisme, llampegadisses, lliços, llices, llis (*esp.* lizo), llisos, llises; maçó, maçoneria, mesos, mes *adj.*, *conj.* i *participi del verb* metre, meu (*adj. possessiu*), molt (*esp.* mucho), mòlt (*del verb* moldre); nodrissa (o dida), nos (= ens), nós (*esp.* nos); obtindre, ogresses, òliba (*no* òvila),¹⁹ osses (*sin.* ossada), ósses (*esp.* osa); pedaços, perseverància, per-

16. Diverses vegades, Salvador incorpora a continuació del lema el seu plural, com en aquest cas: *benaurança benaurances*. El lema sí que era recollit pel DOA i pel DO, però la inclusió del plural és criteri de Salvador. En aquests casos introduïm directament la forma en plural. Hom ha d'interpretar que el corresponent singular sí que és recollit per Fabra i per Salvador, però per raons d'espai no el repetim.

17. Al DOA apareix l'adversativa, però *no* cènia.

18. En l'equivalent que dona de l'espanyol *coro* l'accentua, Fabra l'introdueix sense accent.

19. Salvador (2004, p. 13).

suació, plànot, plebs (*esp.* plebe), ponxos, porga (*no* purga), predominances; que (*pron. relatiu, adv., adj. i conjunció*), què (*interrogatiu i darrere preposició*), quioscos; retindre; se (*pronom reflexiu*), sé (*del verb saber*), sec (*esp.* seco), sessions, seu (*adj., subst. femení i del verb seure*), si (*esp.* seno), sitges, soc (*esp.* zuecos), són (*del verb ésser*); te (*nom de la lletra t*), textos, tindre, tinences, tort (*esp.* tuerto), tos (*esp.* tos); us (*pronom personal*), utillatge; vacances, valencianista, valises, vens, venen (*del verb vendre*), véns vénen (*del verb vindre*), ves (*del verb vore o veure*), vés (*del verb anar*), vimen (*esp.* mimbres), vos (*pronom equivalent a us*); xec (*esp.* cheque), xibeques, xic, xica

3.3.2. MICROESTRUCTURA

Com hem vist, la funció dels diccionaris ortogràfics és bàsicament la d'indicar la grafia correcta d'un mot. Aquesta funció ja queda acomplida amb la macroestructura i podríem dir que la microestructura tindria un paper secundari respecte a la prescripció ortogràfica. En les obres que estudiem, però, hi apareixen unes informacions complementàries que enriqueixen la mera llista ortogràfica i que, també, succintament i ràpida aporten un xic més de bagatge lingüístic a l'usuari.

Diccionari ortogràfic

Aquestes informacions complementàries se sistematitzen en aquests apartats:

Categoria gramatical; nombre; homòfon; variació formal; significat; sinonímia; manlleu; traducció.

Vegem-ho en alguns exemples:

Categoria gramatical: a *prep.*, adés *adv.*, algú *pron.*, anca *f.*, aniversari *m.*, anticonstitucional *adj.*,²⁰ aplanar *verb 1a*

Nombre: barnús *m.*, *pl.* barnussos

Homòfon: bastir *verb 3a*

bastir: *cast.* edificar, *fr.* bâtir | vestir: *cast.* vestir, *fr.* vêtir

vedellar *verb 1a*

vedellar: *fr.* vêler | badallar: *cast.* bostezar

20. Els adjectius de doble terminació no porten la categoria gramatical, sinó que apareixen les dos formes desplegadas, per exemple *antiestètic*, *antiestètica*. Només s'indica l'abreviatura adjectiu quan són invariables.

Significat:²¹ *barcella* [*n. de mesura*] *m.* bequetejar-se [*der. de bec*] *verb Ie*

Sinonímia: *barandat* [*sin. embà*] *m.*

Variació formal: *ansa* [*o nansa*] *f.*

Manlleu: *bar* [*angl.*] *m.*

Traducció: *bidell* [*cast. bedel*] *m.*

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ABRIL, Joan (1999). *Diccionari pràctic d'ortografia catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- BARREDA, Pere-Enric (2009). *Carles Salvador: una vida en imatges*. Benassal: Fundació Carles Salvador.
- BRUGUERA, Jordi (1990). *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- MIRACLE, Josep (1998). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Proa.
- REY-DEBOVE, Josette (1971). *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*. L'Haia: París: Mouton.
- SALVADOR, Carles (2004). *Cant i encant de Benassal*. Ed. a cura de Pere-Enric Barreda. Benassal: Fundació Carles Salvador.
- SIMBOR, Vicent (1983). *Carles Salvador, una obra decisiva*. València: Diputació.

21. Anomenem *significat* les informacions que Fabra aporta, les quals ajuden a contextualitzar el mot. Aquestes són ben simples i normalment se centren en l'hiperònim o bé en el mot primitiu.

Neologia aplicada a l'actualització lexicogràfica: els neologismes de BOBNEO al DIEC2

ALBA COLL PÉREZ i M. TERESA CABRÉ CASTELLVÍ
Institut Universitari de Lingüística Aplicada
Universitat Pompeu Fabra

En aquesta exposició, que forma part del treball final del Màster en Lingüística i Aplicacions Tecnològiques de la Universitat Pompeu Fabra, elaborat i defensat sota la direcció de M. Teresa Cabré el setembre de 2008, analitzem l'aprofitament dels neologismes que es recullen en la premsa escrita per actualitzar, posteriorment, diccionaris de llengua general. En concret, analitzem la utilitat del recull de neologismes realitzat per l'Observatori de Neologia de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra, procedent de la premsa escrita catalana, per a l'actualització de la nomenclatura de la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2).

Hem analitzat la incorporació, com a entrades del DIEC2, de neologismes formals, neologismes sintàctics, manlleus no adaptats i manlleus adaptats recollits en la base de dades de l'Observatori de Neologia (en endavant, BOBNEO), durant el període comprès entre l'1 de gener de 1996 i el 31 de desembre de 2004. Això significa que no hem tingut en compte l'entrada de neologismes semàntics ni les subentrades del diccionari. Deixem aquestes tasques com a possible estudi a realitzar en un futur.

L'objectiu que aquest estudi es proposa és triple:

— Mesurar la rendibilitat del treball de l'Observatori de Neologia quant a l'elaboració del DIEC2.

— Observar quins tipus de neologismes solen entrar al diccionari i quins altres no.

— Analitzar si hi ha tipus de neologismes que tendeixen més que d'altres a ser considerats candidats per actualitzar la nomenclatura d'un diccionari.

Per tal de detectar els neologismes que han entrat al DIEC2 hem utilitzat la base de dades BOBNEO i la nomenclatura del DIEC2 i, a partir del corpus elaborat, hem dut a terme una anàlisi quantitativa i qualitativa de les dades obtingudes.

1. ANÀLISI QUANTITATIVA

1.1. *Anàlisi quantitativa del total de dades de BOBNEO durant els anys 1996-2004*

Total de neologismes recollits a BOBNEO: 127.950

Total de neologismes sense repeticions¹ recollits a BOBNEO: 47.187

Total de neologismes recollits durant els anys 1996-2004 a BOBNEO: 58.175

Total de neologismes sense repeticions recollits durant els anys 1996-2004 a BOBNEO: 26.587

1.2. *Anàlisi quantitativa dels neologismes formals, neologismes sintàctics, manlleus no adaptats, manlleus adaptats i altres neologismes que han entrat al DIEC2*

Total de neologismes entrats al DIEC2: 1.776

Total de neologismes sense repeticions entrats al DIEC2: 269

Neologismes agrupats per tipus, amb repeticions i sense, entrats al DIEC2:

<i>Tipus de neologismes²</i>	<i>Neologismes amb repeticions</i>	<i>Valor percentual respecte al total entrat al DIEC2</i>	<i>Neologismes sense repeticions</i>	<i>Valor percentual respecte al total entrat al DIEC2</i>
FSUF	510	28,71 %	115	42,75 %
FCULT	149	8,38 %	27	10,03 %
FPRE	292	16,44 %	27	10,03 %
FCONV	65	3,65 %	18	6,69 %
AME	135	7,60 %	10	3,71 %
MA	20	1,12 %	9	3,34 %
FCOM	36	2,02 %	7	2,97 %
AMA	90	5,06 %	7	2,60 %
ME	52	2,92 %	7	2,60 %
AMS	15	0,84 %	5	1,85 %
FLEX	20	1,12 %	4	1,48 %
FTABR	209	11,76 %	4	1,48 %

1. Hem comptabilitzat els neologismes des de dos punts de vista diferents: amb repeticions (*tokens*) i sense repeticions (*types*).

2. Vegeu l'annex per veure les equivalències dels codis de cada tipus de neologisme.

<i>Tipus de neologismes</i>	<i>Neologismes amb repeticions</i>	<i>Valor percentual respecte al total entrat al DIEC2</i>	<i>Neologismes sense repeticions</i>	<i>Valor percentual respecte al total entrat al DIEC2</i>
MF	19	1,06 %	4	1,48 %
AML	4	0,22 %	3	1,11 %
MD	37	2,08 %	3	1,11 %
ML	65	3,65 %	3	1,11 %
MS	15	0,84 %	3	1,11 %
MI	21	1,18 %	3	1,11 %
AMF	4	0,22 %	2	0,74 %
FVAR	4	0,22 %	2	0,74 %
SINT	2	0,11 %	2	0,74 %
A	1	0,05 %	1	0,37 %
AMI	2	0,11 %	1	0,37 %
FSINT	9	0,50 %	1	0,37 %
AMB	0	0 %	0	0 %
AMCa	0	0 %	0	0 %
AMD	0	0 %	0	0 %
AMG	0	0 %	0	0 %
AMR	0	0 %	0	0 %
FPRSU	0	0 %	0	0 %
FTACR	0	0 %	0	0 %
FTSIG	0	0 %	0	0 %
MB	0	0 %	0	0 %
MCa	0	0 %	0	0 %
MG	0	0 %	0	0 %
MR	0	0 %	0	0 %
Total	1.776	100 %	269	100 %

Percentatge de neologismes que han entrat al DIEC2 respecte als neologismes recollits durant el període 1996-2004:

<i>Tipus de neologisme³</i>	<i>Valor percentual dels tipus de neologismes amb repeticions entrats al DIEC2 (1996-2004)</i>	<i>Valor percentual dels tipus de neologismes sense repeticions entrats al DIEC2 (1996-2004)</i>
AML	17,39 %	21,42 %
AMA	54,21 %	9,21 %
AMI	10 %	6,25 %
AME	26,26 %	5,68 %
MD	20,78 %	4,68 %
AMF	2,83 %	3,33 %
FCONV	4,38 %	2,78 %
FSUF	4,76 %	2,50 %
FLEX	3,94 %	1,58 %
FTABR	26,28 %	1,56 %
MA	2,16 %	1,55 %
MI	3,73 %	1,11 %
ML	10,67 %	1,08 %
SINT	0,73 %	1 %
FCULT	2,23 %	0,86 %
MF	1,88 %	0,84 %
AMS	1,28 %	0,77 %
FCOM	1,78 %	0,57 %
FPRE	2,27 %	0,55 %
A	0,26 %	0,35 %
ME	0,73 %	0,31 %
FVAR	0,33 %	0,24 %
MS	0,60 %	0,22 %
FSINT	0,27 %	0,04 %
AMB	0 %	0 %
AMCa	0 %	0 %
AMD	0 %	0 %
AMG	0 %	0 %
AMR	0 %	0 %
FPRSU	0 %	0 %
FTACR	0 %	0 %
FTSIG	0 %	0 %
MB	0 %	0 %
MCa	0 %	0 %
MG	0 %	0 %
MR	0 %	0 %

3. Vegeu l'annex per veure les equivalències dels codis de cada tipus de neologisme.

1.3. Anàlisi quantitativa de les dues edicions del DIEC

Nombre total d'entrades del DIEC1: 67.563⁴

Nombre total d'entrades del DIEC2: 51.718⁵

Nombre d'entrades noves al DIEC2: 2.560

Valor percentual del nombre de neologismes formals, neologismes sintàctics, manlleus no adaptats, manlleus adaptats i altres neologismes sense repeticions entrats al DIEC2: 10,50 %

2. ANÀLISI QUALITATIVA DE LES DADES

Presentem a continuació una breu anàlisi qualitativa de les dades de cada grup de neologismes que figuren a les taules i que tenen representació en el DIEC2.

Podem agrupar els diferents grups segons si tenen un grau de representativitat significativa, segons si tenen un grau de representativitat no significativa o segons si tenen un grau de representativitat nul·la.

Els grups de neologismes amb un grau de representativitat significativa són els següents: FSUF, FCULT, FPRE, FCONV, AME, MA, FCOM, AMA i ME. Cada un d'aquests grups representa més d'un 2 % del total de neologismes que han entrat a formar part de la nomenclatura del DIEC2.

Els grups de neologismes que tenen un grau de representativitat no significativa són els següents: AMS, FLEX, FTABR, MF, AML, MD, MI, ML, MS, AMF, FVAR, SINT, A, AMI i FSINT. Cada un d'aquests grups representa entre un 1 i un 0,1 % del total de neologismes que han entrat a formar part de la nomenclatura del DIEC2.

Els grups de neologismes que tenen un grau de representativitat nul·la (del 0 %) són els següents: AMB, AMD, AMG, AMR, FPRSU, FTACR, FTSIG, MB, MG i MR.

Comentem a continuació cada un dels grups que tenen un grau de representativitat significativa:

El grup FSUF és el més nombrós, ja que agrupa cent quinze neologismes sense repeticions. El sufix més productiu quant a l'actualització lexicogràfica és *-dor -a* seguit de *-ista*, *-etat/-itat*, *-ció* i *-isme*. És curiós el fet que, excepte *-dor -a*, que pot formar adjectius, la resta de sufixos més productius només formen substantius. Aquestes dades indiquen que la tendència majoritària del diccionari és incorporar paraules sufixades, moltes vegades per tal de completar famílies lèxiques.

4. Aquesta dada ha estat cedida per l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra a partir de les versions electròniques dels diccionaris.

5. Aquesta dada ha estat cedida per l'Institut Interuniversitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra a partir de les versions electròniques dels diccionaris.

El grup FCULT està format per dotze substantius masculins, vuit substantius femenins, cinc adjectius, un verb transitiu i un verb pronominal. Des del punt de vista dels formants cultes trobem en quatre ocasions *auto-*, en quatre *homo-* i en dos *-fon*.

En el grup FPRE trobem deu adjectius, set substantius femenins, sis verbs transitius, cinc substantius masculins i un verb pronominal. El prefix més usat és *des-/dis-* seguit de *il-/im-/in-*. La resta de prefixos estan molt igualats quantitativament. D'altra banda, si observem la freqüència de repetició d'aquests neologismes, tot i que els neologismes formats amb el prefix *des-/dis-* se situen al capdavant quant a la varietat de neologismes, hi ha grups de prefixos com *il-/im-/in-* o *inter-* que tenen un nombre de repeticions més elevat tot i ser menys representatius quantitativament. Això es deu al fet que determinats neologismes (*illegalitzar* o *internauta*) tenen una alta freqüència de repetició a BOBNEO.

En el grup FCONV trobem set adjectius (*alauita*, *constructor -a*, *controlador -a*, *descodificador -a*, *desmaquillador -a*, *inversionista* i *islamista*), sis substantius masculins (*creatiu*, *euro*, *former -a*, *geriàtric*, *maquillador -a* i *tabloide*), dos verbs transitius (*expedientar* i *llagar*), un verb intransitiu (*clicar*), un adverbi (*inclús*) i un interjecció (*hòstia*). Així doncs, segons les dades recollides en el nostre treball, el més habitual és que els neologismes formats per conversió entrin al diccionari quan tenen la categoria gramatical adjectiu i provenen d'un substantiu.

El grup AME conté manlleus que, en tots els casos, són substantius. En la majoria dels casos són substantius masculins i, en només un cas, també femení, ja que el neologisme en qüestió fa referència a una persona (*discjòquei*). Cal destacar que en tres casos podem observar que aquests substantius estan formats amb el sufix *-ing*, que en anglès indica realització d'una activitat (*càsting*, *zàping*).

En el grup MA podem veure que els manlleus que han entrat al DIEC2 provenen de les llengües següents: àrab (*haima*), caló (*cangri*), hebreu (*gehenna*, *xeol*), ioruba (*ioruba*), japonès (*haiku*, *harakiri*, *karaoke*) i persa (*xador*). Veiem que el japonès és la llengua més freqüent del grup.

El grup FCOM està format per set neologismes diferents que sumen un total de trenta-cinc ocurrences. Segons la categoria gramatical, trobem que hi ha quatre substantius (tres substantius masculins —un amb l'estructura Adj + N i dos amb l'estructura N + N— i un substantiu femení amb l'estructura Adj + N) i tres adjectius (amb l'estructura N + Adj). Pel que fa a l'afinitat semàntica hi ha dos grans grups. El primer grup està format per gentilicis compostos adjectius, amb l'estructura N + Adj (*centreafricà -ana*, *centreasiàtic -a*, *nord-africà -africana*). El segon grup està format pels compostos substantius, amb l'estructura Adj + N (*mitjapunta*, *netejauidres* i *tresmall*).

Els neologismes del grup AMA que tenen més tendència a entrar al diccionari són els manlleus de l'àrab (*aiatollà*, *mulà* i *talibà*). Seguint amb la llengua de

procedència, tenim un neologisme procedent d'una llengua escandinava (*lèmming*), un neologisme procedent d'una llengua hindú (*mandala*) i un neologisme procedent d'una llengua nigerocongolesa (*mandinga*). Aquest és un grup molt poc detectat en la premsa buidada però amb una tendència important a ser incorporat en el diccionari. El fet de ser un grup format per llengües com l'àrab o llengües hindús, unes llengües que actualment, per diversos motius socials, estan cada cop més presents a Catalunya, pot comportar que, per motius sociolingüístics, el diccionari accepti un nombre elevat de manlleus adaptats procedents d'aquestes llengües.

En el grup ME veiem que la majoria dels manlleus són substantius masculins. En tots els casos podem observar que el diccionari no ofereix un equivalent català.

Comentem a continuació cada un dels grups que no tenen un grau de representació significativa:

El grup AMS conté neologismes que, des del punt de vista de la categoria gramatical, són majoritàriament substantius masculins. Només en un cas trobem una categoria gramatical diferent: una interjecció (*vinga*).

El grup FLEX conté quatre neologismes que comparteixen dues característiques: són substantius masculins i han estat formats a partir d'un gerundi. Cal dir que cap dels quatre neologismes figurava en la nomenclatura del DIEC1 amb cap altra categoria gramatical.

El grup FTABR conté tres neologismes (*cromanyó*, *monoparental* i *web*) i en tots tres casos podem observar que s'ha produït l'escurçament d'un sintagma i no d'una paraula. Cap dels sintagmes dels quals procedeixen aquests neologismes es troben documentats en cap cas en el DIEC1 (*home de cromanyó*, *família monoparental* i *pàgina web*).

El grup MF conté neologismes substantius i només en un cas tenim un adjectiu i, de la mateixa manera que passa amb els manlleus de l'anglès, aquest també ha entrat al diccionari com a substantiu (*fauve*). Els camps semàntics als quals pertanyen són l'art, l'alimentació i la moda, típics tots tres de la cultura francesa.

El grup AML està format per tres neologismes amb una freqüència baixa. *Bífidus* apareix dues vegades, i *cànnabis* i *megalòpolis* només apareixen un cop. Aquests manlleus provenen dels camps semàntics de la medicina, la biologia o la botànica, molt presents en la nostra societat. Tot i això, no hem d'oblidar que sovint aquests manlleus s'utilitzen en llenguatges d'especialitat i no en el lèxic comú.

El grup MD ens mostra que el DIEC2 només ha incorporat dos manlleus de l'alemany, un d'ells amb una alta freqüència d'aparició a BOBNEO (*kitsch*).

El grup MI, de la mateixa manera que succeeix amb el francès i d'altres llengües, conté neologismes que descriuen aspectes típics de la cultura de procedència del manlleu. Sembla clar que l'alimentació italiana està molt present en la societat catalana, i la incorporació al diccionari de *carpaccio* i *grappa* n'és un bon exemple.

En el grup ML tots els neologismes han entrat al DIEC2 com a locucions adverbials excepte en un cas (*ad hoc*, també és una locució adjectival). És remarcable que en tots els casos la freqüència de repetició és alta, fet que permet intuir que les locucions entrades són freqüents en el llenguatge general.

El grup MS conté dos neologismes, *alienígena* i *apertura*. Els dos neologismes d'aquest grup que han entrat al diccionari tenen un equivalent català (*extraterrestre* per *alienígena* i *obertura* per *apertura*). Tots dos neologismes tenen una freqüència alta d'aparició a BOBNEO.

El grup AMF només conté dos neologismes amb dues ocurrencies cadascun a BOBNEO durant el període estudiat (*braseria*, *xarcuter*). Els dos manlleus són substantius i pertanyen a un mateix cap semàntic, l'alimentació.

El grup FVAR només conté dos neologismes, una variant respecte de *doncs*, el cas de *idd*, i una variant respecte de *torçament*, el cas de *torciment*. La conjunció *idd* procedeix del dialecte balearic i el substantiu *torciment* és un calc del castellà. L'entrada al diccionari de les dues variants pot respondre a una generalització en l'ús d'un dialectalisme o d'un calc de la llengua castellana, tot i això, la freqüència d'aparició d'aquestes a BOBNEO és molt baixa.

El grup SINT conté dos neologismes. El primer, *gronxadora*, manté el significat lèxic de la subcategoria gramatical de la qual procedeix (*gronxador*, substantiu masculí) i en canvi, el segon, *xarbotar*, no té un nou significat diferent del que té la subcategoria gramatical de la qual procedeix (*xarbotar*, verb intransitiu).

El grup A només conté un neologisme, *almangra*, que s'ha recollit un sol cop a BOBNEO. Aquest és un cas aïllat i difícil de justificar ja que la freqüència és mínima. A més, ha entrat al diccionari com a sinònim directe d'una entrada ja existent al DIEC1 (*magra*).

El grup AMI mostra que només ha entrat al DIEC2 un neologisme: *carabiner*. Així doncs, sembla ser un cas aïllat. Tot i això, s'ha de dir que aquest, que és un manlleu adaptat de *carrabiniere*, ja el trobem documentat en el *Gran diccionari de la llengua catalana* (GDLC) amb la grafia *carrabiner* abans de la publicació del DIEC2. Com a últim comentari hem de dir que és curiós el fet que *carabiner* ens arriba de l'italià però es tracta, en origen, d'un gallicisme, tal com s'apunta al GDLC a l'article de *carrabina*.

El grup FSINT només conté un neologisme (*a destemps*), que hagi entrat a formar part de la nomenclatura del diccionari, dels 2.190 neologismes sense repeticions formats per sintagmació recollits durant el període 1996-2004. Possiblement és més freqüent que els neologismes formats per sintagmació entrin a formar part de subentrades o exemples d'entrades que no de la nomenclatura (no tractats en aquest estudi).

3. CONCLUSIONS

Del corpus que hem elaborat, es desprèn que 2.560 paraules noves han entrat al DIEC2, entre les quals n'hi ha 269 que també apareixen en les llistes del buidatge realitzades per l'Observatori de Neologia durant el període 1996-2004. Això significa que l'Observatori de Neologia ha detectat un 10,50 % del total de paraules noves que han entrat a formar part de la nomenclatura del DIEC2.

Hem identificat els tipus de neologismes que tenen més presència en l'actualització del DIEC2 a partir del valor percentual dels neologismes de cada tipus en relació amb el nombre de neologismes total que ha entrat al DIEC2. Aquests tipus de neologismes són els següents, ordenats de més a menys freqüents: FSUF, FCULT, FPRE, FCONV, AME, MA, FCOM, AMA, ME, AMS, FLEX, FTABR, MF, AML, MD, MI, ML, MS, AMF, FVAR, SINT, A, AMI i FSINT. En l'actualització del diccionari no hem registrat cap neologisme dels grups: AMB, AMD, AMG, AMR, FPRSU, FTACR, FTSIG, MB, MG i MR.

Si agrupem tots aquests tipus de neologismes en categories majors (neologismes formals, neologismes sintàctics, manlleus no adaptats, manlleus adaptats i altres neologismes), el grup amb més presència al DIEC2 és el dels formals (amb un 75,8 % de neologismes entrats al DIEC2). El segon grup amb més presència són els manlleus no adaptats, amb un 11,86 %. El tercer grup correspon als manlleus adaptats, amb un 10,38 %. Aquest grup gairebé té la mateixa presència que el grup anterior. Al capdavant d'aquesta classificació trobem els neologismes sintàctics, amb un 0,74 %, i els neologismes altres, amb un 0,37 % de presència.

Els tipus de neologismes que tenen un major aprofitament els hem identificat a partir del percentatge dels neologismes que pertanyen a un grup determinat que ha entrat en el DIEC2 en relació amb el total de neologismes del mateix grup recollit durant el període 1996-2004 a BOBNEO. Els resultats mostren que els tipus més aprofitats són els següents, de major a menor grau: AML, AMA, AMI, AME, MD, AMF, FCONV, FSUF, FLEX, FTABR, MA, MI, ML, SINT, FCULT, MF, AMS, FCOM, FPRE, A, ME, FVAR, MS, FSINT. Així doncs, si agrupem aquests tipus en categories majors, veiem que el grup que presenta un major grau d'aprofitament és el dels manlleus adaptats. El segon grup que té un grau d'aprofitament més elevat és el dels neologismes formals. A continuació trobem els manlleus no adaptats, seguits dels neologismes sintàctics i dels altres neologismes.

Hem de dir que tots els percentatges presentats a l'anàlisi quantitativa, que ens han permès extreure les conclusions presentades fins aquest moment, són poc representatius, ja que el corpus que hem analitzat és petit. Tot i això, aquestes anàlisis ens serveixen com a orientació sobre el valor del recull de neologismes de l'Observatori de Neologia i per observar-ne la utilitat per a l'actualització del DIEC2.

És evident que el recull de neologismes d'un observatori de neologia no ha de ser l'única opció a tenir en compte a l'hora d'actualitzar la nomenclatura d'un diccionari. Tanmateix, hem comprovat que aproximadament un 10 % de les novetats lèxiques de la nomenclatura figuren a la base de dades BOBNEO durant el període estudiat.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CABRÉ, M. Teresa (1989). «La neologia efímera». A: OBSERVATORI DE NEOLOGIA (2002). *Lèxic i neologia*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Observatori de Neologia. Institut Universitari de Lingüística Aplicada, p. 13-28.
- (2004). «Introducció: la importància de la neologia per al desenvolupament sostenible de la llengua catalana». A: OBSERVATORI DE NEOLOGIA. *Llengua catalana i neologia*. Barcelona: Meteora, p. 17-45.
- Cercador BOBNEO* [en línia]. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada. <<http://obneo.iula.upf.edu/bobneo/index.php>> [Consulta: 15 novembre 2008].
- ENCICLOPÈDIA CATALANA (2003). *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62.
- OBSERVATORI DE NEOLOGIA (2004). *Metodologia del treball en neologia: Criteris, materials i processos*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada.

ANNEX

Codis dels diferents tipus de neologismes

<i>Codi</i>	<i>Tipus de neologisme</i>
A	Altres
AMA	Altres manlleus adaptats
AMB	Manlleus adaptats del basc
AMCa	Manlleus adaptats del català
AMD	Manlleus adaptats de l'alemany
AME	Manlleus adaptats de l'anglès
AMF	Manlleus adaptats del francès
AMG	Manlleus adaptats del grec
AMI	Manlleus adaptats de l'italià
AML	Manlleus adaptats de llatí
AMR	Manlleus adaptats del rus

Codis dels diferents tipus de neologismes (Continuació)

<i>Codi</i>	<i>Tipus de neologisme</i>
AMS	Manlleus adaptats del castellà
FCOM	Composició
FCONV	Conversió sintàctica
FCULT	Composició culta
FLEX	Lexicalització
FPRE	Prefixació
FPRSU	Format per prefixació i sufixació
FSINT	Sintagmació
FSUF	Sufixació
FTABR	Abreviació
FTACR	Acronímia
FTSIG	Siglació
FVAR	Variació
MA	Altres manlleus
MB	Manlleus del basc
MCa	Manlleus del català
MD	Manlleus de l'alemany
ME	Manlleus de l'anglès
MF	Manlleus del francès
MG	Manlleus del grec
MI	Manlleus de l'italià
ML	Manlleus del llatí
MR	Manlleus del rus
MS	Manlleus del castellà
S	Neologisme semàntic
SINT	Neologisme sintàctic

Normativa i geosinònims

KÁLMÁN FALUBA

Universitat Eötvös Loránd de Budapest

Parafraçant el títol d'un estudi de Max W. Wheeler (1995), podríem preguntar-nos a propòsit del nostre tema —normativa i geosinònims— si pot haver-hi més a dir-hi. Efectivament, els darrers decennis els geosinònims, la seva inclusió o no en els diccionaris normatius (les successives edicions del Fabra i les dues del diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans), com també la manera d'incloure'ls-hi han cridat l'atenció de nombrosos estudiosos, i se'n va parlar també en edicions anteriors d'aquest mateix col·loqui. Bastarà citar a propòsit l'extensa ponència d'Antoni Ferrando, llegida el 1998 (Ferrando, 2000), i —fora del marc dels col·loquis Fabra de Tarragona— una llarga sèrie d'escrits de Joan Veny dedicats a la diversitat territorial del lèxic català, parcialment recollits en el volum *Llengua històrica i llengua estàndard* (Veny, 2001).

La publicació de la primera edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC1), el 1995, representà un pas decisiu cap a la plena acceptació normativa del lèxic català no barceloní (o no central): per una banda, es van admetre molts més diatopismes que al *Diccionari general de la llengua catalana* i, per l'altra, hom hi va suprimir les marques geogràfiques o diatòpiques (*d.* - dialectal i *reg.* - regional), supressió que elevà a nivell pancatalà (*nacional*, diria Fabra) tots els mots inventariats, excepte els pocs que portaven en aquella primera edició la nota restrictiva de «en algunes contrades», eliminada en la segona edició, del 2007. Joan Martí i Castell afirma en la introducció d'aquesta segona edició que «el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans és, des de la primera edició, el diccionari per a tots els catalanoparlants» (Martí, 2007, p. XIX-XX).

L'admissió de nous diatopismes augmentà el nombre de les sèries sinonímiques incloses en el diccionari, i tornà a plantejar el problema de la seva unificació formal, problema examinat a fons per Joaquim Rafel (1988). Rafel demanà en el

seu escrit «Sobre la normalització dels diccionaris catalans: el tractament de les sèries sinonímiques» la identificació, en cada cas, del cap de sèrie, que havia de ser l'única paraula definida mitjançant un enunciat definidor, mentre que els altres membres de la sèrie serien definits només sinonímicament, utilitzant com a definició el cap de sèrie. Un altre requisit formulat per Joaquim Rafel fou que l'entrada del cap de sèrie, a més de la definició pròpiament dita, contingués la llista completa dels altres mots de la sèrie. Pel que fa a la tria de l'únic terme definit, Rafel afirma que «hauria d'ésser considerat cap de sèrie aquell element reconegut per un major nombre de parlants com més habitual per a la designació d'un concepte en unes condicions d'expressió menys marcades per factors particulars» (Rafel, 1988, p. 98). La Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), en els seus *Criteris sobre la incorporació de variants lexicals en el Diccionari general*, aprovats el 14 de desembre de 1990 (Institut d'Estudis Catalans, 1996), afirma que «de dos geosinònims hom donarà en general prioritat al del català central, atesos el seu gran pes demogràfic i la força dels seus mitjans de comunicació de massa» (p. 83). S'expressa de manera semblant Joan Veny en tractar la classificació dialectal als textos introductoris del *Petit atles lingüístic del domini català*. Hi diu del català central que «es va convertir en el dialecte de referència per a la llengua literària per la seva demografia, el seu distanciament del castellà, la seva producció literària i per contenir la capitalitat, Barcelona, amb la seva força expansiva cap als altres dialectes» (PALDC, p. 26). Tot i que Joaquim Rafel ens adverteix que el privilegi de trobar-se definit per un enunciat definidor no representa un major grau de *normativitat* dintre de la sèrie sinonímica, i que no es tracta tampoc d'una distinció entre mots *preferents* i *secundaris* (Rafel, 1988, p. 99, nota 30), serà difícil aconseguir que l'usuari, fins i tot professional, no tingui aquesta impressió. Prova n'és la citació següent de Gabriel Bibiloni (1997, p. 37): «el diccionari, la referència normativa, en incorporar totes les solucions lexicals de la llengua, maneja els conceptes de *mot principal* (amb definició) i *mot secundari* (amb remissió al mot principal)». Efectivament, aquesta mena de jerarquització, agradi o no, és inevitable en un diccionari normatiu, i només podria evitar-se repetint definicions del tot idèntiques. La repetició de la mateixa definició, rebutjada categòricament per Joaquim Rafel i no practicada tampoc pel DIEC, és la que trobem en el diccionari CLAVE, subtítulat *Diccionario de uso del español actual*. Per posar uns exemples dels molts, citem la sèrie *asno, borrico, burro, jumento, pollino*, definits tots cinc com «Mamífero cuadrúpedo, doméstico, más pequeño que el caballo, con largas orejas, pelo áspero y normalmente grisáceo, y que se suele emplear como montura o como animal de carga o de tiro». Però fins i tot al diccionari CLAVE pot haver-hi alguna pista que ens indiqui preferència: els articles corresponents a *borrico, burro, jumento i pollino*, després de la definició i darrere punt i coma, fan constar el sinònim *asno*, que d'aquesta manera sembla ser el sinònim preferent.

En d'altres casos però, com és ara la sèrie *siempretieso, tentempié, tentetieso* (la joguina 'saltamartí'), falta fins i tot aquesta pista: tots tres porten, després d'una definició idèntica, els altres dos sinònims.

Tornant ara a l'ampliació de l'abast diatòpic del diccionari normatiu del català, els filòlegs del domini lingüístic troben lloable l'esforç de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, i l'exhorten a seguir pel camí encetat. Àdhuc Gabriel Bibiloni, qui tem que l'Institut, en comptes d'un estàndard composicional, arribi a construir-ne un de fragmentat en el terreny morfològic, no veu cap perill en la generosa admissió dels geosinònims. Diu textualment (Bibiloni, 1997, p. 36): «tot sembla indicar que els sinònims poden ser perfectament compatibles i representar un fet d'enriquiment lèxic i de complementarietat. En canvi, *polimorfisme* i *estandardització* són en principi termes antagònics». Una mica més endavant podem llegir dins el mateix text l'opinió avui generalment compartida segons la qual «totes les paraules catalanes han de figurar al diccionari normatiu, llevat potser d'algunes que siguin excessivament locals» (Bibiloni, 1997, p. 37). Emili Casanova (2002, p. 70-71), tot constatant que «els criteris emprats [per l'IEC] per a l'acceptació d'una paraula són adequats i suficients per a poder acollir el lèxic general valencià», afirma que «falten en el DIEC una bona quantitat de lexemes valencians que acomplien els mateixos requisits que els introduïts». El mateix autor completa l'estudi que estem citant amb una sèrie d'apèndixs, entre els quals el cinquè conté un miler de valencianismes absents del DIEC1 (Casanova, 2002, p. 80-83). Constatem que la recent segona edició del diccionari normatiu no sembla pas aprofitar la llista de Casanova, llista en la qual, val a dir-ho, hi ha un parell de mots ja admesos pel DIEC1 (*servici, sext, socarrat*) o fins i tot pel *Diccionari general de la llengua catalana* en la seva primera edició (*sacsó, sopada, sòtol*). O cal pensar que Emili Casanova troba a faltar accepcions i/o locucions dintre dels articles corresponents a aquests lemes?

Tot sembla indicar que els geosinònims en llista d'espera són en primer lloc valencianismes, i que són els valencians els que més insisteixen en el reconeixement normatiu de les seves peculiaritats lèxiques. Casanova (2002, p. 61) al·ludeix a «la por o precaució que es té davant del valencià». Precaució, diríem, no tant davant del valencià, com davant de «l'avançada d'actituds segregacionistes basades en la sublimació extrema dels trets específics del balear i sobretot del valencià», segons Joan Martí i Castell (2005, p. 69), president de la Secció Filològica de l'IEC. És curiós que la nova edició del diccionari manual de la llengua hongaresa (*Magyar értelmészó kézisztár*, 2003) hagi despertat recels semblants a propòsit de la tímida admissió de geosinònims propis de les comunitats de parlants de fora d'Hongria. Es tracta de les comunitats hongareses dels territoris que després de la Primera Guerra Mundial van ser segregats d'Hongria i van passar a pertànyer a estats —antics o nous— que tenien i tenen per llengua oficial una altra que l'hongarès.

Noranta anys d'un relatiu aïllament fan que els hongaresos d'Eslovàquia, Ucraïna, Romania, Sèrbia, Croàcia, Eslovènia i Àustria, dos milions i mig de persones, si fa no fa, usin un lèxic parcialment diferent de l'estàndard d'Hongria, i que hi hagi una diversificació també entre els usos de la llengua hongaresa dels diferents estats. L'admissió gairebé testimonial d'elements lèxics de fora de les fronteres hongareses és tema de debat perquè no pocs d'aquests elements es deuen a la pressió de les respectives llengües d'estat. Un dels especialistes del tema, István Lanstyák (2006), defensa l'acollida fins i tot dels elements espuris amb l'argument que excloure'ls d'un diccionari de la llengua (que ell voldria no normatiu sinó descriptiu) significaria excloure els seus usuaris de l'univers dels parlants de l'hongarès: el mateix argument que s'esgrimeix en defensa de la flexibilitat diatòpica de la norma catalana.

A continuació passo a estudiar un parell de sèries sinonímiques i el tractament que els dona la segona edició del DIEC. En la tria m'he basat en tres fonts: l'estudi ja citat de Joaquim Rafel (1988), un escrit meu sobre el vocabulari dialectal admès pel diccionari de l'Enciclopèdia Catalana (Faluba, 1995) i la llista de mots que clou la comunicació d'Antoni López i Quiles llegida al IV Congrés de Filologia Valenciana, amb el títol de «El valencià estàndard de la Bíblia valenciana». La dita llista (López, 2002, p. 261-275) recull les paraules de la *Biblia catalana interconfessional* no acceptades per l'adaptació valenciana que se'n va fer. Les substitucions tenen en la seva majoria una implicació geogràfica, tot i que n'hi ha d'altres que més aviat són estilístiques (posem per cas *aniquilar* per *anorrear*, *caràcter* per *caire*, *desgràcia* per *dissort*). Naturalment, ara ens interessen les primeres. Analitzem el nostre corpus basant-nos en els següents instruments bibliogràfics: el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB); el *Diccionari etimològic i complementari* de Joan Coromines (DECat); el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, en la seva primera edició, de 1932 (DGLC); el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, en la seva segona edició, de 2007 (DIEC2), obra que, cal no oblidar-ho, vol ser, declaradament, una continuació, modernitzada i ampliada, del diccionari de Fabra; el *Diccionari valencià* dirigit per Josep Lacreu i avalat per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; els tres volums ja publicats de l'*Atles lingüístic del domini català* (ALDC) i el primer del *Petit atles lingüístic del domini català* (PALDC). Reconec de bon antuvi que manejant aquests instruments (penso en primer lloc en el DCVB, en el DECat i en els *Atles*) podem formar-nos una idea més aviat de l'extensió geogràfica de l'ús dels mots examinats, que no pas del seu arrelament en el llenguatge escrit, sobretot literari. Com que per a Fabra (i avui per a l'Institut) l'ús literari és un dels criteris que justifiquen l'admissió normativa d'un mot, les nostres conclusions (sovint només sospites) poden resultar no suficientment fundades.

1. *birbar/eixarcolar/eixartellar/escardar/herbassejar/herbejar*, sèrie analitzada per Joaquim Rafel (1988, p. 84-86). El cap de sèrie proposat per aquest autor és *eixarcolar*, la definició del qual seria «llevar les herbes dels sembrats». El DIEC2, en la redacció del qual Joaquim Rafel ha tingut un paper de pes, separa d'aquesta sèrie els dos últims verbs (*herbassejar* i *herbejar*), i converteix en cap de sèrie el verb *birbar*, amb la definició «arrencar les males herbes (dels sembrats)». La tria no deixa de cridar l'atenció perquè *birbar*, segons el DCVB i el DECat, és mot valencià i occidental, del qual Coromines afirma que els valencians el consideren com a propi, tot sentint el sinònim *eixarcolar* com a cosa del Principat. D'altra banda, em pregunto —amb la deguda modèstia d'un no-catalanoparlant, però amb una certa experiència agrícola— si *eixarcolar* i *eixartellar* són efectivament sinònims perfectes (si és que n'hi ha) de *birbar* i de *escardar*: aquests no evocuen l'eina amb la qual es realitza l'eliminació de les males herbes, mentre que els altres dos es relacionen, directament o indirecta, amb *eixartell*, que el DIEC2 remet a *aixadell*, definit com a «aixada petita de fulla estreta, usada per a arrencar herbes entre els blats, treballar els solcs plantats d'hortalisses, etc.» Pel que fa a *herbassejar* i *herbejar*, formen una subsèrie no prou ben elaborada: el primer verb remet al segon, que per la seva banda té una accepció amb una fórmula definidora («pasturar l'herba dels prats»), i una altra, que remet a *birbar*. Només que *herbejar* per al DIEC2 és verb intransitiu, i *birbar*, transitiu. La solució del *Diccionari valencià* és gairebé la mateixa, però distingeix amb més encert les dues accepcions de *herbejar*, una de les quals, la que remet a *birbar*, és transitiva.

2. *brossat/brull/mató/recuit* és una sèrie a què em vaig referir el 1995 —seguint les petges de Joan Veny (1960, p. 130)— a propòsit dels dialectalismes del diccionari de l'Enciclopèdia Catalana. En aquest cas, la proposta normalitzadora de Joaquim Rafel es compleix plenament: *brossat*, *brull* i *recuit* remetent tots tres a *mató*, definit com a «massa blanca i mantegosa que resulta de la coagulació de la part caseosa de la llet». *Mató*, segons el DECat, «no és mot d'ús general, però és el propi del català central, estenent-se fins a la baixa Segarra i el Pallars superior». *Recuit*, segons la mateixa font, és propi del Gironès i del Baix Empordà. El DCVB documenta *brull* en tres localitats del País Valencià, i limita *brossat* a la Cerdanya, els Pallars, Tremp, el Pla d'Urgell, Solsona, el Camp de Tarragona, el Priorat, la Ribera d'Ebre, Mallorca i Menorca, tot citant, això sí, documentació valenciana antiga (*Procés de les olives* i *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, regla 110). Per al *Diccionari valencià* el cap de sèrie és *brull* (amb una definició idèntica a la de *mató* al DIEC2), i hi remet *brossat*, *mató*, *recuit*, admesos doncs com a mots secundaris.

3. *capficat/capficó/colgat*, sèrie analitzada per Joaquim Rafel (1988, p. 81-83), qui va trobar poc conseqüent que el DGLC, que remet *capficat* i *capficó* a *colgat*, no hi remeti també *murgó*, definit d'una manera gairebé idèntica que *colgat*.

Doncs aquesta separació de *murgó* de la seva sèrie es manté al DIEC2, com es mantenen també les dues definicions quasi coincidents de *colgat* i de *murgó*, iniciades, respectivament, amb «redolta que es fa passar sota terra [...]» i «redolta d'un cep que es colga [...]». Resulta sorprenent que buscant al mateix diccionari *redolta*, constatem que no és entrada principal, sinó que ens remet (juntament amb la seva variant *redorta*) a *sarment*, com ho feia ja el DGLC (Rafel, 1988, p. 106-107). La coherència interna recomanaria encapçalar l'única definició, sigui el terme definit *colgat* o *murgó*, amb el mot *sarment* i no amb *redolta* que, segons Coromines, s'ha tornat sinònim de «sarment de vinya» del Llobregat cap al sud. Notem de pas que la sèrie encapçalada per *sarment* inclou, ja des del 1932, també el sinònim *tòria*, que té aquest sentit, segons Coromines, a la zona compresa entre el Llobregat i les Alberes: o sigui, *sarment*, terme geogràficament neutre; *tòria*, geosinònim septentrional; *redolta*, geosinònim meridional. El *Diccionari valencià* millora la definició de *colgat*, encapçalant-la pel mot principal *sarment*, però manté *murgó* separat de la sèrie, i amb una definició que comença amb el mot secundari *redorta*.

4. *clatell/bescoll* (López, 2002). El DIEC2 estableix una curiosa distinció entre els dos, definint el primer com a «nuca, especialment la de les persones» i el segon com a «nuca, especialment la dels animals». Aquesta distinció entre anatomia humana i anatomia animal no ve del primer Fabra, que diu expressament de *bescoll* que és la «part posterior del coll de l'home i dels animals», i contradiu de manera flagrant el mapa 31 de l'ALDC (*el clatell*), del qual resulta clar que la distinció és purament geogràfica. Deu tractar-se de l'aplicació del criteri 10 de Fabra, tal com el va formular la Secció Filològica, anomenant-lo «Redistribució de formes dialectals concurrents» (Institut d'Estudis Catalans, 1996, p. 83):

Fabra ha tendit, davant dos geosinònims, a matisar-ne els continguts; així, la parella sinonímica *graó/escaló* rep una precisió per a aquest darrer: «especialment travesser d'escala de mà» [...] Una mostra de planificació dels dialectalismes dirigida a la formació d'una llengua lògica, enemiga de l'ambigüïtat; caldrà meditar si convé seguir aquesta pauta.

Joan Veny (2001, p. 91) és més escèptic encara («personalment crec que no és convenient abusar d'aquest criteri per la seva escassa operativitat»), malgrat tot, en aquest cas sembla haver-se aplicat. La matisació del contingut semàntic dels sinònims *clatell/bescoll* deu obeir a l'etimologia *batcoll* o *baticoll*, acceptada per Coromines, qui diu que «primerament *batcoll* degué designar la part del coll dels equins batuda pel collar i les regnes, i la part del coll dels bous batuda pel jou». Una altra ensenyança del mapa 31 de l'ALDC, a tenir molt en compte, és el predomini absolut de la variant *bascoll* enfront de la forma actualment normativa, *bescoll*, només recollida en dos punts de l'extrem meridional del País Valencià

(Crevillent i Guardamar). Pel que fa a *nuca*, cap de sèrie que podríem qualificar de diatòpicament neutre, segons el DECat és poc usual en les llengües iberoromàniques. (Com que aquí Coromines parla de *iberoromànic* oposant-lo al francès i a l'italià, hem d'entendre que hi inclou també el català.) Efectivament, a l'ALDC, excepte un únic cas, *nuca* apareix de tant en tant com a segona resposta, i sense una clara preferència geogràfica. Un quart membre de la sèrie encapçalada per *nuca* és *tos* (al DIEC2 *tos*¹), mot el domini actual del qual és el sud valencià (de la capital cap avall, on reparteix el terreny amb *bascoll*). Les *Regles de esquivar vocables...* (regla 178) oposen *tos*, sinònim preferent, a *clatell*, mot a evitar. El *Diccionari valencià*, que —igual que el DIEC2— desconeix *bascoll*, remet *clatell* en la seva primera accepció a *bescoll*, i hi afegeix quatre accepcions més, en realitat, quatre frases (*caure de clatell*; *ser net de clatell*; *planta-me-la al clatell*; *tenir (o portar) llana al clatell*), de les quals l'única no recollida pel DIEC2 és *planta-me-la al clatell* «expressió d'incredulitat». Crida l'atenció la productivitat fraseològica de *clatell* en un diccionari valencià general si considerem que l'ALDC només documenta aquest mot a l'extrem nord del País Valencià. Notem finalment que el mapa 618 de l'ALDC (*caure d'esquena*) no recull al País Valencià la resposta *caure de clatell*: les respostes predominants són *caure d'esquena* i *caure de tos*, aquesta última gairebé hegemònica de València cap al sud.

5. *falç/corbella* (López, 2002). El DECat i el DCVB coincideixen en la valencianitat del segon terme, del qual Coromines diu dins l'article *corb* que «és un mot distintivament valencià, usat de cap a cap del País, començant per la Ribera d'Ebre fins al camp d'Elx». El DIEC2, fidel als seus criteris, el remet a *falç* 1, on, a més de la definició, trobem dos exemples del primer Fabra que al nostre entendre il·lustren les limitacions de la definició sinonímica: *pel juny la falç al puny* i *un cop de falç*. Si intentem la substitució, tindrem resultats estilísticament o connotativament diferents: en *el juny*, *la corbella al puny* molesta la llargària del substitut, i *un cop de corbella* no evoca *Els segadors* dels catalans, que segurament rondava pel cap del Mestre en redactar aquesta entrada. Per al *Diccionari valencià* els dos mots *falç* i *corbella* no són sinònims perfectes: tots dos tenen la seva pròpia definició, sent *corbella* una «varietat de falç de fulla corba en pla distint del mànec». Una redistribució de formes basada en l'ús real de certes zones segons es desprèn del DECat, que ens diu que en molts llocs els dos termes poden designar eines més o menys diferents, però en d'altres *corbella* s'usa per a totes menes de *falç*.

6. *guineu/rabosa* (López, 2002). El DIEC2 recull també un tercer geosinònim, el septentrional *guilla*. El cap de sèrie és *guineu* en la seva primera accepció (n'hi ha una segona, aplicada a peixos): *guilla* i *rabosa* es defineixen com a *guineu* 1. Només que aquesta accepció es divideix en dues subaccepcions: sota 1 2 figura la *guineu àrtica* o *blava*. La remissió sembla permetre'ns d'aplicar aquests adjectius també als dos geosinònims restants, i parlar per exemple de *rabosa àrtica* o de

guilla blava. Efectivament, el *Diccionari valencià*, que defineix *rabosa* i hi remet *guineu* i *guilla*, distingeix *rabosa comuna*, *rabosa roja* i *rabosa àrtica*. Aquesta sèrie sinonímica, tal com ens la presenta el *Diccionari valencià*, és interessant també perquè il·lustra una altra vegada que mots desusats poden conservar la seva vitalitat en expressions, frases fetes: *guilla*, que en la seva primera accepció remet a *rabosa*, en la segona recull les frases *anar brut com una guilla*, *pudir més que una guilla* i *ser una guilla* «ser dolent, astucios». Germà Colón (2005, p. 221), a propòsit de les *Regles de esquivar vocables...*, es refereix a aquesta possibilitat quan constata que *rabosa* fou i és un mot essencialment valencià, «encara que *guineu*», diu ell, «es conserva en sentits metafòrics». És curiós de constatar que aquests sentits metafòrics s'atribueixen aquí a un altre membre de la mateixa sèrie, *guilla*, qualificat pel DECat de pirinenc o del nord.

7. *llevat/rent* (López, 2002; Faluba, 1995), sèrie que el DIEC2 completa amb *creixent* 6, remetent els dos últims al primer, *llevat* 1 «massa fermentada que es mescla amb una altra per fer-la fermentar». Pel que fa a *rent*, Coromines el limita al valencià, mentre que el DCVB el documenta també a l'Urgell, Lleida, Fraga, Mequinensa, la Conca de Barberà i el Camp de Tarragona. *Creixent*, substantiu masculí ja recollit pel Fabra del 1932, segons les mateixes fonts es limita a Tortosa, extensió geogràfica que pot qüestionar la seva inclusió en el corpus referencial, si no és que per Tortosa hem d'entendre el tortosí, tal com es desprèn del PALDC (p. 25, columna B). Al mateix temps, la sèrie podria completar-se amb un geosinònim més, *lleute*, actualment exclòs del DIEC, que segons Coromines s'estén, de nord a sud, en tota la longitud del català (nord-)occidental. En el *Diccionari valencià* hi trobem tots quatre membres de la sèrie (*creixent*, *lleute*, *llevat*, *rent*), dels quals el definit és, naturalment, *rent*.

8. *mosso/criat, servent, treballador, segador* (López, 2002). Als textos bíblics dels quals procedeixen aquests sinònims *mosso* segurament correspon sobretot a l'accepció 2 1 del DIEC2 («criat, especialment de masia»), cartografiada per l'ALDC al mapa 224 (*criat*) i al mapa 225 (*criada*); hi veiem efectivament que la penetració del castellanisme primerenc *mosso* al País Valencià és escassa. Però el que voldria comentar ara és la primera accepció que trobem al DIEC2 de *mosso* *mossa* substantiu, que no és altra cosa que una remissió a *noi noia*. El problema és que aquesta entrada té sis accepcions, i en algunes d'aquestes difícilment podríem substituir el lema per *mosso mossa*, així 1 2 m. i f. «Nen, nena», amb l'exemple *La Rosa ha parit un noi. Què ha tingut? Noi o noia?* O és que es pot parir un mosso o una mossa? I si intentéssim fer la substitució en l'accepció 5, que és l'expressió *noia verda* que ens remet a *sac de gemecs*, tindríem una *mossa verda* que no crec que tingui res a veure amb el dit instrument músic. Aquesta mena de remissió imprecisa a mots polisèmics es dona al DIEC2 amb una relativa freqüència: *xicot xicota* 1 i *allot al·lota* remetent igualment a *noi*, sense precisar-ne l'accepció.

9. *seny/trellat, enteniment, coneixement* (López, 2002). Aquesta sèrie sembla il·lustrar la poca popularitat a València d'un mot emblemàtic a Catalunya, del qual el DECat de Coromines afirma que «resta viu i vivaç pertot on sona la nostra llengua». Malgrat el rebuig que fa d'aquesta paraula la versió valenciana de la Bíblia interconfessional, el *Diccionari valencià* la recull, definint-la com a «sana capacitat mental que és penyora d'una justa percepció, apreciació, comportament, actuació», fórmula definidora pràcticament idèntica a la del DIEC2, coincident per la seva banda amb la del DGLC (l'única diferència és que al «comportament» valencià li correspon la «captinença» fabriana). A propòsit d'aquesta sèrie, hom s'adona d'una omisió del DIEC2, en què busquem endebades els sinònims valencià i balear de *queixal del seny*, del qual se'n diu, segons ens indica el mapa 49 del PALDC, *queixal de l'enteniment* al País Valencià (de Castelló de la Plana cap avall) i a Eivissa, i *queixal extremer* (o senzillament *extremer*) a les Balears. (Pel que fa l'adjectiu *extremer*, és curiós que el DIEC2 no el reculli, i que Coromines només n'aporti documentació medieval, tot desconeixent l'ús viu.)

10. *toro/bou*, sèrie que es complementa amb *brau* (López, 2002; Faluba, 1995). La denominació del mascle de l'espècie *Bos taurus* sembla ser una mena d'assignatura pendent de la lexicografia catalana, assignatura que al meu entendre no ha aconseguit aprovar tampoc el DIEC2. El Fabra del 1932 defineix *brau* com a «mascle de l'espècie bovina no castrat». L'entrada *toro* de la primera edició del DGLC té una definició mixta: comença amb el sinònim *brau*, del qual dona també la definició, repetint la de l'entrada corresponent. Finalment, el *bou* per a Fabra era un «mamífer remugant domèstic pertanyent a la família dels bòvids (*Bos taurus*), d'un metre i mig d'alt i dos i mig de llarg, de cap gros armat de dues banyes, pell dura, pèl dur blanc, roig, negre o clapat, molt útil com a animal de treball i comestible», i després d'aquesta definició, que avui ens sembla massa enciclopèdica i una mica superada pel temps, afegeix: «especialment el mascle adult castrat». O sigui, el punt de partida marcat per Fabra és el següent: hi ha una espècie animal que es denomina *bou*, terme que s'aplica també al mascle castrat d'aquesta espècie, i després hi ha dos mots sinònims, *brau* i *toro*, que indiquen només el mascle «no castrat», i dels quals el preferent és *brau*. Des d'aleshores el quadre s'ha completat. Primer: avui sabem que aquesta accepció substantivada de l'adjectiu *brau*, amb paraules de Coromines, «no ha estat mai cosa general, ni tampoc fou gaire antiga, contra el que han donat entenent els ultrapuristes». *Brau* substantiu, continua Coromines, només «és d'ús normal a Mallorca i general a totes les comarques d'enllà de la frontera». El DCVB és molt menys explícit pel que fa als territoris on *brau* s'usa realment, però Francesc de B. Moll l'inclou en el seu *Vocabulari mallorquí-castellà* (Moll, 1965). Segon: avui ningú no dubta del caràcter autènticament català de *toro*, malgrat la identitat formal amb el mot castellà equivalent. I tercer: com ho indica també la substitució de *toro* per *bou* a la

l·lista de la qual pouem (contrast entre el lèxic català i lèxic valencià de la Bíblia interconfessional), en català valencià pot denominar-se *bou* també el mascle no castrat de l'espècie, accepció recollida pel DCVB i evidenciada, segons Coromines, pel nom gens infreqüent de *el Colló del Bou*, donat a certes penyes als pobles valencians, o per les *places de bous* d'algunes ciutats valencianes. Malgrat aquests antecedents, l'entrada *bou* del DIEC2 no ens diu explícitament que aquest mot pot ser també sinònim de *toro*; ho podem deduir de la subaccepció 1 2 («bou adult castrat») i de l'accepció 2, segons la qual el plural *bous* pot significar «festes populars de joc amb un o més bous». Arribem a la mateixa deducció també amb l'entrada *correguda*, en la qual *correguda de bous* es defineix com a «espectacle públic en què una persona toreja un bou fins a donar-li mort, d'acord amb les convencions de la tauromàquia». Cal confessar que la solució que s'hauria hagut d'imposar, crear dintre de l'entrada *bou* una nova subaccepció que el definís com a «bou adult no castrat», podria resultar xocant a causa de l'evident contradicció entre les dues definicions subsegüents. En casos com aquest hom troba a faltar la marca geogràfica que ens aclareixi la distribució espacial dels significats antagònics. Pel que fa a *brau* i a *toro*, al DIEC2 ambdós remeten a *bou* 1 1, on es defineix l'espècie. En resulta, amb bona lògica, que els braus i els toros també poden ser vaques... El *Diccionari valencià* tampoc no afirma explícitament que pot haver-hi un *bou* no castrat, i embolica la troca posant al final de la definició de *bou* com a espècie l'afegit «anomenat també *brau* i *toro*». De tota manera, les proves implícites de l'accepció «mascle no castrat» hi són també al *Diccionari valencià*, i en trobem una de més en la frase *estar (algú) fet un bou* «estar furiós, exasperat, rabios». (Notem de passada que la citada frase porta la marca *fig.* És que —fora de casos mitològics— algú pot estar fet un bou no figuradament?)

L'admissió generalitzada de geosinònims sense sotmetre'ls a una jerarquització explícita pot justificar-se tàcticament, però la jerarquització a llarg termini serà inevitable. La Secció Filològica de l'IEC té present que si distingeix àmbit general i àmbit restringit en fonètica i en morfologia, no podrà deixar de distingir-los també en el lèxic. Si no ho fa (o triga a fer-ho) no es deu només a la dificultat intrínseca d'haver de manejar, en aquest cas, una quantitat de dades excessivament elevada, sinó també a la sensibilitat aguditzada de certs parlants que veuen en les marques geogràfiques una mena d'estigmatització. Mentre no es formulï una proposta per a un estàndard oral lèxic, que seguirà la de fonètica (1990) i la de morfologia (1992), em pregunto què ha de fer qui vulgui adreçar-se a la comunitat catalanoparlant en conjunt? I què ha de fer mentrestant qui vulgui fer un diccionari bilingüe llengua *x*-català? Personalment, puc donar compte de la meua experiència com a lexicògraf, coautor, amb Károly Morvay, d'un parell de diccionaris català-hongarès i hongarès-català. Tot limitant-me a les sèries presentades

més amunt (i excloent-ne els grups encapçalats per *mosso* i per *seny* perquè hi domina més la sinonímia que no pas la geosinonímia), examinaré quins dels seus elements vam admetre en l'elaboració d'aquests dos diccionaris, i quins d'aquests elements admesos porten la marca geogràfica *reg.*, o sigui, regional, triada segurament per imitació del diccionari de l'Enciclopèdia, l'últim crit de la lexicografia catalana en aquells moments (els últims anys vuitanta i el primers anys noranta del segle passat).

Unitats admeses pel diccionari català-hongarès sense marca geogràfica:

birbar, eixarcolar, eixartellar, escardar, herbejar; mató, recuit; guilla, guineu; redorta, sarment, tòria; bescoll, clatell, tos; corbella, falç; creixent, llevat, rent; bou l'espècie bovina', brau, toro.

Unitats admeses pel diccionari català-hongarès amb la marca geogràfica *reg*:

brossat; rabosa; redolta; bou 'toro'.

Unitats excloses pel diccionari català-hongarès:

brull; lleute.

El diccionari català-hongarès admet doncs la gran majoria dels geosinònims que hem destacat del DIEC, tot i que és inconseqüent (com també les seves fonts d'aleshores) en l'aplicació de la marca *regional*. Hi és una absència criticable la de *brull*, cap de la seva sèrie sinonímica al *Diccionari valencià*. D'altra banda, avui dubto de la necessitat de l'ús de les marques geogràfiques aplicades a les unitats d'entrada d'un diccionari bilingüe (en el nostre cas, les del català).

Mirem ara el diccionari hongarès-català, agrupant les traduccions catalanes segons el concepte traduït, i donant el mot d'entrada hongarès entre parèntesis:

«arrencar les males herbes» (*gyomlál*): *eixarcolar, birbar; esbrossar, desbrossar, escanyotar, escardar, herbejar*

«massa blanca i mantegosa que resulta de la coagulació de la part caseosa de la llet» (*túró*): *mató, recuit, brossat, casi* (la font d'aquest últim mot no l'he pogut localitzar; deu tractar-se d'un error)

«l'espècie *Vulpes vulpes*» (*róka*): *guineu; rabosa, guilla*

«branca llarga i prima de vinya» (*szőlővessző*): *sarment, tòria, redorta; (venyige) sarment, redorta, tòria*

«nuca» (*nyakszirt*): *clatell, nuca, bescoll, tos, occípit*

«nuca» (*tarkó*): *nuca, clatell, bescoll, batcoll, tos, occípit*

«eina que serveix per a segar les messes» (*sarló*): *falç, falcilla, corbella*

«massa fermentada que es mescla amb una altra per fer-la fermentar» (*élesztő*): *llevat, rent*

«mascle de l'espècie *Bos taurus*» (*bika*): *toro; brau (culte); bou (reg.)*

«mascle castrat de l'espècies *Bos taurus*» (*ökör*): *bou [castrat].*

La marca *regional*, que el diccionari català-hongarès aplica a quatre mots del nostre corpus, a l'hongarès-català s'usa una única vegada: a l'entrada *bika* qualifi-

quem de regional l'ús de *bou* en l'accepció «toro». S'observa, d'altra banda, una proliferació de sinònims (hi ha un grup que tradueix el mot d'entrada amb set, i un altre, amb sis mots catalans). L'usuari només excepcionalment rep alguna ajuda per a la tria: en la sèrie de *birbar* i en la de *guineu* hi ha un punt i coma que suggereix que les formes preferents són les que hi cauen a l'esquerra (*eixarcolar i birbar* i, respectivament, *guineu*).

La marcació geogràfica de les unitats lèxiques és una tasca força complicada perquè els mots poques vegades respecten fronteres administratives precises: dir de *tos* «clatell» que és un mot valencià és una veritat parcial, perquè no s'usa en tots els punts del País, i perquè s'usa també fora de València (el mapa 31 de l'ALDC el documenta al Matarranya). Si consultem el mapa 41 (*la nineta de l'ull*) del PALDC, ens convencem de la pràctica impossibilitat de reduir a una (o unes poques) marques geogràfiques la complexitat de la distribució espacial —sovint discontinua— dels sis sinònims principals. Enfront d'aquesta dificultat, els autors dels diccionaris poden assumir diverses actituds: la de renunciar a assenyalar la vigència geogràfica dels mots, la d'intentar reflectir-la amb l'adopció d'una gran quantitat de marques geogràfiques, i una de compromís, que seria reduir les marques a unes poques, o a una sola, com és ara *regional*, o sigui «no usat en tot el domini lingüístic», o en el nostre cas concret, «no pancatalà». En la lexicografia espanyola (castellana) fou una solució original la del diccionari CLAVE, que destaca el lèxic específicament americà (de vegades compartit per l'andalús i pel canari), amb la vaga fórmula introductòria «en zonas del español meridional», en comptes d'aportar, diu la introducció, «la parcial y dudosa información que proporcionan otros muchos diccionarios» (CLAVE, p. XIII). Cau en aquest altre extrem, més afí a la tradició lexicogràfica castellana, el *Diccionario Salamanca de la lengua española*, pràcticament coetani de CLAVE.

En les notes, potser no prou connexes, que acabem de presentar hem constatat que 1) les remissions del DIEC pequen de vegades d'imprecisió, perquè no aclareixen quina és l'accepció a què hom remet; 2) el DIEC admet potser massa generosament l'existència de la sinonímia perfecta o absoluta, fet que augmenta el nombre de les remissions; 3) la falta de jeraquitització dels geosinònims dificulta la feina dels que confeccionen diccionaris llengua *x*-català, perquè els obliga a admetre un nombre excessiu de sinònims com a traducció d'una única paraula d'entrada; 4) la jeraquitització del lèxic, que distingeixi mots locals i mots generals, com també mots que pertanyen a l'estàndard supraregional i d'altres que en queden exclosos, serà a la llarga ineludible, tot i que a hores d'ara la idea pot ofendre sensibilitats. L'ideal seria si aquesta jeraquitització es produís espontàniament, fruit de la coneixença mútua de les diverses modalitats i d'un ferm sentiment de pertinença a la mateixa comunitat. Tot admetent que aquest sentiment de pertinença no és general entre els catalanoparlants d'ara i —sabent també que no el

fomenten amb la mateixa convicció les diverses administracions autonòmiques—, confio que no sigui encara tard perquè es generalitzi i es consolidi, amb els corresponents reflexos en la llengua, avui encara compartida.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de Borja (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. 10 v. [DCVB]
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1999). *Les Regles de esquivar vocables i «la qüestió de la llengua»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BIBILONI, Gabriel (1997). «Sobre l'estàndard composicional». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Mallorca (Palma, 18 i 19 d'octubre de 1996)*. Barcelona; Palma: Institut d'Estudis Catalans, p. 33-38.
- CASANOVA, Emili (2002). «El lèxic valencià en el DIEC». A: *Estudis del valencià d'ara. Actes del IV Congrés de Filologia Valenciana del 20 al 22 de maig de 2000*. Paiporta: Denes, p. 55-83.
- CLAVE: *Diccionario de uso del español actual* (1997). Madrid: SM. [CLAVE]
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2005). «Encara les Regles de esquivar vocables». *Estudis Romànics* [Barcelona], vol. xxvii, p. 219-225.
- COROMINES, Joan (1980-2001). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. 11 v. [DECat]
- Diccionario Salamanca de la lengua española* (1996). Madrid: Santillana; [Salamanca]: Universidad de Salamanca.
- FABRA, Pompeu (2005). *Obres completes*. Vol. 1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2007). «*Diccionari general de la llengua catalana*». A: *Obres completes*. Vol. 5. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [Edició facsimil de la 1a ed., de 1932, Barcelona: Llibreria Catalònia] [DGLC]
- FALUBA, Kálmán (1995). «Dialectes i vocabulari referencial. A propòsit de la tercera edició del *Diccionari de la llengua catalana* (DLC, 1993)». A: *Estudis de lingüística i de filologia oferts a A. M. Badia i Margarit*. Vol. 1. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 267-273.
- FALUBA, Kálmán; MORVAY, Károly (1990). *Diccionari català-hongarès*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- (1996). *Diccionari hongarès-català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- FERRANDO, Antoni (2000). «La presència dels dialectes territorials a l'obra de Pompeu Fabra». A: GINEBRA, Jordi [et al.] [ed.]. *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. 1. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; [Tarragona]: Universitat Rovira i Virgili, p. 279-340.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA (1996). «Criteris sobre la incorporació de variants lexicals en el *Diccionari general*». A: *Documents de la Secció Filològica, II*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 81-83.
- (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62. [DIEC2]
- LACREU, Josep [dir.] (1995). *Diccionari valencià*. València: Bromera: Generalitat Valenciana.
- LANSTYÁK, István (2006). «Nyelvi változatosság a határon túli magyar szókincsben». *Kisebbségkutatás* [Budapest], núm. 1, p. 60-73.

- LÓPEZ I QUILES, Antoni (2002). «El valencià estàndard de la Bíblia valenciana.» A: *Estudis del valencià d'ara. Actes del IV Congrés de Filologia Valenciana del 20 al 22 de maig de 2000*. Paiporta: Denes, p. 254-275.
- Magyar értelmező kéziszótár* (2003). 2a ed. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (2005). «Aproximació a Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. 1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 55-92.
- (2007). «Introducció». A: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62, p. IX-XXVI.
- MOLL, Francesc de Borja (1965). *Vocabulari mallorquí-castellà*. Palma de Mallorca: Moll.
- RAFEL, Joaquim (1988). «Sobre la normalització dels diccionaris catalans: el tractament de les sèries sinonímiques». A: *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*. Vol. 8. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XVI), p. 57-112.
- VENY, Joan (1960). «Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes». *Revista de Filología española* [Madrid], vol. XLIII, p. 117-202.
- (2001). *Llengua històrica i llengua estàndard*. València: Universitat de València.
- (2008). «De l'atles lingüístic descriptiu a l'atles interpretatiu». *Serra d'Or* [Barcelona], núm. 585 (setembre), p. 69-70.
- VENY, Joan; PONS I GRIERA, Lúdia (2001, 2004 i 2006). *Atles lingüístic del domini català*. Vol. 1, 2 i 3. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [ALDC]
- (2007). *Petit atles lingüístic del domini català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [PALDC]
- WHEELER, Max (1995). «La primera persona del present d'indicatiu, pot haver-hi més a dir-ne?» A: *Estudis de lingüística i de filologia oferts a A. M. Badia i Margarit*. Vol. 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 411-425.

La inclusió d'afixos en el DGLC: una novetat lexicogràfica a principis del segle xx*

FRANCESC FELIU
Universitat de Girona

OLGA FULLANA
Oficines Lexicogràfiques
Institut d'Estudis Catalans

El *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC) de Pompeu Fabra conté una novetat poc estudiada respecte als diccionaris catalans precedents: la incorporació com a lemes d'una gran quantitat d'afixos caracteritzats amb els descriptors *prefix*, *sufix*, *forma prefixada* o *forma sufixada*. En la primera edició de 1932 hi comptem 593 entrades que corresponen a 576 elements prefixals —108 prefixos i 468 formes prefixades— i a 17 elements sufixals —13 sufixos i 4 formes sufixades.

Els diccionaris del segle XIX o bé no admeten lemes d'aquest tipus —com és el cas dels del diccionari d'Esteve, Bellvitges i Juglà— o bé inclouen algunes entrades com ara *ex*, *a*, *ad*, *arxi* o *pseudo*. Aquests elements, que avui considerariem afixals, es descriuen com a *partícules*, *preposicions llatines*, *preposicions inseparables*, etc. Hi apareixen per herència de la tradició lexicogràfica, en un nombre molt reduït i sense distingir si es tracta d'elements productius en català, com ara *des-*, o de constituents de mots procedents del llatí o el grec ja lexicalitzats, com ara *ad-* o *ob-*. En qualsevol cas, no s'hi consignen formes afixals basades en arrels cultes llatines i gregues.

En els treballs lexicogràfics contemporanis al DGLC, es pot observar encara un ancoratge en la tradició del XIX. El diccionari *Pallas* d'Emili Vallès, de 1927, inclou ben pocs afixos en la seva nomenclatura. Els dos primers volums del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) d'Alcover i Moll —el primer de 1926-1930 i el segon de 1930-1934— corresponents a les lletres de la *a* a la *car*, inclouen només dos afixos, *arxi-* i *auto-*, que contrasten amb els 114 que inclou el DGLC entre aquestes mateixes lletres.

* Per a la realització d'aquest estudi hem comptat amb el finançament del projecte de recerca «Historia de la llengua catalana (siglos XIX-XX)» (ref.: HUM2005-05116/Filo).

1. ELS ESTUDIS SOBRE EL DGLC I ELS AFIXOS

Malgrat tot això que acabem d'advertir, cap dels estudis de què disposem avui sobre el diccionari de Pompeu Fabra no s'ha fixat en aquesta qüestió. Només Colón i Soberanas (1985, p. 222) noten que el DGLC pren alguns morfemes com a lemes, però consideren que és una manera de procedir «ben tradicional»:

Pel que fa a la lematització el *DGLC* actua de manera ben tradicional, d'acord amb el que, segons el lexicògraf, és un mot. Entre els morfemes presos com a lema hi comptem prefixoides i sufixoides com són *a-*, *an-*, *ab-*, *atlo-*, *arxi-*, *clamido-*, *contra-*, *ornito-*, *oxi-*, *pseudo-*, *tetra-*, o bé *-aci*, *-fagia*, *-grafia*, etc. [...]

Des de la perspectiva actual, que un diccionari tingui afixos com a lemes i els reculli en nombre abundant no és gens estrany. Potser aquest fet no ha permès valorar adequadament l'aportació de Fabra en aquest aspecte. I és que la inclusió de lemes afixals és, certament, un hàbit que s'ha estès en les obres lexicogràfiques catalanes posteriors, de la mateixa manera que avui s'ha generalitzat en la lexicografia d'altres llengües.

Les dades quantitatives són suficients per fer-nos adonar com ha quallat aquesta pràctica. El DCVB, en la publicació completa i revisada finalitzada els anys seixanta, inclou 317 elements afixals.¹ La primera edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC) de 1995 en registra 1.002. La segona eleva el nombre d'aquestes entrades a 1.554. Els diccionaris d'Enciclopèdia Catalana, hereus tant del DGLC com de la *Gran enciclopèdia catalana* (GEC), recullen des de les primeres edicions elements afixals i la darrera edició impresa de 1998 n'aplega més d'un miler.

En altres llengües la inclusió d'afixos també sembla haver-se imposat. Ja els anys seixanta, el *Petit Robert*, el *Garzanti* i el *Zingarelli* també inclouen afixos com a lemes. El *Diccionario de la lengua española* de la Real Academia Española (DRAE) va començar a revisar els pocs lemes afixals que incloïa tradicionalment, per sistematitzar-ne el tractament, a partir de l'edició de 1970 i n'ha incorporat molts de nous en edicions posteriors.

Tanmateix, no hem de perdre de vista que en el moment en què Fabra emprèn el seu treball lexicogràfic, a l'entorn dels anys vint, la decisió d'incloure lemes afixals constitueix una innovació tècnica ben particular que cal valorar en el marc del treball lingüístic i codificador de Fabra.

1. Ja hem dit que en els dos primers volums només hi ha dos afixos. Els 315 restants apareixen a partir del tercer volum, sota la responsabilitat de Francesc de Borja Moll.

2. ELS LEMES AFIXALS EN LA TRAJECTÒRIA LEXICogrÀFICA DE FABRA

Germà Colón (2007, p. 16) afirma que «la primera producció lexicogràfica [de Fabra] fou el *Diccionari ortogràfic* de l'any 1917, redactat pel mateix Fabra i que pot ésser considerat com la macroestructura del DGLC». Joan Veny (2007, p. 42) ha advertit també que «tot i que es pot dir que la base de la macroestructura del DGLC és el *Diccionari ortogràfic* (1a ed., 1917), no podem oblidar que la *Gramàtica catalana* de Fabra de 1912 conté un “Vocabulario” de 111 pàgines [...] que, en certa manera, constitueix el canemàs dels futurs *Diccionari ortogràfic* i *Diccionari general* (en podríem dir “canemàs del futur canemàs”)). Però el cas és que en aquests diccionaris, en part potser perquè la seva prioritat era estrictament la fixació ortogràfica dels mots en ús, no hi trobem lemes de caràcter afixal.

En canvi, sí que n'apareixen en els quatre fascicles conservats del *Diccionari de la llengua literària* (DLL), que inicià la seva publicació l'any 1926 sota els auspicis de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). L'atribució d'aquest diccionari a Pompeu Fabra és avui comunament acceptada, encara que es tractava d'una obra institucional i sabem que van intervenir-hi també alguns altres membres de la Secció Filològica, com ara Manuel de Montoliu i Carles Riba.²

Joaquim Rafel ha estudiat en profunditat els lligams entre el malaguanyat DLL i el DGLC i ha conclòs que «els plecsc impresos del DLL han estat l'única font de la part corresponent del *DF[abra]*; amb això hem d'entendre que qualsevol influència que puguem observar en el text del *DF* ja s'havia produït en tot cas abans en el DLL» (Rafel, 1996, p. 264-265). I, efectivament, la pràctica lexicogràfica d'inclusió d'afixos ja es va introduir en l'elaboració del «Diccionari de l'Institut» —que Rafel situa a l'entorn dels anys 1918-1923. Si la decisió d'incloure afixos en el DLL és del mateix Fabra o és una decisió col·legiada no ho sabem, però el cert és que Fabra l'assumirà com a pròpia en el DGLC.

L'estudi comparatiu dels afixos que recullen el DLL i el DGLC ens ratifica l'afirmació de Rafel. En els quatre primers fascicles del DLL corresponents de la *a* a *aquedar-se*, hi apareixen 51 afixos i mantenen una correspondència absoluta amb el DGLC. Ara bé, en el diccionari de 1932 no hi llegim una simple reproducció dels articles afixals del diccionari de l'Institut. Les diferències en el redactat d'algunes definicions, la transliteració dels mots grecs o la selecció d'exemples indiquen que hi ha una certa evolució i una major sistematització en el tractament dels afixos. L'anàlisi detallada d'aquesta qüestió excedeix els límits d'aquesta comunicació i forma part d'un estudi més ampli, ara en procés d'elaboració.

2. Els dos fascicles publicats i els altres dos que restaren en galerades a l'arxiu de l'IEC han estat ara reproduïts a Mir i Solà (2007, p. 79-145).

3. ANTECEDENTS D'AQUESTA PRÀCTICA LEXICogrÀFICA

Fins avui, no disposem de cap informació significativa a propòsit de l'origen d'aquest procediment lexicogràfic de Fabra. Com ja és sabut, l'autor cita en el pròleg del DGLC les seves principals fonts de referència (Fabra, 1932, p. VII):

En la redacció del Diccionari s'han tingut al davant un gran nombre de diccionaris catalans i d'altres llengües (principalment el de l'Acadèmia espanyola, el de Hatzfeld i Darmesteter i el de Webster), els reculls lexicogràfics publicats [...] i els existents a les Oficines lexicogràfiques [...].

Podem situar el precedent de l'opció de Pompeu Fabra en alguna de les tres fonts lexicogràfiques forasteres que ell mateix confessa haver utilitzat? En el diccionari castellà de la Real Academia Española (RAE) segur que no. És sabuda la influència que tradicionalment el diccionari de l'acadèmia espanyola ha tingut sobre els diccionaris catalans —el de Fabra, inclòs— pel que fa a l'establiment de la nomenclatura i a les definicions. De fet, tenim encara molt poc fressada la comparació entre el DRAE i el DGLC —vegeu per a això, sobretot, els treballs de Bargalló i Garriga (2000a i 2000b). Però el DRAE del temps de Fabra només inclou alguns afixos com a lemes i ho fa de la manera tradicional que hem explicat al principi de la comunicació: pocs, amb una caracterització vaga i basats en la tradició lexicogràfica.

Pel que fa al *Dictionnaire général de la langue française* de Hatzfeld i Darmesteter (1890-1900), els estudiosos que s'hi han referit fins ara ho han fet per destacar-ne la gran influència en la nomenclatura, en les definicions i en els exemples de Fabra. Colón i Soberanas (1985, p. 227) afirmen que «ha estat el mentor constant, ja començant pel títol, de la labor de Fabra» i Colón (2007) ha insistit en el fet que el *Dictionnaire général* és la font principal del DGLC.³ Ara bé, en la qüestió dels lemes afixals és clar que el diccionari francès tampoc no en pot ser la font. Aquest diccionari, tot i que usa les etiquetes gramaticals *prefix* i *suffix*, no es desmarca de la lexicografia tradicional. D'altra banda, el diccionari va precedir per un estudi de gairebé tres-centes pàgines sobre morfologia, però, el tractament que dona als prefixos i als sufixos no té res a veure amb el plantejament que podem inferir dels afixos inclosos en el DGLC. En llargues llistes s'hi consignen els for-

3. «Pompeu Fabra, que també en l'aspecte lexicogràfic volgué ésser innovador, fugint de l'esclavatge del diccionari de la Real Academia Española [...] es va acostar al DG francès, obra que devia trobar molt al seu gust, puix que és un diccionari ben cartesià, amb divisions lògiques clarament estructurades (massa estructurades i massa lògiques, fins i tot, puix que moltes vegades no responen a l'ús de l'idioma, són accepcions intel·lectuals, artificials), però s'hi acostà massa, es va excedir...» (Colón, 2007, p. 37).

mants patrimonials, que es presenten sota un enfocament etimològic que queda molt lluny de la praxi fabriana, i en l'apartat «Formation savante grecque» s'hi esmenten tan sols una setantena de formants que anomena *éléments composants*.

Podem prendre en consideració, llavors, una possible influència del Webster? El desconeixement de l'influx d'aquest diccionari en la lexicografia fabriana és a hores d'ara quasi absolut.⁴ Tanmateix, l'estudi del Webster, pel que fa a la qüestió que ens interessa, ens duu a reconèixer sense dubtes l'ascendent d'aquest reconegut diccionari americà sobre el Fabra. L'origen dels lemes afixals del DGLC i del tractament lexicogràfic que reben és al Webster. I aquest fet no és pas intranscendent perquè amb això Fabra entronca amb la prestigiosa tradició lexicogràfica anglosaxona. L'*Oxford English Dictionary* i el Webster havien posat en circulació al darrer quart del segle XIX aquest procediment lexicogràfic i Fabra optarà per incorporar-lo, juntament amb certes implicacions terminològiques que en deriven.

4. DE QUIN WEBSTER PROVENEN ELS AFIXOS FABRIANS?

Existeixen nombroses versions i edicions diferents dels diccionaris que prenen el nom de Webster⁵ i no hi ha unanimitat entre els estudiosos que fins ara han volgut concretar quin fou exactament el diccionari que Fabra tenia al davant en el moment de l'elaboració del DGLC. Colón i Soberanas (1985, p. 230, n. 341) i després Rico i Solà (1995, p. 166) esmenten el *Webster's International Dictionary* de 1892, i Bargalló i Garriga (2000a, p. 201, n. 4) ho afirmen amb tota claredat; però en un treball posterior Colón (2007, p. 20) es decanta pel *Webster's New International Dictionary*, i en cita l'«edició de 1911 i següents»; Ginebra i Solà (2007, p. 217), més darrerament, indiquen que «probablement es tracta del *Webster's New International Dictionary* de 1909». La determinació de quina versió del Webster va utilitzar Fabra és rellevant, atès que hi ha variacions importants entre els diferents Websters, i llurs edicions successives.⁶

Les referències que hem ressenyat fa un moment en realitat remetent només a dos dels anomenats diccionaris Webster: el *Webster's International Dictionary of the English Language* (WID) i el *Webster's New International Dictionary of the En-*

4. Colón i Soberanas (1985, p. 230, n. 341) es limiten a observar que «casos d'utilització del diccionari de Webster abunden». Bozzo i Pauné (2000) han tractat tímidament la qüestió del possible influx del model americà en relació amb l'ordenació i la jerarquització de les accepcions en el DGLC.

5. Un dels primers diccionaris de l'anglès americà va ser compilat per Noah Webster —l'*American English Dictionary* de 1928. Obtingué un gran èxit i *Webster* va passar a ser un nom de domini públic amb què es conegueren molts altres diccionaris, talment com si *Webster* fos un nom genèric. La casa editora Merriam, que havia adquirit els drets del diccionari de 1928, no va poder lluitar contra el mal ús del nom *Webster* i acabà canviant-ne el nom pel de *Merriam-Webster*.

6. Per a una síntesi de la història i les característiques dels diferents diccionaris Webster, vegeu Algeo (1990). Vegeu també Leavitt (1947).

glish Language (WNID). Les primeres edicions d'aquests diccionaris són de 1890 en el cas del WID i de 1909 per al WNID. Entre aquestes dues edicions només hi ha diverses reimpressions sense variacions substancials. El WNID presenta canvis profunds en l'estructuració de la informació respecte al seu predecessor i inclou 40.000 lemes nous. La primera edició, que veurà la llum per primer cop el 1910, serà objecte de moltes reimpressions en els anys que segueixen, però no inclourà canvis importants fins a la segona edició de 1934, que ja no és possible considerar com una font de Fabra.

La confrontació dels afixos recollits en el WID i en el WNID amb els afixos inclosos en el DGLC ens permet determinar amb seguretat que la font de Fabra és el WNID. Com podem observar en la taula següent, que pren en consideració alguns elements prefixals entre la lletra *n* i la *o* a tots tres diccionaris:

- a) El nombre total d'afixos és molt més semblant entre el DGLC i el WNID —el grau de coincidència es pot situar a l'entorn del 75 %.
- b) Tots els afixos en què coincideixen el DGLC i el WID, són també en el WNID.
- c) Alguns afixos del WNID que el DGLC no recull, apareixien també en el WID.
- d) En els casos en què el DGLC inclou un afix que no és en el WNID, aquest tampoc no figura en el WID.

<i>WID</i>	<i>WNID</i>	<i>DGLC</i>
naso-	naso-	naso-
	necro-, necr-	necro-, necr-
	nephelo-	
	nepho-	nefo-
	nepbro-, nephr-	nefro-, nefr-
nemato-	nemato-	nemato-, nemat-
neo-	neo-	neo-
neuro-	neuro-, neur-	neuro-, neur-
	nycti-	nicto-, nicti-, nict-
nitro-	nitro-	nitro-
nitroso-	nitroso-	nitroso-
non-	non-	
	nocti-	nocti-
		nomo-

<i>WID</i>	<i>WNID</i>	<i>DGLC</i>
		noo-
	noso-, nos-	noso-, nos-
	not-	
	nucleo-	nucleo-
		nudi-
ob-	ob-	ob-
occipito-	occipito-	occipito-
	ochro-	ocro-
octa-	octa-	octa-
octo-, octa	octo-, octa-	octo-
oculo-	oculo-	
odonto-	odonto-	odonto-, odont-

Pel que fa a la confrontació d'aquests diccionaris, ens cal fer un advertiment. Al principi de la nostra exposició ja hem notat que el DGLC conté molts més elements prefixals que no pas sufixals. En els diccionaris Webster ja hi constatem també aquesta tendència. Però si en les primeres lletres del diccionari de Fabra hi comptem una proporció similar a la de la seva font anglesa, a la segona part del diccionari veiem que no se segueix aquesta proporció. De fet, els sufixos en el DGLC s'acaben al final de la lletra *l* (amb *-logia*), i no n'apareix cap més —Webster en segueix reportant, per exemple, a la lletra *o*: *-ock*, *-ode*, *-odont*, *-odonta*, *-odynia*, *-oid*, *-ol*, *-ole*, *-olid*, *-oma*, *-one*, *-opial*/*-opy*, *-opsial*/*-opsis*/*-opsy*, *-or*, *-orium*, *-ory*, *-ose*, *-osis*, *-otic*, *-our*, *-ous*. Aquest fet podria fer pensar en un canvi de criteri a mig diccionari. Nosaltres pensem, més aviat, que Fabra o els seus col·laboradors van treballar amb un exemplar del Webster en dos volums (*a-l/m-z*) —com el de la reimpressió de 1912 guardat a la Biblioteca de Catalunya, que havia estat de Josep Carner— i que la llista dels sufixos del segon volum en algun moment es va perdre o no es va arribar a fer.

5. ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE L'APROPIACIÓ FABRIANA DELS AFIXOS DEL WEBSTER

Tal com ja es pot constatar en la taula d'elements prefixals que hem consignat, Fabra no va fer una apropiació literal i acrítica dels afixos del diccionari websterià i no es va limitar a copiar els lemes del diccionari anglès, sinó que en va fer una tria i en alguns casos en va afegir alguns de nous —fruit, generalment, d'una sistematització. Això vol dir que en el DGLC, pel que fa a la pràctica lexicogràfica

que estudiem, podem intuir-hi certs criteris particulars i certes idees gramaticals relacionades amb la formació de mots. Unes idees que és molt interessant de confrontar amb els plantejaments que Fabra demostra en les seves obres no estrictament normatives, com ara la *Gramàtica* de 1912 o, sobretot, la de 1956.

Els límits d'aquesta comunicació, tanmateix, no ens permeten aprofundir ara en aquest punt, ni tan sols fer l'estudi detallat de l'apropiació dels lemes afixals del Webster per part del DGLC. Podem avançar-ne, però, alguns dels aspectes més remarcables:

a) D'una banda, cal destacar que Fabra adapta el terme anglès *combining form*⁷ per descriure els formants cultes, i encunya les expressions *forma prefixada* i *forma sufixada*, que usa com a descriptors en les definicions ja des del DLL —uns descriptors que avui han arrelat en la majoria dels diccionaris catalans.

b) També cal assenyalar que tant el Webster com el DGLC coincideixen en la limitació del nombre d'elements sufixals i en la gran abundor de formants cultes, molt per sobre dels prefixos i sufixos patrimonials.

c) En la selecció dels afixos que inclou el Webster, Fabra deixa de banda prefixos i sufixos patrimonials de l'anglès, que naturalment no són transferibles, però també alguns formants cultes que per alguna raó no considera adequats.

d) Molts dels afixos que incorpora de nou el DGLC poden explicar-se per una voluntat d'estendre el procediment d'entrar els formants cultes en la nomenclatura del diccionari. De la mateixa manera, Fabra sistematitza l'estructura de les definicions i dels exemples d'aquests formants.

La consideració que ara ens interessa més de posar en relleu és que el WNID destaca, entre altres coses, pel seu caràcter innovador en incloure afixos d'una manera programàtica, com a fruit d'uns plantejaments que, en realitat, no queden pas gaire lluny de les idees fabrianes. En el prefaci de l'edició de 1909, el curador de l'obra, William Torrey Harris, justifica l'addició d'afixos, d'una banda, perquè limiten la introducció de mots derivats; de l'altra, perquè permeten definir els derivats succintament tenint en compte l'afix composant; a més, poden donar a entendre un vocabulari potencial; i, finalment, fan que el lector adquireixi coneixement sobre les possibilitats creatives de la llengua (Harris, 1909, p. VI):

The third device for saving space is the defining of many purely formal derivatives by references to their prefixes or suffixes. [...] Great care has been taken to show clearly the meaning of each prefix and suffix in the various combinations in which it may occur, and derivatives have been referred to the proper prefix or suffix, thus leading to an amount of information as to the ac-

7. Segons l'edició actual del Merriam-Webster, la primera documentació en anglès del terme *combining form* és de 1884, justament l'any de publicació del primer fascicle de l'*Oxford English Dictionary*.

tual or potential meanings of the derivative that could not possibly be given if each one received independent treatment. By this device the utility of the book has been distinctly increased and the consulter has also been put in the way of acquiring a knowledge of the force of the formative parts of the English language that might be overlooked or neglected.

Si aquesta explicitació de Harris sobre les raons per incloure afixos —i, especialment, formes afixades— a la macroestructura del diccionari ens presenta aquest procediment, a principis del segle xx, com una pràctica innovadora, aquest mateix procediment és en el DGLC, encara que sense una declaració explícita d'intencions, una novetat remarcable per a la lexicografia catalana, una novetat que s'adequa als objectius que Fabra persegueix amb el seu diccionari.

6. ELS LEMES AFIJALS EN L'ESTRATÈGIA DE LA CODIFICACIÓ FABRIANA

La incorporació d'afixos al diccionari, a banda d'ajustar-se a una tendència lexicogràfica molt concreta, en Fabra resulta una innovació molt convenient, perquè lliga perfectament amb el seu discurs polític i amb el seu programa de planificació lingüística. És recurrent en els escrits fabrians —i en els d'altres intel·lectuals contemporanis— la voluntat d'incorporar la llengua catalana a la normalitat de les llengües de cultura modernes. Posats en el terreny del lèxic, això volia dir abastir-la dels termes tècnics necessaris. Per dir-ho en les paraules recents de Jordi Ginebra i Joan Solà (2007, p. 208-209):

el diccionari [de Fabra] hi mostra una generositat remarcable [en mots tècnics o especialitzats], potser fins i tot excessiva en un diccionari general, si no fos que aquest havia de cobrir, en aquells moments i aquí, un camp més ampli del normal: el diccionari havia de certificar que el català era una llengua funcional, apta per a necessitats comunicatives modernes com les relatives a la ciència i la tècnica.

De fet, en certa manera i en relació amb el procés de construcció nacional endegat a Catalunya a les acaballes de segle xix, podem considerar que la societat civil —almenys determinats sectors de la societat civil— ho demanava. Al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906, per exemple, un representant de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques presentava la comunicació «Necessitat de reconstituir el llenguatge mèdich-biològich català», i és conegut el procés pel qual s'arribarà, per part d'aquest mateix col·lectiu mèdic, a l'encàrrec d'un *Diccionari de medicina* al doctor Manuel Corachan. Aquest diccionari, justament, que és estrictament contemporani del DGLC i que com explica Casassas (2007) «comp-tà amb l'assessorament d'un equip de filòlegs (Griera, Montoliu i, sobretot, Coro-

mines) dirigit per Pompeu Fabra», incorpora també lemes afixals —els mateixos que trobem al DGLC.

En síntesi, podem intuir que la presència de formants cultes combinables al diccionari és una pràctica que serveix amb eficàcia per a la creació d'un registre especialitzat. El diccionari Webster facilita a Pompeu Fabra la captació de molts d'aquests elements i és a partir d'aquí que s'articula el seu treball. Queda per repassar, per exemple, quins són els camps semàntics més treballats en l'apropiació fabriana del diccionari anglès —la tradició anglosaxona també donava preeminència en aquella època a uns camps més que a d'altres. És evident, però, que la col·laboració amb Corachan, d'una banda, amb els botànics Pius Font i Quer i Miquel de Garganta, de l'altra,⁸ i la mateixa condició d'enginyer químic del nostre lexicògraf van afavorir uns determinats biaixos en els camps semàntics dels lemes seleccionats.

La introducció dels lemes afixals, en definitiva, aporta als diccionaris de Fabra els instruments necessaris per crear llengua —especialment un registre culte i científic. Uns instruments que s'han revelat avui eficaços i definitius. I és que el DGLC no era pas un punt d'arribada, sinó més aviat un punt de partida,⁹ i això ho expliciten d'una manera especial aquests elements afixals, que són elements dinàmics, que no s'acaben ni són res en ells mateixos, sinó que permeten i incentiven la multiplicació orgànica i l'amplificació lèxica. La consideració de la llengua com a organisme viu, l'havia expressada Ferdinand de Saussure als seus deixebles no pas gaires anys abans d'iniciar-se els treballs del *Diccionari general de la llengua catalana*, i justament aquesta era la visió, programàtica, que formulava Pere Corromines en un opuscle commemoratiu contemporani: «La nostra llengua literària ha eixit, en el diccionari d'En Fabra de la seva confusió embrionària. D'ací endavant podrà créixer i performar-se com un ésser orgànic vivent».

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALGEO, John (1990). «American Lexicography». A: HAUSMANN, Franz Josef; REICHMANN, Oskar [et al.] [ed.]. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires*. Vol. II. Berlín; Nova York: Walter de Gruyter, p. 1987-2009.

8. L'epistolari amb aquests dos botànics catalans, editat i anotat per Carles Riera i Joan Vallès (1991), constitueix un testimoni ben valuós d'aquesta col·laboració.

9. Han parlat a bastament d'aquesta qüestió Xavier Lamuela i Josep Murgades en un llibre encara fonamental per a l'estudi de les idees lingüístiques de Pompeu Fabra, on es refereixen a la «cultura de la llengua literària» professada pel nostre gramàtic, que ve a ser «el treball deliberat i conscient emprès a partir de les pràctiques escriptòria i docent, però sobretot lingüística, per tal de completar i desenvolupar una llengua literària que en cap cas no era vista com una realitat ja donada i preexistent, sinó com un objectiu a atènyer. El lingüista, segons això, i atès el caràcter especialitzat dels seus coneixements, no tan sols s'havia de limitar —com havia estat fins llavors habitual— a observar i a descriure la llengua, sinó que havia de participar activament en el procés de la seva conformació evolutiva» (Lamuela i Murgades, 1984, p. 35).

- BARGALLÓ, Maria; GARRIGA, Cecili (2000a). «Notes sobre les idees lingüístiques en el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) de Pompeu Fabra». A: GINEBRA, Jordi [et al.] [ed.]. *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. II. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; [Tarragona]: Universitat Rovira i Virgili, p. 199-216.
- (2000b). «Les marques d'ús al *Diccionari general de la llengua catalana*: L'Acadèmia Espanyola com a font?». A: GINEBRA, Jordi [et al.] [ed.]. *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. II. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; [Tarragona]: Universitat Rovira i Virgili, p. 327-347.
- BOZZO, Maria; PAUNÉ, Gemma (2000). «L'ordenació i la jerarquització de les accepcions en el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (DGLC)». A: GINEBRA, Jordi [et al.] [ed.]. *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. II. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; [Tarragona]: Universitat Rovira i Virgili, p. 217-229.
- CASASSAS, Oriol (2007). «El llenguatge científic i Pompeu Fabra». A: *La figura i l'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. També disponible en línia a: <<http://www.upf.edu/universitat/presentacio/pompeufabra/casassas.html>> [Consulta: 12 gener 2008].
- COLÓN, Germà (2007). «Introducció al *Diccionari general de la llengua catalana*». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan [dir.]. *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 5. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 15-40.
- COLÓN, Germà; SOBERANAS, Amadeu-J. (1985). *Panorama de la lexicografia catalana: De les glosses medievals a Pompeu Fabra*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- FABRA, Pompeu (1932). «Prefaci». A: *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: vida i obra*. Barcelona: Teide.
- HARRIS, William Torrey (1909). «Preface». A: *Webster's New International Dictionary*. Springfield [Massachusetts]: G&C Merriam Company, p. v-xii.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- LEAVITT, Robert Keith (1947). *Noah's Ark. New England yankees and the endless quest: A short history of the original Webster dictionaries, with particular reference to their first hundred years*. [Springfield-Massachusetts]: G&C Merriam Company.
- MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (2007) [dir.]. *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 5. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 15-40.
- RAFEL i FONTANALS, Joaquim (1996). «El *Diccionari de l'Institut* i el *Diccionari Fabra*». A: *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*. Vol. III. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 217-269.
- RICO, Albert; SOLÀ, Joan (1995). *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*. València: Universitat de València.
- RIERA, Carles; VALLÈS, Joan (1991) [ed.]. *Pompeu Fabra, Pius Font i Quer i Miquel de Garganta: Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- VENY, Joan (2007). «El *Diccionari general de la llengua catalana*: precedents, posterioritat, dialectalismes». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan [dir.]. *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 5. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 41-76.

Observacions sobre el Diccionari general de la llengua catalana de Pompeu Fabra i la normalització del llenguatge botànic català

RAMON MARRUGAT CUYÀS
Llicenciat en filologia catalana
Programa de doctorat del Departament de Filologia Catalana
de la Universitat Rovira i Virgili

1. LA LEXICOGRAFIA BOTÀNICA CATALANA ANTERIOR A FABRA

No deu ser gaire exagerat de dir, com s'ha dit, que «Fabra no tenia gaire cosa a pouar» (Colón, 2007a, p. 20) en iniciar el procés de confecció del *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC). Aquesta afirmació pren molt de sentit en la redacció del lèxic botànic, perquè si bé és cert que en la lexicografia anterior ja hi ha, de manera esparsa o puntual, força material interessant que pogué aprofitar, també ho és pel fet que no hi ha un punt de partença per a un tractament generalitzat de la terminologia botànica.

Vist en perspectiva, el recorregut de la lexicografia científica de la botànica catalana té una sortida prou remarcable amb l'obra d'Antoni Josep Cavanilles (1795-1799), que és qui primer va adoptar la metodologia linneana, a la qual seguiren les de destacats botànics com Vayreda, Cadevall i Sallent, predecessors de la figura eminent de Pius Font i Quer. Tots ells «han contribuït a fixar sòlidament la terminologia de la ciència de les plantes» (Bolós, 1985, p. 392). Contemporània a la segona edició del DGLC, apareixia l'obra *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes*, de Francesc Masclans (1954), amb la qual iniciava una extensa obra lexicogràfica botànica, nova etapa d'un camí ja ben traçat.

Aquest camí sense marxa enrere ve complementat pel que segueix la lexicografia general, que va de Lacavalleria (1696) a Balari (1924-1936), passant per les fites de Labèrnia (1839-1840) i Aguiló (1914-1934). És un procés ascendent que encara segueix, en el qual hi ha dos esglaons notables, veritables replans, com són

el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) d'Alcover i Moll i el DGLC. La concepció lexicogràfica del primer, que engloba la fragmentació dialectal, fa que inclogui un gran nombre d'accepcions botàniques no recollides en el DGLC, les quals són, sovint, molt més acostades al parlar popular, malgrat que es noti, també sovint, la manca de la mà del botànic en la redacció de les definicions (Bolós, 1970, p. 210), perquè, com apuntava Francesc Masclans (1954, p. 24): «No és exagerat d'afirmar que sense el concurs de l'aciençat en matèria de Sistemàtica vegetal, tota obra de compilació de noms vulgars de planta resulta inicialment fallada.»

La gran millora del DGLC, a banda del saber fer de Pompeu Fabra, és la presència de dos botànics amb recursos de lingüista de la talla de Miquel de Garganta, que redactava els articles, i de Pius Font i Quer, que els supervisava abans que Pompeu Fabra no els donés el vistiplau, en una mena de protocol que regí la redacció dels articles botànics del diccionari. Segons manifestà uns anys més tard el propi Garganta (1968, p. 4), la redacció «durà tot l'any 1929 i part del següent», i, conscient del gruix de l'aportació que feren, afegia (1968, p. 4):

En el «Diccionari General de la Llengua Catalana» Fabra donà, doncs, cabuda a molts noms d'organografia vegetal —que no figuren en altres diccionaris similars—, i a breus descripcions de les famílies botàniques i de gran nombre de noms vulgars o populars de les plantes —dels quals fixà l'ortografia— amb la correspondència científica, dada necessària i que generalment no figura en els diccionaris manuals. La importància que concedí al lèxic botànic queda palesa si afegim que els articles dedicats a aquesta matèria ocuparen 112 pàgines del Diccionari imprès. (Carta de Fabra, 7 juny 1935)

De la significació que ha tingut l'aportació de Pompeu Fabra i els seus col·laboradors en la lexicografia botànica catalana, voldríem apuntar unes observacions referides a tres camps: *a)* la selecció del lèxic; *b)* la redacció dels articles, i *c)* la incorporació de terminologia.

2. LA SELECCIÓ DEL LÈXIC

En la nomenclatura vegetal, la polisèmia i l'homonímia tenen un rol activísim: els lliscaments semàntics i les metàfores de substitució són procediments vius de formació de mots, en un panorama que enreessen encara més els usos sinèdòquics i metonímics; i, d'altra banda, els habituals compartiments dialectals hi són particularment accentuats per raons climàtiques i d'hàbitat. Vet aquí com els lexicògrafs s'enfronten a una difícil tasca a l'hora de seleccionar uns noms que segurament no tenen parió en altres camps lèxics: si, en la dicotomia *fesollmongeta*, Lacavalleria (1696) ni tan sols cita aquest darrer mot, Labèrnia (1839-1840) remet circularment *fesol* i *mongeta* l'un a l'altre, i el DCVB atorga autoritat plena

als dos en definir-los per separat; finalment, Fabra es decanta per donar primàcia a *fesol* sobre el sinònim *mongeta*.

En canvi, Fabra havia preferit com a veu primària *carbassa* sobre *carabassa*, al contrari del que havia fet Lacavalleria, que ni esmentava el primer, o Labèrnia, Aguiló (1914-1934) i el DCVB, que el remetien a *carabassa*, preferència que ha recuperat el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC), amb el criteri analitzat per Colón (2007b, p. 305-306), quan addueix la dualitat *aglà/bellota*, terme aquest darrer no recollit al DGLC però sí al DIEC. És el retret de Colón (2007b, p. 311) quan diu que troba el «lèxic valencià, força negligit».

Precisament l'esforç per a donar pas a variants dialectals pot portar solucions enriquidores per a la llengua, com quan, en el mateix DGLC, a banda del mot principal *atzavara* per a l'espècie *Agave americana*, inclou els sinònims *agave*, *dona*, *maguet*, *pita* i *pitara*. Igualment passa amb l'accepció *blat de moro* de l'espècie *Zea mays*, de la qual s'hi recullen els sinònims *blat d'indi*, *blat de l'Índia*, *dacsa*, *millot*, *moresc*, *panís* i *panís de l'Índia*.

Però ens podem preguntar: per què no tenen el mateix tractament *creïlla* o *creïllera* (mots que sí que recull el DIEC), si al costat de *patata* i *patatera*, noms que designen, respectivament, el tubercle i la planta de l'espècie *Solanum tuberosum*, el diccionari recull els sinònims *trumfa* i *trumfera*? Per què els uns sí i els altres no?, no és aquest un cas flagrant de «greuge comparatiu»?

Veiem, doncs, que la denominació i categorització dels noms de les plantes és complexa i porta dificultats molt variades, perquè si els mots objecte de descripció preferent en la lexicografia general haurien d'ésser els més populars, que vol dir els que són utilitzats més correntment pels parlants, és des d'aquest punt de vista que el lexicògraf, quan decideix que *pastanaga* i *olivera* són mots populars i d'interès general, es troba alhora en la disjuntiva de decidir la conveniència d'incloure o no, és a dir, d'homogeneïtzar amb el mateix tractament, sintagmes d'ús més restringit com, posem per cas, *escordi* (*Teucrium scordium*) o *estepa negra* (*Cistus monspeliensis*), els quals, malgrat que siguin noms que ja recollia Cavanilles el segle XVIII (1795-1799), hem de convenir que no són noms gaire coneguts. Són, doncs, termes científics per a esbandir, destinats a ésser arraconats cap a un vocabulari especialitzat? És aquesta una frontera imprecisa de la qual bé prou que s'adona Oriol Casassas (2008, p. 19): «Un altre impediment per a fer del lèxic científic i tècnic una parcel·la de tractament especial és el de la vaguetat dels seus límits; on comença i on acaba la llista dels seus mots?».

La resposta no pot ser senzilla tot i assumint les contradiccions de tota tria feta amb criteris aleatoris, evidents en aquest cas, perquè no hem d'oblidar que «la meta de Fabra era de dotar el català d'un repertori dels mots del *sermo urbanus*, el que ha d'usar l'home culte, el ciutadà» (Colón, 2007a, p. 19). Heus ací com l'opció

del lexicògraf esdevé determinant per al futur d'un mot, que, decantat d'un costat de la tria, pot convertir-lo en l'estàndard de la llengua i, decantat de l'altre, ésser condemnat a galeres, perquè «un cop feta la selecció [...] el nom escollit ha d'ésser posat sempre a primer terme per tal d'afavorir la seva expansió» (Bolós, 1970, p. 216).

Com que les denominacions dels vegetals tenen una gran variació diatòpica i geogràfica, que s'acreix encara més si hi afegim els registres de caràcter comercial, culinari, industrial, etc., Pompeu Fabra i els seus col·laboradors van haver de prendre un seguit de decisions que ara, al cap dels anys, tot i la forta actualització que observem al DIEC, podem, tanmateix, considerar prou reeixides.

Ara bé, darrere hi havia un treball de camp previ. N'és testimoni i prova un article de Font i Quer (1916) aparegut disset anys abans, en què descriu, entre altres, la recollecció dels noms populars de planta sinònims *corona de reina* i *altimira* de l'espècie *Saxifraga catalaunica* o la narració de la troballa del nom de *maleïda* per al *Linum suffruticosum*, que el mateix botànic conta en una carta a Garganta de 1930 (Riera i Vallès, 1991, p. 84).

3. LA REDACCIÓ DELS ARTICLES

És notable, en la redacció dels articles dels noms de plantes en el DGLC, l'esforç de racionalització seguit gairebé sempre, que es concreta en la regularitat de llur disposició. La definició comença, després del lema i d'una indicació gramatical abreujada, amb un descriptor (*planta, arbust, bolet, etc.*), que pren de vegades la forma de nom científic, familiar o genèric (*gramínia, agaricaci, etc.*); el nom de família botànica és la continuació habitual, a la qual segueixen la informació referent a les característiques morfològiques de la planta i el nom científic de l'espècie. L'article es pot complementar amb referència a altres trets: procedència, hàbitat, utilitat, etc., sense caure en excés en la temptació enciclopèdica, essent però gairebé constant la presència dels tres elements susdits: adscripció familiar botànica, uns trets morfològics descriptius ordenats sempre «de baix a dalt» i el nom científic llatí del tàxon.

S'ha de dir, també, que haguera donat més coherència l'observació d'un criteri general en la separació de les accepcions, i que, en les entrades polisèmiques, sorprèn la nul·la utilització de la marca *bot.* 'botànica', malgrat que sigui assenyada en la «Llista d'abreviatures» inicial, que és una mancança evident per a les accepcions clarament terminològiques.

La constància de la presència dels noms científics, que contribueix a la brevetat descriptiva, facilita molt que els articles no prenguin del tot l'aire enciclopèdic que amara tants diccionaris de llengua, perquè l'adscripció a un grup taxonòmic n'estalvia la informació sobre alguns dels trets característics inherents. Malgrat

això, s'escolen en la microestructura trets definidors que avui, amb la globalització, poden no ésser gaire científics, com ara *autòcton*, *espontani*, *exòtic* o *indígena*, introduïts a instància de Font i Quer que els considerava «un *caràcter* més, i molt important» (Riera i Vallès, 1991, p. 36).

Del considerable volum de l'aportació de noms científics n'és testimoni que hàgim comptat un total aproximat de 1.120 noms botànics d'espècies diferents, que arriben als 1.373 si hi afegim les repeticions, que si bé és un nombre prou indicatiu de la importància que atorgava Fabra al lèxic botànic, no és de cap manera exagerat si pensem que «els mots destinats a denominar espècies constitueixen el fons més extens del lèxic botànic popular» (Bolós, 1970, p. 211).

Vist d'una altra manera, al DGLC hi ha aproximadament 1.655 lemes amb alguna accepció significant nom de planta, dels quals, un cop deduïts els prop de 600 que són definits per un sinònim o sintagma equivalent, en resten aproximadament 1.050 que compten almenys amb un nom científic incorporat, que acostuma a ser, gairebé sempre, el de l'espècie, però que en alguns només és el del gènere.

Quan el DGLC es refereix a la terminologia botànica no taxonòmica, si ja hi ha precedent lexicogràfic, els retocs de les definicions són sempre necessaris, de millora. Així passa amb moltes de les que Font i Quer (1937) va incloure en el «Glossari» de la *Flora de Catalunya* de Cadevall: *bulbífer* passa de 'que porta bulbs' al més ajustat 'que produeix bulbs'; *fructífer* 'que duu fruit' esdevé 'que dona fruit'; *caulescent* 'de tija ben visible' esdevé 'de tronc aparent'; la confusionària definició de *bipinnatífid* 'fulla o bé òrgan foliaci els lòbuls del qual són pinnatífids' és esclarida amb la nova definició 'pinnatífid amb les divisions o segments també pinnatífids'; la sinonímia de *redreçat* 'ascendent' es mostra esbiaixada davant la correcció necessària 'ajaguda a la base i que després creix dreta', molt millor que no pas la nova definició del DIEC 'en botànica, ascendent', contradictòria amb la que dona en la mateixa pàgina a *redreçar* 'tornar a posar dret (allò que s'havia corbat, forçat, guerxat, inclinat o ajagut)'.

Podríem dir que les modificacions que ha de fer el DIEC al DGLC no fan res més que donar continuïtat a l'afany de precisió que ja havia volgut Fabra per al seu diccionari, i de pas donar compliment a la voluntat que fos «l'obra que [...] pot realment ésser considerada com el *canemàs* del futur Diccionari de l'Institut» (Fabra, 1954, p. viii). És el cas de la correcció de solucions no prou encertades com en la quasi equivalència dels mots *antesi* 'acte d'obrir-se una flor', i *floració* 'acte d'obrir-se les flors', resolta al DIEC en definir el darrer com un procés; o bé quan confirma l'equivalència *floró* 'floreta tubulosa actinomorfa que forma una flor composta', i *flòscul* 'floreta que compon el capítol d'una planta composta', en remetre *floró* a *flòscul*.

4. LA INCORPORACIÓ DE TERMINOLOGIA

Pompeu Fabra no solament va regularitzar el sistema de sufixos que adaptava la nomenclatura científica al català, sinó que va incorporar de manera decidida el vocabulari resultant al cabal lèxic del diccionari, com ho prova l'espectacular nombre de 256 noms de famílies botàniques que recull el DGLC, que sumen 266 si hi afegim els sinònims. Aquest nombre ha estat reduït a prop d'un centenar en el nou DIEC, que també n'exclou 21 dels 36 noms d'ordre botànic presents al DGLC.

També cal registrar no menys de 60 entrades de noms de gènere botànic, que, juntament amb els aproximadament 90 noms de planta que no són sinó adaptacions de noms de gènere, fan un total de 150 cultismes, als quals, d'altra banda, s'hi poden afegir no menys de 40 noms de planta provinents directament de l'adaptació del nom d'espècie.

Aquí hi ha encara una altra qüestió a considerar, la que feia dir a Oriol de Bolós (1970, p. 217): «Si la planta no té nom popular conegut i és important, de manera que convé que pugui ésser anomenada pel públic, és feta una adaptació del nom llatí.»

L'acomodació dels noms llatins en els neologismes resultants és la justa: *Ruppia*, *Sisymbrium*, *Styrax*, *Tamarindus* esdevenen *rúpia*, *sisimbri*, *estítrax*, *tamarinde*. D'aquest aspecte de la formació de mots per al diccionari n'és il·lustratiu el diàleg epistolar entre Fabra i Garganta que inicia el primer: «Vós escriviu *llim* d'una fulla. És que *llim* és popular? Si no ho és, em sembla que la catalanització de *limbus* hauria d'ésser *limbe*» (Riera i Vallès, 1991, p. 73), i la ràpida resposta de Garganta: «Em sembla molt bé que, com dieu, en lloc de *llim* es digui *limbe*; Cad[evall] [...] ho catalanitza malament» (Riera i Vallès, 1991, p. 74).

Encara hi ha un camp força emblemàtic del treball fet en l'adaptació de la terminologia, com és el de la morfologia i la fisiologia de les plantes, perquè els noms d'origen popular hi esdevenen de seguida insuficients i inapropiats, fet comprensible si pensem que coneixements tan bàsics com la funció sexual de la flor són prou moderns per a no haver generat lèxic adient i que, per tant, en totes les llengües ha estat necessari recórrer a neologismes.

També aquí, el coneixement i intuïció lingüística de Pompeu Fabra, juntament amb la tasca dels col·laboradors Garganta i Font i Quer va esdevenir decisiva per a la sorprenent bona visió global que avui encara podem tenir de la part botànica del DGLC.

Font i Quer (1937) havia preparat un «Glossari» que recollia 692 termes emprats al llarg dels sis volums de la *Flora de Catalunya* de Joan Cadevall, que ell mateix havia hagut de completar en morir l'autor, i com que la redacció dels darrers volums va ser paral·lela a la del DGLC, s'hi van poder tenir en compte els criteris ortogràfics fabrians, i per això s'hi poden trobar grafies com *embà* i *goix*,

que havien d'ésser corregides per *envà* i *guaix* arran de la segona edició del DGLC de 1954.

Molt sovint amb definicions modificades, no menys de 564 lemes d'aquest glossari, que són en realitat 578 si hi sumem 14 participis adjectivats, també apareixen al DGLC. Ara bé, 61 dels altres 114 lemes, o sigui més de la meitat, són termes compostos que, encara que no entressin en la tria del diccionari Fabra, participaven en general del mateix criteri de formació de mots. Si a més a més, hi afegim els 37 mots que són adjectivacions que adapten conceptes ja establerts, veiem fins a quin punt és el «Glossari» l'esquema bàsic per a la incorporació dels termes d'organografia botànica del DGLC.

El diccionari de Pompeu Fabra va un pas més enllà en l'adopció de terminologia en adaptar els criteris de la taxonomia internacional, i per això el cabal lèxic incorpora mots que no consten al «Glossari» com *dispermàtic*, *duramen*, etc. De fet, aquesta conveniència referida a la terminologia botànica ja havia estat advertida abans: «hi haurà d'haver una pila de neologismes per a les veus tècniques de la botànica», en una carta de Font i Quer a Garganta de 1928 (Riera i Vallès, 1991, p. 24).

L'aprofitament del «Glossari» de Font i Quer l'ha completat ara el DIEC, en recuperar 40 dels mots no recollits per Fabra, com ara *enter*, *subespècie*, etc. També, *forma* 'grup taxonòmic', que malgrat que no té accepció pròpia al DGLC, hi participa en algunes accepcions, com ara en les de *acàcia*, de *para-sol* i de *bròquil*.

En el «Glossari», ja es remetien al DGLC les definicions exactes o equivalents d'uns quants lemes: *cili*, *herbaci*, *sigmoide*, *urcèola* i *urceolat*; i, encara que no facin referència al DGLC, són igualment exactes o equivalents les de *antera*, *antesi*, *ares-tós*, *arillat*, *bilobat*, *caulinar*, *discoïdal*, *escamiforme*, *estivació*, *exsert*, *frutescent*, *goix*, *gràcil*, *laciniat*, *lanceolat*, *merital·lus*, *mucronat*, *multilocular*, *nectarífer*, *ovalat*, *ovata*, *piriforme*, *placentació*, *reniforme* i *unicolor*.

De vegades, com en la definició del lema *fastigiat*, la diferència entre el «Glossari» de Font i Quer i el DGLC només és en els exemples proposats, *xiprer* i *pollanc*, respectivament. La precisió en els noms vulgars pot ser més estricta en algun cas, com en *gatell* 'ament', que esdevé 'ament del salze'.

Algunes altres matisos diferencials s'observa en definir el «Glossari» el lema *criptògam* 'planta amb els òrgans de la reproducció no visibles a ull nu, sense flors pròpiament dites ni sement', i, en canvi, en el DGLC 'planta que no produeix flors ni llavors', malgrat que després, en definir *fanerògam*, digui 'que té els òrgans de la fructificació visibles (oposat a *criptògam*)'.

Actualment els cultismes botànics amaren els lèxics. El diccionari de Pompeu Fabra es troba en un punt dolç: incorpora neologismes però encara s'hi pot desitjar prou bé el lèxic d'origen popular. Com que parlem de lexicografia general, és raonable de pensar que no sembla gaire possible considerar alhora d'extracció

popular i vàlida per a un diccionari general de la llengua l'accepció d'un mot no recollit al DGLC, ni tampoc al DCVB o en la lexicografia general anterior.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUILÓ I FUSTER, Marian (1914-1934). *Diccionari Aguiló*. Ed. de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 8 v.
- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1930-1968). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Moll. 10 v. [DCVB]
- BALARI I JUVANY, Josep (1924-1936). *Diccionari Balari*. Ed. de Manuel de Montoliu. Barcelona: Universitat de Barcelona. [Només fins a la lletra G]
- BOLÓS, Oriol de (1970). «La formació del llenguatge botànic català». *Estudis Romànics* [Barcelona], vol. XIII, p. 209-224.
- (1985). «Consideracions sobre la terminologia científica catalana i el seu ús». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* [Barcelona], núm. 50, p. 391-394.
- CASASSAS, Oriol (2008). *El llenguatge de les ciències i Pompeu Fabra*. Barcelona: Fundació Universitat Catalana d'Estiu.
- CAVANILLES, Antonio Joseph (1795-1799). *Observaciones sobre la historia natural, geografia, agricultura, poblacion y frutos del Reyno de Valencia*. Madrid: Imprenta Real.
- COLÓN, Germà (2007a). «Introducció al *Diccionari general de la llengua atalana*». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. 5. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 15-40.
- (2007b). «Pompeu Fabra, lexicògraf». A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Colloqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 305-316.
- FABRA, Pompeu (1954). *Diccionari general de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: A. López Llausàs editor. [1a ed., 1932] [DGLC]
- FONT I QUER, Pius (1916). «Botànica popular: la justa observació». *Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages* [Manresa], núm. 67, p. 153-154.
- (1937). «Glossari». A: CADEVALL, Joan. *Flora de Catalunya*. Vol. 6. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 375-420.
- GARGANTA, Miquel de (1968). «La botànica en el diccionari Fabra». *Revista de Palafrugell* [Palafrugell], núm. 7 (74) (juliol-agost), p. 3-4.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana. [1a ed., 1995] [DIEC]
- LABÈRNIA I ESTELLER, Pere (1839-1840). *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana i llatina*. Barcelona: Estampa dels Hereus de la V. Pla. 2 v.
- LACAVALLERIA I DULACH, Joan (1696). *Gazophylacium catalano-latinum, dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens cui subjicitur irregularium verborum elenchus*. Barcelona: Antoni Lacavalleria.
- MASCLANS I GIRVÉS, Francesc (1954). *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- RIERA, Carles (2000). *El lèxic científic català de la botànica*. Barcelona: Editorial Claret.
- RIERA I FONTS, Carles; VALLÈS XIRAU, Joan [ed.] (1991). *Pompeu Fabra, Pius Font i Quer i Miquel de Garganta; un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Fonaments per al seguiment de la terminologia normalitzada en llengua catalana*

M. AMOR MONTANÉ MARCH i M. TERESA CABRÉ CASTELLVÍ
IULATERM
Institut Universitari de Lingüística Aplicada
Universitat Pompeu Fabra

1. INTRODUCCIÓ

En el context de la llengua catalana, com en el context de totes les llengües minoritàries i minoritzades en general, sembla imprescindible una intervenció en la llengua, orientada a crear una terminologia pròpia, adaptada a cada camp d'especialitat i que serveixi de guia als especialistes en l'adaptació dels manlleus i en la creació de noves denominacions.

A Catalunya, aquesta intervenció lingüística és institucional, és a dir, gestionada pel govern autonòmic, la Generalitat de Catalunya, mitjançant el TERMCAT, el centre encarregat de la normalització terminològica en llengua catalana.

Concretament, qui s'ocupa d'aquesta tasca és el Consell Supervisor del TERMCAT, un organisme constituït per lingüistes, terminòlegs i especialistes. En principi, doncs, s'hi agrupen els tres vessants de la normalització necessaris per assegurar l'èxit de la implantació de la terminologia normalitzada: el vessant lingüístic, el vessant terminològic i el vessant pragmàtic.

Des de 1986, el Consell Supervisor del TERMCAT ha normalitzat més de sis mil termes d'àmbits diversos. Tanmateix, manca encara una avaluació global de la implantació terminològica en llengua catalana. Darrerament estan sorgint les primeres anàlisis en aquest sentit (Vila, Nogué i Vila, 2007; Montané, 2007), però encara som lluny de la feina realitzada al Quebec, on Martin (1998), Auger (1999)

* Aquest treball ha estat realitzat en el marc del projecte de recerca TEXTERM2, finançat pel Ministeri de Ciència i Tecnologia (BFF2003-02111), i M. Amor Montané March s'ha beneficiat de la concessió d'una beca del Programa de Formació de Professorat Universitari (FPU) del Ministeri d'Educació i Ciència.

i sobretot Quirion (2003) han treballat en la mesura de la implantació de la terminologia en llengua francesa i fins i tot han proposat protocols d'avaluació.

Creiem que és necessari el desenvolupament de mecanismes de seguiment de la terminologia normalitzada, tant per conèixer millor l'evolució de la llengua com per avaluar el grau d'èxit de les polítiques terminològiques que es duen a terme, amb l'objectiu d'aconseguir una adaptació harmònica de la terminologia al desenvolupament científic i tecnològic amb la llengua pròpia dels usuaris.

2. OBJECTIUS DE LA RECERCA

L'objectiu específic de l'estudi que presentem en aquesta ocasió és d'analitzar breument la implantació d'un conjunt de termes catalans normalitzats en l'àmbit de la informàtica i les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), d'acord amb dues finalitats concretes: en primer lloc, constatar que el grau d'implantació d'aquests termes és heterogeni, com sembla lògic de pensar; i, en segon lloc, observar si a través de l'anàlisi de les unitats emergeixen alguns factors que contribuirien a la implantació o l'obstaculitzarien.

Aquest estudi forma part de la recerca duta a terme en la tesi doctoral, dirigida per M. Teresa Cabré, l'objectiu final de la qual és d'analitzar la implantació de la terminologia normalitzada en llengua catalana, amb la finalitat de localitzar els factors que la influeixen, tant positivament com negativa.

3. CORPUS D'ANÀLISI

Per a la realització de l'estudi hem establert dues categories de corpus: per una banda, tenim el corpus textual, que està constituït per diversos textos de l'àmbit de la informàtica i les TIC i consta de 55.600 paraules; per una altra banda, tenim el corpus terminològic, que es redueix als 103 casos normalitzats pel Consell Supervisor del TERMCAT localitzats en el corpus textual.

Una característica que cal remarcar del corpus de textos és que és recent: la majoria dels textos són del període 2005-2006. Aquesta dada és important perquè els documents del corpus han d'haver estat redactats en un moment posterior al de la normalització dels termes objecte d'estudi.

4. METODOLOGIA

La metodologia que hem seguit per a l'anàlisi de la implantació de la terminologia normalitzada en llengua catalana es basa en l'estudi d'un conjunt de casos normalitzats. Anomenem *cas normalitzat* el cas que ha estat estudiat i aprovat pel Consell Supervisor del TERMCAT i que en la pràctica es materialitza

tant en formes normalitzades com en altres alternatives denominatives no normalitzades. Així doncs, les formes que constitueixen cada cas normalitzat provenen de dues fonts: les formes normalitzades i la forma desestimada, les extraïem de la Neoloteca, la base de dades de terminologia catalana normalitzada en línia; les formes alternatives no normalitzades, les extraïem del buidatge del corpus textual.

A partir de la constitució dels casos normalitzats, n'etiquetem cada component d'acord amb dos paràmetres: si es tracta d'una forma normalitzada o desestimada, extreta per tant de la Neoloteca, li correspon l'etiqueta que li dona el Termcat (*terme normalitzat, sinònim, sinònim complementari, sigla, abreviació, forma desestimada*); si es tracta d'una forma no normalitzada, extreta per tant del corpus textual, l'etiquetem d'acord amb la proposta de classificació de variants denominatives de Freixa (2002, p. 281-282), a la qual hem afegit algunes especificacions (Freixa i Montané, 2006), que ens resulten útils per a un estudi més exhaustiu dels casos:

— Variant ortogràfica: correspon a l'ús d'una sigla, a un canvi de majúscules i/o minúscules, a un canvi ortogràfic, etc.

— Variant morfosintàctica: correspon a un canvi en els articles, en les preposicions o en el gènere o en el nombre de les unitats.

— Variant expandida: consisteix a afegir més components a la unitat terminològica, siguin expansions a la dreta o a l'esquerra.

— Variant reduïda: consisteix a escurçar el terme, ja sigui eliminant-ne l'extensió o la base.

— Variant lèxica: consisteix a realitzar canvis lèxics que poden afectar diverses parts del terme (en la variant lèxica de l'extensió canvia l'extensió del terme, però se'n conserva la base; en la variant lèxica de la base canvia la base, però se'n conserva l'extensió; en la variant lèxica completa canvia el terme totalment i el resultat pot correspondre a una variant manllevada o a una variant catalana).

A continuació presentem un exemple de cas normalitzat, constituït a partir del buidatge de les fonts esmentades:

NEOLOTECA	CORPUS TEXTUAL
<p>navegador m sin. compl. explorador m</p> <p>es explorador es navegador fr navigateur en browser en explorer en navigator</p> <p><Informàtica: Programari> Programa informàtic que serveix per a navegar.</p>	<p>(Text 11) De la mateixa forma que la web requereix un programa navegador (EXPLORER, NETSCAPE) per poder visualitzar planes web [...].</p> <p>(Text 3) Ens informa del títol de la pàgina que estem visualitzant i del programa de navegació que estem utilitzant.</p> <p>(Text 11) Per norma general, la lectura de la informació en una web es du a terme a partir d'un programari específic anomenat <i>navegador</i> o <i>browser</i> [...].</p>
CAS NORMALITZAT	
<p>NAVEGADOR navegador explorador programa navegador programa de navegació <i>browser</i></p>	<p><i>terme normalitzat</i> <i>sinònim complementari</i> <i>variant expandida</i> <i>variant lèxica catalana</i> <i>variant lèxica manllevada</i></p>

FIGURA 1. Cas normalitzat NAVEGADOR.¹

La classificació de totes les unitats que constitueixen cada cas normalitzat ens ha dut a establir una escala d'implantació de la terminologia catalana normalitzada, que en un primer moment utilitzarem per interpretar les dades de les quals disposem. L'escala està basada en un sistema gradual, que oscil·la entre l'èxit i el fracàs de la implantació, depenent de les diverses formes (normalitzades i no normalitzades) que cada cas normalitzat presenta en el corpus textual. En aquesta versió preliminar, que cal encara millorar, l'escala està constituïda per sis graus d'implantació:

1. Prenem el terme normalitzat com a principal pel Consell Supervisor del TERMCAT com a forma de referència per a identificar cada cas normalitzat. Per aquest motiu la diferenciem tipogràficament amb la versaleta.

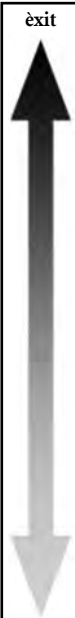
		Grau d'implantació
	5	ús del terme normalitzat ús del sinònim, sigla o abreviació normalitzats ús d'una variant reduïda del terme normalitzat ús d'una variant reduïda del sinònim, sigla o abreviació normalitzats
	4	ús del sinònim complementari normalitzat ús d'una variant reduïda del sinònim complementari normalitzat
	3	ús d'una variant expandida del terme o el sinònim normalitzat ús d'una variant ortogràfica del terme o el sinònim normalitzat ús d'una variant morfosintàctica del terme o el sinònim normalitzat ús d'una variant lèxica de l'extensió del terme o el sinònim normalitzat ús d'una variant lèxica de la base del terme o el sinònim normalitzat
	2	ús d'una variant expandida del sinònim complementari normalitzat ús d'una variant ortogràfica del sinònim complementari normalitzat ús d'una variant morfosintàctica del sinònim complementari normalitzat ús d'una variant lèxica de l'extensió del sinònim complementari normalitzat ús d'una variant lèxica de la base del sinònim complementari normalitzat
	1	ús d'una variant lèxica catalana ús d'una variant lèxica manllevada
	0	ús d'una forma desestimada pel Consell Supervisor
fracàs		

FIGURA 2. Escala d'implantació.

La metodologia que proposem consisteix a assignar un grau d'implantació a cada unitat terminològica que forma part d'un cas normalitzat en funció de la seva etiqueta. Per obtenir el grau global d'implantació del cas, en calculem la mitjana aritmètica.

5. ANÀLISI DELS RESULTATS

En primer lloc, presentem a continuació els resultats quantitatius de l'estudi: la distribució percentual dels graus d'implantació dels casos normalitzats que constitueixen el corpus terminològic.

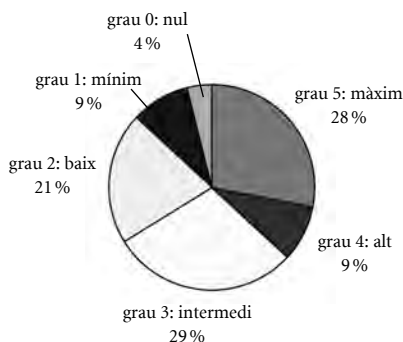

FIGURA 3. Distribució dels graus d'implantació.

Com s'observa en la figura 3, més d'un terç dels casos normalitzats (corresponent als graus màxim i alt, amb un 37 % en total) s'ha implantat amb èxit. Un altre terç (corresponent als graus baix, mínim i nul, amb un 34 %) no ha aconseguit encara implantar-se, i els altres casos (un 29 %) podríem considerar que estan en procés d'implantació, ja que aconsegueixen un grau intermedi.

A continuació realitzem una anàlisi qualitativa de les dades per veure quins són els tipus d'unitats que formen part dels casos normalitzats que assoleixen el mateix grau d'implantació, d'acord amb la classificació que hem presentat més amunt.

Grau d'implantació 5: màxim

D'una banda, entre els casos que han obtingut un grau d'implantació màxim hi podem distingir tres situacions diferents: l'ús exclusiu del terme normalitzat (per exemple, per al cas *ADJUNTAR* només documentem el terme normalitzat *adjuntar* i cap altre concurrent), l'ús del terme normalitzat al costat d'altres sinònims o altres formes normalitzades (com en el cas *BUSCAR*, per al qual documentem tant el terme normalitzat *buscar* com el sinònim *cercar*), i l'ús exclusiu del sinònim normalitzat (com ara en el cas *FER (UNA) TERTÚLIA*, per al qual només documentem el sinònim normalitzat *xatejar*).

D'una altra banda, si observem els termes normalitzats que trobem en aquest grup, i que per tant s'han implantat amb èxit, veiem que són regulars des del punt de vista de la seva procedència (vegeu la figura 4): més de la meitat són manlleus adaptats a la llengua catalana, com ara *clíc* (de l'anglès *click*); i més d'un quart corresponen a calcs lingüístics, per exemple *disc dur* (calcat de l'anglès *hard disk*). Així doncs, podríem afirmar que la majoria dels termes normalitzats que s'implanten amb èxit, almenys en l'àmbit de la informàtica i les TIC, són importats d'altres llengües, essencialment de l'anglès.

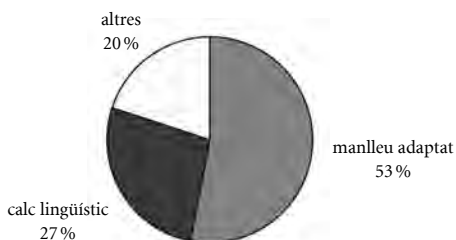

FIGURA 4. Procedència dels termes normalitzats amb un grau d'implantació màxim.

Grau d'implantació 4: alt

Entre els casos que obtenen un grau d'implantació alt hi trobem també tres situacions diferents (vegeu la figura 5): per a la majoria documentem l'ús del terme normalitzat juntament amb variants lèxiques de l'extensió no normalitzades (com ara en el cas de *BÚSTIA ELECTRÒNICA*, per al qual documentem dues variants de l'extensió, *bústia de correu electrònic* i *bústia de correu*); també cal fer esment del 20 % dels casos que corresponen a l'ús exclusiu del sinònim complementari (per exemple, per al cas d'*EMPAQUETAR* només documentem el sinònim complementari *comprimir*); finalment, també trobem l'ús del terme normalitzat juntament amb el sinònim complementari (com en el cas de *FITXER*, per al qual documentem el terme normalitzat *fitxer* i el sinònim complementari *arxiu* indistintament).

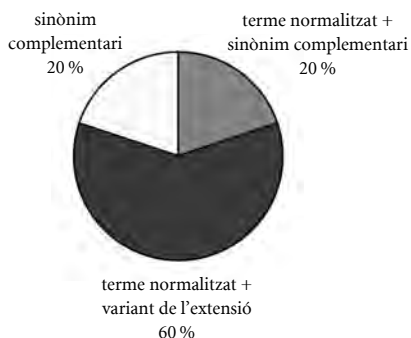

FIGURA 5. Formes documentades per als casos amb un grau d'implantació alt.

Grau d'implantació 3: intermedi

Troblem una gran varietat de situacions d'ús entre els casos que assoleixen un grau d'implantació intermedi. És un fet esperable i lògic, si tenim en compte que podem considerar que estan en procés d'implantació.

Per a aquests casos documentem sempre el terme normalitzat juntament amb variants denominatives diverses (vegeu la figura 6), entre les quals les més usuals són les ortogràfiques (com ara *escàner* per al cas d'ESCÀNER), les variants lèxiques de l'extensió o de la base (com ara *proveïdor de continguts* per al cas de PROVEÏDOR D'INTERNET o *editor de textos* per a PROCESSADOR DE TEXTOS) i les variants lèxiques manllevades (com ara *spider* per a ARANYA).

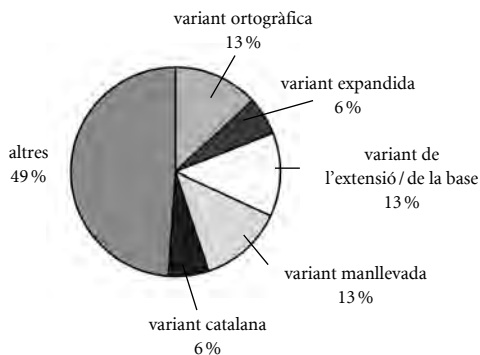

FIGURA 6. Formes documentades juntament amb el terme normalitzat per als casos amb un grau d'implantació intermedi.

Grau d'implantació 2: baix

Entre els casos amb un grau d'implantació baix documentem encara l'ús del terme normalitzat, però en concurrència amb variants més allunyades del terme que en els casos amb graus d'implantació més elevats, és a dir, sobretot amb variants lèxiques catalanes i manllevades (vegeu la figura 7). Per exemple, per al cas de GALETA documentem, a banda del terme normalitzat, l'ús del manlleu *cookie*, i per al cas d'ENLLAÇ, les variants catalanes *vincl*e i *hipervincl*e.

Constatem, per tant, que és l'ús massiu d'aquest tipus de variants lèxiques el fenomen que provoca l'escassa implantació d'aquests casos normalitzats.

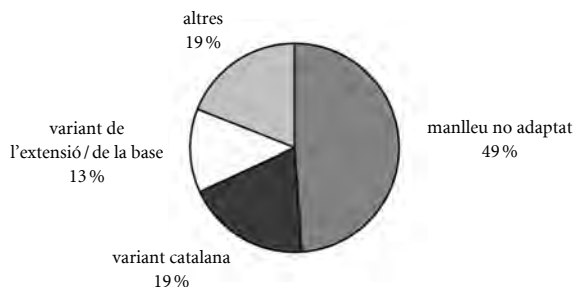

FIGURA 7. Formes documentades juntament amb el terme normalitzat per als casos amb un grau d'implantació baix.

Grau d'implantació 1: mínim

Entre els casos amb un grau d'implantació mínim no documentem cap ocurrencia del terme normalitzat, només variants denominatives no normalitzades (vegeu la figura 8). Principalment, trobem variants lèxiques, catalanes i manllevades (com ara en el cas de *MISSATGES*, per al qual documentem, entre altres, el manlleu *news* i la variant catalana *cartes*, per exemple); però també altres variants, com ara morfosintàctiques (per exemple, la variant *pàgina d'inici* per al cas de *PÀGINA INICIAL*, on veiem que s'ha produït un canvi en el complement, adjectival en el terme normalitzat i preposicional en la variant denominativa).

Entre les variants lèxiques catalanes, cal remarcar la presència de calcs lingüístics de l'anglès, com en el cas de *MISSATGES*, per al qual documentem també la variant *notícies*, que prové del terme anglès *news*.

FIGURA 8. Formes documentades per als casos amb un grau d'implantació mínim.

Grau d'implantació 0: nul

Entre els casos que obtenen un grau d'implantació nul documentem l'ús exclusiu de variants lèxiques completes, catalanes o manllevades (vegeu la figura 9). Per al cas de *PENJAR*, per exemple, trobem les dues alternatives: *pujar* i *upload*.

No documentem, doncs, cap ocurrencia del terme normalitzat, però tampoc cap forma desestimada, la qual cosa creiem que és important de recalcar.

FIGURA 9. Formes documentades per als casos amb un grau d'implantació nul.

6. CONCLUSIONS

Amb el breu estudi que presentem en aquesta comunicació volem mostrar com l'avaluació de la implantació de la terminologia planificada permet establir el grau d'eficàcia de l'esforç d'intervenció que s'exerceix en la llengua.

Reprenem ara els objectius que hem plantejat a l'inici de l'article per intentar establir els primers fonaments per al seguiment de la implantació terminològica. A partir de l'estudi d'un conjunt de casos normalitzats de l'àmbit de la informàtica i les TIC en llengua catalana, hem constatat, en primer lloc, que el grau d'implantació hi és heterogeni (vegeu la figura 3). A més, tal com hem vist, existeix un equilibri de forces entre els casos normalitzats que s'implanten amb èxit (37 % corresponent als graus màxim i alt) i aquells que fracassen en la implantació (34 % corresponent als graus baix, mínim i nul).

En segon lloc, d'acord amb aquesta distribució de la implantació i amb l'anàlisi dels casos normalitzats documentats, hem intentat posar en relleu un conjunt de factors que aparentment influïrien en la implantació terminològica en llengua catalana. Els podem induir a partir de les diverses formes recollides per a cada grau d'implantació establert.

D'una banda, entre els termes normalitzats presents en casos que obtenen un grau òptim d'implantació hi trobem els fenòmens següents:

- adaptació fonètica i ortogràfica dels manlleus a les regles de la llengua catalana;
- ús de calcs lingüístics;
- ús del terme normalitzat acompanyat d'altres sigles, abreviacions o sinònims normalitzats, essent aquests més freqüents que el terme principal.

El cert és que aquests resultats ens han sorprès, perquè esperàvem trobar també manlleus no adaptats entre els termes normalitzats que s'implanten amb èxit, però en canvi no hi ha indicis significatius d'aquest fenomen en els casos estudiats, malgrat que sí que en documentem alguns.

D'una altra banda, constatem l'ús de molta variació denominativa entre els graus 4 (alt) i 2 (baix). Creiem que aquesta variació no normalitzada està causada per fenòmens diversos. Existeix, per exemple, un fenomen inherent al llenguatge: les llengües presenten variació i per tant la terminologia, com a part integrant de la llengua, participa d'aquests mateixos paràmetres de variació. Les variants reduïdes són un exemple d'aquest fet.

La diversitat de variants denominatives pot ser també un indicatiu de la dificultat d'implantació dels termes normalitzats en la llengua. Pot indicar, per exemple, la feble implantació de les denominacions (les variants ortogràfiques i morfosintàctiques participen en aquest fenomen) o la feble identificació del concepte amb el terme normalitzat (fenomen que es reflecteix, sobretot, en les variants expandides).

Finalment, entre els casos que obtenen els graus d'implantació més baixos, constatem que el terme normalitzat no s'utilitza i, sobretot, confirmem la influència de l'anglès, i fins i tot del castellà, en les denominacions utilitzades com a alternativa.

En definitiva, aquesta aproximació a la implantació terminològica ens ha confirmat la necessitat de continuar la recerca en aquest camp, que ha estat poc explorat fins al moment, però que sembla que ha de tenir una gran repercussió en l'esdevenir de la llengua catalana.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AUGER, Pierre (1986). «Francisation et terminologie: l'aménagement terminologique». A: RONDEAU, Guy; SAGER, Juan Carlos [ed.]. *Terminia 84: Terminologie et coopération internationale*. Quebec: Girsterm, p. 47-55.
- (1999). *L'implantation des officialismes halieutiques au Québec: essai de terminométrie*. Quebec: Office Québécois de la Langue Française. (Langues et Sociétés; 37)
- CABRÉ, M. Teresa (1999). «La normalización de la terminología en el proceso de normalización de una lengua: algunas precisiones». A: NARVAJA, Elvira [dir.]. *Políticas lingüísticas para América Latina. Actas del Congreso Internacional*. Buenos Aires: Universidad de Buenos Aires. Facultad de Filosofía y Letras. Instituto de Lingüística, p. 25-38.
- ENCICLOPÈDIA CATALANA (2003). *Gran diccionari de la llengua catalana* [en línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. <<http://www.enciclopedia.cat/>> [Consulta: 26 novembre 2008].
- FREIXA, Judit (2002). *La variació terminològica: Anàlisi de la variació denominativa en textos de diferent grau d'especialització de l'àrea del medi ambient*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada. (Sèrie Tesis; 3)
- FREIXA, Judit; MONTANÉ, M. AMOR (2006). «Variación denominativa y biunivocidad en el lenguaje de las matemáticas». *Revista Española de Lingüística* [Madrid], núm. 36, p. 189-215.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana* [en línia]. 2a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. <<http://dlc.iec.cat/>> [Consulta: 26 novembre 2008].
- MARTIN, André (1998). *Les mots et leurs doubles: étude d'implantation de la terminologie officialisée dans le domaine de l'éducation au Québec*. Quebec: Office Québécois de la Langue Française. (Langues et Sociétés; 36)
- MONTANÉ, Maria Amor (2007). *La implantació de la terminologia normalitzada en llengua catalana. Primera aproximació*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada. [Projecte de tesi]
- OBSERVATORI DE NEOLOGIA (2004). *Llengua catalana i neologia*. Barcelona: Meteora.
- QUIRION, Jean (2003). *La mesure de l'implantation terminologique: proposition d'un protocole. Étude terminométrique du domaine des transports au Québec*. Quebec: Office Québécois de la Langue Française. (Langues et Sociétés; 40)
- (2004). «État de la question sur la nature des facteurs d'implantation terminologique». A: *Colloque international sur la traduction: Traduction et Francophonie. Tradui-*

- re en Francophonie, Rennes (France), Université Rennes 2, 12 et 13 septembre 2003*. París: Maison du Dictionnaire, p. 193-200.
- TERMCAT (2003). *Societat de la informació: noves tecnologies i Internet. Diccionari terminològic*. 2a ed. Barcelona: TERMCAT.
- (2005). *Neoloteca* [en línia]. <http://www.termcat.cat/termgia/termnorm/index_a.html> [Consulta: 26 novembre 2008].
- (2006). *La normalització terminològica en català: criteris i termes 1986-2004*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VILA, Francesc Xavier; NOGUÉ, Marina; VILA, Ignasi (2007). *Estudis d'implantació terminològica: Una aproximació en l'àmbit dels esports*. Barcelona: TERMCAT; [Vic]: Eumo.
- YZAGUIRRE, Lluís de; TEBÉ, Carles; ALONSO, Araceli; FOLGUERÀ, Rosa (2001). «El seguimiento de la implantación de términos vía Internet: estrategias de cálculo y control». A: CORREIA, Margarita [ed.]. *Terminologia e Indústrias da Língua. Actas do VII Simpósio Ibero-americano de Terminologia*. Lisboa: ILTEC, p. 323-336.

El Diccionari ortogràfic abreujat de Pompeu Fabra: característiques i novetats

JOAN PUIG MALET
Professor de català

Entre els anys 1925 i 1926, Fabra, essent president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), publica quatre petits manuals lingüístics dins de la «Collecció Popular» de l'Editorial Barcino. Són els següents: *Ortografia catalana* i *Les principals faltes de gramàtica (manera d'evitar-les)*, de l'any 1925, i *La conjugació dels verbs en català* i el *Diccionari ortogràfic abreujat* (DOA), tots dos de 1926.¹ Totes elles són obres «amb una gran repercussió pedagògica a causa de l'autoritat de Fabra i de l'escassetesa de material pedagògic de l'època», en paraules de Solà (2007, p. 165). Gràcies al seu valor com a eines d'aprenentatge de la llengua i a la facilitat d'adquisició a causa del seu preu, aquests manuals van gaudir d'una àmplia difusió plena de reedicions. A vegades s'han considerat com a obres menors de Fabra, però el seu impacte popular és indiscutible.

En aquest estudi ens centrem en el quart d'aquests manuals, el DOA.

1. INTENCIÓ DE L'OBRA

La finalitat general de l'obra és compartida pels quatre manuals que Fabra publica a Barcino: posar a l'abast d'un públic nombrós les *Normes ortogràfiques* de l'IEC (gener de 1913) per tal d'evitar les vacil·lacions lingüístiques pròpies del moment. Quant al DOA, aquesta motivació pedagògica es concreta a mostrar «tots els mots l'escriptura dels quals pot donar lloc a dubtes, segons les normes establertes per l'Institut d'Estudis Catalans», com apareix a la portada de l'edició de 1946.

1. Dins de la mateixa collecció, però pòstumament i a cura de Santiago Pey, també hi apareixen diferents volums de les seves *Converses Filològiques* (Editorial Barcino, «Collecció Popular», volums núm. 162, 163, 164, 166, 167, 170, 171, 174 i 175, Barcelona, 1954-1956).

Fabra, a l'advertiment inicial de l'obra, indica que en el *Diccionari ortogràfic* (DO) de l'IEC és «on es fixa l'ortografia de tots els mots (inventariats) de la llengua d'acord amb les normes ortogràfiques establertes per aquesta corporació». «Tots els mots (inventariats) de la llengua» inclou els que tenen una escriptura que pot donar lloc a dubtes i els que no ofereixen dificultats. Amb la finalitat de tenir una obra menys voluminosa que el DO per tal de resoldre «els dubtes ortogràfics que puguin ocórrer a aquells que no posseeixen una coneixença perfecta del sistema ortogràfic de l'Institut», Fabra publica un DO abreujat, el DOA.

2. CARACTERÍSTIQUES

El DOA és un diccionariet (potser hauria estat millor dir-ne *vocabulari*) que fa 11,5 × 16 cm i té entre 60 i 62 pàgines (varia segons l'edició), de les quals cinc són d'introducció i la resta de mots.

En la introducció Fabra explica la intenció de l'obra i dona alguna indicació teòrica sobre la seva microestructura i macroestructura (que tot seguit veurem amb més detall). També hi exposa breument alguna qüestió ortogràfica, com els canvis de *c*, *g*, *qu*, *gu*, *ç* i *j* davant les vocals *e* i *i* tant en noms com en verbs o l'ús de la dièresi en algunes formes verbals.

Seguint la classificació de tipus de diccionaris de Rafel (2005), podem dir que el DOA és un diccionari de llengua no d'abast general sinó restringit per la dificultat ortogràfica dels mots que inclou, monolingüe però amb alguna referència al castellà, normatiu o prescriptiu (per la seva funció fonamentalment pedagògica) i clarament sincrònic.

2.1. Macroestructura

La nomenclatura del DOA és d'aproximadament 4.680 paraules (en el DO n'hi ha unes nou vegades més), disposades en una quantitat menor d'entrades, ja que moltes estan agrupades per famílies (per exemple «bolcar *v.* - bolcall *m.* - bolquer *m.*»). Aquesta agrupació morfosemàntica de mots en una mateixa entrada és un recurs freqüent i que sembla pràctic, en principi, per a l'usuari de l'obra.

Fabra hi inclou topònims i gentilicis. En el DO també ho va fer, però en un apèndix («Breu llista de noms geogràfics»), mentre que en el DOA apareixen ordenats amb els altres mots.

El DOA té com a font principal, però no única, el DO Fabra; en la introducció del DOA, exposa una triple motivació per tal de seleccionar els mots:

aquells mots en què la grafia correcta sofreix la concurrència d'una grafia dolenta, sia perquè aquesta apareix encara, en la majoria de les publicacions ca-

talanes, amb la mateixa freqüència que la grafia bona (per ex., *dança*), sia perquè recolza en una regla estranya al sistema de l'Institut (per ex., *buid* perquè el femení és buida), sia perquè rep suport d'una grafia espanyola (per exemple, *móvil*).

El criteri d'ordenació d'aquesta nomenclatura és alfabètic i presenta alguna variació entre les diferents edicions pel que fa al tractament de la *ll*. És a partir de l'edició de 1935 que hi ha un canvi parcial en l'ordenació alfabètica dels mots que contenen *ll*, no considerant-la com una lletra independent dins de l'ordenació de les entrades (abans de 1935, *allargassar* ve després de *alzinar*; després apareix entre *aljub* i *ablegar*), però, en canvi, sempre es manté la secció de mots que comencen per *ll* com a independent.

2.2. *Microestructura*

En el DOA Fabra simplifica la informació morfològica del DO. Es donen les categories dels substantius i verbs (*m.*, *f.*, i *v.*), però pel que fa a adverbis, adjectius o conjuncions, molt rarament s'indica la categoria («alegremment *adv.*», però «aleshores»). Generalment només s'inclou la forma femenina singular dels adjectius de dues terminacions, i en alguns dels d'una terminació, com *eficaç*, es mostra la doble flexió del plural. Dels verbs trobem l'infinitiu i, a vegades, el participi o alguna altra forma personal («abstenir-se *v.* - s'absté, abstén-te»).

Algunes de les entrades del DOA apareixen en més d'una ocasió. Això es deu a la finalitat marcadament pedagògica de l'obra. Així apareixen sovint entrades amb l'estructura «*no ...*, *sinó ...*». Per exemple: «*no* pabelló, *sinó* pavelló» i «pavelló *m.*»

També hi trobem altres indicacions que obeeixen a diferents motivacions: evitar la interferència del castellà («*gema (esp. yema) f.* - *gemma (esp. gema) f.*»), aclarir el significat («*corb (ocell) m.*»), donar sinònims («*cassar [= anullar] v.*») mostrar una ortografia alternativa («*annals (o anals) m.*») o adreçar-nos a una altra entrada («*barat barata (el peix és verat)*»).

3. EDICIONS

La repercussió pedagògica del DOA a què ens referíem a l'inici té una prova irrefutable: la quantitat d'edicions i reimpressions d'aquesta obra, des de 1926 fins a 1988. Malgrat la senzillesa del contingut és una de les obres de Fabra més reeditades. Excepte l'edició de 1946 totes són de l'Editorial Barcino, «Col·lecció Popular, núm. 4», Barcelona.

3.1. *Llistat d'edicions*

Aquesta és la llista de les diferents edicions i reimpressions que hem controlat:²

1926:

- a) 1a edició (no ho indica), 62 p., coberta lila.
- b) Indica 2a edició a la portada, 61 p., coberta verda. Amb les mateixes característiques, també amb coberta taronja (indica nova edició), amb coberta marró i amb coberta marró amb tapa dura.
- c) Indica 2a edició a la portada, 62 p., coberta lila.
- d) Indica 3a edició tant a la coberta com a la portada, 62 p., coberta lila.

1931:

— Indica nova edició a la coberta i 2a edició (any 1926) a la portada, 61 p., coberta blava. Inclou al final una llista de publicacions de l'Editorial Barcino amb data de juny de 1931, fet que ens porta a pensar que aquesta edició deu ser d'aquest any.

1935:

— Indica 3a edició a la coberta i nova edició a la portada, 60 p., coberta vermella o verda.

1937:

- a) Indica 3a edició a la coberta, 60 p., coberta vermella o marró.
- b) Indica 3a edició a la coberta, 60 p., més una llista de mots a esmenar a partir de la p. 60, coberta verda.

1946:

— Indica que és una reedició impresa en els tallers propis de la Biblioteca Catalana de Bartomeu Costa-Amic de l'agost de 1946, col·lecció «La Nostra Llengua», volum I, Mèxic DF, 61 p.

1988:

— Indica que és una reimpressió de l'edició de 1926 (tot i que de fet reproduceix la que aquí indiquem com a 1931), 61 p., coberta rosa. Publicada per l'Editorial Barcino i la Fundació Jaume I, té el copyright de 1984 de la Fundació Enciclopèdia Catalana.

2. Donada la quantitat d'edicions diferents localitzades, i malgrat l'esforç que hem fet de resseguir-ne el rastre, no descartem en cap moment que encara pugui existir-ne alguna altra, així com diferents colors de coberta.

3.2. *L'edició mexicana*

L'edició mexicana de 1946 té unes característiques lleugerament diferents de la resta. A l'aspecte pedagògic del manual, a la seva utilitat com a eina d'aprenentatge, se li ha de sumar el fet de ser una obra publicada a l'exili com a instrument de resistència política. Ho explica Ferriz (1998, p. 57):

Las otras colecciones se fundamentan también en esta idea de continuidad ligada a la resistencia política. *Continuidad* concretada en el mantenimiento de la lengua propia, como lo testimonian los dos libros de Pompeu Fabra impresos bajo el genérico La Nostra Llengua: el *Diccionari ortogràfic abreuja*t (1946) y *Les principals faltes de gramàtica* (1946). Ambos nacidos, como explica Costa-Amic, de la necesidad de proporcionar herramientas de trabajo, sobre todo a los jóvenes.

Aquesta reedició mexicana es va publicar sense l'autorització de l'Editorial Barcino i amb aquest aclariment al dors de la portada:

Demanda l'autorització per a la reedició del «Diccionari ortogràfic abreuja» al Mestre Pompeu Fabra, resident a Prades (França), ens ha respost que a qui corresponia autoritzar-nos era a la pròpia Editorial Barcino, de Barcelona. Impossibilitats, però, d'entrar en relació directa amb l'esmentada Editorial, volem declarar que «Biblioteca Catalana», ha pres la responsabilitat d'aquestes edicions de la «Collecció la nostra llengua», comproment-se, quan arribi el moment oportú, a rendir comptes a l'«Editorial Barcino» de casa nostra.

Sobre l'editor Bartomeu Costa-Amic només direm allò que Joan Sales (1943) havia deixat escrit a *Quaderns de l'Exili*: «De pocs emigrats es podrà dir, quan tornem a casa, que hagin fet tant per mantenir, en terres exòtiques, una mica de caliu de pàtria, com de l'editor Costa-Amic.»

Quant al contingut, com veurem tot seguit, l'edició mexicana del DOA reproduceix amb molt poques modificacions l'edició de 1937a.

3.3. *Diferències entre les edicions*

La majoria de les edicions presenten diferències entre elles. Ja que en algun any hi ha més d'una edició, en citarem algunes amb l'any i la lletra, tal com fem en l'apartat «Llista d'edicions».

L'edició de 1926b (segona edició) conté un mot més que la de 1926a (primera edició): *zenc*. També inclou *sabó* en la llista alfabètica mentre que en la de 1926a *sabó* apareix només dins de «no savó, *sinó* sabó». Ara bé, curiosament aquesta segona edició té més errors ortogràfics, alguns molt greus, i més tenint en compte

que ens trobem davant d'un diccionari ortogràfic. La llista de mots es va reescriure (d'aquí la diferent paginació) sense gaire cura. Alguns dels errors són: *amplia* (per ampli), *Asia*, *assasi*, *assasinar*, *atònic atònica*, *Austria*, *capça* (*de broquil*), *clavagueró*, *decà* (per deçà), *descapdellar*, *dissapte*, *enemig*, *ensaimada*, *estúpit*, *fallir*, *flaviol*, *fluit*, *fòrmula*, *gallofol*, *gàngil*, *harpètica*, *immellorable*, *iracud*, *lliçò*, *llissera*, *maravella*, *midieval*, *mulsut*, *porcellana*, *unànimament* i *valcànica*. Alguns d'ells poden ser errates, però d'altres no. Tot plegat ens fa pensar que Fabra no intervingué en aquesta edició. De fet no sabem fins a quin punt Fabra és responsable de totes les diferències entre les múltiples edicions del DOA.

L'edició de 1926c (també segona edició) és una reimpressió de la de 1926a.

L'edició de 1926d (indica tercera edició) també és una reimpressió de la de 1926a.

L'edició de 1931, que indica segona edició, reproduïx la paginació de la de 1926b, però la llista de mots és la de 1926a. Aquesta edició corregeix la majoria de les errades ortogràfiques que hem llistat abans en la de 1926b. Deixa *Asia* i *Austria* sense accentuar, *capça* (*de broquil*), *clavagueró*, escriu *daça* (en lloc de deçà), *fallir* i *porcellana*.

L'edició de 1935 té una paginació diferent, bàsicament perquè inclou la *ll* dins de la *l* en les llistes de mots, tot i que manté, incoherentment, els mots que comencen amb *ll* en un apartat diferenciat i en deixa algun de mal ordenat (com *collir* després de *colze*). La llista de mots és bàsicament la de 1926b, corregint les errades ortogràfiques, excepte *fluit*. Respecte de l'edició de 1926b afegeix *capbussar* i *capbussó* dins l'entrada *cabussar*.

L'edició de 1937a parteix de la llista de mots de 1935 amb algunes modificacions: afegeix *Alger* (*no Argel*), *Algèria* (*no Argèlia*), *L'Alguer*, *alguerès algueresa*, *Empordà*, *empordanès empordanesa*, *estrany estranya*, *L'Havana*, *havà havana*, *hereva*, *imbecil*, *vila*, *no volcar sinó bolcar* i *Xàtiva*; i suprimeix *albó albons*, *allevadís allevadissa*, *brumir*, *cec cega ceguetat*, *falleba*, *futibla*, *gallòfol*, *granza*, *llúdriga*, *Mònaco*, *ostarda*, *pulsatilla*, *rèmol*, *rènec rènega*, *repetell*, *resaigües*, *tonedís tonedissos*, *tragirar*, *victòria* i *vòrtex vòrtexs*. *Mundà mundana* a l'edició de 1935 apareix dins de *món* i a l'edició de 1937a té entrada pròpia. També es canvia *incompressible* i *sordamuda* (que apareixien en totes les edicions fins ara) per *incomprensible* i *sord-muda*, respectivament.

L'edició de 1937b reproduïx la paginació i la llista de mots de 1937a, però afegeix una fe d'errates, sota el nom «A esmenar». Indica que on diu *arronçar* ha de dir *arronsar* (*arronçar/arronsar*), *ascalunya/escalunya*, *atzimut/azimut*, *baverès baveresa* / *bavarès bavaresa*, *daler adalerat* / *deler adelerat*, *desnarit desnarida* / *desnerit desnerida*, *ensiam ensiamada* / *enciam enciamada*, *escàlam/escàlem*, *escorçó/escurçó*, *fluit/fluid*, *fortuit fortuita* / *fortuït fortuïta*, *god/got*, *gratuit gratuita* / *gratuït gratuïta*, *recó reconada* / *racó raconada*.

L'edició mexicana de 1946 té un format (11,5 × 17 cm) i una paginació diferents de totes les anteriors. Respecte de l'edició de 1937a només hem trobat un únic canvi ortogràfic, que repeteix en dues ocasions: *tibar*, *no tivar* i *no tivar*, *sinó tibar*. En totes les edicions de Barcino apareix *tivar* i *tivant*.³ També corregeix alguna errata com ara *ni assil sinó asil* per *no assil sinó asil* i canvia alguna indicació com *ostatge* (*rehenes*) per *ostatge* (*esp. rehenes*).

La darrera edició, de 1988, indica que reproduceix l'edició de 1926, però en veritat reproduceix l'edició que aquí anomenem de 1931.

4. NOVETATS

Hem comparat pacientment totes les paraules de la primera edició del DOA (1926a) amb les de la segona edició del DO (1923), el diccionari fabrià més proper temporalment. En teoria, i segons la mateixa declaració d'intencions de Fabra, el DOA seria només un abreujament del DO, una selecció dels mots amb una dificultat ortogràfica més gran. Bàsicament és així, però no del tot. Hem trobat paraules que Fabra no havia recollit al DO i que, per tant, apareixen aquí per primera vegada en un repertori lexicogràfic de Fabra.

Aquesta és la llista dels mots afegits respecte a la segona edició del DO:

— Noms: *anisat*, *anals*, *apòstrofe*, *arraval*, *auto*, *belligerància*, *bilingüisme*, *contesa*, *covenet*, *Girona*, *gironí*, *ivori*, *Lleida*, *lleidatà*, *metxera*, *múscul*, *orxateria*, *Pirineu*, *Pireneu*.

— Adjectius: *afallerat* *afallerada*, *ampli àmplia*, *basardós* *basardosa*, *colloquial*, *enfigassat* *enfigassada*, *enxubat* *enxubada*.

— Adverbis: *abans-d'ahir*.

— Verbs: *aïrar*.

Tenint en compte que aquests són mots que Fabra recull en el DOA (1926a) per primer cop, anem a veure quin tractament tenen en la tercera edició del DO i en el *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC). Recordem que el DGLC no recull topònims:

DOA 1926a	DO 3a edició 1931	DGLC 1932
<i>abans-d'ahir</i>	no	sí
<i>afal·lerat afal·lerada</i>	no	no
<i>aïrar</i>	(aïrar-se)	(aïrar-se)
<i>ampli àmplia</i>	sí	sí

3. En la primera edició del DGLC (1932) també hi apareix *tivar* i *tivant*. En canvi, en la segona edició (1954, pòstuma) es canvia a *b* tota la família de paraules.

DOA 1926a	DO 3a edició 1931	DGLC 1932
<i>anisat</i>	no	no
<i>anals</i>	no	no
<i>apòstrofe</i>	sí	sí
<i>arraval</i>	no	no
<i>auto</i>	no	sí
<i>basardós basardosa</i>	no	sí
<i>bel-ligerància</i>	no	sí
<i>bilingüisme</i>	no	sí
<i>col·loquial</i>	no	sí
<i>contesa</i>	no	sí
<i>covenet</i>	no	no
<i>enfigassat enfigassada</i>	no	no
<i>enxubat enxubada</i>	no	sí
<i>Girona</i>	no	no
<i>gironí</i>	no	sí
<i>ivori</i>	no	sí
<i>Lleida</i>	no	no
<i>lleidatà</i>	no	sí
<i>metxera</i>	no	sí
<i>múscul</i>	sí	sí
<i>orxateria</i>	no	sí
<i>Pirineu</i>	no (apareix en plural)	no
<i>Pireneu</i>	no (apareix en plural)	no

En resum, d'aquests 27 mots que Fabra recull en el DOA (1926a) per primer cop, n'hi ha 4 que s'inclouen en la 3a edició del DO i 17 que apareixen en el DGLC.

5. ALTRES VOCABULARIS ORTOGRÀFICS CONTEMPORANIS

A partir de la promulgació de les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, apareixen tot de petits vocabularis per tal d'acabar amb l'anarquia ortogràfica. Entre aquests, i abans del DOA, podem citar el *Vocabulari ortogràfic* de Rovira i Virgili (ca. 1913) o el *Promptuari ortogràfic català* de Monjo i Segura (1918), els dos amb una microestructura i una macroestructura ben diferents del DOA.

Posteriors al DOA, però propers temporalment, en trobem d'altres com ara *Ortografia catalana* (1930) de Rosa Obradors, que inclou un «Vocabulari dels mots més usats i de difícil escriptura», *Resum d'ortografia catalana i vocabulari ortogràfic* (1931) de Joan Gelabert o *Vocabulari ortogràfic valencià* (1933) de Car-

les Salvador. D'entre aquestes obres les dues darreres tenen una influència directa del DOA.

Quant al *Resum d'ortografia catalana i vocabulari ortogràfic* (1931) de Joan Gelabert, direm que amb petites variacions, la llista de mots és bàsicament la mateixa, fet que l'autor manifesta a l'inici del vocabulari quan diu que és «Extret dels diccionaris publicats per l'Institut d'Estudis Catalans». El DOA no el publicà l'IEC, però pensem que per a Gelabert, com per a molts dels seus contemporanis, en qüestions d'ortografia, IEC i Pompeu Fabra eren sinònims.

El *Vocabulari ortogràfic valencià* (1933) de Carles Salvador també s'inspira clarament en el DOA, tot i que no ho menciona en la introducció de l'obra. Hem comparat tot just les primeres cent paraules de l'edició 1926a amb aquesta obra i hem trobat que Salvador només n'afegeix 10 (algunes són topònims i gentilicis, molt freqüents en l'obra) i en suprimeix 3. A part de la llista de mots, Salvador també copia literalment les indicacions de l'estil «no abet, sinó avet».

6. PER ACABAR

El DOA té com a font bàsica i gairebé total el DO, però els mots que hem indicat aquí en l'apartat «Novetats» no provenen pas d'aquesta font. Constatem així que el DOA no és un simple abreujament del DO, com el seu títol i l'avertiment inicial farien creure, sinó que Fabra hi inclou alguns mots nous que quedaran en aquest diccionariet fixats per primera vegada dins del corpus lexicogràfic fabrià. Així, al valor intrínsec com a eina pedagògica que ha suposat aquest manual, se li afegeix un nou aspecte que pot servir per veure amb uns altres ulls una obra considerada menor dins de la producció fabriana.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FABRA, Pompeu (1923). *Diccionari ortogràfic*. 2a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [1a ed., 1917]
- (1926). *Diccionari ortogràfic abreujat*. Barcelona: Barcino. [Edicions posteriors, vegeu l'apartat 3.1]
- (1931). *Diccionari ortogràfic*. 3a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- FÉRRIZ, Teresa (1998). *La edició catalana en Mèxic*. Jalisco (Mèxic): D.R. El Colegio de Jalisco, p. 57.
- GELABERT, Joan (1931). *Resum d'ortografia catalana i vocabulari ortogràfic*. Girona: Dalmau Carles, Pla.
- MONJO, Rafel (1918). *Promptuari ortogràfic català*. Barcelona: Impremta Elzeviriana de Borràs, Mestres i C.^a.
- OBRADORS, Rosa (1930). *Ortografia catalana: Mètode pràctic*. Barcelona: Cultura.

- RAFEL, Joaquim (2005). *Lexicografia*. Barcelona: UOC.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (ca. 1913). *Novíssima ortografia catalana: Vocabulari ortogràfic*. Barcelona: Antonio López.
- SALES, Joan (1943). «Llibres en català a Mèxic. Les petites antologies catalanes de l'editor Costa-Amic». *Quaderns de l'exili* [Mèxic], núm. 4 (desembre), p. 4.
- SALVADOR, Carles (1933). *Vocabulari ortogràfic valencià*. València: L'Estel.
- SOLÀ, Joan (2007). «L'edició de les obres completes de Pompeu Fabra». A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Colloqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 165-166.

Amb *f* de (Pompeu) Fabra: els elements extrínsecs en adjectius i adverbis

JOAN REBAGLIATO NADAL
Terminòleg del TERMCAT

1. INTRODUCCIÓ

Imaginem que un aplicat col·laborador de Pompeu Fabra en l'elaboració del *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC) hagués decidit incloure-l'hi a ell com a entrada, en reconeixement a la seva importància en la normalització de la llengua del país. Després de meditar-hi, hauria pogut redactar un article així entre els articles nous del dia:

fabrià -ana *adj.* Dit d'un lingüista que ordena el català basant-se en la claredat lògica i l'adequació a l'època.

Si, endut per l'admiració, el col·laborador de Fabra hagués decidit que hi havia també una manera de treballar pròpia del Mestre que valia la pena destacar, hauria pogut afegir-hi un segon article:

fabrianament *adv.* Amb una gran competència.

Com es pot observar, el primer article està prou acotat al món de la llengua, mentre que el segon permet construccions ben diferents de la imaginada. Per exemple, *fer retrats fabrianament* o *ballar un twist fabrianament*. El motiu principal d'això és l'element situat a l'inici de la definició de l'adjectiu («Dit d'un lingüista»), que no figura en l'adverbi. Quina funció té, doncs, aquest element? Quan hi ha de figurar? Com el representen els diccionaris catalans normatius, és a dir el DGLC i les dues edicions del *Diccionari general de la llengua catalana* de l'IEC (DIEC1 i DIEC2)? Hi ha altres representacions possibles?

Per respondre a aquestes qüestions, hem pres com a base d'estudi els adjectius i els adverbis continguts en la lletra *f* del DGLC. La tria té un doble significat: d'una

banda, disposar d'un corpus prou aleatori per ser representatiu del DGLC; de l'altra, retre també nosaltres un homenatge al gran lingüista que fou Pompeu Fabra.

2. ELS ELEMENTS EXTRÍNSECOS

L'entusiasta col·laborador de Fabra era conscient que en una definició sempre hi ha elements que caracteritzen semànticament el definit (la definició estricta) i, a més, de vegades també hi ha elements que indiquen quina mena de paraules poden acompanyar el definit en un discurs. Aquest segon tipus d'elements (anomenats *elements extrínsecs* per J. Rafel, denominació que aquí seguim) són necessaris quan la definició estricta es pot aplicar a més referents que la paraula definida, ja que així la seva presència impedeix a l'usuari la generació de frases incorrectes.

En el verb següent hi ha dos elements extrínsecs: el subjecte del definit i el complement directe.

fadar *v. tr.* Exercir *una fada* el seu poder (SOBRE ALGÚ).

Si prescindíssim dels extrínsecs, podríem construir l'oració següent:

*El dictador *fadava* durament els ciutadans.

La incorrecció es deu només al fet que el subjecte (*el dictador*) no compleix les característiques semàntiques atribuïbles a l'extrínsec *fada*.

S'ha de tenir en compte que un element extrínsec no s'articula com una llista tancada de paraules, sinó com un recull de característiques semàntiques aplicables a un nombre indeterminat de referents. Així, un extrínsec subjecte «animal equí» fa referència a tots els individus definibles així: cavalls, eugues, poltres, ases, etc.

Finalment, perquè la informació proporcionada pels extrínsecs sigui útil, convé que compleixin una condició formal bàsica: que l'usuari, davant d'una definició, els pugui distingir dels elements que formen part del significat (els elements intrínsecs). Aquesta condició desitjable, però, no es compleix ni de bon tros en el conjunt dels diccionaris.

3. ELS ELEMENTS EXTRÍNSECOS D'ADJECTIUS I ADVERBIS EN EL DGLC

3.1. *En adjectius*

De l'estudi dels adjectius del DGLC es pot deduir, en primer lloc, que aquest diccionari recull els elements extrínsecs dels adjectius, tot i que només quan els

considera imprescindibles, i, en segon lloc, que els recull amb la fórmula *Dit de + nom*, anteposada a la definició estricta i sense cap coma separadora. Podem trobar extrínsecs en 38 casos d'un total d'uns 470 adjectius començats amb *f* (aproximadament, un 8 %, percentatge baix però que indica l'existència d'un criteri).

Exemple:

fressat -ada *adj.* *Dit d'un camí* freqüentat.

A continuació farem algunes observacions sobre aquest ús, amb relació tant a l'aplicació de la fórmula com al recurs a altres vies d'expressió dels extrínsecs. A efectes comparatius, en tots els exemples citats a partir d'ara donarem també les definicions del DIEC1 i el DIEC2.

Pel que fa a la correcció de la fórmula:

a) L'extrínsec pot resultar *redundant*, perquè la definició estricta ja conté prou elements per delimitar amb precisió el grup d'antecedents possibles de l'adjectiu.

Exemples:

fil·loxerat -ada *adj.* *Dit del cep, de la vinya*, atacats per la fil·loxera.

[DIEC1: Dit del cep, de la vinya, atacats per la fil·loxera.]

[DIEC2: Atacat per la fil·loxera.]

Atacat per la fil·loxera i fil·loxerat apunten al mateix grup de referents: ceps i vinyes. L'extrínsec és innecessari en la definició (com fa el DIEC2).

b) L'extrínsec pot estar *subespecificat*, perquè el grup de referents a què apunta és més gran que el grup d'antecedents possibles de l'adjectiu.

Exemple:

fusteny -a *adj.* *Dit esp. del líquid* que ha agafat gust de bóta.

[DIEC1: Dit esp. del líquid que ha agafat gust de bóta.]

[DIEC2: Que ha agafat gust de bóta.]

La definició fa que *fusteny* sigui aplicable a qualsevol líquid transportat en bótes (també l'oli i el vinagre), mentre que és probable que en realitat només es pugui aplicar a begudes alcohòliques. El DIEC2 augmenta la confusió, per la possibilitat d'aplicar-ho també a un sòlid.

c) L'extrínsec pot tenir una *caracterització errònia*, perquè el grup de referents a què apunta no coincideix amb el grup d'antecedents possibles de l'adjectiu.

Exemple:

fastigiat -ada *adj.* Dit de les branques dretes, acostades i paral·leles de certs arbres, com el pollanc.

[DIEC1: Dit de l'arbre que té les branques dretes i acostades al tronc de manera que la capçada esdevé llarga i estreta.]

[DIEC2: Que té les branques dretes i acostades al tronc de manera que la capçada esdevé llarga i estreta, s'aplica als arbres.]

No són fastigiades unes branques sinó un arbre. El DIEC1 i el DIEC2 recullen aquest canvi, però mantenen un extrínsec innecessari.

d) L'extrínsec pot estar *mal aplicat*, ja que s'utilitza per a entrades que no són adjectius.

Exemple:

a la funerala *loc. adv.* Dit de les armes portades boca avall en senyal de dol.

[DIEC1: Dit de les armes portades boca avall en senyal de dol.]

[DIEC2: Boca avall en senyal de dol, s'*aplica a* la manera de portar l'arma.]

La fórmula d'element extrínsec i l'encapçalament de la definició (*portades*) indiquen un tractament erroni de locució adjectival per a una locució adverbial. El DIEC2 ho corregeix, amb una fórmula molt interessant (estudiada en el punt 4.2).

e) L'extrínsec hauria hagut de figurar en la definició, perquè la seva absència fa que la definició apunti a un grup de referents més gran que el grup d'antecedents possibles de l'adjectiu.

Exemple d'extrínsec absent que era necessari:

fronterer -era *adj.* Situat prop de la frontera d'un territori.

[DIEC1: Situat prop de la frontera d'un territori.]

[DIEC2: Situat prop de la frontera d'un territori.]

El definit s'aplica a regions, poblacions i accidents geogràfics, com mostra el *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana* de l'IEC (*terres frontereres, poble fronterer, serralada fronterera*), mentre que la definició es podria aplicar a qualsevol element estàtic (**un arbre fronterer?*), fins i tot a un mòbil aturat (**un cotxe fronterer?*).

Pel que fa a vies alternatives a l'ús de la fórmula per expressar els elements extrínsecs, val la pena remarcar que se'n detecten almenys dues:

a) *Expressió de l'àrea temàtica* adjuntada a la definició, anteposada o posposada. Es dona en casos en què el pes semàntic de la definició el porta una paraula

polisèmica, ja que la indicació de l'àrea temàtica permet apuntar a quin significat de la paraula polisèmica es fa referència i, doncs, descartar tots els antecedents corresponents als altres significats. És prou freqüent per ser considerada un recurs alternatiu. (Tot i això, l'expressió de l'àrea temàtica és poc aconsellable, perquè comporta la introducció d'un element estrany a la definició, generalment deslligat de la sintaxi del conjunt.)

Exemple:

fugat -ada *adj.* En música, posat en fuga.

[DIEC1: En mús., dit del fragment elaborat a manera de fuga, però sense respectar-ne les regles estrictes.]

[DIEC2: Elaborat a manera de fuga però sense respectar-ne les regles estrictes.]

L'àrea temàtica permet saber que es tracta d'un terme de música i no de l'àmbit policial. El DIEC1 hi afegeix un element extrínsec (que, amb una altra redacció, per exemple «Dit del fragment musical», hauria fet innecessària l'àrea temàtica) i el DIEC2 suprimeix l'àrea temàtica i l'element extrínsec, cosa que converteix en poc entenedora la definició.

b) *Enumeració dels extrínsecs sense fórmula introductòria.* És un ús molt pròxim al tractament de les locucions nominals, tot i que la variació del nucli indica que no es considera una locució. Només se n'ha detectat un cas.

Exemple:

forro -a *adj.* Vaca, ovella, etc., forra, estèril.

[DIEC1: Improductiu, estèril, dit esp. de les ovelles, les cabres, les vaques, etc.]

[DIEC2: Improductiu, estèril, s'aplica especialment a les ovelles, a les cabres, a les vaques, etc.]

Finalment, s'ha de destacar el tractament donat a les locucions nominals nom + adjectiu. La ubicació a l'article de l'adjectiu d'aquestes locucions mostra que s'interpreten com un conjunt en què és l'adjectiu qui pren, en combinació amb la base, un significat especial. El resultat és que la definició s'assimila a una definició d'adjectiu amb un extrínsec, si bé aquí l'extrínsec apunta a una sola unitat de la llengua.

Exemple:

franc -a *adj.* Llengua franca, dit d'una llengua que és barreja de dues o més llengües i en la qual s'entenen els naturals de pobles distints.

[DIEC1: **franc -a** *adj. llengua franca* Llengua que és una barreja de dues o més llengües i en la qual s'entenen els naturals de pobles distints.]

[DIEC2: **llengua** *f. llengua franca* Llengua que és una barreja de dues o més llengües i en la qual s'entenen els naturals de pobles distints.]

El DIEC1 adopta una solució a mig camí, ja que hi dóna una definició de locució nominal però continua ubicant la locució en l'article de l'adjectiu, mentre que el DIEC2 resol tots dos punts.

3.2. *En adverbis*

En els adverbis, el tractament dels extrínsecs és ben senzill: com molts diccionaris, el DGLC no recull cap extrínsec. Només es poden localitzar dos casos que divergeixen d'aquesta exclusió:

1) La locució adverbial *a la funerala*, ja comentada. Com que té una definició pròpia d'un adjectiu, no és valorable la presència de l'extrínsec:

a la funerala *loc. adv. Dit de les armes portades boca avall en senyal de dol.*

2) La locució adverbial *de fluix*, definida a partir d'un exemple amb verb, en el qual es pot interpretar que aquest verb funciona com a element extrínsec:

fluix -a *adj. De fluix loc. adv. Obrar massa de fluix, sense reflexió.*

Això comporta que es puguin distingir dos grans grups d'adverbis, segons que tinguin una caracterització suficient o bé una caracterització insuficient per la manca d'un extrínsec que n'acoti l'abast.

a) *Adverbis suficientment caracteritzats*: Quasi sempre el pes semàntic el porta una paraula emparentada morfològicament amb l'adverbi, que imposa a l'adverbi les seves restriccions d'ús i fa innecessària, per tant, l'expressió d'un element extrínsec. Generalment, es recorre a una definició formulària (*Amb + nom, D'una manera + adjectiu*).

Exemples:

fogosament *adv. Amb fogositat.*

[DIEC1: Amb fogositat.]

[DIEC2: Amb fogositat.]

L'extrínsec resulta innecessari, perquè de tot allò que té fogositat es pot predicar que actua fogosament.

b) Adverbis *insuficientment caracteritzats*: Es dóna sobretot en definicions de locucions adverbials que no poden recórrer a una paraula de la família del definit (i, per tant, també en els adverbis definits per sinonímia amb una d'aquestes locucions).

Exemple:

franc -a *adj.* De *franc*, loc. adv., sense pagar.

[DIEC1: *de franc loc. adv.* Sense pagar.]

[DIEC2: *de franc loc. adv.* Sense pagar.]

La definició permet construir la frase **Va sortir del bar de franc* (vs. *Va sortir del bar sense pagar*), incorrecta, perquè apunta a un grup de referents més ampli que el grup de verbs que poden ser complementats per l'adverbi. Per contra, la frase possible *No s'hauria de treballar de franc* (amb la prova de la substitució, **No s'hauria de treballar sense pagar*) indica que la definició estricta tampoc no és adequada.

4. PROPOSTA D'UTILITZACIÓ

Amb relació als elements extrínsecs, es poden distingir dos grans sistemes de representació, de naturalesa diferent però que a cops coexisteixen en una mateixa obra:

— El sistema que podríem anomenar *formulari* (consistent en la utilització de fórmules fixades), vist fins ara en les definicions d'adjectius.

— El sistema *gràfic* (consistent en la introducció directa de l'extrínsec, marcat gràficament).

A part, també hi ha la possibilitat d'introduir un extrínsec en la definició sense fórmula lingüística i sense marca (és habitual, per exemple, amb els complements de règim), però aquesta solució, com hem dit, no és desitjable.

4.1. Sistema formulari

El sistema formulari consisteix a introduir els extrínsecs per mitjà de frases fixades i úniques, diferenciades de la definició estricta.

En el cas dels adjectius, les obres citades documenten dues grans fórmules:

— *Dit de*, fórmula tradicional utilitzada pel DGLC i el DIEC1 que s'anteposa a la definició sense cap separació, de manera que la definició ha d'adequar als extrínsecs la flexió dels elements que hi estan lligats.

Exemple:

fressat -ada *adj.* Dit dels camins freqüentats.

— *S'aplica a*, fórmula introduïda pel DIEC2, que es posposa a la definició darrere d'una coma que actua d'element separador.

Exemple:

fressat -ada *adj.* Que és molt freqüentat, *s'aplica als camins.*

La fórmula del DIEC2 té tres avantatges molt clars per a l'usuari:

- 1) Delimita amb precisió la definició estricta.
- 2) No hi anteposa cap element, de manera que l'usuari troba en primer lloc el significat de la paraula. (En canvi, aquest mateix diccionari anteposa l'extrínsec de subjecte en les definicions verbals: «El cavall, cridar», a *renillar*.)
- 3) No ha d'adequar-ne la flexió a l'extrínsec, cosa que li atorga un caràcter més general.

Tots tres punts afavoreixen la comprensió del concepte, perquè dues informacions de naturalesa diferent (sentit i ús) es vehiculen cadascuna amb un camp propi. Es pot dir que representa, doncs, un avenç considerable.

Ara bé, aquest avenç no es deu tant a la fórmula com a la utilització que se'n fa. De fet, l'aplicació a la fórmula tradicional dels criteris del DIEC2 donaria el mateix bon resultat pel que fa a la comprensió de la definició.

Reprement l'exemple anterior, ara amb *Dit de*:

- Utilització tradicional: **fressat -ada** *adj.* *Dit dels camins freqüentats*
- Nova utilització: **fressat -ada** *adj.* *Freqüentat, dit d'un camí.*¹

Pel que fa als adverbis, l'absència d'extrínsecs en els diccionaris consultats no significa que siguin innecessaris. És possible que calguin en menys casos que en els adjectius i és clar que són més difícils de caracteritzar, perquè l'extrínsec d'un adverbi és un verb i l'extrínsec d'un adjectiu és un nom, i els verbs no es presten tant com els noms a les relacions d'hiperonímia. Així i tot, també és evident que força definicions adverbials estan subespecificades i que sovint això se solucionaria amb un extrínsec.

Com que no hi ha fórmules establertes, en proposarem dues: una de tipus tradicional, adequada als diccionaris que anteposen també la fórmula d'extrínsec en l'adjectiu, i una altra que segueix els criteris establerts pel DIEC2:

- 1) *Manera de* + verb en infinitiu, anteposada i sense coma.
- 2) *S'aplica a / Dit d'una manera de* + verb en infinitiu, posposada i separada per una coma.

Com hem vist abans, el DIEC2 adopta aquesta segona solució en la locució adverbial *a la funerala*, però es tracta d'un cas únic en tota l'obra i, per tant, no es pot considerar que respongui a un criteri.

1. Sembla preferible expressar l'extrínsec en singular i amb article indefinit.

L'article *de franc* abans esmentat,

de franc *loc. adv.* Sense pagar,

es podria redactar així, aplicant-hi també canvis de definició:

- 1) Fórmula de tipus tradicional: *Manera de prestar o adquirir un servei sense efectuar la retribució econòmica habitual.*
- 2) Fórmula amb els criteris del DIEC2: *Sense efectuar la retribució econòmica habitual, dit d' / s'aplica a una manera de prestar o adquirir un servei.*

4.2. Sistema gràfic

El sistema gràfic consisteix a introduir l'element extrínsec directament en la definició, amb un marcatge que el separi de la definició i n'indiqui la naturalesa. La virtut principal és que no requereix cap element lingüístic addicional i, per tant, és vàlid per a tot tipus d'extrínsec.

Els marcatges més utilitzats són els parèntesis (rodons o angulars) i els claudàtors. Hi ha obres que utilitzen el mateix marcatge per a tots els extrínsecs i n'indiquen la funció per mitjà de l'ordre o de subíndexs, i n'hi ha que varien el marcatge segons el paper sintàctic que desenvolupin.

En català, com a exemples més destacats d'aplicació, podem citar el tractament parcial del DGLC, el DIEC1 i el DIEC2 (recorren al sistema gràfic en el cas del complement directe, marcat entre parèntesis)² i el tractament global del *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* (obra de l'IEC en elaboració) i també del *Diccionari d'ús dels verbs catalans* (limitat als verbs i amb la peculiaritat que els extrínsecs consten en la denominació i no en la definició).

Exemples:

fressat -ada *adj.* (Camí) freqüentat.

de franc *loc. adv.* (Prestar un servei, adquirir un servei) sense efectuar la retribució econòmica habitual.

5. CONCLUSIÓ

Han passat més de setanta anys des de la publicació del DGLC. En aquest temps, la lexicografia ha avançat força, però l'avenç no s'ha reflectit prou en els diccionaris. El cas que ens ocupa n'és un bon exemple: la utilitat dels elements extrínsecs és quasi un lloc comú (almenys en les definicions parafràstiques), perquè capaciten l'usuari per generar un discurs amb el definit; per contra, la majoria

2. També es pot considerar pertanyent al sistema gràfic el marcatge entre comes del subjecte en el DIEC1 i el DIEC2, però aquest marcatge té l'inconvenient que no es pot aplicar a diversos elements alhora.

de diccionaris en recullen pocs i de manera millorable, sobretot en els adverbis. Per exemple, un bon ús dels extrínsecs faria sovint innecessària l'expressió de l'àrea temàtica dintre la definició.

Ara bé, la utilització dels extrínsecs té dos problemes greus per resoldre:

1) Cal ensenyar-ne la funció i la utilitat, ja que sovint els diccionaris estan infrautilitzats.

2) Si s'opta per indicar-los només en cas de diferències d'abast o de construcció³ respecte a la definició, la decisió d'incloure'ls sempre serà subjectiva.

Pel que fa al primer problema, creiem que caldria parlar-ne en les assignatures de llengua. I, pel que fa al segon, davant del dubte entre fer constar un extrínsec en una definició concreta o no fer-l'hi constar, ens sembla preferible l'opció de recollir-lo (en contra del criteri que sembla deduir-se del DIEC2), ja que la redundància en la definició no és perjudicial per a l'usuari, mentre que la subespecificació, sí.

Més de setanta anys després, potser el col·laborador de Fabra ja no redactaria les definicions de *fabrià* i *fabrianament* com llavors. Potser algunes de les modificacions afectarien els extrínsecs. I, posats a imaginar, potser la redacció que en faria seria similar a aquesta:

fabrià -ana *adj.* Que ordena el català basant-se en la claredat lògica i l'adequació a l'època, dit d'un lingüista.

fabrianament *adv.* Amb una gran competència, dit d'una manera de treballar.

O a aquesta:

fabrià -ana *adj.* (Lingüista) que ordena el català basant-se en la claredat lògica i l'adequació a l'època, dit d'un lingüista.

fabrianament *adv.* (Treballar) amb una gran competència.

Però el que és segur és que Fabra, a mig revisar les fitxes noves, somriuria amb bonhomia en arribar-hi, deixaria la pipa i pitjaria, amb modèstia, la tecla de supressió.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

FABRA, Pompeu (1983). *Diccionari general de la llengua catalana*. 17a ed. Barcelona: EDHASA. [1a ed., 1932]

GINEBRA, Jordi; MONTSERRAT, Anna (1999). *Diccionari d'ús dels verbs catalans*. Barcelona: Edicions 62.

3. La presència d'extrínsecs per diferències de construcció es dona en el cas de definits verbs.

- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Palma de Mallorca: Moll; València: Edicions 3 i 4.
- (2006). *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana* [en línia]. Barcelona: IEC. <<http://ctilc.iec.cat>>.
- (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana.
- (2008). *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* [en línia]. Barcelona: IEC. <<http://dcc.iecat.net/ddlc/index.asp>>. [En elaboració]

L'obra lexicogràfica de Fabra i les tendències de la lexicografia actual

JOAQUIM RAFEL I FONTANALS
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

1. INTRODUCCIÓ

L'activitat lexicogràfica de Pompeu Fabra no es pot deslligar de la seva tasca normativitzadora. Quan aquesta tasca es concreta —com és el cas del lèxic— en l'elaboració d'un diccionari, el simple establiment d'un repertori lexical considerat apte per a la comunicació generalitzada en tota la comunitat lingüística, amb les corresponents especificacions de caràcter ortogràfic, morfològic i, sobretot, de caràcter semàntic i sintàctic, està íntimament lligat als criteris utilitzats per a seleccionar la informació pertinent i al mètode emprat per a estructurar-la, i, com a conseqüència pràctica d'això, a la manera concreta com es presenta aquest repertori en forma de diccionari, amb els aspectes de la més diversa naturalesa que això implica.

El *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC) de Pompeu Fabra ha estat objecte de l'atenció dels estudiosos tant des del punt de vista global com de diversos aspectes concrets del seu contingut i de la seva estructura. A part d'algunes referències indubtablement encomiàstiques que apareixen en articles publicats a la premsa o en revistes d'informació general amb motiu de diverses commemoracions fabrianes (centenari del naixement, el 1968, cinquantenari de la publicació del diccionari, el 1982), la primera anàlisi de conjunt de l'obra es troba en el llibre de G. Colón i A. J. Soberanas *Panorama de la lexicografia catalana* (Colón i Soberanas, 1986, p. 217-234). Molt poc després J. Solà (1987, p. 111-125) resumeix, com ell mateix diu, l'anàlisi d'aquests autors i afegeix comentaris diversos sobre qüestions específiques. A. Rico i J. Solà (1995, p. 166-171), a part de recollir també afirmacions i comentaris fets en els treballs anteriors de conjunt i en alguns estudis apareguts en els anys immediatament precedents, s'ocupen de certs aspectes concrets. Darrerament G. Colón (2003*b*, 2003*c*, 2007) s'ha tornat a ocupar de

diferents facetes de l'obra lexicogràfica de Fabra. A part d'aquestes publicacions, que hem considerat de conjunt, perquè abracen aspectes diversos de l'obra, han estat publicats, sobretot en els darrers anys, alguns treballs que tracten punts concrets del contingut del diccionari o de la seva estructura, sigui només referint-s'hi o bé estudiant-los monogràficament.

Entre les valoracions de conjunt destaquen les inequívocament positives. L'any 1995, quan ja havien vist la llum alguns altres diccionaris catalans, entre els quals el *Diccionari de la llengua catalana*, publicat per Enciclopèdia Catalana el 1982, A. Rico i J. Solà (1995, p. 171) diuen referint-se al diccionari de Fabra:

Tot i que aquesta obra no ha sofert una actualització rigorosa, metodològicament no ha estat superada; continua sent un punt de referència indispensable en la producció lexicogràfica contemporània en llengua catalana i conserva el seu vigor com a obra de consulta, sobretot per al lèxic comú.

Bastants anys abans A. Badia (1968, p. 17) parla d'una manera també inequívoca de la perfecció del DGLC i afegeix una consideració sobre el caràcter perdurable de l'obra:

Estic segur que no peco d'estretor de mires si afirmo que pocs diccionaris hi ha tan ben fets com el de Fabra: per la precisió i per la claredat de les definicions, per la inserció dels noms científics corresponents, per l'exemplificació dels mots, per la referència al complement directe, etc. [...] L'Institut hi ha anat fent alguns retocs, però han de passar anys fins que caldrà renovar-lo a fons.

Les anàlisis més detallades o més tècniques són més matisades a l'hora de valorar l'obra, però solen justificar les possibles mancances o defectes amb al·lusions a les condicions en què va treballar Fabra, a l'estat dels estudis sobre la llengua en aquells moments, etc. J. Ginebra i J. Solà (2007, p. 202) no dubten a considerar el DGLC una obra excel·lent, analitzada, però, tenint en compte els condicionaments de l'època: «El Diccionari General de Fabra [...], tenint en compte el moment en què va ser elaborat i les peculiars condicions de la llengua i la cultura catalanes de l'època, va ser un producte excel·lent». G. Colón, que és especialment crític amb alguns aspectes de l'obra —de fet creu que «cal una mica d'objectivitat crítica» enfront de «l'homenatge encomiàstic» (2003c, p. 371)—, també al·ludeix als condicionaments amb què Fabra treballà (Colón, 2003c, p. 373): «Avui ens sembla des d'una posició asèptica, que Fabra hauria pogut fer encara això i allò, que s'hauria hagut de tenir en compte tal mot ben genuí, el qual fou negligit... Sempre és fàcil criticar, però, repetesc, què tenia Fabra al seu abast? Ben poca cosa.»

En la crítica dels diccionaris en general hi ha uns llocs comuns. D'una banda, trobem la constatació que no hi ha diccionaris exempts de defectes (acompanyats

o no d'encerts), i, de l'altra, hom sol remarcar el fet que l'avaluació d'una obra lexicogràfica pot esdevenir una tasca ingrata, sovint arriscada, a causa sobretot de l'extraordinària complexitat d'aquestes obres i també del context científic, social, polític, cultural, etc. en què han estat elaborades. És més o menys això el que reflexionen l'afirmació de G. Colón (2003c, p. 372): «[El diccionari Fabra] Com tots els diccionaris, té llums i ombres», o l'expressió que figura en el títol d'un article de l'any 1977 de F. J. Hausmann: «Splendeurs et misères du *Trésor de la langue française*», i en un altre article de G. Haensch de l'any 1996: «Misèria i esplendor dels diccionaris» o, encara, la frase amb què el mateix Hausmann (1994, p. 141) comença un altre article sobre la microestructura del *Trésor de la langue française* (TLF), al qual em referiré més endavant en parlar d'uns aspectes concrets: «Rien de plus hasardeux que d'évaluer un dictionnaire». Aquest mateix article es titula «Le souhaitable et le possible», donant a entendre que no tot allò que fóra desitjable és possible en un diccionari. En una línia semblant, F. Petreca (1985, p. 313) parla de les «expectativas frustradas» dels diccionaris en general. Podríem dir, doncs, que una certa circumspècció envolta la major part de les anàlisis crítiques dels diccionaris, i que en general aquestes obres no responen a allò que en podríem esperar.

2. LA CRÍTICA

Són molts els aspectes del DGLC que han atret l'atenció de la crítica, en uns casos per a destacar-ne l'encert i en d'altres per a fer-ne veure les limitacions o fins i tot el desencert.

Des del punt de vista del repertori lèxic pres en consideració, un dels retrets que s'ha fet al DGLC és la presència d'arcaïsmes i localismes que semblen no avenir-se amb el concepte de llengua literària propugnat pel mateix Fabra (Colón i Soberanas, 1986, p. 219-220); això i altres aspectes relacionats amb la nomenclatura fan afirmar a Colón (2003c, p. 378) que «Fabra, amb l'elecció lèxica no estigué tan afortunat com amb la reforma ortogràfica i la reglamentació gramatical». El fet és que hi ha en el DGLC un bon nombre de mots o d'accepcions (també de construccions) que ja en l'època de Fabra havien caigut totalment en desuetud, de tal manera que per a poder-los documentar ens hem de remuntar al català medieval. La causa probable de la presència d'aquests elements en el diccionari és la utilització no prou crítica per part de Fabra de la part redactada del *Diccionari de la llengua literària* (DLL) i dels fitxers lexicogràfics de l'Institut, prescindint en la major part de casos dels exemples quan només hi havia testimonis antics (Rafel, 1996). N'esmentaré només algun cas representatiu: *acordadament* en el sentit de 'de propòsit deliberat' només té en el DLL un exemple del *Tirant lo Blanc*, que és omès al DGLC; *aquedar-se* en el sentit de 'recloure's de nit algú a casa seva' només té un exemple de la *Crònica* de Jaume I, que és també omès al DGLC; sota

emprar-se en el sentit de ‘servir-se, utilitzar’ el DGLC inclou un exemple antic pres del *Diccionari Aguiló*; l’adjectiu *expedient*, que significa ‘convenient, oportú’, sense exemples en el DGLC, és documentat en el *Diccionari Aguiló* només en el *Tirant lo Blanc*. Són nombrosíssims els casos d’aquesta naturalesa que podríem reportar i és evident que cap d’aquests no sembla complir les condicions establertes pel mateix Fabra per a formar part de la llengua literària. Cal però anar amb cautela a l’hora d’emetre els judicis: *esdevenir* en el sentit de ‘passar a trobar-se en un lloc’, documentat només en la llengua medieval, figura al DGLC, exemplificat amb la frase: *Llavors esdevinguérem en un prat*; aquest és un dels casos que podríem pensar que s’esmunyiren al diccionari inadvertidament, però sabem que, molt al contrari, Fabra pensava que calia mirar de recuperar aquest sentit, i la manera de fer-ho era incorporar-lo al diccionari a fi de posar-lo a disposició dels escriptors per si un dia es decidien a utilitzar-lo en les seves obres. Així ens ho diu en la conversa filològica publicada el 20 de març de 1920: «Però encara trobem en català antic un *esdevenir* no reflexiu que no vol dir precisament “tornar-se, fer-se”, sinó “sobreviure, venir a parar”, i, regint la preposició *en*, “convertir-se” (accepcions totes que podríem assajar de fer reviure)».

Un altre aspecte del DGLC que ha estat destacat per la crítica, especialment a Colón i Soberanas (1986, p. 227-234) i a Colón (2007, p. 34-36), és una excessiva dependència de les fonts lexicogràfiques, especialment del *Dictionnaire général de la langue française* (DGLF). Aquest aspecte ha estat valorat diferentment per Segarra (1991, p. 116), que opina que Fabra, tot i servir-se dels seus predecessors, «els va superar en les definicions i en la informació sobre la col·locació dels mots en la frase»; altres autors han emès una opinió semblant. És cert que Fabra reproduïx sovint literalment, o amb adaptacions, definicions i exemples, sobretot del DGLF, però no exclusivament d’aquest, sinó també d’altres diccionaris, especialment del *Diccionario de la lengua española* de la Real Academia Española (DRAE). Cal, però remarcar que, així com aquest no li va reportar cap avantatge metodològic, en canvi, certes característiques que han estat destacades com els grans encerts del diccionari de Fabra procedeixen directament del diccionari francès. Especialment allò que se sol enunciar com «abundància d’exemples» i el fet d’indicar, posant-la entre parèntesis, la part de la definició dels verbs transitius que representa el complement directe del verb definit en una frase construïda amb aquest verb.

Pel que fa als exemples, hem de constatar que Fabra tenia plena consciència de la importància d’aquest aspecte del diccionari i fins i tot del seu caràcter innovador, perquè, entre les escasses consideracions de caràcter metodològic que fa en el pròleg de l’obra, esmenta la presència d’exemples i alludeix a la seva funció:

[...] en els freqüents casos en què s’ha vacil·lat sobre el sentit propi o la bondat de la definició d’un mot, s’ha portat aquest a estudi de la Secció Filològica: s’han

pres totes les precaucions per evitar definicions inexactes. Ni així no s'haurà pogut aconseguir que no se n'hagin esmunyit algunes de dolentes, deficientes o poc entenedores, però aquest inconvenient es trobarà atenuat pel fet que, sempre que es tracta d'un mot important o d'un sentit difícil de copsar, la definició va acompanyada d'una o més frases que exemplifiquen l'ús del mot i en precisen la significació. (Fabra, 1932, p. VII-VIII)

Colón i Soberanas (1986, p. 223-224) destaquen la importància de la presència d'exemples que il·lustren determinades accepcions, especialment per la informació que aporten sobre la capacitat combinatòria dels mots i sobre les estructures sintàctiques en què poden participar; tot i això, però, expressen reserves sobre la procedència d'aquestes il·lustracions:

Un aspecte fonamental en lexicografia és la informació sintagmàtica, sobretot allò que els lingüistes anglosaxons ara anomenen la «collocació». Contràriament al que és característic dels diccionaris castellans, Fabra té cura de proporcionar informació sobre la collocació. De vegades ho fa de forma implícita, mitjançant abundosos exemples de frases situats després de la definició, els quals ajuden a comprendre l'ús o el funcionament del mot-entrada. Val a dir que no sabem de quina manera han estat forjades aquestes frases: procedeixen de lectures?, són exemples inventats *ad hoc*?

En comentaris més detallats fets en treballs posteriors, Colón (2003c, p. 374) troba a faltar una major abundància d'exemples i en censura més obertament l'origen:

Desgraciadament, aquestes frases il·lustratives no són gaire abundoses ni pertanyen a texts reals, a obres literàries, que és el que caldria per ésser lògics, puix que Fabra cerca d'inventariar alfabèticament el lèxic de la llengua comuna *escrita*, segons la seva confessió al pròleg de l'obra; les frases són inventades *ad hoc* o, el que és pitjor, són en llur majoria manllevades a un diccionari francès.

Quan es parla de diccionaris, sota el nom de *exemple* se solen considerar elements diversos que tenen en comú el fet d'estar situats després de la definició en un mateix bloc informatiu de l'article, compartint una mateixa tipografia (generalment la lletra cursiva o lletra d'un altre estil o d'un cos més petit). Ara no podem fer una anàlisi detinguda d'aquest fenomen; simplificant molt la qüestió, aquests elements es podrien considerar agrupats en tres tipus: *a*) l'exemple per antonomàsia, que consisteix en una frase completa que il·lustra un ús del mot definit, *b*) un sintagma, és a dir, una estructura més simple que una frase, que a vegades s'anomena *exemple curt*, *exemple resum*, *exemple model*, *sintagma típic*, *esquema*, etc., i *c*) allò que alguns autors han anomenat *exemple glossat*; aquest

darrer és un element complex que consta d'una expressió en què figura el mot que encapçala l'article, en la mateixa tipografia dels exemples, com un exemple més, seguida, però, d'una glossa en el tipus de lletra de les definicions. Vegem uns casos de cada un dels tipus, que apareixen en el DGLC dins l'article *present*.

Tipus a: *Quan us vaig dir això, ell era present*

Tipus b: *Els fets presents*

Les presents circumstàncies

Tipus c: *Tenir present una cosa, recordar-la*

Els elements del primer tipus solen il·lustrar aspectes de caràcter sintàctic o semàntic. Els del segon tipus il·lustren possibles combinacions del mot que és objecte d'anàlisi amb altres mots de la llengua; pot tractar-se de combinacions prototípiques, combinacions freqüents o simplement ocasionals. Els elements del tercer tipus estan a cavall entre l'exemple pròpiament dit i allò que seria una unitat lèxica multiverbal, o una locució, que, com a tal, requereix ésser definida; de fet en el mateix DGLC podem trobar algun cas en què la mateixa expressió és tractada com a exemple glossat en l'article corresponent a un dels mots que la formen i com a locució definida en l'article corresponent a un altre dels mots del conjunt: l'expressió *ou ferrat* es troba dins l'article *ou* com a exemple glossat, entre altres exemples de diversa mena i, en canvi, dins l'article *ferrat* constitueix una accepció pròpia, com una locució, amb la seva definició. D'altra banda, podríem demanar-nos amb quin criteri es decideix que certes combinacions de mots requereixen una glossa i d'altres no: en el mateix article *ou*, en què *ou ferrat* és seguit d'una glossa («fregit amb oli o llard») i *ou dur* també («endurit per la cocció»), figura l'expressió *ous remenats* sense glossa. Aquesta qüestió és un element de distorsió important dins l'estructura del diccionari, que té relació amb la distinció entre els mots que són definibles fora de context i els que no són definibles fora de context: «Nos dictionnaires reflètent insuffisamment l'opposition fondamentale, entre deux statuts sémiotaxiques. Le mot est sémiotaxiquement autonome, c'est-à-dire définissable hors contexte [...] ou sémiotaxiquement dépendent, c'est-à-dire indéfinissable hors contexte [...]» (Hausmann, 1994, p. 146) (vegeu també p. 147-149).

En la major part dels casos els exemples estan associats a una accepció determinada, és a dir, il·lustren un sentit específic de l'entrada. Amb una certa freqüència, però, quan la descripció semàntica de l'accepció és ambigua, confusa o poc explícita, formulada de vegades a base de definicions múltiples, s'hi acumulen un seguit d'exemples que en realitat corresponen a diferents sentits específics, però que apareixen agrupats en un mateix bloc informatiu; això passa en un bon nombre d'articles del diccionari. Pot arribar el cas, encara, d'una accepció sense defi-

nició que consta només d'un bloc d'exemples: és el màxim reconeixement d'impotència per part del lexicògraf o una mostra de negligència? Vegem, només un article no massa extens del DGLC on es poden observar aquests fenòmens:

salvar *v. tr.* Preservar, fer escapar, de la mort, de la destrucció, de la ruïna, d'un perill segur, d'un mal qualsevol. *Els naufrags foren salvats per uns pescadors. Salveu-lo d'aquest perill. Encerclats per l'enemic, pocs es salvaren. Salvar les vinyes de la fil·loxera. Salvar el poble de la corrupció. No hi havia mitjà de salvar-se del fred.* | Alliberar de la mort eterna. *Salvar l'ànima. Salvar-se pel penediment.* || *Salvar la vida, la pell. Gairebé ho ha perdut tot: no han pogut salvar sinó la casa de Vallcarca.* Fig. Conservar intacte; exceptuar, deixar de banda; exculpar. *Salvar l'honor. Salvar les aparences.* || Vèncer (un obstacle), evitar (una dificultat, inconvenient, risc). *Salvar un torrent d'un salt. Hem salvat totes les dificultats.*

Aquest fet, que és propi de molts diccionaris de l'època, i encara s'arrossega en molts dels actuals, fou descrit nítidament per Rey-Debove (1971, p. 228-229):

Il arrive fréquemment qu'une définition de dictionnaire notoirement incomplète soit amélioré ou complétée sur un plan extra-définitionnel de l'information: celui de l'exemple. [...] Les traits distinctifs de la chose se trouvent répartis sur la définition et l'exemple de façon assez obscure, puisque l'exemple ne servant pas à définir, on ne peut jamais savoir s'il exprime explicitement un trait distinctif de la chose ou une information superfétatoire (encyclopédique). Ce procédé, lorsqu'il est évident, n'est qu'un rattrapage de définisseur inexpérimenté. Mais il exprime très bien dans de cas moins évidents, les doutes du définisseur sur le statut de trait distinctif d'une qualification. Dans son désir d'informer, le lexicographe projette dans les exemples toutes les qualifications qui POURRAIENT être distinctives: au lecteur de se débrouiller.

Això amaga diverses deficiències de mètode que tenen a la base una manca de rigor en la concreció dels diferents sentits d'una forma lèxica mitjançant una definició adequada. En l'anàlisi que fa de la microestructura del TLF, Hausmann (1994, p. 151) destaca aquesta qüestió concreta com un dels defectes de mètode del diccionari: «La différenciation des significations n'atteint pas toujours la profondeur souhaitable».

La qüestió dels exemples en el DGLC, com en d'altres diccionaris del mateix tipus, és més complexa que no sembla a primera vista i amaga diverses qüestions relatives al mètode lexicogràfic de fonda transcendència. És un aspecte del diccionari que ha estat tractat monogràficament en els darrers anys de manera descriptiva per diversos autors (Alsina, 1999; Espallargas i Montalat, 2000; Espallargas i Fullana, 2007; Bargalló, 2007), els quals en general destaquen les funcions que tenen els exemples com a element de compleció de l'obra i l'ús particular que fa Fabra d'aquest recurs, malgrat que sigui importat d'altres diccionaris. Reservo les

consideracions crítiques que podríem fer encara sobre aquest tema per a la secció següent, en què parlaré de les expectatives des d'una perspectiva actual.

Com ja he avançat, un altre dels trets que el DGLC pren del DGLF i que ha estat valorat unànimement com un gran encert és el marcatge, mitjançant parèntesis, de la part de la frase definidora que es correspon amb el complement directe del verb definit. Hi ha també, però, un consens prou ampli en la crítica sobre el fet que hauria calgut estendre aquest marcatge a d'altres elements del text definidor que no formen part del nucli intrínsec de la definició:

Altres vegades l'autor usa parèntesis explicatius: «ENRUNAR *v. tr.* Convertir en runes (un edifici)». A aquest mitjà acut principalment en tractar dels verbs transitius. [...] Aquests advertiments entre parèntesis no fan part de la definició, però són un avenç metodològic importantíssim, pres del *Dictionnaire Général* de Hatzfeld, Darmesteter i Thomas. És de doldre que el procediment no hagi estat aplicat als verbs intransitius, pronominals, etc., on, pel fet d'incloure el subjecte en la definició, el principi de la substitució falla. (Colón i Soberanas, 1986, p. 224)

És, però, llàstima que només usi aquest procediment [...] amb els verbs transitius; no pas amb els reflexius (burlar-se, esmunyir-se) ni amb els intransitius o neutres (comptar [en accepcions intransitives]). (Colón, 2003c, p. 375)

Deixarem de banda la constatació que és una llàstima que Fabra formalitzés la informació sintàctica només en els verbs transitius, i ens centrarem en l'anàlisi d'aspectes concrets. [...] El primer problema que presenten els enunciatos definidors, i al marge encara del parèntesi, prové de la inclusió del subjecte, quan apareix, en el cos de la definició, darrere del descriptor, sense cap signe que l'aïlli. (Montserrat i Ginebra, 2000, p. 173)

No faré ara cap comentari sobre aquesta qüestió, que reprendré en la secció següent.

M'he entretingut en alguns aspectes concrets, que, com he dit, em semblen fonamentals quan s'analitza un diccionari com el DGLC des del punt de vista del mètode. Això no vol dir que siguin els únics que tenen transcendència; n'hi ha d'altres, com l'organització de la informació lèxica en articles, la manca de numeració de les accepcions, o el subjectivisme que es manifesta en certes definicions, entre els que han estat esmentats per la crítica, als quals en podríem afegir d'altres. La manca d'un criteri clar, ni que sigui implícit, a l'hora d'organitzar la informació en articles ja és posada en relleu per Colón (2003c, p. 277), quan es demana per quina raó en uns casos s'opta per un tipus d'organització i en altres casos per un altre d'aparentment contradictori. L'absència de numeració de les accepcions és simplement constatada a Colón i Soberanas (1986, p. 223) i, més endavant,

Colón (2007, p. 28) s'estranya d'aquest fet: «Sobta, però, que s'hagi prescindit de numerar les accepcions». De fet, l'absència de numeració es pot valorar negativament, perquè, d'una banda, perjudica l'estructura referencial de l'obra, en dificultar les referències internes, i, de l'altra, impedeix una visió global de l'estructura de l'article. Sabem (Rafel, 1996) que el DLL, que s'elaborava a l'Institut, i que en la seva part redactada serví de guia a Fabra per a la redacció del seu diccionari, tenia les accepcions numerades; per això potser pot sobtar més que el DGLC prescindeixi de la numeració de les accepcions. Si Fabra optà per no numerar-les és, amb tota probabilitat, perquè s'adonà que una bona part dels articles del diccionari no tenen una estructura prou coherent, amb una distinció clara entre nivells de diferenciació semàntica, que permeti utilitzar aquest procediment de marcatge d'una manera sistemàtica i regular. De fet, hom ha pogut constatar aquesta realitat quan l'Institut decidí numerar les accepcions en la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* (2007), basada en el DGLC; aquesta acció, que algú podria suposar que consistí en una intervenció purament mecànica, comportà la reestructuració interna de molts articles (la separació en accepcions diferents de molts casos de definicions múltiples, una major precisió en la diferenciació de significats, etc.). Entre altres aspectes negatius que ha destacat la crítica (Colón, 2003c, p. 376), podem esmentar encara l'ús del passat en temps verbals en les definicions, cosa que va en contra del caràcter intemporal del significat; una cosa és el significat d'una unitat lèxica i una altra el fet que el concepte definit es refereixi a una realitat pretèrita. També ha estat posat en relleu el subjectivisme en les definicions, que es manifesta sobretot en la utilització de pronoms personals, generalment de primera persona (Forgas, 2000, p. 321-323) (Soler, 2006, p. 130-140). Aquesta pràctica, que dóna lloc a una desafortunada explicitació del significat, és molt freqüent en el DGLC: «Posar (algú o alguna cosa) sota la *nostra* salvaguarda» (*s. v. salvaguardar*).

3. EXPECTATIVES METODOLÒGIQUES DES D'UNA PERSPECTIVA ACTUAL

Com és sabut, a partir d'aproximadament mitjan segle xx s'inicia un lent procés renovador en lexicografia, que s'ha accelerat en els darrers decennis amb nombrosos estudis de teoria lexicogràfica. Aquest procés renovador sorgeix justament com a reacció davant el caràcter asistemàtic de la lexicografia que anomenem *tradicional*, caracteritzada bàsicament per l'acumulació de dades, sovint de manera acrítica, per l'absència de fonaments teòrics, per la utilització dels diccionaris publicats prèviament com a font principal d'inspiració, i pel fet que la introspecció i la intuïció del lexicògraf han tingut un paper més destacat que el raonament reflexiu a partir de dades empíriques suficientment representatives de la llengua que vol descriure.

Si havia de resumir molt breument les característiques de l'anomenada *lexicografia moderna*, em referiria bàsicament a dos aspectes genèrics: 1) l'assumpció progressiva dels avenços consolidats que s'han produït en la lingüística dels darrers decennis, i 2) la incorporació de les innovacions tecnològiques que han tingut lloc en els mateixos anys pel que fa al tractament massiu de la informació, gràcies als progressos extraordinaris de la informàtica. Podem constatar, però, que els avenços importants que s'han fet tant en la teoria lexicogràfica com en la innovació tecnològica no han tingut una repercussió prou àmplia en la lexicografia pràctica, és a dir en l'elaboració de diccionaris, i, en el cas del català, la repercussió ha estat molt minsa, per no dir nul·la.

Davant d'una situació com aquesta, és lícit plantejar-nos què seria esperable, des del punt de vista metodològic, d'un diccionari concebut amb mentalitat moderna, que aprofiti al màxim els progressos fets en els camps a què m'he referit. Baixar a nivells de gaire detall excedeix les possibilitats d'una conferència com aquesta; és per això que em limitaré a esmentar alguns aspectes de mètode que considero, però, bàsics per a una modernització dels diccionaris.

El primer d'aquests aspectes es refereix a l'organització general del diccionari, és a dir, a com agrupa en articles, que són la unitat estructural de primer ordre, la informació de qualsevol tipus referent a les unitats lèxiques que tracta. De tothom és sabut que l'organització en articles difereix en major o menor mesura d'uns diccionaris a uns altres, i que en els diccionaris més tradicionals predominen els criteris de caràcter etimològic, combinats sovint amb criteris semàntics o d'estructura dels mots, matisats per apreciacions subjectives dels lexicògrafs. Ja hem comentat la manca d'un criteri clar en l'organització dels articles del DGLC i la manca de coherència, posades en relleu per Colón. En alguns diccionaris recents que parteixen de criteris sincrònics, com el *Diccionario del español actual* (DEA), per exemple, s'ha intentat aplicar distincions semàntiques per a distribuir la informació en dos o més articles amb entrades homògrafes; aquest criteri, però, dóna resultats amb casos contradictoris, a causa de la inevitable subjectivitat a l'hora de determinar la importància d'una distinció semàntica.

A més, l'organització de les categories lèxiques sol ser caòtica en la major part de diccionaris (això sí, sota una aparença de regularitat). En el DGLC, per exemple, el substantiu *física* (la ciència) no té entrada pròpia en el diccionari: el trobem definit dins l'article corresponent a l'adjectiu *físic*, com una accepció de l'adjectiu, iniciada amb l'abreviatura *f.*, de «femení»; en canvi, el substantiu *química* té una entrada pròpia, diferent de la de l'adjectiu corresponent; d'altra banda, el substantiu que designa la persona experta en aquestes disciplines està ubicat tant en un cas com en l'altre en l'article corresponent a l'adjectiu. Al marge de la manca de coherència en l'aplicació d'un suposat criteri, la inclusió de categories lèxiques

diferents dins un mateix article és un greu obstacle per a la racionalitat estructural del diccionari.

La discussió conceptual sobre els criteris per a establir les unitats que han d'encapçalar els articles d'un diccionari ha donat lloc a una bibliografia extensa. Entre els criteris proposats, un dels més raonables, per tal com permet una organització màximament racional de la informació, és el que propugnà S. Allén (1981), a l'hora de definir les característiques d'una base de dades lèxica del suec, i que s'aplicà en l'elaboració del *Svensk Ordbok* (1986), dirigit pel mateix Allén (Malmgren, 1992, p. 485). En virtut d'aquest criteri, una entrada lèxica és caracteritzada únicament per una cadena de caràcters, una categoria lèxica i un paradigma de flexió, de tal manera que només un canvi en un d'aquests elements justifica una entrada diferent. Així, d'una banda, s'evita l'aplicació de criteris etimològics en la descripció raonablement acceptable d'un sistema lèxic actual (Allén, 1981, p. 381), i, de l'altra, no es dona lloc a consideracions subjectives en l'establiment i en la delimitació de les entrades lèxiques (Malmgren, 1992, p. 486). Aquest criteri s'aplica actualment al *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, en curs d'elaboració, la part redactada del qual (50.000 articles el desembre de 2008) es pot consultar en línia en el web de l'Institut d'Estudis Catalans.

El segon d'aquests aspectes es refereix a la diferenciació dels significats. Hem tingut ocasió de comentar, en el repàs crític que hem fet del DGLC, que les mancances en aquest aspecte són molt acusades no solament en el diccionari de Fabra, sinó en la major part dels diccionaris existents, i això origina problemes de naturalesa diversa. Un dels grans avenços de què es beneficia la lexicografia moderna és la possibilitat de comptar amb grans corpus textuais de referència que permeten establir els diferents sentits de les unitats lèxiques a partir de l'anàlisi d'un conjunt important de casos avalats per l'ús, és a dir, de testimonis fefaents de l'ús lingüístic. Aquest principi metodològic estableix una línia divisòria clara entre la lexicografia basada en corpus i la lexicografia basada en els diccionaris precedents i en la introspecció o en la intuïció del lexicògraf i evita els plantejaments apriorístics.

El tercer d'aquests aspectes es refereix a l'ordenació de les accepcions dins un article. Els diccionaris tradicionals, entre els quals es troba el DGLC, solen classificar les diferents accepcions d'una entrada amb criteris d'ordre cronològic o etimològic: solen posar en primer lloc aquell sentit que està documentat més antigament o aquell que és més proper al sentit originari del seu ètim. Aquesta manera de procedir dona com a resultat en la pràctica que la primera accepció que trobem és la menys freqüentment usada, o fins i tot pot ser completament inusitada; hi ha casos en què la primera accepció és estranya a la llengua actual i s'ha mantingut simplement per tradició, perquè figura en diccionaris anteriors. Això sobta en un diccionari general, en què se suposa que la persona que el consulta espera trobar en pri-

mer terme els sentits més usuals del mot que cerca. En el mateix DGLC són molt nombrosos els casos en què es donen aquestes circumstàncies d'una manera acusada. En reproduiré només algun (dono només l'entrada i la primera accepció):

abocar *v. tr.* Acostar o ajuntar per les boques (dos recipients, dues eines).

afaitar *v. tr.* Ensinistrar (esp. els ocells destinats a la caça).

avatar *m.* Descens d'una deïtat a la terra i la seva encarnació en un home o un animal; encarnació, personificació.

cometre *v. tr.* Lliurar (alguna cosa) a la cura o al càrrec d'algú.

fomentar *v. tr.* Aplicar una loció calenta, draps o una esponja xopats amb aigua calenta o un líquid medicinal, un tòpic calent.

hermètic -a *adj.* Relatiu o pertanyent a Hermes, als seus ensenyaments, arts, obres; relatiu a l'alquímia.

humor *m.* [i f.] Qualsevol líquid del cos d'un animal o d'una planta, normal o patològic.

insinuar *v. tr.* Introduir, pron. introduir-se, per graus, a poc a poc. *La metzina s'insinua en les venes.*

remuntar *v. tr.* Proveir de nous cavalls (un cos de tropa, una cavallerissa).

En el cas de *fomentar* hi ha una segona accepció que diu «Donar calor natural», seguida d'un exemple: «La gallina fomenta els ous». Aquesta accepció i aquest exemple són presos del DRAE, i per a trobar-ne l'origen ens hem de remuntar a la primera edició del diccionari espanyol (1726-1739), que diu: «Dár calor natural ò templado, que vivifique ù dé vigór a alguna cosa: y así se dice que la gallina fomenta los huevos».

No cal dir que la lexicografia basada en corpus pot disposar d'una informació objectiva sobre els sentits més usuals de les diferents unitats lèxiques. La informació que aquests repertoris posen a disposició dels lexicògrafs és d'una importància cabdal no solament per a establir amb precisió els sentits diferents de les unitats lèxiques, sinó també per a classificar aquests sentits des del punt de vista de l'ús de cada un.

El quart aspecte que esmentaré es refereix al marcatge explícit d'aquells components de la definició que no formen part estrictament de l'expressió del significat conceptual, però que aporten informació sobre l'estructura sintàctica en què s'insereix la unitat lèxica definida i sobre les restriccions semàntiques que aquesta exerceix sobre els seus arguments. Aquests elements, als quals es referí ja Rey-Debove (1971, p. 210) amb el concepte vague d'«entourage», posteriorment han estat designats per Seco (1979) amb el nom de «contorno», o «elementos de contorno», oposant-lo al «verdadero contenido», i jo mateix me n'he ocupat (Rafel, 1989 i 2006) des del punt de vista de l'anàlisi més estricta del text definidor, distingint entre «elements intrínsecs» i «elements extrínsecs» de la definició. El marcatge d'aquests elements, pel que fa al complement directe potencial, es va

introduir a la lexicografia castellana amb l'ús que en va fer Gili Gaya al diccionari VOX (1945) —probablement pel coneixement que tenia de l'aplicació feta per Fabra en el seu diccionari—, i recentment s'ha aplicat de maneres diverses en alguns diccionaris castellans prou representatius (DSLE, DEA, *Lema*, DE), que l'han estès a altres components que no formen part tampoc del nucli intrínsec de la definició. Actualment, el marcatge sistemàtic dels diferents elements extrínsecs s'aplica al *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, al qual m'he referit més amunt. A part de les referències esmentades, aquesta qüestió ha atret també en els darrers anys l'atenció dels estudiosos i això ha donat lloc a alguns treballs específics (Soler, 2001; Ordóñez, 2004) o al tractament dins monografies més extenses (Soler, 2006, p. 110-112), i en aquest mateix col·loqui s'ha presentat una comunicació (J. Rebagliato) relacionada amb aquest tema. La conclusió, des del punt de vista de les expectatives lexicogràfiques, és que es tracta d'un aspecte prou contrastat perquè el marcatge sistemàtic d'aquests elements es pugui incorporar plenament als diccionaris que aspiren a una renovació metodològica.

El darrer aspecte que tractaré fa referència a la il·lustració de les accepcions mitjançant allò que se sol anomenar genèricament *exemples*. Ja he comentat en la secció anterior que sota el nom de *exemple* s'amaguen elements de diversa naturalesa que solen aparèixer mesclats compartint un mateix bloc informatiu de l'article. Avui tenim prou coneixements per a distingir de manera clara els tres tipus d'elements que he descrit més amunt i donar a cada un la importància, la funció i el lloc que li correspon en el diccionari. Això implica reservar el concepte de *exemple* pròpiament dit als de tipus *a*, els que hem anomenat *exemples per antonomàsia*, formats per una frase completa amb un verb en una forma finita, que il·lustra aspectes de caràcter sintàctic o semàntic que en general no són explícits en la definició, i que, per tant, en rigor són un complement necessari per a la completa descripció de la unitat lèxica. En un plantejament rigorós, els exemples corresponents a cada accepció haurien d'il·lustrar les diferents construccions sintàctiques en què es pot inserir la unitat definida en aquella accepció, i les propietats semàntiques típiques dels seus arguments. A causa justament de la insuficiència i de la irregularitat de l'exemplificació en aquest sentit estricte, els diccionaris són en general molt deficitaris en la informació sintàctica que ofereixen, cosa que ha estat destacada per diversos estudiosos, entre els quals podem esmentar Montserrat i Ginebra (2000) i Bosque (2006). Pel que fa als elements de tipus *c*, els anomenats *exemples glossats*, en la major part de casos corresponen en realitat a unitats lèxiques formades per més d'un mot, les quals, en conseqüència, han de ser definides sota una entrada (o subentrada) pròpia; és a dir, han de tenir el seu propi lloc en l'estructura del diccionari, d'acord amb el pla general de cada obra.

Els elements de tipus *b*, com he dit més amunt, il·lustren possibles combinacions del mot definit amb altres mots de la llengua. L'estat actual dels estudis so-

bre la combinatòria de les unitats lèxiques ens permet valorar la importància que té, per a la descripció completa d'aquestes, l'especificació de les altres unitats amb què cada una es combina en virtut d'una selecció de caràcter lèxic, donant lloc a allò que anomenem *col·locacions en sentit estricte*. Els diccionaris, com és el cas del DGLC, que consignen combinacions d'aquest tipus entre els exemples ja donen una certa informació d'aquesta naturalesa, però, en no ser això fruit d'un pla preconcebut, d'un principi metodològic aplicat de manera coherent, aquesta informació és parcial i asistemàtica; la presència d'una determinada combinació depèn solament de la intuïció del lexicògraf en el moment de redactar aquell article o, en el millor dels casos, de la documentació sempre insuficient que pugui tenir a mà. Només per a posar-ne un exemple, el DGLC a l'article *permís* consigna les col·locacions amb *demanar*, *negar* i *obtenir*, però no amb *concedir* (o *atorgar* o *donar*) ni amb *aconseguir*, o amb *tenir*; per a *consentiment*, en canvi, consigna solament la col·locació amb *donar*, quan el consentiment també es pot *demanar*, *negar*, *obtenir*, etc.; en el mateix diccionari, però, a l'article *demanar*, apareix *demanar el consentiment* entre nombrosos «exemples». Justament un dels temes de discussió en la bibliografia sobre aquestes qüestions és si les col·locacions han d'aparèixer en l'article corresponent a la base (*consentiment* en el cas de *demanar el consentiment*) o bé en l'article corresponent al col·locatiu (*demanar*, en aquest mateix cas). Una anàlisi detinguda d'aquesta qüestió fa veure que des del punt de vista de la producció les col·locacions han d'aparèixer a l'article corresponent a la base: és a l'article *lleï* on han d'aparèixer totes aquelles unitats que són seleccionades per aquesta per a expressar diferents funcions lèxiques, per exemple: *promulgar*, *aprovar*, *derogar*, *abolir*, *observar*, *complir*, *violar*, etc.; és a l'article *lleï* on s'adreçarà l'usuari que vulgui saber quin mot ha d'utilitzar per verbalitzar una funció determinada respecte d'aquest substantiu. D'altra banda, però, en l'article corresponent als col·locatius es fa indispensable una referència a les bases (Hausmann, 1979, p. 192), per a definir-los adequadament (vegeu, per exemple, la definició de *promulgar* del DGLC: «Publicar amb les degudes formalitats (una lleï, un edicte)», on *lleï* i *edicte* apareixen com a elements extrínsecs de la definició).

En un article recent, M. Alonso reflexiona sobre el diferent tipus de relació que mantenen els dos elements d'una col·locació segons l'orientació que es pren com a referència:

En el nivel semántico, el colocativo selecciona semánticamente su argumento, la base. Desde este punto de vista, *seleccionar semánticamente* es proporcionar los rasgos semánticos adecuados para restringir los argumentos de un predicado. Sin embargo, desde un punto de vista léxico, la dirección de la selección parece ir en sentido contrario: la base *selecciona léxicamente* al colocativo en el sentido de elegir la unidad léxica adecuada que exprese un determinado significado. (Alonso, 2007, p. 437)

Des del punt de vista de l'anàlisi de l'estructura del lèxic és el darrer tipus de selecció el que interessa, i, per tant, és també amb aquest criteri que el lloc propi de les col·locacions és l'article corresponent a la base: és als articles *error* o *crim* que s'ha de donar la informació que el verb activador d'aquests substantius és *cometre*; però no és menys interessant de concloure que a l'article corresponent al col·locatiu és útil de donar informació sobre les bases amb les quals es combina amb més freqüència. Així, a l'article *cometre* convé probablement incloure combinacions com *cometre un delicte*, *cometre un crim*, *cometre un error*, *cometre una imprudència*, etc. Les raons, però, per les quals apareixen en un lloc són unes i les raons per les quals apareixen en l'altre són unes altres.

4. CAP A UNA RENOVACIÓ LEXICOGRÀFICA?

Tots els diccionaris catalans publicats després del DGLC han estat elaborats amb mètodes lexicogràfics que responen a la denominació genèrica de tradicionals. D'altra banda, tots parteixen del diccionari Fabra com a font principal, incorporant-lo en molts casos íntegrament i literalment a les noves obres; encara que alguns es proposen millorar-lo, no solament arrossegueu les seves mancances, sinó que fins i tot en certs casos desvirtuen algun dels seus encerts (vegeu Badia, 1983, p. 15, i Rafel, 1992, p. 591, n. 2).

J. Gutiérrez Cuadrado, en un treball a propòsit de l'elaboració de diccionaris, adverteix sobre els perills de treballar a partir d'un diccionari preexistent, encara que l'objectiu sigui millorar-lo:

[...] todos estamos de acuerdo con la necesidad de mejorar los diccionarios, pero, otra vez aparecen los peros, un diccionario es un mecanismo bastante complicado y es mucho más difícil de lo que parece ponerlo a punto, como sabemos todos los que hemos puesto nuestras manos pecadoras en alguno. Por eso, a veces, arreglos parciales de un texto lexicográfico producen descompensaciones en otras partes de su maquinaria. (Gutiérrez Cuadrado, 2007, p. 228)

L'extraordinària personalitat de Fabra i la condició de mite que, en paraules de Colón i Soberanas (1986, p. 226), ha arribat a assolir el DGLC han condicionat, sens dubte, que hom hagi tingut molta cura a no alterar cap aspecte fonamental d'aquesta obra i que s'hagi pres no solament com a guia, sinó també com a base material de tots els altres diccionaris. És cert que en el *Diccionari de la llengua catalana* d'Enciclopèdia Catalana, publicat per primer cop l'any 1982, s'amplia notablement el cabal lèxic, d'acord amb l'evolució dels temps i de les necessitats de la societat, però des del punt de vista metodològic, aquesta obra no aporta cap millora.

A l'inici dels anys noranta es féu palesa la necessitat de la publicació per part de l'Institut d'Estudis Catalans d'un diccionari normatiu que respongués a les exigències de la societat del moment; aleshores l'Institut decidí concentrar els seus esforços en la publicació d'una versió actualitzada del diccionari de Fabra sense canviar-ne les bases metodològiques, tot i la consciència dels riscos d'una actuació d'aquesta naturalesa, com ho mostren uns mots del president de la Secció Filològica en la introducció del diccionari: «[L'Institut] No ignora que un grau absolut de coherència no és fàcil d'aconseguir en una obra d'aquesta envergadura (i menys si és refosa d'una altra obra preexistent, amb les seves peculiaritats) [...]» (Badia, 1995, p. xxiii). En aquells moments, probablement la urgència de la demanda social justificava una decisió com aquesta. Uns anys abans, però, Colón i Soberanas (1986, p. 226) ja insinuen la necessitat d'una renovació metodològica quan diuen: «Ara bé, els factors han canviat, el que era entrebanc és encoratjament oficial, els progressos de la lingüística han estat considerables; tanmateix la nostra lexicografia no respon —llevat d'algun millorament— a les exigències de l'hora actual»; més recentment, el mateix Colón (2003b, p. 364) valora com a massa acusada la dependència del diccionari de l'Institut respecte del diccionari de Fabra: «La gent, llecs i especialistes, considerà molt aviat la publicació de Fabra com el diccionari normatiu, i avui encara, quasi vuitanta anys més tard, ha servit de base, potser excessiva, del diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (1995)».

Després de la publicació amb urgència de la primera edició del *Diccionari de la llengua catalana*, l'Institut, conscient que aquesta actuació podia ser molt millorada, emprèn una revisió de l'obra, aplicant-hi sistemàticament una sèrie de criteris que no havien pogut ser tinguts en compte en la primera edició (com la numeració de les accepcions, la reformulació de les definicions metalingüístiques, i altres), corregint-ne i ampliant-ne la nomenclatura, etc. L'any 2007 publica aquesta segona edició, que, tot i les notables millores que conté, continua construïda sobre les bases del diccionari de Fabra, i, en aquells aspectes en què no ha estat objecte d'intervencions específiques, continua reproduint el diccionari de 1932. Hi retrobem, per tant, molts dels aspectes que, des del punt de vista d'una crítica actual, no poden tenir una valoració positiva.

Paral·lelament, però, el mateix Institut havia emprès la tasca per a posar les bases d'una renovació metodològica, començant per la constitució del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana, corpus de referència de la llengua escrita en els segles XIX i XX, elaborat entre els anys 1985 i 1997, d'una extensió de 52 milions de mots. Amb això s'obre la porta a la lexicografia basada en corpus, als avantatges metodològics de la qual ja he fet referència, i es dota el propi Institut d'una eina imprescindible per a desenvolupar la seva tasca. Actualment l'Institut treballa en l'elaboració del *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, que té com a objectiu la descripció sistemàtica del lèxic amb criteris científics ac-

tuals, partint de les dades empíriques que ofereix el dit corpus, sense restriccions de caràcter prescriptiu. Aquesta obra és concebuda com un instrument indispensable per a prendre les decisions normatives amb un millor coneixement de la realitat lingüística, a part de la utilitat que pot tenir per als estudiosos i per als professionals de la llengua, per la gran quantitat d'informació que aporta sobre el lèxic, no solament de caràcter semàntic, sinó també de naturalesa sintàctica.

Aquests recursos permeten pensar en l'elaboració d'un diccionari normatiu sobre unes noves bases, més d'acord amb els principis i els mètodes de la lexicografia moderna.

De fet, alguns autors ja han parlat d'una manera més o menys clara de la necessitat de canvis més radicals en la lexicografia catalana. J. Solà, per exemple, diu:

Per tant, comptat i debatut, el diccionari de Fabra, analitzat amb criteris formals, conté qui-sap-los aspectes que admetrien una adequació més gran a les exigències científiques i fins a les necessitats dels especialistes de l'escriptura i sobretot de la traducció. També en aspectes com l'equilibri dialectal i l'admissió de paraules d'altres llengües (sobretot), o bé la indicació dels nivells d'ús, dels camps científics afectats pel mots, etc., admet força refinaments. (Solà, 1987, p. 124)

Més recentment, G. Colón (2003c, p. 380) afirma: «[...] avui, a més de setanta anys de l'aparició d'aquest diccionari, se n'imposa una revisió ben a fons, o millor la seva substitució».

De fet, l'Institut d'Estudis Catalans, conscient d'aquesta problemàtica, immediatament després de publicar la primera edició del *Diccionari de la llengua catalana*, a fi de fer previsions sobre la seva activitat lexicogràfica futura, fixà un pla d'actuació. Les línies essencials d'aquest pla se centraren en tres objectius: 1) La revisió sistemàtica i una certa remodelació del diccionari que s'acabava d'editar, amb la finalitat de publicar-ne una segona edició. 2) La redacció d'un diccionari de caràcter descriptiu sobre la base del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana. 3) La confecció d'un diccionari normatiu concebut sobre unes noves bases, establertes a partir d'un debat acadèmic.

El primer d'aquests objectius ja s'ha aconseguit, com hem vist, amb la publicació l'any 2007 de la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana*. El segon objectiu, la redacció del *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, és en fase avançada d'execució. L'únic objectiu que resta encara pendent és l'elaboració d'un nou diccionari normatiu que no sigui la mera actualització del que s'acaba de publicar. Això suposa un debat a fons, d'una banda, sobre com s'ha d'entendre en el segle XXI un diccionari acadèmic de caràcter prescriptiu, amb totes les implicacions sociològiques i sociolingüístiques que té una qüestió com aquesta, i, de l'altra, sobre la naturalesa i l'estructura d'aquest diccionari en els seus múltiples

aspectes; arribar a conclusions sobre aquests temes implica un procés complex, perquè entren en joc criteris, opinions i fins i tot sensibilitats diversos, però hem de confiar que aquest darrer objectiu també s'arribarà a complir.

Els coneixements científics són a la nostra disposició, les experiències metodològiques i els avenços tecnològics també; tenim, per tant, els instruments necessaris per a emprendre una renovació lexicogràfica a fons. Caldrà, doncs, prendre les decisions necessàries perquè això sigui possible.

Deixeu-me acabar amb uns mots que el president aleshores de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, el professor Badia, escrivia al final de la introducció de la primera edició del *Diccionari de la llengua catalana*:

Potser sí, doncs, que un dia encara llunyà hom podrà pensar en un diccionari de la llengua catalana moderna, elaborat partint d'un conjunt colossal de peces soltes, segons els plantejaments actuals de la lexicografia, amb independència quant als mètodes i sense servituds respecte a una obra anterior, de manera que considerar-se'n hereu no sigui un llast, sinó un honor. (Badia, 1995, p. xxix)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALLÉN, Sture (1981). «The lemma-lexeme model of the swedish lexical data-base». A: RIEGER, Burghard B. [ed.]. *Empirical Semantics II: A Collection of New Approaches in the Field*. Bochum: Studienverlag Dr. N. Brockmeyer. (Quantitative Linguistics; 13), p. 376-387.
- ALONSO RAMOS, Margarita (2007). «Actantes y colocaciones». *Nueva Revista de Filología Hispánica*, núm. 65, 2, p. 435-458.
- ALSINA, Victòria (1999). «La funció dels exemples en el *Diccionari general de la llengua catalana*. Aportació d'informació gramatical». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, núm. 38, p. 353-367.
- BADIA i MARGARIT, Antoni (1968). «Moments crucials en la vida i en l'obra de Pompeu Fabra». *Tele-estel*, any III, núm. 79, p. 16-17. [Reproduït a BADIA i MARGARIT, Antoni (1973). *La llengua catalana ahir i avui*. Barcelona: Curial, p. 107-115]
- (1983) «Entre dos diccionaris. Consideracions sobre la problemàtica lexicogràfica de la llengua». *Serra d'Or* (juny), p. 383-385.
- (1995). «Introducció: Gestació, història, contingut i formes d'aquest diccionari». A: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 3 i 4: Edicions 62: Editorial Moll: Enciclopèdia Catalana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. XII-XL.
- BARGALLÓ ESCRIVÀ, Maria (2007). «Característiques i funcions dels exemples al *Diccionari general de la llengua catalana*». A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 293-303.
- BERNAL, Elisenda; DECESARIS, Janet [ed.] (2006). *Palabra por palabra: Estudios ofrecidos a Paz Battaner*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada.

- BOSQUE, Ignacio (2006). «Una nota sobre la relevancia de la información sintáctica en el diccionario». A: BERNAL, Elisenda; DECESARIS, Janet [ed.]. *Palabra por palabra: Estudios ofrecidos a Paz Battaner*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada, p. 47-54.
- COLÓN, Germà (2003a). *De Ramon Llull al Diccionari de Fabra: Acostament lingüístic als monuments de les lletres catalanes*. Ed. a cura de Núria Mañé i Albert Soler. Barcelona: Fundació Germà Colón Domènech: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2003b). «Mn. Alcover i la lexicografia catalana». A: *De Ramon Llull al Diccionari de Fabra. Acostament lingüístic als monuments de les lletres catalanes*. Ed. a cura de Núria Mañé i Albert Soler. Barcelona: Fundació Germà Colón Domènech: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 359-370.
- (2003c). «Pompeu Fabra, lexicògraf». A: *De Ramon Llull al Diccionari de Fabra. Acostament lingüístic als monuments de les lletres catalanes*. Ed. a cura de Núria Mañé i Albert Soler. Barcelona: Fundació Germà Colón Domènech: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 371-382. [Reproduït a MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.] (2007). *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 305-316]
- (2007). «Introducció al *Diccionari general de la llengua catalana*». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. 5: *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 15-40.
- COLÓN, Germà; SOBERANAS, Amadeu-J. (1986). *Panorama de la lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. [2a ed. actualitzada, 1991]
- Diccionari Aguiló (1915-1934)*. Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster, revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 8 v.
- Diccionari de la llengua catalana* (1982). Barcelona: Enciclopèdia Catalana. [Diverses edicions posteriors]
- Diccionari de la llengua literària*. A: FABRA, Pompeu (2007). *Obres completes*. Vol. 5: *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 79-145. [DLL]
- Diccionario Salamanca de la lengua española* (1996). Madrid: Santillana: Universidad de Salamanca. [DSLE]
- ESPALLARGAS, Agustí; FULLANA, Olga (2007). «Els exemples del DGLC: reflexions sobre la tècnica lexicogràfica de Pompeu Fabra». A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 327-335.
- ESPALLARGAS, Agustí; MONTALAT, Pere (2000). «Aproximació als exemples de les entrades verbals del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra: representació de la sintaxi». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ, Raül David; PRADILLA, Miquel Àngel [ed.]. *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. II. Alacant: Institut Universitari de Filologia Valenciana: Universitat Rovira i Virgili, p. 115-126.
- FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia. [DGLC]

- FABRA, Pompeu (2007). *Obres completes*. Vol. 5: *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- FORGAS, Esther (2000). «El component ideològic al *Diccionari general de la llengua catalana*». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ, Raül David; PRADILLA, Miquel Àngel [ed.]. *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. II. Alacant: Institut Universitari de Filologia Valenciana: Universitat Rovira i Virgili, p. 309-325.
- GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel [ed.] (2000). *La lingüística de Pompeu Fabra*. Alacant: Institut Universitari de Filologia Valenciana: Universitat Rovira i Virgili. 2 v.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: vida i obra*. Barcelona: Teide.
- GUTIÉRREZ CUADRADO, Juan (2007). «La elaboración de diccionarios». A: CAMPOS, Mar [et al.] [ed.]. *Reflexiones sobre el diccionario* [Actes del I Congreso Internacional de Lexicografía Hispánica, A Coruña, setembre de 2004]. La Corunya: Universidade da Coruña. (Anexos de Revista de Lexicografía; 6), p. 227-239.
- HATZFELD, Adolphe; DARMESTETER, Arsène (1890-1900). *Dictionnaire Général de la Langue Française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours*. París: Delagrave. 2 v. s. d. [Publicat en fascicles entre 1890 i 1900] [DGLF]
- HAUSMANN, Franz Josef (1979). «Un dictionnaire des collocations est-il possible?». *Travaux de Linguistique et de Littérature*, núm. 17, vol. 1, p. 212-231.
- (1994). «Le souhaitable et le possible. La microstructure du TLF». *Le Français Moderne*, núm. 62, 2, p. 141-153.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 3 i 4: Edicions 62: Editorial Moll: Enciclopèdia Catalana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. [2a ed., 2007, Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana]
- LEMA. *Diccionario de la Lengua Española* (2001). Barcelona: Spes.
- MALMGREN, Sven-Göran (1992). «From Svensk ordbok ('A dictionary of Swedish') to Nationalencyklopediens ordbok ('The Dictionary of the National Encyclopedia')». A: TOMMOLA, Hannu [et al.] [ed.]. *Euralex '92 Proceedings I-II. Papers Submitted to the 5th Euralex International Congress on Lexicography in Tampere, Finland*. Tampere: Tampereen Yliopisto, p. 485-491.
- MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.] (2007). *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- MONTSERRAT, Anna; GINEBRA, Jordi (2000). «El règim verbal en el diccionari de Pompeu Fabra». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ, Raül David; PRADILLA, Miquel Àngel [ed.]. *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. II. Alacant: Institut Universitari de Filologia Valenciana: Universitat Rovira i Virgili, p. 165-178.
- ORDÓÑEZ, David (2004). «Els elements extrínsecs de naturalesa verbal en les definicions d'adverbis». A: BATTANER, Paz; DECESARIS, Janet [ed.]. *De lexicografía. Actes del I Symposium Internacional de Lexicografía (Barcelona, 16-18 de maig de 2002)*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada, p. 649-660.
- PETRECA, F. (1985). «La transparencia lexicográfica». *Boletín de la Real Academia Española*, núm. LXV, p. 311-318.
- RAFEL, Joaquim (1989). «Sobre la normalització dels diccionaris catalans: els elements intrínsecs i extrínsecs en les definicions lexicogràfiques». A: HOLTUS, Günther;

- LÜDI, Georges; METZELTIN, Michael [ed.]. *La corona d'Aragó i les llengües romàniques: Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, p. 441-452.
- RAFEL, Joaquim (1992). «Cap a un diccionari del català contemporani». A: MARÍ, Isidor [ed.]. *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, IV Àrea 3: Lingüística Social*. Palma, p. 589-595.
- (1996). «El diccionari de l'Institut i el Diccionari Fabra». A: *Estudis de Lingüística i Filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*. Vol. III. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: Departament de Filologia Catalana, p. 217-269.
- (2006). «Els elements extrínsecs en les definicions lexicogràfiques: teoria i aplicació». A: BERNAL, Elisenda; DECESARIS, Janet [ed.] (2006). *Palabra por palabra: Estudios ofrecidos a Paz Battaner*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada, p. 201-218.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1925). *Diccionario de la lengua española*. 15a ed., Madrid: Calpe. [DRAE]
- (2005). *Diccionario del estudiante*. [Madrid]: Santillana. [DE]
- REY-DEBOVE, Josette (1971). *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*. La Haia; París: Mouton.
- RICO, Albert; SOLÀ, Joan (1995). *Gramàtica i lexicografia catalanes: Síntesi històrica*. València: Universitat de València.
- SECO, Manuel (1979). «El contorno en la definición lexicográfica». A: *Homenaje a Samuel Gili Gaya. In memoriam*. Barcelona: Bibliograf, p. 183-191. [Reproduït a SECO, Manuel (1987). *Estudios de lexicografía española*. Madrid: Paraninfo, p. 35-45; 2a ed. augmentada, 2003, Madrid: Gredos, p. 47-58]
- SECO, Manuel; ANDRÉS, Olivia; RAMOS, Gabino (1999). *Diccionario del español actual*. Madrid: Aguilar. 2 v. [DEA]
- SEGARRA, Mila (1991). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Empúries.
- SOLÀ, Joan (1987). *L'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Teide.
- SOLER I BOU, Joan (2001). «Elements extrínsecs i definicions adjectivals». A: DECESARIS, Janet; ALSINA, Victòria [ed.]. *Estudis de lexicografia 1999-2000*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada, p. 49-68.
- (2006). *Definició lexicogràfica i estructura del diccionari*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Svensk Ordbok* (1986). Estocolm: Esselte.
- Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789-1960)*. (1971-1994). París: Centre National de la Recherche Scientifique: Gallimard. 16 v. [TLF]
- Vox. Diccionario general ilustrado de la lengua española* (1945). Barcelona: Spes. [2a. ed., 1953; 3a. ed. corregida i ampliada, 1973. Barcelona: Bibliograf]

PART IV

Codificació d'altres llengües

De les Normes ortografiques a l'occitan larg. La codificació de l'aranès davant de l'estandardització de l'occità general

AITOR CARRERA I BAIGET
Universitat de Lleida

1. PRESENTACIÓ. L'ETAPA PRENORMATIVA

L'any 2007 es complia un quart de segle de la publicació de les *Nòrmes ortogràfiques der aranès*, obra d'una comissió en què van participar filòlegs occitans i catalans, a més d'alguns mestres i erudits locals aranesos. L'oficialització de les *Nòrmes* per part de la Generalitat —que, de fet, n'havia estat la impulsora— l'any 1983, va suposar la fi de l'anarquia gràfica en el gascó d'Aran, l'acceptació oficial de l'occitanitat de l'aranès i l'abandonament quasi definitiu dels sistemes gràfics anteriors.¹ Segons Sarpoulet (1985, p. 155), eren tres: el sistema «à dominante catalane adopté par Casimir Ademá», el sistema «à dominante française» del poeta Jusèp Condò i «le système mixte de mesdemoiselles M. et T. Campa». I el cas és que fins ara potser ningú no ha discutit el catàleg de Sarpoulet,² però els sistemes gràfics usats durant el segle xx anteriors a les *Nòrmes* no són pas tres sinó bastants més. Tots són minoritaris —a vegades són grafies d'autor—, i alguns són o poden ser subsistemes d'altres sistemes, però val la pena de tenir-los en compte

1. Algun sector lligat a l'Escolo deras Pirenéos —una escola felibrenca violentament antioccitanista en la seua darrera època— va oposar-se d'una manera ferotge a la seua aprovació i difusió, i va continuar publicant en un sistema gràfic prenORMATIU algunes de les seues composicions (pseudo)literàries fins a la fi dels anys vuitanta. L'aprovació de les *Nòrmes* no és altra cosa que una conseqüència del reconeixement legal de l'aranès iniciat en l'Estatut d'autonomia del Principat de 1979, continuat en la Llei de normalització lingüística de 1983, després sobretot en la Lei d'Aran (Llei 16/1990) i, darrerament, en la darrera reforma de l'Estatut d'autonomia, que ha fet que l'occità sigui —teòricament— llengua oficial a totes les comarques del Principat, i no només a la Vall d'Aran: «La llengua occitana, denominada *aranès* a l'Aran, és la llengua pròpia d'aquest territori i és oficial a Catalunya».

2. Només Lamuela (1987, p. 171) es plany d'alguns detalls fonètics i formals d'aquest treball, i del fet que Sarpoulet oblidí «la grafia adoptada per la revista *Terra Aranesa*».

perquè alguns dels seus creadors o usuaris tenen una certa importància a escala aranesa. En comptem almenys set:

a) *Sistema de l'Escolo deras Pirenéos*. Bernard Sarrieu, poeta luixonès d'origen montalbanès, és el responsable d'un sistema que modifica el de Romanilha, utilitzat —a desgrat— per Mistral.³ És clarament fonètic i d'inspiració francesa, però té els dígrafs *lh* i *nh*, que l'acosten al sistema d'Alibèrt i de Perbòsc i Estieu. Les principals composicions literàries araneses anteriors a les *Nòrmes* van ser publicades sovint en aquest sistema, ja que les revistes de l'Escolo (sobretot *Era Bouts dera Mountainho*) van acollir textos de Sandaran, de Condò⁴ o d'alguns autors de Baish Aran.⁵

b) *Sistema de Jusèp Condò*. Malgrat que va publicar sovint en el sistema de Sarrieu, hi ha elements que indiquen que el poeta de Montcorbau n'usava un altre fora de les revistes de l'Escolo o quan no s'adreçava al seu amic luixonès. Condò tenia una tendència especial a usar *h* en el verb *auer* i en el pronom *i*,⁶ i hi ha documents que proven que va usar un sistema on *u* era [u] i —amb un diacrític— [y], i on hi havia *neixudes* o *mntanyes*, amb dígrafs catalans (Carrera, 2008, p. 96).

c) *Sistema de Jusèp Sandaran*. Aquest escriptor canejanès va publicar algunes composicions a *Era Bouts*, on va arribar a avisar que «i-an boutat acitau era grafia gascoúna».⁷ En el text d'una conferència seua (Sandaran, 1913), però, ja hi ha *ú* per a [y], *u* per a [u], i els elements catalans *ll*, *ny* i *x/tx*.⁸

d) *Sistema de les germanes Campá*. Malgrat la seua vinculació amb l'Escolo, les germanes Campá (María Carmen, María Teresa i Pepita) i alguns altres escriptors aranesos baixaranesos van usar un sistema propi en les seues publicacions editades al sud de la frontera política estatal (com Campá [*et al.*], 1983; Campá i Medina, 1983),

3. Mistral es queixava a Romanilha —amb raó— que el sistema gràfic felibrenc no tenia una base històrica autòctona, i que permetia que un mateix mot fos representat de maneres diferents en pobles veïns. En treballs com el de Gourdon (1999) es recullen alguns exemples epistolars d'aquesta insatisfacció de Frederic Mistral amb el sistema de Romanilha.

4. Una de les obres més importants de la literatura aranesa, *Era isla des diamants*, de Jusèp Condò, va ser publicada també en la grafia de Sarrieu, ja que va ser editada per l'Escolo deras Pirenéos (Condò, 1981).

5. Les germanes Campá, Pilar Rodríguez, Montoya i Bersach —tots de Les o Bossòst— van publicar alguns dels seus treballs en els *Libes d'Or* dels anys vuitanta. Malgrat que Sarrieu no va dubtar mai de la unitat de la llengua occitana, i tot i que va ser dels primers a parlar d'una *koiné* per a tot el domini, els seus hereus al capdavant de l'Escolo —Jules i Yvonne Ponsolle— van caricaturitzar l'interès de Sarrieu pels localismes i les al·lofonies.

6. En parlen Jules i Yvonne Ponsolle (1981, p. 12): «Bernard Sarrieu put donner à son ami de nombreuses indications concernant la graphie car celle de Moussen Condó était influencée par ses études en castillan et aussi par le milieu catalan où il avait exercé son ministère. Peu à peu, Moussen Jousèp rejoignait le maître, dans sa manière d'écrire jusqu'à utiliser le *ou* français ou gascon, à la place de l'*u* espagnol. Quoique ayant encore conservé l'*h* castillane dans *has* (tu as), *hauem* (nous avons), etc.».

7. Vegeu Montoya (1999, p. 358), on es reproduïx el text «Et Dia de Sant Juan de Junh», publicat a *Era Bouts*.

8. Cosa que recorda el sistema d'Ademá, d'altra banda. És remarcable, per cert, que Sandaran usi prou regularment *è* i *ò* per representar les vocals semiobertes, com en la grafia occitana actual.

aparegudes justament en l'època de les *Nòrmes*. És, com bé diu Sarpoulet (1985, p. 155), un «système mixte» en què s'usa *û* per representar [y] i *u* per a [u], però alhora *ch* per al so fricatiu prepalatal sord, i *nh* i *lh* per als nasals i laterals palatals. L'ús de l'accent gràfic hi és irregular, i hi ha *h* en les formes amb H etimològica.

e) *Sistema de Terra Aranesa*. Lamuela (1987, p. 171) assegura que «les convencions occitanes van ser conegudes i [...] adoptades per la revista *Terra Aranesa*, amb l'excepció, com es podia esperar, de la grafia *o* per a [u]». Realment, però, *Terra Aranesa* «publique desde et prùme día damb tuta era escúpurlusidad de que ei capaç, ena grafia uriginau en que an estat escrits tuti es trebalhs que li sun enviadi pes culaburadús» (Redacciun, 1980, p. 3), i usa un sistema propi en els editorials que s'assembla bastant al de les Campá, amb *nh* i *lh* (ara, però, també hi ha *sh*), *û* per a [y], i *u* per a [u].⁹ De *Terra Aranesa* se'n van publicar onze números, tots anteriors a les *Nòrmes*.¹⁰

f) *Sistema de Casimiro Ademá*. Abans de participar en la comissió de les *Nòrmes*, Ademá s'havia proposat «dar unas cuantas reglas generales para poder escribir con cierto método el dialecto aranés» (Ademá, 1966, p. 43). El seu sistema¹¹ conté elements ibèrics comuns a altres sistemes prenortmatius (*u* és [u], *û* és [y]), alguna cosa que recorda el sistema de l'occità general (l'ús de *è*, si més no teòric, per a les vocals palatals semiobertes posterior a 1950) i la seua adaptació al gascó (obligatorietat de *h* si hi ha F-, encara que *h* «debe conservarse» si apareix en català o castellà), alguns elements que l'allunyen del sistema de Sarrieu (com la distinció de *b* i *v*, ja present en les germanes Campá o en Condò) i, sobretot, alguns dígrafs catalans (*ix*, *tx*, *ny*, *ll*).

g) *Sistema de Joan Coromines*. Coromines (1976, p. 11) assegura que «Pompeu Fabra col·laborà joiosament amb mi, l'any 1933, en l'establiment d'una bona ortografia *aranesa*, si fa no fa igual a la dels occitanistes», però el sistema gràfic del gran filòleg català, mantingut en el seu monumental treball sobre l'aranès (Coromines, 1990) és una suma de tries massa fonètiques (supressió de *-r* final si és muda), poc autocentrades (elements catalans com *ny*, *ll* o *x/tx*),¹² antidiasteste-

9. Tot i això, en cada número es van introduint petits canvis que milloren el sistema gràfic, i els responsables de la revista exposen obertament la seua voluntat d'atansar-se al sistema gràfic de l'occità general malgrat la gran distància que els en separa: «auem sajat de escriue un aranés entenedú enta tuti guardan de aprupamus tut lo quí acro permetie as normas básiques der Institut d'Estudis Occitans de Tulusa». Quan la «Cumisiún de nurmalizaciun ortogràfica» faci una proposta, la revista l'acceptarà: «era redacciun de Terra Aranesa, arà sùes at pe dera letra es cunclusiús a que arribe era Cumisiún de nurmalizaciun ortogràfica der aranés» (Redacciun, 1980, p. 3). Però això no va arribar a passar.

10. L'any 1995 va reaparèixer com a *Tèrra Aranesa*, amb un accent gràfic, un altre format, uns continguts més acadèmics i amb el sistema gràfic de les *Nòrmes*.

11. Que també va ser aplicat, per cert, en el volum *Amás líric de'ra Val d'Arán* (Parroquia, 1972).

12. Coromines diu que la seua grafia només se separa de l'occitana per «algun detall, com emprar, en lloc de *gn* o *nh* o *ch*, grafies sempre estrangeres a la Vall d'Aran, les nostres *ny* i *x*, que també alguns occitanistes propugnaven per a l'occità; i en lloc de *ill* o *lh*, la nostra *ll*».

màtiques (com *x*, pretesament gascó, per a *sh*) i antifuncionals (com *-nn* per a *-[n]*).¹³ Tot i això, la representació de les vocals és —tret d'algun detall en els diftongs— idèntica a la d'Alibèrt.

2. LA CODIFICACIÓ GRÀFICA. DE LES NÒRMES A LES NORMES

Les *Nòrmes* van ser revisades l'any 1999 per una altra *comission* que va introduir en el text original petits canvis, la majoria dels quals tenien relació amb el que ja s'acceptava d'una manera general com a correcte en el conjunt de l'occità, o amb el que proposava com a normatiu el Conselh de la Lenga Occitana (CLO) en les seues primeres *preconizacions*.¹⁴ Les noves *Normes* van incorporar alguns elements nous,¹⁵ i en general van abandonar algunes ambigüitats de disset anys enrere.¹⁶ Però els canvis de 1999 no van afectar les «dècisions particularisantes» de 1982 (Sarpoulet, 1985, p. 158) que suposaven una modificació de «la graphie de l'Institut d'Etudes Occitanes» —segurament per facilitar l'acceptació de la *nova* grafia— i que eren «au nombre de cinq»:

13. Després de Coromines, la representació *-nn* de [n] ha estat represa per personatges com el secessionista Lafita. Lamuela (1987, p. 129) ha vist també amb bons ulls la proposta d'escriure *-nn* les nasals alveolars: «En un sol punt l'ortografia gascona de l'IEO presenta una deficiència tècnica: no fa la distinció entre la *n* final de *mon* o d'*enguan* (món, enguany), que és una *n* alveolar, com la pronunciaríem espontàniament els catalans, i la de *pan* o *vin*, que hem vist que és com la de *sang*. Joan Coromines escriu Betrenn i Bausenn enfront de Canejan, és a dir que faria la distinció escrivint *monn*, *enguann*, d'una banda, i *pan*, *vin*, de l'altra. Tal vegada l'Institut d'Estudis Occitans (IEO) es podria plantejar d'adoptar aquesta modificació». Però la veritat és que si ja és inimaginable que els aranesos acceptin mai d'escriure *Arann* com Lafita i Coromines, la mesura que proposa Lamuela no tan sols podria provocar una fractura innecessària en el conjunt de la llengua (els gascons escriurién *ann* i els llenguadocians *an?*), sinó que en llocs com la mateixa Vall d'Aran seria ben poc rendible, ja que amb prou feines s'aconseguiria de distingir *pan* («pa») i *pann* («pany»). En algunes zones veïnes i en alguns pobles aranesos, ni això.

14. El CLO és un organisme amb voluntat normativa del qual formaven part una part important —si més no, des d'un punt de vista qualitatiu— dels lingüistes especialistes en llengua occitana, amb un cert suport d'alguns sectors de l'occitanisme i del món acadèmic. Va començar a reunir-se l'any 1996, i després d'algunes convulsions internes va esdevenir inactiu durant un període relativament llarg. El conjunt de les seues *preconizacions* van ser reunides per Sumien (2007) en un número especial de la revista electrònica de l'associació Lingüística Occitana. En un altre treball, Sumien (2006, p. 65-73) dona informacions més detallades sobre la trajectòria del CLO.

15. Com l'ús de *z* en el sufix *-izar* i en certes formes d'origen —sobretot— grec, o bé l'absència de dièresi en les seqüències *oë*, *üe* o *üè* ([ye] o [yɛ], en dues síl·labes). Les *Normes* diuen també que els infinitius tindran *-r* encara que a continuació hi hagi una forma pronominal plena, però el primer incompliment de la norma és precisament en el text del Síndic d'Aran que encapçala les *Normes*, on hi ha «completà-lo» i no *completar-lo* (Comission, 1999, p. 3).

16. D'una manera general, allò que era «recomanable» l'any 1982 és obligatori l'any 1999. Alguns canvis són visibles fins i tot en els títols, ja que les *Normes* ja són *ortografiques*. D'altres són més subtils i només es poden descobrir a través del metallenguatge o d'alguns exemples. El *tèxt* del títol de 1982 ha desaparegut, i ara hi ha *tèxte* a l'interior (Comission, 1999, p. 11), posem per cas.

- le féminin-pluriel est noté <-es> (norme oc: <-as>)
- 3ème personne du singulier du présent et de l'imparfait de l'indicatif est noté <-e> et <-aue> (norme oc: <-a> et <-ava>)
- le phonème /w/ intervocalique est noté <u> (bien que sa réalisation soit ([β]) en Pujolo)
- quelques termes d'usage courant sont orthographiés de façon particularisante: <acrò> (cela) pour <aquerò>, <tabé> (aussi) pour <tanben>, <no> pour <non>.
- le <c> étymologique dans certains mots n'est pas noté <conjoncion> au lieu de <conjonccion>.

Atenció. Alguns dels exemples de Sarpoulet són formes que no eren «recomanables» en les *Nòrmes*, com *no* i *tabé*.¹⁷ D'autres ja no són tries específicament araneses, sinó seleccions normatives de tot l'occità (*conjoncion*, confirmada pel CLO l'any 1997; Sumien [ed.], 2007, p. 45). I encara hi ha *acrò*, superat fins i tot abans de 1985.¹⁸ De fet, només les tres primeres qüestions de l'inventari són casos en què l'aranès s'allunya gràficament de la resta de l'occità, i la primera i la segona responen a un únic fet fonètic. De les cinc en queden, en total, doncs, dues.

Però l'elenc de fets lingüístics en què l'aranès actual podria convergir més clarament amb la resta de la llengua o en què simplement té representacions gràfiques millorables, va més enllà dels dos trets lingüístics que podem salvar de Sarpoulet.¹⁹ Aquestes representacions particulars araneses de què parlem no són sempre una conseqüència directa de les *Nòrmes* ni de les *Normes*. Fins i tot hi ha casos en què, encara que aquests documents en parlin, poden tenir altres causes. De vegades són tries poc englobants que vénen de l'adaptació de la norma alibertina al gascó (sobretot Bec i Alibèrt, 1952). Altres cops, són una conseqüència d'hàbits més o menys generalitzats en gascó (a partir d'usos socialitzats en zones culturalment actives com el Biarn) que també han fet fortuna a Aran. I encara hi ha ocasions en què l'aranès s'allunya de la resta de l'occità perquè certs mots que no eren en les *Nòrmes* s'han socialitzat amb una fesomia gràfica concreta diferent de la majoritària o recomanable. A continuació, doncs, exposem alguns ca-

17. «I a quauques paraules gramaticals [*sic*] qu'ei recomanable d'escriuer tamb ua *n* muda, per rasons etimològiques [*sic*]: *non*, *plan*, *tan*, *tanben*, *tanpòc*» (Comission, 1982, p. 18). Sarpoulet, però, oblidava altres representacions que tampoc no eren «recomanables» en les *Nòrmes* i que tenien un efecte estètic important, com el cas de *iaute* per *un aute*: «En torn des paraules *iaute*, *iauta*, *iauti*, *iautes*, a on era *u* der article indefinit a passat a *i* [j] -*u(n) aute* → *iaute*- semble que son mès recomanables es formes originàries: *un aute*, *ua auta...*» (Comission, 1982, p. 14).

18. L'any 1984, en el *Libre de lectura* editat per la Generalitat i encapçalat —com les *Nòrmes*— per un text de la directora general de Política Lingüística de l'època, ja s'usava *aquerò* en comptes de *acrò* (Comission, 1984).

19. I també, de fet, de l'inventari que avançàvem a Carrera (2007a, p. 38), on tanmateix n'hi havia algun més.

sos en què hi hauria arguments per escriure d'una altra manera certes formes o seqüències fonètiques araneses —i fins i tot del gascó general— partint d'uns criteris objectius de codificació lingüística. Això no vol pas dir que pensem que aquestes reformes s'hagin d'aplicar immediatament i simultàniament. De fet, hi ha casos que cal dubtar que siguin viables tot i que alguns lingüistes en defensin la necessitat.

a) Els resultats aranesos de les seqüències llatines -AS, -AT, -ANT són -[es], -[e] i -[en], que s'escriuen -es, -e i -en, malgrat que en occità general hi hagi -as, -a, -an, amb un so vocàlic velar. Les *Nòrmes* fan ara una concessió a la fonètica local aranesa, ja que el gascó d'Aran i d'altres varietats perifèriques tanquen la vocal posttònica d'aquelles seqüències.²⁰ Tot i que el CLO admet -es «eventualment» en els femenins plurals en alguns dialectes (Sumien [ed.], 2007, p. 146), és evident que -as, -a, -an són les úniques seqüències gràfiques englobants (Sumien, 2006, p. 435).

b) -B- i -V- intervocàliques llatines han produït [w] en una part de la Vall d'Aran, i [β] en la zona oriental.²¹ Les *Nòrmes* i les *Normes* (Comission, 1982, p. 15; Comission, 1999, p. 9) proposen d'escriure *u* (*auer*), i admeten que «se pòt escriuer *v*» en els llocs que hi hagi [β] (*aver*). Això xoca amb Bec i Alibèrt (1952) i amb l'ús de *v* més enllà de la frontera política, on aixopluga [β] i [w].²²

c) L'ús de *iu* per representar les seqüències [iw] i [jew] (Comission, 1982, p. 14; Comission, 1999, p. 8), malgrat que és normatiu en gascó (Bec i Alibèrt, 1952), és incoherent amb la resta de l'occità i amb el doble origen d'aquelles seqüències, que poden ser el resultat de la coincidència de [i] i [w] o bé d'una diftongació de È davant de [w].²³ En aquest punt les *Nòrmes* no se separen de la resta del gascó, sinó que és el gascó qui —en un fet «sorprenant» (Sumien, 2006, p. 436)— se separa de la resta de l'occità. Seria bo de poder escriure *viu* però *Dieu* (i no *Diu*), malgrat que l'aranès i el gascó general tendeixin a pronunciar d'una única manera —[iw] o [jew]— aquells mots.

20. El tancament continua més enllà de la frontera política, cap a la vall de Luixon i també fins a les portes de la població comengesa de Sent Biat. Sobre aquesta qüestió, vegeu tot el capítol de Carrera (2005, p. 76-85).

21. Vegeu, per exemple, Coromines (1990, p. 13), Winkelmann (1989, p. 174-178), Bec (1968, p. 128-135) o Carrera (2008, p. 24-25). [β] és present en una tercera part del territori aranès. En la resta del gascó, [w] és la solució territorialment majoritària, però [β] apareix al Biarn i en zones properes (Séguy (dir.), 1954-1973, vol. vi, carta 2101).

22. Vegeu també treballs com els de Romieu i Bianchi (2005, p. 97) o Birabent i Salles-Loustau (1989, p. 24). L'ús de *v* és una solució diasistemàtica pangascona i panoccitana, que al nord de la frontera política compta amb l'oposició de Jacme Taupiac, que va ser precisament un dels membres de la comissió de les *Nòrmes* (vegeu, per exemple, Taupiac, 1984, p. 36-38; Taupiac, 2004, p. 129; i la crítica de Carrera, 2007b, p. 480).

23. Sobre aquesta qüestió, vegeu tot el que es diu a Carrera (2008, p. 21-24).

d) Les *Nòrmes* diuen que «Er antic diftong *òu* [...] a passat a *ò*» (Comission, 1982, p. 14; Comission, 1999, p. 8), i que cal escriure «*auriò*, *bò*, *vò* per *auriòu*, *bòu*, *vòu*». La desaparició de [w] final darrere d'un so vocàlic velar no només és pròpia de l'aranès (Coromines, 1990, p. 23; Carrera, 2007a, p. 51-52), sinó de bona part del gascó (Séguy [dir.], 1954-1973, vol. VI, carta 2120). És clar que *-òu* pot englobar *-[ɔ]* i *-[ɔw]* (*esquiròu* pot ser [eskiʀɔw] i [eskiʀɔ], i *cuu* ['ky] i ['kyw]), i que si hi ha vocalització de *-L'*, *-u* és paral·lel a *-l* del llenguadocià (on hi ha *esquiròl* i *cullcuol*).

e) En l'aranès escrit dels darrers vint-i-cinc anys s'han socialitzat representacions com *paom* o *podom* en comptes de *paon* i *podon*.²⁴ La presència de *-[m]* en aquestes formes és un resultat d'una labialització de l'antic so velar final pròpia d'Aran i d'algunes zones properes. *Paon* i *podon* són, per tant, les representacions englobants (i *bon* per *bom*, *viron* per *virom*...).

f) Sumien (2006, p. 348 i p. 437) proposa que el gascó escrigui *prene* (i *aprene*, *comprene*...) en comptes de *préner* (i *apréner*, *compréner*...), com en llenguadocià i altres dialectes occitans. S'unificaria la llengua i *prene* s'escriuria com *noveme* o *quate*, però *préner* és regular i no trenca la unitat formal dels infinitius (en gascó sempre tenen *-r*, i en la resta de l'occità, *-r* o *-re*).²⁵

g) Les *Nòrmes* escrivien «*quauqu'arrés*» i «*quauqu'arren*» («algú» i «alguna cosa»; Comission, 1982, p. 22), però en la versió definitiva es va optar —encertadament— per escriure «*quauquarrés*» i «*quauquarren*» (Comission, 1999, p. 10). Sumien (2006, p. 291) prefereix *quauqua arren* (i, doncs, *quauqua arrés*) perquè «l'ortographe [...] est plus panoccitane que *quauquarren*». *Quauqua arren* seria coherent amb *quauque* i amb la seua versió pronominal (*quauqu'un*), però s'oposa a la sòlida unitat d'aquestes formes (*quauquarrés* i *quauquarren* no són vistos com una suma de dos elements, ni ho són sintàcticament)²⁶ i a les formes més socialitzades.²⁷

h) Les reformes que permetrien evitar certs localismes gràfics, i per tant acostar formalment algunes peces lèxiques araneses als seus equivalents gascons i occitans generals, no s'acabarien aquí. És evident, per exemple, que *pòur* (Comis-

24. Vegeu, per exemple, Vergés (1998, p. 281, p. 291) o Comission (1984, p. 20, p. 83). Sobre aquest fet fonètic, vegeu Bec (1968, p. 54), Sarrieu (1902, p. 396-397), Rohlf's (1977, p. 158) o Coromines (1990, p. 38).

25. Potser més aviat caldria plantejar-se —tot i que tal volta ja és massa tard— d'incorporar *-r* en la resta de la llengua?

26. Els usos de *quauquarren* són els mateixos que els de *quicòm* o *quaucòm* d'altres modalitats dialectals.

27. Les gramàtiques i els diccionaris gascons solvents de l'Estat francès opten, com les *Nòrmes* i les *Normes* araneses, per *quauquarren* i *quauquarrés* (Romieu i Bianchi, 2005, p. 223-224; Guilhemjoan [dir.], 2005, p. 292) o, a tot estirar, per *quauqu'arren* i *quauqu'arrés* (com el treball, més antic, de Birabent i Salles-Loustau, 1989, p. 52).

sion, 1999, p. 7) hauria de ser *paur*.²⁸ Encara que superés l'àmbit gràfic de la codificació, es podria restituir *i* en antics diftongs o triftongs en què l'aranès i altres varietats del gascó pirinenc oriental han perdut [j] (*dreit* per *dret*, *hèit* per *hèt...*),²⁹ o bé es podria escriure *-s-* en mots en què el comengès i l'aranès tenen [ð] en comptes de [z] intervocàlica (*audèth*, *arradim*, *podom* o *podon*).³⁰ Hi ha d'altres modificacions gràfiques possibles, tot i que afectarien menys formes: l'article *eths* per *es*, *mòth* per *mòg* (malgrat *mòja*, *mògi*), *diluns* pel dissimilat *deluns*, la supressió de la dièresi en *ui* proposada pel CLO, *dinnar* per *dinar*... Caldria parlar-ne més detalladament.

3. DE LA CODIFICACIÓ GRÀFICA A LA CODIFICACIÓ GRAMATICAL I LEXICAL

En espera de veure l'efecte que poden tenir algunes publicacions recents (com Carrera, 2007a), la qualitat actual de l'aranès escrit i formal reflecteix perfectament un quart de segle d'anarquia morfosintàctica i de desordre lexical, i pateix l'absència d'obres de referència amb una mínima selecció formal i estructural en què s'apliquin uns criteris objectius de codificació lingüística com els de Teulat (1976), refets per Lamuela (1995) i recollits per Castellanos (2001, p. 89-95).³¹ És cert que hi ha hagut algunes temptatives que, pensades sovint per al context escolar, han volgut superar tímidament el sostre de la codificació estrictament gràfica.³² Però no és cap exageració de dir que els usuaris de l'aranès es troben

28. *Pòur* mira de reproduir gràficament la realització [pəw] que existeix a la Vall d'Aran i en bona part d'Occitània, però *paur* és l'única representació normativa i general possible (Alibèrt, 1997, p. 533; Sumien, 2007, p. 49) malgrat que *páur* —amb accent gràfic— tingui alguns adeptes il·lustres (Taupiac, 1977, p. 209; Taupiac, 2004, p. 113-129). Sobre els inconvenients del que defensa Taupiac, vegeu Carrera (2007b, p. 480).

29. Sobre aquesta qüestió, vegeu sobretot Bec (1968, p. 105-113).

30. En tot cas, no hi ha cap mena de dubte que només *dreit*, *cueit*, *hèit* o *ausèth*, *arrasim* o *poson* poden aspirar a ser formes estàndards en gascó. Sobre aquest fet fonètic, vegeu Bec (1968, p. 146-156) i Séguy (1953).

31. O com els de Taupiac (2004, p. 31-66), que en alguns aspectes no es diferencien gaire dels anteriors.

32. En l'àmbit del lèxic, destaquem el treball de Vergés (1998), d'un mèrit notable pel moment en què va ser publicat i per la seua voluntat didàctica, malgrat que caldria canviar-hi molts continguts lingüístics (una ressenya amb observacions interessants, tot i les fantasies habituals de l'autor i el seu secessionisme gascó, a Lafita, 1999), o els treballs de Comission (1984) —«premier instrument d'apprentissage de l'aranais a l'école» (Viaut, 1985, p. 145) — i de Barès *et al.* (2003), malgrat les seues preferències pels localismes centrals, el seu iberisme o les irregularitats del seu inventari de verbs. Hi ha alguna petita publicació prou digna en l'àmbit lexical com la de Salgueiro i Vergés (1999), però els tres petits quadernets editats —tal volta sense un treball de camp i de documentació prou sòlids— per la Secció Lingüística de l'Institut d'Estudis Aranès que tracten del femení, dels relatius i del verb *èster*, contenen malauradament inexactituds morfosintàctiques bastant importants. Tot això no vol dir que no calgui valorar l'esforç i la dedicació de la gent que ha fet possible aquesta mena de publicacions, o

avui en una situació de desorientació normativa. D'una banda, per la inexistència d'una autoritat que reguli efectivament la norma, i, d'una altra, per la difusió —a través de certes publicacions comarcals, fins i tot oficials— d'una mena de paraestàndard local de base geogràfica central dubitatiu i inestable, que viola en un moment o altre quasi qualsevol criteri objectiu de codificació. Hi ha una bona colla de solucions araneses que circulen en els textos escrits pretesament formals o estàndards dels nostres dies —i també en les poques situacions d'aranès oral que permet la limitada oferta en occità dels mitjans de comunicació que emeten a Aran— que no només no frenen la interferència meridional ni són un producte d'una elaboració divergent mínimament raonable envers la llengua dominant,³³ sinó que a més no impliquen tries convergents amb l'estàndard regional gascó i l'estàndard general occità, o almenys amb les formes i les estructures que són interpretades com a potencialment estàndards, o amb les més comunes més enllà de la frontera. Ben al contrari, fins i tot s'arriben a marginar certes solucions pròpies d'alguns indrets d'Aran vives també delà de la duana que poden ser majoritàries en gascó i en el conjunt de la llengua, o almenys ser percebudes com a estàndards per parlants (instruïts) d'occità de l'Estat francès.³⁴ Els textos actuals escrits en aranès són plens d'exemples de formes i d'estructures que no són ni diasistemàtiques ni autocentrades, sinó insularistes i subalternes. Algunes, d'altra banda, són antihistòriques, antifuncionals, morfològicament irregulars o fruit de certes visions apriorístiques de les relacions que ha de tenir l'occità amb

que no s'hagin produït materials pedagògics d'una qualitat notable malgrat que algunes de les seues seleccions lingüístiques siguin millorables.

33. Els exemples són interminables: l'ús incorrecte dels graus dels demostratius; l'abús de *molt*; les estructures de relatiu amb preposició, article definit i *que* (vegeu el capítol sobre els relatius de Carre-ra, 2009); o la còpia de recursos sintàctics espanyols de tota mena (com l'ús de *donques* com a conjunció causal). Fins i tot a Barès *et al.* (2003, p. 86-88) s'accepta com un fet completament normal que l'aranès correcte només disposi d'un verb auxiliar. A tot això sumem-hi la tolerància envers els barbarismes generals en aranès (*vasso, límpio, lhòco, germà, veu, creu...*), la interferència recent que ha substituït alguns elements septentrionals tradicionals (*bòli, libreta* o *carpeta* en comptes de *estilò, caièr, dossièr*; encara que abans que *estilò* i *caièr*, caldria dir *estilo* i *quadèrn*) o la manca d'una mínima elaboració que permeti almenys l'ús en aranès dels neologismes generals més enllà de la frontera estatal (com, posem, *escran* per *pantalha*).

34. D'una banda, ni tan sols es prenen en consideració certes formes perifèriques, i en la majoria de llibres d'aprenentatge d'aranès es parla poc de molts fets baixaranesos o altaranesos. D'una altra, es fan concessions gràfiques a fets fonètics que ni tan sols són generals en el conjunt de la Vall d'Aran: *r*-per *arr*- (*redon* o *ròca* per *arredon* o *arròca*; fins i tot en les *Normes* hi ha «rason», i a més al costat de «arren»! Comission, 1999, p. 12); *pòga* i *pòga pòc* per *pòca* i *pòc a pòc*; *carriòt* i *escariar* per *carriòt* i *escariar* (Vergés, 1998, p. 183 diu que *carriòt* no és aranès!). En la morfologia verbal, l'extraordinària difusió escrita de les formes d'imperfet amb prepalatal d'alguns verbs de la segona conjugació (*trèja, sèja, quèja*, per les més generals *treiguia, seiguia, queiguia*) o de les formes analògiques de perfet del verb *auer* (*auec, auessa, auèit*, per *aguec, aguessa, agut*) contrasta amb l'extensió geogràfica limitada d'aquestes formes dins d'Aran.

les llengües romàniques veïnes.³⁵ És evident que en alguns casos —sobretot si parlem d'interferència— les deficiències de l'escrit i dels precaris registres estàndard i formal no són altra cosa que un fet paral·lel a la degradació de l'ús de la llengua, al carrer substituïda progressivament per l'espanyol. Però no tot es pot atribuir a la inèrcia social. Al nostre entendre, és urgent que hi hagi una política lingüística de promoció de l'occità que prengui mesures decidides —i més efectives que les que han estat preses fins ara— després d'assumir desacomplexadament —i de difondre-ho socialment— que l'occità pot cobrir dins d'Aran totes les funcions socials que fins ara cobreixen el català i —sobretot— l'espanyol. Això suposa, d'entrada, no només la necessària preparació lingüística de tots aquells que treballen amb l'aranès i la fi de l'amateurisme, sinó —seguint l'esquema clàssic de qualsevol procés de normalització— l'impuls oficial d'una normativització completa coherent i reintegracionista, en què es fixi la norma lingüística en els nivells en què no ha estat definida i se'n faci una aplicació efectiva.³⁶ No ens hi juguem només l'escriptura de quatre paraules, sinó el futur de la segona llengua del país.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ADEMÀ, Casimiro (1966). *Estudio sobre el dialecto aranés*. Barcelona: Occitania.
 ALIBERT, Louis (1997). *Dictionnaire occitan-français selon les parlers languedociens*. Puèglaurenc: Institut d'Estudis Occitans. [1a ed., 1966]
 BARÈS, Verònica [et al.] (2003). *Es vèrbs conjugadi*. Barcelona: Llibres de l'Índex.

35. La distanciació maximal és un dels principals problemes de l'aranès actual, ja que sovint s'ha pensat que eren més genuïnes les formes més allunyades del català. Aquesta tendència a la hipercorrecció, que en el fons aconsegueix el contrari del que pretén, ja que subordina indirectament l'aranès al català i sovint l'allunya de les solucions de la resta de la llengua occitana, té episodis realment preocupants: la presència massiva del francesisme *dejà* (incorrecte en occità, *ja*), la proliferació de *abantes* (que espontàniament no usa ningú que no hagi après la forma a l'escola i que Condò va emprar d'entrada en textos en català; molt millor *abans*: Carrera, 2008, p. 110), les formes artificials *pròplèu* —una plaga— i *prebotjar*, l'ús dels francesismes *autant*, *esvitar* o *boèta* en lloc de *tant*, *evitar* o *capsal boitalbóstia* (vegeu Vergés, 1998, p. 172), o la deformació semàntica de la forma *auviatge*, «casa i borda, tot plegat», «hisenda» (Coromines, 1990, p. 303), que substitueix quasi sistemàticament *patri-mòni* (fins i tot com a títol d'una publicació cultural oficial!) de la mateixa manera que *termièra* substitueix quasi sempre la forma *frontèra*. A vegades sembla que el recurs a solucions pròpies de la resta de la llengua occitana serveixi altre cop només per allunyar l'aranès del català, o almenys per delectar-se en el pur exotisme estètic: *-pausar* (*supausar*, *impausar*, *dispausar*...) quan l'aranès i d'altres parlars gascons diuen naturalment *-posar* (igual que diuen *pòc* i no *pauc*), flexió en formes gascones epicenes (*normala* per *normau*), incorporació de *-rs-* en *trauèrs* (per exemple, en el subtítol de Montoya, 1999) però no en *bossa*, *os*...

36. Aquest punt, que pot semblar superflu, és important en el context aranès. Pensem per exemple que, després que les *Normes* diguessin que la dièresi només s'usaria «darrèr de vocau» (Comission, 1999, p. 8), l'any 2003 s'aprovava oficialment que un topònim d'Arties s'escrivís *Prüedo* (Conselh, 2003, p. 15).

- BEC, Pierre (1968). *Les interférences linguistiques entre gascon et languedocien dans les parlers du Comminges et du Couserans*. Paris: Presses Universitaires de France.
- BEC, Pierre; ALIBERT, Louis (1952). *L'application de la réforme linguistique occitane au gascon*. Tolosa: Institut d'Estudis Occitans.
- BIRABENT, Jean-Pierre; SALLES-LOUSTAU, Jean (1989). *Memento grammatical du gascon*. Pau: Escòla Gaston Febus: Nosauts de Bigòrra: Cercle Occitan de Tarba.
- CAMPÀ, Maria del Carmen [et al.] (1983). *Ûn libret dera Val d'Aran*. Barcelona: Vinyes.
- CAMPÀ, Pepita; MEDINA, Rosa (1983). *Ruseta. Ûn cunde dera Val d'Aran*. Barcelona: Vinyes.
- CARRERA, Aitor (2005). *Elements de variaciò diatòpica en el gascò de l'alta conca de la Garona. Afers de vocalisme en l'occità de la Vall d'Aran*. Tesi inèdita. Lleida: Universitat de Lleida.
- (2007a). *Gramatica aranesa*. Lleida: Pagès Editors.
- (2007b). «Jacme Taupiac: L'occitan escrich». *Estudis Romànics*, vol. xxix, p. 475-483.
- (2008). *Entre dues frontèras: Estudis de lingüística occitana*. Lleida: Pagès Editors.
- CASTELLANOS, Carles (2001). *Llengua, dialectes i estandarditzaciò*. Barcelona: Octaedro.
- COMISSIÒN DE CÒDI LINGÜÍSTIC (1999). *Normes ortografiques der aranés*. Vielha: Conselh Generau d'Aran.
- COMISSIÒN DE MÈSTRES (1984). *Libre de lectura*. Lleida: Generalitat de Catalunya.
- COMISSIÒN ENTAR ESTUDI DERA NORMATIUA ORTOGRÀFICA [sic] ARANESA (1982). *Nòrmes ortogràfiques [sic] der aranés. Tèxt provisional [sic]*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- CONDÓ, Jousèp (1981). *Era isla des diamants*. Sent Guironç: Escolo deras Pirenéus.
- CONSELH GENERAU D'ARAN (2003). *Nomenclator dera Val d'Aran*. Vielha: Conselh Generau d'Aran.
- COROMINES, Joan (1976). *Entre dos llenguatges*. Vol. II. Barcelona: Curial.
- (1990). *El parlar de la Vall d'Aran*. Barcelona: Curial.
- GOURDON, Marie-Louise (1999). «La quète de la “bonne graphie”. Les motivations des choix graphiques en Pays d'oc au xixe siècle». *Lengas* [Montpeller], núm. 45, p. 7-51.
- GUILHEMJOAN, Patric [dir.] (2005). *Dictionnaire français-occitan (gascon)*. Vol. II: L-Z. Ortès: Per Noste.
- LAFITA, Jann [sic] (1999). «Lo Petit diccionari aranés». *Ligam-Digam*, núm. 13, p. 33-47.
- LAMUELA, Xavier (1987). *Català, occità, friülà: Llengües subordinades i planificaciò lingüística*. Barcelona: Quaderns Crema.
- (1995). «Criteris de codificaciò i compleciò lingüístiques». *Els Marges* [Barcelona], núm. 53, p. 15-30.
- MONTOYA, Jèp de (1999). *Vademecum aranense: Era Val d'Aran a trauèrs dera sua lengua*. Lleida: Conselh Generau d'Aran: Institut d'Estudis Ilerdens: Generalitat de Catalunya.
- PARROQUIA DE VIELLA [sic] (1972). *Amás líric de'ra Val d'Arán [sic]*. Vielha: Parroquia de Viella [sic].
- PONSOLLE, Julo; PONSOLLE, Yvonne (1981). «Introduction». A: CONDÓ, Jousèp. *Era isla des diamants*. Sent Guironç: Escolo deras Pirenéus, p. 7-34.
- REDACCIUN (1980). «Edituriu». *Terra Aranesa* [Vielha], núm. 9, p. 3-4.
- ROHLFS, Gerhard (1977). *Le gascon: Etudes de philologie pyrénéenne*. Tübingen: Max Niemeyer; Pau: Marrimpouey Jeune. [1a ed., 1935]
- ROMIEU, Maurice; BIANCHI, André (2005). *Gramatica de l'occitan gascon contemporanèu*. Bordeus: Presses Universitaires de Bordeaux.

- SALGUEIRO, Rosa M.; VERGÉS, Frederic (1999). *Vocabulari basic*. Vielha: Conselh Generau d'Aran: Centre de Recorsi Pedagogics dera Val d'Aran.
- SANDARAN, Josep (1913). *La Vall d'Aràn [sic] i els catalans*. Barcelona: Tallers Henrich i Comp.
- SARPOULET, Jean-Marie (1985). «Quatre graphies pour une langue». *Garona* [Bordeus], núm. 1, p. 153-163.
- SARRIEU, Bernard (1902). «Le parler de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée». *Revue des Langues Romanes*, vol. XLV, p. 385-446.
- SÉGUY, Jean (1953). «Essai sur l'état des palatales et de *-d-* romans en occitan du XIIème siècle». *Pallas*, vol. I, p. 170-220.
- [dir.] (1954-1973). *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*. Paris: CNRS.
- SUMIEN, Domergue (2006). *La standardisation pluricentrique de l'occitan. Nouvel enjeu sociolinguistique, développement du lexique et de la morphologie*. Turnhout: Brepols.
- [ed.] (2007). «Preconizacions del Conselh de la Lenga Occitana». *Lingüística Occitana* [en línia], núm. 6, 157 p. <<http://www.revistadoc.org>> [Consulta: 1 desembre 2008].
- TAUPIAC, Jacme (1977). *Pichon diccionari francés-occitan*. Magalàs: Insitut d'Estudis Occitans.
- (1984). *Normalisacion grafica e normalisacion lingüística*. Magalàs: Institut d'Estudis Occitans.
- (2004). *L'occitan escrich*. Montalbà: Institut d'Estudis Occitans.
- TEULAT, Rogièr (1976). «Critèris de causida de las fòrmas referencialas generalas». *Quasèrns de Lingüística Occitana*, núm. 4, p. 3-9.
- VERGÉS, Frederic (1998). *Petit diccionari castelhan-aranés (occitan)-catalan-francés. Aranés (occitan)-castelhan-catalan-francés*. Vielha: Conselh Generau d'Aran. [1a ed., 1991].
- VIAUT, Alain (1985). «La reconaissance légale de l'aranais». *Garona* [Bordeus], núm. 1, p. 135-151.
- WINKELMANN, Otto (1989). *Untersuchungen zur Sprachvariation des Gaskognischen im Val d'Aran*. Tübingen: Max Niemeyer.

La llengua sarda comuna. Característiques i història d'un procés

DIEGU CORRÀINE
Ufitziu de sa Limba Sarda, Tortoli, Sardenya

1. POMPEU FABRA 1868-1948

Vull donar les gràcies als organitzadors d'aquest III Colloqui Internacional centrat en la lingüística de Pompeu Fabra per dos motius: el primer, perquè m'ofereixen la possibilitat d'endinsar-me encara més en la «casa» de la lingüística catalana i en aquest ampli conjunt d'exegetes, estimadors, deixebles antics i moderns d'en Fabra, que sou vosaltres, aquí i ara, i del catalanisme lingüístic en general. Segur que intentaré aprofitar aquest privilegi, per a compartir tot el que seré capaç d'aprendre aquests dies (i el que he pogut aprendre en més de trenta anys de viatges a Catalunya) amb amics i col·laboradors.

El segon motiu del meu amistós agraïment és perquè ens heu donat la possibilitat (a través de la meua persona) de mostrar als catalans que, a pesar dels esdeveniments (no sempre amistosos) que han caracteritzat la nostra història comuna durant segles, fins i tot des del punt de vista lingüístic, a Sardenya el sard perviu, amb dinàmiques bastant positives, mirant al futur. L'elaboració de les normes de la *limba sarda comuna* és una de les millors mostres dels nostres èxits i de la nostra voluntat de futur i, al mateix temps, un exemple de la utilitat de treure profit, a Sardenya, de l'«escola Fabra» i del procés d'estandardització i d'oficialització català. Com a mínim per part meua i per la part que pugui tenir jo en el procés d'enfortiment del sard a través de la seva estandardització.

2. LES LLENGÜES DE SARDENYA

Segons la Llei sarda 26/1997, les llengües parlades a Sardenya són cinc: el sard, evidentment, i després el gallurès al nord (que és una varietat meridional de llengua corsa, bastant parlada encara), el sasserès (una mescla entre gallurès, italià i

sard, parlat essencialment a la ciutat de Sàsser/Tattari i Porto Torres / Portu Turre, però que es parla cada vegada menys), l'alguerès, del qual segur que en sabeu bastant, i el tabarquí (que és una varietat de lligur) parlat essencialment a l'illa de Carloforte, al sud-oest de Sardenya, que és bastant popular. A aquestes quatre varietats lingüístiques, la nostra Llei 26/1997 reconeix la mateixa tutela i protecció legal que reconeix al sard.

Varietats geogràfiques de la llengua sarda.

La Llei italiana 482/1999, que representa, després de més de cinquanta anys del naixement de la República, l'aplicació real de l'article sisè de la Constitució italiana, que deia i diu, de manera molt genèrica, que «La República tutela amb les normatives corresponents les minories lingüístiques», reconeix a Sardenya solament el sard i el català, que tenen, doncs, un doble reconeixement legal: regional i estatal.

Està clar que avui parlaré únicament del procés d'estandardització de la llengua sarda, dels problemes i de les solucions adoptades, sabent que moltes de les reflexions i, probablement, també de les propostes i de les solucions poden valdre per a altres llengües o han estat introduïdes en altres llengües, com pot ser, sense sortir del marc romànic, el cas del *rumantsch grischun* (romanx dels Grisons) o del *ladin dolomitan* (ladí dolomític).

3. REALITAT SOCIOLINGÜÍSTICA

Després de quasi mil anys d'existència, el sard presenta els problemes típics de les llengües no oficials: diglòssia, transmissió intergeneracional en perill, substitució lingüística.

Tot això, a pesar del fet que el sard té una història important: els seus primers documents escrits es remunten al 1080, més o menys. A pesar que durant —com a mínim— tres segles, fou la llengua oficial de la nostra illa, fins a l'arribada (o la conquesta) dels catalanoaragonesos, que introduïren el català com a llengua oficial. Després, el castellà substituï el català i més tard l'italià substituï el castellà, quan Sardenya fou entregada, cedida, pels poders de l'època, als ducs de Savoia, que definitivament, el 1720, es convertiren en reis, essent la nostra illa un regne, el Regne de Sardenya, encara que amb dinastia estrangera.

Així doncs, el sard no és un dialecte qualsevol amb ganes de convertir-se en llengua, sinó una llengua que ha perdut la seva sobirania, i per tant, que ha perdut la possibilitat de desenvolupar el seu estatus i el seu corpus, per motius polítics i històrics externs, no per la nostra pròpia voluntat de rebuig i de renúncia a la nostra llengua nacional. Una llengua que ara vol tornar a recuperar aquesta sobirania com a mínim lingüística, segons el que preveuen les lleis vigents.

Per a avançar aquest procés i reforçar-lo al mateix temps, som molts els qui volem una veritable llei de política lingüística que de veritat converteixi el sard en llengua oficial o cooficial, per superar la diglòssia en tots els aspectes.

El sard, avui dia, està bastant implantat en la societat, és popular i viu, però prevalentment d'ús oral, limitat a les relacions interpersonals, d'ús local i familiar, present a les capes més baixes de la societat. A més, és utilitzat més per la gent gran que pels joves, i més al camp que a les ciutats.

Segons l'única enquesta sociolingüística d'àmplies dimensions i estesa a tot el territori sard, titulada «La situazione sociolinguistica sarda», encarregada pel Govern sard a les dues universitats de Sàsser i Càller i presentada oficialment el 5 de maig del 2007, de les 2.437 persones entrevistades, d'una població sarda total d'un milió sis-cents mil habitants, en un territori de 24.000 quilòmetres quadrats:

- el 68,4 % coneix i parla una de les varietats del sard;
- parla una d'aquestes varietats el 85,5 % de les persones als municipis inferiors a quatre mil habitants;
- parla una d'aquestes varietats el 57,9 % de les persones als municipis de més de cent mil habitants;
- el 29 % el parla però no l'entén;
- només el 2,7 % no el parla i no l'entén;
- només el 31,9 % dels entrevistats està en contra de l'ús del sard a l'Administració pública;

- el 57,7 % està a favor d'una forma única escrita de sard;
- el 78,8 % està a favor que el sard s'introdueixi a l'escola.

Enfront d'aquests resultats hi ha motius suficients per ser molt optimistes, perquè hi ha llengües menys parlades i populars que la nostra, però hi ha motius suficients per ser pessimistes, perquè una llengua prevalentment d'ús oral i interpersonal, al llarg dels anys, a manca d'una política lingüística coherent i efectiva, pot empitjorar la seva condició i fins i tot desaparèixer.

Ja assistim, en realitat, a una reducció progressiva de la quantitat de parlants i a un empitjorament de la qualitat de la llengua, cada vegada més afectada per les interferències innecessàries de l'italià, sobretot pel que fa al lèxic, fins i tot en el nucli mateix de la llengua: els noms dels colors, de les relacions de parentiu, les formes de salutació, els mesos i les estacions de l'any, la macrotoponímia, es troben en una situació de perill molt greu, a punt de desaparèixer.

4. LA TRADICIÓ LITERÀRIA

A partir del 1080, amb el primer document en llengua sarda, l'anomenat *Privilegio Logudorese*, no hi ha segle en què no tinguem testimonis importants de llengua sarda escrita. Es consolida, durant els últims segles, una tradició literària fonamentalment centrada, al sud, en la varietat lingüística de Càller, la capital, amb extensió al Campidano geogràfic (privada, en la seva escriptura, de la possibilitat de representar els fonemes d'articulació complexa, és a dir, consonants faríngies, glotals, nasals, etcètera), i, al nord, en les varietats del territori que inclou Ozieri, Ploaghe, Bonorva, que representa l'anomenat *Logudor* geogràfic, prop de Sàsser, la capital septentrional.

Està clar que els escriptors i traductors actuen com a mediadors entre llur pròpia varietat local i el conjunt de lectors de la resta de territoris sards, i comencen, per la seva banda, a la seva manera i per exigències essencialment literàries (no pas sota l'impuls de gestionar o d'administrar lingüísticament el territori) un procés espontani d'abstracció i d'estandardització individual.

D'aquí sorgeix la tradició de representar el sard com a dividit entre dues «macrovarietats» (l'anomenat *logudorès* i l'anomenat *callerès* i després, amb una extensió més gran, *campidanès*), dividides, és clar, en subvarietats. I en una estructura jeràrquica en forma d'arbre, que suposa una generació única de la llengua, que s'hauria dividit en dues branques principals i, posteriorment, en altres petites ramificacions successives, fins arribar a les parles dialectals de cada localitat.

De manera evident, per a qui coneix un poc la nostra llengua, aquesta divisió, segons la meua opinió, no descriu bé, ni representa, ni la varietat ni les relacions complexes entre els diferents fenòmens fonètics, morfològics i fins i tot sintàctics del sard. I constitueix, com a mínim, un obstacle més a l'hora d'elaborar un estàn-

dard, perquè el sard, en definitiva, sembla constituït per dos blocs lingüístics incompatibles, com algú s'atreveix a afirmar.

Segons el meu parer, sembla més útil representar les més de tres-centes cares locals de sard com brins d'herba d'un únic prat, o com anelles d'una xarxa entrellaçades més o menys amb les anelles circumdants, en un pla d'igualtat, sense jerarquies.

5. LA VISIÓ DELS DIALECTÒLEGS

Els problemes que hem tingut i que tenim (perquè no tots, sobretot dins de la Universitat, estan convençuts de la possibilitat d'arribar a un estàndard únic, o simplement no ho accepten) a l'hora d'elaborar un model lingüístic de referència, neixen de la persistència d'aquesta visió dicotòmica de la llengua, que estén a l'àmbit lingüístic una denominació de caràcter geogràfic, és a dir: Logudor > logudorès, Campidano > campidanès, únicament perquè hem tingut i tenim un pol d'expansió literària al nord i un altre al sud.

De tota manera, aquests anomenats *logudorès (L)* i *campidanès (C)* són el resultat de l'abstracció i l'elaboració independent dels escriptors, sense intents d'arribar a una norma única, i no dues llengües reals, com fan els qui hipotitzen dos blocs contraposats (fins i tot tipològicament diferents i oposats per fronteres).

6. CONTÍNUUM LINGÜÍSTIC

Per això, a l'hora d'iniciar un procés d'estandardització, proposarem de deixar de banda (i així ho hem fet) la bipartició derivada de l'extensió a l'àmbit de la llengua de la dicotomia de la tradició literària, i de partir de l'examen de totes les varietats efectives i reals de la llengua. Per descobrir després, potser, que l'estàndard no ha anat gaire lluny del que els escriptors havien proposat.

Per això les comissions que han elaborat el primer i el segon estàndard recents (*limba sarda unificada* el 2001, i *limba sarda comuna* el 2006) han treballat per buscar una norma de referència única en la totalitat del territori lingüístic continu i no per separat, en cadascuna de les subllengües (*L* i *C*), amb el resultat de tenir dos estàndards i no un.

De tota manera, encara que haguéssim arribat a dos estàndards, tindrien els mateixos defectes que algú atribueix a l'estàndard únic, és a dir: el sacrifici de les varietats «internes». Només que, si acceptem parlar de sacrificis —i no es tracta de sacrificis— és diferent sacrificar-se a favor d'un que a favor de dos estàndards. Sempre hi haurà una part que no es reconeixeria ni en un ni en els dos. I aleshores, per què no optar a favor de tres, quatre, cinc estàndards, per acontentar tothom?

Això seria la negació de la funció i la utilitat d'un estàndard.

7. NORMALITZACIÓ I NORMATIVITZACIÓ

Hi ha com un rebuig, sobretot en els sectors més progressistes, que consideren l'estàndard com la tomba de les llengües, una manera un poc burgesa de matar l'espontaneïtat del poble, que no es deixaria empresonar —opinen, suposen ells— en la presó que serien els estàndards per a les llengües. Per desgràcia, hem d'admetre que aquests defensors de les llengües, en definitiva, defensen la força i la pervivència de les llengües estatals en un territori que els seria aliè, condemnant, en realitat, les llengües sense estàndard a desaparèixer davant la desproporció de forces, de recursos i d'àmbits d'ús que tenen les llengües nacionals enfront de les llengües estatals.

El fet fonamental sobre el qual potser és útil reflexionar és que l'exigència (i també, la utilitat i en definitiva la necessitat) d'un estàndard únic no és la conseqüència d'una actitud aristòcrata, artificial i opressora de la suposada espontaneïtat natural de les llengües, sobretot orals i amb fort simbolisme identitari, sinó que està relacionada, fonamentalment, amb un procés i una voluntat recent, moderna, actual, d'oficialització de la llengua, que pretén la «normalització» de manera que el sard —i les altres llengües amb estatus similar— sigui d'ús normal en la societat i en el nostre territori, en tots els documents, en tots els àmbits i usos que pertoqueu a una llengua lliure de desenvolupar-se, en l'administració, a l'escola, en la salut, a les empreses, en el medi ambient, etcètera.

L'exigència de tenir una norma de referència sobretot escrita no pot ser únicament, com era al segle XIX, una exigència relacionada amb l'ús literari del sard (en prosa i en poesia) quant a expressió individual, des de baix i cap a baix (només horitzontal, com a mitjà de comunicació accessori i secundari), de missatges d'una comunitat que «accepta» la diglòssia, buscant un petit refugi en la literatura, acceptant l'italià en els usos formals i oficials.

L'exigència d'un estàndard no està tan sols relacionada amb la voluntat democràtica de defensa de les diferències (que és un fet molt actual i que tots els pobles reivindiquen), de defensa d'una llengua que expressaria millor els nostres sentiments personals, individuals. L'estàndard no és l'instrument indispensable per reforçar la llengua del cor.

Aquesta exigència està relacionada amb la voluntat moderna de defensar un dret lingüístic històric de tornar a la llengua oficial —que els sards tenim— i expressar la voluntat de govern lingüístic del nostre territori nacional, la necessitat de tenir una llengua que sigui mitjà de comunicació i expressió col·lectiva d'una comunitat en la seva integritat, aquesta vegada, de dalt cap a baix i viceversa, en sentit vertical, per superar la diglòssia i utilitzar el sard en àmbits també formals.

El govern lingüístic del territori, protagonitzat per diversos agents i entitats; que té una pluralitat de mitjans de difusió, de tipus i de modalitats; que té necessitat

de coherència, univocitat, persistència i universalitat en la formulació i en la difusió de tot tipus de missatge que pretengui tenir valor i vigència en el temps i en l'espai, no pot prescindir de l'adopció d'una norma —com a mínim escrita— única, de referència, supralocal. Aquesta finalitat no la poden complir dos, tres o quatre o més normes en competència i tendencialment lliures d'evolucionar independentment l'una de l'altra, com pot passar amb llengües tipològicament diferents.

8. COM I QUAN NEIX EL PROCÉS D'ESTANDARDITZACIÓ A SARDENYA?

La idea d'una primera forma d'estandardització, entesa com a forma i sistema de referència supralocal de la llengua sarda per representar (com fa, precisament, una bandera) de manera unitària la diversitat real (oral) de la llengua mateixa, és una necessitat que neix:

— en el passat, dels escriptors més clarividents i amb una visió cultural supralocal, nacional, perquè volen contribuir, a vegades de manera inconscient, a la construcció de la nació sarda o, si més no, perquè aspiren a tenir un nombre de lectors més ampli i estès respecte dels del propi poble o ciutat. Podem considerar els escriptors del passat com els primers estandarditzadors, perquè quasi mai no escriuen en la varietat pròpia, local, sinó que proposen un model més universal: Gerolamo Araolla (1550-1600), Giuanne Mateu Garipa (1580-1640), Mateu Maddau (1723-1800), Giosepe Cossu (1739-1837).

— en època contemporània, o de la comunitat d'estudiosos i de militants culturals i polítics (fins a l'any 1998) o del Govern (del 1998 al 2006), perquè tots volen que la llengua no sigui únicament un mitjà de comunicació social (a més de símbol identitari i dipòsit cultural) sinó sobretot un mitjà de comunicació territorial i oficial, modern i complet, no reservat exclusivament a les relacions interpersonals i informals.

9. L'ESTÀNDARD: DE LA DIGLÒSSIA A L'OFICIALITAT

En aquestes relacions comunicatives complexes i esteses a tots els àmbits i usos (precisament per la voluntat de superar la diglòssia), l'instrument per excel·lència és la llengua escrita, en la qual se centren els esforços d'estandardització. Així com el sard ha de fer un salt complet de l'oralitat a l'escriptura, per emancipar-se i tenir un futur entre les llengües que ja han fet aquest pas (és més, per estar en igualtat de condicions amb aquestes llengües), no pot prescindir d'un estàndard escrit, que uneix, representa i reforça la llengua mateixa i totes les seves varietats (que, soles, no podrien competir amb la llengua o les llengües dominants).

Ben mirat, històricament, i en el cas sard també, tot sistema d'escriptura, tot escriptor o tot govern que experimenta o adopta nous sistemes d'escriptura,

constitueixen un pas endavant en el camí de l'estandardització coherent per permetre una oficialitat real de la llengua. I l'oficialitat jurídica i lingüísticament efectiva, amb totes les conseqüències positives per la millora de l'estatus i del corpus de la llengua, reforça la consolidació de la llengua, n'evita la degradació quantitativa i qualitativa, i n'assegura la completeza i la modernitat, i viceversa.

10. ELS ANTECEDENTS DEL PROCÉS D'ESTANDARDITZACIÓ

L'inici del debat modern sobre l'estandardització es pot situar a l'època de la Lelínami (Lega per le Lingue delle Nazionalità Minoritarie dello Stato italiano), 1984, amb la revista *Limbas*, i la Sotziedade pro sa Limba Sarda, de la qual vaig ser fundador i secretari l'any 1985. La Sotziedade, en la trobada del 25 de setembre del 1988, titulada «Su tempus presente de sas limbas minoritàrias e sos problemas de s'istandardizatzione issoro», que reuní sards, friülans, ladins i romanxs, afrontà la qüestió de l'estàndard, espinosa i delicada, que tantes polèmiques suscitarà, però també moltes expectatives, un projecte anomenat «Pro unu sardu aunidu», com es titulava la meva comunicació en aquella trobada.

El debat continuà l'any 1990, a Còrsega, a la conferència sobre «Les langues polinomiques» amb la presentació d'un projecte nostre «mononòmic» sobre «Sa limba sarda, dae s'oralidade a s'iscritura, dae sa divergèntzia a sa cunvergèntzia».

El juliol del 1994, a la Corunya, amb la comunicació «Para una lengua sarda de referencia».

El maig del 1997, a Quartu (Sardenya), amb una xerrada sobre «Il futuro della lingua sarda: un progetto di standardizzazione».

L'abril del 1998, a Nuoro (Sardenya), es presentà una reflexió profunda i argumentada titulada «Pro una limba sarda zenerale e moderna» en un seminari titulat «S'unidadde de sa limba sarda e de àteras limbas natzionales (problemas, mètodos, solutziones)».

El novembre del 1998, a Càller, al seminari «Sardegna a confronto con altre minoranze linguistiche», organitzat pel Govern sard, la meva comunicació sobre «La standardizzazione nel futuro della lingua sarda» proposava com a exigència ineludible el procés d'estandardització de la llengua sarda. D'aquí nasqué la idea de formar una comissió especial, formada per experts de llengua sarda i professors de la universitat, que naixerà un poc més tard, el 28 de desembre del 1998.

Una vegada s'hagué format la comissió i començà a treballar, l'any 2000 es publicà en sard la meva proposta de «Normativitzatzione ortogràfica de sa limba sarda», al número 17 de la *Revista de Filología Románica*, de la Universitat Complutense de Madrid. En aquest article es presenten les línies generals d'un procés d'estandardització possible, que trobarem parcialment en les normes de la successiva *limba sarda unificada* (LSU) del 2001.

11. NAIXEMENT DE LA LSU: 2001

La LSU neix dels treballs del grup d'investigadors que rebé l'encàrrec (el desembre del 1998, confirmat el 28 de desembre del 1999) del Govern sard, i que formaven Eduard Blasco, Roberto Bolognesi, Diegu Corràine, Ignazio Delogu, Antonietta Dettori, Giulio Paulis, Massimo Pittau, Tonino Rubattu, Leonardo Sole, Hans-Jürgen Wolf i Matteo Porru (secretari).

El treball de la comissió acabà el febrer del 2001. Posteriorment, les normes es publicaren en un llibret d'unes cinquanta pàgines.

Per complir l'encàrrec, la comissió es reuní vint-i-una vegades, a Càller i a Oristany, durant, com a mínim, cent vint hores.

Una gran tasca de confrontació i fins i tot d'enfrontament, amb propostes variades, que ha desembocat en un projecte únic, votat i firmat per tots.

La conseqüència de la publicació de les normes de la LSU ha estat una polèmica interminable, sobretot a la premsa diària, on prevalen els contraris; contraris no a les solucions adoptades sinó al principi mateix d'estàndard. Per una banda, proposen novament els dos «estàndards» literaris, el *logudorès* i el *campidanès* (o pseudologudorès i pseudocampidanès, perquè històricament, cada escriptor proposa solucions individuals en molts casos diferents dels altres). I per altra banda, s'afirma clarament que d'estàndard el sard no en necessita, perquè l'estàndard ja existeix... és l'italià. I també que l'estàndard mataria les varietats, seria artificial, etcètera...

En aquest cas i en altres, hem pogut constatar que s'usen, universalment, els mateixos arguments contra l'estandardització que trobem en altres països i llengües. En realitat, aquesta última posició ha estat defensada, i encara ho és, per qui fa vint anys era contrari a reconèixer el sard com a llengua —i no com a dialecte— i per tant, digne de reconeixement i de protecció jurídica. Aleshores la batalla era: sard dialecte *versus* sard llengua. Avui hem vençut la batalla que reconeix el sard com a llengua, amb les lleis 26/1997 i 482/1999, i els adversaris d'aleshores s'han reciclat oposant les varietats del sard contra la hipòtesi d'un estàndard. No obstant es repeteixi de mil maneres que un estàndard no s'oposa a les varietats per «excloure-les» i eliminar-les, sinó que en tot cas és un «complement» que pot actuar com un «salvavides» per a aquestes varietats, els adversaris repeteixen periòdicament els mateixos prejudicis. Paral·lelament a aquestes posicions, se'n forma una altra que recrimina a la LSU una excessiva inclinació vers el nord lingüístic, de ser massa «logudoresa» i de negligir la varietat «campidanesa». Aquesta proposta es coneix amb el nom de *limba sarda de Mesania*, llengua sarda mitjana.

12. NAIXEMENT DE LA LSC: 2006

A conseqüència de les polèmiques que l'estàndard LSU provocà, el Govern sard, que tenia el deure de dotar-se d'un instrument lingüístic propi per fer realitat uns mínims de política lingüística (que en realitat és inexistent en termes de reflexió coherent i expressa en una llei *ad hoc*) decideix, l'any 2005, de formar una segona comissió que ha de fer propostes sobre un estàndard escrit de referència per al sard. Amb mi, van formar-ne part els professors Paulis i Bolognesi — presents, com jo, a la primera comissió—, i els professors Michel Contini, Giovanni Lupinu i el doctor Mario Puddu. Tots junts formàvem una subcomissió lingüística, perquè a la comissió general també hi havia antropòlegs, sociòlegs i historiadors. Sota l'impuls determinant del president del Govern sard, Renato Soru, que demanà de manera expressa als lingüistes una norma lingüística, i davant les vacil·lacions dels lingüistes que feien propostes no unitàries, s'adoptà altre cop, i amb nova força, la norma de la LSU del 2001, almenys com a punt de partida. El mateix president Soru afirmà que la LSU constitueix un projecte acabat i coherent i que el Govern prefereix aquest model, amb eventuais modificacions, abans que res. I així s'arribà a incorporar a la LSU algunes modificacions, amb un component i un resultat més elàstics i més meridionals, com demanaven alguns: doble pronom personal *lu/ddu* i doble article plural *sos-sas/is*. Així naixia la *limba sarda comuna* (LSC), que el Govern sard sancionà com a llengua oficial per a l'ús experimental amb un decret del 18 d'abril del 2006.

La LSC nasqué, doncs, com un compromís entre la tradició literària, la LSU i algunes demandes de la *limba sarda de Mesania*.

13. LSU > LSC, MODEL LINGÜÍSTIC I MODEL ORTOGRÀFIC

Tant la LSU com la LSC constitueixen un:

— model lingüístic, perquè volen individuar, seleccionar, extreure de la llengua real un resultat natural que pugui servir de model, per exemple ['putu], ['puəu], ['putsu], ['pusu], ['putʃu] > ['putsu];

— model ortogràfic, perquè, una vegada seleccionat quin és el model fonològic-morfològic elegit, en el cas de l'exemple ['putsu] el fonema [ts], es tracta de «vestir» gràficament aquest fonema i, per tant, escollir una forma gràfica possible, tenint en compte els hàbits generals dels usuaris, que sempre han funcionat segons l'ortografia de l'italià: *z, zz, ts, tz*. S'opta per *tz*, present amb aquest valor fonètic en cognoms (Atzeni, Atzori, Putzu, Petza, etc.) i topònims sards (Tramatza, Lotzorai, etc.). Per això ['putsu] s'escriu *putzu*, i així en tots els altres casos similars amb fonema [ts].

14. LSU I LSC, UNS QUANTS CRITERIS

De tipus lingüístic

Optar per una varietat lingüística mitjana, per exemple ['paʏɛ] > paghe enfront de ['pake], ['paʔɛ], ['paɬɛ], ['padʒɛ], ['padʒi], ['paʒi], o que sigui d'articulació més fàcil i recíproca per a qui parla altres varietats.

De tipus morfològic

Una sola forma gràfica de les paraules (tant en la part inicial, com medial, com final) independentment de les modificacions fonosintàctiques, molt freqüents en sard. Per exemple, *sa fèmina*, no *sa 'èmina*, *sa hemina*.

Evitar les metàtesis

Per exemple: *pedra*, *bidru*, *pradu*, etcètera i no *preda/perda*, *bridu/birdu*, *padru/pardu*, etcètera.

Adoptar una solució «plena»

Una solució més completa respecte de l'etimologia comuna, per exemple *ogru*, *àteru*, *lavra* i no *ogu*, *atru*, *lara*, *larva*.

Privilegiar la regularitat paradigmàtica dels verbs

Per exemple, l'adopció generalitzada del gerundi en *-ende* en totes les conjugacions *-are*, *-ere*, *-ire*, que es llegirà *-endi* en les varietats meridionals; a més, s'adopta la desinència en *-ia* en tots els imperfets d'indicatiu, per a totes les conjugacions.

De tipus etimològic

La *-t* final de la tercera persona singular i plural dels verbs, per exemple en *fàghere* ('fer'), present d'indicatiu *fatzo*, *faghes*, *faghet*, *faghimus*, *faghides*, *faghent*. Encara que en algunes varietats la *-t* final del plural no es pronuncii.

De tipus ortogràfic

Evitar les assimilacions: per exemple *ortu* i no *otu*.

Reduir articles verbs i adverbis a parts mínimes, constitutives, separant la pre-

posició de l'article (*a su* i no *assu*, *de su* i no *dessu*, etcètera), les partícules enclítics del verb (*nara-bi-lu* ['*digues-li-ho*']), la preposició de l'adverbi (*a pustis*, *a foras*).

De tipus identitari

Preservar uns quants caràcters distintius típics del sard, per exemple *limba* i no *lingua*, *chena* i no *cena*, *iscola* i no *scola*.

15. LSU > LSC DIFERÈNCIES

Ambdues solucions constitueixen un model mononòmic (una escriptura, diverses pronúncies). Les principals diferències són:

<i>LSU</i>	<i>LSC</i>
fizu	figiu
anzone	angione
corzu	còrgiu
su, sa, sos, sas	su, sa, sos, sas/is
b, m	B, bb; m, mm
lu... los... lis...	lu... los... lis... + ddu... ddos... ddis...
<i>Infinit</i> esser, ruer, aer	èssere, rùere, àere
<i>Segona persona plural</i> sezis, azis	seis, ais

16. COM NEIX LA LSU/LSC I LA RELACIÓ ORALITAT > ESCRIPTURA > ORALITAT

- Seleccionant les categories de la llengua base (llatí).
- Cercant i catalogant les diferències locals per a cada varietat local real.
- Elevant a model una de les varietats reals, com en el cas OCULU > ogru, amb la relació entre pronúncies reals i un únic model escrit, on és evident la relació oralitat > escriptura > oralitat:

	<i>Llatí</i>	<i>Resultats locals</i>	<i>LSC</i>
-cl-	OC(U)LUM	['oglu] ['ogru] ['okru] ['orku] ['oγru] ['oγu]	<i>ogru</i>

	Llatí	Resultats locals	LSC
		['olʔu]	
		['ohru]	
		['oju]	
		['odʒu]	
		['otʃu]	
		['oglu]	
		['oʒu]	

17. VARIETATS I LSC: MEDIACIÓ EN UNA LÍNIA EVOLUTIVA

Davant la contraposició en dos blocs de la llengua sarda, oferim una visió que posa en evidència la continuïtat evolutiva present a l'interior de la llengua, a partir d'un model comú llatí, com en el cas de la -C- intervocàlica de PACEM, en què per a la LSC hem seleccionat el resultat *paghe* de l'anomenat *logudorès* que constitueix un punt intermedi entre l'extrem més conservador ['pake] de la vila d'Orosei i de la Baronia i el més innovador ['paʒi] de la ciutat de Càller/Casteddu i d'Oristany/Aristanis, sense abandonar la velaritat i l'oclusivitat originàries del llatí —que és una de les característiques reconegudes a una part del sard i, per tant, representativa de la seva identitat— si bé a *paghe* tenim un resultat sonor. Amb ['padʒe]/['padʒi] > *page* tenim un comportament palatalitzat similar a altres llengües neollatines. Amb ['paʒi] > *paxi*, la seva evolució extrema. Amb *paghe*, el que es té en compte no és tant la major proximitat al llatí com un valor en si, sinó un resultat més identitari i alhora central en la línia evolutiva.

El cas de *paghe* pot ser emblemàtic per comprendre la resta de tries fetes, en les quals no s'ha pensat mai que fossin variants millors o pitjors del sard. *Limba*, *abba*, no són millors que *lingua*, *àcua*, ni viceversa. *Limba* i *abba* són més identitaris i ja està.

18. LA LSC: MEDIACIÓ AMB LES ALTRES LLENGÜES DE SARDENYA

La mediació lingüística de la LSC no és vàlida només a l'interior del sard sinó que constitueix una mediació també amb les llengües diferents del sard que es parlen a Sardenya (gallurès, sassarès, alguerès, tabarquí). En efecte, fins i tot acceptant les denominacions tradicionals, l'anomenat *logudorès* no és, en la línia evolutiva, un dels dos extrems, sinó una fase intermèdia entre l'anomenat *baroniès* ['pake] i l'anomenat *campidanès* ['paʒi].

19. ALTRES CASOS DE MEDIACIÓ DE LA LSC

La LSC estableix una mediació també en els altres casos principals, com -P- exemple SAPAM > saba; -T- exemple META > meda; -D- exemple PEDEM > pee; -V- exemple NOVUM > nou; -LI- exemple FILIUM > figiu; -NI- exemple ANIONEM > angione; -RI- exemple CORIUM > còrgiu; en els articles plurals IPSOS, IPSAS > sos, sas, is; en la E àtona, exemple HOMINEM > òmine, O àtona, exemple MUROS > muros.

20. CONCLUSIONS

Al prejudici que «l'estàndard LSC pot matar la llengua i que el sard, potser, s'unirà espontàniament» podem respondre que:

No, perquè el que de veritat està perjudicant el sard és l'italià, no la LSC.

No, perquè el sard està retrocedint ja des de fa temps, abans que existís cap forma d'estàndard.

No, perquè la LSC no és una obligació, i cadascú pot usar la llengua i la norma que li agradi. Tinc la impressió que en realitat el refús de l'estàndard és una excusa per continuar utilitzant l'italià, no una forma alternativa d'estàndard o de sard. I sabem que en aquest moment, després de dècades i dècades d'escolarització en italià, l'italià surt més còmode, més fàcil en usos formals, mentre que aprendre el sard o aplicar normes al sard costa més, és pesat.

El temps, ja ho sabem, va en contra de les llengües no oficials. Com més esperem, pitjor serà. Cada dia pot ser pitjor, cada dia perdem en parlants i en qualitat de la llengua.

Cal construir el procés d'estandardització per a l'oficialització, ara, no demà.

El model LSC és complementari, no exclusiu ni substitutiu, respecte de les varietats locals.

La LSC té funció de llengua «externa» a la comunitat lingüística local, una funció «intercomunitària».

La varietat local té funció de llengua «interna», una funció «intracomunitària».

L'estàndard té menys afectivitat i més poder de comunicar.

Les varietats tenen més afectivitat i menys poder d'intercomunicar.

Ningú no pot prohibir a ningú escriure en totes les varietats locals (per què només dues?). Ja es fa.

Per això, l'estàndard se situa per sobre de totes, com a «llengua sostre». L'estàndard no pot renunciar a les varietats, i viceversa.

Pompeu Fabra i Frañsez Kervella: dos científics, dos lingüistes

IMMACULADA FÀBREGAS I ALEGRET
Maître de Conférences
Universitat de la Bretanya Sud

L'objectiu d'aquest treball és posar en paral·lel Pompeu Fabra i Frañsez Kervella. Tots dos representen dues llengües: el català i el bretó, respectivament, dues llengües amb molts trets en comú però alhora molt diferents. Començarem evocant els grans trets de la codificació de la llengua bretona, la qual cosa ens permetrà situar la figura de Frañsez Kervella i, a l'últim, procedirem a una comparació entre Frañsez Kervella i Pompeu Fabra.

La Bretanya es divideix en dues parts: la bretonant (o britoparlant), o sigui de llengua bretona, i el país galló¹ o de llengua romànica. La frontera lingüística que separa aquestes dues zones no sempre ha estat la mateixa: al segle IX,² la zona bretonant s'endinsava quasi fins a Rennes. Però progressivament, aquesta frontera bretonant anà reculant cap a l'oest, tot i que, des del segle XIX fins als nostres dies, no ha canviat. Malgrat el desplaçament d'aquesta frontera, la divisió sempre ha estat vertical i ha donat lloc a la distinció entre la Bretanya occidental (o Baixa Bretanya) i la Bretanya oriental (o Alta Bretanya). Destaquem que al llarg de l'edat mitjana, el llatí era la *lingua franca* entre les dues zones lingüístiques.

Pel que fa a la Bretanya de llengua bretona, actualment existeixen quatre varietats dialectals que corresponen als quatre antics bisbats: 1) cornuallès (fr. *cornouaillais*; br. *kerneveg*), 2) lleonès (fr. *léonard*; br. *leoneg*), 3) tregorès (fr. *trégorrois*; br. *tregerieg*), 4) vanetès (fr. *vannetais*; br. *gwenedeg*). Cal assenyalar que entre aquestes varietats, podem distingir dos grups: el grup KLT, constituït per les tres primeres varietats a les quals corresponen les tres majúscules, que es diferen-

1. Hem optat per catalanitzar el mot *gallo* que s'usa en francès.

2. Al segle IX, Bretanya fou declarada i independent i és curiós observar que el territori que constituïa en aquella època la Bretanya correspon a l'actual de Bretanya, incloent-hi el departament de Loira Atlàntic.

cia del vanetès. Tot i que es tracti de dialectes constitutius i no derivatius, les diferències entre aquests dos grups es redueixen a aspectes de tipus fonètic. D'una banda, el grup KLT coneix un accent d'intensitat a la penúltima síl·laba, mentre que el vanetès situa un accent de llargada a l'última síl·laba. D'altra banda, en la varietat vanetesesa, els sons /k/ i /g/ tenen tendència a palatalitzar-se.

En relació amb la codificació de la llengua bretona, us exposem a continuació els moments clau. El primer diccionari bretó és de 1464³ i es tracta del *Catholicon* bretó-francès-llatí.⁴ Fou redactat a la ciutat de Tréguier per Jehan Lagadec amb la intenció d'ajudar els clergues bretons a dominar el llatí. Les entrades i els exemples són doncs en bretó, mentre que les definicions, en francès i llatí. També dels anys 1460 data la primera gramàtica escrita en bretó i s'intitula *Denouet*. De fet, també fou concebuda com una eina per dominar el llatí. És per això que el text apareix en bretó però els exemples, en llatí. Al capdavant, es tracta d'una gramàtica del llatí escrita en bretó.

La primera gramàtica veritablement bretona fou redactada l'any 1659 pel jesuïta Julien Maunoir, el qual, en arribar a Kemper, hagué d'aprendre el bretó. Per tal d'ajudar els seus confreres que desconeixien el bretó, escriví el *Sacré Collège de Jésus* que constituïa un manual dividit en tres parts: la primera corresponia a un conjunt de comentaris per esdevenir un bon missioner, la segona era una gramàtica de la llengua bretona, i la tercera, un diccionari. A la part dedicada a la gramàtica, tractà qüestions morfosintàctiques i ortogràfiques. Per facilitar-ne la lectura, trobem, per primera vegada, una transcripció de les mutacions consonàntiques a la llengua escrita, com també la distinció entre el so /x/, ortografiat *c'h*, i el so /Ø/, ortografiat *ch*. Aquesta distinció denotà la primera voluntat de reflectir la diferenciació dialectal del bretó.

Al segle XVIII, tenim una colla de treballs lexicogràfics realitzats per clergues. L'any 1716, el benedictí Dom Louis Le Pelletier, originari de Le Mans, redactà un *Dictionnaire étymologique de la langue bretonne*. L'any 1723, fou editat el *Dictionnaire breton-françois du diocèse de Vannes*, de Pierre de Châlons, rector de Sarzeau. També comptem amb el *Dictionnaire françois-celtique ou françois-breton*, (1732) del caputxí Grégoire de Rostrenen, així com amb una gramàtica del mateix autor.

A començaments del segle XIX, amb l'arribada del Romanticisme europeu, a Bretanya es produí el naixement del que s'anomena *moviment bretó*. Aquest moviment que reflecteix la presa de consciència cultural, històrica, literària i lingüística ha conegut diverses etapes, i cada etapa rep el nom de *emsav*, que significa

3. En definitiva, també acaba sent el primer diccionari francès. Caldrà esperar l'any 1539, per a l'aparició del diccionari francès d'Estienne.

4. Se n'han conservat dos exemplars que daten de 1499, a Kemper i a la Bibliothèque Nationale de París.

‘alçament’, ‘reivindicació’, ‘renaixença’, ‘impuls’. El primer *emsav* aparegué a principis del segle XIX i acabà amb la Primera Guerra Mundial (1914-1918). El segon *emsav* tingué lloc entre les dues guerres, el tercer correspon al període marcat per l’acabament de la segona gran guerra (1939-1945), i el quart, als anys seixanta fins als nostres dies.

El primer *emsav* es produí en un context romàntic marcat per la reivindicació lingüística, en el qual destacà un personatge clau per a la fixació ortogràfica del bretó: es deia Jean-François Le Gonidec. A més de les seves ocupacions com a empleat en l’administració i, més tard, com a corredor d’assegurances, es dedicà a tasques gramaticals i lexicogràfiques que li valgueren el sobrenom de *Tad ar Yezh* (‘Pare de la Llengua’). L’any 1807, publicà la *Grammaire celto-bretonne*. Aquesta obra és considerada com la segona més important, cronològicament parlant, després de la del jesuïta Maunoir de 1659. El que més ressalta de la seva gramàtica és la descripció del sistema sintàctic en bretó.

Le Gonidec també fou autor de dos diccionaris: El *Dictionnaire celto-breton ou breton-français*, que fou publicat a Angulema l’any 1821, i el *Dictionnaire français-breton*, publicat l’any 1837, un any abans de morir. A través d’aquests dos diccionaris, Le Gonidec estableix el fonament de l’ortografia moderna de la llengua bretona tot integrant a aquesta llengua un valor fix a cada grafema. Altrament dit, fixà l’ortografia en funció dels fonemes. A tall d’exemple, suprimí els grafemes *c* i *q* del francès i els substituï pel grafema *k* per tal de reflectir el fonema oclusiu velar sord [k]. La seva proposta ortogràfica es basà en les tres varietats més properes, representades per la sigla KLT, deixant de banda la de Gwened. La seva reforma ortogràfica fou immediatament considerada com una referència de correcció, i tant és així, que els dos diccionaris foren reeditats com a obres pòstumes. El model sintàctic i ortogràfic de Le Gonidec, l’aplicà ell mateix a la seva traducció del Nou Testament en bretó, *Testameant Nevez*, de 1827. Paral·lelament, el seu model ortogràfic fou adoptat per representants d’aquell moviment de renaixença cultural i literària, per exemple l’erudit i recopilador⁵ bretó anomenat Théodore Hersart de La Villemarqué (Quimperlé, 1815-1895).

Acabada la Primera Guerra Mundial, entrem al segon *emsav* del moviment bretó que tingué vida entre les dues guerres. Aparegué una nova generació que s’implicà sobretot en la reivindicació de tipus lingüístic. Un dels màxims representants fou el poeta Roparz Hemon, pseudònim de Louis-Paul Némó. Segons ell, «no hi ha renaixença nacional sense una renaixença lingüística». És per això que, l’any 1925, fundà la revista literària en llengua bretona que duia per nom *Gwalarn*, que significa ‘nord-oest’. Aquesta revista tenia com a objectiu la difusió

5. La Villemarqué fou autor del *Barzaz Breiz*, antologia poètica de Bretanya, publicada l’any 1937, i que conté cinquanta-quatre cants de tradició popular oral de la Baixa Bretanya.

tant de la literatura celta com també estrangera a través de traduccions en bretó. En aquesta hi intervingueren escriptors, traductors, crítics literaris i lingüistes, entre els quals destacà el que aquí ens ocupa: Frañsez Kervella. Ara és doncs el moment de referir-nos a ell.

El 31 de gener de 1913, any de l'aparició de les *Normes ortogràfiques* de Fabra, naixia, en un poblet del *finis terrae* de Bretanya,⁶ Frañsez Kervella.⁷ Fill d'una família pobra d'artesans rurals, on només es parlava bretó. El bretó fou la seva llengua materna, llengua que no abandonà al llarg de la seva vida. El bretó seria doncs la llengua de la seva infància i alhora del seu esperit creatiu.

El pare de Frañsez Kervella morí durant la Primera Guerra Mundial, en concret l'any 1917 quan ell només tenia quatre anys. Havent acabat els anys d'ensenyament primari que cursà al seu poble, com a orfe de guerra, aconseguí l'any 1925 una beca com a «Pupille de Nation»,⁸ la qual cosa li permeté fer estudis secundaris al Liceu de Brest. Allà tingué com a professor d'anglès un dels poetes bretons més representatius del període d'entreguerres, i que acabem de citar: Roparz Hemon.

Als divuit anys (any 1931), obtingué el batxillerat superior i tornà a rebre una beca per començar els estudis a la Facultat de Ciències de Rennes. Allà obtingué una llicenciatura de ciències naturals i hi exercí durant uns quants mesos com a investigador en geologia. L'any 1937 marxà a Gabon per treballar-hi com a geòleg petroler. Tanmateix, al cap d'un any i mig, hagué d'abandonar la seva activitat professional, ja que l'exèrcit el cridà per tal de realitzar el servei militar. Fou destinat a la ciutat bretona de Gwened, i en concret al cos d'artilleria. Però al cap de set mesos, i ja érem a l'any 1939, es declarà la guerra a França,⁹ de tal manera que, per raons polítiques i bèl·liques, fou desmobilitzat i es veié obligat a abandonar el país i optà per residir a Alemanya on exercí com a professor. Aquell mateix any, en concret el 20 d'octubre de 1939, la seva biblioteca fou saquejada a causa del decret que anunciava la dissolució del Partit Nacional Bretó, al qual havia participat.

Aquests darrers esdeveniments el marcaren d'una manera molt especial, ja que el privaren d'exercir la seva vocació professional com a geòleg. Es trobà, doncs, en una situació d'inacció forçada i, alhora, d'allunyament respecte a la seva

6. Va néixer a Dirinon, que es troba a la zona nord-oest de la Cornualla bretona.

7. A l'estat civil, apareix com a François-Marie Kervella.

8. Era el nom que es donava als orfes de guerra, que comptaven amb la protecció de l'Estat.

9. L'any 1939, França s'oposà a la invasió de Polònia per part d'Alemanya i declarà la guerra a Hitler. Els alemanys, però, invadiren París i davant d'aquella situació, el 18 de juny de 1940, De Gaulle féu una crida als francesos per continuar la lluita. La meitat nord de França fou ocupada i, per tant, obligada a col·laborar amb el govern de Hitler. Però els francesos organitzaren la Resistència i prepararen el *desembarcament* que tingué lloc a les platges de Normandia i a Provença l'any 1944. Tot seguit, els aliats alliberaren França i, el 8 de maig de 1945, Alemanya capitulà.

pàtria. Aquests dos factors, inacció forçada i allunyament, l'empenyeren a dedicar-se a una altra tasca: l'estudi de la seva llengua i, en particular, de la gramàtica. És així com, en plena Guerra Mundial, Frañsez Kervella, que aleshores tenia entre vint-i-vuit i trenta-un anys, es decidí a redactar una gramàtica de la llengua bretona: *Yezhadour Bras ar Brezhoneg*. Durant aquell mateix període, o sigui entre 1941 i 1944, també col·laborà activament a la revista *Gwalarn* com a escriptor.

La seva gramàtica, publicada després de la guerra, l'any 1947, fou la primera de tenir en compte les quatre varietats de la llengua bretona: KLTG. Contràriament als treballs gramaticals i lexicogràfics de Le Gonidec, Kervella redactà una gramàtica «unificada». De fet, sota el govern de Vichy, aparegué el decret Carcopino (31 de març de 1941) que autoritzava la utilització del bretó a les escoles, a raó d'una hora i mitja per setmana. Per tant, calia una gramàtica i una ortografia vàlida per a tots els territoris britoparlants, cosa que no existia ja que la gramàtica de Le Gonidec (1807) no tenia en compte la varietat de Gwened. Així doncs, aquell mateix any, es reuniren una colla d'escriptors i intel·lectuals, entre els quals hi havia un lingüista i universitari alemany que parlava bretó, i proposaren una ortografia completament unificada, *brezhoneg peurunvan*, que recollia les quatre varietats dialectals, KLTG. De manera que la gramàtica de Fransez Kervella, *Yezhadour Bras ar Brezhoneg*, basada en totes les varietats dialectals del bretó, responia a una necessitat del moment.

Tot i que Kervella redactà la seva gramàtica a començaments dels anys quaranta, no seria publicada fins a l'any 1947, quasi dos anys després de l'acabament de la guerra. És l'any en què es va casar amb Yvette Le Dret (Ivetig an Dred-Kervella), amb la qual tingué quatre fills. L'any 1947 també és l'any en què es desplaçà de nou a l'Àfrica, no a Gabon sinó a Costa d'Ivori. Les coses però havien canviat molt a l'Àfrica com a resultes de la guerra, per bé que ell mateix decidí tornar a França l'any 1951.

Aquell gust i passió per la llengua bretona que es materialitzà a través de la redacció de la seva gramàtica, ja s'havia fet palesa en els seus primers anys de joventut. Efectivament, mentre era estudiant de ciències naturals a la Universitat de Rennes, Kervella fou un dels primers animadors del grup anomenat *Ober*, creat el 1932, dedicat a l'ensenyament de la llengua bretona per correspondència. Els membres d'aquell grup ensenyaven a llegir en llengua bretona als qui no sabien llegir en la seva pròpia llengua, que per cert, segons Kervella (1984, p. 13), foren «milers». També ensenyaven el bretó als qui desitjaven aprendre'l.

També escriví nombrosos articles lingüístics, sobretot a les revistes *Gwalarn* ('Nord-oest'), *Al Liamm* ('El lligam'), *Hor Yezh* ('La nostra llengua'). En aquesta darrera, publicà, entre 1970 i 1971, «Hent nevez d'ar Brezhoneg», que significa 'Nou mètode de bretó'. I de fet, és la base del que l'any 1984 apareixeria sota el títol de *Nouvelle méthode du breton*.

A més de lingüista, Kervella també fou escriptor i poeta. Amb el pseudònim Kenan Kongar, fou un dels màxims representants aplegats al voltant de la revista *Gwalarn*. Aquesta revista aglutinà, fins abans de la Segona Guerra Mundial, un grup de joves poetes nascuts pels volts de l'any 1920 considerats com la base de la literatura moderna del segle xx, entre els quals destacà doncs Frañsez Kervella. El seu primer poema en aquesta revista aparegué l'any 1931 i s'intitulà «Barzhoneg evit un Deiz-ha-Bloaz» (en català, 'Poema per a un aniversari'). Kervella el compongué amb motiu del seu divuitè aniversari. Al cap de dos anys, aquesta revista li publicà de nou el citat poema però acompanyat d'altres poemes i algunes narracions sota el nom de «Disul da noz» ('Diumenge al vespre'). Dos anys més tard, o sigui a l'any 1935, aquesta mateixa revista, *Gwalarn*, li va publicar un altre recull de poemes intítulat «Dirak hent al Levenez» ('Davant del camí de la Joia').

Després de la gran guerra, publicà un estudi sobre la prosòdia i versificació bretones, *Diazez ar Sevel Gwerzioù*, així com també un recull amb tots els seus poemes: *Barzho-Negou Kenan Konangar*.

Des de 1973, any en què es va jubilar, Kervella anà publicant diversos articles, sobretot a la revista *Al Liamm*: records, crítiques literàries, una petita història dels Estats Units, així com també un resum original de la història i el problema dels noms de lloc a Bretanya.

Aquestes dades ens permeten afirmar que Frañsez Kervella, a més de ser un home abans que res científic, no només se'l pot considerar com un gran gramàtic sinó també com un dels escriptors i poetes més rellevants del segle xx. El fet de compaginar aquestes facetes explica el respecte a la sintaxi i la recerca de perfecció lingüística que trobem a la seva llengua literària.

Frañsez Kervella morí el 10 de febrer de 1992, a l'edat de setanta-nou anys.

A partir d'aquestes dades, ens podem centrar en la comparació entre Kervella i Fabra, encara que fer una comparació sempre resulta difícil en la mesura que els dos personatges pertanyen a èpoques diferents (Fabra, 1868-1948; Kervella, 1913-1992), a països i a realitats històriques ben distintes. Això sí, per dissort, tots dos conegueren els estralls causats per la guerra. Però intentem trobar alguns punts convergents.

De tot el que hem dit, està clar que es tracta de dos personatges que tenien una formació abans que res científica: l'un enginyer industrial i químic, i l'altre geòleg. A través de les seves obres gramaticals i ortogràfiques, és indiscutible que traspua una voluntat omnipresent de rigor científic.

Potser també marcats pel seu rigor científic, i malgrat les dificultats que trobaren, tots dos tingueren l'afany de recollir les diverses varietats lingüístiques de llur llengua. Tal com hem dit, la gramàtica de Kervella publicada l'any 1947 representa la primera gramàtica bretona «unificada» o *peurunvan*.

Encara que per raons diferents, tots dos abandonaren temporalment la seva pàtria, podem gosar dir que aquest fet constituí, segurament, un incentiu vers el

gust i la passió per la seva llengua, el català i el bretó, respectivament, que, per cert, en els dos casos corresponen a llengües sense nació.

Des de realitats molt diferents, tots dos s'implicaren en la codificació de la llengua que representaven. Si bé Fabra és considerat com el pal de paller de la normativització del català, Kervella no se'l considera com a tal. Efectivament, el gramàtic Le Gonidec, de principis del segle XIX, encara avui és considerat com el «pare de la llengua», en bretó *Tad ar Yezh*. D'alguna manera, és com si se li hagués arrabassat aquest títol. De fet, la participació de Kervella al Partit Nacional Bretó durant els anys trenta en féu un personatge controvertit. En aquella època, els nacionalistes bretons s'acostaren als moviments feixistes pensant que seria l'única manera d'obtenir l'autonomia de Bretanya. Malgrat aquesta controvèrsia, Kervella és actualment un referent inevitable.

I a l'últim, tenint en compte el fet que Fabra hagués treballat sota els auspicis d'una institució legitimadora com és l'Institut d'Estudis Catalans, i Kervella, a títol personal, està clar que la transcendència de la seva obra no podia tenir les mateixes proporcions. Tot i així, la gramàtica unificada de Kervella és la que actualment es difon a la Universitat de Rennes (capital administrativa de Bretanya) i la que s'ensenya a les escoles on s'aprèn el bretó (Diwan, Dihun i bilingües públiques). I com diuen els sociolingüistes, la possibilitat de divulgar una llengua uniformada i codificada, malgrat les renúncies que això representa, constitueix una «assegurança de vida» per a una llengua.

En aquest sentit, i salvant les distàncies, podem afirmar que, tant Fabra com Kervella, gràcies al seu esforç d'uniformització i per tant de codificació lingüística, dotaren ambdues llengües d'una «assegurança de vida». Ara bé, el decurs dels esdeveniments a la segona meitat del segle XX i començaments del XXI difereixen tant entre el català i el bretó, que els efectes d'aquesta «assegurança de vida» van per camins ben diferents. I aquest tema mereixeria una anàlisi completa i aprofundida que seria digna d'una altra comunicació.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ABALAIN, Hervé (1995). *Histoire de la langue bretonne*. Luçon: Éditions Jean-Paul Gisserot.
- BRÉKILIEN, Yann (1976). *Le breton, langue celtique*. Kemper.
- BROUDIC, Fañch (1995). *La pratique du breton, de l'Ancien Régime à nos jours*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.
- (1997). *L'interdiction du breton en 1902*. Spézet: Coop Breizh.
- (1999). *Histoire de la langue bretonne*. Rennes: Éditions Ouest-France.
- CAPELLE, Claude (1989). *Le gallo et les langues celtiques*. Concoret: Bretagne Gallèse: Études et Recherches Gallèses.
- CHAUVEAU, Jean-Paul (1984). *Le gallo: Une présentation*. Brest: Université de Bretagne Occidentale.

- DENEZ, Per (2001). *Brezhoneg ...Buan hag aes = El bretó... ràpid i fàcil*. Traducció i adaptació catalana d'Immaculada Fàbregas i Alegret. Rennes: Hor Yezh.
- DESBORDES, Yann (1995). *Petite grammaire du Breton Moderne*. Lesneven: Mouladurioù Hor Yezh.
- DUJARDIN, Louis-Marie (1949). *La vie et les oeuvres de Jean-François-Marie-Maurice Le Gonidec, grammairien et lexicographe breton, 1775-1838*. Brest: Impr. Comm & Adm.
- FAVEREAU, Francis (1991). *Littérature et écrivains bretonnants depuis 1945*. Morlaix: Skol Vreizh.
- GUYONVARCH, Christian-J. (1975). *Dictionnaire étymologique du breton ancien, moyen et moderne*. Rennes: Ogam-CELTICVM XXVII.
- HEMON, Roparz (1940). *Grammaire de la prononciation bretonne*. Brest: Gwalarn.
- KERVELLA, Frañsez (1947). *Yezhadur bras ar Brezhoneg*. La Baule: Al Liamm.
- (1984). *Nouvelle méthode de breton*. Rennes: Éditions Ouest-France.
- LE CLERC, Abbé (1908). *Grammaire bretonne du dialecte de Tréguier*. Saint-Brieuc: Éditions Prud'homme.
- LE GONIDEC, Jean-François (1901). *Vocabulaires breton-français et français-breton*. Saint-Brieuc: Éditions Prud'homme.
- MAUNOIR, Julien (1659). *Les dictionnaires français-breton et breton-français*. Saint-Brieuc: Skol.
- WALTER, Henriette (1994). *L'aventure des langues*. Paris: Robert Laffont.

BIBLIOTECA FILOLÒGICA

Títols publicats

- 1 Pere PUJOL (comp.), *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell* (1913)
- 2 Pere BARNILS, *Die Mundart von Alacant. Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen* (1913)
- 3/[1] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. I, Lletres A i B (1915)
- 3/[2] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. II, Lletres C (1916)
- 3/[3] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. III, Lletres D i E (1918)
- 3/[4] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. IV, Lletres F a Ll (1921)
- 3/[5] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. V, Lletres M a O (1924)
- 3/[6] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VI, Lletres P i Q (1929)
- 3/[7] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VII, Lletres R i S (1931)
- 3/[8] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VIII, Lletres T a Z (1934)
- 4 Antoni GRIERA, *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic* (1914)
- 5 Josep M. ARTEAGA, *Textes catalans avec leur transcription phonétique. Précédés d'un aperçu sur les sons du catalan* (1915)
- 6 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. I (1916)
- 7 Pere BARNILS, *Vocabulari català-alemany de l'any 1502* (1916)
- 8 Jaume MARCH, *Diccionari de rims* (1921)
- 9 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. II (1917)
- 10 Vincenzo CRESCINI i Venanzio TODESCO (ed.), *La versione catalana dell' Inchiasta del San Graal. Secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano 1.79 sup.* (1917)
- [11] INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari ortogràfic. Precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'I. d'E. C.* (1917; 2a ed., 1923; 3a ed., 1931; 4a ed., 1937)
- 12 Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana* (1918; 2a ed., 1919; 3a ed., 1922; 4a ed., 1926; 5a ed., 1930; 6a ed., 1931; 7a ed., 1933; facsimil de la 7a ed., 1995; 1a reimpr., 2000; 2a reimpr., 2004; 3a reimpr., 2006)
- 13 Joseph ANGLADE, *Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal*
Pierre ROKSETH, *L'article majorquin et l'article roman dérivé de IPSE*
Pere BARNILS, *Les vocals tòniques del rossellonès*
Manuel de MONTOLIU, *El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic* (1921)
- 14/[1] Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. I, 1840-1874 (1922)
- 14/[2] Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. II, 1875-1880 (1932)
- 15 Pierre ROKSETH, *Terminologie de la culture des céréales à Majorque* (1923)

- 16 Max-Léopold WAGNER, *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais* (1924)
- 17 Jaume MEDINA i ENRIC SULLÀ (cur.), *Actes del Simposi Carles Riba. Barcelona, 17-19 d'octubre de 1984* (1986)
- 18 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. I, 1910-1938 (1989)
- 19 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, I* (1990)
- 20 Antoni NUGHES, *El sínode del bisbe Baccallar. L'Alguer, església i societat al segle XVI* (1991)
- 21 Daniel RECASENS, *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)* (1991; 2a ed., rev., 1996)
- 22 Núria VILÀ, *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp* (1991)
- 23 Loïs ALIBERT i Josep CARBONELL, *La correspondència entre Loïs Alibert i Josep Carbonell i Gener (Materials per a l'estudi de la codificació de la llengua occitana)* (1995)
- 24 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. II, 1939-1952 (1991)
- 25 Ernest QUEROL, *Anàlisi de camps lèxics de l'oví de la comarca dels Ports* (1992)
- 26 Pius FONT i QUER, Pompeu FABRA i Miquel de GARGANTA, *Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)* (1991)
- 27 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, II* (1992; 2a ed., rev., 1993; 3a ed., rev., 1996)
- 28 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. III, 1953-1959 (1993)
- 29 Jordi FARRÉ i Andreu MOIX, *Els noms de casa de Llorenç i de Maldà* (1993)
- 30 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, III* (1996)
- 31 Montserrat BIGAS i Marta MILIAN, *Anàlisi morfològica dels noms de planta* (1996)
- 32 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents normatius 1962-1996 (Amb les novetats del diccionari)* (1997)
- 33 Ramon ARAMON, *Estudis de llengua i literatura* (1997)
- 34 Guillem CALAFORRA, *Wilhelm Meyer-Lübke i 'Das Katalanische'. Introducció i traducció* (1998)
- 35 Joan PETIT i AGUILAR, *Gramàtica catalana* (1998)
- 36 Joan Anton RABELLA, *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV* (1998)
- 37 *Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (1998)
- 38 Antoni M. BADIA i MARGARIT, *Les 'Regles de esquivar vocables' i «la qüestió de la llengua»* (1999)
- 39 Montserrat BARRI, *Aportació a l'estudi dels gal·licismes del català* (1999)
- 40 Francesc FELIU, *Catàleg dels manuscrits filològics d'Antoni de Bastero* (2000)
- 41 Pere BOHIGAS, *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari* (2001)
- 42 Antoni FEBRER i CARDONA, *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí* (2001; reimpr., 2005)
- 43 Joan ARMANGUÉ, *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (2001)
- 44 AURORA BEL, *Teoria lingüística i adquisició del llenguatge. Anàlisi comparada dels trets morfològics en català i en castellà* (2001)

- 45 Joaquim MIRET I SANS, *Cafè i quilombo. Els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans* (2001; reimpr., 2005)
- 46 Simona ŠKRABEC, *L'estirp de la solitud. Arthur Schnitzler, Italo Svevo, Thomas Bernhard, Drago Jančar* (2002)
- 47 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, IV* (2003)
- 48 *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit* (2003)
- 49 M. Dolors FARRENY, *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI* (2004)
- 50 Antoni FEBRER I CARDONA, *Obres gramaticals, I* (2004)
- 51 Josep Vicenç FOIX, *Diari 1918* (2004)
- 52 *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa? I Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit* (Barcelona, 11 de març de 2004) (2005)
- 53 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. iv, *Apèndix 1916-1959* (2005)
- 54 Joan SOLER, *Definició lexicogràfica i estructura del diccionari* (2006)
- 55 Paul AEBISCHER, *Estudis de toponímia catalana* (2006)
- 56 *Cap a on va la sociolingüística? II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit* (Barcelona, 20 d'octubre de 2005) (2006)
- 57 *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença* (2006)
- 58 Montserrat ADAM, *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia* (2006)
- 59 *Llenguatge. Articles de 'La Vanguardia' (1999-2002)* (2006)
- 60 Jordi JULIÀ, *L'art imaginatiu. Les idees estètiques de Gabriel Ferrater* (2007)
- 61 Antoni FEBRER I CARDONA, *Preceptiva poètica* (2008)
- 62 Anna MATAMALA RIPOLL, *Interjeccions i lexicografia. Anàlisi de les interjeccions d'un corpus audiovisual i proposta de representació lexicogràfica* (2008)
- 63 *Novetats del diccionari ('Diccionari de la llengua catalana', segona edició)* (2008)
- 64 *Del llatí al romanç, com hem emplenat el buit? III Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit* (Barcelona, 17 de maig de 2007) (2008)
- 65 Pere GÓMEZ I INGLADA, *Quinze anys de periodisme: les col·laboracions de J. V. Foix a 'La Publicitat' (1922-1936)* (2010)
- 66 M. SALOMÉ RIBES, *L'obra lingüística d'Alfons Par* (2011)
- 67 *La lingüística romànica al segle XXI. IV Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit* (Barcelona, 23 d'octubre de 2009) (2012)
- 68 A. BOSCH I RODOREDÀ, *El lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia entre els segles XVII i XVIII* (2012)
- 69 Carles MIRALLES, Jordi MALÉ i Jordi PUJOL PARDELL (cur.), *Actes del III Simposi Carles Riba. Barcelona, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2009* (2012)
- 70 Josep MARTINES, *El valencià del segle XIX: el lèxic. L'aportació del 'Diccionario valenciano' de Josep Pla i Costa* (2012)
- 71 Ester LIMORTI i Artur QUINTANA, *El Carxe. Recull de literatura popular valenciana de Múrcia* (2012)
- 72 Cesàreo CALVO, *Estudi contrastiu del lèxic de la traducció italiana del 'Tirant lo Blanc' (1538)* (2012)
- 73 Miquel Àngel PRADILLA CARDONA (ed.), *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008) (2012)

Fabra, encara

El llibre que el lector té a les mans aplega les contribucions fetes en el III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra». El Departament de Filologia Catalana i l'Equip de Recerca en Llengua, Estructura i Ús de la Universitat Rovira i Virgili van organitzar aquesta trobada acadèmica, que es va celebrar entre els dies 17 i 19 de desembre de 2008 a Tarragona. L'origen d'aquesta sèrie de col·loquis es remunta a 1998, any en què es va commemorar el cinquantè aniversari de la mort de la figura més rellevant del procés de codificació de la llengua catalana.

La major part dels treballs que conté el volum s'ocupa de l'estudi de l'obra de Pompeu Fabra i del seu entorn sociohistòric. Un estudi crític, acadèmicament solvent, que defuig els plantejaments hagiogràfics i que, en última instància, ens projecta a una anàlisi rigorosa de la normativa de la llengua catalana. Més encara, en determinats treballs també s'hi pot trobar una mirada sociolingüística, una mirada que ens situa en l'àmbit de la planificació del corpus lingüístic i ens permet inserir la norma en la societat destinatària. Finalment, el llibre acull algunes intervencions que aborden experiències codificadores romàniques, com ara la del sard o la de l'aranès en el marc de la llengua occitana.

